

รายงานผลการดำเนินงาน 5 เดือน
(มีนาคม – กรกฎาคม 2546)

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา
ภาคใต้

โดย
นายณฤทธิ์ ดวงสุวรรณ และคณะทำงาน
ผู้ประสานงานโครงการภาคใต้

สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
สิงหาคม 2546

รายงานผลการดำเนินงาน 5 เดือน
(มีนาคม - กรกฎาคม 2546)

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา
ภาคใต้

โดย
นายณฤทธิ์ ดวงสุวรรณ และคณะทำงาน
ผู้ประสานงานโครงการภาคใต้

สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
สิงหาคม 2546

ส่วนประกอบเอกสาร

- ส่วนที่ 1 รายงานผลการดำเนินงาน ส่วนประสานงานกลางภาคใต้
- รายงานประเมินความคิดเห็นจากการติดตามงาน
 - รายงานกิจกรรม
- ส่วนที่ 2 รายงานผลการดำเนินงาน กรณีลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
- รายงานประเมินความคิดเห็นจากการติดตามงาน
 - รายงานกิจกรรม
- ส่วนที่ 3 รายงานผลการดำเนินงาน กรณีลุ่มน้ำปากพนัง
- รายงานประเมินความคิดเห็นจากการติดตามงาน
 - รายงานกิจกรรม
- ส่วนที่ 4 รายงานผลการดำเนินงาน กรณีป่าชุมชน จ.สุราษฎร์ธานี
- รายงานประเมินความคิดเห็นจากการติดตามงาน
 - รายงานกิจกรรม
- ส่วนที่ 5 รายงานผลการดำเนินงาน กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ
- รายงานประเมินความคิดเห็นจากการติดตามงาน
 - รายงานกิจกรรม

ส่วนที่ 1

ส่วนประสานงานกลาง

ภาคใต้

รายงานผลการดำเนินงาน 5 เดือน (มีนาคม -กรกฎาคม 2546)

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้

ส่วนประสานงานกลางภาคใต้

ตามที่โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ให้ดำเนินงานมาตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2545 บัดนี้ ส่วนประสานงานกลางภาคใต้ ขอรายงานผลการดำเนินงานตั้งแต่เดือนมีนาคม -กรกฎาคม 2546 ดังนี้

1.การจัดประชุมคณะทำงาน

วันเดือนปี	กิจกรรม	หมายเหตุ
18-19 พฤษภาคม 2546	การลงพื้นที่เพื่อประเมินแผนงาน ป่าต้นน้ำเขาพระ	ภาคผนวก 1
29 พฤษภาคม 2546	การประชุมเพื่อปรับปรุงแผนงาน กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ	ภาคผนวก 1
24-25 มิถุนายน 2546	การประชุมนักวิจัยและอาสาสมัคร เพื่อสรุปบทเรียนและวางแผนงาน	

**รายงานผลการดำเนินงานฝ่ายข้อมูล
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ - ส่วนประสานงานกลาง
1 กุมภาพันธ์ 2546 - 15 กรกฎาคม 2546**

งานข้อมูลและงานเวทีประชุม

1. งานรวบรวมข้อมูลฐานองค์ความรู้ปัญหาภาคใต้
 - ได้ข้อมูลเอกสาร ทั้งจากการรับแจกและถ่ายเอกสารเองเก็บไว้
 - ได้เข้าร่วมเวทีวิชาการ 19-21 มี.ย.46 ที่สถาบันทักษิณคดีศึกษา
2. งานจัดทำฐานข้อมูล
 - ร่วมประชุมกับเครือข่ายพัฒนาของภาคใต้ คือ เครือข่ายป่าชุมชน ประมง
 - เข้าไปมีบทบาทหนุนช่วยเครือข่าย คือฝ่ายข้อมูลเครือข่ายป่า
 - ได้ร่วมจัดเตรียมการจัดเวทียุทธศาสตร์ด้วยทรัพยากรภาคใต้ 4-6 สิงหาคม 2546

การประสานงานดังกล่าวเพื่อให้ทราบสภาพทั่วไปของเครือข่าย และหาแนวทางการสร้างระบบข้อมูลต่อไป

3. หนุนช่วยงานพื้นที่ด้านสิทธิชุมชนและการประสาน
 - คู่มือน้ำปากพนัง ได้ประชุมร่วมกับทีมวิจัยที่ปากพนัง
 - คู่มือน้ำทะเลสาบสงขลา ได้ประชุมเตรียมทีมประสานงานและส่วนกลางไปประสานงานระหว่างคูัดตังยั้งนาข้าวและประมงที่ตำบลบ้านขาว อ.ระโนด
 - ป่าต้นน้ำเขาพระ ทีมวิจัยเข้าเก็บรวบรวมชนิดของพืชในป่าเมื่อ 2 ก.ค. ซึ่งไม่หนักหนาหนัก จึงยังไม่ลงไปและตกลงกับทีมวิจัยพื้นที่ว่าจะจัดเวทีคุยเตรียมที่เป็นกิจลักษณะต่อไป
 - ป่าชุมชน จ.สุราษฎร์ธานี ได้ติดต่อกับผู้ประสานงานอยู่เสมอ และในวันที่ 26-27 มี.ย. 46 ได้ร่วมคณะจากคู่มือน้ำปากพนังและคู่มือน้ำทะเลสาบสงขลา เพื่อร่วมศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับกรณีคู่มือน้ำแม่กลอง จ.สมุทรสงคราม

ผลที่เกิดขึ้นโดยสรุป

- ยังเป็นเริ่มการดำเนินการ งานที่ได้ทำส่วนใหญ่เป็นการวางแผนงานสำหรับการพัฒนากิจกรรมต่อไป

- เนื่องงานมีทั้งงานของฝ่ายข้อมูลโดยตรง งานหนุนพื้นที่ด้านสิทธิและงานที่ต้องประสานเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับงานขบวนการพัฒนาเอกสาร ซึ่งช่วงนี้ได้ทำครบทุกเนื้องาน

กิจกรรมการลงปฏิบัติงานในพื้นที่ ฝ่ายข้อมูล

1. งานข้อมูล เป็นการรวบรวมข้อมูลตามแต่โอกาส
2. งานเวที และการประชุม

1 - 30 มิถุนายน 46

- ประชุมเครือข่ายทรัพยากรภาคใต้ กป.อพช.ใต้ ที่จังหวัดตรัง
- ประชุมเครือข่ายป้าชุมชนภาคใต้ ที่จังหวัดตรัง
- ประชุมวิชาการ "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทะเลสาบสงขลา" ที่สถาบันทักษิณคดีศึกษา (เกาะยอ)
- ประชุมเตรียมและประเมินโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ที่สำนักงานพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 3 สงขลา
- ร่วมศึกษาฐานผู้นำแม่กลอง จ.สมุทรสงครามกับทีมพื้นที่ผู้นำทะเลสาบและผู้นำปากพนัง
- ร่วมประชุมสมาพันธ์ชาวประมงทะเลสาบสงขลาที่ ต.กูยุด อ.สทิงพระ

1 - 15 กรกฎาคม 46

- ประชุมทีมวิจัยพื้นที่ผู้นำปากพนัง ณ สำนักงานปากพนัง
- ประชุมสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ ที่ตลาดลิเลียว อ.หาดใหญ่
- ประชุมเครือข่ายประชุมภาคใต้ ที่โตนงาช้าง จังหวัดสงขลา
- ประชุมอบรมเตรียมกลุ่มประมงทะเลสาบสงขลา เพื่อประสานกับขบวนการ อ.ระโนดที่สำนักงานโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้(สงขลา)
- ร่วมเวทีการลงไปประสานงานของทีมประมงทะเลสาบสงขลาที่ขบวนการที่บ้านหัวป่า ต.บ้านขาว อ.ระโนด จ.สงขลา
- ร่วมเวที 15 คำ เสนวนายของกลุ่มนักคิดจังหวัดตรัง

รายงานประเมินความคิดเห็นจากการติดตามงาน
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ - ส่วนประสานงานกลาง
1 กุมภาพันธ์ 2546 - 15 กรกฎาคม 2546

ในช่วงระยะ 5 เดือนครึ่ง ของการดำเนินโครงการที่ผ่านมาเป็นช่วงที่สืบเนื่องมาจากการวางแผนงานตั้งแต่เดือน สิงหาคม 2545 ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของโครงการฯ ถึงแม้ว่าจะมีปัญหาในทางการจัดการโดยเฉพาะเรื่องของงบประมาณ แต่ความจำเป็นที่จะต้องดำเนินงานมาให้ต่อเนื่องดังกล่าวอันเนื่องมาจาก การปฏิบัติการดำเนินงานวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาเป็นการดำเนินงานร่วมกันของชุมชนและเครือข่ายกับนักวิจัย การดำเนินงานที่ได้เริ่มต้นมาแล้วมีการกำหนดแผนงานร่วมกันไว้ล่วงหน้าแล้วจำเป็นต้องดำเนินงานไปให้ได้อย่างต่อเนื่องได้ถึงแม้ว่าไม่สามารถดำเนินงานได้ทั้งหมดก็ตาม

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ได้ใช้ช่วงระยะเวลาดังกล่าว(หลังจากการสรุปงาน 6 เดือนงวดแรกแล้ว)ได้มีการประเมินแต่ละพื้นที่เพื่อปรับงานในเรื่องการบริหาร บุคลากร และพื้นที่เป้าหมายโครงการเพื่อให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป โดยมีรายละเอียดดังนี้

- จากเดิมมีพื้นที่และเครือข่ายร่วมโครงการฯ 6 เครือข่าย ได้ลดลงเหลือ 4 พื้นที่ เครือข่ายได้แก่ ทะเลสาบสงขลา อุ่มน้ำปากพนัง ป่าเขาพระรัตนภูมิ และป่าสุราษฎร์
- พื้นที่ อุ่มน้ำปากพนังได้เปลี่ยนนักวิจัยและผู้ช่วยวิจัย 2 คน(เป็นคนใหม่ทั้งหมด) และพื้นที่ป่าเขาพระได้เพิ่มผู้ช่วยผู้ประสานงานทำหน้าที่จัดทำข้อมูล 1 คน
- แต่ละเครือข่ายได้กำหนดพื้นที่เป้าหมายที่ดำเนินงานได้จริง และทั่วถึงจากเดิมที่มีลักษณะที่ครอบคลุมรวมๆ เช่นพื้นที่ของอุ่มน้ำปากพนัง เป็นต้น

กิจกรรมที่ทางส่วนกลางของภาคใต้ได้ดำเนินงานหลัก ๆ ได้แก่

1. การประสานพื้นที่ต่างๆในการจัดทำแผนงาน 2 ปี 6 เดือน
2. การลงพื้นที่ร่วมประเมินแผนงานกับนักวิจัย อาสาสมัครและชุมชน เพื่อปรับให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริงและจัดปรับงบประมาณ
3. การลงพื้นที่ติดตามสถานการณ์ของพื้นที่ การเสริมการจัดทำข้อมูลของชุมชน
4. การจัดทำฐานข้อมูลองค์กรในภาคใต้ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิ ร่วมกับคณะทำงานของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
5. การประชุมทีมนักวิจัย ผู้ช่วยและอาสาสมัคร เพื่อประเมินการดำเนินงาน
6. การเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายต่างๆของภาคทั้งระดับพื้นที่และระดับนโยบาย

โดยภาพรวมของการดำเนินงานแต่ละพื้นที่ ส่วนใหญ่จะเป็นการประเมินการทำงานและปรับการทำงาน การจัดทำแผนปฏิบัติการในระยะต่อไป รวมถึงการเสริมสร้างทีมอาสาสมัครในพื้นที่เช่นพื้นที่เขาพระและพื้นที่ทะเลสาบสงขลา มีการประชุมแลกเปลี่ยนและเสริมสร้างการเก็บข้อมูลในพื้นที่ การจัดประชุมประเมินข้อมูลภาพรวมของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง และการเตรียมข้อมูลเพื่อนำเสนอในเวที "ปากแม่น้ำ" ร่วมกับการนิปากแม่น้ำแม่กลองของพื้นที่ทะเลสาบและปากพนัง การเตรียมพื้นที่ปฏิบัติการความร่วมมือโครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นโครงการ BRT และโครงการสิทธิฯ ของพื้นที่ทะเลสาบสงขลา

ปัญหา อุปสรรค

ความไม่ต่อเนื่องของงบประมาณในช่วง 5 เดือนครึ่งที่ผ่านมา ทั้งการประสานงานและกิจกรรม ไม่สามารถทำตามแผนงานที่วางไว้อย่างต่อเนื่องได้

ภาคผนวก 1

รายงานกิจกรรม “การลงพื้นที่เพื่อประเมินแผนงานปาดันน้ำเขาพระ”

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้

วันที่ 18-19 พฤษภาคม 2546

ณ พื้นที่บ้านคลองลำแซง และบ้านคอกช้าง อ.รัตภูมิ จ.สงขลา

การลงพื้นที่เพื่อสำรวจและประเมินพื้นที่ รวมถึงแผนงานปาดันน้ำเขาพระที่ผ่านมา ได้มีการสำรวจพื้นที่ปาดันน้ำใน 2 พื้นที่คือ 1)บ้านคลองลำแซง 2)บ้านคอกช้าง(เอกสารประกอบ 1)

ในช่วงปลายของวันที่ 18 พฤษภาคม ได้มีการสำรวจพื้นที่บ้านคลองลำแซง และช่วงเช้าวันที่ 19 พฤษภาคม ลงสำรวจพื้นที่บ้านคอกช้าง

ช่วงค่ำของวันที่ 18 พฤษภาคม ได้มีการพูดคุย/แลกเปลี่ยนถึงแผนงานของพื้นที่ในการศึกษาวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

จากการทำงานที่ผ่านมาบางครั้ง อาสาสมัครที่เก็บข้อมูลในพื้นที่รู้สึกท้อ เนื่องจากต้องใช้เวลามากในการเตรียมคน และทำความเข้าใจกับคนในพื้นที่ และบทบาทของการวิจัยงานข้อมูล ซึ่งเป็นผลจากที่ชาวบ้านคิดว่าไม่ใช่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง และในระยะแรกที่ลงไปสำรวจข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ชาวบ้านคลองลำชันไม่ค่อยให้ความร่วมมือหรือยอมรับในการลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ และได้มีการแฉจาก อบต.เข้ามาทำให้ชาวบ้านไม่ยอมเข้าร่วมในการทำการวิจัยจะมีอยู่บ้านจะเป็นคนที่อยู่ในพื้นที่ที่จะเกิดผลกระทบจริงๆ

ในส่วนของพื้นที่บ้านคลองลำแซงไม่มีปัญหาในเรื่องนี้ และชาวบ้านรวมตัวกันดีมาก ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนใน 2 พื้นที่

ข้อมูลที่ได้นั้น จะเป็นข้อมูลที่ไม่ค่อยสมบูรณ์ และไม่สามารถนำไปใช้ได้เต็มที่ และถือว่าเก็บข้อมูลไปได้ประมาณ 70% และหากให้ชาวบ้านเป็นผู้สื่อสารข้อมูลนั้นไม่สามารถทำได้ เนื่องจากข้อมูลที่ได้ไม่สมบูรณ์ เช่น หากมีการถามว่า น้ำที่จะเอาไปใช้ในอุตสาหกรรมนั้นมีอุตสาหกรรมอะไรบ้าง มีโรงงานอะไรบ้าง ชาวบ้านยังตอบไม่ได้

ที่กำลังทำอยู่ในตอนนี้คือ การหาข้อมูลของอุตสาหกรรมลง เพิ่มเติมซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกอ้างว่าจะนำใช้จากการสร้างอ่างเก็บน้ำไปใช้ในอุตสาหกรรมลง และตัวอย่างที่เห็นได้ชัดว่ามีผลกระทบ คือ การสร้างอ่างเก็บน้ำ บ้านคอกช้าง ซึ่งสร้างเสร็จแล้วแต่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นแบบในการสร้างอ่าง

จากการศึกษาและเก็บข้อมูลในพื้นที่นั้น ชาวบ้านในพื้นที่ไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อน ตอน
นี้ที่กำลังทำอยู่คือ จะทำอะไรให้ชาวบ้านบ้านคิดว่า ทรัพยากรต้นน้ำ ต้นไม้ข้างคลอง ต้นไม้ภูเขา
มีความสำคัญกับเขา ตอนนี้อยู่บ้านคลองเข่งกำลังเริ่มทำแล้วโดยจะไม่บุกรุกเพิ่มเติมแล้ว จะ
พยายามช่วยกันดูแลรักษาป่าต้นน้ำ

เมื่อย้อนกลับไปดูในพื้นที่ บ้านคอกช้าง ชาวบ้านในพื้นที่นั้นมีความเข้มแข็งมาก แต่ไม่
สามารถที่จะหยุดการสร้างอ่างเก็บน้ำได้ และปัญหานี้เป็นเรื่องปัญหาร้อน ซึ่งเราจะทำให้เป็นเรื่อง
เย็นไม่ได้ เนื่องจากคนจะไม่มีส่วนร่วมแต่ถ้าเป็นเรื่องร้อนมากคนก็จะไม่กลัวร่วมอีกเช่นกัน

และในตอนนี้สายน้ำมี 8 สาย หลักๆ ถ้าหากเขาสร้างอ่างเฉพาะคลองลำเข่ง กับคลองหิน
ก็จะเหลืออีก 6 สาย น้ำก็จะมี แต่ก็จะมีไหลน้อยลง บางทีชาวบ้านอาจจะไม่เห็นความสำคัญว่ามี
ปัญหา บางคนมองอย่างนั้น คือน้ำก็ยังไหลอยู่ก็จึงเป็นปัญหาหนึ่งที่ชาวบ้านไม่ค่อยให้ความสนใจ

ในส่วนของแผนงาน 6 เดือนที่ผ่านมาแล้วนั้น ชาวบ้านได้ให้ความสนใจเพิ่มมากขึ้นแล้ว

จากการประเมินพื้นที่นั้น ในประเด็นที่ทำอยู่เราต้องลงเกาะพื้นที่ โดยคนในพื้นที่เป็นผู้ตัดสินใจ
ถ่ายข้อมูลกัน จะทำให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนและเร็วขึ้น โดยการถามข้อมูลจากคนในพื้นที่และคน
นอกพื้นที่ และประเด็นที่จะถูกต่อต้านจากคนในพื้นที่นั้นก็จะอยู่ในทุกพื้นที่

ประการสำคัญคือ เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว จะทำอะไรให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาด้วยกัน นั่นคือเป็นกระบวนการ
การโครงการสิทธิ ที่จะเข้าไปเสริม กิจทางตอนนี่คือ ไม่ว่าอย่างไรเขาก็ไม่เอา แต่ประเด็นใหญ่คือ
กิจกรรมของคนเหล่านี้ พื้นที่ของเราที่นำไปสู่พลังที่ให้เห็นว่าไม่เอา ไม่ให้สร้าง เราจะสร้างพลังอย่างไร
เป็นเรื่องใหญ่ ไม่ใช่เข้าไปแล้วมีคัลลัมถนเน ก็อาจจะไม่ได้ถึงขนาดนั้น แต่ได้พลังที่ไม่เอาโดยมีเหตุ
ผลและเป็นรูปธรรม เป็นกระบวนการแนวสิทธิชุมชน เข้าไปเสริมอย่างไรให้เขาเห็นว่าไม่เอา แล้วมี
พลังในการโต้ตอบ แล้วมีทางเลือกของเขาว่าจะทำอะไรต่อไป

หากมองจากคนนอก ไม่อยากให้ต้านอย่างเดียว อยากให้มีทางเลือกด้วย เราจะเอาตรงนี้มา
เป็นกิจกรรมแล้วเก็บผลพลอยได้จากการเรียนรู้ เช่น ทำให้คนในชุมชนในเรียนรู้มากขึ้นหรือเปล่า ก็
ไม่รู้ยุติ เรียนรู้ถึงว่า ถ้าต่อต่อไปถึง จตุร ถ้าทำจริงๆ ก็ต้องศึกษาเยอะ แล้วมีทางเลือกอื่นอีกหรือ
ไม่ ต้องศึกษาให้หมด ว่าแต่ละจุดนี้มีวัตถุประสงค์ที่ชัด เราต้องหาทางเลือกให้ตอบได้ 2-3 ข้อด้วย
ตัวอย่างเช่น แนวคิดที่มีอยู่คือการต่อท่อจากป่าต้นน้ำ แต่ต้องทำออกมาเป็น โมเดล หรือแผนที่ว่า นี่
คือทางเลือกที่เราศึกษาให้เป็นแบบนี้ อีกพัฒนาการหนึ่งของชุมชนที่ไม่ได้ต้าน แต่เราศึกษาทาง
เลือกให้เขาได้

ประเด็นเดิมคือ คนทำวิจัย อาจจะตัดสินใจแล้วแต่อาจจะต้องตัดสินใจเรื่อย ๆ และพยายามให้คนที่ทำงานด้วย พยายามตัดสินใจด้วยว่า มีความมั่นใจว่า ถ้าไม่เอาจะมีเหตุผลอะไร เพราะฉะนั้นเราต้องช่วยให้เข้าใจเหตุผลและข้อมูลมากขึ้น

ขั้นที่สอง คือ ชาวบ้านเดือดร้อนขนาดไหน ต้องตอบให้ได้ จากนั้นทางสิ่งแวดล้อมอธิบายให้ได้ว่า ทรัพยากรมีเท่าไร สัตว์น้ำมีเท่าไร ดินไม่มีเท่าไร ที่ดินมีเท่าไร ให้เห็นชัดนี้คือคำตอบที่ไม่มีเหตุผล

ในส่วนของการรอบและความเข้าใจในเรื่องของศึกษาชุมชน และการให้ความหมายของคำในการวิจัย เช่น สิทธิชุมชน วิถีชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน จะต้องมีการทำความเข้าใจกันใหม่อีกครั้งเพื่อให้เข้าใจในกรอบเดียวกัน ซึ่งเป็นงานสืบเนื่องที่จะต้องร่วมกันทำความเข้าใจกันใหม่ก่อนที่จะมีการทำกิจกรรมในระยะต่อไป

ฮารอน ปะดุกา (บันทึก/พิมพ์)

หมายเหตุ : เอกสารประกอบการประชุม

1. เอกสารประกอบ 1 (รายงานกิจกรรมประเมินชาวพระ 18-19 พ.ค.46)
2. เสียงที่ไม่เคยได้ยินและได้รับการใส่ใจ
3. การวิจัยท้องถิ่นเพื่อการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน
4. ป้ายโฆษณา : อาณาจักรสรรพสิ่งมีชีวิตชายฝั่งทะเลที่ควอรอนูรักษ์
5. ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำ
6. การเก็บหาของป่าและระบบตลาดในชุมชนกาลอ
7. การฟื้นฟูระบบนิเวศเพื่อความหลากหลายทางชีวภาพ

การประชุมและสำรวจพื้นที่ กรณีป่าดงน้ำเขaper

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้

วันที่ 18 - 19 พฤษภาคม 2546

ณ บ้านคลองตำแซง, บ้านคลองช้าง ค.เขาพระ ค.วัดภูมิ อ.สงขลา

วันที่ 18 พฤษภาคม 2546 ลงพื้นที่บ้านคลองตำแซง

ถาม เราวัดฝั่งคลองอย่างไร ว่าตรงไหนเป็นแนว เหมือนร่องน้ำวัดตรงกลางร่องน้ำ ข้างละ 8 นะ
แล้วเราวัดอย่างไร วัดริมคลอง ข้างละ 8 ไร่ไหม

ตอบ ใช่

ถาม แล้วเราเลือกคันจะปลูกอย่างไร คันอะไรบ้างควรจะปลูก

ตอบ ก็ไปขอยามาปลูก

ถาม ของไร่ไหน ต้องทำหนังสือไปขยไหน จริงๆ แล้วปลูกเพื่ออะไร แล้วถ้าปลูกเพื่อยึดที่ดินนี้ควร
จะปลูกอะไร

ถาม มีปลาที่กินได้ไหม

ตอบ มีปลากันหลาย

ถาม ลายคำ ปลาอะไร แล้วตอนที่ปล่อยปลา แล้วมีคนละเมิดมาจับบ้างไหม

ตอบ มีบ้าง แต่ไม่ค่อยจะมีมาก

ถาม มีคนเฝ้าไหม

ตอบ มีไม่กี่คน

ถาม แล้วที่ดินตรงนี้ เป็นของใคร แล้วเป็นเขตของเครือญาติไหม

ตอบ ใช่

ถาม หมายถึงระบบที่ดินไร่ไหน จะแยกของเครือญาติเป็นกลุ่มๆ

ตอบ มีเป็นกลุ่มที่ คลองแซง มาเป็นครอบครัว แล้วมาทำกัน

ถาม แล้วตรงนี้ เป็นที่แรกที่มา เป็นจุดแรกหรือเปล่า

ตอบ ตรงนี้เป็นจุดที่ 3 ที่มา

ถาม จุดแรกนี้อยู่ตรงไหนครับ

ตอบ สำหรับของพื้นที่นี้ ก็ตรงที่นั่นเมื่อกี้เป็นจุดแรก (คือพื้นที่บริเวณ ถานหินปู)

ถาม อย่างที่ ๆ นี่ก็เป็นรุ่นที่ 3 ใช่ไหม

ตอบ รุ่นที่ 3

ถาม ช่วงน้ำท่วม น้ำท่วมถึงไหน

ตอบ ท่วมถึงขอบหินนี่เลย

ถาม ดินบริเวณนี้ถมลงคลองมากไหม

ตอบ ไม่มาก

ถาม ส่วนของประปาภูเขา ได้งบมาจากงบมิยาซาวาไหมแล้วตอนนั้นที่ทำแรงงานหลักมาจากไหน

ตอบ ก็คนทั้งหมู่บ้านเลยครับ เริ่มมีงบมิยาซาวา จากปี 2541

ถาม ระบบประปาภูเขาขึ้นตอนมันทำยากไหม

ตอบ ไม่ยาก

ถาม ต้องไปดูมาจากที่อื่นไหม

ตอบ ไม่ยาก แค่อ่อกอ มันก็ไหลลงมาเอง

ถาม มันเพียงแต่ว่า ถ้าเป็นของหมู่บ้านมันจะแตกต่างกัน ระหว่างของคนที่ทำเองใช่ไหม

ตอบ ใช่

ถาม หน้าน้ำมันท่วมแค่ไหน สูงสุด

ตอบ สูงสุด ถึง ขอบหิน

ถาม แล้วแห้งบ้างไหม

ตอบ ไม่แห้ง แต่เวลาที่น้ำท่วมขึ้นมา ก็ประมาณ 2 วัน ก็แห้งแล้ว น้ำแห้งเร็วมาก

คนนอกดูแล้วน่าจะเยอะมาก แต่คนในก็ดูเฉยๆ บริเวณตรงจุดนี้(บริเวณลานหินปู) เป็นคันอ่าง แล้วสูงขึ้นไป 50 เมตร ที่เราไปนั่งประชุมเป็นห้วงงานเขื่อน ที่ตรงบดตาชะ เพราะมันเริ่มมาจาก ชาวบ้านของบทำประปา แล้วกลายเป็นอ่าง

ถาม ให้กิน แต่เขาก็ยังไม่มาสำรวจใช่ไหม เจ้าหน้าที่ป่า

ตอบ มาตรวจเรียบร้อยแล้ว ปักหมุดแล้ว

ถาม เขาปักหมุดตรงไหน

ตอบ เขามาปัก เครื่องจะวัดน้ำแล้ว ใช้ระยะ 9 กิโลเมตรต่อ 1 จุด โดยเจาะใช้เวลา 1 ชั่วโมง เมื่อเจาะเสร็จก็จะวัดว่าระดับน้ำได้มากแค่ไหน วัดระดับการขังน้ำ ว่าในเวลา 1 ชั่วโมงน้ำจะลดลงแค่ไหน เป็นการวัดการกักเก็บของน้ำ

ถาม แสดงว่าขั้นตอนการออกแบบเรียบร้อยแล้วที่นี่

ตอบ เรียบร้อยแล้ว

ถาม แสดงว่ามีแค่เพียงการจัดการคนอย่างเดียวในตอนนี้

ตอบ คือตอนนี้ เสร็จไปแล้วประมาณ 90% แล้ว

ถาม เหลือเพียงแต่ประชาสัมพันธ์ ถ้าหากสายเงินเรียบร้อยแล้วก็ไม่ต้องประชาสัมพันธ์

ตอบ ตอนนี้มาประปรายต่อออกมาแล้ว จาก บ้านโถ๊ะหาญ จ.พัทลุง จ้างจังหวัดมาอิง ที่แยกอุหาแล้ว โดยใช้หอ พิวิชัย

ถาม แล้วอย่างนั้นเราเสนอใช้การฝังท่อประปาภูเขาให้เลศศึกษา ไม่ต้องทำเขื่อน

ตอบ คือเราขอตั้งแต่ปี 2534 หรือ 2535 ทางราชการนั้น ถ้าเราขอประปาภูเขา เขาไม่ให้เนื่องจากเขาบอกว่า ทำลายสิ่งแวดล้อม เราขอประมาณ 7 ฉบับ แต่ว่าไม่ได้เลย แต่ว่าหลังจากชาวบ้านทำสำเร็จ(ลำท่อประปาภูเขา) หลังจากเกิด อบต. ขอทำประปาภูเขาได้สบาย เขาให้ทำได้ แต่ในตอนแรกไม่ได้ ที่บ้านเราเขาทำจากบของชาวบ้านเอง

ถาม แสดงว่าส่วนใหญ่เป็นประปาที่ชาวบ้านทำกันเอง

ตอบ ทำกันเอง มี อีหมึก เป็นตัวตั้งตัวตี คนแรก คือ อีเถาะ

ถาม ก็แบบท่อ พิวิชัยกัน ในตอนแรก ค่อยๆเริ่ม

ตอบ แด่แรก ได้ทำเพราะเขานำไปให้ดินทุเรียน โดยให้ท่อสปริงก้อ รดต้นไม้

ถาม ใช้คนสักกี่คนได้ที่ช่วยทำ

ตอบ ก็ใช้คนประมาณ 10 คน ทำกันเป็นกลุ่ม สำหรับของชาวบ้านเอง

ถาม สำหรับของหมู่บ้านทำกันกี่คน

ตอบ สรุปแล้วก็ทั้งบ้าน พามากันคนละท่อน

ถาม เอ้อ พามากันคนละครอบครัว ครอบครัวละ 1 ท่อน

ตอบ เพราะว่า ทุกคนก็ต้องการน้ำ ก็ช่วยกันทำ ลงทุนตอนนั้น 10 คน ลงทุน 5,000 บาท แล้วก็ลงแรงกันด้วย ช่วงแรกคนละ 5,000 บาท แล้วคนที่มาต่อในตอนหลัง จากต้องจ่าย 7,000 บาท

เมื่อก่อนที่อินพัทลุงโน้น เขาทำแบบส่วนตัว แล้วเขาก็ไปสู้ที่หมู่ 9 ทุ่งหระ จ.พัทลุง เขาทำเป็นการรวมกลุ่มกัน คือ เราต้องไปดูวิธีการทำของเขามาก่อน แล้วกลับมาคิดเทียบจะทำต่อที่บ้าน

ถาม การจัดการอะไรที่คิดว่าหนักที่สุดในการจัดการ ในชุมชน ในการทำประปา

ตอบ วิธีการหาเงิน คือวิธีที่ยากที่สุด เพื่อให้ได้มา คือการระดมทุน ส่วนการต่อท่อไม่มีปัญหา

ถาม ทำอย่างไรครับ

ตอบ ต้องมาคิดคำนวณดูว่าในหมู่บ้านเรามีกี่คน จากนั้นมาประชุม แล้วดูกันว่าใครต้องการเอาน้ำบ้าง แล้วกล้าจ่ายเงินหรือไม่ สมมุติว่า เราเรียกว่า 5,000 บาท ถ้าจะออกเงินใหม่

ถาม แล้วต้องคำนวณใหม่ว่าต้องใช้ท่อเท่าไร

ตอบ ต้องคำนวณ ว่าใช้กี่ร้อยเมตร จากนั้นคำนวณเงิน ถ้าเงินใช้ไม่หมด ก็ตั้งเป็นกองกลาง ไว้ซ่อมแซม เช่น ในกรณีท่อเปียบ หลุด จะให้คนจัดการต่อท่อ โดยมีคนบริหาร โดยให้เงินเป็นค่ากับข้าวไปกิน ประมาณคนละ 100 บาท โดยการสมทบกัน และการต่อท่อไปในแต่ละครอบครัว ก็จะมีการเก็บค่าบำรุงด้วย

ถาม แล้วใครเป็นคนเก็บ

ตอบ ก็จะมีกรรมการเก็บ

ถาม ปัญหาที่ขาด มีในเดือน 5 เพียงเดือนเดียวหรือ

ตอบ เดือน 5 นี้เนื่องจาก ท่อน้ำหลุด

ถาม ทำไมหลุด

ตอบ ความร้อนทำให้ ท่อขยาย หลุด เพราะช่วงบางพื้นที่ไม่เสมอกัน เมื่อท่อเปียบหมดตัวก็จะหลุดจากกัน และเวลาน้ำท่วมก็ขาดด้วย

แต่มีวิธีแก้ไขเรื่องปัญหาที่ขาด และน้ำไหลไม่สะดวก ไหลน้อย ในทางที่ลาดชันมากๆ คือ เรา จะสร้างท่อพักน้ำไว้ แล้วท่อเปียบ มารับต่อจากท่อพักน้ำ เพื่อแก้ปัญหาน้ำที่ขาด เนื่องจาก เมื่อน้ำไหลเร็ว จะทำให้ท่อหลุดง่าย จึงทำเป็นท่อพักน้ำ

ส่วนในที่ลาดชัน ที่น้ำไหลไม่เต็มท่อ จะขอกมมาน้อย แต่มีวิธีแก้

ถาม ภาคเหนือมีประปาภูเขาไหม

ตอบ มี

วิธีแก้คือ ใช้ท่อ ตามทาง ให้น้ำหลุดจนก่อน แล้วต่อให้น้ำไหลอีกทางหนึ่ง ซึ่งใช้งบประมาณ

100 กว่าบาท ต่อ 1 จุด

ถาม แล้วน้ำที่นี้กิน ได้ไหม ต้องดื่มไหม

ตอบ ไม่ต้องดื่ม กินได้เลย มีสำนักวิจัยเอาน้ำไปตรวจ กับน้ำโพตาลิส กินอร่อย มีน้ำแร่อยู่แล้ว

ถาม คือ แต่ละบ้านนี้กินได้เลยใช่ไหม

ตอบ กินได้เลย แต่ท่อเปียบต้องให้ท่อ ดีเขียว ใช้สีเหลืองไม่ได้ อันตราย มีสารที่ท่อด้วย

- ถาม แล้วตอนนี้ก็คือ ได้ใช้น้ำจากระบบประปาที่ใช่ไหม มีบ้านที่ไม่มีบึงไหม
- ตอบ ใช่ทุกบ้านเลย แต่มีบางบ้านที่ไม่เอา แต่เขาก็ไม่เอาจากบ้านอื่น เขาไม่ใช้น้ำ มีน้อยมาก น้ำที่นี้จะใสมาก แต่ที่เห็น อ่างๆ นี่เนื่องจากมีท่อหลุด แต่ก็ยังไม่ค่อยออก ถ้าคนไม่รู้ จะดูไม่ออก
- ถาม ไม้ที่นี้ มีไม้อะไรบ้าง
- ตอบ ไม้ตะเคียน ไม้หอม ไม้กฤษณา เขาเอาไปทำเอา ไม้กฤษณาเป็นไม้หอม มีต้นใหญ่อยู่ แต่ก่อนตรงนี้เป็นพืชคลุมดิน
- ถาม แต่ว่าถ้ามีแนวแบบนี้ตลอด ก็จะปลอดภัยนะ ดินไม่ลงมาในถ้ำคลอง
- ตอบ ปลอดภัย
- ถาม แล้วจะว่าจะทำยาวไปไหม
- ตอบ คือว่าทำยาว ให้เสร็จในเคื่อนนี้
- ถาม ถึง โคนไหม (โคน คือ หมู่บ้าน โคน) หรือว่าแค่คิดๆ กัน
- ตอบ ครับ ผมคิดว่า ถึงหากม - ธันวาคม นี้ จะทำให้เสร็จ แล้วได้คุยกับเพื่อนที่อยู่คลองหอยโข่ง ว่า จะเอาพันธุ์ปลาไปปล่อยในน้ำนี้ด้วย ปลาที่อยู่ได้กับน้ำที่นี้ คือปลากลมหมัน (ปลากดเหลือง)
- ถ้าสังเกต ถ้าเราแล้ว จัดอันดับคลองนะครับ สายนี้เป็นคลองสายอันดับหนึ่ง เป็นป่ามาก แล้ว น้ำ มาก ถ้าหากไม่ลงท่อยเป็นน้ำสมบูรณ์ ถ้าไม่ล่อยท่อย น้ำขึ้นถึง ขอบถ้ำหินปู
- ความเจริญของหมู่บ้านนี้ ประปาที่เขาช่วยชาวบ้านได้มาก แม่ก่อนเขาหาน้ำ แต่ตอนนี้เปิดน้ำ ประปาแทน
- แล้วบริเวณนี้ก็มีสมุนไพรมาก เราได้ไปทำ ขี้วัวยาสมุนไพร ใช้สมุนไพรไป 2 คันรถไฟ (เป็น ขุนชนสมุนไพร)
- ถาม ขาวข้าวยา คอกดาหลา
- ตอบ เขาเรียก ขี้วัวยาสมุนไพร
- ถาม นี่เมื่อถึงน้ำคอกข้างบน จะเป็นเขตป่าถอยไหม
- ตอบ ไม่ เป็นเขต ขางพารา อยู่อีก
- ในปี 2535 มีการประกาศปิดสัมปทาน มีการท้อ

วันที่ 19 พฤษภาคม 2546 ถงพื้นที่บ้านคอกข้าง

ถาม ทางหน่วยงานได้เข้ามาบอกกับชาวบ้านว่าอย่างไร

ตอบ ตอนที่เขามาคุยกับชาวบ้าน เขาบอกว่าน้ำนี้จะไปช่วยชลประทานท่าชะมวง เขาบอกว่าเก็บน้ำไปช่วยชาวชะมวง แล้วจะไปผันน้ำมาจากคลองใหญ่ มาลงที่นี่

ถาม แล้วน้ำก็ลดค่าแล้วใช่ไหม

ตอบ นี่ยังไม่ลดค่าสุด จะลดต่ำกว่านี้อีก

ถาม ก็คือมันไม่มีระบบส่งน้ำไปท่าชะมวงใช่ไหม เขาไม่ได้ทำ

ตอบ เขาให้น้ำกันปากอ่างนี่ คือประตูน้ำ

ถาม แล้วเขาทำเสร็จแล้วน้ำไม่ล้นปากใช่ไหม

ตอบ ไม่ แต่ช่วงน้ำท่วมก็จะล้น ในช่วงเดือนพฤศจิกายน ธันวาคม มกราคม ประมาณ 3 เดือนที่น้ำล้น พอเข้าฤดูแล้งก็จะไม่ล้นแล้ว

น้ำสูงสุดก็แค่ขอบอ่าง

ถาม อ้อ น้ำสูงสุดนี่ยังเห็นเกาะใช่ไหม (คันไม้ขอบอ่างส่วนด้านใน ที่ดูเหมือนเป็นเกาะ)

ตอบ ตอนน้ำลดไปแล้วประมาณ 3 เมตร อีกประมาณ 2 เมตรจะลดไปอีกประมาณ 2 เมตร ความลึกประมาณ 18 เมตร เวลาที่น้ำเต็ม

ถาม แล้วคุณภาพน้ำเป็นอย่างไร

ตอบ ถ้าเอาไปรดต้นไม้ ก็จะเป็นสนิมแดง ที่ใช้ได้ก็ต้องผ่านถังกรองใบใหญ่ก่อน ถึงจะใช้ได้ เพราะจะมีระบบกรองที่ดี

ถาม แล้วทำไมถึงเป็นสนิม แล้วชาวบ้านเขาว่ากันอย่างไร

ตอบ ที่เป็นสนิมผมก็ไม่รู้ว่าหลักวิชาการเขาว่ากันอย่างไร แต่ถ้าหลักผมคิด คิดว่าน้ำด้านอ่างเป็นน้ำนิ่งไม่ได้เคลื่อนไหว น้ำตกตะกอน อีกอย่างคือ ท่อเป็นที่ใช้คือ เป็นเป็นเหล็ก ก็จะเป็นสนิมง่าย

ถาม แล้วมีใครใช้น้ำจากตรงนี้บ้าง?

ตอบ ที่ใช้อยู่ มี 4 คนใช้ ถึงที่ที่อยู่ติดกับบ้านเขาเลย(เป็นถังพักน้ำ) แต่ใช้น้ำประปาภูเขาในการกิน แต่ใช้น้ำนี้ในการอาบ ได้ใช้ 2 อย่าง

ถาม ตกถึงยังใช้ได้ใช่ไหม

ตอบ ก็ยังเหมือนๆ อยู่เหมือนกัน แม้จะกรองแล้วเช่นกัน

ไม่ค่อยใช้เท่าไร เพราะว่าน้ำเหม็น

ถาม ตอนที่เขาทำบ้านที่อยู่ตรงนี้ไหม

ตอบ ไม่ใช่ บ้านผมห่างจากนี้ประมาณ 3 กิโลเมตร

- ถาม คอนเขาทำได้ดูเขาทำไหม
- ตอบ ก็ทำเหมือนกัน
- ถาม ที่อ่างครั้งนี้เป็นที่ของใครบ้าง
- ตอบ ก็เป็นคลอง ครบนี้
- ถาม ไม่ได้เป็นที่สวนอะไรไซ้ไหม
- ตอบ ไม่ใช่ แต่เป็นป่าจับจอง
- ถาม แล้วเขาก็จ่ายค่าที่ไหม
- ตอบ จ่ายครับ แต่ไม่ระบุว่าจ่ายเท่าไร
- ถาม เขาใช้การส่งน้ำเข้าไปในหมู่บ้านอย่างไร ค่อยต่อแป้นไปไซ้ไหม?
- ใช้ท่อขนาดเท่าไร?
- ตอบ (เริ่มจากบ้านน้ำบนภูเขา) ครบปากท่อไซ้แป้น ขนาด 8 นิ้ว(เส้นผ่าศูนย์กลาง) แต่ใช้ขนาดนี้ เพียงแค่ 2 ท่อนๆละ 5 เมตร จากนั้นใช้ขนาด 5 นิ้ว(เส้นผ่าศูนย์กลาง)เท่านั้น
- ถาม แล้ววิธีการจัดการน้ำทำอย่างไร หรืออย่างไร แล้วคนนอกที่เขาไม่รู้เรื่องอะไรนี้ แต่ว่าเป็นความร่วมมือของชาวบ้านในการช่วยกันรักษา มีการเก็บข้อมูลรักษา แต่คนในไม่รู้ แต่คนนอกมองแบบนี้ แทนที่จะเป็นเขื่อนขนาดใหญ่ แล้วต้องกำหนดวัตถุประสงค์ให้เป็นจริง เช่นช่วยคลองชะนางให้ช่วยได้จริง หรือว่าช่วยเหลือชุมชนได้จริง นี่คนนอกมองอย่างนี้ละ แทนที่จะทำใหญ่ให้ท่านนึกคิดว่า
- ตอบ คือ อย่างนี้มัน ก็ไม่ได้กิน แต่ถ้าประปาภูเขา แต่เดิมท่อแป้นแค่ 5 กิโลเมตร แต่ได้ใช้กันสบาย แล้วการคำนวณก็ไม่ก็ครบครัน ที่คิดที่เขาทำนะ แต่เหมือนคลองด่านเข่ง มันคิดพื้นที่หลายคน เป็น 50 ครอบครัวนะ คนคำนวณก็ต้องหลายคน แล้วเวลาเขาชี้แจงเหตุผลก็พอฟังได้
- ถาม แล้วส่วนใหญ่เวลาเขาชี้แจงเหตุผล ชาวบ้านไม่ได้คิดอะไร ไม่ได้ว่าอะไร(ไม่ได้ค้านอะไร)
- ตอบ คือชาวบ้านเราไม่รู้เรื่อง คือ มาวันแรกก็มาคุยแล้วหลังจากนั้นก็จัดการทำเลย โดยไม่ได้ทำประชาพิจารณ์หรืออะไรเลย
- ถาม นี่ถ้าไม่มีน้ำก็จะกลายเป็นอนุสาวรีย์เลย
- ตอบ ถ้าไม่ดูแต่ดินน้ำ ไม่นานก็หมด
- ถาม แต่ก่อนครั้งนี้เป็นลำคลองหรือสายคลองมาก่อนไหม มีน้ำไหลหรือไม่
- ตอบ แต่ก่อนเป็นลำคลองที่มีน้ำไหลอยู่
- ถาม คือระบบที่จะช่วยชาวบ้านได้คือ ฝ่ายน้ำดันเป็นสิ่งที่ดีที่สุด

ตอบ ตรงนี้ตัวอย่างประมาณก็ไว้

ถาม เขตบริเวณประมาณ 50 ไร่

ที่เขาบอกว่ารับน้ำมาจาก คลองกรวยหละ หลังจากทำเสร็จมาดูแลบ้างไหม

ตอบ หลังจากทำเสร็จมาดูแลครั้งหนึ่ง มาซ่อมอย่าง ที่เป็นรอยร้าว

ถาม ที่แถวนี้มีคนอยู่มานานแล้วหรือไม่

ตอบ มีคนมาอยู่ก็ประมาณ 20-30 ปีได้แล้ว ส่วนมาจะย้ายมาจากที่อื่น แล้วมาหาที่ทำกิน มาจับจองที่ทำกินกัน

แต่แรก เมื่อก่อนหากินแบบที่ว่า เขาว่าที่นี่หากินง่าย มีสัตว์มาก เขาก็จะเข้ามาที่นาสีทองก่อน เมื่อมาอยู่จับจองที่ได้ 2-3 วันถูกเจ้าที่ไล่(คนที่มาจับจองก่อนไล่ที่)

ถาม คนแถว คลองเท ได้มาอยู่ที่ บ้านนาสีทอง

ตอบ ครับ ที่นาสีทองเป็นที่ราบ ไม่เป็นควนเป็นเขา แล้วมีคนเกาะหมินมาอยู่ด้วย ได้ตั้งชื่อว่าคนเกาะหมินคือ เมื่อก่อนคนรุ่นก่อน เดินมาจากคลองลำแสง มาถึงบ้านนาสีทอง เข้ามาทางป่า พอมาถึงที่จับจองไปเรื่อย แต่ก็มีคนบอกว่ามีคนจับจองที่แล้ว ก็จะย้ายต่อไปเรื่อยๆ แม้กระทั่งว่าที่อยู่ปัจจุบันนี้ก็มีการจับจองอยู่แล้ว แต่เขาก็แบ่งให้คนละส่วน โดยให้คลองเป็นตัวแบ่งพื้นที่กัน

ถาม การจ่ายน้ำกันในหมู่บ้านจะคิดค่าน้ำกันอย่างไรบ้าง?

ตอบ การให้น้ำก็เริ่มต้นที่ คนที่มาทำพร้อมกันในครั้งแรกที่ตกลงกัน ก็จะเก็บครอบครัวละ 3,000 บาท แล้วก็ค่อยทยอยไปก็ได้เลย และจะเก็บค่าน้ำและค่าบำรุงเพื่อไว้ในการซ่อมเวลาท่อหลุดหรือแตกเป็นรายเดือน ทุละ 10 บาทต่อหลังคาเรือน

ส่วนครอบครัวที่ไม่ใช่บ้านดั้งเดิมครั้งแรก แต่มาขอใช้หลังจากที่ทำกินเสร็จแล้วก็จะคิดครอบครัวละ 4,000 บาทเพราะถือว่ามาใช้ตอนที่เขาทำกินเสร็จแล้วเมื่อก่อน ไม่คิดจะร่วมแต่เมื่อเห็นผลแล้วจึงคิดจะมาใช้

และส่วนครอบครัวที่แยกออกมาสร้างบ้านใหม่ จะคิดแค่ 3,000 บาท เพราะถือว่าเป็นครอบครัวที่สร้างใหม่ ไม่ใช่ครอบครัวที่มีบ้านมาก่อนแล้ว

ในส่วนของบ้านหลังไหนที่ไม่ได้ใช้ และไม่ได้เข้าร่วมก็จะค่อยๆ พ่วงไปจากบ้านที่ใช้อยู่แล้วไม่ได้ แต่จะมาใช้ที่บ้านที่ต่ออยู่แล้วได้

และในการอนุมัติการให้ต่างๆ ต้องมีการผ่านกรรมการกลุ่มอยู่ด้วย โดยมีกรรมการทั้งหมด 25 คน และต้องมีความเห็นเหมือนกันทั้งหมด จึงจะให้ได้

จากนั้นได้มีการขอบคุณจากทีมงานที่ลงสำรวจพื้นที่ "ต้องขอขอบคุณมากครับ ความรู้หาไม่ได้ที่ไหน นอกจากในป่านี้ครับ แล้วเจอกันใหม่ครับ ขอบพระคุณมากครับ"(เป็นบทที่ทั้งทำก่อนลาจากกัน)

หมายเหตุ : เอกสารนี้เป็นการถอดข้อมูลถาม-ตอบจากการบันทึกเทปโดยไม่มีการเรียบเรียงข้อมูลใหม่
ทั้งสิ้น

“เอกสารประกอบกิจการ”

การลงมติเมื่อ ประเด็นที่ ๑๐ เรื่อง การแก้ไขกฎหมาย

วันที่ ๑๕ - ๑๙ สิงหาคม ๒๕ ๔๖

บทที่ ๑

เสียงกัมพูชาไทยและได้รับทราบ

อันยัง คงได้เป็นเสียงเรียกร้องจากเราแม้ว่ากลุ่มของ
เราจะถูกตัดขาดจากกันมาช่วงหนึ่งแล้วแต่ก็มีความคิด
เข้ามาในใจว่ายังมีบ้านของเรา มีชุมชนที่มีคนอยู่
เข้ามาในเขตบ้านเราทุกที เรามีอยู่ด้วยกันเพียงหกสิบและ
ห้าร้อยกว่าคนเข้าสู่สังคมแห่งสุดท้าย

เมื่อวานนี้ ฉันได้ไปหาเขาว่า ทุกสิ่งทุกอย่างถูกทำโดย
เราคนเดียว พื้นที่ที่ล้อมรอบเราด้วยตัวออกไปโดยรอบ บ้าน
เราทั้งหมดนี้ไม่มีที่ให้เราไปต่อได้สักแล้ว เมื่อเราตื่น
ขึ้นมาวันนี้ เราไม่อาจได้ยินเสียงเรียกของพวกเราจาก
ตามถนนอีกต่อไป ป่าตรงอีกด้านของฟากฝั่งถนนกำลัง
ใหม่ในแบบที่เราเพิ่ง ...

ถึงที่สุดท้ายนี้ คงไม่หาเหตุผลเราได้ว่า มีความรู้สึกหรือความท้อ
อย่างใดกับการถูกทำลายล้างจนสูญสิ้นเผ่าพันธุ์ สิ่งชนิดนี้เพิ่งถูกค้นพบ
โดยนักวิทยาศาสตร์เมื่อเดือนมิถุนายน ปี 1990 นักชีววิทยาชาวฝรั่งเศส
ต้องการค้นพบสิ่งชนิดใหม่ในละแวกของทางวิทยาศาสตร์นี้ถึงชนิดที่ว่า สีโอ-
โทพิทิส คายิสซาวา (*Leontopithecus caissara*) แต่ความค้นค้นนั้น
คือการค้นพบสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมชนิดใหม่ ก็แบ่งไว้ด้วยความรู้สึกน่าใจหาย
เมื่อเราพบว่าสิ่งชนิดนี้มีเหลืออยู่เพียง 12 ตัวเท่านั้น สิ่งชนิดนี้มีขนาดเล็ก
เท่ากับแมวและอาศัยในป่าที่บนเกาะเล็ก ๆ แห่งหนึ่งในทางชายฝั่งตะวันออกเฉียง
ประเทศบราซิล (Conservation International 1990) แต่เกาะแห่งนี้กำลัง
ได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็วให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ สีโอโทพิทิส
คายิสซาวา เป็นเพียงหนึ่งในบรรดาถึง 26 ชนิดที่กำลังจะสูญพันธุ์จากผืน
พิภพของเราไป

การสูญสิ้นเผ่าพันธุ์ของสรรพสัตว์ชนิดต่าง ๆ มีใช่เป็นเพียงเหตุการณ์
ธรรมดาสามัญที่น่าจะผ่านเลยไปโดยปราศจากความสนใจของสาธารณชน
หากแต่เหตุการณ์เช่นนี้ได้เกิดขึ้น และกำลังเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าอย่างต่อเนื่อง
ตลอดเวลามา เราไม่ได้ยินเสียงเรียกร้องของสรรพสัตว์ที่กำลังล้มหายตายไป
เราไม่สนใจต่อสรรพสัตว์หลากหลายชนิดที่ใช้ชีวิตร่วมกันสืบพันธุ์กันกับเรา
โดยเฉพาะพวกนกเราชาวเมือง เราใช้ชีวิตอย่างแปลกแยกจากธรรมชาติ เราไม่
เคยรับรู้ความเป็นจริง เราปิดกั้นตัวเองอยู่ในโลกแคบๆ และไม่โดยตระหนัก
ว่าสภาพแวดล้อมธรรมชาติมีความสำคัญต่อความอยู่รอดของสรรพสัตว์ที่รวม
ทั้งตัวเราเองมากเพียงใด

วิกฤตแห่งความหลากหลายทางชีวภาพ

ทุกวันนี้รูปแบบของชีวิต 1.4 ล้านชนิด ที่ได้รับการตั้งชื่อและจัดบัน
ทึกทางวิทยาศาสตร์ นักชีววิทยาดำเนินฐานว่ามีความพรสิริทั่วทั้งตามแนบพื้นพิ
ภพนี้ไม่ต่ำกว่า 5 ล้านชนิด หรืออาจจะมีสรรพชีวิตถึง 50 ล้านชนิดที่ยังอาศัย
อยู่ร่วมโลกเดียวกันกับเรา (McNeely et al. 1990) การคาดคำนวณเกี่ยวกับ

ปริมาณของสิ่งมีชีวิตมีแนวโน้มที่จะเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมอย่างมากมาตลอด
จากเริ่มมีการศึกษาสรรพชีวิตบนยอดไม้ในป่าฝน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจาก
งานวิจัยของ เทอร์รี่ เออร์วิน (Terry Erwin) นักกีฏวิทยาชาวอเมริกันคนสำคัญ
งานวิจัยของเออร์วินได้แสดงให้เห็นว่าป่าฝนเขตร้อน เป็นระบบนิเวศที่รองรับ
รับการเจริญเติบโตและความหลากหลายของสรรพชีวิตชนิดต่าง ๆ มากมาย
มหาศาล เพียงเฉพาะแมลง (insects) ก็อาจมีมากถึง 30 ล้านชนิด สรรพ
ชีวิตที่มีจำนวนชนิดมากมายยิ่งรวมถึงเชื้อราและไร สิ่งมีชีวิตเหล่านี้ยังไม่เคย
ได้รับการศึกษาวิจัยอย่างจริงจัง เราจึงไม่สามารถประมาณการได้ใกล้เคียงกับ
ความเป็นจริงว่าสรรพชีวิตเหล่านี้มีจำนวนชนิดมากมายเพียงใด (Wilson 1990)

ทุกวันนี้ เรายังคงค้นพบพืชและสัตว์เพิ่มขึ้นอีกมากมายหลายชนิด
จากการศึกษาวิจัยในป่าฝน เพียงช่วงเวลา 9 ปีมานี้ มีการค้นพบปลาเพิ่ม
ขึ้นว่าเดิมอีกกว่า 300 ชนิดในป่าอเมซอน แม้กระทั่งในสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม
ชั้นสูง เช่น ไพรเมทส์ (primates) ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับการศึกษามากมายอย่าง
เข้มข้นและกว้างขวางก็ยังคงมีการค้นพบไพรเมทชนิดใหม่ถึง 4 ชนิดด้วยกัน
ในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา นักพฤกษศาสตร์อัลวิน เจนทรี (Alvin Gentry)
ประมาณว่ามีไม้ดอกกว่า 15,000-20,000 ชนิดในป่าฝนเขตร้อนที่เรา
ไม่รู้จัก ทุกวันนี้เรามีข้อมูลเพียงไม่ถึงร้อยละ 5 ขององค์ความรู้ทั้งหมด
เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพของป่าฝน (McNeely et al. 1990)
การที่ของการค้นพบและบันทึกเกี่ยวกับรูปแบบของชีวิตในเขตร้อนจำเป็นต้องใช้
การทำงานวิจัยของนักอนุกรมวิธานวิทยา (Taxonomists) ถึง 25,000 คน
ในขณะที่เรามีนักอนุกรมวิธานวิทยา (ผู้เชี่ยวชาญในการจัดจำแนกประเภท
ของสิ่งมีชีวิตออกเป็นชนิดและหมวดหมู่) ซึ่งสามารถทำงานในป่าฝน
เขตร้อนอยู่ไม่ถึง 1,500 คน (Wilson 1988) ถึงแม้ว่าเราจะมีนักอนุกรม
วิธานวิทยาทำการ จำแนกประเภทของสิ่งมีชีวิตได้ทั้งหมดเราก็ยังคงไม่มี
ความรู้ใดๆเลยเกี่ยวกับวงจรชีวิตของสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดตลอดจนความ
สัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกันของสรรพชีวิตทั้งหลายภายในระบบนิเวศ
แต่ละแห่ง

จากการประมาณการของปีเตอร์ ราเวน (Peter Raven 1989) ผู้ย่ำ-

หน่วยการงานพฤกษศาสตร์แห่งมิซซูรี เราอาจกำลังสูญเสียสิ่งมีชีวิตไปถึงวันละ 100 ชนิด เอ็ดเวิร์ด ไอ. วิลสัน (Wilson 1988) และนอร์มัน มายเออร์ส (Mayr 1986) ประมาณการว่ามีสิ่งมีชีวิตถูกล้างหายจนสูญพันธุ์ไปถึงวันละ 50 ชนิด การสูญพันธุ์เหล่านี้มีสิ่งมีชีวิตเหล่านี้ส่วนใหญ่เกิดในป่าฝนเขตร้อน การประมาณการที่แตกต่างกันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความแตกต่างของการคำนวณอัตราการสูญพันธุ์ที่เกิดขึ้นในป่าฝน วิลสัน สันนิษฐานว่ามีความพรุนชีวิตทั้งหมดประมาณ 5 ล้านชนิดในป่าฝน และอัตราการสูญพันธุ์ป่าฝนคือร้อยละ 0.7 ต่อปี หากแหล่งหลักฐานที่เราอยู่ในเวลาต่อมาทำให้เราอาจกล่าวได้ว่า อัตราการสูญพันธุ์ป่าฝนสูงกว่าตัวเลขของวิลสันอย่างน้อย 3 เท่า อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการประมาณการเกี่ยวกับความสูญเสียที่แตกต่างกัน การคาดคำนวณประมาณการทุกอันก็นำไปสู่ข้อสรุปเดียวกันว่า สิ่งที่กำลังเกิดขึ้นกับโลกในทุกวันนี้ มีใช่เป็นเพียงการสูญเสียสิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆไปเท่านั้น หากแต่เรากำลังจะสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพทั้งหมดไปอย่างไม่มีวันหวนกลับ นักชีววิทยามางานท่านได้เขียนว่า ร้อยละ 25 ของสรรพชีวิตทั้งหมดจะสูญพันธุ์ไปในเวลาเพียง 20-30 ปีข้างหน้านี้เอง

อนาคตของวิวัฒนาการ?

ตั้งแต่ชีวิตเริ่มอุบัติขึ้นบนโลกเมื่อ 4,000 ล้านปีมาแล้ว การสูญพันธุ์แม้เพียงหนึ่งสิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆ เป็นสิ่งธรรมดาตามหลักแห่งอนิจจัง จากจำนวนสรรพชีวิตทั้งหมดที่เคยอาศัยอยู่บนโลกนี้มีเพียงระหว่างร้อยละ 1-6 เท่านั้นที่ยังเหลือรอดและดำรงชีพอยู่ในปัจจุบัน นักโบราณชีวศาสตร์ (Paleontologists) สันนิษฐานว่า ศัตรูมีกระตุกกันหลังแห่งทุกชนิด มีวงจรชีวิตโดยเฉลี่ยยาวนานประมาณ 5 ล้านปีเท่านั้น สรรพชีวิตทั้งหมดได้เคยเผชิญหน้ากับมหันตภัยตามธรรมชาติและการสูญพันธุ์ครั้งใหญ่ (mass extinction) ครั้งมีไพเราะมาแล้ว 5 ครั้งด้วยกัน การสูญพันธุ์ครั้งใหญ่ทุกครั้งที่ผ่านมาเกิดขึ้นก่อนที่มนุษย์จะอุบัติขึ้นบนผืนพิภพ ครั้งล่าสุดเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 65 ล้านปีมาแล้ว มหันตภัยในครั้งนั้นทำลายชีวิตของแหล่งคอนในทะเลไปเกือบ

ทั้งหมด อีกสิ่งหนึ่งที่ทำลายสัตว์ทะเลประเภทไม่มีกระดูกสันหลัง ไดโนเสาร์ ตลอดจนพืชและสัตว์อีกมากมายหายสาบสูญไปด้วยกัน

ถามมนุษย์กำลังจะก่อมหันตภัยครั้งที่ 6 ด้วยการทำลายล้างสรรพชีวิตทั้งหลายให้สูญสิ้นเผ่าพันธุ์?

ตลอดช่วงเวลา 200 ล้านปีมานี้ สิ่งมีชีวิตประมาณ 90 ชนิดต้องสูญพันธุ์ไปในแต่ละศตวรรษ (Raup 1986) การสูญพันธุ์เช่นนี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวิวัฒนาการตามธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันกระบวนการวิวัฒนาการตามธรรมชาติก็ได้สร้างสรรพสิ่งมีชีวิตชนิดใหม่ ขึ้นแทนที่สิ่งมีชีวิตที่สูญหายไป แต่ในปัจจุบันอัตราการสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตได้เพิ่มความเร็วขึ้นถึง 40,000 เท่าด้วยการรบกวนจากมนุษย์ ยิ่งไปกว่านั้น ในขณะที่อัตราการทำลายล้างสรรพชีวิตอันเกิดจากการกระทำของมนุษย์เพิ่มสูงขึ้นกว่ากระบวนการวิวัฒนาการตามธรรมชาติหลายหมื่นเท่าตัว หากแต่สภาวะเงื่อนไขของการก่อเกิดสิ่งมีชีวิตชนิดใหม่ก็พลอยถูกทำลายให้ตกต่ำแย่ลงไปด้วยการทำลายล้างสรรพชีวิตโดยนัยมีมนุษย์เกิดขึ้นจากเงื่อนไขปัจจัยหลายประการซึ่งล้วนแล้วแต่สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

ประการแรก นับแต่เมื่อแต่โลกก่อกำเนิดขึ้นตลอดมาทุกยุคทุกสมัย ไม่เคยปรากฏว่ามีสิ่งมีชีวิตชนิดใดได้ทำการข่มเหงทำลายสภาวะแวดล้อมอย่างรุนแรง เห็นเทียบได้กับมนุษย์ กิจกรรมต่างๆของมนุษย์ นับตั้งแต่การเกษตรกรรม การบุกรุกทำลายป่า การเลี้ยงสัตว์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาสังคมเมืองและธุรกิจอุตสาหกรรม ได้ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างรุนแรง มนุษย์ในปัจจุบันบริโภคพลังงานและอาหารมากกว่าร้อยละ 40 ของพลังงานและอาหารทั้งหมดที่โลกได้รับในแต่ละปีจากการสังเคราะห์แสงของพืชสีเขียว การบริโภคอย่างบ้าคลั่งของสิ่งมีชีวิตเพียงชนิดเดียวย่อมส่งผลกระทบต่อปริมาณทรัพยากรอาหารทั้งหมดที่มีอยู่ในแต่ละปีสำหรับสรรพชีวิตชนิดอื่นๆ การบริโภคอย่างไร้ขีดจำกัดของมนุษย์ จึงขัดแย้งและเป็นโทษต่อความมั่นคงของความหลากหลายแห่งสรรพชีวิต (Vaisousek .et al. 1986)

ประการที่สอง ระบบนิเวศทุกชนิดกำลังถูกคุกคามอย่างหนักจาก

การทำลายล้าง และการเสื่อมสภาพโดยน้ำมือมนุษย์ สิ่งที่น่าวิตกเป็นอย่างยิ่งก็คือการสูญสิ้นของระบบนิเวศบางชนิดซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการวิวัฒนาการ เช่น แนวปะการัง ป่าชายเลน ระบบนิเวศแถบทะเลเดิรเช่น ทะเลสาบดังเดิมของโลก และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำลายล้างระบบนิเวศในเขตร้อน ป่าเขตร้อนเป็นต้นกำเนิดและที่อยู่อาศัยของสรรพชีวิตหลากหลายตามพันธุ์ที่สูงสุดในบรรดาระบบนิเวศทั้งหมด (Myers 1988) ป่าเขตร้อนจึงเป็นชุมพลทั้งของกระบวนการวิวัฒนาการและเป็นมรดกของชีวิต

ประการที่สาม พืชหลากหลายชนิดซึ่งเป็นพื้นฐานของระบบนิเวศแบบกรรือบนนั้นต้นกำเนิดถูกคุกคามอย่างหนัก มหันตภัยที่ร้ายแรงทั้ง 5 ข้อที่ผกามา ไม่ได้ส่งผลเสียเพียงอย่างเดียวยังมีนัยสำคัญต่อพืชบนผืนดินเลย หากแต่ในปัจจุบันหนึ่งในห้าของพืชทั้งหมดบนผืนดินกำลังจะสูญพันธุ์ไปภายในอีก 20 ปีข้างหน้า การสูญสิ้นพืชเหล่านี้ ไม่เพียงแต่จะส่งผลให้สิ่งมีชีวิตอีกมากมายหลายชนิดที่อาศัยพืชเหล่านี้เป็นอาหารต้องสูญพันธุ์ไปด้วย แต่ยังคงทำให้เราสูญเสีย "ฐานทรัพยากร" (resource base) อันจำเป็นต่อการกระบวนการวิวัฒนาการที่จะเกิดขึ้นในอนาคต (Myers 1988)

ผลกระทบจากการทำลายล้างของมนุษย์ต่อการกระบวนการวิวัฒนาการตามธรรมชาติ มีความรุนแรงจนกระทั่งนักชีววิทยามียุทธวิธีเชิงป้องกัน (Soule and Wilcox 1980) เสนอว่า วิกฤติการณ์ที่เรากำลังเผชิญหน้าอยู่นี้ได้เตือนนำไปสู่การสูญสิ้นเผ่าพันธุ์ของสรรพชีวิตมากมายหลายชนิดเท่านั้น แต่วิกฤติการณ์ดังกล่าวกำลังนำเราไปสู่จุดจบของการก่อกำเนิดชีวิตใหม่ หรือจุดจบของกระบวนการวิวัฒนาการ

สาเหตุของการสูญสยสูญพันธุ์

สาเหตุของการสูญสิ้นเผ่าพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆ มีอยู่มากมายหลายประการด้วยกัน หากแต่สาเหตุที่สำคัญเหนืออื่นใด คือ การสูญเสียและการแตกแยกออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ อันเป็นต้นกำเนิดและที่อยู่อาศัยของสรรพชีวิตเหล่านั้น งานวิจัยของสหพันธ์

นานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (IUCN: International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources) เมื่อปีค.ศ. 1986 พบว่า ในทวีปอาฟริกา นับจากทางทิศใต้ของทะเลทรายซาฮาราเรื่อยมา กว่าร้อยละ 85 ของระบบนิเวศดั้งเดิมตามธรรมชาติกำลังอยู่ในสภาวะวิกฤติเสื่อมโทรม ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กว่าร้อยละ 67 ของระบบนิเวศดั้งเดิมได้สูญสิ้นไปแล้วอย่างสิ้นเชิง ในยุโรปตะวันตก ปริมาณการสูญเสียบรรบบนิเวศอันเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตยิ่งรุนแรงมากกว่านี้อีก

การสูญสยสูญพันธุ์จากพืชและสัตว์มากจนเกินไป เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่มิบทบาทสำคัญต่อการเสื่อมถอยของสภาพแวดล้อม คณะทำงานเพื่อความปลอดภัยของชนิด (The Species Survival Commission) จาก IUCN ได้ประเมินว่า การใช้ประโยชน์จากพืชและสัตว์มากจนเกินไปเป็นปัจจัยสำคัญนำไปสู่การสูญพันธุ์ของสัตว์มีการถูกล่าจนล้มลงประมาณร้อยละ 20

ผลกระทบจากการนำเอาสิ่งมีชีวิตชนิดแปลกปลอมเข้าไปในระบบนิเวศหนึ่ง เป็นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งถูกมองข้ามมาโดยตลอด แม้จากหลายศตวรรษก่อนนักอนุรักษ์เอง ตัวอย่างเช่น การนำเข้าพันธุ์ใหม่ไปเลี้ยงในทะเลสาบหลายแห่งของอาฟริกา ได้ส่งผลให้ปลาหลายชนิดในทะเลสาบเหล่านั้นต้องสูญพันธุ์ไป กว่าครึ่งหนึ่งของการสูญพันธุ์ของนกบนเกาะต่างๆ เกิดจากการนำเข้าสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมชนิดแปลกปลอมบางชนิดเข้าไปอยู่ การนำเข้าแพะและสัตว์กินพืชอีกหลายชนิดเข้าไปเลี้ยงได้ทำลายระบบนิเวศของเกาะหลายแห่งอย่างราบคาบ (McNeely et al. 1980) พืชแปลกปลอมนับได้ว่าเป็นภัยคุกคามอย่างใหญ่หลวงต่อระบบวนอุทยานของสหรัฐอเมริกาในปัจจุบัน และมีความพยายามเพื่อควบคุมการนำเข้าพืชต่างถิ่นอย่างเคร่งครัด เป็นเรื่องที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งว่า อันตรายจากการนำเข้าสิ่งมีชีวิตแปลกปลอมจากต่างถิ่นเข้าสู่ระบบนิเวศอีกชนิดหนึ่งยังไม่เคยได้รับการใส่ใจเท่าที่ควร ยิ่งไปกว่านั้น สิ่งมีชีวิตอันเกิดจากการค้นคว้าทดลองทางพันธุวิศวกรรม ตามทัศนะของนักชีววิทยาบางคน (Jensen 1988) อาจก่อให้เกิดพันธุกรรมที่ร้ายแรงต่อสรรพชีวิตในระบบนิเวศบางชุดได้

หากสิ่งมีชีวิตเหล่านี้ถูกปล่อยออกมาโดยความเฉลียวฉลาดหรือปราศจากการควบคุม

สารเคมีปราบศัตรูพืช, โพรโปลิสเฟอริค ไอโซน, ซัลเฟอร์ และไนโตรเจน ออกไซด์ และสารเคมีอื่นๆ ที่ใช้กันอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่บั่นทอนศักยภาพต่อความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม และการสูญเสียพันธุ์พันธุ์ของสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิด งานวิจัยชิ้นหนึ่งเมื่อไม่นานมานี้ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ร้อยละ 98 ของป่าสน (Conifer forests) ในยุโรปตอนกลางและตะวันตกกำลังเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ร้อยละ 84 ของป่าสนดิบ (deciduous forest) ในยุโรปตะวันออก และร้อยละ 50 ของยุโรปกลางกำลังได้รับความเสียหายอย่างหนัก (IIASA 1990) ในระยะแรก ความเสื่อมโทรมของสภาพป่าจะทำให้จำนวนประชากรสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดลดลงเนื่องจากขาดถิ่นที่อยู่อาศัยอันเหมาะสม และในระยะสุดท้ายของความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ สิ่งมีชีวิตหลายชนิดหรือเกือบทั้งหมดในระบนิเวศนั้นจะหายสาบสูญไป (LOLF 1986)

ในอนาคต การเปลี่ยนแปลงบรรพตของโลกจากกลามาเป็นปัจจัยอันตรายอีกประการหนึ่งที่คุกคามความอยู่รอดของพืชและสัตว์หลายชนิด การเปลี่ยนแปลงบรรพตของโลกกำลังเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วกว่าเดิม และจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศแทบทุกชนิด ถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติของพืชและสัตว์หลายชนิด ถูกแบ่งแยกออกเป็นเสี่ยงๆ หรือเป็นคล้ายเกาะเล็กๆ หายกลางการขยายตัวของเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม เมื่อถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติถูกแบ่งแยกออกเป็นเสี่ยงๆ ทำให้แมลงศัตรูที่สามารถเดินทางอพยพหนีภัยอันตรายได้ก็มิอาจอพยพไปยังพื้นที่อื่นเมื่อเกิดวิกฤติจากการเปลี่ยนแปลงบรรพตของโลก (McNeely, et al., 1990) ผลกระทบในแง่ของกระบวนการวิวัฒนาการจากการเปลี่ยนแปลงบรรพตของโลกยังคงไม่ชัดเจนนัก แต่ความรู้เท่าทันที่เราอยู่ในปัจจุบันได้ชี้ชัดว่าสิ่งมีชีวิตมากมายหลายชนิด มีความอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงปริมาณของคาร์บอนไดออกไซด์ในบรรยากาศของโลก (Fajer 1989)

เชิงโศกทางเศรษฐกิจและการเมือง กับการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ

การที่เราจะทำความเข้าใจ และสามารถหาคำตอบเกี่ยวกับการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพได้สำเร็จ เราจำเป็นต้องนำเอาสาเหตุของการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพที่ได้กล่าวในข้างต้นมาอธิบายเชื่อมโยงกับพลังผลักดันที่ก่อให้เกิดเหตุปัจจัยเหล่านั้น จากมุมมองของการวิเคราะห์ภาพรวมเราได้เห็นแล้วว่ามนุษย์ต้องรับผิดชอบต่อการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพที่กำลังเกิดขึ้น หากแต่ความรับผิดชอบนั้นไม่ได้กระจายตัวเท่าเทียมกันไม่ทั้งหมด การนำเสนอบริบทที่เกี่ยวกับความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมอันเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิด มลภาวะ การเปลี่ยนแปลงบรรยากาศโลก และการใช้ประโยชน์จากแหล่งด้านเศรษฐกิจและการเมือง กับการวิเคราะห์ให้ทันถึงรากเหง้าทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองของประเด็นปัญหานั้น รวมทั้งพลังทางสังคมการเมืองที่มีศักยภาพต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ

การวิเคราะห์ภาพรวมอย่างกว้างขวางเช่นนี้ คงอยู่นอกเหนือขอบเขตความสามารถที่บทความชิ้นนี้จะกล่าวถึงได้อย่างละเอียด เราจึงจะจำกัดการวิเคราะห์อยู่แต่เพียงไม่ประเดี๋ยวเกี่ยวกับความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมโดยยกตัวอย่างของการทำลายป่าในแคว้นอียิปต์มาเป็นกรณีศึกษา

รากเหง้าทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ของการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพมีความแตกต่างกันออกไประหว่างภูมิภาคหนึ่งไปสู่อีกภูมิภาคหนึ่ง ปัญหาเหล่านี้เชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับการสนับสนุนของรัฐบาลและการสนับสนุนจากสถาบันระหว่างประเทศที่มีต่ออุตสาหกรรมป่าไม้ การเกษตร และโครงการอุตสาหกรรมด้านต่างๆ ที่ก่อให้เกิดการบริโภคพลังงานและอาหารมากกว่าแบบแผนและวิถีชีวิตแบบเดิม เปลวไฟอันดุริยางษ์เผาผลาญป่าของอียิปต์ในปัจจุบันนี้ เกิดขึ้นจากสาเหตุสำคัญ 2 ประการ ประการแรก คือ การสนับสนุนให้มีการถางป่ารายพื้นที่เสี่ยงภัยอย่างมากมาย เพื่อรองรับอุตสาหกรรมส่งออกเนื้อสัตว์ (Caufield 1984,

Lutzenberger 1987) และประการที่สอง คือ การเข้ายึดครองพื้นที่ดินอันอุดมสมบูรณ์ในแถบตะวันออกเฉียงเหนือ และทางตอนใต้ของบราซิล เพื่อเพาะปลูกพืชพาณิชย์โดยบริษัทที่ผูกขาดทุนการเกษตรขนาดใหญ่ โยเซฟ ลูทเซน เบอร์เกอร์ ซึ่งในปัจจุบันดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสภาพแวดล้อมของบราซิลได้เคยกล่าวไว้

การส่งเสริมสนับสนุนให้มีการปลูกแก้วเหลืองและพืชพาณิชย์อื่น ๆ อย่างขนานใหญ่มิได้เกิดขึ้นเพื่อบรรเทาความหิวโหยของชาวบราซิล แต่เพื่อนำเอาผลผลิตเหล่านั้นมาเลี้ยงวัวสำหรับขายส่งออกไปยังตลาดโลก... นโยบายส่งเสริมการขายปลูกพืชพาณิชย์ทางซีกโลกใต้นี้เอง ที่เป็นตัวการทำให้ประเทศบราซิล ทำลายวัฒนธรรมของชาวไร่ชาวนาซึ่งได้ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างเป็นระบบ ชาวไร่ชาวนานับแสนนับล้าน ต้องสูญเสียสิทธิในที่ดินทำกิน และประชาชนเหล่านั้นเองที่ถูกขับไล่ให้เข้าไปในป่าผืน

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตัวการสำคัญในการทำลายป่าฝนเขตร้อนก็คือบริษัททำไม้ และบ่อยครั้งที่การทำไม้ของบริษัทเหล่านี้ จัดแข่งกับเจตนาของชุมชนท้องถิ่นตามซาบา (Nodoux and Kuroda 1989; Colchester 1989; Hong 1986) หากแต่การทำไม้ได้รับความสนับสนุนจากชนชั้นนำ ไม่ว่าจะเป็นนักการเมืองในมาเลเซียและไทย เหล่านายพลในกองทัพของอินโดนีเซีย พม่าและฟิลิปปินส์ จารีตประเพณีวิถีปฏิบัติ ตลอดจนสิทธิชุมชนในประเทศเหล่านี้ ได้รับการละเมิดจากช่วง เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในประเทศบราซิล การทำลายทรัพยากรธรรมชาติอันล้ำค่ามาศาลเพียงเพื่อผลประโยชน์ของคนจำนวนน้อย ถูกสร้างให้เกิดความชอบธรรมโดยการอ้างการพัฒนาชาติและการนำเงินตราต่างประเทศ

ภาพของการทำลายป่าฝนย่อมไม่อาจขาดได้สมบูรณ์ หากเราไม่กล่าวถึงบทบาทของวัฒนธรรมตะวันตกในกระบวนการแบ่งชิงสิทธิของชุมชนท้องถิ่น

ถึงในการจัดการทรัพยากร และการแปรสภาพทรัพยากรทรัพยากรธรรมชาติเพื่อผลกำไรระยะสั้น ดังเอ็นสัน กอ (Ngau 1989) แห่ง Sabah Alam Malaysia ได้กล่าวไว้

รากเหง้าของปัญหาการทำลายป่าและทรัพยากรธรรมชาติ เกิดจาก ประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก ซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากรของเรา ไม่ว่าจะเป็นน้ำมัน แก๊สธรรมชาติและปลา ประเทรว่ารายซึ่งมีประชากรเพียงแค่ว่า 1 ใน 4 ของประชากรโลก ทำการบริโภคทรัพยากรมากกว่าร้อยละ 80 ของทรัพยากรทั้งหมด วัฒนธรรมกันทั้งนี้กันขวางของประเทศอุตสาหกรรมซึ่งกำลังถูกนำมาเผยแพร่โฆษณา และบังคับยึดยึดโยคให้กับประเทศโลกที่สามอยู่ในขณะนี้ คือ ตัวการนำไปสู่การทั้งขวางโลกของเรา สิ่งที่เราเรียกว่า ความเจริญ กลับกำลังนำเราไปสู่หายนะและความสิ้นหวัง

การนำเอาพืชและสัตว์ชนิดแปลกปลอมเข้ามา ก่อให้เกิดปัญหาเพิ่มเติมของระบบนิเวศอย่างสำคัญ เพราะระบบการตรวจสอบและควบคุมเพื่อสร้างความสมดุลภายในระบบนิเวศ ไม่อาจใช้ได้กับพืชหรือสัตว์ชนิดแปลกปลอมที่ถูกนำเข้ามาจากภายนอก ในทำนองเดียวกัน เมื่อทุนและเทคโนโลยีได้จากต่างชาติถูกนำเข้าเข้ามาในระบบเศรษฐกิจและสังคมแบบยังชีพ การตรวจสอบและความชอบของชุมชนท้องถิ่นเพื่อดำรงรักษาระบบการผลิตที่สมดุลและยั่งยืนก็มิอาจทำได้อีกต่อไป เมื่อปราศจากแบบแผนและการควบคุมของชุมชนท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นการตัดสินใจร่วมกันของชุมชนการมีสิทธิเหนือการจัดทรัพยากร การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม การยอมรับในกฎระเบียบของชุมชนเพื่อป้องกันการใช้ทรัพยากรมากเกินไป ตลอดจนความพึงพอใจในวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เมื่อปราศจากสิ่งเหล่านี้ทุนและเทคโนโลยีจากต่างชาติก็จะเข้ามาแทนที่แบบแผนของการใช้ชีวิตและการผลิตอย่างยั่งยืน โดยมีคนเพียงไม่กี่คนได้รับผลกำไรจากการลงทุนเหล่านี้ เมื่อ

ขาดความเคารพในสิทธิมนุษยชน และสิทธิชุมชนและชาติการควบคุมดูแลตรวจสอบผลกระทบของการลงทุนต่อสิ่งแวดล้อม ผลตามมาก็คือ ความทุกข์ระทมของประชาชนในท้องถิ่นและความเสื่อมทรามของธรรมชาติแวดล้อม (Chin et al. 1989)

โครงการความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา มีบทบาทสำคัญในกระบวนการนี้เช่นเดียวกัน นับตั้งแต่ "คิวแบบ" ของการพัฒนาที่ประเทศอุตสาหกรรมนำมามาเสนอให้กับประเทศโลกที่สาม ไปจนถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ประเทศเจ้าของทุนความช่วยเหลือแทบทั้งหมดจะใช้เงินทุนความช่วยเหลือส่วนใหญ่ไปกับการสนับสนุนธุรกิจเอกชนจากประเทศของตน (ARA/Infoc 1989) โครงการพัฒนามีลักษณะคล้ายๆกับไวโรเดสส์ นั่นคือ เชื้อแปลกปลอมที่เข้ามาทำลายลักษณะของประเทศไทยกำลังพัฒนาในการลดอำนาจทุนจากระบบเศรษฐกิจสังคมของต่างชาติ ในประเทศโลกที่สามแทบทุกแห่ง ผลพวงของโครงการความช่วยเหลือขนาดใหญ่กลับกลายเป็นการถกเถียงเสื่อมทรามของวัฒนธรรมประเพณี และแบบแผนของการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างยั่งยืน ตลอดจนการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อการเพาะปลูกพืชพาณิชย์ และผลกำไรสำหรับประเทศอุตสาหกรรม (Bank Information Centre 1990)

โฮเซ โกลเดมเบิร์ก (Goldemberg 1989) นักวิทยาศาสตร์ชาวบราซิล ได้วิพากษ์วิจารณ์ของการพัฒนาซึ่งนำไปสู่ปัญหาวิกฤติของประเทศไทยในปัจจุบันไว้ดังนี้

สิ่งที่ได้เกิดขึ้นและกำลังเกิดขึ้นกับป่าอมซอนในวินนี

มิได้เป็นเพียงผลจากการกระทำของชาวบราซิลเท่านั้น โครงสร้างขนาดยักษ์ตามด้วยแบบการพัฒนาซึ่งผูกพันเชื่อมโยงกับทุนต่างชาติและการทำงานขององค์กรระหว่างประเทศหลายแห่งด้วยกัน ทุนต่างชาติและองค์กรระหว่างประเทศมีส่วนในการทำลายไม่น้อยไปกว่าระบบราชการและธุรกิจเอกชนในประเทศบราซิลเอง นอกจากนี้ นโยบายการพัฒนาป่าอมซอนส่วนใหญ่ ยังคงมุ่งไปสู่ธุรกิจส่งออก และเป็นผลสืบเนื่องมาจากการยอมจำนนต่อหนี้สินผูกพันที่บราซิลมีต่อประเทศอื่น

หากกระบวนการทำลายล้างความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศโลกที่สามจะได้รับการทบทวนตรวจสอบ เราจำเป็นต้องได้ข้อเสียซึ่งวิพากษ์วิจารณ์เหล่านี้ เหตุปัจจัยมากมายหลายประการอันนำไปสู่การทำลายล้างระบบนิเวศ มีความสืบเนื่องมาจากแบบแผนของการบริโภค นโยบายทางเศรษฐกิจ การเมือง ตลอดจนกิจกรรมและโครงการของบรรษัทข้ามชาติจากประเทศอุตสาหกรรม

การกลายล้างระบบนิเวศ

การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพกำลังเป็นวิกฤติการณ์สำคัญของโลก ไปภูมิภาคใดบนผืนโลกใบนี้ที่ยังไม่เผชิญหน้ากับปัญหาเสื่อมทรามของระบบนิเวศ เมื่อเป็นเช่นนี้ เรามีเหตุผลสำคัญประการใดที่จะเสนอว่าการทำลายระบบนิเวศเรตริออนมีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับปัญหาสภาพแวดล้อมของโลกและความหลากหลายทางชีวภาพ

หากพิจารณาจากปัญหาสภาวะแวดล้อมธรรมชาติในยุโรปและอเมริกาเหนือ เราอาจมีความรู้สึกว่าเป็นการไม่สมควรนักที่ประชาชนในยุโรปและอเมริกาเหนือ จะให้ความสนใจและห่วงใยต่อปัญหาสภาวะแวดล้อมในเขตร้อน พืชและสัตว์พื้นเมืองของเขตร้อนกว่าร้อยละ 50 กำลังตกอยู่ในสภาพวิกฤติใกล้สูญพันธุ์ หากแต่ในบราซิล พืชและสัตว์เพียงร้อยละ 10-15 เท่านั้นที่กำลังตกอยู่ในสภาพวิกฤติใกล้สูญพันธุ์ (Simberloff 1986)

โดยเนื้อแท้ความจริงแล้ว การสูญเสียพันธุ์พืชและสัตว์ในเขตร้อนไม่ร้อยละ 15 เป็นหายนะอันใหญ่หลวงกว่าการสูญเสียในระดับเดียวกันที่อาจเกิดขึ้นในภูมิภาคอื่นๆ ของโลกมากมายนัก เนื้อที่เพียง 10 เฮกตาร์ (1 1/2 - 0.16 hectare) ในป่าฝนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นต้นกำเนิดและอยู่อาศัยที่สามารถรองรับพันธุ์พืชหลากหลายชนิดมากกว่าพันธุ์พืชทั้งหมดในอเมริกาเหนือรวมกัน การศึกษาทางชีววิทยาจากต้นไม้เพียงต้นเดียวในเปรูทำให้เราพบว่า ต้นไม้ต้นเดียวนี้เป็นที่อยู่อาศัยของมหากาฬหลายชนิดมากกว่าสัตว์ชนิดที่มิอยู่ทั้งหมดในประเทศอังกฤษ ที่นั่นที่เพียงหนึ่งตารางกิโลเมตร

ในป่าฝนของอเมริกาทางหรืออเมริกาใต้เป็นที่ย่อยอาศัยของนกหลายร้อยชนิดและแมลงหลายชนิด ป่าฝนเป็นบ้านของสรรพชีวิตกว่าครึ่ง หรืออาจจะสูงถึงร้อยละ 90 ของสรรพชีวิตทั้งหมดบนผืนพิภพนี้ (McNeeley, et al. 1990)

คุณลักษณะอีกประการหนึ่งที่เราควรให้ความสนใจเป็นอย่างยิ่ง คือ ข้อเท็จจริงที่ว่า ปัญหาการสูญพันธุ์ผ่านพันธุ์ของพืชและสัตว์ในเขตอบอุ่น (temperate) เป็นเพียงปรากฏการณ์เฉพาะท้องถิ่นหรือเฉพาะจุด หากอินทรีทะเลจะสูญพันธุ์ไปจากเยอรมนี หมายความว่านกอินทรีชนิดนี้ยังอาจแสวงหาถิ่นที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมที่อื่นได้ แต่การสูญพันธุ์ผ่านพันธุ์ในป่าเขตร้อนมักหมายถึงการสูญหายไปทั้งหมดของสิ่งมีชีวิตชนิดนั้นๆไปจากโลกนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆในเขตอบอุ่น สรรพชีวิตในเขตร้อนมักมีการกระจายตัวที่จำกัดอยู่เพียงภายในพื้นที่ขนาดเล็ก และมีประชากรไม่มากนัก โครงการขยายพื้นที่เพาะปลูกทางการเกษตร หรือโครงการสร้างเขื่อนเพื่อผลิตไฟฟ้าพลังน้ำเพื่อโครงการเดินเรือ ก็เพียงพอที่จะทำลายล้างพืชและสัตว์หลายพันชนิดให้สูญพันธุ์ผ่านพันธุ์ไป (ARA/infoe 1989)

ป่าฝนเขตร้อน ยังเป็นระบบนิเวศบก หรือระบบนิเวศบนพื้นดินที่เก่าแก่ที่สุด และมีความสัมพันธ์ภายในระบบที่ซับซ้อนเป็นอย่างยิ่ง นักชีววิทยาปีเตอร์ ราเวน ได้เสนอว่า "ป่าฝนมิได้มีแต่เพียงพืชและสัตว์มากมายชนิดกว่าระบบนิเวศอื่นใดบนผืนดินเท่านั้น หากแต่ป่าฝนยังมีปฏิสัมพันธ์ภายในที่ซับซ้อนกว่าระบบนิเวศอื่น ๆ ตั้งแต่ 100 ถึง 1,000 เท่า" ความสัมพันธ์ภายในและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสิ่งมีชีวิตในป่าฝนเขตร้อน ทำให้ระบบนิเวศชนิดนี้มีความอ่อนไหวและเปราะบางที่แตกต่างไปจากป่าเขตอบอุ่นโดยสิ้นเชิง

ป่าฝนยังเป็นระบบนิเวศที่ถูกทำลายสาบสูญไปในอัตราเร็วที่สุดในปีค.ศ. 1989 พื้นที่ป่าฝนประมาณ 142,200 ตารางกิโลเมตร ถูกทำลายลงอย่างย่อยยับ และพื้นที่อีกกว่า 200,000 ตารางกิโลเมตรถูกรบกวนจนเสื่อมสภาพ ตั้งแต่ปีค.ศ. 1979 เป็นต้นมา อัตราการทำลายป่าฝนได้เพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ 90 (Myers 1989) หากอัตราการสูญเสียชีวิตที่เพิ่มสูงขึ้นนี้ยังไม่

หยุดยั้งลง ป่าฝนทั้งหมดที่ยังหลงเหลืออยู่ก็จะถูกทำลายลงภายใน 20 ปีข้างหน้า

ความเสื่อมทรามของระบบนิเวศเขตร้อนกระตุ้นให้พอลและแอน เออร์ลิชกล่าวเตือนด้วยความห่วงใยตั้งแต่เมื่อทศวรรษที่แล้วว่า ในขณะที่จำนวนการอนุรักษ์ในเขตอบอุ่นกำลังต่อสู้เพื่อรักษาชีวิตของสัตว์ที่กำลังใกล้สูญพันธุ์เพียงไม่กี่ชนิดในประเทศของตนแล้ว "ความหลากหลายทางชีวภาพอันเป็นสมบัติล้ำค่า กำลังถูกทำลายย่อยยับลงอย่างรวดเร็วในเขตร้อน" (Ehrlich and Ehrlich 1981)

การประเมินค่าทางเศรษฐกิจและสังคม

ในรายงานและบทความหลายชิ้นเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพ ป่าฝนเขตร้อนได้รับการขนานนามว่าเป็น "ธนาคารพันธุกรรม" (gene banks) หรือ "โรงงานเภสัชกรรม" (pharmacies) ซึ่งมีคุณค่ามหาศาล รายงานเหล่านี้มักแสดงความรู้สึกละเลิงต่อการการทำลายป่าฝนเขตร้อนและพรรณนาถึงการเสียโอกาสของประเทศอุตสาหกรรมต่ำที่รับการให้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมและพืชหายากซึ่งช่วยยักยอกความหลากหลายทางชีวภาพ ความชอบธรรมจึงเห็นเด่นชัดในการชี้ชวนให้เห็นความสำคัญและคุณค่าของป่า ทั้งในด้านการเกษตร การผลิตยาและอุตสาหกรรมอื่นๆ ตลอดจน ทัศนภาพของการพัฒนาทรัพยากรจากป่าฝนเพื่อใช้ประโยชน์ต่อไปในอนาคต หากแต่การถกเถียงในประเด็นเหล่านี้ได้กลายเป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวางในการประชุมสัมมนาในระดับนานาชาติ ในขณะที่คุณค่าความสำคัญของป่าฝนต่อประชาชนในท้องถิ่นกลับไม่ค่อยได้รับการใส่ใจและถกเถียงเท่าที่ควร

การใช้ประโยชน์ของมนุษย์จากทรัพยากรภายในระบบนิเวศทุกชนิด รวมทั้งป่าฝนเขตร้อน สามารถวิเคราะห์แบ่งแยกออกเป็น 3 ประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก การใช้ประโยชน์เชิงนิเวศ รวมทั้งการปกป้องรักษา

ค้ำน้ำลำธาร การป้องกันการพัฒนาซึ่งจะพังทลายของหน้าดิน การควบคุม
บรรยากาศ และถิ่นที่อยู่ของพืชและสัตว์ชนิดต่างๆ

ประการที่สอง การใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ รวมทั้ง อาหาร ยา
และผลผลิตอื่นๆ ซึ่งอยู่นอกเหนือระบบเศรษฐกิจการตลาดและ

ประการที่สาม การใช้ประโยชน์เพื่อการพาณิชย์ รวมทั้งการผลิต
เพื่อการค้าภายในพื้นที่และการส่งออกผลผลิตต่างๆ เช่น ผลไม้ สัตว์ปีก
หอย ไม้ ตลอดจนทรัพยากรพันธุกรรมเพื่อใช้ในการเกษตรและการทำไม้

การใช้ประโยชน์เชิงนิเวศ

หากเราเปรียบเทียบคุณค่าของการใช้ประโยชน์ทั้งสามด้านดังกล่าว
ข้างต้น การใช้ประโยชน์เชิงนิเวศ หรือคุณค่าประโยชน์ของป่าฝนในการดูแล
รักษาความสมดุลของระบบนิเวศป่านั้นมีคุณค่าสูงสุดทั้งในด้านเศรษฐกิจและ
สังคม แม้ว่าป่าฝนเขตร้อนจะครอบคลุมพื้นที่เพียงหนึ่งในสิบหกของพื้นดิน
ทั้งหมดของโลก หากแต่ป่าฝนเป็นพื้นที่รับน้ำฝนกว่าครึ่งหนึ่งของปริมาณน้ำ
ฝนทั้งหมด น้ำปริมาณมหาศาลเหล่านี้ถูกบดกเก็บและเคลื่อนไหลผ่านป่าฝน
ในวงจรของการดูดซับ การระเหยและการกลั่นตัวเป็นหยดน้ำอีกวาระหนึ่ง
เมื่อป่าถูกทำลาย ความสามารถในการควบคุมอุณหภูมิและความชื้นย่อมต้อง
สูญเสียไปด้วย และส่งผลกระทบต่อบรรยากาศของท้องถิ่นและของภูมิภาค

ป่าฝนเขตร้อนเป็นสถานที่ดูดซับและกักเก็บน้ำไว้ชั่วคราว ปกป้อง
พื้นที่ป่าสายน้ำจากการพังทลายอย่างรุนแรงในช่วงฤดูน้ำหลาก และป้องกันความ
แห้งแล้งยาวนานฤดูร้อน การศึกษาวิจัยในไอวอรี โคสต์ (Ivory Coast) ได้
แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าแม่น้ำลำธารที่ไหลลงมาจากอุทยานแห่งชาติตาป
(Taï National Park) มีปริมาณน้ำมากกว่าแม่น้ำลำธารที่ไหลมาจาก
แหล่งต้นน้ำที่ถูกทำลายลงไปเพื่อทำสวนกาแฟ ประมาณ 3-5 เท่าตัว น้ำ
จากแม่น้ำเหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อการผลิตในภาคเกษตรและการใช้ประ-
โยชน์ของประชาชนในภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูแล้ง (Doso et al.
1981) ในฝั่งน้ำเอมเบซอน ชุมชนมักตั้งรกรากบนตลิ่งฟากฝั่งของแม่น้ำ ระบบ

เกษตรกรรมของชุมชนเหล่านี้มีพื้นฐานอย่างแน่นแฟ้นกับฤดูกาลหลากหลาย
ของน้ำ การบุกรุกทำลายป่าต้นน้ำจึงสร้างความสูญเสียอย่างมหาศาลต่อ
ชุมชนเกษตรกรรมที่อยู่ปลายน้ำ ในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมหลายแห่งของเปรู
การป่าไหลของน้ำในช่วงฤดูฝน มีความรุนแรงกว่าในบริเวณพื้นที่ป่าอุดมสม-
บูรณ์ถึง 150 เท่า การผลิตของเกษตรกรในชุมชนปลายทางในแถบนี้ได้รับ
ความเสียหายอย่างหนักทั้งจากน้ำท่วมป่าไหลทำลายเรือกลสวนไร่นาในฤดูฝน
และจากความแห้งแล้งในฤดูร้อนเนื่องจากป่าต้นน้ำถูกทำลายจนเสื่อมโทรมลง
(Myers 1988)

ในพื้นที่ป่าที่มีสภาพอุดมสมบูรณ์ น้ำฝนเพียงส่วนเดียวเท่านั้นสามารถ
ผลิตออกคลอสู่พื้นดิน น้ำฝนส่วนอื่นๆ จะถูกต้นไม้และพืชซึ่งขึ้นเกาะเกี่ยว
กับต้นไม้ดูดซับไว้ การศึกษาวิจัยในเอเชียอาคเนย์ทำให้เราทราบว่า ยอดไม้
ในป่าฝนเขตร้อนที่มีสภาพที่สามารถดูดซับน้ำฝนได้ประมาณร้อยละ 35 ของ
ปริมาณน้ำฝนทั้งหมด แต่เมื่อสิ้นปรากฏคัตพีตเอง อัตราการดูดซับน้ำจะลดลง
เหลือเพียงไม่ถึงร้อยละ 20 ในส่วนยาง ยอดไม้สามารถดูดซับน้ำฝนได้เพียง
ร้อยละ 12 เท่านั้น (Daniel and Kulasingham 1974) การลดลงของศักยภาพ
ในการดูดซับน้ำ ส่งผลให้ดินถูกชะล้างพังทลายเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล
ในสวนป่าไม้ฉนวน อัตราการสูญเสียหน้าดินจะสูงกว่าป่าธรรมชาติถึง 11 เท่า
ในพื้นที่เพื่อการเกษตร อัตราการสูญเสียหน้าดินจะสูงกว่าป่าธรรมชาติถึง 34
เท่า (Myers 1988) นอกจากนี้ การทำลายความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า
มีส่งผลให้เกิดสภาวะน้ำท่วม หน้าดินพังทลาย ค้ำน้ำตื้นเขิน มลภาวะ และ
การลดลงของปลาในลำน้ำ

ผลกระทบอันเนื่องมาจากการทำลายและความเสื่อมโทรมของป่าฝน
สร้างความเดือดร้อนแก่ชาวไร่ชาวนากว่า 200 ล้านคน ซึ่งอยู่อาศัยและทำมา-
หากินโดยพึ่งพิงความสมบูรณ์ของผืนป่ากว่าร้อยละ 40 ของชาวไร่ชาวนาใน
ประเทศกำลังพัฒนา ทำการเกษตรโดยพึ่งพำน้ำจากป่า (Myers 1985)
ด้วยเหตุนี้เอง จึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจเมื่อเราพบว่า เกษตรกรในชุมชนท้องถิ่น
ของประเทศไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ จะทำการประท้วง
ต่อต้านสัมปทานตัดไม้ทำลายป่าอย่างรุนแรงขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าต้นน้ำลำธาร

อันเป็นที่ห่วงหวนของชุมชนเกษตรกรรม ผู้อพยพสู่เมืองใหญ่ที่สุดในประเทศโลกที่สามขณะนี้ ก็คือ ประชาชนนับล้านๆ ที่ถูกผลักไล่ให้ออกจากบ้านเกิดและที่ก่อกำเนิดขึ้น เพราะการทำลายธรรมชาติแวดล้อม (Frankfurter Rundschau 1988) การศึกษาสภาพป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์ ไม่เพียงแต่จะเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจกับระบบนิเวศเท่านั้น หากยังเป็นการสร้างความมั่นคงแห่งความอยู่รอดของเกษตรกรรมผู้ยากไร้ซึ่งต้องพึ่งพิงป่าในการดำรงชีวิตประจำวันอีกด้วย

การใส่ประโยชน์เพื่อการยังชีพ

จากมุมมองทางเศรษฐกิจและสังคม การปกป้องรักษาและใช้ประโยชน์ของป่าแผนเพื่อการยังชีพของชุมชนท้องถิ่น มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง ในประเทศกำลังพัฒนา 82 ประเทศ การล่าสัตว์มีบทบาทสำคัญในการตอบสนองความต้องการค่าโปรตีนของประชาชน การล่าสัตว์ให้โปรตีนกว่าครึ่งหนึ่งของปริมาณการบริโภคเนื้อในประเทศกำลังพัฒนาถึง 19 ประเทศ (Secret 1988)

การศึกษาวิจัยในคาบสมุทรมาเลเซียได้พบว่า ประชาชนในท้องถิ่นใช้ประโยชน์จากพืชพื้นป่าในป่ากว่า 1,200 ชนิด หรือประมาณ 1 ใน 6 ของพันธุ์พืชที่มีอยู่ (Jacobs 1982) หากแต่การศึกษาในครั้งนี้ ยังมิได้รวมเอาพืชที่เป็นยาและอาหารทั้งหมดซึ่งชาวบ้านใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน อัตราการใช้ประโยชน์ในท้องถิ่นจึงอาจสูงถึง 1 ใน 3 ของพันธุ์พืชทั้งหมดที่มีอยู่ก็เป็นได้ (Myers 1988) ประชาชนท้องถิ่นทั่วโลกจำนวนกว่า 3,000 ล้านคนยังคงพึ่งพิงยาแผนโบราณและวิธีการรักษาแบบพื้นบ้านในประเทศเขตร้อน ยาแผนโบราณเกือบทั้งหมดมาจากป่า การศึกษาเช่นนี้ 4 กลุ่มในเอเชียตอนพบว่า ชาวพื้นเมืองเหล่านี้ใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืชในป่าประมาณร้อยละ 50-80 ของพันธุ์พืชทั้งหมด (Prance et al. 1987)

คุณค่าของป่าแผนในการใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพของชุมชนท้องถิ่นมักไม่ค่อยได้รับความสนใจเท่าใดนักจากการประมาณสัมมนาในระดับนานาชาติ

เกี่ยวกับคุณค่าประโยชน์ของป่าแผน ในปัจจุบัน ประเทศอุตสาหกรรมมิได้ใช้ประโยชน์จากพืชและสัตว์ในป่าแผนเพื่อการยังชีพโดยตรง ประเด็นนี้จึงถูกมองข้ามไปในการแสวงหาทรัพยากรเพื่ออนุรักษ์ป่าฝนเขตร้อน อย่างไรก็ตาม ประชากรจำนวนมากมหาศาลในเขตร้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรรมผู้ยากไร้ ยังคงพึ่งพาอาศัยป่าเพื่อการยังชีพประจำวัน ตรงกับที่ชุมชนท้องถิ่นยังคงมีความเข้มแข็ง ครบถ้วนจารีตประเพณีวิถีปฏิบัติของชุมชนในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนยังคงมีอยู่ต่อไป แต่หากเมื่อใดชุมชนท้องถิ่นถูกกระทำให้อ่อนแอ และโครงสร้างของความเป็นชุมชนเริ่มคลอนแคลนลง การดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน ก็อาจแปรเปลี่ยนมาเป็นการทำลายเพื่อผลประโยชน์ของเอกชนอย่างรวดเร็ว

การใส่ประโยชน์เชิงพาณิชย์

การใช้ประโยชน์จากป่าแผนเพื่อการค้า ดูเหมือนว่าจะเป็นที่ประจักษ์ได้ รับความสนใจมากที่สุดในการประชุมสัมมนาในระดับนานาชาติทุกครั้ง อย่างไรก็ตาม การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์มักได้รับการนิยามอย่างคับแคบ โดยมีได้ นัยรวมการใช้ประโยชน์เชิงนิเวศและการใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพเอาไว้ด้วย คุณค่าของผลผลิตจากป่า หรือ "ของป่า" ซึ่งทำการค้าขายกันในตลาดท้องถิ่นหรือในภูมิภาคไม่ว่าจะเป็นแอลูไม้น้ำมัน น้ำมัน ครั่ง พิน สมุนไพร ปลา และผลผลิตอื่นๆ มีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของท้องถิ่น และการดำรงชีวิตของประชากรหลายล้านคนในเขตร้อน (de Beer 1980)

การใช้ประโยชน์เชิงนิเวศและการใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพไม่เคยถูกนำมาคำนวณใน "ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ" (Gross National Product) ยิ่งไปกว่านั้น การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์จากป่าเขตร้อน ก็ถูกลดคุณค่าลงเหลือเพียงคุณค่าหรือสินค้าเพียงไม่กี่ชนิด ที่นักวางแผนเพื่อการพัฒนาและนักเศรษฐศาสตร์รู้จักคุ้นเคย และให้ความยอมรับกับการใช้ประโยชน์เหล่านั้น เช่น คุณค่าจากการส่งออกไม้สูง เป็นต้น การพิจารณาการใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ในลักษณะคับแคบเช่นนี้ ยังคงดำเนินต่อไปแม้จะ

ประการหนึ่งเห็นจริงแล้วว่า การใช้ประโยชน์จากป่าในแง่เนื้อไม้ เป็นสาเหตุสำคัญของความเสื่อมโทรมและการทำลายล้างพื้นที่ป่าฝนลงไปถึงร้อยละ 5 ด้านแอฟริกา (World Bank 1986) และก่อให้เกิดการสูญเสียดังกล่าวมากมายมหาศาลต่อระบบนิเวศและการทำมาหากินเพื่อมีชีพของประชากรท้องถิ่น วิธีคิดเรื่องการใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์จากป่า ก็ยังคงเป็นประเด็นสำคัญควบคู่กับการวิพากษ์และคัดค้านเกี่ยวกับผลประโยชน์จากป่าและทรัพยากรในการอนุรักษ์ป่าฝนต่อไปอย่างไม่มีการท้าวจะสิ้นสุด

การศึกษาวิเคราะห์ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมจากป่าธรรมชาติอย่างรอบด้าน แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าชนทางเดียวที่มนุษย์ชาติจะสามารถใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากป่าได้อย่างยั่งยืน คือ การอนุรักษ์พันธุ์ป่าธรรมชาติที่เหลืออยู่ให้คงความอุดมสมบูรณ์ต่อไป เราจำเป็นต้องที่จะต้องละเลิกจากแนวความคิดเชิงอนุรักษ์อย่างคับแคบ โดยนำเอาเพียงผลประโยชน์ทางด้านเกษตรกรรม ยาและอุตสาหกรรมของประเทศไทยมาเป็นตัวตั้ง เราไม่จำเป็นต้องรับพิจารณาประเด็นที่เกี่ยวกับภารกิจเร่งด่วนในการอนุรักษ์ป่าฝนและการประเมินคุณค่าทางเศรษฐกิจที่แท้จริงของป่าฝน ไปแทนและโครงการเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ จำต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษต่อการรักษาคุณค่าประโยชน์เชิงนิเวศและการมีชีพของประชาชนท้องถิ่น เหนือกว่าการใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์เพื่อการค้าขายในตลาดโลก

ยุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

ในขณะนี้ สถาบันทรัพยากรโลก (WRI) ร่วมกับ สหพันธ์นานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (IUCN) และโครงการเพื่อสภาวะแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) กำลังจัดทำแผนงานระดับโลกเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพ แผนงานนี้ประกอบด้วย 3 ประการด้วยกัน คือ

1. รายงานสถานะของความหลากหลายทางชีวภาพ (The Biodiversity

Status Report) เพื่อสรุปข้อมูลเกี่ยวกับสถานะและแนวโน้มของความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ รายงานนี้จะทำการเผยแพร่สู่สาธารณะเป็นครั้งแรกในปี 1991 และมีการปรับปรุงทุกๆ 2 ปี

2. แผนยุทธศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (The Biodiversity Conservation Strategy) และ

3. แผนกิจกรรมในช่วงทศวรรษเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (The Decade Action Plan for Conserving Biodiversity)

โครงการว่าด้วยยุทธศาสตร์และการปฏิบัติการจะเริ่มขึ้นในช่วงต้นปี 1992 เพื่อให้ทันต่อการพิจารณาใน "การประชุมของสหประชาชาติว่าด้วยความพหุวัฒนธรรมและการพัฒนา" (the United Nations Conference on Environment and Development) ที่ประเทศบราซิล เป้าหมายของโครงการนี้ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าในเอกสารเรื่อง "ของขวัญเพื่ออนาคต : ยุทธศาสตร์เพื่อการปฏิบัติการในระดับท้องถิ่น ประเทศและนานาชาติเพื่อการรักษา ศึกษา ศึกษวิจัย และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างยั่งยืน" (Gift to the Future - A Strategy for Local, National and International Action to Save, Study, and Sustainably Use the World's Biological Diversity" (1989))

เอกสารมากมายหลายชิ้น ซึ่งได้รับการตีพิมพ์ในระหว่างการจัดเตรียมโครงการนี้ รวมทั้งบางส่วนของรายงานเรื่อง "การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพของโลก" (Conserving the World's Biological Diversity, McNeely et al. 1990) เป็นเอกสารที่มีคุณภาพยอดเยี่ยม และได้ได้รับการชมเชยจากนักอนุรักษ์และนักวิทยาศาสตร์หลายกลุ่ม ในความเห็นของพวกเขา ความคิดพื้นฐานหลายประการของ "โครงการยุทธศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ" (Biodiversity Conservation Strategy Programme: BCSP) รวมทั้งการร้องขอความคิดเห็นเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพมีคุณค่าประโยชน์อย่างยิ่ง โครงการดังกล่าวยังได้เสนอโอกาสเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่าง

กลุ่มอนุรักษ์ นักวิทยาศาสตร์ และองค์กรเอกชนระดับรากฐาน ซึ่งเป็นภาค
เอกเปลี่ยนที่ไม่ค่อยปรากฏบ่อยครั้งนัก แม้กระทั่งนัก เรายังคงมีคำถามอีก
หลายข้อเกี่ยวกับโครงการ BCSP และคำถามเหล่านี้เชื่อมโยงโดยตรงกับ
โครงการและกิจการเพื่อมนุษยธรรมและการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ

การอนุรักษ์ การศึกษาวิจัยและไปรษณีย์

โครงการ BCSP เริ่มต้นด้วยภาพประกาศแนวทาง 3 ชั้น คือ "การอนุ-
รักษ์ การศึกษาวิจัยและไปรษณีย์" เพื่อเป็นสัญลักษณ์และคำขวัญพื้น
ฐานของโครงการ หากแต่ความแตกแยกที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง
ระหว่าง "กลุ่มอนุรักษ์" กับกลุ่มที่มีความรู้ดีกว่าการใช้ความหลากหลาย
ทางชีวภาพอย่างชาญฉลาด น่าจะเป็นแนวทางที่ดีที่สุดและสอดคล้องกับ
ความเป็นจริงมากที่สุดในการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ยังคงเป็น
ปัญหาของความแตกต่างในวิธีคิดขั้นพื้นฐาน กลุ่มอนุรักษ์แทบทั้งหมดในเชิง
โลกด้านเหนือ วิธีการของปัญหาและรูปแบบการทำงานบนฐานของแนวคิด
แบบ "การใช้อย่างชาญฉลาด" และได้พยายามนำเสนอตัวอย่างมากมาย
เกี่ยวกับศักยภาพของความหลากหลายทางชีวภาพในเขตร้อนกับการพัฒนา
อุตสาหกรรมมาสร้างความสำเร็จของการอนุรักษ์กับระบบนิเวศในเขตร้อน
(Ehrenfeld 1990) โครงการหลายโครงการที่มุ่งสนับสนุนส่งเสริมการสร้าง
ตลาดในเชิงโลกด้านเหนือเพื่อรองรับผลผลิตจากป่าฝน กำลังได้รับการ
พิจารณาวางแผน ดำเนินการและส่งเสริมในการประชุมสัมมนาในหัวข้อ เช่น
"การเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่าฝน" (The Rainforest Harvest) ซึ่งจัดขึ้นใน
กรุงฮอนโนน เมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. 1990

แต่กลุ่มที่มีแนวคิดแบบ "การใช้อย่างชาญฉลาด" ยังคงไม่สามารถ
ให้คำจำกัดความได้อย่างชัดเจนว่า การใช้อย่างชาญฉลาดที่แท้จริง คือ การใช้
ในปริมาณเท่าใด แบบไหนและในระดับใดเพื่อให้ระบบนิเวศคงความสมดุลไว้
ได้อย่างยั่งยืน (Ehrenfeld 1990) แม้ว่าการใช้ไปรษณีย์จากทรัพยากรชีว-

ภาพ อาจนำไปสู่อันตรายของการใช้มากเกินไป แต่โครงการ BCSP ไม่
เผยให้เห็นความสนใจอย่างจริงจังต่อปัญหานี้ โดยหลักการแล้ว การประเมิน
ศักยภาพของพืชและสัตว์ชนิดต่างๆในด้านของการตอบสนองต่อตลาดใหม่
จำเป็นต้องได้รับการทดสอบดูแลและประเมินผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างใกล้ชิด
ในทุกกรณี มิฉะนั้นแล้ว แผนการอนุรักษ์และไปรษณีย์จะต้องพังทลาย
ไปอยู่ทุกรัฐที่เป็นอันตรายและส่งผลกระทบต่อความหลากหลาย
ทางชีวภาพ

คงยังไม่เป็นการเพียงพอหากเราจะพูดถึง "การใช้อย่างยั่งยืน" ใน
บริบทนี้ การถกเถียงเกี่ยวกับประเด็นเรื่องการตัดไม้ "อย่างยั่งยืน" ในป่า
เขตร้อนเป็นตัวอย่งอันดี แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการใช้วิธีดังกล่าว
แพร่เร็วไว้ด้วยความก้าวหน้าเพียงใด ในหลายกรณี การใช้อย่างยั่งยืนคือ
การทำลายระบบนิเวศโดยตรง (Colchester 1990) โครงการเชิงปฏิบัติการ
เพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ต้องมีมาตรการในการป้องกันการ
ใช้ไปรษณีย์ในทางที่ผิดเช่นนี้ด้วย อย่างไรก็ดี ในขั้นนี้ โครงการ BCSP
ยังคงมิได้พยายามกำหนดนิยามความหมายของ "การใช้อย่างชาญฉลาด"
และระดับของการใช้ที่ยอมรับได้ว่าจะไม่ส่งผลกระทบในทางเสียหายต่อระบบ
นิเวศ และยังมีได้วางแผนเพื่อสร้างกลไกในการดำเนินการเพื่อให้เงื่อนไขข้อ
จำกัดของการใช้ทรัพยากรทางชีวภาพได้รับ การปฏิบัติตาม

นอกจากนี้ ความหลากหลายทางชีวภาพมีอาจเปลี่ยนแปลงมาเป็น
ทรัพยากรชีวภาพได้ทั้งหมด เราไม่สามารถแปรพืช ศัตรูและแมลงบางชนิด
มาใช้ไปรษณีย์ประโยชน์ได้ อย่างน้อยก็ภายในอนาคตอันใกล้ ด้วย
เหตุนี้เอง บรรพชีวินหลากหลายชนิดจึงมิได้มีคุณค่าไปรษณีย์ "โดยตรง" ต่อมนุษย์
หากแต่มีบทบาทสำคัญในเครือข่ายความสัมพันธ์เชื่อมโยงและการพึ่งพา
อาศัยซึ่งกันและกันภายในระบบนิเวศ เราจึงจำเป็นต้องตระหนักอยู่เสมอว่าเงา
ไขและร่องจึกของการใช้ไปรษณีย์จากทรัพยากรทางชีวภาพจะต้องได้รับการ
กำหนด และประเมินภายในบริบทของระบบนิเวศ มิใช่การประเมิน
จากความต้องการและคุณค่าไปรษณีย์ต่อมนุษย์เป็นสำคัญ

ผู้ประสานงานจากวิทยาลัยทางชีวภาพ

โครงการ BCSP กล่าวถึง "การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ" ว่าหมายถึง "การปรับเปลี่ยนความมั่นคงของธรรมชาติซึ่งเรายังไม่รู้หรือยังมีได้ใจให้กลายเป็นทรัพยากรชีวภาพที่จะช่วยเกื้อหนุนส่งเสริมการกินคือผู้ดีของมนุษย์ การพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น และการศึกษาศาสตร์สุขภาพแวดล้อม ในกรณี เราจำเป็นต้องใช้ความพยายามในการวิจัยและพัฒนา เพื่อสร้างรูปแบบใหม่ของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ" (Gift to the Future 1989)

ข้อความดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจไว้ไว้ในหลายประเด็นด้วยกัน ชุมชนท้องถิ่นแทบทั้งหมดที่พึ่งพาอาศัยความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ต่างตระหนักดีถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ความหลากหลายตามธรรมชาติ โดยเนื้อแท้ความจริง ชุมชนท้องถิ่นมีศักยภาพกับธรรมชาติดีกว่าสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่มากมายนัก ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับธรรมชาติ วางอยู่บนพื้นฐานของความเคารพและสำนึกแห่งความเป็นชุมชน โดยยอมรับธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม มิใช่ในฐานะเป็นเพียง "ทรัพยากร" เท่านั้น

ชาวบ้านอาวุโสท่านหนึ่งทางภาคเหนือของประเทศไทย ได้อธิบายจิตสำนึกกับรู้ต่อธรรมชาติในลักษณะเช่นนี้ได้เป็นอย่างดี:

ป้าป้าป้าคนกว่านี้คิดของแม่นำล้าสารที่เราใช้เพื่อการเกษตรและสืบทอด เราจึงพึ่งพาป่าเมื่อต้องการสร้างบ้านหรือสร้างเครื่องมือเพื่อทำการเกษตร เราเรียกป่าเพื่อว่าเราจะได้อะไรไม่สำคัญกับการซ่อมแซมเหมือนฝ่ายเป็นประจำทุกปีทุกวัน เราต้องเข้าป่าเพื่อเก็บไม้แห้งมาทำฟืน เราใช้ป่าเป็นสิ่งที่เลี้ยงวัวควายและเก็บหน่อไม้ เห็ด ผักไม้มักต่างๆเป็นอาหาร เมื่อเจ็บไข้ เราพึ่งพาสมุนไพรจากป่า ที่ซึ่งเราพบสิ่งต่างๆมากมายที่เราต้องการในวิธีประจำวัน ป้าให้ความเมตตา

กรุณาต่อเรา และเราให้ความเคารพต่อป่าเป็นกวดคอมแทน (Permpongsacharoen 1990)

เจตนาของโครงการ BCSP ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของกรมสุขภาพทางชีวภาพ วางอยู่บนหลักการที่ว่า หากเราเพิ่มคุณค่าให้กับ "ทรัพยากร" เหล่านี้ เราจะสามารถควบคุมการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพได้สำเร็จ สถาบันทรัพยากรโลกได้เสนอว่า

เราควมจำเป็นต้องทำการปฏิวัติปรับเปลี่ยนแนวทางการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพโดยมุ่งเพิ่มผลประโยชน์ให้กับประชาชนในรูปของการสร้างงานใหม่ๆ การพัฒนาอุตสาหกรรมในท้องถิ่น การผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าและการส่งออกสินค้าใหม่ๆ และในกรณี เราจะช่วยสร้างเหตุผลที่มีน้ำหนักมากขึ้นเพื่อการปกป้องรักษาและการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ

อย่างไรก็ตาม หากเราไม่มีการออกแบบที่ดีที่ให้ความสำคัญกับ "สิทธิชุมชน" ขอมริบภูมิปัญญาท้องถิ่นและส่งเสริมการอนุรักษ์ของชาวบ้าน การเน้นความสำคัญของการใช้ประโยชน์ "จากความหลากหลายทางชีวภาพ" ใหม่ๆ จะส่งผลให้ศักยภาพของท้องถิ่นในการดูแลรักษาที่ดีและการทำนาปลูกพืชของชุมชนท้องถิ่น ยิ่งกลับเสื่อมถอยต่น้อยลง โครงการ BCSP ควรตั้งเป้าหมายในการทำบันทึกและการศึกษาเกี่ยวกับแบบแผนของการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนท้องถิ่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน พยายามให้ความชอบธรรมกับการใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน และนำเสนอให้มีการนำเอาการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านมาเป็นพื้นฐานในการร่างนโยบายเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าฝน

แน่นอน วิธีการใช้ประโยชน์แนวใหม่จากความหลากหลายทางชีวภาพย่อมมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นอย่างดี หากแต่เราจำเป็นต้องให้ความสนใจ

เป็นพิเศษต่อประเด็นเรื่อง "ใครจะเป็นผู้ใช้ประโยชน์ และจะใช้ประโยชน์อย่างไร" ชาวสวนยางในลุ่มน้ำเอเชอแมงมักได้รับการหยิบยกรับมาเป็นตัวแบบของการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าเพื่อการพาณิชย์ได้อย่างยั่งยืนและไม่ทำลายความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ แต่สิ่งนี้เป็นจริงได้ก็เนื่องเพราะชาวสวนยางเหล่านี้มีผลประโยชน์ระยะยาวอยู่กับการอนุรักษ์ป่าของพวกเขา

ในทางตรงกันข้าม นักกรีฑายางเพื่อการค้ากลุ่มแรกเป็นบุคคลภายนอกที่เข้ามาทำการกรีดยางในแถบป่าเอเชอแมงและส่งผลให้ลายางพื้นเมืองดั้งเดิม (*Castilloa elastica*) ต้องพินาศย่อยยับลง รวมทั้งยังทำลายชุมชนชาวอินเดียซึ่งได้อยู่อาศัยในบริเวณนี้เป็นเวลายาวนาน ความต้องการยาง อีกทั้งราคาที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว นำไปสู่การจับเอาชาวอินเดียพื้นเมืองจำนวนมากที่เพิ่มขึ้นมาเป็นทาสเพื่อใช้แรงงานโดยบริษัทของอารานา (Aranha) นักกรีฑายางที่มีชาวอินเดียรุ่นแล้วรุ่นเล่าก็ต้องทนทุกข์อยู่กับหนี้สินและการทำงานชดใช้หนี้ให้กับกลุ่มนายทุนยาง

เมื่อฮอคเกอร์ (Hocker) และวิกแคม (Wickham) นำเอายางพันธุ์ *Hevea brasiliensis* มายังเอเชีย การนำเข้ายางพันธุ์ใหม่ส่งผลให้เกิดการกักตุนยางในพื้นที่ป่าจำนวนมหาศาลในหลายประเทศ เช่น มาเลเซีย เพื่อสร้างสวนยางขนาดใหญ่ ประวัติศาสตร์สอนเราว่า เมื่อใดก็ตามที่มีการทำเงินจำนวนมหาศาลจากป่า โดยปราศจากการควบคุมของจารีตประเพณี เมื่อนั้นประชาชนในท้องถิ่นและป่าจะได้รับผลกระทบที่จะก่อให้เกิดและเสียหายอย่างหนัก การให้หลักประกันในเรื่องของสิทธิชุมชนและการสร้างเสริมอำนาจต่อรองแก่ชุมชนท้องถิ่นด้วยการให้อำนาจในการจัดการทรัพยากร เป็นวิถีทางเดียวในการสร้างอรรถสมมุติให้กับระบบนิเวศและความยั่งยืนของการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

ลามบู

โครงการ BCSP รวมทั้งงานของกลุ่มนักอนุรักษ์นิยมอีกเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะกลุ่มนักอนุรักษ์ในทางซีกโลกเหนือ มักวางอยู่บนพื้นฐานของ

แนวคิดที่ว่า ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นมรดกโลก เราเห็นด้วยกับความคิดนี้ แต่ในขณะที่เรารู้สึกว่าความคิดนี้จำต้องมาพร้อมกับการวิเคราะห์อย่างชัดเจนถึงบทบาทของสังคมบริโภคนิยมในการสร้างความเสียหายให้กับความหลากหลายทางชีวภาพ ในการประเมินของเรา โครงการ BCSP ยังคงไม่มีพื้นฐานชัดเจนเพียงพอ เพราะยังมิได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจโลก กับการทำลายสภาพแวดล้อมธรรมชาติในประเทศโลกที่สาม ดังที่เราได้กล่าวมาในตอนต้นของบทความนี้ การทำลายระบบนิเวศของป่าอย่างรุนแรงและรวดเร็วในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงโดยตรงกับการพิชิตภัยพิบัติทางธรรมชาติของประเทศอุตสาหกรรม ในสงครามแห่งการซูติคฆอประโยชน์ พื้นที่ป่าฝนขนาดใหญ่ผืนแล้วผืนเล่าได้ถูกทำลายไปเพื่อตอบสนองความต้องการไม้ แร่เหล็ก ถั่วเหลือง กาแฟและผลผลิตอื่นๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดในประเทศอุตสาหกรรม

แบบแผนของการซูติคฆอใช้ประโยชน์จากธรรมชาติไม่เคยได้รับการศึกษาบันทึกไว้อย่างพอเพียง การศึกษาวิจัยโดยสหพันธ์นานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (IUCN) ในประเทศออสเตรเลียพบว่า ประเทศออสเตรเลียเป็นตัวอย่างสำคัญในการสร้างผลยาสูบยาสูบร้อนไม่ เป็นอาณาบริเวณขนาดมหึมา พอกับเนื้อที่ของประเทศออสเตรเลียทั้งหมด เพื่อทำการผลิตถั่วเหลืองและมันสำปะหลังสำหรับการเกษตรในประเทศตน ในรัฐเซา เปาโล (Sao Paulo) ของประเทศบราซิล พื้นที่ป่าฝนกว่า 18 ล้านเฮกตาร์ ถูกทำลายไปเพื่อผลิตกาแฟสำหรับการส่งออกไปยังตลาดโลก (Griesshammer and Burg 1989) พื้นที่ป่าฝนในประเทศบราซิลอีกจำนวนมหาศาล รวมทั้งสังคมวัฒนธรรมของชาวอินเดียนอีกหลายกลุ่ม ถูกทำลายไปโดยอุตสาหกรรมเหล็กกล้า (Teece 1987) ประเทศเยอรมันเพียงประเทศเดียวได้ทำให้ป่าฝนกว่า 200,000 เฮกตาร์เสื่อมโทรมลงทุกปี จากความต้องการบริโภคไม้ (ARA 1989) รูปแบบต่างๆ ของการซูติคฆอใช้ประโยชน์จากป่าฝน ดำเนินไปควบคู่กับการแตกสลายของชุมชนท้องถิ่น พื้นที่ซึ่งเคยเป็นที่อยู่อาศัยของชาวพื้นเมืองกลุ่มต่างๆ มาเนิ่นนานนับศตวรรษ

กลไกหลายมายอยู่ได้โดยอัตโนมัติกับคุณของชนชั้นนำ บริษัทธุรกิจเอกชนผู้มีอิทธิพล และนักวางแผนพัฒนาในระดับชาติและระดับนานาชาติ

สิ่งท้าทายสมัยใหม่ของโครงการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ คือ การหาหนทางความยั่งยืนซึ่งผลประโยชน์เหล่านี้ โครงการระดับโลกเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะปัญหาสภาพแวดล้อมไม่ประเทศใดประเทศใดที่สามารถแก้ไขได้ภายใต้แบบรูปของประเทศไทยได้ประเทศไทยหนึ่งโดยเฉพาะ แนวทางการแก้ปัญหาจำเป็นต้องเริ่มต้นด้วยการปรับเปลี่ยนความยั่งยืนซึ่งโครงสร้างภายในระบบเศรษฐกิจของโลก จากมุมมองของเรา หัวใจของโครงการ BCSP คือ การร่าง "ยุทธวิธีในการอนุรักษ์ระดับชาติ" คำหรับประเทศไทยคือสภาพธรรม โดยมุ่งเน้นแก้ปัญหาผลกระทบต่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของโลก และในขณะเดียวกัน ประเทศใดก็ตามที่บังคับทำการผลิตเพื่อรองรับวิถีชีวิตแบบกับทั้งกันซึ่งรัฐอยู่ฝ่ายของประเทศอุตสาหกรรม ก็จำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือทั้งทางด้านการเงิน และความช่วยเหลือทางเทคนิค เพื่อปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตไปสู่ความยั่งยืนมากขึ้น

แน่นอนทีเดียว ปัจจุบันภายในอีกมากมายมีส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างมีนัยสำคัญต่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศโลกที่สาม อุปสรรคก็คือว่าที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งคือการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในเขตร้อน ก็คือ ระบบการจัดการทรัพยากรแบบรวมศูนย์และการรวมอำนาจไว้ในมือของชนชั้นนำของประเทศในเขตร้อน นักการเมืองและชนชั้นปกครองของประเทศเหล่านี้ ได้รับผลประโยชน์จากการทำลายธรรมชาติและไม่ได้มีความต้องการจะละอำนาจของตนเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ แม้กระนั้นก็ดี เว้นแต่โครงการสร้างซึ่งถูกกำหนดโดยการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจของโลก และได้รับการควบคุมโดยประเทศอุตสาหกรรมในโลกด้านเหนือ มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดกระบวนการตัดสินใจและทิศทางในการพัฒนาของประเทศโลกที่สาม ยิ่งไปกว่านั้น ชนชั้นนำของประเทศโลกที่สามหลายแห่งสามารถดำรงรักษาอำนาจเผด็จการของตนเอาไว้ได้ด้วยการสนับสนุนเงินทุนและความช่วยเหลืออื่น ๆ จากประเทศอุตสาหกรรม เป็นเรื่องน่าเศร้าที่ว่าประเทศความล้มเหลวมีเพียงไม่กี่โครงการระดับโลก

รวมทั้งความสำคัญและความจำเป็นเร่งด่วนของการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการตัดสินใจระดับนโยบายจากธรรมชาติในเขตร้อนโดยรัฐบาล ธนาคาร ธุรกิจเอกชน และผู้บริโภครองประเทศทางซีกโลกเหนือ ไม่ค่อยได้รับความสนใจเท่าที่ควร แม้แต่ในกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) หัวก้าวหน้าทั้งหลาย ประจักษ์พยานเป็นความจริงนี้ได้อย่างกระฉ่างชัด คือ การสนทนากับเกี่ยวกับการปฏิรูปแผนแม่บทเพื่อพัฒนาป่าเขตร้อน (Tropical Forestry Action Plan: TFAP) แนวทางการแก้ปัญหาที่กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนนำเสนอ ยังคงมิได้มีการพูดถึงแผนและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของประเทศไทยเขตร้อนด้วยตัวเอง การพุ่งประเด็นความสนใจแต่เพียงภายในประเทศเขตร้อนด้วยตนเองโดยไม่ใส่ใจต่อพลังของรัฐหรืออุตสาหกรรมและการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจระดับโลก ย่อมไม่อาจนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างตรงเป้าและได้ผลครบถ้วน

นิเกล อัลไลห์ (Alldred 1989) นักเกษตรนิเวศชาวอเมริกาใต้ ได้กล่าวถึงอดีตของแนวทางการอนุรักษ์ธรรมชาติ ซึ่งได้รับการริเริ่มจากซีกโลกเหนือ ไว้ดังนี้:

ศัพท์และโมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับความคืบหน้า เช่น ความยั่งยืน การอนุรักษ์ระดับโลก เป็นต้น ได้สอดคล้องกันเข้าไปในแวดวงวิชาการและการพัฒนาอย่างรวดเร็ว และนำไปสู่การยอมรับแนวโน้มนโยบายที่คล้ายคลึงกับการสร้างความเป็นเอกภาพทางธรรมชาติ และการอนุรักษ์ระบบนิเวศของซีกโลกใต้เพื่อให้การส่งผ่านความยั่งยืนยังคง การบริโภคอย่างยั่งยืน ขว้าง และการพัฒนาอย่างเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนของซีกโลกเหนือคงดำเนินต่อไป ประเทศทางซีกโลกใต้ได้รับการร้องขอให้รีบเร่งทำการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเร่งด่วน แต่ประเทศทางซีกโลกเหนือ ไม่ได้ได้รับการร้องขอให้ลดระดับการบริโภคและการทิ้งขว้างทรัพยากรลง

โครงการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพระดับโลกจำเป็นต้องระบุ

อย่างชัดเจนมันคงว่าไม่ในทัศนะเรื่อง "มรดกโลก" ต้องใช้มาตรการทั้งสองด้าน การปกป้องป่าไม้เป็นความร่วมมือกันของประชาคมโลก เช่นเดียวกับกับการอนุรักษ์ทะเลเหนือและน้ำเขตอบอุ่น การก่อสร้างสร้างตัวของชนวนการ นานาชาติเพื่อเพิ่มแรงกดดันต่อประเทศอุตสาหกรรมไม่ให้เกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและยุติการทุจริตได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เป็นความ จำเป็นเร่งด่วนอย่างยิ่ง แนวทางการแก้ปัญหาเหล่านี้จะเป็นกลไกที่มีพลังเพื่อ เชื่อมโยงชนวนการอนุรักษ์จากประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกให้ทำงานร่วมกันสู่จุดมุ่ง หมายเดียวกัน

บทบาทของกรมเปลี่ยนแปลง

ชนวนการอนุรักษ์ของโลกด้านเหนือได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพ ของตนเองอย่างชัดเจนในการรณรงค์และปฏิบัติเพื่อการต่อสู้ประเด็นเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมในซีกโลกใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการรณรงค์ให้ชาวโลกตระหนัก ถึงความสำคัญของการรักษาป่าฝน และวัฒนธรรมของชนพื้นเมืองในเขตร้อน ด้วยการผลักดันการปฏิวัติโลกไม่จากเขตร้อน นอกจากนี้การให้ข้อมูลการศึกษาแก่สภ าราชการและการจัดกิจกรรมในบ้านของตนทำให้สภาท้องถิ่นกล่าวสองพันแห่ง ทั่วยุโรปตะวันตกมีมติเลิกการใช้ไม้จากเขตร้อน รัฐบาลของหลายประเทศใน ยุโรปกำลังขยับฐานะการตั้งห้ามการนำเข้าไม้จากเขตร้อน หากผลผลิต ไม้ดังกล่าวมิได้เป็นไปตามเงื่อนไขทางด้านสังคมและนิเวศอย่างเข้มงวด ใน บางประเทศ เช่น ออสเตรเลีย สหภาพหลายแห่งและกลุ่มผู้ใช้ไม้หลายกลุ่ม ได้ประกาศเลิกใช้ไม้จากเขตร้อนจนกว่าจะมีการหยุดยั้งการทำลายป่าธรรมชาติ ในเขตร้อนอย่างสมบูรณ์

ในความเห็นของเรา การให้การศึกษาด้านนิเวศวิทยาแก่ประชา ชนในซีกโลกเหนือ มีบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อยุทธศาสตร์เพื่อหยุดยั้ง การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ เราสามารถแนะนำวลีที่ว่า "คิดระดับ โลก ลงมือปฏิบัติในบ้านของคน" มาสร้างผลเรื่องปฏิบัติในทางการเมืองได้ อย่างแท้จริง ก็คือเมื่อผู้บริโภคได้ได้รับการศึกษาให้เข้าใจอย่างเต็มที่ถึง

ผลกระทบที่ตนเองและวิถีชีวิตของตนอาจมีต่อธรรมชาติและวัฒนธรรมของ ภูมิภาคอื่นๆ แม้กระนั้นก็ดี องค์การอนุรักษ์และศูนย์สารสนเทศเกี่ยวกับสภาวะ แวดล้อมอีกมากมายหลายแห่ง ก็ยังมีได้ทำหน้าที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสาเหตุ เหตุใดเราทางเศรษฐกิจการเมือง และวิถีแก้ปัญหาระดับภูมิภาคของความหลากหลาย ทางชีวภาพต่อสาธารณชน ดูเหมือนว่า การแก้ปัญหาคือช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์ สภาวะแวดล้อมในปัจจุบัน คือ การหาหนทางปลูกป่าให้มวลชนหันมาให้ความ สนใจต่อการปกป้องรักษาสภาพแวดล้อม และแปรความสนใจนั้นให้ กลายเป็นกิจกรรมทางการเมือง

โครงการ BCSP พยายามมองหาการสนับสนุนจากสาธารณชนและ ภาครัฐท้องถิ่น โดยมีได้ให้ความสนใจอย่างเพียงพอต่อประเด็นของยุทธวิธี ที่จะดำเนินการเปลี่ยนแปลง ทั้งทางด้านสถานการณ์ปัจจุบันและในเชิงโครงสร้าง ไปสู่การอนุรักษ์สภาพแวดล้อม ประสบการณ์ในอดีตได้สอนเราว่า รัฐบาลจะ ลงมือทำงานเพื่อปกป้องและอนุรักษ์ธรรมชาติก็ต่อเมื่อได้รับแรงผลักดัน จากประชาชน หากแม้โครงการ BCSP ไม่สามารถประสานเชื่อมโยง กับองค์การประชาชนในระดับรากฐาน ที่ได้ยื่นข้อต่อสู้เพื่อปกป้องการทำลายธรรมชาติอย่างต่อเนื่องยาวนาน เพื่อสร้างเสริมและผลักดันการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โครงการนี้ก็จะประสบความสำเร็จโดยสิ้นเชิง

คุณประโยชน์ประการสำคัญที่โครงการ BCSP มีโอกาสหยิบยื่นให้ต่อ ชวนการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพระดับโลก ก็คือ การช่วย เชื่อมประสานความคิดริเริ่มขององค์กรชาวบ้านในระดับรากฐาน โครงการนี้ ตักตุมในการสร้างกรอบเพื่อให้องค์กรพัฒนาเอกชนสามารถติดต่อประสาน และทำงานร่วมกันในการจัดเตรียมความคิดริเริ่มใหม่ๆ และเสนอข้อเรียกร้อง และดำเนินการระดับนานาชาติ ตัวอย่างของความร่วมมือนี้อะหว่างซีกโลกเหนือ และใต้ซึ่งเรามุ่งหมายจะได้เห็นคือ สนธิสัญญาการปกป้องบรรยากาศของโลก ซึ่งทำร่วมกันระหว่างสมาชิกเมืองและท้องถิ่นของยุโรปตะวันตก กับชุมชนท้องถิ่นและดินอเมริกา มหาทวีปใหญ่ๆ เช่น เบอร์ลิน แฟรงก์เฟิร์ต ซิดนีย์ และเกรทซ์ ได้ยินยอมผูกมัดตนเองต่อการลดปริมาณการปล่อยคาร์บอนไดออกไซด์ และในขณะเดียวกัน ก็ได้สัญญาที่จะให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุน

แก่ชุมชนท้องถิ่นทางซีกโลกใต้เช่น ชุมชนชาวอินเดียน และชาวสวนยาง ซึ่ง
ได้ทำหน้าที่ปกป้องป่าฝนในบ้านของคนเขาไว้เสมอมา

ในปัจจุบัน ยังคงมีช่องว่างและความแตกต่างมากมาย ทั้งในด้าน
ของความเข้าใจและวิธีคิดระหว่างคนกลุ่มต่างๆที่ทำงานเพื่อปกป้องสภาวะ
แวดล้อมธรรมชาติ เรามีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในการแสวงหาความเข้าใจ
ร่วมกัน เพื่อปิดช่องว่างระหว่างกลุ่มอนุรักษ์ที่มีวิธีคิดในแนววิทยาศาสตร์กับ
ชุมชนการ NGO ซึ่งมิยอมอดด้านสังคม สาเหตุแห่งวิกฤติการณ์ของ
ความหลากหลายทางชีวภาพมีสาขาสัมพันธ์ซับซ้อน เชื่อมโยงประชาคมโลก
ไว้ในวงวนของปัญหา และคงไม่มีแนวทางการอนุรักษ์แนวใดแนวหนึ่งที่สามารถ
บรรเทาปัญหาสำคัญนี้ได้โดยลำพัง ความสำเร็จของโครงการ BCSP รวมทั้ง
ความคิดริเริ่มอื่นๆในการเยียวยาสภาวะแวดล้อม ขึ้นอยู่กับความสามารถ
ของโครงการและองค์การเหล่านี้ในการนำเอาความยืดหยุ่นและยุทธวิธีที่แตกต่าง
หลากหลายมาประสานร่วมกันในขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติ ภารกิจที่กำลัง
ท้าทายนักอนุรักษ์ทั่วโลก คือ การสำรวจจุดยืนของคนและของผู้อื่น การ
เรียนรู้ซึ่งกันและกัน การช่วยกันเสริมสร้างความคิดริเริ่มระดับโลกซึ่งสามารถ
เชื่อมโยงการต่อสู้ของประชาชนในท้องถิ่น การทำงานขององค์กรพัฒนา
เอกชน ความรู้ของนักวิทยาศาสตร์ รวมทั้งทรัพยากรของเจ้าหน้าที่รัฐบาล
และองค์การระหว่างประเทศ ใ้มาทำงานร่วมกันเพื่อปกป้องธรรมชาติและ
ความหลากหลายของสรรพชีวิต

ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นต่างซึ่งมีวิถีชีวิตผูกติดอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพโดยตรง หน่วยงานที่ทำการวิจัยคาดหวังว่าผลจากการค้นคว้าวิจัยจะช่วยหาทางออกให้ชุมชนท้องถิ่นเหล่านี้สามารถกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสภาพความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน คำถามที่เกิดขึ้นก็คือแนวทางการวิจัยท้องถิ่นควรเป็นอย่างไรที่จะเอื้อให้ชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวได้

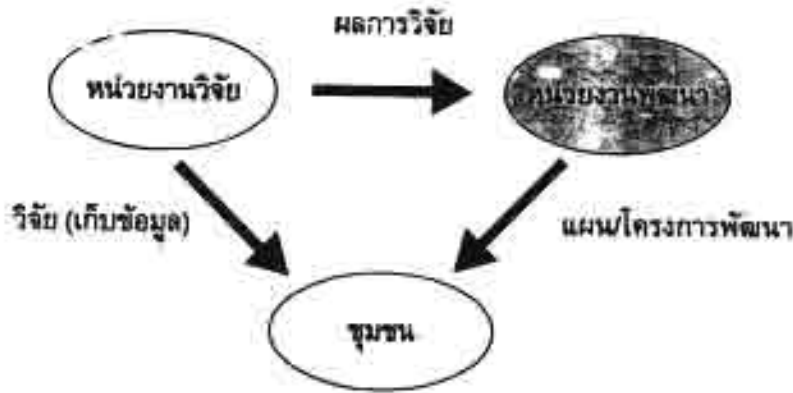
สภาพสะท้อนการวิจัยท้องถิ่น
ระแสบหลัก : คิดโดยคนภายนอก
ทำโดยคนภายนอกและเพื่อประโยชน์
ของคนภายนอกเป็นหลัก อาจกล่าว
ได้ว่าวัตถุประสงค์หลักๆ ของการวิจัย
ท้องถิ่นในด้านทรัพยากรธรรมชาติ
สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทาง
ชีวภาพมี 2 ประการคือ

- (1) เพื่อแสวงหาความรู้ในเชิง
วิชาการซึ่งเป็นประโยชน์ด้าน
การเรียนการสอน และการ
แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในวง
วิชาการ การประชุมสัมมนา
และการเผยแพร่ความรู้หรือ
ข้อค้นพบจากการวิจัย ในรูป
ของบทความผ่านสื่อสิ่งพิมพ์
ต่างๆ นักวิจัยหลักที่ทำงาน
เพื่อวัตถุประสงค์ในแนวนี้นี้
ได้แก่ครู อาจารย์ นักวิจัย หรือ
นักวิชาการของสถาบันการ
ศึกษา หน่วยงานวิชาการ
ภาครัฐและเอกชนและองค์กร
พัฒนาเอกชนบางองค์กร
- (2) เพื่อการพัฒนาด้านทรัพยากร
ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและ
ความหลากหลายทางชีวภาพ
โดยที่ผลของการวิจัยอาจเป็น
ประโยชน์ต่อหน่วยงานที่
รับผิดชอบงานในขอบเขต

ดังกล่าวทั้งในด้านการวางแผน
การปฏิบัติงาน การติดตาม
และการประเมินผลจากการ
ปฏิบัติงานตามแผนพัฒนา

แม้ว่าการวิจัยท้องถิ่นในแนวนี้นี้มี
ประโยชน์อย่างมากต่อการพัฒนาทาง
วิชาการและการพัฒนาทรัพยากร
ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลาย
ทางชีวภาพของชาติในระดับ
ต่างๆ คำถามที่เกิดขึ้นคือชุมชน
ท้องถิ่นและชาวบ้านที่เป็นประชากร
เป้าหมายของการวิจัยได้ประโยชน์
อะไรจากการวิจัย เพราะหากวิเคราะห์
ลงไปถึงกระบวนการการทำการวิจัยท้องถิ่น
กระแสบหลักแล้วจะเห็นว่าชุมชนท้องถิ่น
และชาวบ้านมีฐานะเป็นประชากร
และตัวอย่างของการวิจัย ฐานคิดของ
การวิจัยยังยึดติดอยู่กับแนวคิดทฤษฎี
ตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิด
และทฤษฎีที่ว่าด้วยความทันสมัยที่ให้
ภาพแก่ผู้เชื่อถือว่า "สังคมของตัวเองล้า
หลัง หากอยากเจริญต้องเดินตามฝรั่ง"
ดังนั้นการวิจัยจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งใน
กระบวนการผลักดันให้ชุมชน
เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่รัฐกำหนด
ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ นอกจากนี้ในส่วนอื่นๆ ของ
กระบวนการวิจัยตั้งแต่การกำหนด
ประเด็นปัญหาโจทย์วิจัยวัตถุประสงค์
การออกแบบการวิจัย การเก็บรวบรวม
ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การเขียน
รายงานการวิจัย การเผยแพร่งานวิจัย
และการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์
เป็นเรื่องของคณะนักวิจัยที่เป็น "บุคคล
ภายนอกชุมชนท้องถิ่น" ทั้งสิ้น หาก
พิจารณาในแนวนี้นี้ ชุมชนท้องถิ่นและ
ชาวบ้านจึงไม่ใช่ตัวตั้งในกระบวนการ
วิจัย ดังนั้นความรู้หรือภูมิปัญญาของ
ชุมชนท้องถิ่นจึงถูกดึงออกจากชุมชน
ท้องถิ่นเพื่อมาปรับใช้องค์กรและสถาบัน
ภายนอก ทั้งสถาบันการศึกษา หน่วยงาน
ของรัฐ เอกชนทั้งอุตสาหกรรมและ

ธุรกิจบริการ ตลอดจนไปถึงองค์กรหรือ
หน่วยงานระหว่างประเทศที่ให้ทุน
สนับสนุนการวิจัย และหรือการพัฒนา
โดยหวังว่าองค์กรและหน่วยงาน
ดังกล่าวนี้จะให้ผลของการศึกษาวิจัย
เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนา
ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม
และความหลากหลายทางชีวภาพของ
ชุมชนท้องถิ่น ให้มีความยั่งยืนเพื่อผู้คน
ในชุมชนท้องถิ่นได้พึ่งพาอาศัย
หล่อเลี้ยงชีวิตต่อไป ถึงจุดนี้มีคำถาม
เกิดขึ้นอีกว่า ผลการวิจัยทั้งหลายนั้น
จะมีส่วนช่วยแก้ปัญหาของชุมชน
ท้องถิ่นให้บรรเทาบางลงได้มาก
น้อยเพียงใด เพราะในกระบวนการ
วางแผนกำหนดนโยบายและการดำเนินการ
พัฒนานั้นมีเรื่องของการเมืองการ
บริหารเข้ามาเกี่ยวข้องและเป็นการ
มองภาพในระดับมหภาคที่มีความ
ซับซ้อน ดังนั้นผลการวิจัยท้องถิ่นที่
เสนอกันออกมามากมายจะมีผลในการ
ผลักดันหรือเอาไปใช้เป็นพื้นฐานในการ
กำหนดนโยบายสำคัญๆ แผนพัฒนา
หรือแนวทางการปฏิบัติงานเพื่อแก้
ปัญหาต่างๆ ของชุมชนได้สักเพียงไหน
ยังเป็นคำถาม หรือแม้ว่ามีการเอาไปใช้
จริงก็ไม่แน่ว่านโยบายแผนพัฒนาและ
แนวปฏิบัติต่างๆ จะตรงกับความต้องการ
และสภาพปัญหาของชุมชน นอก
จากนี้ผลการวิจัยที่ทำได้โดยคนนอกอาจ
ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองและ
ทางเศรษฐกิจของรัฐและกลุ่มทุนต่างๆ
ในการเข้าไปจัดการฐานทรัพยากร
ธรรมชาติ และความหลากหลายทาง
ชีวภาพของชุมชน เพื่อผลประโยชน์
ของคนภายนอก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด
ได้แก่ การศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม
สำหรับโครงการพัฒนาขนาดใหญ่
ที่มักจะถูกวิจารณ์อยู่เสมอว่าไม่มี
ความเป็นกลาง แต่เอนเอียงรับใช้
อำนาจรัฐและทุน

การวิจัยท้องถิ่นกระแสหลัก

หากการวิจัยยังดำเนินไปในลักษณะนี้ชุมชนจะมีแต่ความอ่อนแอ เพราะเป็นเป้าที่ถูกศึกษาโดยตลอด ไม่มีโอกาสที่จะใช้ภูมิปัญญาและศักยภาพของตนเองในการตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหาของชุมชนต้องพึ่งพาคนข้างนอกมาคิดให้ทำให้ออกแบบหมด มีหน้าซ้ำความรู้หรือภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่สั่งสมมา และที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย แทนที่จะได้สืบสานผสมกลมกลืนกับความรู้ที่มีอยู่เป็นทุน แล้วเอามาเพิ่มพลังความคิดให้ชุมชนในการปรับตัวหรือในการแก้ปัญหา เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของ สังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว กลับถูกสูบออกมาใช้สังคมภายนอกเป็นหลัก ในฐานะที่ชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ แบบแผนการวิจัยดังกล่าวทำให้ชุมชนอยู่ในฐานะเสียเปรียบและขาดพลังความรู้ที่ถูกต้องและเป็นระบบในกรณีที่ต้องมีการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานภายนอกเพื่อปกป้องผลประโยชน์ สิทธิของชุมชนและที่สำคัญคือวิถีชีวิตที่เป็นปกติของชุมชนเอง นอกจากนี้ตลอดระยะเวลาเกือบ 50 ปีของการพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่อาศัยการวิจัยในแนวนั้นเป็นกระแสหลักในการแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนา

ประเทศ ผลของการพัฒนาประเทศที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ และการแย่งชิงทรัพยากรของชุมชนมารับใช้สังคมเมือง กลุ่มทุนทั้งภายในประเทศและต่างประเทศได้สะท้อนให้เห็นแล้วว่าการวิจัยกระแสหลักนี้มิได้ไปช่วยเสริมศักยภาพของชุมชนให้มีความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพให้เกิดความยั่งยืน แต่ในทางตรงข้ามกลับทำให้กลุ่มผลประโยชน์ภายนอกทั้งรัฐและทุนเข้าไปแย่งชิงทรัพยากรของชุมชนมาเป็นประโยชน์แต่ตนได้ฝ่ายขึ้น

แล้วการวิจัยแบบใหม่นี้จะเป็นทางเลือกในการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน

การวิจัยท้องถิ่นเชิงปฏิบัติการที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย น่าจะเป็นทางเลือกใหม่สำหรับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนที่จริงการวิจัยในแนวทางนี้ได้เป็นเรื่องใหม่หากแต่ถูกบดบังด้วยการวิจัยกระแสหลักจึงทำให้สถาบันการศึกษา องค์กรและหน่วยงานพัฒนา

ต่างๆ ให้ความสำคัญแก่การวิจัยแนวนี้น้อยไป อย่างไรก็ตามมีโครงการวิจัยหลายโครงการในหลายหน่วยงานที่ประยุกต์ใช้การวิจัยที่ให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม เช่นโครงการวิจัยระบบการทำฟาร์ม โครงการวิจัยวนศาสตร์ชุมชนมหาวิทยาลัยขอนแก่น โครงการวิจัยท้องถิ่นภายใต้การสนับสนุนของ สกว. โครงการวิจัยพัฒนาระบบสุขภาพ สวรส. และโครงการวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ สวทช.

การวิจัยท้องถิ่นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเป็นแนวทางการวิจัยที่ให้ "คนในชุมชนท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง" นักวิจัยจากภายนอกเป็นเพียงผู้เข้าไปศึกษาและประสานให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ขึ้นมาใช้แก้ปัญหาของชุมชนเอง ดังนั้นการทำวิจัยจึงเป็นภาระกิจร่วมของนักวิจัยและคนในชุมชนที่จะต้องช่วยกันคิดวิเคราะห์ปัญหา ความต้องการ และศักยภาพของชุมชน เพื่อนำไปสู่การตั้งโจทย์วิจัยที่สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และโครงสร้างทางการเมืองการบริหารของชุมชนท้องถิ่น จากนั้นนักวิจัยและชุมชนท้องถิ่นต้องช่วยกันคิดค้นแนวทางแสวงหาความรู้เพื่อตอบคำถามตามโจทย์วิจัย ในการแสวงหาความรู้นี้จะเน้นหนักให้นักวิจัยและชุมชน เช่น ชาวบ้าน กลุ่มองค์กร ชาวบ้าน สถาบันของชุมชน หน่วยงานและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ช่วยกันคิดและลงมือปฏิบัติในสภาพแวดล้อมของชุมชนจริงๆ เช่น โจทย์วิจัยมีว่า "จะสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพของท้องถิ่นให้แก่เยาวชนได้อย่างไร" นักวิจัยและชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนก็ต้องช่วยกันคิดและวางแผนการจัดการ

ป่าชายเลน : อาณาจักรสรรพสิ่งมีชีวิต

ชายฝั่งทะเลที่ควรอนุรักษ์

ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ โดยเฉพาะผู้มีถิ่นฐานอาศัยอยู่ห่างไกลจากบริเวณชายฝั่งทะเล ปากแม่น้ำหรือทะเลสาบอาจจะไม่ค่อยรู้จักมักคุ้นหรือได้สัมผัสกับป่าชายเลนมากนัก เนื่องจากป่าชายเลนเป็นสังคมพืชที่ซับซ้อนและพบอยู่ทั่วไปบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลบริเวณปากอ่าว ลำคลอง ทะเลสาบ และรอบเกาะแก่งต่างๆ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีน้ำทะเลท่วมถึง หรือเป็นที่ที่ราบกัน โดยทั่วไปว่าเป็นบริเวณพื้นที่น้ำกร่อยทั้งในแถบโซนร้อนและกึ่งโซนร้อน บางส่วน "ป่าชายเลน" หรือชาวบ้านที่อาศัยบริเวณริมฝั่งทะเลมักเรียกกันติดปากกันว่า "ป่าโกงกาง" เนื่องจากมีไม้โกงกางเป็นไม้เด่นและขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากนั่นเอง เมื่อพิจารณาจากสภาพภูมิประเทศบริเวณชายฝั่งอาจจะกล่าวได้ว่า ป่าชายเลนเป็นเสมือนพื้นที่หรือเขตแนวที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่บนบกกับทะเลนั่นเอง ซึ่งนับเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทั้งในแง่นิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม สังคมและเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก

แหล่งกำเนิดและการกระจายของพื้นที่ป่าชายเลน

ป่าชายเลนส่วนใหญ่จะขึ้นกระจายอยู่ตามชายฝั่งทะเลเขตร้อนตั้งแต่ประเทศอเมริกาตอนใต้ อเมริกากลาง แอฟริกา เอเชียและหมู่เกาะแปซิฟิก มีเป็นพื้นที่เพียงเล็กน้อยที่พบว่าป่าชายเลนสามารถขึ้นอยู่และเจริญเติบโต

ได้ในเขตกึ่งร้อนเช่นประเทศนิวซีแลนด์ พื้นที่ทั้งหมดของป่าชายเลนของโลกจากการสำรวจพบว่ามีประมาณ 113.4 ล้านไร่ โดยพบในเขตร้อน อเมริกาประมาณ 39.8 ล้านไร่ เขตร้อนแอฟริกาประมาณ 21.3 ล้านไร่ และในเขตร้อนแถบเอเชียรวมถึงออสเตรเลียประมาณ 52.5 ล้านไร่ซึ่งมีมากที่สุดประมาณร้อยละ 64.4 ของพื้นที่ป่าชายเลนทั้งหมดของโลก ประเทศที่มีพื้นที่ป่าชายเลนมากที่สุดในโลกและรองลงมาคือประเทศอินโดนีเซีย มีพื้นที่ประมาณ 26.57 ล้านไร่ และประเทศบราซิลประมาณ 15.63 ล้านไร่ ตามลำดับ

ประเทศไทยจากการสำรวจของกรมป่าไม้ในปัจจุบันปี พ.ศ. 2544 พบว่ามีป่าชายเลนอยู่เพียงประมาณ 1.05 ล้านไร่ ซึ่งกระจายตลอดชายฝั่งทะเล สำหรับภาคตะวันออก ตั้งแต่จังหวัดตราด จันทบุรี ระยอง ชลบุรี จนถึงฉะเชิงเทรา และภาคกลางจากจังหวัดสมุทรปราการ กรุงเทพมหานคร สมุทรสาคร สมุทรสงคราม เพชรบุรี จนถึงประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งทั้งสองภาครวมแล้วมีพื้นที่ประมาณเพียง ร้อยละ 14.8 เท่านั้น สำหรับภาคใต้ฝั่งทะเลตะวันตกของอ่าวไทย ตั้งแต่จังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา จนถึงปัตตานี และด้านชายฝั่งทะเลอันดามัน จากจังหวัดระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรัง จนถึง สตูล มีพื้นที่มากที่สุดถึง ร้อยละ 85.2 ของป่าชายเลนทั้งหมดของประเทศ จาก

การสำรวจของกรมป่าไม้ในปี พ.ศ. 2539 ป่าชายเลนที่พบมากที่สุดและรองลงมาคือ จังหวัดพังงา 1.90 แสนไร่ จังหวัดสตูล 1.83 แสนไร่ จังหวัดกระบี่ 1.76 แสนไร่ และจังหวัดตรัง 1.50 แสนไร่ ตามลำดับ

ป่าชายเลนเป็นแหล่งที่มีคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพมหาศาล

ป่าชายเลนนับเป็นอาณาจักรของสรรพสิ่งที่มีชีวิตนานาชนิดรวมทั้งพืชและสัตว์ นักวิทยาศาสตร์หลายท่านได้ศึกษาสิ่งมีชีวิตในป่าชายเลนทั้งพืชและสัตว์ จากรายงานเอกสารการวิจัยที่มีอยู่ขณะนี้พบว่ามีพรรณพืชรวมถึงต้นไม้ใหญ่ ไม้พุ่ม เติร์ป ปาล์ม รวมถึง 71 ชนิด และพันธุ์พืชที่สำคัญที่พบอย่างสม่ำเสมออยู่ในป่าชายเลนทั่วไป ได้แก่ โกงกาง แสม ลำพู ลำแพน ตะบูน ผัก ไผ่ งิ้ว ตาตุ่ม เป็นต้นนอกจากนี้ยังพบพืชพวกเอปิไฟท์(epiphytes)ประมาณ 18 ชนิดที่สำคัญได้แก่ แล่พระอินทร์ รองเท้านารีและนมคำเรีย สำหรับพืชประเภทสาหร่ายที่พบบริเวณป่าชายเลนมีทั้งสิ้นประมาณ 44 ชนิด และชนิดที่สำคัญได้แก่ สาหร่ายสีเขียวและสาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงิน นอกจากนี้มีพวกแพลงค์ตอนพืช รวมทั้งรา ซึ่งมีอยู่หลายชนิดและปริมาณมากในป่าชายเลน ซึ่งขณะนี้การวิจัยเกี่ยวกับราในป่าชายเลนได้รับความสนใจจากนักวิทยาศาสตร์เป็นอย่างมาก

สำหรับสัตว์ที่พบในป่าชายเลนมีทั้งสัตว์น้ำและสัตว์บกกล่าวคือ สัตว์น้ำรวมถึงชนิดพันธุ์ปลา ประมาณ 72 ชนิด และชนิดสำคัญ ได้แก่ ปลานวลจันทร์ทะเล ปลากระพง ปลากระบอก ปลาปู เป็นต้น สำหรับพันธุ์กุ้งในป่าชายเลนพบว่ามีประมาณ 15 ชนิด ชนิดที่สำคัญ ได้แก่ กุ้งกุลาดำและกุ้งแชบ๊วย ส่วนปูมีประมาณ 30 ชนิด ชนิดที่สำคัญ ได้แก่ ปูก้ามดาบ ปูทะเลและปูแสม หอยในป่าชายเลนมีประมาณ 22 ชนิด รวมทั้งหอยฝาเดียวและหอยสองฝา ชนิดที่สำคัญได้แก่ พวกหอยนางรม หอยชักสา และหอยขี้ก่า พวกจุลินทรีย์ในดินและสัตว์เล็กๆ ในดินมีมากมายหลายชนิด สำหรับสัตว์บกพบว่ามีนกทั้งที่อพยพและท้องถิ่นอยู่ถึง 88 ชนิด เช่น นกยางเขียว นกหัวโตและนกกระเจี๊ยบ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมมีประมาณ 35 ชนิด ได้แก่ ลิง นาก แมวป่าและค้างคาว สัตว์เลื้อยคลานประมาณ 25 ชนิด ซึ่งมีทั้งกิ้งก่า งู สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ เช่น เต่า จะเข้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าในป่าชายเลนมีแมลงอยู่มากมายถึง 38 ชนิด รวมถึงมีเสื้อกลางคืน แมลงปีกแข็ง และหิ่งห้อย เป็นต้น สรรพสิ่งเหล่านี้

จะรวมอยู่ด้วยกันแบบเชื้ออาหารพืชพาอาศัยซึ่งกันและกัน และจะอยู่รวมกันในสภาพสมดุลธรรมชาติตลอดไป หากปราศจากการทำลายและรบกวน โดยเฉพาะจากกิจกรรมของมนุษย์นั่นเอง

ป่าชายเลนเป็นแหล่งเชื้อเพลิงและสิ่งก่อสร้างที่สำคัญมาอย่างยาวนาน

ประชาชนส่วนใหญ่ที่อาศัยบริเวณชายฝั่ง ได้ใช้ประโยชน์จากไม้ป่าชายเลนเพื่อเป็นพลังงานในการหุงต้มมาเป็นเวลาช้านาน ไม้จากป่าชายเลนโดยเฉพาะไม้โกงกางได้นำมาทำฟืนและเผาถ่าน ซึ่งจากการวิจัยพบว่าถ่านที่ได้จากไม้โกงกางเป็นถ่านไม้ที่ให้ความร้อนสูงสุดและเมื่อเผาไหม้แล้วปริมาณเขม่าที่เหลือน้อยมาก ถ่านจากไม้โกงกางนิยมใช้กันเป็นจำนวนมากทั่วไป ไม่เฉพาะแต่ตามบริเวณชายฝั่งเท่านั้น ประชาชนในกรุงเทพมหานคร ก็ยังนิยมใช้ถ่านจากไม้โกงกางป่าชายเลน ในการหุงต้มอาหารหรือย่างบาร์บีคิว เป็นต้น ถ่านจากไม้ป่าชายเลนไม่ได้ใช้เฉพาะภายในประเทศเท่านั้นยังส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศอีกด้วย เช่น ญี่ปุ่นฮ่องกงและสิงคโปร์ เป็นต้น ถึงแม้จะเป็นการทำเงินตราต่างประเทศไม่มากนักแต่ก็คุ้มค่าต่อการมาอย่างช้านานแล้ว นอกจากนี้ไม้ในป่าชายเลนยังนำมาใช้สร้างบ้านเรือน เฟอร์นิเจอร์และอุปกรณ์เครื่องมือประมงหลายชนิดอีกด้วย

ปูตอยๆ ในป่าชายเลน

ป่าชายเลนเป็นแหล่งอาหารและยารักษาโรคของชุมชนชายฝั่งทะเลอย่างยั่งยืน

ป่าชายเลนนับเป็น "อู่ข้าวอู่น้ำ" ของชุมชนชายฝั่งทะเลมาอย่างช้านาน จนถึงปัจจุบันสัตว์น้ำนานาชนิดบริเวณป่าชายเลนไม่ว่าจะเป็นกุ้ง หอย ปู ปลา ราษฎรสามารถจับหาได้อย่างสม่ำเสมอ ในป่าชายเลน นอกเหนือจากบริโภคแล้ว ยังขายได้เป็นเงินสดอีกด้วย ชุมชนในหลายหมู่บ้านของอำเภอปากพะนัง ราษฎรได้อาศัยประโยชน์จากคันจากใช้ใบจากใช้มูลหลังคา ลูกจากรับประทานได้ และนำหวานจากคันจากนำมาทำเป็นเป็นอุตสาหกรรมน้ำตาลจาก พันธุ์ไม้ป่าชายเลนไม่น้อยกว่า 22 ชนิด สามารถนำมาใช้เป็นสมุนไพรได้ ซึ่งขณะนี้ทางนักวิทยาศาสตร์กำลังทดสอบอยู่หลายชนิด

ป่าชายเลนเป็นแหล่งอาหาร แหล่งอนุบาลสัตว์วัยอ่อนและหลบภัยที่สำคัญของสัตว์ป่าชายฝั่งทะเล

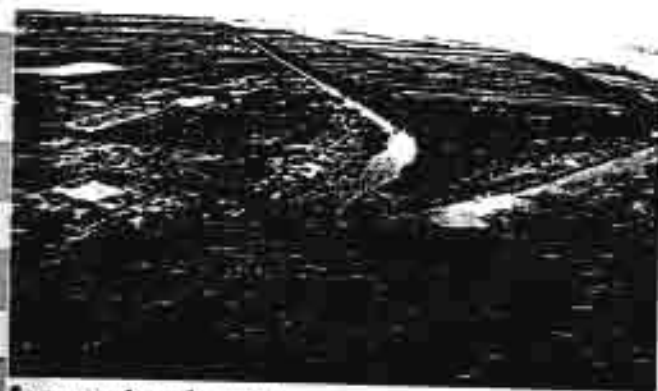
สัตว์น้ำนานาชนิดที่อาศัยอยู่ในป่าชายเลนและบริเวณชายฝั่งได้อาศัยหาอาหารอินทรีย์วัตถุที่ย่อยสลายจากเศษไม้ ใบไม้ ประมาณไว้ว่า ปีหนึ่งจะมีเศษไม้ใบไม้ที่ร่วงหล่นจากป่าชายเลนถึง 1.1-1.5 ตัน น้ำหนักนี้เพียงพอที่จะเมื่อสลายตัวแล้วจะให้สารอินทรีย์ผสมเป็นอาหารสัตว์เล็กๆ ซึ่ง

ป่าชายเลนเป็นจุดเริ่มต้นของสิ่งมีชีวิตนานาชนิดบริเวณชายฝั่งทะเล

ระบบรากของพรรณไม้ป่าชายเลนเป็นแหล่งที่อยู่ของสัตว์น้ำนานาชนิด

กิจกรรมการทำลายป่าชายเลน

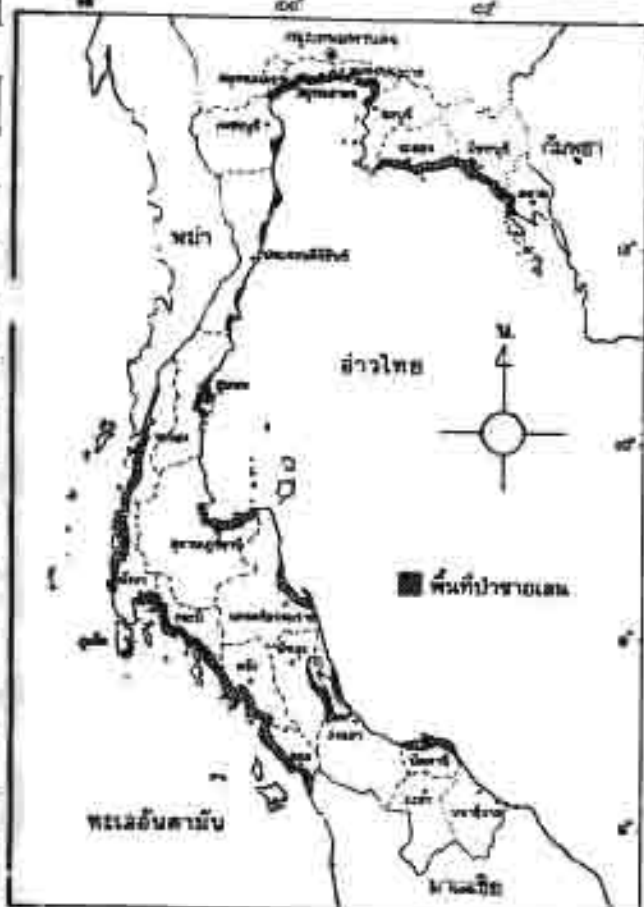
ป่าชายเลน... อาณาจักรสรรพสิ่งมีชีวิตชายฝั่งทะเลที่ควรอนุรักษ์

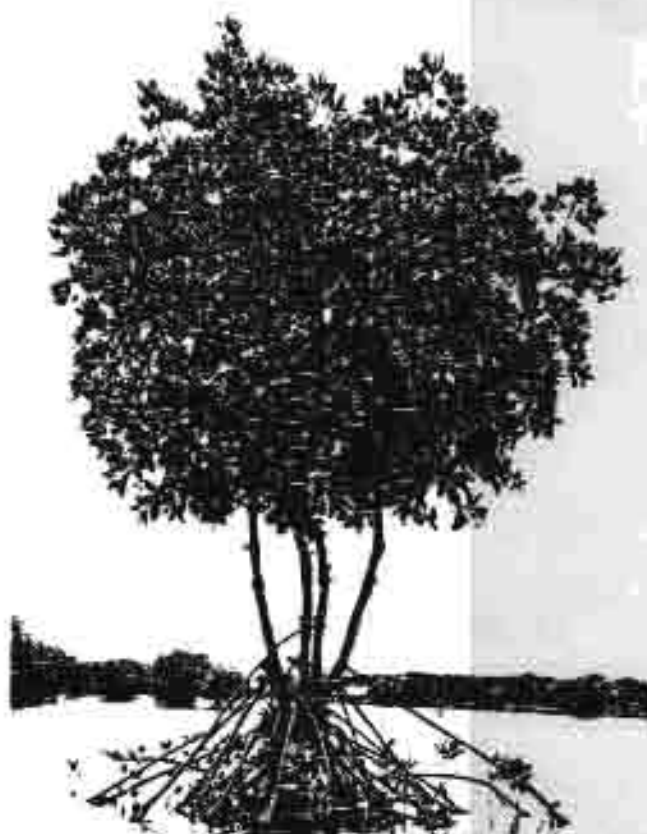
ความร่วมมือของทุกคนในการปลูกและฟื้นฟูป่าชายเลนเพื่อสร้าง
ความสมบูรณ์ของพรรณพืชและสัตว์น้ำนานาชนิดบริเวณชายฝั่งทะเล

การปลูกและฟื้นฟูป่าชายเลนเพื่อเป็น "ป่าน้ำ" และ "แหล่งอาหาร" ของสัตว์
น้ำนานาชนิดบริเวณชายฝั่งทะเล

การกระจายของพื้นที่ป่าชายเลนบริเวณชายฝั่งทะเลของประเทศ

ไม้ "โกงกาง" ซึ่งเป็นไม้เด่นที่สำคัญบริเวณป่าชายเลน

กิจกรรมการทำลายป่าชายเลน

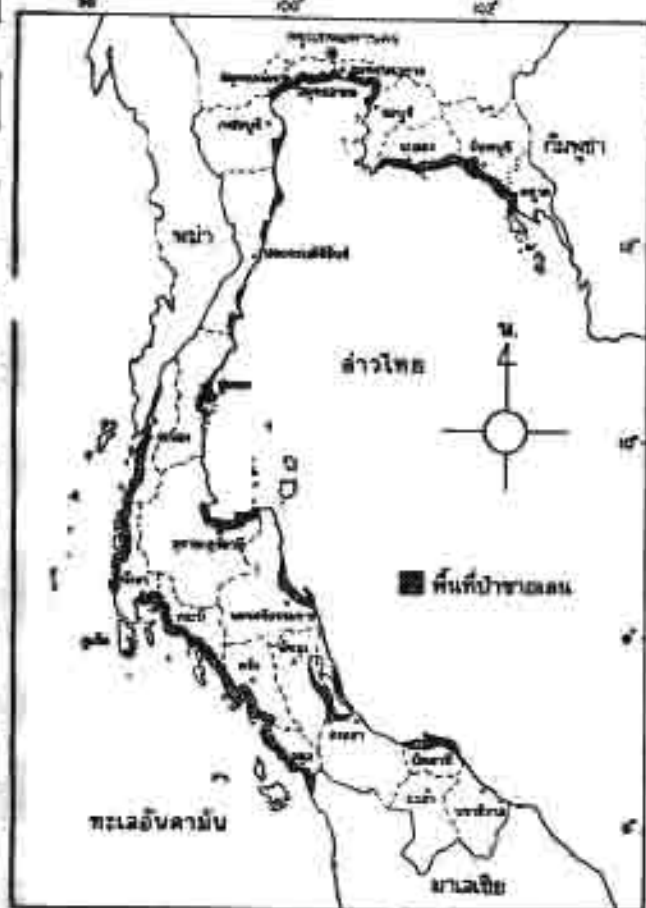
ป่าชายเลน, สถานาจักรสรรพสิ่งมีชีวิตชายฝั่งทะเลที่ควรอนุรักษ์

ความร่วมมือของทุกคนในการปลูกและฟื้นฟูป่าชายเลนเพื่อสร้างความสมบูรณ์ของพรรณพืชและสัตว์น้ำนานาชนิดบริเวณชายฝั่งทะเล

การปลูกและฟื้นฟูป่าชายเลนเพื่อเป็น "ป่าน" และ "แหล่งอาหาร" ของสัตว์น้ำนานาชนิดบริเวณชายฝั่งทะเล

การกระจายของพื้นที่ป่าชายเลนบริเวณชายฝั่งทะเลของประเทศไทย

ไม้โกงกาง ซึ่งเป็นไม้เด่นที่สำคัญบริเวณป่าชายเลน

เป็นจุดเริ่มต้นของโซ่อาหารในป่าชายเลนและชายฝั่งทะเล จากอาหารสัตว์เล็กๆก็เป็นอาหารสัตว์ใหญ่อย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ จากพวกสัตว์เล็ก เช่น หนอนปล้อง จะไปสู่สัตว์ใหญ่ขึ้น เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา และในที่สุดก็เป็นอาหารของมนุษย์ ซึ่งเป็นสัตว์สูงสุดในโซ่อาหาร สัตว์น้ำนานาชนิดไม่ว่าจะเป็น กุ้ง ปู ปลา ต้องอาศัยป่าชายเลนเป็นแหล่งอนุบาลตัวอ่อน ที่อยู่อาศัยและแหล่งหลบภัย จนเมื่อตัวอ่อนเหล่านี้แข็งแรง ก็จะออกไปหากินและเจริญเติบโตในบริเวณชายฝั่งหรือทะเลต่อไป นอกจากนี้ป่าชายเลนยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญสำหรับการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง เช่น หอยนางรม หอยแครง หรือการเลี้ยงสัตว์น้ำ ปลา และปู ในกระชัง ซึ่งนิยมกันอย่างแพร่หลายอีกด้วย

ป่าชายเลนกับบทบาทสำคัญต่อการรักษาความสมดุลและความสดชื่นของระบบนิเวศป่าชายฝั่งทะเล

ป่าชายเลนเป็นตัวกลางทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างระบบนิเวศบนบกกับระบบนิเวศทางทะเล ซึ่งเปรียบเสมือน "สะพาน" เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่บนบกกับทะเล นั้นย่อมหมายถึงว่าป่าชายเลนมีความสำคัญอย่างมาก ในการที่จะช่วยสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในทะเลและบริเวณชายฝั่ง ป่าชายเลนทำหน้าที่เป็นป้อมปราการขึ้นดีและราคาถูกในการป้องกันดินพังทลายชายฝั่ง ป้องกันและบรรเทาความรุนแรงของคลื่นลมพายุชายฝั่ง และที่สำคัญอีกประการก็คือ ป่าชายเลนมีระบบรากและกลไกที่สำคัญของระบบนิเวศที่มีความสามารถในการช่วยกักดินกรองและดูดซับสิ่งปฏิกูลต่างๆ ที่ถูกปลดปล่อยจากบนบกลงไปสู่ชายทะเลโดยตรง ซึ่งเป็นกระบวนการ

ลดการนำเสียของน้ำในชายฝั่งทะเลและแม่น้ำลำคลอง การวิจัยในเรื่องนี้ได้เห็นผลอย่างชัดเจนจากโครงการเทคโนโลยีการกำจัดขยะแบบประหยัดและการบำบัดน้ำเสียด้วยพืชแหลมผักเบี้ยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี และการที่ป่าชายเลนช่วยลดการพังทลายของดินชายฝั่ง การดูดซับของเสียหรือสิ่งปฏิกูลต่างๆ จากบนบก นับเป็นการลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อระบบนิเวศใกล้เคียงด้วย เช่น ระบบนิเวศหญ้าทะเลและระบบนิเวศปะการัง ซึ่งเป็นระบบนิเวศที่สำคัญที่มีคุณค่ามหาศาลของชายฝั่ง นอกจากนี้ป่าชายเลนสามารถช่วยเพิ่มความสดชื่นและลดความเป็นพิษให้กับอากาศบริเวณชายฝั่งอีกด้วย โดยกระบวนการสังเคราะห์แสง กล่าวคือ ป่าชายเลนสามารถดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ได้ผลผลิตประมาณ 4 ดันคาร์บอน/ไร่/ปี และปลดปล่อยออกซิเจนประมาณ 2.9 ดัน/ไร่/ปีตามลำดับ

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นทั้งหมดใคร่ขอสรุปถึงคุณค่าป่าชายเลนเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายและมองเห็นเป็นรูปธรรมได้อย่างชัดเจนดังนี้ ตลอดระยะเวลาที่ยาวของชายฝั่งทะเลของประเทศไทย ทั้งชายฝั่งทะเลด้านอ่าวไทยและด้านทะเลอันดามัน ประมาณ 2,700 กิโลเมตร จะปกคลุมด้วยป่าชายเลนได้มีนักวิทยาศาสตร์หลายสาขาเป็นจำนวนมาก ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าชายเลนและได้เปรียบเทียบความสำคัญและคุณค่าของป่าชายเลนแตกต่างกันไว้หลายประการ กล่าวคือ "ป่าชายเลน" เป็นเสมือน "ธนาคารไม้" เพื่อนำมาใช้ทำพินทำด่านและการก่อสร้าง "ป่าชายเลน" เป็นเสมือน "บ้าน" หรือที่

อยู่ของสิ่งมีชีวิตนานาชนิดบริเวณชายฝั่งทะเล ทั้งนี้เนื่องจากเป็นแหล่งรวมของพันธุ์ไม้และสัตว์น้ำนานาชนิด โดยเฉพาะสัตว์น้ำยังใช้ป่าชายเลนเป็นที่วางไข่ อนุบาลตัวอ่อนและที่หลบภัยอีกด้วย "ป่าชายเลน" เป็นเสมือน "ครัว" คือที่ปรุงอาหารจำนวนมหาศาล โดยได้จากใบไม้ซากไม้ที่ร่วงหล่นแต่ละปีและสลายตัวเป็นธาตุอาหารปริมาณมาก สำหรับดินไม้และสัตว์น้ำนานาชนิดเพื่อการเจริญเติบโต "ป่าชายเลน" ยังเป็นเสมือน "โรงบำบัดน้ำเสีย" ที่มีประสิทธิภาพและลงทุนต่ำ บริเวณชายฝั่งทะเล เนื่องจากพันธุ์พืชป่าชายเลนช่วยดูดซับสิ่งปฏิกูลต่างๆ และพอกน้ำเสียให้เป็นน้ำสะอาด และป้องกันการพังทลายของดินชายฝั่ง เนื่องจากระบบรากของพันธุ์ไม้ของป่าประเภทนี้มีลักษณะพิเศษป่าชายเลนสร้างความสดชื่นและอากาศบริสุทธิ์ของชายฝั่งทะเล ดังนั้น "ป่าชายเลน" เปรียบเสมือน "โรงฟอกอากาศ" ที่สามารถลดคาร์บอนไดออกไซด์ และเพิ่มปริมาณออกซิเจนในอากาศให้สดชื่น "ป่าชายเลน" เป็นเสมือน "โรงพยาบาล" ที่สามารถให้สมุนไพรกับชุมชนชายฝั่งทะเล "ป่าชายเลน" เป็นเสมือน "กำแพงชายฝั่งทะเล" ที่สามารถป้องกันดินพังทลายและลมพายุที่รุนแรงได้อย่างมีประสิทธิภาพ สุดท้าย "ป่าชายเลน" เป็นเสมือน "สะพาน" ที่เชื่อมต่อระหว่างบนบกกับทะเลในการสร้างความสมดุลของระบบนิเวศชายฝั่งทะเล และคุณค่าที่สำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางไม่สามารถจะลืมได้คือ "ป่าชายเลน" เป็นเสมือน "อุ้งมืออ่อนน้า" ของราษฎรที่อาศัยบริเวณชายฝั่งทะเลและพื้นที่ใกล้เคียงเพื่อการดำรงชีวิต ด้วยความสำคัญและคุณค่า

มาตรการการป้องกันและอนุรักษ์ป่าชายเลนของรัฐ ควรจะได้เริ่มต้นทำกันอย่างจริงจังให้เกิดเป็นรูปธรรมในด้านปฏิบัติเสียที มิฉะนั้นมันอาจจะสายเกินไป หรืออาจจะไม่มีป่าชายเลนให้ลูกหลานได้เห็นหรืออนุรักษ์ในอนาคตอีกเลย

แบบปฏิบัติที่เป็นไปได้ต่อการป้องกันฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชายเลนของประเทศ

การป้องกันฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชายเลนให้เกิดผลดีอย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องดำเนินการในหลายเรื่องอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง แนวทางปฏิบัติสรุปได้ 6 ประการสำคัญ คือ

ประการแรก ประชาชนทุกระดับต้องให้มีจิตสำนึกหวงแหนและให้ความสำคัญของทรัพยากรป่าชายเลนให้มาก ปัจจุบันพบว่ามีบุคคลหลายพวกหลายกลุ่มที่มองป่าชายเลนแต่มีไม่เล็กรู ซึ่งทำประโยชน์น้อยและมีค่าทางเศรษฐกิจต่ำเท่านั้น ควรจะนำมาใช้ประโยชน์อย่างอื่น ซึ่งมีค่าทางเศรษฐกิจสูงกว่า ซึ่งอันที่จริงแล้วมีความมองป่าชายเลนเฉพาะเรื่องของไม้เท่านั้น บางประเทศมิได้ใช้ประโยชน์ไม่จากป่าชายเลนแต่อย่างใด จะอนุรักษ์ไว้เพื่อประโยชน์ทางด้านเพิ่มผลผลิตประมงชายฝั่ง ป้องกันการพังทลายชายฝั่ง รักษาความสมดุลชายฝั่งและเป็นแหล่งรวบรวมความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นคุณค่าของป่าชายเลนที่ยากต่อการประเมินเป็นตัวเลขเงินหรือคุณค่าทางเศรษฐกิจได้

ประการที่สอง เน้นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทรัพยากรป่าชายเลนเกี่ยวกับคุณค่าการใช้ประโยชน์ในทุกด้านที่กล่าวมาแล้วข้างต้นให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

และให้มีข้อมูลทุกด้านเพื่อเป็นข้อมูลด้านวิชาการในการปลูก ฟื้นฟูพื้นฐานการใช้ประโยชน์และอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืนต่อไป ซึ่งขณะนี้งานวิจัยเกี่ยวกับป่าชายเลนได้รับการสนับสนุนงบประมาณเป็นอย่างมากทั้งในประเทศโดยเฉพาะสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติและจากต่างประเทศอีกหลายองค์กร เป็นต้น

ประการที่สาม ต้องมีการผสมผสานแผนการจัดการและการป้องกันฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชายเลนของหน่วยงานต่างๆ ของรัฐทั้งส่วนกลางและจังหวัด เอกชน และรวมไปถึงประชาชนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความเข้าใจมีการประสานงานและดำเนินการให้เกิดเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน การกำหนดทั้งระยะสั้น ระยะกลางและระยะยาวให้ชัดเจนและปรับให้เป็นแผนปฏิบัติที่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประการที่สี่ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมและมีจิตสำนึกในการป้องกัน ฟื้นฟู ปลูกป่าและอนุรักษ์ให้มากขึ้น กิจกรรมนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งและได้มีบทพิสูจน์ในหลายพื้นที่จากหลายประเทศแล้วว่า การป้องกันและฟื้นฟูป่าชายเลนจะสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพมิได้ หากขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ ในหลายจังหวัดการอนุรักษ์ป่าชายเลนได้ผลดีเป็นผลมาจากความตั้งใจและการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น จังหวัดตรัง โดยมีมูลนิธิพิทยาคมนเป็นผู้ประสานและในหลายพื้นที่ซึ่งมีชุมชนฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชายเลน การทำงานด้านการฟื้นฟู การปลูกและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนต้องมีการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานของรัฐ เอกชนและ

ชุมชนในพื้นที่ให้มากขึ้น

ประการที่ห้า การใช้กฎหมายบังคับเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นและจะต้องดำเนินการอย่างจริงจังให้เกิดผลเป็นรูปธรรม รวมถึงการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายระเบียบต่างๆ ให้เกิดความรัดกุม และควรเพิ่มบทลงโทษให้รุนแรงไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการทำไม้ผิดระเบียบ หรือการใช้พื้นที่ป่าชายเลนเพื่อประโยชน์ไม่ตรงกับที่อนุญาตและเรื่องอื่นๆ ควรให้การสนับสนุนกำลังเจ้าหน้าที่และอุปกรณ์ในการป้องกันรักษาป่าชายเลนให้มากขึ้นเพื่อให้เกิดการปฏิบัติได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นไปตามกฎหมายระเบียบและมติคณะรัฐมนตรี

ประการสุดท้าย เร่งจัดการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ให้ความรู้และให้การศึกษาต่อบุคคลทุกระดับอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอเพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชายเลนที่ถูกต้องอย่างแท้จริงซึ่งจะส่งผลให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนอย่างเหมาะสมอย่างยั่งยืนและมีให้เกิดผลเสียต่อระบบนิเวศป่าชายเลน ซึ่งเป็นสมบัติของชาติและประชาชนทุกคน และระบบนิเวศชายฝั่งในระยะยาวต่อไป สุดท้ายขอฝากคำขวัญเพื่อเตือนใจให้ทุกคนช่วยกันป้องกันฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชายเลน เพื่อให้ "ป่าชายเลน" เหลือไว้เป็นมรดกของชาติและสมบัติของลูกหลานในอนาคตสืบไป

**“ป่าชายเลน
ให้กำเนิดหลายชีวิต
โปรดอย่าคิดทำลาย”**

๐๐๐๐๐๐

ความหลากหลายทางชีวภาพในพืชกินเนื้

ดร.กันตนา ชูแว
คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ในปัจจุบัน พื้นที่ชุ่มน้ำของไทยที่ ยังคงความเป็นธรรมชาติทั้งนั้น มี เหลืออยู่ไม่มากนัก ทั้งนี้เพราะพื้นที่ ชุ่มน้ำมีความสำคัญและผูกพันกับวิถี ชีวิตไทยมาช้านาน ทรัพยากรน้ำ ดิน และที่ดิน และความหลากหลายทาง ชีวภาพ รวมทั้งกระบวนการทาง ธรรมชาติที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ชุ่มน้ำ ึงถูกนำมาใช้ประโยชน์เพื่อผลิต อาหาร เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และ เพื่อรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของชุมชน

แม้ว่าพื้นที่ชุ่มน้ำธรรมชาติดั้งเดิม จะหายไปบ้าง เสื่อมสภาพลงบ้าง และ ความหลากหลายทางชีวภาพอาจลด น้อยลงไป แต่พื้นที่ชุ่มน้ำที่ยังเหลืออยู่ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดใหญ่หรือ ขนาดเล็ก ก็ยังคงมีความสำคัญอยู่มาก และหากการใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำ เช่น ห้วย หนอง คลอง บึง แม่น้ำ ไร่ทุ่ง บึง ทาม แม้กระทั่ง นาข้าวและ นาเกลือ ไม่ทำลายความหลากหลาย ทางชีวภาพให้หมดไปโดยสิ้นเชิง แต่ ใช้อย่างถูกต้องเหมาะสมกลมกลืนกับ ธรรมชาติ ก็จะสามารถบำรุงรักษา ความเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ให้คงอยู่ได้ ซึ่งนั่นย่อมหมายถึงความ มั่นคงและความยั่งยืนทางอาหาร เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย

พื้นที่ชุ่มน้ำ ทั้งที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ ธรรมชาติ กึ่งธรรมชาติและที่สร้างขึ้น หากมีความหลากหลายของพืชพรรณ และสัตว์ต่างๆ จะช่วยให้พื้นที่ชุ่มน้ำนั้น

มีความอุดมสมบูรณ์ยาวนาน มีกระบวนการทางธรรมชาติที่ดำเนินไปได้อย่าง สมดุล ไม่ล่มสลายหรือถูกทำลายให้ เสื่อมสภาพลงได้ง่าย และเป็นแหล่ง ทรัพยากรให้ผู้คนเก็บเกี่ยวไปใช้ ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

ภายในพื้นที่ชุ่มน้ำ ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างสรรพชีวิต ห่วงโซ่ และสายใยอาหารที่สลับซับซ้อน สิ่งมี ชีวิตแต่ละชนิดแต่ละกลุ่มมีบทบาท สำคัญทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นผู้ล่า-ผู้ถูกล่า ตัวทำ-ตัวเบียน สัตว์กินพืช-สัตว์กินเนื้อ การรักษาสสมดุลของประชากร วงจร และความสัมพันธ์เหล่านี้ไว้ เป็นวิถีทาง หนึ่งซึ่งนำไปสู่การใช้ธรรมชาติป่าบด และลดการพึ่งพาสารเคมีที่ใช้กันอยู่ อย่างแพร่หลายในปริมาณสูงมากใน ปัจจุบัน

นาข้าวในที่ราบลุ่มภาคกลางเป็น ตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงที่ราบลุ่ม น้ำท่วมมาเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ชลประทานซึ่งเป็นผลให้ความหลาก หลายทางชีวภาพลดลงมาก แต่ใน บริเวณที่ยังคงมีดินไม่ขนาดใหญ่ หรือไม้พุ่มที่เป็นพรรณไม้ในท้องถิ่น เหลืออยู่ใกล้หนองน้ำใหญ่น้อย เช่น สะตือไทร จามจุรี มะขาม สะแกนา พิกุล ตะโกนา ตาล ไม้ เป็นต้น จะพบ นกอยู่อาศัย ห้างว่ง ไข หรือเกาะกิ่งไม้ อยู่หนาแน่น เช่น นกยางควาย นกยาง- เปีย นกยางกรอกพันธุ์ขาว นกกาน้ำ- ปากยาว นกกาน้ำเล็ก นกตะขาบทู้ง

นกปากห่าง นกแซก นกแสก เป็นต้น

นกหลายชนิดเป็นประโยชน์ โดยตรงและโดยอ้อมต่อการปลูกข้าว อาหารของนกมีทั้งที่ไม่ถือว่าเป็นศัตรู พืชโดยตรง เช่น ตัวอ่อนและตัวเต็มวัย ของแมลงปอ ตั๊กแตนตำข้าว แมลงสาบ แมลงกระซอนแคะ แมลงน้ำ มวน- จิ้งจอกน้ำ แมลงดาสน มวนเพศเมียต มวนแมงป่องน้ำ ตัวงดิน หนอนด้วง ตัวอ่อนแมลงวัน ดักแด้แมลงวัน แมลง วันดอกไม้ แมลงเหนียง แมงมุม ตะขาบ กบ คางคก เขียด ไล่เลื้อยดิน เป็นต้น และที่นับว่าเป็นศัตรูพืชโดยตรง มี แมลงและศัตรูพืชหลายชนิดที่แกช่วย กำจัดและช่วยรักษาสมดุลทางนิเวศ เช่น ตั๊กแตนหนวดสั้นซึ่งกินและทำลาย พืชผลได้คราวละมากๆ ตั๊กแตน หนวดยาว แมลงกระซอนซึ่งขุดรูใต้ดิน กินรากพืชและแมลงเล็กๆ จิ้งหรีดที่ ชอบกัดกินกล้าอ่อน ตัวอ่อนด้วงแรด ที่ทำลายพืชผล ตัวงคืดซึ่งกินราก ธัญญาพืช ตัวงวงเจาะต้นมะพร้าว มวนแดง ปูนา หนอนผีเสื้อ ดักแด้ผีเสื้อ ผีเสื้อหนอนเจาะลำต้น ผีเสื้อหนอนกอ ผีเสื้อหญ้าตัวอ่อนเหลือบ ซึ่งกินเลือด คนและสัตว์เลี้ยง หนูนาและหอยเชอรี่ ซึ่งศัตรูสำคัญของข้าว เป็นต้น

การอนุรักษ์ดินไม้พื้นเมืองและ นกนานาชนิดไว้ในนาข้าวจึงเป็นการ ควบคุมศัตรูพืชด้วยวิธีที่ปลอดภัย ไม่ต้องลงทุน ช่วยลดปริมาณการใช้ สารเคมีและสารพิษ นอกจากนั้นนกกิน

ปลาเล็กปลาน้อยหลายชนิดที่มีอยู่ ชุกชุมตามแหล่งน้ำ กินลูกปลาและปลา กิ้วยน้ำจืดหรือย่อนแอ ช่วยกัดสรว และกำจัดปลาและสัตว์น้ำที่ไม่สมบูรณ์ นักกินพืชหลายชนิด ช่วยกำจัดและ ลดความหนาแน่นของพืชน้ำด้วย ใน

ขณะเดียวกันศัตรูของนก เช่น หนู ปะลิด อีกร กระรอกหลากสี เหี้ย คนและ ภัยธรรมชาติ ก็ช่วยควบคุมประชากร นกให้เหมาะสม ดังนั้นความสัมพันธ์ ระหว่างผู้ล่าและผู้ถูกล่าจะช่วยรักษา ธรรมชาติให้คงความสมดุลได้ การ

พบเห็นพืชและสัตว์นานาชนิดเหล่านี้ อยู่ก็เท่ากับธรรมชาติยังคงมีความ สมดุลและปลอดภัย

นกยังช่วยเพิ่มธาตุอาหารในดิน มูลนกหลายชนิดช่วยปรับปรุงบำรุงดิน

นาข้าวภาคกลาง อยู่บริเวณน้ำจืดของไทย ในอดีตเป็นที่ราบน้ำท่วมถึงมีพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาลผ่านการพัฒนาเกษตรกรรมประเภทนาหลายทศวรรษ

เศษซากพืชที่เน่าเปื่อยในบึงกุดบวร

ผู้เก็บเกี่ยวนำวัชพืชรื้อไปในนาข้าว ช่วยกำจัดศัตรูพืชและเพิ่มปุ๋ยในดิน

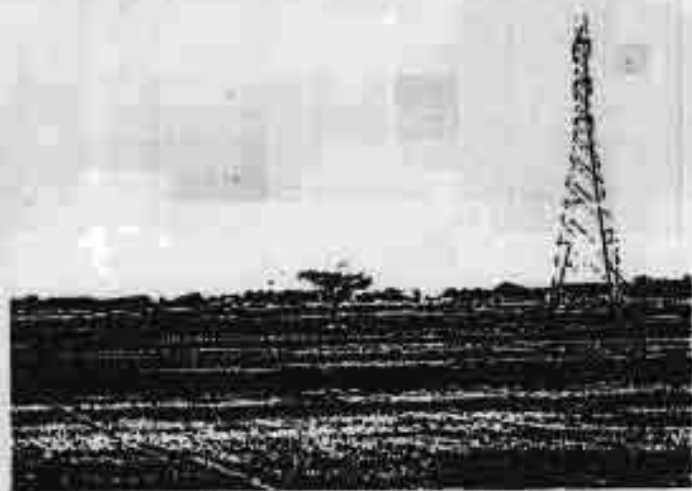
นกปากท่างมนอกคอกไม้ในท้องทุ่งที่ราบภาคกลาง

นกย้ายถิ่นนอกคอกไม้ในท้องทุ่งที่ราบภาคกลาง

บริเวณชายขอบของท้องทุ่ง ชายคลอง และหลายบริเวณ ยังพบเห็นพืชและพรรณไม้น้ำท้องถิ่นหลายชนิด

ท่ามกลางนาข้าวและเสาไฟฟ้าแรงสูง ท้องน้ำตื้นๆ ต้นไม้ใหญ่และไม้พุ่มเป็นร่มเงาและที่พักพิงของสรรพชีวิต

เช่น มูลนกกาฬน้ำเล็กอุดมด้วยธาตุไนโตรเจน ฟอสฟอรัส ซึ่งเป็นปุ๋ยอินทรีย์ มูลนกปากท่างมีธาตุไนโตรเจน ฟอสฟอรัส ไปแคลเซียม แคลเซียม แมกนีเซียมและอินทรีย์วัตถุ มูลนกจึงมีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของดินในระดับหนึ่ง ดินบริเวณที่นกทำรังจัดว่ามีปริมาณธาตุอาหารสูงถึงสูงมาก เมื่อเทียบกับดินทั่วไป นอกจากนั้นมูลนกยังมีปฏิกิริยาเป็นด่างเพราะมีแคลเซียมเป็นองค์ประกอบค่อนข้างสูง จึงช่วยลดและปรับสภาพความเป็นกรดของดินได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งสำคัญมากต่อสภาพที่ราบลุ่มที่มีน้ำท่วมขังเสมอ

ไม่เฉพาะแต่นกเท่านั้น สิ่งมีชีวิตชนิดอื่นๆ ทั้งพืชและสัตว์ในพื้นที่ชุ่มน้ำล้วนมีบทบาทและมีความสัมพันธ์กัน พืชในที่พบบทนาแน่นเป็นที่กลส้างรัง พืชในที่นกใช้มากในการสร้างรัง ได้แก่ จอกหูหนู ตีปติ้น้ำ มะม่วง บัว เป็นต้น พืชในท้องทุ่งนา รวมถึงพืชน้ำหลายชนิด ถูกมองว่าเติบโตเร็วแข่งกับต้นข้าว ยากที่จะกำจัด มีผลเสียต่อผลผลิต แต่อันที่จริงพืชหลายชนิดเหล่านั้นช่วยดักจับตะกอน เกือบทุกธาตุอาหาร ปรับปรุงบำรุงดิน เป็นปุ๋ยชั้นดี เป็นอาหารของสัตว์น้ำ ปลาและนก ในขณะที่สัตว์น้ำขนาดเล็ก เช่น หอย ปู กุ้ง

และแมลงหลายชนิด เกาะกินพันธุ์ไม้หากินตามตอไม้จมใต้น้ำ กินตะกอนสารอินทรีย์หน้าดินได้มีวน้ำ เศษพันธุ์ไม้ที่หักสลายและเน่า เช่น สาหร่าย ตะไคร่น้ำ จอก แหน ผักบุ้ง พังพวย ผักแว่น กระเจี๊ยบ หัวหมู ผักกระเฉด ผักตบ ทุงคำ แผลงคัตตอน และสัตว์น้ำขนาดเล็กต่างๆ หอย ปู กุ้ง และแมลง เป็นอาหารของ กบ เขียด นก เป็ด ไก่ สัตว์น้ำขนาดใหญ่ เช่น ตะพาบน้ำ ปลาไหล ปลาดุก หนูและงู ต่างก็เป็นสัตว์ผู้ล่าและผู้ถูกล่าในนาข้าวด้วยเช่นกัน แทะท้ายที่สุดทั้งหมดก็เป็นอาหารของมนุษย์

พืชน้ำและสัตว์น้ำหลายชนิด ช่วยบำบัดน้ำเสีย เก็บกักและดูดซับ สารพิษ พืชน้ำในพื้นที่ชุ่มน้ำสามารถ บำบัดของเสียในน้ำได้มากกว่า 50% ขึ้นไป เช่น สาหร่ายชนิดต่างๆ ผักตบชวา บัวสาย จอก แหนเปิด แหนแดง ผักบุ้ง ผักกระเฉด กกกลม รูปฤาษี แห้วทองกระเทียม ตีปธิน้ำ สาหร่ายหางกระรอก เป็นต้น

การใช้สารเคมีนานาชนิดกำจัดศัตรูพืชในนาข้าวในอดีตที่ค่อนข้างสูง ในปัจจุบัน โดยใช้ทั้งสารเคมีแบบ สารฆ่าหนอนฆ่าเพลี้ย สารคุมหญ้าหรือ สารฆ่าหญ้า สารฆ่าแมลง สารฆ่าหอย เชื้อราและสารฆ่าหนู รวมทั้งการใช้สาร บำรุงรวงข้าว และที่สำคัญคือการใช้ปุ๋ย เคมีในอดีตที่สูงเช่นกัน นอกจากจะ ก่อให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของ ดินและน้ำ เกิดพิษภัยต่อกุ้ง ปลาและ สัตว์น้ำ สูญเสียความหลากหลาย ทางชีวภาพแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหา สาธารณสุข เป็นอันตรายต่อสุขภาพ ของมนุษย์ของมนุษย์โลก เพราะสารพิษ ทั้งหลายสะสมอยู่ในดินและน้ำ ในพืช และสัตว์แต่ละชนิด ถ่ายทอดและทวี ปริมาณที่สะสมสารพิษตามห่วงโซ่ อาหาร และมาถึงคนผู้บริโภค ได้รับพิษ ภัยเป็นอันตรายได้ที่สุดในที่สุด

การลดการใช้สารเคมีและสารพิษ ทางวงการเกษตร รวมทั้งการลดการ ทำลายความหลากหลายทางชีวภาพ โดยหันมาใช้ธรรมชาติบำบัดและใช้ ประโยชน์จากความหลากหลายทาง ชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างถูกต้องและ เหมาะสม เช่น การทำนาข้าวแบบผสม ผสาน การเลี้ยงปลาในนาข้าว การทำไร นาสวนผสม จึงเป็นวิถีทางที่สอดคล้อง และกลมกลืนกับธรรมชาติและเอื้อ-

อำนวยประโยชน์แก่สรรพชีวิตทั้งมวล

ท้องทุ่งนาที่มีความหลากหลาย ทางชีวภาพเป็นแหล่งกำเนิดของ ผลผลิตทางธรรมชาติจากท้องทุ่ง มากมายหลากหลายชนิด ที่มีความ สำคัญต่อเศรษฐกิจพื้นบ้านและ เศรษฐกิจพอเพียง พืชน้ำและสัตว์น้ำ นานาชนิดเป็นอาหารของคนและสัตว์ เป็นอาหารที่มีคุณค่าทางอาหารสูง ขายได้ราคาดีการเก็บเกี่ยวพืชน้ำและ สัตว์น้ำจากท้องทุ่งน่ายังต่อเนื่อง สม่ำเสมอ สามารถเพิ่มพูนรายได้ของ ครอบครัวนอกเหนือจากรายได้หลัก เช่น บัวหลวง ทุกส่วนใช้ประโยชน์ได้ เก็บเมล็ดและดอกขายได้ พืชผัก สารพัดชนิด เก็บมาบริโภคและขายได้ โดยไม่ต้องซื้อ พืชหลายชนิดจัดเป็น พืชสมุนไพร พืชหลายชนิดนำมาใช้ ทำยาบ้าน หลังกา เสือ พืชบางชนิด ใช้ทำเส้นใย สีย้อม พืชหลายชนิดเป็น วัตถุติดสำคัญสำหรับอุตสาหกรรม หรือหัตถกรรมในครัวเรือน เช่น ผัก ตบชวาและกก เป็นวัตถุดิบทำผลิตภัณฑ์จักสานเป็นอาชีพเสริมสร้าง รายได้แก่สมาชิกในครัวเรือนได้เป็น อย่างดี รายที่ยึดเป็นอาชีพหลักอาจ มีรายได้ประมาณ 3,000-4,000 บาท /เดือน ปลาและสัตว์น้ำมีคุณภาพดี ราคาสูง จับมาบริโภคในครัวเรือนและ ขายได้ ผลผลิตพืชน้ำเป็นวัตถุดิบทำ ปุ๋ยหมัก ใช้เป็นอาหารสัตว์ การเลี้ยงเปิด เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่สอดคล้องกับ ธรรมชาติของท้องทุ่ง เป็นอาหารใน ครัวเรือน เป็นรายได้เสริมแก่ครัวเรือน และยังช่วยกำจัดศัตรูสำคัญของข้าวใน ทุ่งนาคด้วย

ความหลากหลายทางชีวภาพ ใน พื้นที่ชุ่มน้ำธรรมชาติและในพื้นที่ชุ่มน้ำ

ที่สร้างขึ้น เช่น นาข้าว นามา ซึ่งรายได้ เสริมจากการท่องเที่ยวและนันทนาการ ด้วย กิจกรรมที่พบเห็นได้เสมอ เช่น การตกปลา ตกกุ้ง ถ่ายภาพธรรมชาติ การศึกษาธรรมชาติ ศึกษาพืชน้ำ และสิ่งมีชีวิตต่างๆ และอื่นๆอีกมาก

นาข้าวจัดเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีมนุษย์ สร้างขึ้นและเป็นประเภทที่มีพื้นที่มากที่สุด การทำนาข้าวโดยเพิ่มผลผลิต ต่อหน่วยพื้นที่และเพิ่มความหลากหลายของผลผลิต โดยลดการทำลาย สภาพแวดล้อม สามารถกระทำได้ร่วม กับการเก็บรักษาต้นไม้อยู่ไว้ในนา ข้าว การเก็บรักษาพืชพรรณธรรมชาติ ที่มีประโยชน์ไว้ในทุ่งนา เช่น โสน การ ปลูกไม้เป็นร่มเงา การเลี้ยงปลาใน นาข้าว การใช้น้ำและการจัดการน้ำ การใช้ปุ๋ยธรรมชาติจากปลาและผล พลอยได้ด้านการปรับปรุงบำรุงดิน ผลพลอยได้จากการควบคุมศัตรูพืช โดยชีววิธี การใช้สาหร่ายเพื่อเพิ่ม ผลผลิตข้าว การทำไร่นาสวนผสม การเลี้ยงเป็ด การแบ่งพื้นที่นาข้าวไป ปลูกบัวและกกเพื่อเสริมสร้างงานและ รายได้ในครัวเรือน เป็นต้น

ลักษณะการดำเนินกิจกรรม ใน แนวทางดังกล่าวข้างต้น อาจเป็นทางเลือกหนึ่งในวิถีทางการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพซึ่งมีความ หลากหลายพึ่งพาตนเองบนพื้นฐาน ของการรักษาความหลากหลายทาง ชีวภาพและการใช้ประโยชน์พื้นที่ ชุ่มน้ำอย่างยั่งยืน ที่อาจนำมาซึ่งความ อยู่รอดอย่างมั่นคงของเศรษฐกิจ ครัวเรือน ท่ามกลางพิษภัยทางธรรมชาติ และทางเศรษฐกิจสังคม ซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงขึ้น

๐๐๐๐๐๐

ความหลากหลายของพืชพรรณ ในพื้นที่การเกษตรของเกษตรกร ภาคอีสาน : ป่าดงชุมคำ

นายจุลทัศน์ อุบัชฌาย์
เกษตรกรและนักวิจัย

1. ป่าดงชุมคำ

ป่าดงชุมคำมีพื้นที่ทั้งหมด 120,831.25 ไร่ เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ครอบคลุมพื้นที่ 4 อำเภอของจังหวัด บุบผาราชธานี ได้แก่ เขมราฐ, โพธิ์ไทร, กุดข้าวปุ้น และตุลฐ (ตระการพืชผล) ลักษณะภูมิโนเวศโดยรวมประกอบด้วย ป่าดงดิบแล้ง ป่าเต็งรัง ป่าริมลำน้ำ ป่าบริเวณลานหิน ป่าเขาและป่าเห่า ป่าผืนนี้เป็นแหล่งกำเนิดของลำน้ำ ลำห้วยมากมายหลายสาย ซึ่งเป็นลำน้ำ สาขาที่เติมน้ำลงในลำน้ำโขง หากกล่าว เฉพาะในบริเวณรอบๆบ้านนาคำมี ลำน้ำดังนี้ คือ ลำห้วยที่ ห้วยชียาง ห้วยทราย และห้วยชุมคำ

ในอดีตกาล ป่าผืนนี้มีความอุดม บูรณ์และความหลากหลายของ สรรพพืชพันธุ์พืชและสัตว์ จึงเป็นเหตุ ใจให้ผู้คนมากมายจากหลากหลาย ชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ทั้งหลายเหล่านี้อย่างรุนแรงและปรากฏ ให้เห็นในปัจจุบัน

2. บ้านนาคำ

บ้านนาคำตั้งอยู่ ณ บริเวณชาย ขอบด้านทิศใต้ของผืนป่าดงชุมคำ นามเดิมของหมู่บ้านนี้คือ "บ้านชาบัก- บอด" ซึ่งตั้งชื่อเรียกตามเหตุการณ หนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในอดีตกาล กล่าวคือ ควายเพศผู้ตามบอดตัวหนึ่งลงไปนอนแช่

ปลักในแหล่งน้ำธรรมชาติ คือ "น้ำชา" เนื่องจากอายุขัยอยู่ในวัยชรา ควายตัวนี้จึงลุกไม่ขึ้นและตายคาที่ในน้ำชา

ความเป็นมาของการก่อตั้ง หมู่บ้านสืบเนื่องมาจากเมื่อ พ.ศ. 2480 ชาวบ้านคอนสาย ด้วยการนำพาของ พ่อต๋อน บุญเต็ม, พ่อแดง ประโลมจิตร และพ่อหา ลาซดา พาเมียและลูก อพยพจากบ้านเดิมมาตั้งหลักปักฐาน ทำการบุกเบิกผืนป่าดงชุมคำบริเวณนี้ เพื่อทำไร่ทำนาและหาอาหารจากป่า เพื่อเลี้ยงชีพ ต่อมา พ.ศ. 2509 ทางราชการจึงประกาศเป็นหมู่บ้านตาม กฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่

หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก มีจำนวนเพียง 80 หลังคาเรือน แต่พื้นที่ ดินทั้งหมดของหมู่บ้านมีมากถึง 8400 ไร่ แยกเป็นที่ตั้งหมู่บ้าน 80 ไร่ ที่ดิน เพื่อการเกษตร 4,442 ไร่ พื้นที่ป่าชุมชน 35 ไร่ ป่าช้า 6 ไร่ และที่เหลืออีกจำนวน 3,837 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าไม้และแหล่งน้ำ ธรรมชาติ

3. ลักษณะภูมิโนเวศของหมู่บ้าน

ลำห้วยชุมคำ ไหลผ่านด้านทิศ ตะวันตกของหมู่บ้านจากด้านทิศตะวัน ตกมาทางทิศใต้ พื้นที่นี้มีลักษณะสภาพ เป็นที่ลาดลุ่มๆ ตอนๆ แต่ต่ำกว่าระดับ ที่ตั้งหมู่บ้าน ลำห้วยที่ไหลผ่านมาจาก ด้านทิศเหนือลงมาจากทางทิศตะวันออก

อ้อมมาล้อมทางทิศใต้ของหมู่บ้าน ตลอดแนวริมฝั่งลำห้วยที่และห้วย ชุมคำ ทั้งสองฝั่งเป็นพื้นที่นา พื้นที่สวน ริมฝั่งลำห้วย เป็นป่าไม้ริมลำห้วยและ ป่าไม้ตามหัวไร่-หัวนา จากทิศตะวันตก มาทางทิศเหนือมีลักษณะสภาพเป็น พื้นที่สูงกว่าระดับผืนนาและที่ตั้งของ หมู่บ้านเล็กน้อย ประกอบด้วย พื้นที่ ป่าชุมชน ป่าช้า ป่าโคกป่าเห่า ป่าดงดิบ แล้ง ป่าเขา ป่าริมลำน้ำ ป่าบริเวณลานหิน ซึ่งจะมีพื้นที่การเกษตรของเกษตรกร ทั้งสิ้นนาสวน และไร่ประเภทต่างๆ กระจุ กตัวติดต่อกันเป็นผืนกว้างใหญ่ และ กระจัดกระจายเป็นหย่อมๆ ทั้งขนาด เล็กและใหญ่ ในผืนป่าดงชุมคำบริเวณนี้

4. ลักษณะทางกายภาพของดิน

ทุกพื้นที่ทั้งในบริเวณป่าโคก ป่า ดงดิบแล้ง ฯลฯ แหล่งน้ำและพื้นที่การ เกษตรทุกหย่อมทุกแปลง ดินส่วนมาก มีลักษณะทางกายภาพเป็นดินร่วน และดินทราย ซึ่งเม็ดเล็กๆ สีขาวนวล ผ่อง เก็บธาตุอาหารที่จำเป็นต่อพืชไว้ ในระหว่างอนุภาคของเม็ดดินได้ไม่ดี จึงมีผลโดยตรงต่อการเจริญเติบโต การให้ผลผลิตของพืชเกษตรเกือบ ทุกชนิด และมีผลต่อการบุกเบิกพื้นที่ ป่าเพื่อขยายพื้นที่การเกษตร อีกทั้งยัง มีผลกระทบเกี่ยวพันไปสู่ด้านอื่นๆอีก ด้วย อาทิ การพังทลายของดิน เป็นต้น

หลายวัตถุประสงค์ บนบริเวณขอบสระน้ำทั้ง 4 ด้าน เกษตรกรจะนำพืชอาหาร พืชเส้นใย พืชสมุนไพร และไม้ผลปลูกลงในคันดินขอบสระ

3. สวนดินบ้าน หมายถึง พื้นที่บริเวณชายขอบติดกับหมู่บ้าน ซึ่งเดิมเคยถูกบุกเบิกเพื่อใช้ประโยชน์ทางการเกษตรมาก่อน และต่อมาละทิ้ง จึงมีสภาพเป็นป่าเต็ง (ป่าไม้รุ่นที่ 2 และ 3) ป่าหญ้า หรือนาข้าว ต่อมาจึงถูกใช้ประโยชน์เพื่อการเพาะปลูกพืชอาหาร พืชสมุนไพร ไม้ ไม้ผล และปลูกหม่อนสำหรับเลี้ยงไหม

4. สวนหัวไร่-หัวนา หมายถึง พื้นที่บริเวณที่พัก คือ เถียง (หาง) ซึ่งเกษตรกรก่อสร้างขึ้นมาไว้เพื่อพักอาศัยขณะมาทำการเกษตรที่ไร่หรือนา บริเวณใต้ถุนเถียงหรือใกล้ ๆ เถียง เกษตรกรจะใช้เป็นคอกของวัว-ควาย และใกล้ๆ คอกสัตว์เกษตรกรจะเพาะปลูกพืชอาหาร พืชสมุนไพร พืชเส้นใย ไม้ และไม้ผลลงไปใน เนื่องจากสะดวกรวดเร็ว และง่ายต่อการนำมาประกอบสวนและกินเป็นอาหาร

5. สวนดินฝาย หมายถึง พื้นที่ซึ่งเกษตรกรบุกเบิกบริเวณดินฝายนโตด้านหนึ่ง หรือทั้งสองข้างเพื่อการเพาะปลูกพืชอาหาร อายุการเก็บเกี่ยวสั้นๆ ฤดูกาลเดียวเป็นหลัก

6. สวนกลางนา หมายถึง พื้นที่ผืนนาข้าว ซึ่งเกษตรกรจะใช้ประโยชน์จากที่ดินในช่วงหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จ เพื่อการเพาะปลูกพืชอาหารอายุสั้นๆ อาทิ บวบ แตง พริก มะเขือ ถั่ว หอมแดง และกระเทียม เป็นการปลูกเพื่อการบริโภคภายในครอบครัวและเพื่อขายทั้งในและนอกหมู่บ้าน สวนประเภทนี้จะต้องพึ่งพาอาศัยน้ำจากบ่อน้ำดินหรือฝายหรือสระน้ำเพื่อนำมารดน้ำแก่พืชเพาะปลูก

สวนริมหัวไร่ สวนขอบสระและสวนหัวไร่-หัวนา มีสถานะเป็นสวนถาวร สวนดินฝายบางแห่งมีสถานะเป็นสวนถาวร บางแห่งเป็นสวนชั่วคราว แต่สวนกลางนามีสถานะอย่างเดียวคือ สวนชั่วคราวอายุสั้นๆ เท่ากับระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากพืชนั้นๆ ก่อนฤดูกาลทำนาเท่านั้น

ทั้งสวนหัวไร่-หัวนา และสวนดินบ้าน จัดอยู่ในประเภทสวนแห่งหรือการเกษตรแบบแห่ง กล่าวคือ อาศัยเฉพาะน้ำฝนสำหรับการให้น้ำกับการเพาะปลูก แต่สวนประเภทอื่นๆ จัดเป็นสวนแบบเปียกหรือเกษตรแบบเปียก ซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยน้ำจากแหล่งน้ำทั้งที่เกษตรกรทำขึ้นมาเองและแหล่งน้ำธรรมชาติสำหรับการให้น้ำกับพืชเพาะปลูก โดยเฉพาะในฤดูแล้ง

สวนทุกประเภท เกษตรกรเจ้าของสวนจะทำรั้วล้อมรอบอย่างมั่นคง และแน่นอนด้วยไม้ไผ่หรือลวดหนามหรือนำเอาพืชอย่างเช่น "หมากเขา" (สะบู่ดำ) มาปลูกอย่างชิดติดต่อกันอย่างหนาแน่น เพื่อแสดงขอบเขตและเป็นการป้องกันการบุกรุกเข้าทำลายและใช้ประโยชน์จากบุคคลอื่นและจากสัตว์เลื้อย เช่น วัว ควาย

การเพาะปลูกพืชในสวนทุกประเภท เกษตรกรจะนำเอา "ขี้ฝุ่น" (ปุ๋ยคอก) มูลสัตว์ จาก วัว ควาย เป็ด ไก่ หมู มาใช้ในการนำเอาปุ๋ยคอกมูลสัตว์ชนิดต่างๆ มาใช้ในการบำรุงดิน มีผลต่อการเพิ่มขึ้นของความหลากหลายของพืชพรรณในแปลงเกษตร กล่าวคือ พืชป่าและพืชเกษตร อาทิ กระบอง พอก (ทะลอก) มะกอก และมะขาม ฯลฯ ที่สัตว์กินเป็นอาหารและขับถ่ายออกมากับมูลนั้นมีโอกาสมาเกิดและขยายพันธุ์ในสวน ซึ่งเกษตรกรส่วนมากมักคงพืชเหล่านี้ไว้เพื่อใช้ประโยชน์ในอนาคต ยกเว้นใน

สวนชั่วคราวในกลางผืนนา ซึ่งพืชพรรณจากมูลสัตว์จะถูกทำลายเพื่อทำนาข้าว

6. ระบบการเกษตร-กิจกรรมการผลิต-การใช้ประโยชน์จากที่ดิน : ความหลากหลายของพืชพรรณในพื้นที่การเกษตรของเกษตรกร

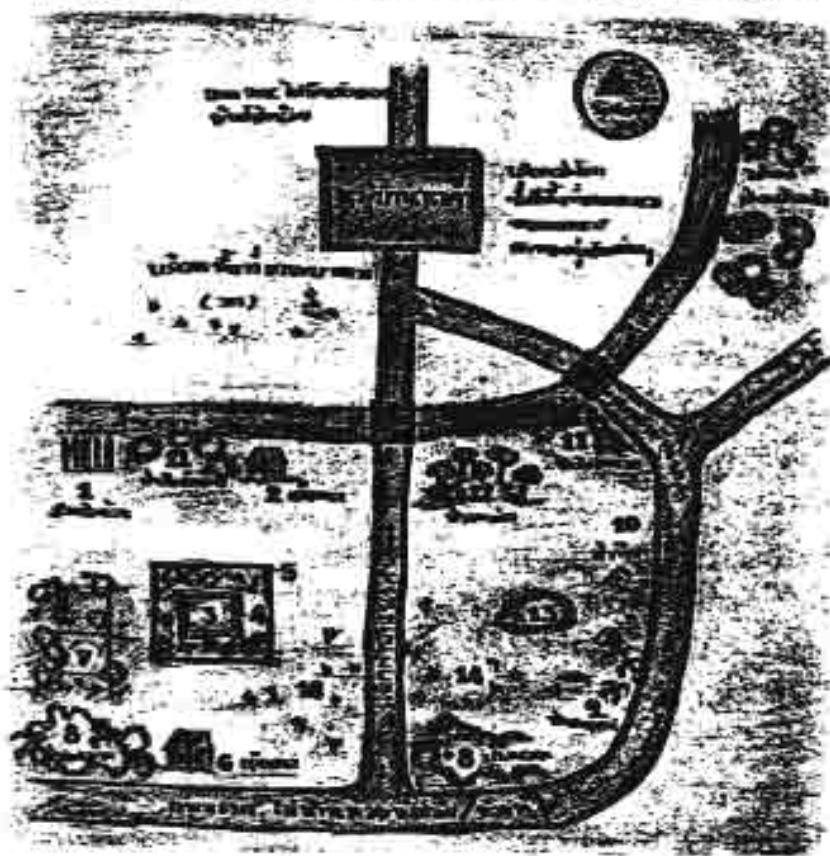
ลักษณะกิจกรรมการผลิตและการใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อการเกษตรของเกษตรกรทั้งการเพาะปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ ทั้งในระดับปัจเจกและโดยรวมทั้งหมู่บ้าน มีผลโดยตรงและโดยอ้อมต่อสภาพ (ความคงอยู่ ความรุ่มร่ามและความล้นหลาม) ของความหลากหลายของพืชพรรณในพื้นที่การเกษตรของเกษตรกรบ้านนาคำ ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่การเกษตร ได้แก่ ไร่-นา และสวน ในโอกาสนี้เป็น การนำเสนอเฉพาะประเภทเดียว คือ "ผืนนาหนอง" แปลงหนึ่ง ให้เป็นตัวแทนของลักษณะภูมินิเวศของหมู่บ้าน พื้นที่การเกษตรและการใช้ประโยชน์จากที่ดินของเกษตรกร กิจกรรมการผลิต ความมั่นคงทางด้านอาหารในระดับครอบครัว เนื่องจาก "นาหนอง" ผืนนี้ ประกอบด้วยลักษณะภูมินิเวศทุกลักษณะ กิจกรรมการผลิต การใช้ประโยชน์จากที่ดิน ความมั่นคงทางด้านอาหารในระดับครอบครัว มีผลต่อการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกข้าว (และมีผลต่อความหลากหลายของพืชพรรณชนิดอื่น) และประการสำคัญอีกอย่างคือ เป็นพื้นที่ซึ่งมีอายุการใช้ประโยชน์มาเป็นเวลานานมากกว่า 100 ปี

นาหนองผืนนี้ ชื่อว่า "นาหนองต้องหล่อง" เป็นผืนนาของนายยัง หันนิมา อายุ 77 ปี เกษตรกรบ้านนาคำ ซึ่งได้ใช้ประโยชน์จากที่ดินผืนนี้เพื่อการเกษตร (เพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์) มาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2493 เป็นพื้นที่ดินซึ่งได้

รับเป็นมรดกมาจากพ่อตา ซึ่งพ่อตา
ซื้อต่อมาจากเจ้าของเดิม ของเดิม ซึ่ง
บุกเบิกครอบครองเพื่อใช้ประโยชน์มา
ก่อน และต่อมาต้องการอพยพไปอยู่ที่

ประเทศลาว จึงขายนาผืนนี้
แม้ว่าจะผ่านการให้ประโยชน์จาก
ที่ดินมากกว่า 100 ปี และกิจกรรมการ
ผลิตด้านพืชมีผลต่อการขยายพื้นที่

เพาะปลูก และมีผลต่อสถานภาพของ
พืชพรรณ แต่จากการสำรวจพบว่า
พบพืชหลากหลายชนิด จำนวนมาก
ถึง 83 ชนิด

ภาพพื้นที่นาของ นายยัง หันธิมา เกษตรกรบ้านนาคำ

แสดงระบบการเกษตร การใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อการเกษตร และความหลากหลายของพืชพรรณ

คำอธิบายสัญลักษณ์และหมายเลขในภาพ

- 1 หมายถึง สวนบริเวณริมลำห้วย (ห้วยทิ) ซึ่งถูกล้อมรอบไว้ด้วยรั้วไม้ไผ่ ภายในสวนประกอบด้วยพืชเพาะปลูกได้แก่พืชอาหาร พืชสมุนไพร และยังมีไม้ป่าที่สงวนไว้อีกด้วย
- 2 หมายถึง เถียง (ห้าง) นา บริเวณใกล้ๆ เถียงนามีดินมะนาว เป็นพืชปลูกและมีไม้ป่าที่สงวนไว้ ได้แก่ มะสัง
- 3 หมายถึง ปอ (สระ) น้ำ ที่ขุดขึ้นมาเพื่อเอนกประสงค์
- 4 ขอบปอน้ำมีการเพาะปลูกพืชอาหาร ได้แก่ หอมแดง กระเทียม อีตู่ (แมงลัก) ข้าว ตะไคร้
- 5 หมายถึง ร้วถาวร เสาทำจากไม้เนื้อแข็ง ล้อมรอบเป็นราว 3 ชั้น เพื่อป้องกัน รั้ว ความ บุกกรุกเข้าไป บริเวณรอบรั้ว เกษตรกรนำเอามะม่วงปลูกเป็นทิวแถวทั้ง 4 ด้าน
- 6 หมายถึง เถียงนามีขนาดใหญ่กว่าเถียงหมายเลข 2 ใช้ประโยชน์ทั้งเป็นที่พักชั่วคราวและนอนประจำในช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวและนวดข้าว บริเวณใกล้ๆ เถียงนี้มีการเพาะปลูกพืชอาหารอีกด้วย

- 7 พื้นที่นาซึ่งยังคงมีต้นไม้โดยเฉพาะ เต็ง รัง จำนวนมากขึ้น เป็นป่า ต้นไม้เหล่านี้มีขนาดพอเหมาะกับการใช้ประโยชน์ในการก่อสร้างได้ ซึ่งไม่ทั้งหมดนี้เป็นลูกไม้รุ่นที่ 2 และ 3 เกษตรกรเจ้าของพื้นที่นาสงวนไว้เพื่อใช้ประโยชน์
- 8 ป่าไม้ทรงพุ่มเตี้ยบริเวณดินปนลูกวัง ประกอบด้วยไม้จำพวกพุทผา (ช่อยหิน) รังแร้ง แสนคำ ตะโก เป็นส่วนมาก ความหนาแน่นของพืชมีน้อย
- 9 ป่าไม้ทรงพุ่มเตี้ยบริเวณลานหินและดินปนลูกวัง ประกอบด้วยไม้จำพวกพุทผา รังแร้ง แสนคำ ตะโก ตัวล้ม (ตัว) ขมิ้นต้น เป็นส่วนมาก
- 10 ป่าไม้บริเวณ "จ้าย" (ชายขอบป่าก่อนถึงบริเวณลำห้วย) เป็นพื้นที่ป่าซึ่งมีชนิดหินทรายก้อนขนาดใหญ่ บางบริเวณเป็นลานหิน บางบริเวณเป็นดินปนลูกวัง และลาดลงไปบริเวณจ้าย เป็นป่าภูฏานชนิดต่างๆ ไม้ยืนต้นประกอบด้วยต้นไม้ชนิดและขนาดเดียวกับป่าในหมายเลข 8 และ 9

- 11 ป่าริมลำห้วย (ห้วยทิ) ประกอบด้วยพรรณไม้มากมาย หลากหลายชนิดดังนี้ ไม้ยางนา ขึ้นเป็นดงหนาที่บริเวณยอดดงสูงกว่าไม้ทุกชนิด ปกคลุมและขึ้นให้เห็นตลอดแนวริมลำห้วยทิ เป็นไม้ที่เกิดจากลูกไม้ อายุประมาณ 20 - 30 ปี ที่เหลือเป็นไม้จำพวก ตั้วส้ม (แต้ว) เต็ง รัง กระโดน กระบก แสนคำ ประดู่ เป็นไม้เรือนยอดระดับกลาง และไม้ชั้นล่างประกอบด้วย เถาวัลย์จำพวก หัน หมากยาง เครือชูด ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีไม้ป่าและไม้ปลูกอีกด้วย
- 12 ป่ามะม่วง (อกร่องและแก้ว) เป็นมะม่วงที่นำเมล็ดมาจากที่อื่น คือ ตัวเมืองอุบลราชธานี มาเพาะและปลูกในบริเวณนี้เมื่อ 30 ปี ที่ผ่านมา และแต่เดิมเคยก่อสร้างเขื่อนนาไว้บริเวณนี้ในช่วงปีที่ปลูกมะม่วง แต่ต่อมาเขื่อนมีสภาพทรุดโทรมตามกาลเวลา ก่อปรกับมะม่วงเจริญเติบโตสูงขึ้นทุกปี จึงรื้อถอนเขื่อนออกไปก่อสร้างใน

บริเวณที่ปรากฏในหมายเลข 2 และ 8

- 13 บริเวณ "หนองต๋องหล่อง" เป็นการเรียกชื่อตามสภาพเดิมของบริเวณนี้ ซึ่งมีลักษณะเป็นแอ่งต่งแคเล็กน้อยเท่านั้น "หนองต๋องหล่อง" ซึ่งเป็นแอ่งขนาดกว้างกว่าปลักควายไม่มากนัก ในอดีตกาลถูกล้อมรอบไว้ด้วยป่าไม้หนาที่ทุกด้าน แต่ด้วยการพิจารณาแล้วเห็นว่า "หนองต๋องหล่อง" มีความเหมาะสมต่อการใช้ประโยชน์เพื่อการเพาะปลูกข้าว จึงมีการบุกเบิกป่าไม้โดยรอบหนองแห่งนี้ และใช้ประโยชน์มาจนจนกลายเป็นผืนนาสำหรับปลูกข้าว ในปัจจุบันยังมีการขยายพื้นที่ป่าตามหมายเลข 8 , 9 และ 10 ด้วย อาศัยรถแทรกเตอร์ชนิดล้อยางเพื่อขยายพื้นที่สำหรับทำนาข้าวอีกด้วย
- 14 ผืนนาสำหรับเพาะปลูกข้าว ซึ่งในอดีตกาล คือผืนป่าหนาที่

7. ความมั่นคงด้านอาหารระดับครอบครัว : พันธุ์ข้าว ?

ในระยะแรกยุคบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตร ซึ่งหมายถึง "พื้นที่ไร่" เกษตรกรบ้านนาคำ นำเอาข้าวมาเพาะปลูก (ทยอด) ลงในไร่ พันธุ์ข้าวที่ใช้ในการปลูกเพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตไว้กินมีดังนี้

- ข้าวค้อ (อายุการเก็บเกี่ยวสั้น) ได้แก่ข้าวพันธุ์หมากไฟ
- ข้าวกลาง ได้แก่ข้าวพันธุ์หมากพวย
- ข้าววัน (อายุการเก็บเกี่ยวนาน) ได้แก่ ข้าวพันธุ์ห้างแดงและปลาชิว
- พันธุ์ข้าวทั้งหมดนี้เป็นข้าวเหนียว และปัจจุบันมีแค่ข้าวพันธุ์ห้างแดงเท่านั้นที่ยังเหลืออยู่
- ต่อมา "พื้นที่ไร่" ถูกปรับเปลี่ยนจึงกลายสภาพมาเป็นผืนนาประเภทต่างๆ บางแห่งกลายสภาพดินเป็นผืนป่าเหมือนเดิม เพาะเกษตรกรยุคการใช้ประโยชน์อีกต่อไป การใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อการเพาะปลูกพืชเป็นระยะเวลานานติดต่อกันทุกปี และนานหลายปี โดยเฉพาะในพื้นที่ดินซึ่งประกอบด้วยดินทรายเป็นส่วนมากทำ

ให้ความอุดมสมบูรณ์ของธาตุอาหารในดินร่อยหรอลงและหมดสิ้นไป ก่อปรกับขาดการปรับปรุงบำรุงดินอย่างที่ควร มีผลทำให้การเจริญเติบโตของพืชเพาะปลูกทุกชนิด (รวมทั้งข้าว) ไม่เป็นไปตามปกติ และทำให้ผลผลิตที่ได้จากพืชชนิดนั้น เช่น ข้าวลดลงเรื่อยๆอีกด้วย ซึ่งมีผลโดยตรงต่อ "การมีข้าวไม่พอกินอิ่มท้องของทุกคนในครอบครัว"

ต่อมาในยุคที่การใช้ประโยชน์จากที่ดินเปลี่ยนจาก "ทำไร่" มาเป็น "ทำนา" เกษตรกรบ้านนาคำ มีพันธุ์ข้าวที่ใช้ทำนาดังนี้

ข้าวเหนียว

- ข้าวค้อ ได้แก่ ข้าวพันธุ์ ฮาก (ราก) ไร่ ซึ่งมีอายุค้อ(สั้น)ที่สุด ข้าวพันธุ์ ป้องแอ้ว หรือแอ้ว (เขี้ยว) ฐ ข้าวอีโค่น หรือ อีญวน ข้าวหมากขามขาว หรือข้าวที่ไป
- ข้าวกลาง ได้แก่ ข้าวพันธุ์อีหลุย และข้าวพันธุ์หอมท่ง (ทุ่ง)
- ข้าววัน ได้แก่ ข้าวพันธุ์อีต้าง ข้าวอีขาวใหญ่ ข้าวอีโป่ง ข้าวหมากเก้ง (เขลิง) หรือข้าวอินางน้อย ข้าวหางหรือข้าวทิพย์ และข้าวสันป่าดง

ข้าวเจ้า

ข้าวเจ้า ได้แก่ ข้าวเจ้าแดง ซึ่งมีวัตถุประสงค์อย่างชัดเจนคือ ปลูกไว้เพื่อทำข้าวปั้น (ขนมจีน) เป็นหลัก

พันธุ์ข้าวนาคำ ทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้าที่กล่าวถึงนี้ ปัจจุบันยังคงมีแค่ข้าวเจ้าแดงอย่างเดียวเท่านั้นที่เหลืออยู่

การขาดแคลนข้าวหรือการไม่มีข้าวเพียงพอต่อการกินของทุกคนในครอบครัว หมายถึง การขาดความมั่นคงทางด้านอาหารในระดับครอบครัว ถึงแม้ว่าจะมี ปู ปลา หรือพืชผักอย่างอื่นมากมาย แต่หากไม่มีข้าวสุกในกระติบ ไม่มีข้าวเปลือกในเล้า (ยุ้งฉาง) นั้นหมายถึงสถานะของความไม่มั่นคงทางด้านอาหารของคนหรือครอบครัวนั้นๆ

การขาดแคลนข้าวเป็นปัญหาหลักและเป็นปัญหาหนักอกหนักใจของชาวบ้านผู้ประสบกับปัญหานี้ และมีมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล หากกล่าวถึงเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในภาคอีสาน มีการสะท้อนปัญหานี้ปรากฏออกมาผ่านวรรณกรรมพื้นบ้าน ดังคำที่ยกมานี้ "ทุกขบมีเสื่อผ้า ผาเฮ็ดน (เรือน) ดีก็ยังพออี (ซุก) อยู่ ทุกขบมีข้าวอยู่

ห้องสีนอนลื้ออยู่ได้ ซึ่งหมายความว่า ความทุกข์ ซึ่งเกิดจากการไม่มีเสื้อผ้า สวมใส่เพื่อป้องกันลมหรืออากาศหนาว ยิ่งพอทนได้จากการซุกตัวหลบในบ้าน ซึ่งมีผ้าเรือนแน่นหนา และมีความต่าง จากความทุกข์ซึ่งเกิดจากการไม่ได้กิน ข้าว และไม่สามารถจะทนได้ด้วยการ หลบซุกตัวนอนในบ้าน

ในอดีต การแก้ปัญหาของชาว บ้านอีสานทั้งในระดับครอบครัวและ ภาวธรรมของชุมชนเป็นดังนี้

- 1) อาศัยการขอหยิบยืมข้าว เปลือกหรือข้าวสารจากญาติ พี่น้อง หรือจาก "เสียว" จนกว่า จะถึงวันเก็บเกี่ยวข้าวในนา หรือไร่ของตน
- 2) ไม่ขออนุญาตปลูก (ด้วยเงินหรือ ขอบปากเปล่า) ข้าวกันบาค จากพระสงฆ์ที่วัดในหมู่บ้าน ของตนหรือหมู่บ้านใกล้เคียง
- 3) วางแผนและทำการเพาะปลูก ข้าว ทั้งข้าวดอก ข้าวกลาง และ ข้าวเงิน ทั้งในผืนนาและไร่
- 4) เข้าป่าไปเสาะหาชุดมันป่า กลอย มาต้ม นึ่ง ผสมปนเปลง ในข้าวและทดแทนข้าว
- 5) บุกเบิกพื้นที่ป่าออกไปอีก เพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าว ให้ได้ผลผลิตมากกว่าเดิม และ พอเพียงกับการกินในครอบครัว

เฉพาะบ้านนาคำ จากทั้งหมด 80 หลังคาเรือน มีมากถึง 49 หลังคาเรือน ซึ่งทำนาแล้วและมีผลผลิตข้าวไม่พอ กินตลอดปี ซึ่งมีการแก้ปัญหาในเรื่องนี้ เป็น 2 แนวทาง คือ

- 1) เปลี่ยนพันธุ์ข้าวจากเดิมทั้ง และนำข้าวพันธุ์ กข ต่างๆ เช่น กข 2, 4, 6, 8, 15 และ หอมมะลิ 105 มาใช้เพาะปลูก
- 2) ซื้อข้าวสารจากตลาดในตัว

อำเภออุบล (ตระการพืชผล) ซึ่งนำเงินมาจากการหยิบยืม เงินกู้ธนาคาร เงินกู้ ธกส. และเงินที่ลูกไปทำงานรับจ้าง ที่กรุงเทพฯ

8. พืชผืนนา-การมาถึงพืชไร่ ประโยชน์จากการพิจารณา : ปัญหาที่ เกือบละเลย

มีผู้คนภายนอก จากทั้งหมู่บ้าน ใกล้เคียงเขตตำบล อำเภอเดียวกัน จาก อำเภอใกล้เคียงของจังหวัดอุบลราชธานี และมีมาจากจังหวัดอื่นๆ เข้ามาใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรในผืนป่าดง ชุมคำดังนี้

1. การเก็บเห็ด มีชาวบ้านจากหมู่บ้านต่างๆ ของตำบลและอำเภออุบลราชธานี ภูมิลำเนา และอุบล (ตระการพืชผล) เข้ามาเพื่อหาเก็บเห็ดในช่วงเดือนที่ เห็ดออกดอกดังนี้

เมษายน - มิถุนายน เห็ดปลวก (โคน) เห็ดเผาะ (ถอบ) เห็ดผึ้ง (ตับเต่า) ชนิดต่างๆ คือ ผิงข้าว ผิงข้าวเก่า ผิงนก ยุง ผิงแย ผิงซาด และผิงทาม

ตุลาคม - พฤศจิกายน เห็ดบด (ลม) ซึ่งออกดอกตามคอและขอนไม้ตระกูล (วงศ์) ยาง ใต้แก้ม ไม้เต็ง รั้ง แคน

พฤศจิกายน - ธันวาคม ใต้แก้ม เห็ด ผิง (ตับเต่า) ทุกชนิดที่ออกอีกเป็นรอบ สองของปี

2. ผลิตภัณฑ์จากป่า ใต้แก้ม น้ำมัน ยาง น้ำมันงู (พลวง) ขี้ขี้ (ยางชัน) และ เปลือกบง ผู้เข้ามาหาของป่าส่วนมาก เป็นชาวบ้านจากละแวกหมู่บ้านใกล้เคียง

3. ไม้ฟืนและไม้เผาถ่าน มีชาวบ้านจากบ้านคอนสายและหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งบริเวณหมู่บ้านของตนขาดแคลน ไม้ ฟืน ไม้เผาถ่าน จึงเข้ามาหาขอตัดไม้ใน เขตป่าและหรือพื้นที่ทำนาของญาติ พี่น้องของตนและบางทีก็ลักออกไป ตัดไม้ในเขตป่าหรือพื้นที่นาของคนอื่น ซึ่งไม่ใช่ญาติ

4. พืชสมุนไพร สำหรับนำไป ประกอบส่วนในการปรุงยา ได้แก่ มะขามเครือ หนาดป่า น้ำมันราชสีห์ ตันกระต่าย ท่อมเลือด ข้างนาว และคำ พม่า ฯลฯ ผู้คนภายนอกมาจากเขต จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม และร้อย เอ็ด เข้ามารับซื้อและลักลอบตัดไม้ สมุนไพร ทั้งจากพื้นที่การเกษตรของ เกษตรกร พื้นที่ป่าของส่วนรวม เพื่อ นำกลับไปทำยาและเพื่อขายต่อให้กับ ผู้ปรุงยาอีกทอดหนึ่ง

เนื่องจากในพื้นที่การเกษตรของ เกษตรกรบ้านนาคำและตามพื้นที่ ป่าไม้ทุกประเภท อุดมไปด้วยพืชพรรณ สมุนไพรอย่างมากมายและหลากหลาย จึงเป็นเหตุจูงใจให้ผู้คนภายนอกที่ต้อง การใช้ประโยชน์เข้ามาหาและเก็บเอา ทรัพยากรในปริมาณที่ไม่คำนึงถึงคำว่า "พอ" แม้ว่าชาวบ้านและเกษตรกรจะ เห็นกับตาและห้ามปรามและมิกฎ ระเบียบของหมู่บ้านห้ามเอาไว้ แต่สิ่งที่ ปรากฏให้เห็นทุกๆ ปี คือ มีรถยนต์ บรรทุกเอาพืชสมุนไพรแล่นผ่าน หมู่บ้านเป็นประจำ

๐๐๐๐๐๐

เชิงบรรณ

* บำรุงชุมคำ "บทกวีของท้องถิ่นของชุมชน เรียบเรียงโดย ปราโมทย์ ผลบุญ และกันหา ภิกขุภิกขุ" หน้า 11.

* "บทกวีของ เกษตรกร" นิพนธ์ภัทร การให้ความ พยายามของระบบเกษตรกรรมในอดีตของภาคอีสาน โดย บำรุง บุญปัญญา, บันทึกจากการเข้าร่วมสัมมนา ของผู้วิจัย 2531.

คณะผู้ร่วมทำวิจัยในพื้นที่

1. นายอินทรา ภูมิล	ผู้วิจัยบ้านนาคำ
2. นายแดง ควบคุม	หมอยา/เกษตรกร
3. นายชาติ ภาส	หมอยา/เกษตรกร
4. นายใหม่ มีโชค	สมาชิก อบต./เกษตรกร
5. นายบุญชู เวียงสา	สมาชิก อบต./เกษตรกร
6. นายจันทา พันธ	เกษตรกร
7. นายช่วย ศิษย์โพธิ์	เกษตรกร
8. นายประสิทธิ์ สืบศรี	อาสาสมัครโครงการป่าชุมชน (พื้นที่บ้านนาคำ)

การเก็บหาของป่าและระบบตลาดในชุมชนกาลอ

วันเพ็ญ เพชรคง

จากการสังเกตของบรรพบุรุษในแอคติกของชุมชนกาลอว่า นำมีบุญคุณเพื่อใช้ทำนา งามไม้ เช่น งามสยา งามไม้ งามมีประโยชน์ในการใช้เป็นเชื้อเพลิง ดังนั้น พวกเราต้องช่วยกันดูแลรักษาป่า คำสอนดังกล่าวสืบเนื่องมาถึงคนรุ่นปัจจุบัน ซึ่งมักจะได้อินชาวนบ้านกาลอพูดกันอยู่เสมอว่า การดูแลป่าไม้นั้นเป็นเรื่องของสายเลือด การดูแลป่าจึงเป็นภาระกิจภายใต้จิตสำนึกของทุกคนในชุมชนกาลอ

ชุมชนกาลอเป็นชุมชนเก่าแก่อายุประมาณ 300 กว่าปี ตั้งอยู่ที่ตำบลกาลอ อำเภอรามัน จังหวัดยะลา สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนนับถือศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธบางส่วน

เนื่องจากพื้นที่ป่าส่วนใหญ่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน ทำให้ยากต่อการดูแล ชุมชนจึงพัฒนาการจัดการโดย

การกระจายอำนาจในการจัดการป่าให้กับตระกูลใหญ่ๆ ในชุมชนช่วยกันดูแลรักษา โดยสมาชิกในตระกูลใดที่ทำมาหากินในพื้นที่แห่งใดก็จะดูแลพื้นที่นั้น เช่น ตระกูลพระดี ทำมาหากินอยู่ในพื้นที่กือแยแหวะแหว ดุซงคือปี เบญญอกือจิ เบญญอบือซา จำปากอบอเกาะก็จะรับผิดชอบดูแลพื้นที่บริเวณนั้น

ผลผลิตจากป่าของแต่ละตระกูล และจำนวนคนที่เข้าไปเก็บหาของป่าในแต่ละครั้งขึ้นอยู่กับลักษณะของพื้นที่ และความใกล้ไกลของการเดินทาง

ระบบนิเวศป่ากาลอ

ป่ากาลอ เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีการกระจายตัวของทั้ง พรรณพืช สัตว์ป่า แตกต่างกันไป ในแต่ละระบบนิเวศ ดังข้อมูลในตาราง

ระบบนิเวศ	ชื่อสถานที่	ทรัพยากรที่พบมาก	การใช้ประโยชน์
1. ยอดเขา	จาตุระกอ	พืช สะตอ เหยียง เนียงนก กฤษณา ไทร บัวผุด กระวาน สัตว์ เลียงผา เม่น กวาง ลิง นกเงือก	เก็บสะตอ เหยียง เนียงนก สะตอ
2. ต้นเขา	บาตาแลตือเงาะ	พืช หลุมพอ จำปา เนียงนก สะตอ กาลอ สยา หว่า สัตว์ นก นกนางแอ่น หมูควาย	เก็บสะตอ เนียงนก
3. ป่าต้นน้ำ	ปูโจเอร์บาตูบาฮาดะ	พืช สะตอ เนียงนก สยา กาลอ ไม้ไผ่ใหญ่ แอและมือชี หวาย กระพ้อ สัตว์ หมูป่า เม่น ชะนี กระเจง เสือ	เก็บสะตอ เนียงนก สมุนไพร หวาย กระพ้อป่า
4. ป่า	แดพงู	พืช สานสามใบ	
5. ป่าไร่	บาตุกาซาแก	พืช สะตอ เนียงนก กอ บัวผุด กระวาน สัตว์ ลิง เสือ	เก็บสะตอ เนียงนก กระวาน
6. เนินเขา	ป่าโงพงคองแร		

ระบบนิเวศ	ชื่อสถานที่	ทรัพยากรที่พบมาก	การใช้ประโยชน์
7. สวน	คูขงคูปุ	พืช กระวาน บัวผุด สยา กาลอ ทุเรียน สะตอ เนียงนก สัตว์ ลิง ค่าง กระเจิง เม่น ไก่ป่า	เก็บกระวาน เนียงนก ทุเรียน สะตอ เม่น กระเจิง
8. พรุ	เจาะกาบ	พืช บัวผุด สยา ไทร กาลอ กฤษณา สัตว์ กระเจิง นกหัวว่า ชะนี ลิง หมูสั่ง ผึ้ง กระวาน ไม้กฤษณา	เก็บน้ำผึ้ง เนียงนก สะตอ เหยียง
9. บึง/ หนองน้ำ	ลูโบะโฮร์ฮันเต	พืช สะตอ เนียงนก ประ กอ สยา กาลอ หลุมพอ มะกอก สลัด กำนาน กูเล้ง บัวผุด ไม้ไผ่ใหญ่ สัตว์ กบภูเขา เต่าหกขา เลียงผา กวาง เม่น กระเจิง	เก็บสะตอ เนียงนก
10. ลำธาร	จาเขาะแล แดตือระ	พืช เนียงนก หวายข้อดำ ประ กอ สยา กาลอ หลุมพอ มะกอก กูเล้ง กำนาน กระวาน บัวผุด สัตว์ กบภูเขา เต่าหกขา เลียงผา กวาง เม่น กระเจิง เก้ง ปลา	เก็บเนียงนก กระวาน บัวผุด หวาย สะตอ จับปลา
11. น้ำตก	ป่าโจป่าตูฮาปา	พืช สวนยางพารา สวนผลไม้ สัตว์ ปลาแก้มขี้ ปลาตุ๊ก ปลาช่อน ปลาทิง ปลาชิว ตะพาบ เต่า	กรีดยาง ผลไม้จากสวน เก็บสะตอ พาลปลา

วิธีการเก็บหาของป่าให้อภัย

สะตอ เป็นของป่าที่มีราคาสูง ดังนั้นจึงมีผู้เข้าไปเก็บหาจำนวนมาก เทคนิคและวิธีการเก็บหาจะมีความแตกต่างกันไป เช่น บางคนเข้าไปจับจองต้นสะตอโดยการถางรอบๆ โคนต้นก่อนที่สะตอจะแก่เมื่อสะตอแก่ก็จะนำลิงขึ้นมาเก็บสำหรับต้นที่มีความสูงมากๆ แต่ถ้าต้นที่มีความสูงไม่มากก็จะใช้คนเป็น การเก็บหา

“สะตอ ผลผลิตจากป่าชุมชนกาหลง”

จะไม่มีมีการโค่นต้นอย่างเด็ดขาด บางคนจะหาสะตอในช่วงที่สะตอแก่แล้ว ซึ่งจะนำลิงมาด้วย และถ้าพบเห็นต้นที่มีคนอื่นจองไว้แล้วก็จะไม่มีการละเมิดสิทธิในการจับจองนั้น ก็จะหาต้นอื่นต่อไป วิธีการเก็บก็เหมือนกับวิธีแรก และจะเก็บเฉพาะส่วนที่สามารถกินได้เท่านั้น ถ้าฝักอ่อนก็จะไม่เก็บ

เหยียง เป็นของป่าอีกชนิดที่นิยมบริโภค และมีราคาดี สมัยก่อนจะมีในสวนของแต่ละบ้าน จะไม่มีการเก็บหาในป่าแต่ปัจจุบันหลังจากมีการส่งเสริมการทำสวนยาง ซึ่งมีข้อห้ามไม่ให้มีต้นไม้อื่นในสวนยางพารา ทำให้ชาวบ้านต้องเข้าไปเก็บหาในป่า

วิธีการเก็บหาจะเก็บก็ต่อเมื่อฝักสุกแล้วหล่นลงพื้นจะไปเก็บฝักเหยียงบนต้น เมื่อเก็บฝักแล้วก็จะแกะเมล็ดออกหลังจากนั้นจะนำไปขายทั้งเมล็ดหรือนำเมล็ดไปเพาะก่อนแล้วนำไปขายซึ่งราคาจะสูงกว่า

เหียงนก เป็นของป่าที่มีการเก็บหามาพอๆ กับ สะดอ เพราะเป็นที่นิยมของชาวบ้าน อีกทั้งมีปริมาณ มากขึ้น อยู่เป็นหย่อมๆ ในพื้นที่ป่า วิธีการเก็บหา จะสังเกตจากฝักของเหียงนกว่าอ่อนหรือแก่โดย สังเกตว่าถ้าฝักไหนแก่จะมองเห็นเป็นเม็ดกลมๆ ถ้า ยังอ่อนอยู่เม็ดจะแบน การเก็บจะเก็บเฉพาะฝักที่แก่ โดยจะใช้คนปีนขึ้นไปเก็บแล้วนำมาขายทั้งฝัก ราคา ประมาณ 6-30 บาทต่อฝัก

กระวาน เป็นเครื่องเทศใช้สำหรับปรุงอาหาร กระวานจะขึ้นอยู่บริเวณทั่วๆ ไปของป่า โดยเฉพาะ บริเวณที่มีไม้ล้มตายหรือป่าเริ่มฟื้นตัวเป็นส่วนใหญ่ การเก็บหากระวานจะเก็บเฉพาะกระวานที่มีเมล็ดแก่ เท่านั้น โดยการแกะเปลือกดู ซึ่งถ้ายังไม่แก่ก็ปล่อยทิ้ง ไว้ให้แก่และกลับมาเก็บอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งในชุมชนกาลอ มีจำนวนผู้เก็บหาไม่มากนัก

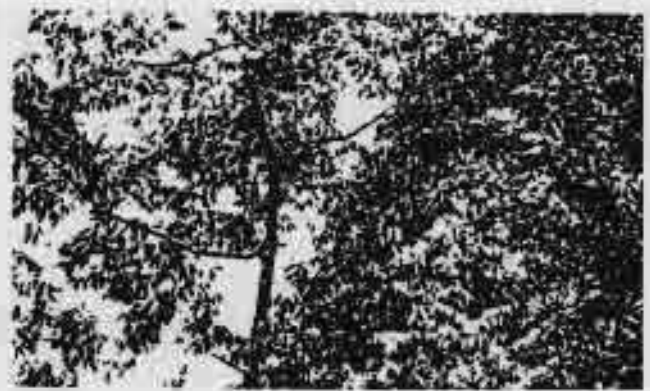
ประและก่อ จะมีวิธีการเก็บที่เหมือนกัน คือ จะรอ ให้ประหรือก่อสุก และหล่นจากต้นจึงเข้าไปเก็บหา จะ ไม่มีการเก็บบนต้นเพราะแต่ต้นนั้นสูง และ ไม่สามารถให้ลิงขึ้นไปเก็บได้ สำหรับก่อนนั้นจะขายเมล็ด ได้เลย ส่วนประนั้นจะนำไปคองก่อน โดยการคองกับ เกลือ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “คองเกลือ” เมื่อกินได้แล้ว ก็จะนำมาขาย

การเก็บหาหูกก่อของชาวบ้าน

ทุเรียน ทุเรียนจะพบในสวนดงของแต่ละตระกูล เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งระบบสวนดงนั้น คือสวนป่าของ ครอบครัว จะไม่มีการแบ่งที่ดินกัน แต่จะแบ่งปันผล ผลิตให้กับสมาชิกในครอบครัว การปลูกผลไม้ในสวน ดงจะไม่มีการตัดต้นไม้ใหญ่ในป่าออก เมื่อถึงฤดูกาล เก็บหาผลผลิต ก็จะมีการถางหญ้ารอบๆ โคนเท่านั้น เพื่อให้เป็นการเห็นทุเรียนได้ง่ายเมื่อทุเรียนสุก และ

หล่นจากต้น ซึ่งทุเรียนบ้านจะเก็บเมื่อหล่นจากต้น เท่านั้น ในช่วงแรกของฤดูกาลจะขายทั้งลูกเพราะ

ทุเรียนที่ป่ากาลอ

ราคาแพง ราคาประมาณลูกละ 10 บาท โดยขายให้ พ่อค้าในหมู่บ้าน หรือเจ้าของสวนวางขายเองในชุมชน ในบางครั้งจะมีพ่อค้าจากภายนอกมาซื้อ

หวาย เป็นพืชที่สามารถเก็บหาได้ทั้งปี ส่วนมาก จะเข้าไปเก็บหาเพื่อนำมาใช้ในการรวีเรือนเท่านั้น ซึ่ง มี การเก็บหาทั้งยอดหวายและลำแก่ (หวายเส้น) ยอด หวายจะนำมากินในครัวเรือนหรือบางคนเก็บหามาเพื่อ เพื่อนบ้านด้วย ส่วนลำหวายจะนำมาจากสวนเพื่อใช้ใน ครัวเรือน ชนิดของหวายที่เก็บหามีทั้งหวายข้าวสาร หวาย ขั้วดำ หวายนวย ฯลฯ

เห็ดโคน เห็ดโคนในป่ากาลอส่วนมากมักขึ้นอยู่ บริเวณจอมปลวก การเก็บหาจะเก็บเฉพาะดอกที่ยัง ไม่บาน ชาวบ้านมีการเก็บหาเห็ดโคนเพื่อบริโภคใน ครัวเรือน หรือแจกจ่ายเพื่อนบ้านเท่านั้น

น้ำผึ้ง ต้นไม้ที่ผึ้งทำรังมากที่สุดในป่ากาลอ คือ ต้นญวน ส่วนวิธีการเก็บนั้นต้องมีการหาผึ้งก่อน ซึ่งบางครั้งอาจมีการกลับไปหาในบริเวณที่เคยเก็บหา เมื่อปีก่อน ในการเก็บน้ำผึ้งจะมีการเตรียมเถาชนิดหนึ่ง ที่เรียกกันว่า “มีอรอ” ซึ่งมีคุณสมบัติในการใช้รมควัน ให้ผึ้งบินออกจากรัง วิธีการเตรียมก็คือนำมาตัดเป็น ท่อนยาวประมาณ 1 เมตรแล้วทุบให้แตก จากนั้นนำไป ตากให้แห้ง การขึ้นไประดมควันโดยการตอกไม้ จากนั้น ก็จะนำเถามีอรอมารวมควันให้ผึ้งบินหนีไป แล้วจะตัด น้ำผึ้งบริเวณที่คล้ายโหนดๆ เพราะจะมีน้ำผึ้งมากและ ไม่เป็นการฆ่านางพญาผึ้ง จากนั้นก็ใช้กรอกบีบลงมาให้ คนที่รออยู่ข้างล่าง ในการเก็บน้ำผึ้งแต่ละครั้งจะใช้คน

[illegible]

ประมาณ 3-4 คน

สำหรับราคาของน้ำผึ้งจะขายขวดละประมาณ 200-250 บาท โดยขายให้กับชาวบ้านในชุมชน หรือคนจากภายนอกชุมชน

การตลาดในชุมชน

สำหรับตลาดของป่าที่เก็บหาได้นั้นจะมีการค้าขายกันในตลาด 3 แห่งคือ

1. การขายตรงในชุมชน เช่น สะดอ เหยียง เนียง เนียงนก น้ำผึ้ง ซึ่งผู้มาซื้อจะนำไปบริโภคในครัวเรือน และมีการวางขายกันหน้าบ้านของตนเองโดยทำเป็นร้านค้าหน้าบ้าน

2. การขายต่อให้กับแม่ค้าในชุมชนเพื่อนำไปขายต่อในตลาดนัดชุมชนที่มีเกือบทุกชุมชนของชุมชนมุสลิมจะมีตลาดนัดกลางวันและตลาดนัดกลางคืน ซึ่งจะมีราคาถูกกว่าตลาดอื่นๆ ของป่าที่นำไปขาย เช่น สะดอ เนียง เนียงนก ทุเรียน ฯลฯ แม่ค้าที่รับซื้อก็มีน้อยประมาณ 2-3 คนต่อชุมชน ซึ่งตลาดนัดชุมชนในชุมชนมุสลิมนั้นมีตลาดนัดกลางวัน มีมาประมาณ 100 กว่าปีแล้ว โดยจะมีคนจากหลายๆ พื้นที่มาขายของ เนื่องจากความแตกต่างกันของผลผลิตในแต่ละชุมชนนั่นเอง เช่น คนปัตตานีจะนำปลาทะเล หรือผ้ามาขาย ส่วนคนกาลลอจะขายเนื้อวัว สะดอ เนียง เนียงนก (ยุคแรกๆ จะนำของมาแลกเปลี่ยนกัน โดยนำปลาแห้ง เกลือ แลกกับสะดอ เนียง ฯลฯ) ส่วนคนโกตาบารู ซึ่งเป็นชุมชนใกล้เคียงจะนำข้าวสารมาขาย ซึ่งปริมาณข้าวจะไม่มากเหมือนในปัจจุบัน เพราะปัจจุบันคนในชุมชนทำนาน้อยลง

น้ำผึ้งผลิตจากป่ากาลลอสู่ตลาด

3. การขายให้แก่พ่อค้าคนกลาง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนในชุมชนกาลลอเอง โดยจะซื้อในราคาที่ขายตามตลาดนัดชุมชน หลังจากนั้นจะนำไปขายต่อในตลาดยะลา ซึ่งของป่าที่ขาย ได้แก่ สะดอ เนียง เนียงนก เหยียง กระวาน และยังมีการนำผลผลิตไปขายยังประเทศมาเลเซีย นอกจากนั้นก็มีการซื้อสะดอในช่วงที่ราคาถูกๆ แล้วนำไปดองเพื่อขายให้แก่คนประเทศมาเลเซีย

ศาสนากับการเก็บหาของป่าอย่างยั่งยืน

ตามหลักศาสนาอิสลามมีความเชื่อว่า เราจะเก็บหาของป่าได้เมื่อเราสามารถใช้ประโยชน์ได้เท่านั้น ถ้าเก็บมาแล้วไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้จะถือว่าเป็นบาป เพราะของสิ่งนั้นยังสามารถทำให้เกิดประโยชน์อย่างอื่นๆ ได้อีก

การที่ห้ามเก็บผลผลิตที่ใช้ประโยชน์ไม่ได้ เพราะถือว่าผลผลิตเหล่านั้นยังสามารถขยายพันธุ์และยังสามารถช่วยคนอื่นด้วย เช่น สัตว์ต่างๆ จะได้มากิน และยังช่วยในการขยายพันธุ์ด้วย นอกจากนั้นการปลูกต้นไม้แต่ละครั้ง ถ้าถึงเวลาสมควรออกผลผลิตแล้ว แต่ยังไม่ออกผล แต่ชาวบ้านจะไม่โค่นทิ้ง เพราะมีความเชื่อว่าสามารถเป็นที่พึ่งของอย่างอื่นได้ เช่น ให้นกเกาะคนใช้เป็นที่ร่มเงา ซึ่งถือว่าคนๆ นั้นได้บุญมาก

ตามหลักศาสนาอิสลามได้กำหนดประเภทสัตว์ที่กินได้และกินไม่ได้ เช่น นก ให้สังเกตว่าเวลาเกาะกิ่งไม้ นกตัวนั้นจะวางเท้าอย่างไร ถ้าวางเท้าหน้า 3 นิ้ว หลัง 1 นิ้ว ศาสนาอนุญาตให้กินได้ แต่ถ้าวางเท้าหน้า 2 นิ้ว หลัง 2 นิ้ว ศาสนาห้ามกินสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์เลื้อยคลาน และสัตว์ 4 เท้าที่อาศัยบนต้นไม้ เช่น กระรอก บ่าง ลิง ค่าง ฯลฯ ศาสนาห้ามกิน แมลงทุกชนิดห้ามกิน ยกเว้นตั๊กแตนนา และตั๊กแตนข้าวโพด

สัตว์ป่าที่ศาสนาอนุญาตให้กินได้ เช่น กวาง เก้ง กะทิ งู ค่ายาป่า กระเจิง เม่น เนื้อทราย และสัตว์อื่นๆ อีกไม่กี่ชนิดเท่านั้น ศาสนาไม่ได้ห้ามเฉพาะการกินเท่านั้น ยังห้ามนำอวัยวะต่างๆ มาใช้ประโยชน์ หรือจับมาขายด้วย ตามหลักศาสนาถือว่าไม่ไม่สามารถเป็นสินค้าได้อนุญาตให้ตัดเพื่อใช้สอยเท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

1. การรวมตัวประท้วงรัฐบาลของชาวบ้านเป็นกระบวนการหนึ่งที่จะทำให้เกิดผู้นำที่เข้มแข็ง และความสามัคคีในระหว่างชาวบ้าน รัฐควรพิจารณาประเด็นการรวมตัวของชาวบ้านในเชิงบวก และหาแนวทางที่จะเสริมความเข้มแข็ง หรือยุทธวิธีที่จะนำเอาศักยภาพของชุมชนมาใช้เพื่อเปลี่ยนพลังมวลชนเหล่านี้ไปสู่การพัฒนาที่เหมาะสมต่อไป
2. จากการศึกษาแสดงให้เห็นว่าการที่รัฐไม่ให้ความช่วยเหลือแก่ชาวบ้าน เพื่อที่จะกดดันชาวบ้านให้ออกจากพื้นที่ป่าเองนั้นไม่เป็นผลดีมากนัก จะทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกที่ต่อต้านและขัดแย้ง แต่การจะอาศัยการให้ความช่วยเหลือนี้เป็นยุทธวิธีที่จะให้ชาวบ้าน เข้ามาร่วมกับรัฐในการดูแลรักษาป่าอย่างมีประสิทธิภาพกับรัฐ
3. นโยบายของรัฐที่ต้องการอพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ป่าควรจะมีการพิจารณาใหม่ ชาวบ้านควรจะมีส่วนร่วมในการรับรู้และตัดสินใจ เพราะการอพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ป่าโดยขาดกระบวนการที่เหมาะสมมักจะนำมาซึ่งความขัดแย้งและต่อต้านของชาวบ้านต่อรัฐอยู่เสมอ
4. เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรจะต้องเปิดใจให้กว้างและปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า บางหมู่บ้านก็มีศักยภาพที่จะดูแลรักษาป่าช่วยกรมป่าไม้ได้มากกว่าการคิดว่าคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าคือผู้ที่ทำลายป่า และจะต้องแก้ไขด้วยการอพยพคนออกจากพื้นที่ป่าเพียงอย่างเดียว นอกจากนั้นควรจะยอมรับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวบ้านใช้ในการจัดการป่าด้วย
5. การถ่ายทอดเทคโนโลยี หรือการนำโครงการต่างๆ เข้าสู่หมู่บ้านควรพิจารณาถึงความเหมาะสมต่อสภาพสังคมวัฒนธรรม และความเชื่อ โดยการไม่ละเลยเทคโนโลยีพื้นบ้านที่มีการดำเนินการอยู่ในท้องถิ่น
6. องค์กรพัฒนาเอกชนและรัฐ ควรจะเชื่อใจและร่วมกันทำงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ แนวคิด เพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนมีการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป ซึ่งจะส่งผลดีกว่าที่ฝ่ายต่างทำ

เอกสารอ้างอิง

- BARON, R.A. AND D. BYRNE. 1991. *Social Psychology Understanding Human Interaction*. 6th ed., Simon & Schuster Inc., USA
- COLCCHETER, M. 1994. *Salvaging Nature Indigenous People, Protected Area and Biodiversity Conservation*. Discussion paper No.55. United Nations Research Institute for Social Development/World Rainforest Movement/World Wide Fund For Nature, Switzerland.
- COOPER, J AND R. H. FAZIO. 1984. "A New Look at Dissonance Theory" *Advances in Experimental Social Psychology Theorizing in Social Psychology : Special Topics*, V 17 : 229 - 265.
- DLRP, RRAFA, AND RECOFTC. 1995. *Natural Resource Management Planning for Sustainability by Community Participation*, Ban Sam Phak Nam, Tambon Na Nong Thum, Amphoe Chum Phae, Chungwat Khon Kaen. Bangkok, Thailand.
- KHON KAEN REGIONAL FOREST OFFICE. 1995. *Survey of Dong Lan National Reserve Forest in Phu Pha Man, Chum Phae and Si Chum Phu district*. Khon Kaen, Thailand.
- MAKARABHIRON, P. 1996 *The Development of Community Forestry, Agroforestry, and Forestry Extension in Thailand*. (unpublic)
- SUKWONG, S. 1996. *Development and Forestry in Thailand*. Paper presented at the Workshop on Economic Integration and Environmental Policy Making in Southeast Asia, Jakarta, Indonesia.

(ต่อจากหน้า 29)

การเก็บหาของป่าและระบบตลาดในชุมชนกาลอ

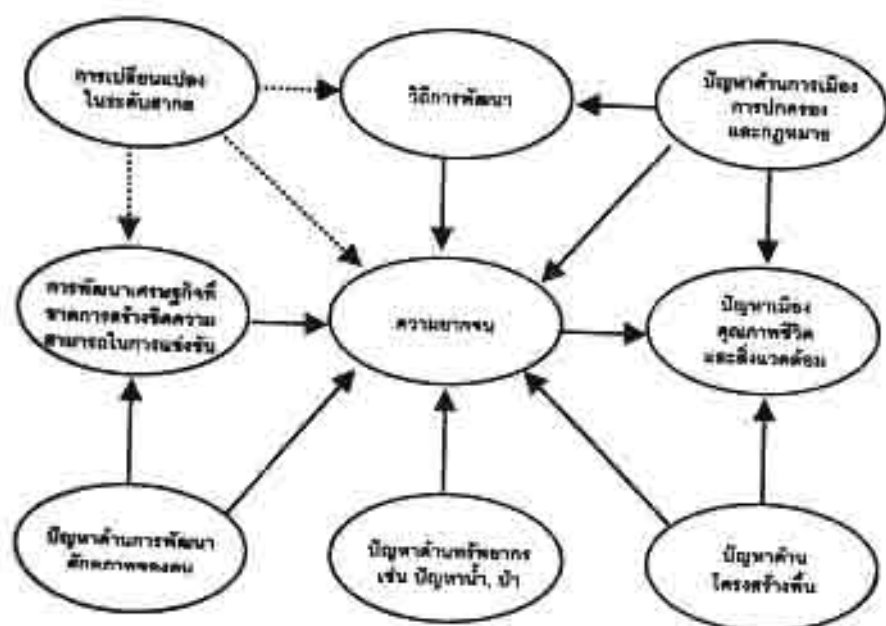
จากหลักคำสอนของศาสนาอิสลามข้างต้นนี้ทำให้ชาวบ้านที่เข้าไปเก็บหาของป่ายึดเป็นคติประจำใจในการเก็บหาของป่าแต่ละอย่างทำให้สามารถเก็บหาของป่าได้อย่างยั่งยืนจนถึงปัจจุบันนี้

[Faint handwritten notes]

2000

มานับเป็นร้อยปีพันปีจนกลายเป็น
"เทคโนโลยีพื้นบ้าน" ที่สืบสานถ่ายทอด
กันเรื่อยมาอันถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญา
ท้องถิ่นของชาวไทยอย่างแท้จริง ไม่ว่า
จะเป็นเรื่องเกษตรกรรม การเพาะปลูก
พืชพันธุ์ธัญญาหาร การประมง การ
เลี้ยงสัตว์ การหาอาหารและยา
สมุนไพรจากป่า ซึ่งล้วนแต่มีคุณค่าต่อ
สังคมพื้นบ้านติดต่อกันมายาวนาน
หลายยุคหลายสมัยในรูปลักษณะ
ของเศรษฐกิจพอเพียงของครอบครัว
และของชุมชนที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน
และกันฉันพี่น้องตามวัฒนธรรมและ

วิถีชีวิตไทย จนกระทั่งประมาณ 40 ปีที่แล้วเมื่อประเทศไทยได้นำเอาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแบบตะวันตกมาใช้เพื่อขยายฐานทางด้านอุตสาหกรรมอย่างไม่รู้ตัว รวมทั้งการบุกเบิกและทำลายพื้นที่ป่าที่มีคุณค่าทางด้านทรัพยากรชีวภาพจนทำให้เศรษฐกิจเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้นแบบฟองสบู่บนฐานที่ไม่มั่นคงและไม่ยั่งยืนซึ่งนำไปสู่การล่มสลายของสังคมครอบครัวของชาชนบทอันเนื่องจากการละทิ้งฐานบ้านเรือนจากภาคเกษตรกรรมเข้ามาทำงานทำในภาคอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่ที่ไม่ใช่รากฐานที่แท้จริงของสังคมและวัฒนธรรมไทย ผลกระทบจากการพัฒนาแบบไม่ยั่งยืนดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมายทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตจนนำไปสู่ความยากจน (ภาพที่ 1) ดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ภาพที่ 1 ความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ของปัญหาสำคัญของประเทศไทย (คัดลอกจากเอกสาร
สกว.วิจัยแห่งชาติ 2540)

* คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์จากการบรรยายในภาคเรียน
วิชาการเชิงปฏิบัติการหรือการฝึกงาน: คณิตศาสตร์
ส่วนร่วมตัวหรือ 23-25 มิถุนายน 2543 ณ โรงเรียน
ศึกษานานาชาติ กรุงเทพมหานคร

การฟื้นฟูระบบนิเวศเพื่อความหลากหลายทางชีวภาพให้กลับมามีสภาพอุดมสมบูรณ์และได้สมดุลใหม่นั้น คงต้องมองไปถึงต้นเหตุของการสูญเสียป่าเสียก่อน เราพอมองเห็นภาพกว้างๆ ว่าการสูญเสียสภาพป่านั้นเกิดจากสาเหตุอะไร และจะแก้ปัญหาอย่างถูกต้องได้อย่างไร การแก้ปัญหาตรงส่วนนี้เราอาจนำหลักพุทธปรัชญาอริยสัจ 4 ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรจ มรรค มาใช้ได้ เพราะว่าที่จริงแล้วเรารู้ถึงความเป็นทุกข์ (ความไม่สบาย ความยากจน) เรารู้สาเหตุของทุกข์หรือสมุทัย ภูมิรู้ความดับทุกข์หรือนิโรจ แต่เรายังไม่ได้ทำหรือปฏิบัติการทำที่นำไปสู่หนทางแห่งความดับทุกข์ได้อย่างแท้จริง ซึ่งก็คือมรรค (ทางนำไปสู่ความดับทุกข์)

ปัญหาที่เกิดขึ้นในเมืองไทยก็คือเรื่องการสูญเสียป่าที่เราทำมานานแล้ว แต่การแก้ไขปัญหายังได้ช้าและไม่ค่อยทันเหตุการณ์สักเท่าไร วิธีแก้ปัญหาคความทุกข์หรือความยากจนและหนทางดับทุกข์มีหลายวิธี ที่จริงเรารู้เกือบทุกอย่างแล้ว แต่ยังไม่ไดลงมือทำกันอย่างจริงจังเท่าที่ควร ในโลกยุคโลกาภิวัตน์สมัยนี้ข้อมูลข่าวสารมันท่วมท้นไปหมด จนมีคำกล่าวที่ว่า "มลพิษทางข้อมูลข่าวสาร" บางทีเราข้อมูลมากมายจนไม่รู้จะทำอย่างไรกับมัน ซึ่งคล้ายๆ กับว่า "ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด" เพื่อให้เห็นภาพรวมว่าสถานการณ์สิ่งแวดล้อมโลกที่เสื่อมโทรมลงจนถึงขั้นวิกฤตอาจดูได้จากบทวิเคราะห์และสังเคราะห์ของ UNEP หรือองค์การสิ่งแวดล้อมโลกที่ (ถูกรวบ) สรุปไว้ในภาพรวมของความเป็นไปของโลกในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา มันเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยต้นเหตุก็มาจากความยากจนเรื้อรังของชาวโลกส่วนใหญ่ และความยากจนเรื้อรัง

เอกสารส่งท้ายศตวรรษที่ 20 UNEP Reports : GEO2000

ปัญหาสิ่งแวดล้อมโลก :

- ระบบนิเวศป่าเขตร้อนถูกทำลายจนเกินแก่
- การขาดแคลนน้ำอย่างรุนแรง
- ความสามารถในการผลิตทางเกษตรน้อยลงเนื่องจากการสูญเสียหน้าดิน
- การแพร่กระจายพืชพิษตามแนวชายฝั่ง และสาหร่ายในทะเลเนื่องจากการใช้ปุ๋ยเคมีอย่างเข้มข้น

ต้นเหตุ : 1. ความยากจนเรื้อรังของพลโลกส่วนใหญ่

2. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยของพลโลกส่วนน้อย

ผล : เกิดความเสื่อมโทรมด้านสภาพแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ ถูกทำลายมากทำให้ยังมีชีวิตอยู่พันธุ์จำนวนมาก

ทางแก้ : 1. ประเทศที่พัฒนาแล้วต้องลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติลง 90%

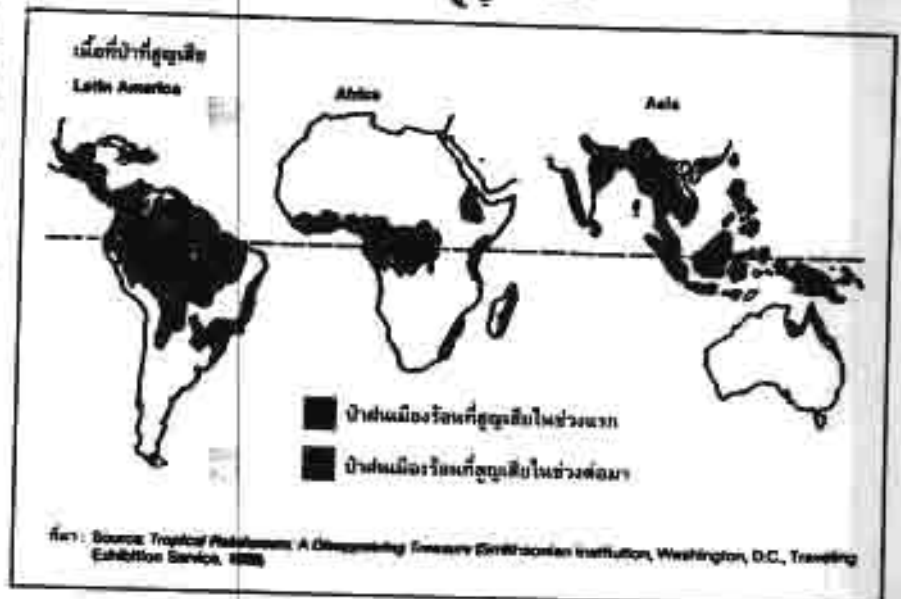
2. การร่วมมืออย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้นของนานาชาติ การศึกษาที่ดีขึ้น การมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่น คนในชาติและองค์กรนานาชาติในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ดังกล่าวนำไปสู่การทำลายทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่รู้ตัว ประกอบกับกระแสโลกภิวัตน์ผสมผสานกับทุนนิยมที่ไหลทะลักเข้ามา ทำให้ประเทศที่มีทรัพยากรชีวภาพมากมายอย่างเช่นประเทศไทยถูกกระทบอย่างมาก และนำไปสู่ผลเสียหายระยะยาว นั่นคือการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ คือปะและวัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิตไทยที่อาจหมายถึง การทำลายชาติโดยปริยาย กระบวนการตรงนี้เป็นห่วง และคงจะต้องใช้ความพยายามที่จะรื้อฟื้นให้กลับคืนมาให้ได้ ความทุกข์อันเนื่องมาจากความยากจนที่เห็นกันอยู่ทั่วไปและเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ต้นเหตุแห่งความยากจนก็เห็นอยู่แล้ว และเราๆ ท่านๆ ก็เห็นหนทางแก้ทุกข์แห่งความยากจนกันอยู่แล้ว ทางแก้ก็มีแล้วแต่ยังไม่บรรลุมรรค อย่างเช่นเขาบอกว่าประเทศที่พัฒนาแล้วต้องลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติลง 90% อันนี้เป็น Recommendation จาก UNEP Reports : GEO 2000 ซึ่งมันคงเป็นไปได้หรือไม่ได้หรือเป็นไปได้ยาก เพราะประเทศที่ยากจนทั้งหลายจะไปบอกให้ประเทศที่พัฒนาแล้วทำอย่างที่ประเทศยากจนต้องการนั้นมันเป็นไปได้ยาก มีแต่เขาจะมาบอกให้เราทำอะไรเท่านั้น

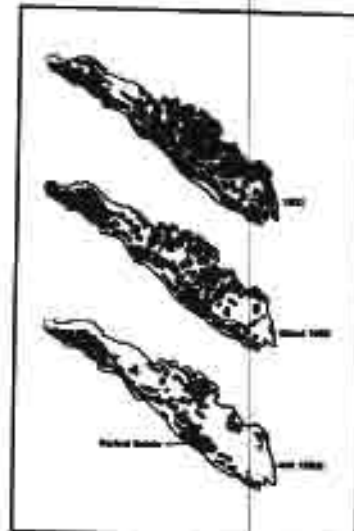
ฉะนั้นมันก็มีอยู่ทางหนึ่งที่เป็นไปได้ คือ เราต้องพึ่งตนเองอย่างมากๆ ด้วย การฟื้นฟูสภาพธรรมชาติต่างๆ ที่ได้ถูกทำลายไปให้กลับฟื้นคืนมาสู่สภาพที่อุดมสมบูรณ์ใหม่เพื่อการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม การที่เราจะพึ่งพาจากภาครัฐคงยาก เพราะขณะนี้ผู้บริหารรัฐบาลกำลังยุ่งอึ้งคั่งงั่งเหมือนกันในเรื่องของการเมืองและการปกครอง เพราะฉะนั้นการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงต้องการความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติ สิ่งนี้ก็เป็นกระบวนการหนึ่งที่กำลังเกิดขึ้น การศึกษาที่ดีขึ้น การมีส่วนร่วมของบริษัทยักษ์ชาติอื่นนี้ ก็ยากอีกเหมือนกัน เราต้องช่วยกันเองให้มากที่สุดซึ่งตรงกับพุทธปรัชญา "ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน" ถ้าเราไม่ช่วยตัวเองแต่หวังพึ่งคนอื่นให้ช่วยก็เห็นที่จะยาก ความยากจนเรื้อรังตรงนี้มีความจริง ภาพจากชุมชนอีสานที่เคยมีแต่ความสันติสุข มีวัฒนธรรมอันดีงามหลายต่อหลายอย่าง ถูกกระแสการพัฒนาอย่างไม่ยั่งยืนทำให้รอบค้วแตกสลาย สังคมล่มสลายสภาพเช่นนี้เกิดมาจากต้นเหตุการพัฒนาตามอุตสาหกรรมกับการพัฒนาตามเกษตรกรรมยุคใหม่ที่ไม่ยั่งยืนการ

พัฒนาด้านอุตสาหกรรมก็เพื่อสนอง
ตอบต่อประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว
ไม่มีการควบคุมประชากรที่
ชัดเจนและไม่มีประสิทธิภาพ ประเทศ
ไทยทำได้ดีในส่วนของการควบคุม
ประชากร แต่ในขณะเดียวกันหลาย
ประเทศทำไม่ได้ ประเทศที่ร่ำรวยก็ทำ
ได้ยาก ผลจากการพัฒนาต่างๆ เหล่านี้
นำไปสู่ผลกระทบหลักใหญ่ๆ 2 ประการ
ที่เราทราบกันดี คือ การทำลายชั้น
บรรยากาศโลกที่เรียกว่า Global
Climate Change และการทำลายความ
หลากหลายทางชีวภาพ (Loss of
Biodiversity) อันนี้ก็ชัดเจนและเป็น
ที่มาของการประชุมสหประชาชาติ
เรื่องสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาเมื่อเดือน
มิถุนายน พ.ศ. 2535 และนำไปสู่การ
ยกร่างอนุสัญญาว่าด้วยความหลาก
หลายทางชีวภาพซึ่งเป็นหลักการที่
ทุกชาติจะต้องร่วมกันอนุรักษ์และการ
ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพอย่าง
ยั่งยืน ซึ่งเป็นกระแสของโลกซึ่ง
เราทราบกันดีอยู่แล้ว เนื่องจากความหลาก
หลายทางชีวภาพที่มีอยู่อย่างอุดม
สมบูรณ์ในพื้นที่ทั่วไปในบริเวณแถบ
ศูนย์สูตรได้ถูกทำลายไปค่อนข้างมาก
(ภาพที่ 2) รวมทั้งประเทศไทยด้วย เรา
จะแก้ปัญหาการสูญเสียทรัพยากร
ชีวภาพที่ทรงคุณค่าเช่นนี้กันอย่างไร
อันนี้เป็นเรื่องยาก เราจะให้เห็นภาพได้
ชัดเจนกว่าการทำลายความหลาก
หลายทางชีวภาพนั้นมันเป็นไปทั่วโลก
สิ่งนี้คือกระแสโลกาภิวัตน์จากการ
พัฒนาอย่างไม่ยั่งยืน ในเอเชีย ตัวอย่าง
ที่เห็นได้ชัดเจนคือเพื่อนบ้านใกล้ๆ
เราที่เกาหลุมাত্রา ประเทศอินโดนีเซีย
ประเทศเวียดนาม และประเทศไทย
คงแผนภาพที่แสดงในภาพที่ 2

ภาพการสูญเสียบ่า

(n)

(7)

(R)

(5)

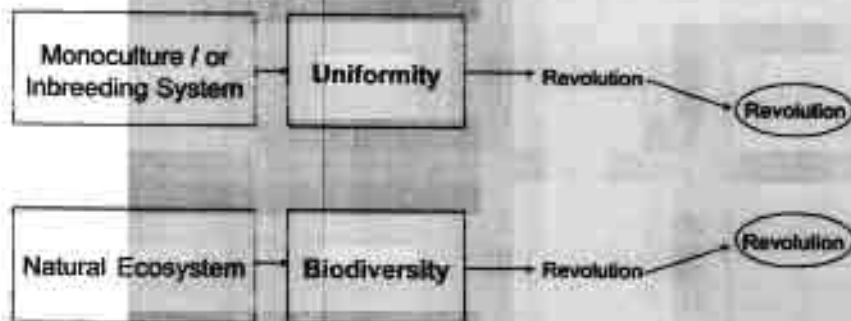
ภาพที่ 2 (ก) แผนที่โลก (ข) เกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย (ค) ประเทศไทย (ง) ประเทศเวียดนาม
(ก, ข, ง, จาก World Resources Institute, 1995: ๓, จากสมศักดิ์ สุขวงศ์ สวทศ พจนานาม 2536)

อย่างนี้เมื่อมีการพัฒนาเข้าไป เมื่อเริ่มสร้างถนนเข้าไป เหมือนสายเลือดที่นำเอาวัตถุดิบ เอาอาหารเข้าสู่บริเวณที่บริสุทธิ์แล้วชักจูงให้เกิดการทำลาย เช่นเดียวกับมะเร็งที่จะเริ่มต้นจากจุดเล็กๆ มีการพัฒนาและมีสายเลือดเข้าไป สายเลือดนั้นนำเอาอาหารไปเลี้ยงเนื้อร้ายที่มันเกิดเป็นจุดเล็กๆ ครบถ้วน ครบนี้ คงจะโทษใครไม่ได้ ชาวบ้านอาจจะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ โทษใครไม่ได้จริงๆ นอกจากผู้บริหารและหรือผู้นำหรือผู้กำหนดนโยบายของประเทศ มีภาพการทุนจากหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ที่สะท้อนให้เห็นกระบวนการทุนนิยมของโลกได้ชัดเจน กระบวนการทุนนิยมที่เข้ามาเข้ามาเพื่ออะไรเราคงจะทราบกันดี มันไม่ได้เข้ามาโดยตรงสู่ชุมชน แต่ผ่านมาทางผู้บริหารหรือผู้นำทางการเมือง และนำมาสู่ชาวบ้าน ซึ่งก็ส่งผลทำให้เกิดความยากจนอย่างที่เราเห็นกันอยู่ ครบนี้มีการแก้ไขได้เหมือนกัน ถ้าเรามีจิตสำนึกที่ดี มีความรู้ที่ดี อาจจะหาวิธีทางที่ดีเพื่อแก้ไขปัญหา เพราะไม่เห็นมันสิ่งที่เรากำลังมันก็เป็นเหมือนกับไฟไหม้ฟางกองเล็กๆ ที่พยายามผลักดันให้เกิดการแก้ปัญหา แต่ประเด็นใหญ่มันอยู่ตรงที่สังคมเราเป็นสังคมที่หล่อหลอมมาโดยการปกครองในแบบที่ผู้นำเป็นใหญ่และมี

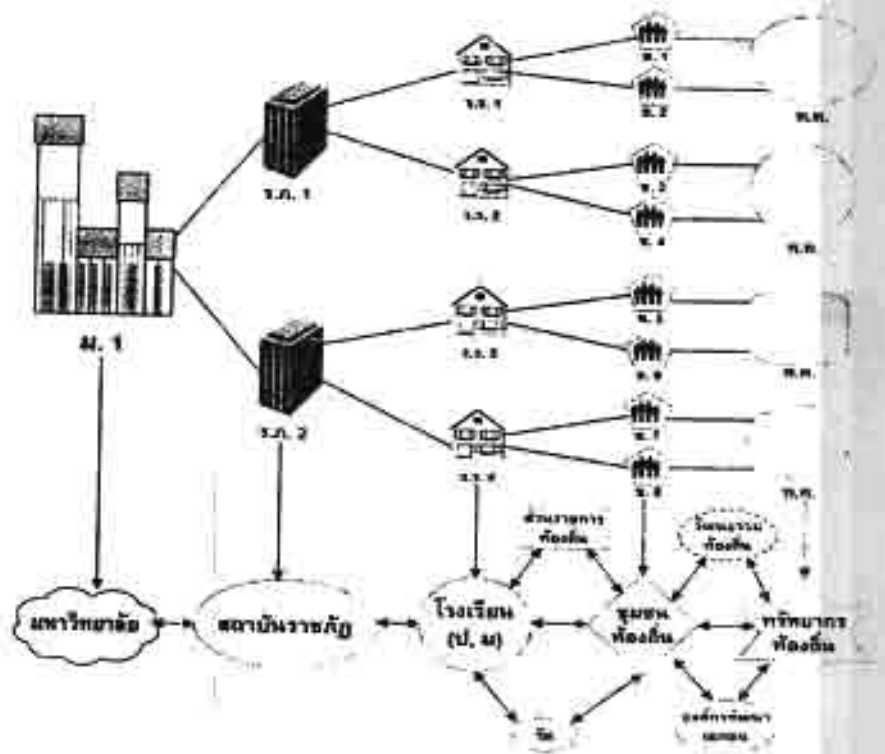
อำนาจอย่างเคยเป็นมาในอดีต เป็นสังคมอุปถัมภ์ที่พยายามพึ่งพาผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจผู้มีอิทธิพล

ในความหลากหลายทางชีวภาพ อยากให้เห็นภาพความหลากหลาย (diversity) เมื่อเทียบกับความไม่หลากหลายหรือความเป็นแบบเดียวกัน (uniformity) (ภาพที่ 3) ในระบบนิเวศธรรมชาติตรงนี้จะเห็นได้ชัดว่ามันมีความแตกต่างกัน มันมีความหลากหลายและมีความซับซ้อนโยงใยกันมากและละเอียดอ่อน ในสภาพความหลากหลายทางชีวภาพอย่างที่เคยเป็นในบ้านเรา และอีกหลายๆ ประเทศที่อยู่ในเขตร้อน มันจะเป็นในลักษณะที่ที่หลากหลายและซับซ้อนที่แตกต่างกันตามกระบวนการและกลไกการเกิดวิวัฒนาการ (evolution) ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเป็นชีวิตดิยหรือชีวมณฑล (biosphere) ของโลกใบนี้ แต่กระแสการพัฒนาที่พยายามเข้ามาเพื่อแก้ปัญหาความยากจนตามวิธีคิดของฝรั่งหรือแบบตะวันตก คือพยายามที่จะทำการปลูกพืชเชิงเดี่ยว (monoculture) เพื่อให้เกิดผลผลิตสูง เพื่อให้เกิดรายได้สูง แต่เสร็จแล้วผลที่มันเกิดย้อนกลับก็คือ ป่าถูกทำลายมากขึ้น ความหลากหลายทางชีวภาพถูกทำลายมากขึ้นและเกิดความยากจนมากขึ้น เพราะ

ภาพที่ 3 เปรียบเทียบผลกระทบที่จะเกิดจาก Inbreeding System (monoculture) กับ Natural Ecosystem

ฉะนั้นวิธีการเช่นนี้มันจะต้องผสมผสานกันระหว่างระบบนิเวศธรรมชาติที่มีความหลากหลายกับระบบนิเวศของพืชเชิงเดี่ยว (monoculture) หรือระบบการผสมพันธุ์ภายในสายพันธุ์เดียวกัน (inbreeding system) ถ้าจะคงสภาพธรรมชาติอย่างเดียวอาจจะพัฒนาไม่ทันกับกระแสโลกเท่าไร แต่ถ้าจะพลิกกลับมาเป็นเกษตรเชิงเดี่ยวอย่างเดียวเห็นที่จะลำบาก เพราะวิถีชีวิตต่างๆ จะเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมาก เช่น การปฏิวัติ (revolution) ทางด้านเกษตรกรรมที่อาจทำให้เกิดการสูญพันธุ์ (extinction) ของสิ่งมีชีวิตมากมาย (ภาพที่ 3) และอาจทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วยโดยเราไม่รู้ตัว เพราะฉะนั้นในการแก้ปัญหาต่างๆ วิธีที่เหมาะสมที่สุดคือเราจะต้องทำให้เกิดความสมดุลตรงนี้หรือถ้ามันถูกทำลายไปแล้วก็พยายามทำให้ฟื้นกลับคืนมาแน่นอนที่สุดสิ่งที่ได้กลับคืนมาก็คงจะไม่เหมือนเดิม มันไม่มีอะไรที่จะย้อนเข็มนาฬิกากลับไปเหมือนเดิมได้ แต่สภาพมันจะเปลี่ยนไปได้ในทางที่กลมกลืนกันไปสู่สภาพที่น่าเอื้อประโยชน์ได้ เพราะว่าสิ่งที่เป้นป้ามันไม่ใช่เห็นแค่ต้นไม้ที่อยู่บนดินเฉยๆ สภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์จริงๆ มันต้องจุลงไปในดินด้วย ในดินก็เป็นระบบนิเวศของดินที่หลากหลายและซับซ้อน ลักษณะที่นักวิชาการกำลังให้การอนุรักษ์ คือ biocomplexity ความซับซ้อนทางชีวภาพ ความซับซ้อนไม่ได้มีแค่เฉพาะในป่า ในดินที่ลึกลงไปก็มีความซับซ้อน ถ้าเจาะลึกขยายต่อไปอีก บางชั้นของดินตรงที่เรามองไม่เห็นมันจะมีตัวบางอย่าง ซึ่งเป็นระบบนิเวศอีกระบบหนึ่ง เราจะเห็นแบคทีเรียและจุลินทรีย์ที่หลากหลายชนิดที่เจริญเติบโต เราจะเห็นกลุ่มสิ่งมีชีวิตเหล่านี้เป็นฟิล์มบางๆ (Biofilm) แต่ที่ฟิล์มบางมัน

ภาพที่ 4 แบบแผนงานการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ร่วมกันขององค์กรต่าง ๆ ทางด้านการศึกษาที่
เหมาะสม เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและเครือข่ายการพัฒนาแบบยั่งยืนของชุมชนบนพื้นฐาน
ด้านเศรษฐกิจพอเพียงที่เชื่อมโยงกับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ความหลากหลาย
ทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

เป็นระบบนิเวศของมันเป็นระบบหนึ่ง ในความเป็นจริงแล้ว สภาพป่าถ้ำมันเป็นไปตามธรรมชาติ มันจะมีระบบนิเวศที่ซ้อนๆๆ และโยงกันอยู่อย่างเป็นระบบและมีระเบียบในตัวของมันเอง เพราะฉะนั้นการฟื้นฟูป่าจึงเป็นทางออกที่เหมาะสมที่สุดถ้าเราสามารถทำได้ แต่มันจะต้องใช้เวลาค่อนข้างยาว และต้องใช้การศึกษา ใช้ข้อมูล เพื่อให้การฟื้นฟูนั้นกลับไปสู่สภาพที่ซับซ้อนและเป็นประโยชน์อย่างยั่งยืน ถ้าเราขาดข้อมูล ขาดองค์ความรู้ จะไปเล่นแบบมยวดีก็คงพอไปไหวการแก้ไขปัญหเฉพาะหน้า แต่ถ้าเราต้องการแก้ปัญหาระยะยาวคงจะต้องมีการวิจัยเพื่อค้นหาข้อมูลพื้นฐานและนำข้อมูลที่ได้นั้นไปใช้ในการวางแผน ไปใช้ในการพัฒนา ไปใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการที่ดีจะต้องอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลวิทยา

ศาสตร์ที่ถูกต้อง จะเห็นว่าปัญหาในประเทศไทยหรือปัญหาในภูมิภาคเรา ขณะนี้เป็นเรื่องของความไม่รู้จักจริง ไม่มีข้อมูลจากการวิจัยอย่างจริงจัง ตัวอย่างที่เด่นชัด คือ ปัญหาทางการเมืองและการปกครองตลอดจนการศึกษา เพราะข้อมูลไม่ดี การจัดการจึงไม่ดี นำไปสู่ความยุ่งยากและปัญหาที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น นักเศรษฐศาสตร์ชาวเยอรมัน ซึ่งเป็นคนที่ตั้ง World Economic Forum ซึ่งเป็นองค์กรอิสระ และมีอิทธิพลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจโลกอย่างมาก ให้ความเห็นว่าความแตกแยกหรือความแตกต่างระหว่างความรวยกับความจน มันไม่ได้อยู่ที่มีหรือไม่มี มันอยู่ที่ว่ารู้หรือไม่รู้ ความรู้อาจเป็นเรื่องที่สำคัญ เราคงจะบอกว่าเรามีทรัพย์สินสมบัติเยอะ เราไม่ต้องกลัว คงไม่ได้ เรามีทรัพย์สินเราจะต้องรู้ด้วยว่าเรามีอะไรที่ไหน หรือเราไม่มีเราก็ต้องรู้ด้วยว่าเราไม่มีอะไรและเขา

มีอะไร อันนี้เป็นวัฒนธรรมตะวันตก โดยแท้ คือการแสวงหาความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งมันเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน แต่ในบ้านเราหรือในภูมิภาคเราที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมากมาย เราจะนึกอยู่เสมอว่าเรามีกิน เหลือกินเหลือใช้ ออกไปจากบ้านก็มีกินแล้ว เดินไปทุ่งนาก็มีกินแล้ว ทำให้วัฒนธรรมการเรียนรู้อย่างเป็นระบบและเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ไม่ได้รับการพัฒนามาในอดีต เราจึงขาดหายไปในเรื่องของการแสวงหาความรู้จากการศึกษาวิจัย โดยเฉพาะวิจัยพื้นฐาน ถึงแม้ว่าเราจะพัฒนาองค์ความรู้แบบองค์รวมแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมา

ตลอดเวลาที่ผ่านมา เพราะฉะนั้นเราคงต้องร่วมมือกันหลายๆ ฝ่าย ในขณะเดียวกันก็ต้องมีการศึกษาวิจัย โดยอาจใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานที่จะนำไปสู่การพัฒนาและการจัดการที่ถูกต้อง ในการศึกษาวิจัยนั้นถ้าให้เป็นไปตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ บุคลากรที่อยู่ในระดับมหาวิทยาลัยจะมีส่วนเกี่ยวข้องได้อย่างมาก แล้วนำไปสู่ท้องถิ่น คือสถาบันการศึกษาท้องถิ่น...เป็นคำกระจายความรู้ หรือเป็นตัวที่เชื่อมโยงระหว่างความรู้ที่สำคัญๆ สถาบันท้องถิ่นที่มีอยู่ในขณะนี้คือสถาบันราชภัฏ ซึ่งจะเป็นตัวเชื่อมโยงนำไปสู่องค์กรท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการให้ความรู้คือโรงเรียน ในขณะที่เดียวกันองค์กรท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญตามวัฒนธรรมไทยในอดีตคือ องค์กรสงฆ์ องค์กรครูและนักเรียน และปราชญ์ชาวบ้าน ในอดีตเราจะมีโรงเรียน วัด ชุมชนท้องถิ่น (ภาพที่ 4) เป็นองค์กรที่เป็นเสาหลักที่สำคัญของชุมชนเล็กๆ แล้วรวมเป็นอำเภอ เป็นจังหวัด แล้วรวมเป็นประเทศ อย่างที่เรามีอยู่ อีก

ส่วนหนึ่งที่เพิ่มเข้ามาในยุคที่มีการพัฒนาแผนใหม่ คือ ส่วนราชการท้องถิ่น ตรงนี้หลายคนมองว่าเป็นอย่างนี้เพราะราชการไปควบคุม ไปชี้นำชี้นะอะไรต่างๆ ซึ่งก็อาจจะมีส่วนแต่ในขณะเดียวกันมันก็ต้องมีการเชื่อมโยงกัน มันจะเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งที่แยกกันอยู่แยกกันทำคงไม่ได้ เช่น โรงเรียนก็ว่าเรื่องโรงเรียน ไป วัดก็ว่าเรื่องวัดไป ชุมชนก็ว่าเรื่องชุมชนไป คงไม่ได้ต้องร่วมมือและเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน มันจะนำไปสู่การจัดการที่ดี และ NGOs ก็จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วยกับชาวบ้าน ถ้าหากผนึกกำลังกันได้เช่นนี้ ชี้นโยบายแบบป่าล้อมเมือง คือในเมืองมันช่วยอะไรไม่ได้แล้ว สิ่งที่ยังเหลืออยู่คือรากเหง้าแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่จริง ๆ ในท้องถิ่นต่างๆ ของเราคือชุมชน และชุมชนที่มีป่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่คอย "ป้อนน้ำป้อนอาหาร" ให้คนในเมืองได้ใช้ได้กิน น่าจะเป็นวิธีการที่อยู่บนฐานของวัฒนธรรมไทยที่แท้จริง นี่คือจุดเด่นของสังคมไทย เราพยายามมองหาจุดเด่นของเราขึ้นมา แล้วพยายามที่จะเชื่อมโยงกัน การฟื้นฟูป่าโดยอาศัยองค์กรต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วม มันจะต้องมีส่วนร่วมหลายองค์กรด้วย ที่สำคัญในขณะนี้คือองค์กรใหม่ คือ อบต. และอบจ. ซึ่งกำลังจะเป็นองค์กรที่มีอำนาจ มีพลังการเงิน มีอำนาจการตัดสินใจ องค์กรใหม่ไม่มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพ ถ้าหากมีการบริหารจัดการที่ดีมีเช่นนั้นก็อาจทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรชีวภาพของชุมชนได้ เพราะเคยเห็นตัวอย่างมาบ้างแล้วว่าการพัฒนาโดยองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น เช่นนั้นแทนที่จะพัฒนาแบบมองเห็น

องค์รวม แต่กลับเป็นการพัฒนาแบบวัตถุนิยมและแยกส่วน มีการสร้างถนนผ่านเข้าไปในป่า มีการเคลียร์พื้นที่ป่าเพื่อการก่อสร้าง เช่น สร้างบ่อน้ำ สร้างตึก เป็นต้น เพราะฉะนั้นมันก็นำไปสู่ความสูญเสียที่ซ้ำเติมไปสู่ชุมชนได้

ป่าชุมชนจะเป็นรากฐานที่สำคัญของการแก้ปัญหาความยากจนซึ่งจะสอดคล้องกับพระราชดำริของในหลวงในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ป่าชุมชนนั้นสามารถเลี้ยงดูชุมชนได้อย่างยั่งยืนอย่างมีความสุขและสันติ นอกจากนั้นผลผลิตที่ได้มาจากป่าชุมชนนอกจากจะสามารถนำไปเลี้ยงชุมชนในเมืองใหญ่ได้แล้ว ยังเป็นทรัพยากรชีวภาพที่เกิดจากธรรมชาติโดยแท้ ไม่ใช่ทรัพยากรชีวภาพที่เกิดจากการสังเคราะห์โดยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียุคใหม่ซึ่งเราเห็นชัดเจนว่าการดำรงชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันอยู่กับสิ่งที่สังเคราะห์ขึ้นมาเกือบทั้งสิ้น สิ่งสังเคราะห์เป็นสิ่งแปลกปลอมถ้าใครเข้าใจชีววิทยาดี สิ่งสังเคราะห์เป็นสิ่งแปลกปลอมที่มนุษย์สร้างสรรค์และปรุงแต่งขึ้นมาโดยใช้วิทยาการก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และมนุษย์ได้สัมผัสมาในช่วง 40-50 ปี นั้นเป็นอันตราย เรายังจะได้ยินกันเสมอว่าการสัมผัสหรือกินในสิ่งใหม่ที่ปรุงแต่งขึ้นมาเป็นมะเร็ง ดังนั้นก็เป็นมะเร็ง สิ่งสังเคราะห์เป็นต้นเหตุของมะเร็งเกือบทั้งนั้น แม้ว่าถ้ากินอาหารธรรมชาติหรืออยู่กับธรรมชาติ ตรงนี้แน่นอนที่สุดปัญหาทางด้านสาธารณสุขก็จะไม่เกิดขึ้น ถ้าเราทำความเข้าใจเป็นเครือข่ายกันในทุกระดับเช่นนี้ และมีองค์กรหลายๆ องค์กรเข้ามามีส่วนร่วมคิดร่วมทำก็จะเป็นการนำไปสู่การแก้ปัญหาความยากจนอย่างแท้จริงและยั่งยืนยาวนาน

คำถามจากผู้เข้าร่วมสัมมนา

คำถาม

การปลูกป่าจัดเป็นขบวนการหนึ่งในการฟื้นฟูป่าหรือไม่

ดร.วิสุทธิ์

มันคงทั้งใช่และไม่ใช่ไปพร้อมๆกัน ขึ้นอยู่กับว่าปลูกอย่างไร ถ้าปลูกแบบที่ผมเห็นเขาปลูกหลายๆแห่งนั้น คงไม่ใช่การฟื้นฟูแต่กลับจะเป็นการทำลายมากกว่า ถ้าปลูกจริงๆก่อนที่จะปลูกต้องมีกระบวนการศึกษาปลูกอย่างไร ผมไม่แน่ใจว่ากรมป่าไม้จะมีวิธีการแบบนี้หรือไม่ แต่ที่ผมไปเห็นในต่างประเทศ ก่อนเขาจะปลูกป่า จะต้องดูว่าพื้นที่นั้นเหมาะสมหรือไม่ และควรจะปลูกอะไรบ้างและอย่างไร มันจะใช้ตำราเดียวกันไม่ได้ทั้งหมด แต่ละพื้นที่มันจะมีความหลากหลายและซับซ้อนแตกต่างกัน เพราะฉะนั้นข้อมูลพื้นฐานในแต่ละพื้นที่จำเป็นจะต้องมี นั่นเองจะมีข้อมูลกลางๆเป็นหลักกลางๆอยู่ ซึ่งสามารถเอาไปประยุกต์ใช้ได้ แต่จะเอาไปทั้งกรณีเป็นแบบพิมพ์เขียว (blue print) อย่างนั้นคงจะไม่ได้ คำตอบคือว่าใช่หรือไม่นั้น แล้วแต่ว่าเราจะปลูกยังไง ปลูกตรงไหน และมีกระบวนการอย่างไร

คำถาม

สนใจนโยบายป่าล้อมเมือง โดยชุมชนที่มีป่าควบคุมเมืองในการใช้ทรัพยากร อยากทราบว่าจะมีวิธีการที่เป็นไปได้เข้าใจง่ายสำหรับชุมชนชาวบ้านอย่างไรบ้าง

ดร.วิสุทธิ์

ป่าล้อมเมืองที่ผมพูดนี้ไม่ได้มีความหมายว่าเป็นคอมมิวนิสต์เหมือนวิธีคิดในอดีต สมัยก่อนนโยบายของคอมมิวนิสต์คือป่าล้อมเมือง ที่ผมพูดนี้อาจจะเป็นหลักการเดียวกันแต่คนละอุดมการณ์ ป่าล้อมเมืองในที่นี้คือ เราพัฒนาแบบยั่งยืน เราใช้ทรัพยากรท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด จะไปให้คนในเมืองมาบอกให้คนท้องถิ่นทำอย่างนั้นทำอย่างนี้คงไม่ถูกต้องและไม่เหมาะสม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรชีวภาพที่มีอยู่และที่ใช้กันอยู่ ผมคิดว่าเหมือนกับเราจะพัฒนาอะไรสักอย่างหนึ่ง เราจะรณรงค์นโยบายหรือคำสั่งจากส่วนกลางบอกลงมาคงไม่ได้ ถ้าให้ชาวบ้านเขาช่วยกันคิดช่วยกันทำ ชาวบ้านนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่แล้ว

แต่เอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์เข้าจับบ้าง ไม่เรียนรู้นั้นกับชาวบ้านแต่ไม่ได้หมายความว่าไปบอกเขา ไปเรียนรู้นะทำให้เป็นขบวนการ ผมคิดว่าตรงนี้เราจะมีผลกระทบสูงมาก ขบวนการป่าล้อมเมืองอย่างที่ผมโยนแผ่นใสให้ดูเมื่อกี้ มันต้องการองค์ความรู้ในระดับหนึ่งเพื่อไปช่วยทำให้การพัฒนาป่าชุมชนดีขึ้น และเร็วขึ้น การศึกษาวิจัยในลักษณะเช่นนี้เป็นวัฒนธรรมตะวันตกที่เขาพยายามใช้กระบวนการค้นคว้าหาความรู้เพื่อแก้ปัญหาธรรมชาติมันคืออยู่แล้ว ป่าสายอยู่แล้ว 40 ปีใช้งานได้ เขาจะหาวิธีการว่าทำอย่างไรถึงจะลดอายุต้นไม้ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้ จาก 40 ปีให้ลดลงเหลือ 35 ปี หรือลดลงมาเป็น 30 ปี เพื่อลดเวลาและขั้นตอน เพื่อเพิ่มมูลค่า คราวนี้จำเป็นต้องใช้กระบวนการวิจัยเข้าไปช่วย ผมถึงเน้นว่าการวิจัยเป็นสิ่งที่สำคัญ ที่นักเศรษฐศาสตร์เขาบอก มันไม่ใช่ว่ามีหรือไม่มี มันสำคัญอยู่ที่ว่ารู้หรือไม่รู้ต่างหาก

คำถาม

ทุนนิยมนำกลืนและทำลายความหลากหลายทางชีวภาพอย่างมาก มีแนวทางหยุดยั้งอย่างไร

ดร.วิสุทธิ์

ก็คงจะยากแต่ผมเชื่อในหลักของธรรมชาติอย่างหนึ่งคือ “บูบหนอพองหน่อ” ซึ่งอยู่กับช่วงเวลา ถ้าเราดูประวัติศาสตร์มันจะมีขึ้นมีลงเสมอ เมื่อมีระบบหนึ่งขึ้นมาและค่อยๆ ลดลงไป ทุนนิยมก็เป็นอีกระบบหนึ่งที่พุ่งขึ้นมาและมันก็คงจะต้องสลายไปในที่สุดเช่นเดียวกับโลกาภิวัตน์ เพราะว่ามักเกิดธรรมชาติ ถ้าจะให้อธิบายก็คงยากเหมือนบรรยายวิชาชีววิทยาเบื้องต้น เริ่มต้นสิ่งมีชีวิตอยู่กันตามท้องถื่น กระจัดกระจายอยู่ตามความเป็นอยู่ของมัน เหมือนกับชุมชนอีสานก็เป็นอย่างหนึ่ง ภาคเหนือเป็นอย่างหนึ่ง ภาคใต้เป็นอีกอย่างหนึ่ง มันต่างกัน วิธีชีวิตก็ต่างกัน วัฒนธรรมก็ต่างกัน นี่คือพฤติกรรมของการปรับตัวของสิ่งมีชีวิตที่ตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม ระบบทุนนิยมก็คล้ายๆ กัน เมื่อมีขึ้นก็จะมีลงและคงจะต้องและสลายไปได้ แต่ในช่วงชีวิตของเราอาจไม่เห็นการล่มสลาย แต่ผมเชื่อมั่นว่ามันคงจะสลายไปในที่สุดตามกฎหมายธรรมชาติที่ “อนิจจัง” ของสรรพสิ่ง

๐๐๐๐๐๐

รายงานการประชุมนักวิจัยและอาสาสมัคร เพื่อสรุปบทเรียนและวางแผนงาน

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้ : ส่วนประสานงานกลาง ภาคใต้

วันที่ 24 - 25 มิถุนายน 2546

ณ สำนักพัฒนาการศึกษา ทาซามา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา 3 จ.สงขลา

เริ่มประชุม 14.00 น.

วันที่ 24 มิถุนายน 2546

วาระที่ 1 เรื่องแจ้งเพื่อทราบ

คุณนฤทธิ คงสุวรรณ ผู้ประสานงานโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ เปิดการประชุม และได้แจ้งเรื่องการเปลี่ยนแปลงนักวิจัยผู้รับผิดชอบโครงการศูนย์น้ำปากพริง เนื่องจากคุณณิรัตน์ นิตรปราสาท ซึ่งเดิมเป็นนักวิจัย และนายศุภณ สุขาพล เป็นผู้ช่วยผู้วิจัยในกรณีศูนย์น้ำปากพริงได้ถอนตัวออกจากโครงการ ดังนั้น จึงมีนักวิจัยคนใหม่เข้ามารับผิดชอบแทนคนเก่าคือ นายทุนสันติ หัย ขาณกุ(คัม) และนายชัยรัตน์ พุ่มรักษาดี และในส่วนของทีมงานกรณีอื่นๆ ยังมีเจ้าหน้าที่เหมือนเดิม

จากนั้นได้ชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ของการจัดการประชุมในครั้งนี้

1. เพื่อสรุปสถานการณ์การทำงานที่ผ่านมาตั้งแต่ช่วงเดือน กุมภาพันธ์ - มิถุนายน 2546 นี้
2. เพื่อคุยกรอบของการทำงานให้ชัดเจน และให้มีการเข้าใจกรอบการทำงานที่ตรงกัน เนื่องจากการทำงานที่ผ่านมา นั้น กรอบการทำงานของแต่ละพื้นที่นั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด และไม่ตรงกันจึงทำให้การเขียนรายงาน กรอบ และวิธีคิดในการทำงานต่างกัน

3. เพื่อกำหนดแผนงานต่อไปให้ชัดเจน โดยเฉพาะแผนการทำงาน 6 เดือนแรกที่จะเริ่มงานต่อไปในระยะที่ 2

ในส่วนของกิจกรรมตามแผนงานโครงการฯ ในแต่ละพื้นที่นั้น ให้เริ่มทำได้เลยตั้งแต่เดือน กรกฎาคมนี้เป็นต้นไป และทาง สทว. ได้แจ้งมาแล้วว่า จะมีการเซ็นสัญญาโครงการในระยะที่ 2 ในช่วงเดือนกรกฎาคม 2546 นี้

วาระที่ 2 รายงานสถานการณ์แต่ละพื้นที่

1. ป่าต้นน้ำเขาพระ

เนื่องจากจะมีการสร้างอ่างเก็บน้ำในพื้นที่คลองลำซาง และคลองลำซัน ค.เขาพระ อ.รัตนบุรี ซึ่งชาวบ้านในพื้นที่ไม่เห็นด้วย และไม่ยอมให้มีการสร้าง แต่ในส่วนของ อบต.ต้องการให้สร้าง และได้มีเจ้าหน้าที่โครงการศึกษา เข้ามาช่วย รวมทั้งเครือข่ายชาวบ้านเข้ามาช่วยในด้านข้อมูลและทรัพยากร ส่วนสถานการณ์ในเดือนพฤษภาคมที่ผ่านมา ได้มีเจ้าหน้าที่สำรวจอ่างเก็บน้ำจากหน่วยงานราชการ เข้ามาสำรวจในเขตอำเภอคลองหิน ทำให้ชาวบ้านได้ออกเคลื่อนไหวและบอกว่าไม่ต้องการเขื่อน ให้ไปสร้างที่อื่น

ในกรณีคลองลำซาง ตอนนี้สถานการณ์เบาบาง เนื่องจาก อบต.กำลังจะหมดวาระการทำงาน แต่ในเดือนที่ผ่านมาก็มีความรุนแรงเนื่องจาก อบต. ต้องการให้สร้างเขื่อน ทำให้ท่วชลประทานเข้ามาในพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่รวมกลุ่มยกขบวนเคลื่อนไหว และตกลงกับทีม อบต.และชลประทานว่าจะมีการพูดคุยกันที่ เขาพระ แต่ทางด้าน อบต.และชลประทานไม่ยอมลงมาพูดคุยในพื้นที่ตามนัดหมาย และสถานการณ์ต่อไปคาดว่าจะยังมีความรุนแรงมากขึ้น

ชาวบ้านในพื้นที่ไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนเนื่องจากเห็นได้เห็นตัวอย่างจากพื้นที่ ตำบลคอกช้างแล้วว่าไม่ได้ผลประโยชน์อะไร ได้มีการเก็บข้อมูลกับ ค.กัมแพงเพชรและท่าชะมวงซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกอ้างอิงว่าเป็นผู้ที่ต้องการน้ำจากโครงการนี้ แต่เมื่อได้มีการศึกษา ได้คำตอบว่าไม่ได้จากน้ำ และที่มีการอ้างว่าจะเอาน้ำมาช่วยการท่นใน ค.ท่าชะมวงนั้น ในตอนนี้ที่นางดังกล่าวเป็นสวนยางเกือบหมดแล้ว

ผู้ที่อยู่ในเขต อ.ท่าชะมวง ได้รับน้ำจากป่าต้นน้ำเขาพระอยู่แล้ว ถึงแม้ว่าไม่มีการสร้างอ่างเก็บน้ำก็มีน้ำพอใช้อยู่แล้ว เพียงแต่ต้องซ่อมแซมเหมืองทางน้ำให้ดีขึ้นได้แล้วและที่นาในตอนนี้ก็ทำได้ถึง ๓๐๐ ไร่ต่อปีโดยไม่ต้องพึ่งเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำ โดยใช้น้ำจากคลองต่างๆ เช่นคลองกรอยน้อย ได้อย่างเพียงพอ แต่ อบต.ต้องการงบประมาณจึงคิดจะสร้างอ่าง

ตอนนี้ทีมวิจัยโครงการฯ ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงลึก เพื่อเก็บรายละเอียดให้ได้มากที่สุด

ในแง่คนที่เข้าร่วมโครงการ ตอนนี้มีคนเข้าใจเพิ่มขึ้น และได้เริ่มทำงานเชิงรุกในเรื่องป่าด้วยเช่นกันในด้านฐานเครือข่าย

และสถานการณ์ที่ได้ติดตามเรื่องอ่าง ตอนนี้ อบต. ไม่ยอมรับฟังชาวบ้าน ซึ่งได้มีการนัดพูดคุยกัน 2 ครั้ง ในด้านข้อมูลของ อบต. ได้มีการยื่นหนังสือให้ป่า ไม้เขื่อนอนุมัติสร้างเขื่อน แต่หนังสือนี้ไม่ได้รับการอนุมัติจริง จากการคุยกับแกนนำชาวบ้านในพื้นที่ ได้มีการใช้เงินซื้อชาวบ้านให้ยอมรับ แต่เมื่อหน่วยงานของชลประทานได้ลงไปในพื้นที่ได้ถูกชาวบ้านไล่ออกจากพื้นที่

ใบกำกับระดับอำเภอ ทีมวิจัยได้ทำความเข้าใจกับทีม ชาวบ้าน รวมถึงทีมงานสาธารณสุข และทีมสุขภาพ โดยพยายามทำความเข้าใจในเรื่องสุขภาพที่ต้องเริ่มแก้ปัญหา เนื่องจากชาวบ้านไม่สามารถใช้น้ำได้เลย เพราะน้ำที่มดลงไปใช้ไม่ได้ เนื่องจากจะคัน

ปัญหาในเรื่องการเก็บข้อมูล ตอนที่ได้มีการเก็บอยู่เรื่อยๆ แต่ข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมานั้น ยังไม่ได้มีการตั้งทวาระห์

ข้อมูลที่เก็บจะเป็นเรื่องของประวัติชุมชน(เพิ่มเติม) และข้อมูลการใช้น้ำ และต่อไปจะเป็น การเก็บข้อมูลเชิงลึก ในตำบลท่าชะมวงซึ่งเป็นพื้นที่ที่จะ ได้รับประโยชน์จากการใช้น้ำจากการสร้าง เขื่อน

ปัญหาในการเก็บข้อมูลของทีมวิจัยและอาสาสมัครเก็บข้อมูลไม่ค่อยมีปัญหายุ่งยาก การจัด ทีมลงพื้นที่จัดเป็นทีมละ 2 คน โดยแบ่งเป็นจุดพื้นที่ เป็นกลุ่มมี 7 กลุ่มด้วยกันในเขตนอกพื้นที่การ สร้างเขื่อน โดยเฉพาะเขตตำบลท่าชะมวงซึ่งเป็นพื้นที่คนใช้น้ำ เนื่องจากมีการอ้างจากชลประทาน ว่า มีรายชื่อผู้ขอใช้น้ำ แต่เมื่อทางทีมงานและชาวบ้านขอดูรายชื่อทางกรมชลประทาน ไม่ยอมให้ดู ซึ่งเป็นสาเหตุจากการที่ชาวบ้านไม่รู้เรื่องการเซ็นชื่อในการจัดประชุมของหน่วยงานราชการที่ผ่านมา และตอนนี้ได้มีการชี้แจงให้ชาวบ้านในพื้นที่ดังกล่าวว่าเรื่องที่เซ็นชื่อเป็นเรื่องอะไร หากไม่รู้ว่าเป็นเรื่องอะไรนั้นห้ามเซ็นชื่อโดยเด็ดขาด

สรุปสถานการณ์ข้าพหระมี 2 ส่วน คือ

1. การรูกเรื่องเขื่อน
2. ข้อมูลในเรื่องของผู้ใช้น้ำว่าจริงหรือไม่ และงานในพื้นที่หลักของโครงการ

2. กรณีผู้ทะเลสาบ

ที่ผ่านมาเมื่อเหตุการณ์ที่สืบหน้าหอสมควร โดยสืบเนื่องจากปลายปีที่ผ่านมาที่รัฐบาลทักษิณ มา ภาคใต้ คุยเรื่องแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบ หลังจากที่บ้านได้เรียกร้องประกอบกับการจัดหาคน เข้าพรรคไทยรักไทย จึงเป็นการเมืองด้วยส่วนหนึ่ง ได้มีการตั้งคณะกรรมการพัฒนาทะเลสาบ และ มีส่วนของประชาชนเข้าเป็นคณะกรรมการด้วย 13 คน โดยมี นายชวลิตเป็นประธาน ซึ่งผลจากนั้น ทำให้มีการเคลื่อนไหวไปอย่างรวดเร็ว

ส่วนของโครงการสิทธิฯ เป็นการตามงาน ที่ผ่านมา โดยร่วมกับโครงการการจัดการ ทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ การทำงานในขณะนี้ได้ใช้วิธีการขมเงินสำรองจากกลุ่มออมทรัพย์ของชาว บ้านในพื้นที่ทำงานงาน

งานที่ห้า คือ งานด้านการประชุมประจำเดือน จำนวน 5 ชมรม ในเรื่องของชาวประมงใน
ทุกเดือน

งานที่เพิ่มขึ้น คือ งานของคนที่พัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบ ซึ่งแผนเดิม คือ จะทำอะไรให้คนได้
มาร่วมกันในการพัฒนาทะเลสาบ ช่วงที่ผ่านมาได้มีการจัดประชุมกัน 2-3 ครั้ง โดยความร่วมมือกับ
พช. และจากสำนักปลัดฯ โดยมีพื้นที่ป่า จากตะโพนศู พื้นที่นา จากตงหังพระ และคนลุ่มน้ำกือบ
รอบและยังขาดเพียงบางส่วนคือ แดบระโนด เพื่อคุยกันว่าจะมีแผนการทำงานอย่างไร

และได้มีการทำงานร่วมกับ พระสงฆ์ ในโครงการธรรมชาติรอบทะเลสาบ โดยการเดิน
รอบทะเลสาบ

โครงการแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบนั้น จากการประชุมลุ่มน้ำทะเลสาบ ทำให้ชาวบ้านได้
ให้ความสนใจมากขึ้น โดยเริ่มจากแผนลอกทะเลสาบ เป็นเรื่องที่ชาวประมงเสนอ เนื่องจากปัญหา
เรื่องทะเลสาบตื้นเขิน จากความลึก 3 เมตรตอนนี้เหลือเพียง 1-1.5 เมตรเท่านั้น ซึ่งเป็นความ
ต้องการของชาวประมงให้ลอกทะเลสาบเฉพาะในร่องน้ำเท่านั้น ทำให้ส่วนราชการที่เข้ามาทำใน
ส่วนนี้ถึงเห็นว่าเป็นเรื่องจำเป็นสูง จึงได้นำไปเขียนโครงการขึ้นมา แต่ว่าในส่วนการลอกทั้งทะเล
สาบนั้น อาจจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อทะเลสาบได้

เป้าหมาย(โจทย์) ของลุ่มน้ำทะเลสาบ ตามโครงการศึกษา คือ เรื่องของการใช้น้ำในทุ่งระ
โนดกับชาวประมงในทะเลสาบ เนื่องจากการปิดปากกระวะ และทำให้สัตว์น้ำลดน้อยลง ซึ่งเป็นส่วน
หนึ่ง

โจทย์ คือ ทำอย่างไรให้มีการเปิดปากกระวะ โดยมีความเข้าใจร่วมกันทั้งชาวนาทุ่งระโนด
และชาวประมง และได้มีการตั้งกรรมการเพื่อจะหาเรื่องนี้แล้ว

3. ธรรมชาติปากพนัง

ตอนนี้ท่าที่ทราบ คือมีปัญหาเรื่องประตูละบายน้ำ คล้ายปากกระวะ แต่ลุ่มน้ำปากพนังใหญ่
กว่า ซึ่งกั้นระหว่างน้ำเค็มกับน้ำจืด เพื่อแยกน้ำจืดและน้ำเค็มขาดกัน

เมื่อปิดเขื่อน มีความเค็มร้อนในทุกด้าน ทั้งชาวประมง ชาวสวน เนื่องจากไม่มีน้ำเพียงพอ
ซึ่งเดิมแล้วมีน้ำ 5 น้ำ คือ เข็ม เปรี้ยว กรอช จืด เมื่อปิดปากพนัง ทำให้การส่งน้ำหน้าเขื่อนและหลัง
เขื่อนมีผลกระทบ

ปัญหาจากการปิดปากพนัง ทำให้เกิดผลกระทบจากการแยกน้ำ ทำให้มีกระทบต่ออาชีพ
ดั้งเดิม น้ำเค็มจากก็ไม่ค่อยได้ผล เนื่องจากตลิ่งต้องการน้ำกร่อยไม่ใช่ น้ำจืด และน้ำจืดที่ให้ชาวนา
ทำนาขึ้นเมื่อปล่อยน้ำให้น้ำท่วมและดินแฉะ ทำนาไม่ได้ ปัญหาต่อมาคือได้มีส่งเสริมอาชีพ

ทำนา แต่เมื่อทำแล้วไม่รู้จะนำไปขายที่ไหน เนื่องจากราคาข้าวต่ำ และทำนาถึงคิดว่าโตกว่าไรดีกว่า จึงมีการทำนาถึงมากกว่านาข้าว

ในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ ยังมีโรงสีไฟ การทำนาจะทำในช่วงฤดูฝนเท่านั้น แต่เมื่อเปิดปากพนังเพื่อทำนาก็ไม่ได้ผล และตอนนี้มีการเรียกร้องให้มีการเปิดเขื่อน แต่ไม่มีหน่วยงานไหนเข้ามาเกี่ยวข้องและให้การช่วยเหลือ

เป้าหมายของกรณีของปากพนังคือ เปิดประตูระบายน้ำ ตอนนี้ชาวบ้านต้องการให้เปิด แต่หน่วยงานรัฐบอกว่าเมื่อเปิดแล้วจะทำให้พื้นที่เขตเทศบาลปากพนังมีผลกระทบ และตอนนี้กำลังมีโครงการเปลี่ยนท่อส่งน้ำเป็นอีกที่หนึ่งเพื่อทดแทนที่เดิม ซึ่งตอนนี้ชาวบ้านกำลังรอให้โครงการนั้นเสร็จอยู่

ในส่วนของการข้อมูลนั้นยังเป็นเพียงขั้นเริ่มต้น และเป็นเพียงการเก็บข้อมูลภาพรวม จากการร่วมเสวนามาแล้วนั้นได้เลือกพื้นที่ 3 อำเภอ และแบ่งเป็น 3 พื้นที่ คือ 1) ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่, 2) ต.เกาะเพชร อ.หัวไทร, 3) ต.บ้านเพิง อ.ปากพนัง

4. กรณีบ้านขุน อ.สุวรรณภูมิ

พื้นที่เป้าหมายของกรณีบ้านขุนสุวรรณภูมิฯ ได้แบ่งเป็นสองพื้นที่ คือ อ.พนม และ แก่งกรุง อ.ไชยา

- ส่วนของ อ.ไชยา มีพื้นที่หลัก 3 หมู่บ้าน พื้นที่เครือข่าย 5 หมู่บ้าน ซึ่งเกี่ยวกับอุทยานพันที่ชาวบ้าน ซึ่งเป็นปัญหาจากหน่วยงานของรัฐ ในส่วนของโครงการสิทธิ ทำให้ชาวบ้านเข้าใจในสิทธิของชุมชนในการดูแลพื้นที่ตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน

ในช่วงแรกจะมีปัญหาจากการไม่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานรัฐ และตอนนี้ทำให้ชาวบ้านคิดว่าเราจะทำอย่างไรให้ชาวบ้านทำงานร่วมกับหน่วยงานของรัฐได้

หลังจาก เข้าไปทำงานในพื้นที่ จากการจัดเวที และประชุมร่วมกับชาวบ้าน ทำให้มองเห็นความสำคัญ และชาวบ้านเห็นว่าการรวมตัวและเรื่องกฎหมายสามารถช่วยได้ในการดำรงชีวิตและการมีส่วนร่วมรักษาป่าต้นน้ำ มีความมั่นใจในการมีส่วนร่วมในภาคประชาชน

กรณีของแกนนำชุมชนที่ถูกกักกันแก๊งค์ได้มีการต่อสู้และประสานงานจากภาคประชาชน และคณะกรรมการสิทธิฯ จากนั้นเรื่องได้มีข้อยุติศาลได้ยกฟ้อง เมื่อ 2 เดือนที่ผ่านมา และทำให้ชาวบ้านเกิดความมั่นใจในภาคประชาชนมากขึ้น และได้เห็นถึงความแตกต่างในการเข้าร่วมของภาคประชาชน

- ส่วนของพื้นที่แก่งกรุง ชาวบ้านได้มีการรวมตัวกันมาก่อนแล้วและได้มีการประสานกับหน่วยงานของรัฐในการประชุม และชาวบ้านได้มีการเปิดอุทยาน และตอนนี้สถานการณ์ได้คลี่คลายขึ้นมาบ้างแล้วและได้มีการแก้ปัญหาโดยการประสาน และจะมีการนัดประชุมใจกันอีกครั้งเพื่อหาข้อยุติและเป้าหมายเพื่อหาเขตที่ถาวร และให้ชาวบ้านสามารถรักษาเขตป่าไม่ได้ โดยการประสานความร่วมมือภายใต้ผลประโยชน์ของส่วนร่วม

การทำงานในรูปแบบของคณะกรรมการ มีเครือข่ายเป็นกลุ่มออมทรัพย์ 5 กลุ่ม บริหารโดยคณะกรรมการเครือข่าย และมีการประสานกับแกนนำในพื้นที่

- ส่วนของพื้นที่ อ.พนม การบริหารโครงการ มี 2 กลุ่ม คือ 1)กลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญา และ 2) อนุรักษ์ป่าต้นน้ำบ้านสองแพรก

ประเด็นการทำงาน ปัญหาหลักคือ คนทำงานของอำเภอพนมเป็นการเก็บข้อมูลเป็นส่วนใหญ่โดยการลงพื้นที่ หลังจากเปิดเวทีแล้ว พื้นที่ใกล้เคียงได้เข้ามาร่วมและต้องการเข้าร่วมเวทีด้วย และมีการร่วมเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้การเก็บข้อมูลได้เพิ่มขึ้นออกไปนอกพื้นที่

และคนในพื้นที่เก็บข้อมูล ได้เน้นไปในงานเคลื่อนไหวเป็นส่วนใหญ่ มีปัญหาเรื่องคนเก็บข้อมูลน้อย งานที่ทำคือการเชื่อมโยงเครือข่ายอนุรักษ์ภูมิปัญญากับเครือข่ายเหล่าพื้นบ้านด้านสิทธิทางภูมิปัญญา เครือข่ายป่าไม้ที่ดิน สหิการดูแลรักษา การจัดการป่า และเครือข่ายเยาวชน เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ทำงานร่วมกันในการเชื่อมต่อ

ในเขตบ้านสองแพรก บ้านพุดเดือน ซึ่งเป็นเขตป่าต้นน้ำ เทือกเขาทั้งสองนี้ มีต้นน้ำไหลจากทั้งสองส่วน และบ้านสองแพรกอยู่ระหว่าง เทือกเขาพนม และพุดเดือน น้ำจากป่าต้นน้ำนี้จะไหลลงสู่แม่น้ำคาปี ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลัก

หลังจากเปิดเวที ชาวบ้านได้ร่วมกันในการจัดการป่า และได้หยุดการทำลายป่า และตอนนี้มีปัญหาเรื่องนายทุนประมาณ 3-4 รายได้เข้ามากรำงานซื้อที่ และจ้างช่างทำที่ ส่วนชาวบ้านได้เข้าไปกันแต่ไม่สำเร็จเพราะมีคนในพื้นที่ร่วมด้วยโดยรับใช้นายทุน และเหตุการณ์ได้บานปลาย ชาวบ้านจึงได้ประสานกับจังหวัด กับผู้ว่าราชการจังหวัด จากนั้นได้มีการส่งการลงมายังในพื้นที่แต่ก็ไม่ได้รับการพิจารณาการเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ ชาวบ้านเห็นว่าเจ้าหน้าที่ละเลย ไม่ทำงาน โดยให้ข้ออ้างและทำให้ป่าหมด แปลงที่ถูกทำลายได้ถูกยึดโดยชาวบ้าน และชาวบ้านได้จับส่งสำนวนตำรวจ จำนวน 5 แปลง เมื่อระบุชื่อไม่รู้ชื่อจริง ผู้รวบรวมในพื้นที่ไม่มี ตำรวจไม่ได้ค้นสืบสวนข้อมูลทำให้ไม่สามารถจับผู้ทำจริงได้ และได้มีนักข่าวไอทีวี ลงไปทำข่าวเมื่อแล้วด้วย

ในส่วนที่บ้านพุดเดือน มีป่าที่สูญเสียไปแล้ว ประมาณ 1,000 กว่าไร่

ในส่วนคลองชะอุ่น จากการติดตามประชุมร่วมเครือข่ายอาสาสมัครในพื้นที่บ้านผ่านมาแล้ว 2 ปี ได้มีมติขอเพิ่มพื้นที่ 3 ครั้ง ตามกฎหมาย วันที่ 21 มกราคม 2546 สามารถทำแหล่งได้ไม่เกิน 40 ไร่ แต่ชาวบ้านไม่สามารถตอบรับกับอัตราภาษีได้ เนื่องจากต้องมีการเสียภาษีสูง สิ่งที่ได้รับจากกฎกระทรวงนั้นเป็นการออกมาเพื่อนายทุน เพราะต้องทำเป็นนิติบุคคล ตั้งเป็นกลุ่มคนไม่ได้ สรุปได้ว่าขณะนี้ ทางกระทรวงตั้งให้กระทรวงสรรพตมิตสามารถจับกุมพยานโดยอาชญา และในส่วนของการบ้านในพื้นที่ได้มีการประสานกับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนและได้เกิดเป็นคดีความ มีการส่งเรื่องขึ้นศาล เป็นการต่อสู้ในสิทธิของตัวเอง

ในเรื่องการปฏิรูปที่ดิน รัฐบาลให้สิทธิในมาตรา 54 เมื่อชาวบ้านเริ่มรู้เรื่องสิทธิได้ออกมาทวงสิทธิของตัวเอง ในเขตอำเภอนม จ.นครราชสีมา และสุราษฎร์ฯ บางส่วน และพื้นที่หลักๆ คือ เขตอำเภอนม ได้มีการตรวจสอบพื้นที่ แต่ผู้ว่าฯ ไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ พื้นที่เช่าจริงๆ ประมาณ 9 หมื่นกว่า ไร่ แต่พื้นที่ที่ได้รับจากอำเภอ เพียง 2 หมื่นไร่ ซึ่งได้ถูกหมกเม็ด ทำให้ชาวบ้านไม่มีที่ทำกินจากปัญหานี้

นายทวีศักดิ์ ประชุมรัตน์ กล่าวเพิ่มเติมว่า มีกระบวนการการทำงานมาก่อนหน้านี้แล้ว 2 ปี ประเด็นอาจเก็บไม่ครบ ไม่มีเอกสาร อีกเรื่องคือ ถ้าดูโดยรวมช่วง 6 เดือนที่ผ่านมาชีวิตที่เป็นตัวเก็บข้อมูล ตามกรอบงานของสุราษฎร์ คือ ให้ชาวบ้านคิดหาทางออกของปัญหาต่างๆ เมื่อทำแล้วกลับเป็นบทเรียน ตามแนววิจัยเชิงปฏิบัติการ แต่ก็พบว่าข้อมูลหลุด หายหายไปบ้าง

โดยทวิชัยของเราก็คือ สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญจะเป็นจริงได้อย่างไร อะไรเป็นอุปสรรค เราสนใจว่ากฎหมายตัวไหนเป็นอุปสรรค และเรามองหาข้อเสนอของการทำให้รัฐธรรมนูญเป็นจริง

การแลกเปลี่ยนข้อมูล การเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชน

นายพิศ ปิตะพลี(กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ) กล่าวว่า สิทธิ หมายถึง การที่ประชาชนยอมรับให้รัฐออกสิทธิทำกิน การมีสิทธิทำกิน การที่เราทำอยู่แล้วให้มีสิทธิในดินนั้น แต่รัฐเข้ามาบุกรุกของชาวบ้านและประชาชนในการทำกิน โดยการสร้างอ่าง ชาวบ้านได้กลับมาแต่ทรัพย์สินจากการจ่ายค่าชดเชย ชาวบ้านต้องมีสิทธิที่จะทำกิน มีสิทธิในที่ดิน ไม่ใช่แค่เพียงทรัพย์สินที่มีอยู่เช่น ราง คันไม้ (เรื่องสิทธิตามกฎหมาย) เช่นในเรื่องสิทธิทำกินตามกฎหมาย

เกษตรกรรม หันทิพย์ทอง(ผู้นำปากพ่อง) กล่าวว่า สิทธิของคนกลุ่มนี้ คือสิทธิในการประกอบอาชีพ เช่นการปิดกั้นห้ามประกอบอาชีพ ซึ่งจริงๆ แล้วชาวบ้านเขาทำมาก่อนหน้านี้แล้ว และเขาได้ทำมาตั้งแต่เดิม แต่รัฐมากำหนดให้เขาทำ (สิทธิชุมชนในการประกอบอาชีพ)

ตามชาย สังข์ทอง (ป้าชุมชนสุวรรณบุรีฯ) ถึงชุมชน จากการศึกษา ออกตัวอย่างในกรณีพิเศษ
ที่ปรึกษา... (ป้าชุมชนสุวรรณบุรีฯ) ...แห่งภูมิปัญญาคั้งเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงรุ่นลูกหลาน และเป็น
สิ่งที่สื่อให้เห็นว่าเขาคือสืบทอดต่อไป แต่รัฐมาวิเคราะงนสัทิจตรงนี้ ในด้านภูมิปัญญา และเป็นสัทิจ
ที่ชุมชนได้มาจากความรู้ และประสบการณ์ที่ผ่านมา ซึ่งไม่ใช่เป็นสัทิจของคนใดคนหนึ่ง (เป็นสัทิจ
ของทุกคนที่ฟังจะได้รู้ เป็นสัทิจทางภูมิปัญญา ทางความคิด ความรู้ต่างๆ ที่ถ่ายทอดสู่รุ่นลูก
หลาน)

สิทธิชุมชน คือ สิ่งที่ทุกคนควรได้รับตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ เชื่อว่าชุมชนถูกละเมิดจากเจ้าหน้าที่รัฐทั้งหมด ถ้ามีทั้งที่มีคนให้ และสิทธิที่ต้องเรียกร้อง นอกจากนี้ชุมชนยังละเมิดสิทธิด้วยกันเอง ตัวอย่างที่เพื่อนบ้านละเมิดสิทธิกันเอง บ้านที่เป็นถนนรุกล้ำที่ดินของเพื่อนบ้าน โกงที่ดินของเพื่อนบ้าน สรุปว่าการวิจัยของโครงการสิทธิหลักคือ หมาจิ้งจอกการคุ้มครองสิทธิ

ท่านคิซิบ ซาฮากุ (ผู้นำปากหมิง) สัทธาธิฐน ชื่นอยู่กับว่าสัทธาธิฐนเกิดชวยเนื่องจากส่วนใด
ไม่ว่าเรื่องสัทธาธิฐน หรือสัทธาธิฐนทก ที่อาจะกระทบตอฐนหรือสัทธาธิฐน ซึ่งคืองูไปคาบมคกรณ

สิทธิชุมชน หมายถึง องค์กรหนึ่งๆ หรือกลุ่มๆ หนึ่งเช่น ชาวนา หรือประมง หรือหมู่บ้าน
ตำบล โดยที่คงเป็นกลุ่มองค์กร

วรินทร์า โคฐรวงศ์(ส่วนกลาง) ทุกคนได้ให้ความหมายสิทธิชุมชนว่า คือโครงการรัฐ และนโยบายที่ทำให้เกิดการละเมิดสิทธิของชุมชน และประเด็นที่กังวลว่า แล้วชุมชนได้ละเมิดสิทธิของชุมชนเองหรือไม่ แล้วเราจะแก้ไขอย่างไร

บรรจบ ช่วงคง(ผู้ร่น้ำปากพนัง) ในเขตลุ่มน้ำปากพนังสามารถอยู่ร่วมกันได้ ไม่เคยมีการ
ขัดแย้งกัน ไม่ได้ละเมิดสิทธิชุมชนกันเอง ระหว่าง นาทุ่ง กับ ไร่สวนผสมก็ยังสามารถอยู่ร่วมกัน
ได้

ชัยรัตน์ ชุ่มรักชาติ(ชื่อนี้ปากหนังสือ) ในกรณีปากหนังสือ เรื่องผลกระทบชุมชนต่ออาชีพที่ได้
สร้างโครงการไปแล้ว ชุมชนจะมีสิทธิในการหาทางประนีประนอมให้สามารถทำอาชีพร่วมกัน เรา
ควรหาส่วนแยกค่าระหว่างส่วนที่กระทบและไม่กระทบ มาร่วมกัน

ตลอดชั้น นิตตะหัตถิ(ปาดันน้ำเขาพระ) เราพบว่าโครงการอ่างเก็บน้ำเป็นการละเมิดสิทธิชุมชน ซึ่งเราพยายามสร้างกระบวนการต่างๆ กับชาวบ้าน และพบว่าข้าราชการเป็นตัวการในละเมิดสิทธิ จากการวิจัยเราถอดข้อมูลออกมาจากชาวบ้านพบว่า ส่วนท้องดินทั้งหลายเป็นเครื่องมือของภาครัฐเพื่อการกอบโกยผลประโยชน์ มีความไม่สนใจเหตุผลในการสร้างอ่างเก็บน้ำ และเรื่องผลประโยชน์ของโครงการ

กบเกียรติ ประชุมวัดนัด(ป่าชุมชน จ.สุราษฎร์ฯ) สิทธิมี 2 ประเภทคือ 1) สิทธิที่ไม่มีกฎหมาย
คุ้มครอง... สิทธิมี 2 ประเภทคือ สิทธิในการจัดการป่า ตัวอย่างเช่นการ
ร่วมจัดการ... สิทธิมี 2 ประเภทคือ สิทธิที่ดินทำกิน ส่วนป่าชุมชนเป็นสิทธิ
ทำนุบำรุง

วิทยา ชเมวณ (ส่วนประสานงานกลางภาคใต้) คิดว่าสิทธิชุมชนมีหลายด้าน บางด้านเป็น
เครื่องมือในการดำรงอยู่ร่วมกัน เช่นสิทธิในภูมิปัญญาแหล่งพื้นบ้าน ชุมชนชาวนา ชุมชนนาทุ่ง
ปัญหาที่จะประนีประนอมระหว่างผลประโยชน์ของกลุ่มชุมชนต่างๆอย่างไร ซึ่งตอนนี้ยังคลุม
เครืออยู่

นฤฤทธิ์ ทรงสุวรรณ กล่าวเพิ่มเติม เมื่อเราได้ให้ความหมาย ชุมชนบนฐานทรัพยากร
ดังนั้นเราจะต้องอธิบายให้ได้ว่าเราสัมพันธ์กับทรัพยากรอย่างไร เรามีตัวตนอย่างไร(ตัวตนอัน
สัมพันธ์กับฐานทรัพยากร) ซึ่งภาระกิจที่ไม่ง่ายคือการชักชวนกลุ่มต่างๆให้เข้าใจตัวตนบนฐาน
ทรัพยากรร่วมกัน อันนี้เป็นโจทย์ของโครงการสิทธิชุมชน

ที่ผ่านมาชุมชนไม่มีตัวตน ไม่มีกฎหมาย ทำให้ถูกละเมิดสิทธิ รัฐใช้เงินซื้อสิทธิชุมชน
จ่ายค่าชดเชย แต่จะจ่ายเท่าไรสำหรับสิทธิในภูมิปัญญา

ตอนนี้เราต้องมาช่วยกันเชื่อมกรณีทั้งหมด สิ่งสำคัญคือเราต้องช่วยกันหาความหมายของ
ตัวเอง แล้วอธิบายให้สังคมเข้าใจ ซึ่งเราจะได้มาแลกเปลี่ยนกันว่าทำอย่างไร มีความหมายต่างๆ
เช่น อัตลักษณ์คืออะไร ประวัติศาสตร์ของเรามีอย่างไร เราใช้ทรัพยากรอย่างไร เราจะพึ่งตัวเอง
อย่างไร ซึ่งเป็นสิ่งที่เราต้องค้นหา ให้ได้ ตัวอย่างที่น่าสนใจ เช่น การทันทดสอบทางของป่าต้น
น้ำเขาพระ

จากนี้ไปเราจะคุยเรื่องแผนงาน 6 เดือนข้างหน้าว่าเป็นอย่างไร ทำข้อมูลอย่างไร มีข้อมูล
อย่างไร ประเภทไหน เพื่ออธิบายสิทธิชุมชนที่เราคุยมาแล้ว โดยดูว่าในส่วนของตนเองมีส่วนขาด
ตรงไหนจากนั้นนำมาปรับปรุงให้ดีขึ้น เช่นในส่วนที่มีมัลลีน่าจะเพิ่มเติมอะไรบ้าง ปรับเปลี่ยนปรับ
ปรุงจุดไหนบ้าง เราต้องตอบโจทย์ของการวิจัยให้ได้

วิทยา อารมณ์ ได้ให้ความหมายของคำว่า "โจทย์" คือ เป็นคำถามที่เราต้องการค้นคว้า โดย
เกิดมาจากที่เราเลือกมาแล้วว่าจะได้ประโยชน์ และถ้าโจทย์เล็ก ก็จะไม่สมบูรณ์ แต่หากโจทย์ใหญ่
เกินไปก็จะทำไม่ได้ เช่น โจทย์การวิจัยเรื่องสิทธิเครือข่ายสุราษฎร์ฯ เราจะทำอย่างไรให้เป็นจริงได้
เพื่อการตอบกับโจทย์ที่เราตั้งขึ้น

เพราะฉะนั้น ข้อมูลหรือกระบวนการที่ได้จากการวิจัย ต้องไม่แตกต่างกัน เพื่อให้โจทย์ได้มาใน รูปแบบที่เดียวกัน ดังนั้น โจทย์เป็นส่วนหนึ่งที่เป็นทางผ่านในการทำงานข้อมูลในเชิงวิชาการและ ไม่เป็นทางการ

“โจทย์” คือ คำถาม ที่เรากำลังค้นหา (ปึกธง) ว่าการมีส่วนร่วมที่เราจะใช้อย่างไร เอกลักษณะ ของตัวเองเป็นอย่างไร สอดคล้องกับเรา มีขอบเขตแค่ไหนที่เราสามารถทำได้ และหากตอบได้ เช่น การจะเปิดเขื่อน เราต้องมีคำถามย่อย ว่าเราจะทำอย่างไร มีข้อมูลอะไรที่สมควรเปิดเขื่อน ซึ่งจะ ทำให้หากคำตอบได้ง่ายขึ้น

สมเกียรติ ประชุมรัตน์ ได้ถามถึงโจทย์ของส่วนกลาง

“โจทย์ของส่วนกลางที่จะต้องตอบกับ ชกว. เป็นอย่างไร?”

อมรรัตน์ เกรียงขจร(ส่วนกลาง) ชี้แจงว่า ก่อนหน้านี้ได้ลงไปคุยในพื้นที่มาก่อนแล้ว โดย ตัวเองเป็นคนประเมินและดูข้อมูลที่ทำขึ้นมาว่าตรงไหนทำได้บ้าง ตรงไหนไม่ได้บ้าง และขึ้นอยู่กับ ปัญหาใด?

เท่าที่ได้รับฟังนั้น เมื่อมีคำถามว่า สาระสำคัญของงานวิจัยคืออะไร? ตัวเลขโครงการเป็น อย่างไร? ไม่ควรคาดหวังกรอบจากส่วนกลางเพียงอย่างเดียว ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับแต่ละพื้นที่ด้วย โครงการสิทธิไม่ได้กำหนดกรอบในแต่ละพื้นที่เป็นที่ยึดตัว ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับพื้นที่

ให้ส่วนของการทำงานในเครือข่ายที่เน้นหนัก ควรมีส่วนที่เป็นข้อมูลมาเสริมด้วย

ในเชิงนโยบายคิดว่ามีความชัดเจนกันอยู่แล้วในทุกพื้นที่

“โจทย์เดิม” มาจากการวิจัยของงานวิจัยจากนักวิชาการหรือเอ็นจีโอที่ทำงานกับชาวบ้านใน ระยะที่ 1 คือ โครงการสิทธิชุมชนศึกษาในสถานการณ์สากล และให้เกิดเป็นโครงการในระยะที่สอง โดยเห็นว่าชาวบ้านควรมีส่วนร่วมในเรื่องสิทธิชุมชนของชาวบ้าน จึงได้เกิดโครงการสิทธิชุมชน ศึกษาขึ้นมา สิ่งสำคัญที่เรานั้นคือ กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน โดยเริ่มต้นเราคือข้อมูลพื้นฐานก่อน และโจทย์ที่เกิดขึ้นมาจากที่ทางภาคเป็นคนเขียนขึ้นมาเอง ซึ่งไม่ใช่เป็นโจทย์จากส่วน กลาง

ชี้แจงโจทย์ร่วมของโครงการ

“โจทย์ร่วม” คือ เราจะจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยมีส่วนร่วมของชุมชนได้ อย่างไร?

กระบวนการ คือ การสร้างคน โดยเริ่มจากการสร้างองค์ความรู้ (องค์ความรู้คือคุณรู้ว่าคุณมีความรู้ อะไรบ้างที่จะให้ข้อมูล มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง?)

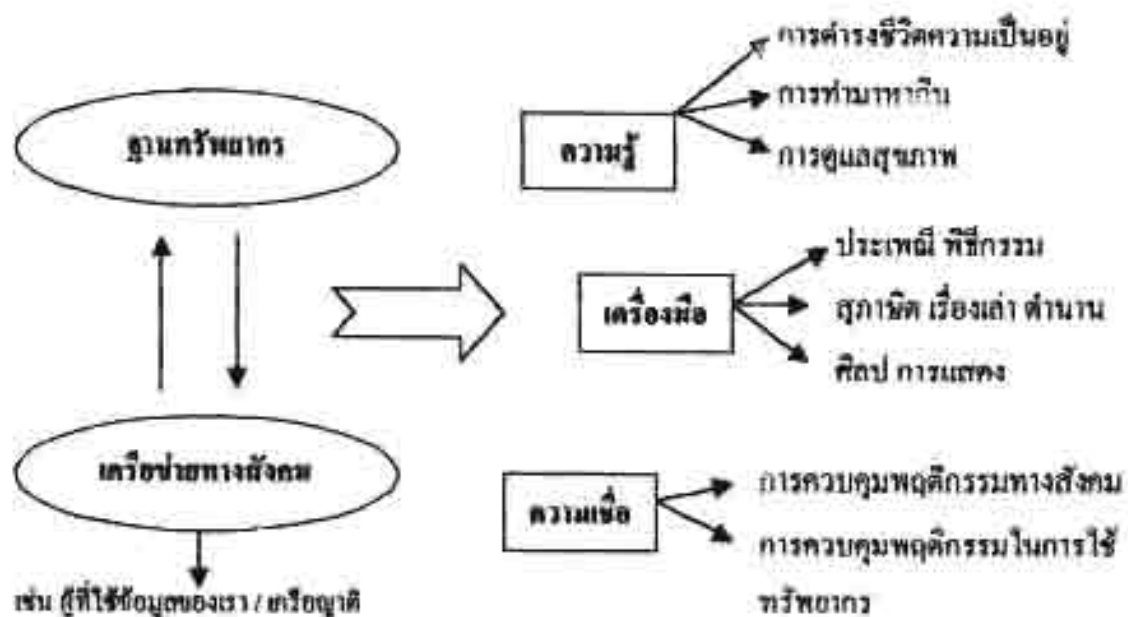
กรอบที่ได้ทำมาแล้วนั้น เป็นการเขียนเพื่อให้เชื่อมโยงได้ โดยแยกเป็นกรอบๆ เป็นห้องๆ และในแต่ละพื้นที่ทำงานเกี่ยวกับอะไร จากนั้นเมื่อเราใส่กิจกรรมลงไป ก็จะแยกออกมาว่าเป็นกิจกรรมไหน ก็จะใส่ลงไปกิจกรรมห้องนั้น เช่น การสร้างคน สร้างองค์ความรู้ สร้างเครือข่าย เมื่อเราใส่กรอบในกิจกรรมใดก็จะเข้าไปอยู่ในกรอบแผนนั้น โดยแต่ละพื้นที่เป็นตัวกำหนด เพียงแต่ต้องการให้แต่ละพื้นที่ได้เรียนรู้ เพื่อนำไปทำงานต่อไป เพื่อใช้ในการตอบโต้ เช่นการปิดเงื่อนไข เราต้องตอบให้ได้ว่ามีปัญหาอย่างไรจึงต้องเปิดเงื่อนไข

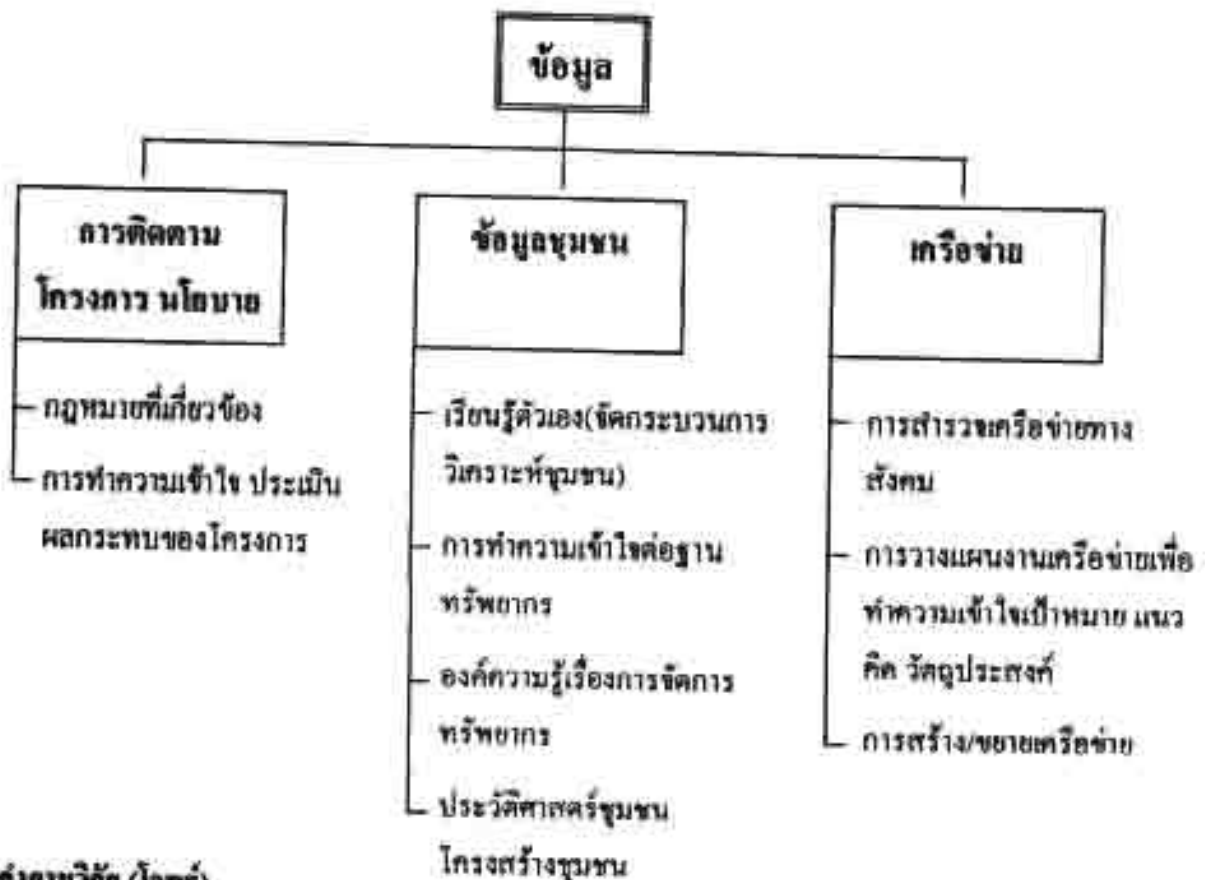
สรุปได้ว่า กรอบเป็นเพียงการจัดระเบียบของงานที่เขียนขึ้นมาให้ชัดเจนขึ้น เพื่อให้เห็นว่าเราทำอะไรอะไร? มีเป้าหมายอย่างไร?

(ประเมินได้ว่าจุดอ่อนสำคัญของแต่ละกรณี คือ แผนสร้างคนในส่วนที่ 1 เรื่องการเรียนรู้ตนเอง และแผนสร้างองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรต่างๆ ซึ่งต้องทำทั้งข้อมูล แผนการจัดการทรัพยากร และให้ชาวบ้านเรียนรู้ตัวเองด้วยในกระบวนการนี้ แต่ส่วนที่กระตือรือร้นคือการใช้สิทธิตามกฎหมาย สิทธิตามรัฐธรรมนูญ การขยายเครือข่ายและการเรียนรู้เชิงนโยบาย) = อนาคต (จริง)

ภาพที่ 3 กรอบของงาน และกระบวนการงานต่อไป

กรอบการเรียนรู้ชุมชน

คำถามวิจัย (โจทย์)

ตัวอย่าง... 1. ถ้ามีการสร้างอ่างเก็บน้ำ ชีวิตของเราจะเป็นอย่างไร
 ความเชื่อว่า ชีวิตเราจะแย่ลง หมดอาชีพดั้งเดิม

คำถามย่อย

1. สภาพทรัพยากรของชุมชนในอดีตกับปัจจุบันเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง มีประโยชน์ และใช้ประโยชน์อย่างไร
2. จากอดีตปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร
3. ทำไมทรัพยากรของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปเพราะอะไร
4. การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร ส่งผลกระทบอย่างไรต่อชุมชน
5. จะมีทางเลือกในการจัดการทรัพยากรอย่างไร

ประเด็น	วิธีการดำเนินการ	ข้อมูลที่ได้รับ

เฉลยเบื้องต้น

คำถามว่า ถ้าเป็นชุมชนที่เคลื่อนไหว จะใช้ได้หรือไม่ ก็ยังใช้ได้

เราจะตั้งคำถามอย่างไรก็ได้ เพื่อจะให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของเรา ซึ่งต้องให้เห็นภาพว่า เราอยู่บนพื้นฐานเดียวกัน และอาจจะเป็นหลักฐานที่จะทำให้คนอื่นสามารถนำไปใช้ และเป็นรูปแบบได้

ถาซันย์ เกตี่องตัน

ในวิธีการนี้ทำให้เห็นว่า มีกระบวนการต่างๆ ให้เกิดข้อมูลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น แต่ถ้าหากจะให้ละเอียดที่สุดคงทำไม่ได้

สมเกียรติ ประชุมวิคณ์ ยกตัวอย่างโจทย์วิจัย

- การนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ เช่น เรื่องลูกจอก เมื่อมีคนนำลูกจอกมาใช้ ก็จะทำให้เกิดการรักษาป่า จะเป็นโจทย์ได้

- กรณีนาชุมชน ในการนำเสนอเพื่อให้เกิดการตรวจสอบ เพื่อให้เกิดปัญหา และ

- กรณีพืชเศรษฐกิจ เช่น ปาล์ม ยาง ที่มีผลผลิตต่อการปลูกป่า โดยศึกษาว่าจะทำงานอย่างไรเพื่อแก้ไขปัญหานี้ เป็นโจทย์ได้

ข้อเสนอเพิ่มเติม คือ คาดหวังว่าจะข้อเสนอเชิงนโยบายต่อรัฐบาลให้ได้

สรุปประเด็นตัวอย่างโจทย์วิจัย (นฤฤทธิ์ คงสุวรรณ)

สรุปโจทย์ หลัก คือ "การจัดการป่าไม้และที่ดิน" โอบใช้หลัก 3 ตัวคือ

1. ภูมิปัญญา
2. นาชุมชน
3. พืชเศรษฐกิจ

การจัดเวทีในแต่ละเวที เราควรจะมีโจทย์หลัก หรือประเด็นหลักที่จะทำให้คนในที่ประชุมไม่เบื่อโดยการตั้งคำถามด้วย และในการทำงานข้อมูลเช่นในทางองค์ความรู้ต่างๆ ในแต่ละเวที เราจะต้องมีการจดบันทึก อาจใช้ระบบการบันทึกแบบเพื่อจะได้เก็บรายละเอียดที่ครบถ้วน ซึ่งไม่จำเป็นที่เราจะต้องทำเป็นเชิงวิชาการ ซึ่งตัวนี้จะทำให้เราได้องค์ความรู้ที่ชัดเจน แต่เราสามารถทำได้ด้วยตัวเราจากการบันทึก เพื่อให้ได้ข้อมูล

ในเรื่องของพื้นที่เป้าหมาย เราต้องมีพื้นที่ที่แน่นอน เป็นฐานข้อมูลพื้นที่เพื่อเป็นเป้าหมายหลักหรือโจทย์หลักในการทำงาน

บันทึกการพบ (วรินทร์ ไกรวงศ์)

ในเรื่องการเซ็นสัญญา จะต้องรอคู่มืออีกครั้งในวันที่ 15 กรกฎาคม 2546 หรือถ้าหากไม่ได้เซ็นสัญญาอีกก็จะเลื่อนไปเป็นวันที่ 1 สิงหาคม 2546 ซึ่งจะไม่เกินจากนี้อย่างแน่นอน โดยทาง สทว. ได้ยืนยันมาแล้ว

ส่วนเรื่องงานที่จะทำคือที่เป็นเวทีขอให้หยุดไว้ก่อน และคิดว่าควรจะทำงานที่เราไม่ต้องใช้งบประมาณมาก ๆ เช่นการพูดคุยในพื้นที่โดยไม่ต้องจัดเวทีก่อน และจะมีการประเมินงานกันอีกในทุก 3 เดือน

ส่วนในเรื่องการเงินนั้น โดยเงื่อนไขของ สทว. นั้นถ้าหากยังไม่มีสัญญา จะไม่มีการจ่ายเงิน แต่ในช่วงก่อนเซ็นสัญญาจะมีการจ่ายค่าตอบแทนเพื่อให้การทำงานดำเนินต่อไปได้ ส่วนค่าไป-มา งานจะมีการจ่ายเพียงเล็กน้อย โดยมีการหลักฐานค่าใช้จ่ายอย่างเรียบร้อย

เรื่องการส่งแผนงานงวดของ สทว. จากการมองแผนงานแล้วนั้น คิดว่าคงจะละเอียดเกินไป ทางส่วนกลางจึงจะขอเป็นผู้ปรับแผนให้โดยให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น โดยไม่ผูกมัดมากเกินไปแล้วค่อยส่งมาให้ทางภาคคู่มือครั้ง เพื่อความรวดเร็ว

ทาง สทว. ยอยากให้มีการสังเคราะห์ข้อมูลของงานที่ผ่านมาด้วย และในส่วนของการประชุมต้องมีเหมือนเดิมโดยทำเป็น "ภาคผนวก" แต่ข้อมูลจากการประชุมที่ได้จะได้อะไรออกมาบ้าง เราก็ต้องสังเคราะห์ออกมาอีก 1 ชุด โดยประเมินว่าเราได้อะไร เราทำอะไรไป จากกิจกรรมที่ทำมา

สรุป คือ 1)จะมีรายงานการสังเคราะห์ข้อมูลจากการทำกิจกรรมจำนวน 1 ชุด และ 2)ต้องมีรายงานการประชุมในการจัดกิจกรรมอีก 1 ชุด (เป็นภาคผนวก)

การบ้านของตัวแทนประสานงานกลางและตัวแทนงานกลางภาคใต้

ในช่วงเดือนแรกหลังจากเซ็นสัญญา ทีมกลางของภาคจะลงพูดคุยกับพื้นที่เป้าหมายที่เลือกทุกพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจ

ทำคู่มือ(แนว)การเก็บข้อมูลรวม และลงปรับใช้กับพื้นที่ต่างๆ เป้าหมายคือการเขียนรายงานโครงการ

วันที่ 25 มิถุนายน 2546

นฤฤทธิ์ คงสุวรรณ ผู้ประสานงานโครงการฯ ภาคใต้ ได้ประมวลภาพการทำงานในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา จากการประมวลพบว่าโดยรวมนั้นคือการเน้นเรื่องการทำความเข้าใจร่วมกันของทีมในภาค แนวทางที่จะทำให้การวิจัยชัดเจนมากขึ้น ด้วยการประเมินเป้าหมาย การลดพื้นที่เพื่อให้ประเด็นการวิจัยชัดเจน รวมทั้งให้ชุมชนร่วมประเมินการทำงานร่วมกันในระยะยาว ในด้าน

ปัญหาอุปสรรคมีหลายด้าน พบว่า พื้นที่ที่มีการทำงานเครือข่ายและต้องแก้ไขปัญหานั้นเฉพาะหน้าใน ด้านที่เกี่ยวกับนโยบาย คำนึงถึงมีเวลาในการทำงานน้อย

ปัญหาสำคัญที่พบในภาระกิจการวิจัยคือ

1. ข้อมูลเรื่องชุมชนและฐานทรัพยากรยังขาดอีกมาก (ซึ่งพื้นที่อาจจะทำแต่ไม่มีการ บันทึก หรือรวบรวมส่ง)
2. การทำความเข้าใจกรอบข้อมูลรวม ซึ่งรวมไปถึงการที่ไม่ได้นำไปใช้ทำกระบวนการ
3. ไม่มีบทบาทของที่ปรึกษาในการทำงานจริง

ซึ่งได้เสนอแนะไปว่า จะต้องเสริมสร้างทักษะกระบวนการทำงานกับเจ้าหน้าที่ โครงการ และกรอบการทำงานร่วมกัน ส่วนด้านการบริหารจัดการที่ขาดความต่อเนื่องในแผนงานก็ เป็นสถานการณ์ของ สกว. จึงทำให้การทำงานของโครงการขาดความต่อเนื่องไป หลายเดือน

ส่วนแรกจึงอยากให้มีงาน เรากับเพื่อนช่วยกันประเมินว่าเป็นอย่างไร เช่น 1) เรื่องการ เรียนรู้ของผู้นำ 2) เรื่องความเข้าใจสิทธิชุมชนของกลุ่มเป้าหมาย

ส่วนที่สองคือ 6 เดือนต่อไปจะทำอย่างไร ให้ช่วยกันดูแผนงานซึ่งเป็นข้อเสนอจาก สกว. แล้วเราจะช่วยกันประเมินว่าแต่ละกิจกรรมหรือแผน 6 เดือนควรจะได้ข้อมูลอะไร และมีการเรียนรู้ อย่างไร ทั้งผู้วิจัยและกลุ่มเป้าหมายในการเรียนรู้

ส่วนที่สาม ในส่วนของกรอบรายงาน 2 ปีครึ่ง ขอให้ภาคช่วยพิจารณาประเมินว่าจุดไหนที่ ยังไม่เข้าใจ จุดไหนที่เก็บข้อมูลไม่ได้ ช่วยกันอภิปราย เพื่อที่จะจัดกิจกรรมเสริมนักวิจัยในการเก็บ ข้อมูลต่อไป

โดยสรุปภาระกิจของนักวิจัยและผู้ประสานงานพื้นที่ มี 2 ด้านสำคัญ คือ 1) การเก็บข้อมูล และ 2) การทำกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายบนฐานทรัพยากร ด้านการเก็บข้อมูลอาจจะใช้ อาสาสมัครเสริม เช่นที่ปากพนังได้ทำไปบ้างแล้ว

นำเสนอการประเมินงานและกำหนดแผนงาน 6 เดือน (กลุ่มย่อย)

1. กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ

1.1 คนทำงานเข้าใจเรื่องสิทธิ เกิดการเรียนรู้อย่างไร

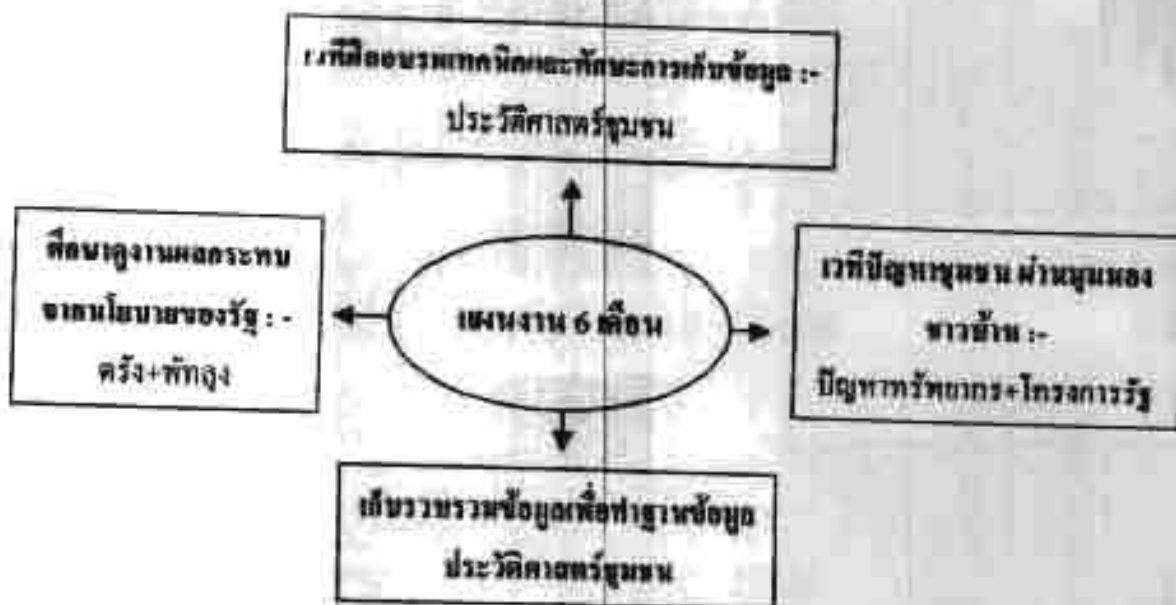
1. เข้าใจว่าชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากร
2. ได้เรียนรู้ว่าชุมชนถูกละเมิดสิทธิโดยรัฐ โดยที่รัฐไม่ได้ชี้แจงข้อมูลข่าวสารก่อนมา กระทำอะไรในพื้นที่
3. รัฐไม่เคารพสิทธิฐานทรัพยากรของชุมชน

4. ได้เรียนรู้ว่า ข้อมูลและการจับบันทึกข้อมูลมีความจำเป็นในการเคลื่อนไหวงาน
5. การต่อสู้ในการปกป้องสิทธิ เป็นเรื่องของชุมชนที่ต้องลุกขึ้นมาต่อสู้เอง

1.2 ชุมชนเรียนรู้และเข้าใจสิทธิได้อย่างไร?

1. ทริพยากรณ์ น้ำป่า เป็นของของชุมชน และดูแลรักษามาตั้งแต่บรรพบุรุษ ชุมชนเป็นเจ้าของสิทธิในทรัพยากรอย่างชอบธรรม
2. ชุมชนมีส่วนร่วมในการออกมาปกป้องสิทธิ
3. การสื่อสารข้อมูลข่าวสาร ในชุมชน มีผลต่อการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิ
4. คนที่ไม่เคลื่อนไหว ไม่ได้รับผลกระทบ จะ ไม่สนใจเรียนรู้เรื่องสิทธิ
5. ชุมชนอ้างสิทธิตามกฎหมาย แต่ไม่มีขบวนการในการเคลื่อนไหวงาน

1.3 แผนงาน 6 เดือน

2. กรณีศึกษาชุมชน จ.สุราษฎร์ธานี

2.1 งาน 6 เดือนที่ผ่านมา

โจทย์ 6 เดือนที่ผ่านมา

1. เข้าใจสถานการณ์สิทธิชุมชนแค่ไหน?
2. ชุมชนเข้าใจ / เรียนรู้ / การใช้ประโยชน์ / การใช้สิทธิแค่ไหน?

ผลการประเมิน โชน พื้นที่ แบ่งกรุง + พนม จากทีมงานอาสาสมัคร

1. จากพื้นที่ = สามารถนำความรู้ ความเข้าใจของงานวิจัยในระยะ 6 เดือนที่ผ่านมา สรุปบทเรียน สร้างขบวนการ นำประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในพื้นที่ได้

2.2 ความเข้าใจ

2.2.1 ความเข้าใจของทีมงาน

- 2.2.1.1 เป็นงานสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชนเข้าใจในเรื่องสิทธิชุมชนและสถานการณ์การละเมิดสิทธิในชุมชน
- 2.2.1.2 เป็นงานเก็บข้อมูลชุมชน ค้นหาประวัติชุมชน ทวีตภาพ ภูมิปัญญาในอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์สิทธิชุมชน
- 2.2.1.3 เพื่อนำข้อมูลของสถานการณ์การละเมิดสิทธิในชุมชนมาวิเคราะห์หาทางออกเพื่อให้ชุมชนรู้วิธีการเรียกร้อง ปกป้องสิทธิคนรัฐธรรมนูญ และรู้วิธีการปกป้องและกลไกของการคุ้มครองและสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในระดับเครือข่าย

2.2.2 ความเข้าใจของชุมชน

- 2.2.2.1 ชุมชนเรียนรู้ในการปกป้องและเรียกร้อง/ทวงสิทธิคนรัฐธรรมนูญ เช่น การตรวจสอบการใช้ประโยชน์ในการใช้ทรัพยากรของชาติ เช่นพื้นที่ป่าเขา การจัด การป่าของรัฐ
- 2.2.2.2 ชุมชนเริ่มเรียนรู้ถึงหน่วยงานที่จะมาเป็นกลไกที่จะมาปกป้องและคุ้มครองสิทธิของชุมชน โดยการประสานงานและเกิดความร่วมมือ ในการปกป้องสิทธิของชุมชน
 - สิทธิของการจัดการทรัพยากร
 - สิทธิในที่ดินทำกิน
 - สิทธิทางภูมิปัญญา
- 2.2.2.3 กล้าแสดงออกในการขอความร่วมมือ / การจัดการป่าร่วมกับรัฐ

2.3 วัตถุประสงค์งาน 6 เดือนต่อไป

1. ประเมินชุมชน เป้าหมายหลัก / ชุมชนเป้าหมาย	}	ประเมิน 40%
2. ประเมินชุมชน พื้นที่ในเครือข่าย / ขยายพื้นที่เครือข่าย		ประเมิน 60%

เป้าหมายหลัก แก่งกรุง

- สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ 5 กลุ่มบ้าน
- สมาชิกเครือข่ายคลอง ไม้แดง

ชุมชนเข้าใจ 40%

ชุมชนเข้าใจ 80%

เป้าหมายหลัก อ.พนม

- สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญา
- สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

70% มีความเข้าใจและทำงานร่วม

- ต้องขยายความรู้สู่กลุ่มเป้าหมาย
กลุ่มรอง เช่น คนในชุมชนที่ไม่ใช่
สมาชิก

- ชุมชนเข้าใจต่อคณะทำงาน ว่า
สามารถประสานความร่วมมือเพื่อ
ปกป้องสิทธิ

2.4 งานที่ต้องทำ 6 เดือนต่อไป

1. จัดเวทีในพื้นที่เครือข่าย : วัตถุประสงค์เพื่อจะได้เสริมสร้างความเข้าใจในเรื่องสิทธิชุมชน
- ข้อมูลชุมชนจะต้องเก็บจากพื้นที่เป้าหมายหลัก

แผนสร้างคน	แผนสร้างเครือข่าย	แผนสร้างองค์ความรู้
- จัดเวทีสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเป้าหมายหลัก ชุมชน 6 หมู่บ้าน	- ศึกษาภูมิปัญญา/การจัดการ น้ำ/ แผนปฏิบัติการจริง - เครือข่ายเกิดกระบวนการร่วม เรียนรู้	- ได้ภาพรวมของกลุ่มน้ำ ใน ชุมชนเป้าหมาย

3. กรณีลุ่มน้ำป่าตึง

3.1 ตารางกิจกรรม 6 เดือน

กิจกรรม	เดือน					
	ก.ค.	ค.ค.	พ.ค.	เม.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. อบรมเพิ่มอาสาสมัคร 2 ครั้ง						
2. เก็บข้อมูลพื้นฐานในพื้นที่เป้าหมาย						
3. อบรมสิทธิชุมชนให้กับชาวบ้านและทีมงานวิจัย จำนวน 40 คน 2 ครั้ง						

กิจกรรม	เดือน					
	ก.ค.	ค.ค.	พ.ค.	พ.ค.	พ.ค.	พ.ค.
4. ศึกษาฐานเพื่อเพิ่มสมรรถนะแห่งสิทธิ						
5. จัดเวทีประชุมเพื่อวิเคราะห์ข้อมูล ปรับปรุงแนวทางการทำงาน						
6. การศึกษาข้อมูล และจัดทำฐานข้อมูลชุมชน						
7. จัดหมายข่าว	ตลอดโครงการ					
8. จัดเวทีเสวนาชาวบ้าน 2 ครั้ง						

นายสันติชัย หายเกตุ(ต๋ม) กล่าวว่า จากการประเมินผู้ทำวิจัยในการเข้าร่วมทำงานกับโครงการปี ในหัวข้อคำถามที่ว่า “ได้มีการเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนมากน้อยแค่ไหน?” นายบรรจบ อ่วมทอง ได้สะท้อนออกมาว่า ได้รู้เรื่องสิทธิชุมชนมานานตั้งแต่ปี 2475 ตั้งแต่รัฐธรรมนูญของคณะราษฎร แต่ไม่ได้ใช้สิทธิเลยเมื่อถูกละเมิดสิทธิ และไม่รู้จะไปพูดกับใครและยังไม่รู้อีกว่าเป็นสิทธิส่วนบุคคลหรือสิทธิชุมชน ซึ่งเรื่องนี้ได้มีการรับรู้นานแต่ก็ทำอะไรไม่ได้ และบางคนบอกว่าที่บ้านตนเองได้มีอาชีพทำนา ได้เกิดความคิดครุ่นคิดแต่ไม่รู้เรื่องสิทธิมาก่อนเลย และตอนนี้ได้รู้เรื่องสิทธิเพิ่มขึ้น หลังจากที่ได้เข้าร่วมทำงานกับโครงการนี้

ถ้าหากมีการประเมินว่า โครงการสิทธิเข้าไปช่วยได้มากแค่ไหน ก็คงตอบได้ว่าตอนนี้คงไม่มากเท่าที่ควร เนื่องจากคนในพื้นที่ได้ประสบกับปัญหาที่มาก่อนอยู่แล้วก่อนที่โครงการสิทธิชุมชนศึกษาได้ลงไปศึกษาในพื้นที่ผู้นำปากพนัง

4. กรณีอุ้มทะเลสาบ

จากการประเมินที่ผ่านมา ในเรื่องสิทธิชุมชนนั้นชาวบ้านได้ทำกันมานานแล้ว และมีปัญหามานาน ซึ่งเดิมที ในพื้นที่ทะเลสาบ มีโครงการที่ทำงานอยู่ก่อนนี้แล้ว 2 โครงการ คือ โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ภาคใต้ และโครงการพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็ก จ.สงขลา และต่อมาโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ได้เข้ามาช่วยเหลือในพื้นที่นี้

ในส่วนการทำข้อมูลได้ทำมานานแล้ว แต่ได้มาข้อมูลทั้งหมดมาใช้ประโยชน์น้อยมากเลย และในส่วนของการจัดการสิทธิชุมชนศึกษานั้น ต้องมีการพัฒนาข้อมูลให้มากขึ้น ให้ใช้ประโยชน์ได้

มากขึ้น เพื่อจัดทำเป็นเอกสารหรือหลักฐานในการทำงานและการต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านก็เต็มใจที่จะทำงานนี้ ไม่ว่าจะเป็นเด็ก เยาวชน และคนเฒ่า คนแก่ ทิศทางและแนวโน้มนั้น อาจจะต้องอาศัยคนรุ่นหลังมาช่วยโดยสืบเนื่องจากคนรุ่นก่อนๆ ในเรื่องถกเถียงจริงๆ แล้วชาวบ้านรู้อยู่แล้ว แต่เราจะทำอย่างไรให้ดีขึ้นเท่านั้น

แผนงาน 6 เดือน

แผนสร้างคน 3 แผน

1. การอบรมการเก็บข้อมูล เน้นระหว่างชาวบ้านกับชาวประมงทุ่งระโนด
2. การอบรมวิเคราะห์ข้อมูล
3. การประชุมชุมชน 4 พื้นที่

แผนสร้างองค์ความรู้

1. การศึกษาข้อมูล ศึกษาย่อยอยู่ทุ่งระโนด
2. การประชุมกลุ่มชาวบ้าน
3. การศึกษาฐานการจัดการน้ำ เฒ่าทำเงิน
4. การศึกษาฐานลุ่มน้ำปากพนัง
5. เวทีค่ายผู้เฒ่า
6. การอบรมผู้นำ เพื่อเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน

แผนสร้างเครือข่าย

1. การสัมมนาคนลุ่มทะเลสาบ โดยรวมหลายอาชีพเช่น ป่าคัน นา ไร่สวนสวนผสม
2. การสัมมนากลุ่มชาวประมง

แผนงานเชิงนโยบาย

1. สัมมนาร่วมกับหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อเสนอองค์ความรู้ที่ได้มา

ประเมินแผนงานที่ผ่านมา จากตัวประสานงานกลางภาคใต้และส่วนประสานงานกลางภาคที่ ๓ สงขลา

จากการดูแผนงานนั้น ดูแล้วบางพื้นที่อาจจะดูมาก แต่บางพื้นที่อาจจะดูน้อย ซึ่งบางพื้นที่ก็ได้มีการปรับมาแล้ว 2-3 ครั้งแล้ว เช่น กรณีป่าคันน้ำเขาพระ

ในส่วนของแผนงานทะเลสาบ อาจจะต้องมีการรวบรวมแผนใหม่อีกครั้ง เนื่องจากแผนงาน มากเกินไป เพื่อให้เหมาะสมกับพื้นที่และการทำงาน

อีเธอร์น ไม่เป็นที่ยอมรับของผู้ประสานงาน คือ เรื่องการรายงานต้นทุนของงานวิจัย คือ

1. งานวิจัยของคนในพื้นที่ที่มีอยู่เดิม และสามารถทำได้
2. องค์การเดิมที่ทำมาแล้วได้ทำถึงไหนแล้ว และเราจะเสริมในจุดไหน ซึ่งคิดว่าน่าจะทำได้ ให้เห็นได้ ภายในเดือนหน้า(กรกฎาคม 2546) ซึ่งต้นทุนบางอย่างอาจจะไม่จำเป็นกับเราแต่อาจเกี่ยวข้องกับข้างต่อไป ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ปากพนัง หรือสุราษฎร์ เขาพระ และทะเลสาบ เช่น งานวิจัยป่า ของ ศสส หรือ พอช. ที่มีคนทำอยู่ก่อนแล้วในพื้นที่นั้นๆ หรือ โครงการภูมิปัญญาในเขาพระ ที่ทำมาแล้วได้มีการทำไปถึงไหนแล้ว ได้ข้อสรุปอย่างไร ถ้าเราไม่ย้อนกลับไปดูต้นทุนเดิมด้วยนั้น อาจจะเป็นการที่เราไปทำซ้ำกับที่ทำแล้ว และเพื่อจะให้เราได้ข้อของงานที่ทำแล้วไปได้เลยโดยไม่ต้องเริ่มต้นใหม่ในส่วนนั้นๆ

วิชา อาภรณ์

ในเรื่องของฝ่ายข้อมูล คือ ในเรื่องกรอบของข้อมูลโครงการศึกษาขึ้นนี้จะเกิดต้นทุนได้

เรื่องของการยกระดับองค์ความรู้จะเป็นในรูปแบบการจัดองค์ความรู้ในพื้นที่ โดยกำหนดให้มีความคิดเห็นสูงขึ้น เพื่อให้ประสานกันได้ในเรื่องการทำข้อมูล

จากงานโครงการสร้างขบวนพื้นนอกเหนือจากโครงการศึกษา นั้นอาจจะรวมกับองค์กรนอกเช่น กป. อพช. หรือ โครงการนำร่อง หรือหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเวทีนี้อาจจะมาเกี่ยวข้องกับเรา

นายวิทย์ หวังสุวรรณ

ส่วนของฝ่ายข้อมูล มี 2 ส่วน คือ

1. ส่วนของกรอบข้อมูลในพื้นที่แต่ละพื้นที่ของโครงการศึกษา เราจะทำอย่างไรร่วมกับพื้นที่ ซึ่งคิดว่า 6 เดือนนี้เป็นเรื่องเร่งด่วน
2. ฐานข้อมูลที่หาเรื่องสิทธิ ฐานข้อมูลที่เก็บได้ ประมาณ 200 องค์การ ได้ร่วมกับกรมการศึกษาในการจัดทำ และทีมงานของสุราษฎร์ฯ โดยมีฐานข้อมูลออกมาแล้วว่าชุมชนไหนบ้างที่ทำเกี่ยวกับด้านสิทธิ ต่อไปข้อมูลนี้จะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ต่อไป และยังไม่มีการใดที่มีข้อมูลนี้อยู่เลย

นายวิชา อาภรณ์ ชี้แจงเพิ่มเติมเรื่องฐานข้อมูลที่มีอยู่แล้วว่า อาจจะใช้การถ่ายทอดสารกลับไปในแต่ละพื้นที่เพื่อดูใหม่อีกครั้ง ว่าหาฐานข้อมูลกันต่อไปรูปแบบไหน ไม่ว่าจะเป็นระดับพื้นที่ หรืออำเภอ หรือจังหวัด หรือในรูปแบบอื่นตามความเหมาะสม

อย่างไรก็ดี ได้เพิ่มเติมจากการเสนอแผนงานของแต่ละพื้นที่ว่า แผนงานที่ได้
เสนอมาทั้ง 10 แผนงานได้เสนอเกี่ยวกับ สกว. นอกจากพื้นที่เขาพระเทพานันท์ได้มีการ
ปรับแผนใหม่

วรินทร์ ไกรวงศ์ ได้อธิบายเพิ่มเติม ในส่วนของ “การจัดทำข้อมูลและแผนงาน” จากการ
พูดคุยในเรื่องแผนงานของบางพื้นที่ที่ได้มีการคุยเรื่องแผนการทำงาน และ “สมรรถนะแห่งอิทธิ”
ว่าคำนี้ต้องอธิบายให้ได้ด้วยคำว่าหมายความว่าอย่างไร ตัวอย่างเช่น หากจะอ้างอิงจากคำพูดของ
อาจารย์เด่นห์ ที่ว่า

“อิทธิ” คือ ชีวิต

“อิทธิชุมชน” คือ การศึกษาความสัมพันธ์ การอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ชุมชน และให้
คนในสังคมได้ยอมรับการมีอยู่ของชุมชน

“การมีอยู่ของชุมชน” คือ ได้จาก

1. การทำมาหากิน/วิถีชีวิต
2. ประวัติศาสตร์/ความทรงจำ
3. ระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณีในชุมชน
4. ความขัดแย้ง

“อิทธิจะแข็งแรง” $\Rightarrow$ การรับรู้ร่วมกันการรับรองจากสังคม การแก้ไขความขัดแย้ง

โครงสร้างการเขียนรายงาน (2 ปีครึ่ง)

1. การทำความเข้าใจฐานทรัพยากร / โครงสร้างชุมชน
 - 1.1 ข้อมูลฐานทรัพยากรดิน น้ำ ป่า
 - 1.2 ข้อมูลฐานชุมชน
 - 1.2.1 เงื่อนไขความเป็นชุมชน แยกเป็น
 - 1.2.1.1 ปัญหาร่วม
 - 1.2.1.2 ทรัพยากรร่วม
 - 1.2.1.3 วัฒนธรรมร่วม
 - 1.2.2 โครงสร้าง / เครือข่าย / ประวัติศาสตร์ชุมชน
 - 1.2.3 การจัดการทรัพยากร วิถีชีวิต ระบบเศรษฐกิจ

2. การวิเคราะห์สภาพปัญหา / ผลกระทบตีสถิติชุมชน

2.1 นโยบาย / กลไก

2.2 ระบบตลาด, ทุน

2.3 ประชาสังคม

2.4 โครงสร้างชุมชน ระบบอำนาจ

- ส่งผลกระทบต่อสถานะสิทธิของชุมชนอย่างไร
- ด้วยรูปแบบแนวทางอะไร เช่น การครอบงำทางอุดมการณ์, ฯลฯ

3. ปฏิบัติการสร้าง / เสริมสิทธิชุมชน

3.1 เป้าหมาย, ยุทธศาสตร์, วิธีการต่อสู้เรื่องสิทธิของชุมชนที่ผ่านมาเป็นอย่างไร, กระบวนการก่อรูปแนวคิดยุทธศาสตร์

เกิดอะไร

- การสร้างอุดมการณ์, อัตลักษณ์, ค่านิยม
- การขับเคลื่อนทางนโยบาย
- การสร้างเวที / กลไกร่วม / เครือข่าย

4. ผลการเคลื่อนไหวที่ผ่านมา

วิเคราะห์ชุมชนเชิง รุกคืบ ปะทุต่างๆ มีอะไรบ้าง เริ่มพันธกิจอย่างไร

5. แนวทางเสริมสร้างสิทธิ

5.1 การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์

5.2 การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร

5.3 การสร้างพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและสร้างการยอมรับจากคนข้างนอก

5.4 ก้าวต่อไปจะยกระดับสิทธิชุมชนอย่างไร

ปิดการประชุม 12.30 น.

รายงานฉบับนี้ยังไม่ได้รับรองจากที่ประชุม ซึ่งต้องมีการรับรองการประชุมในครั้งต่อไป
ถ้าก่อน ประชุม (บันทึกพิมพ์)

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม

"การประชุมนักวิจัยและอาสาสมัคร เพื่อสรุปบทเรียนและวางแผนงาน"

วันที่ 24 - 25 มิถุนายน 2546

ณ สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 3 อ.สงขลา

1. นายเสน่ห์ แพรกปราบ	30 ม.5 ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช
2. นายบรรจบ อ่วมคง	33 ม.5 ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช
3. กณิศา ศรีประภม	146 ม.9 ต.ทุ่งนุ้ย อ.ควนกาหลง จ.สตูล
4. น.ส.เบญจวรรณ เฟื่องหนู	52 ม.13 ต.ค่านาน อ.เมือง จ.พัทลุง
5. น.ส.เกศราภรณ์ ทับทิมทอง	69 ม.1 ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.พัทลุง
6. น.ส.พรทิพย์ สุขาบางนพ	46 ม.10 ต.เลือ้ง อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช
7. นายต้นศิษฐ์ ราชเกตุ	108/2 ต.พัฒนา ซอย 5 ต.เมือง จ.พัทลุง
8. นายชัยรัตน์ หุ่มรักษาดี	24/4 ม.2 ต.ทอนหงส์ อ.พรหมคีรี จ.นครศรีธรรมราช
9. นายหมีด บิลอะห์ลี	51 ม.6 ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา
10. นายวิฑิตา อารรณ์	ตู้ ปณ. 72 ปณ.ศรี อ.เมือง จ.ศรี
11. น.ส.วรินทรา ไก่สุวรรณ	693 ต.บ้านเมือง เขตป้อมปราบ กทม. 10100
12. น.ส.ศรีสุดา จันทร์โชติ	130 ม.11 ต.คลองชะอุ่น อ.พาม จ.สุราษฎร์ธานี
13. นางสมพิศ นาทมันคง	211 ม.7 ต.ปากหมาก อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี
14. นายเฉลียว นาทมันคง	241 ม.7 ต.ปากหมาก อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี
15. น.ส.ปรวณี รุ่งฝ้าย	124/2 ม.6 ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา
16. นายพลรอสักดิ์ ะโกบ	13/2 ม.6 ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา
17. นายอาซันย์ เกลี้ยงสัน	360 ม.6 ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา
18. นาสกลเคียบ บิลอะห์ลี	126/1 ม.6 ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา
19. นายณฤทธิ์ ดวงสุวรรณ	57/216 เขตสถานกูไทย ต.พะวง อ.เมือง จ.สงขลา
20. นายอาร์อน ปะตุกา	57/216 เขตสถานกูไทย ต.พะวง อ.เมือง จ.สงขลา
21. น.ส.อมรรรัตน์ เถวียงขจร	693 ต.บ้านเมือง เขตป้อมปราบ กทม. 10100
22. นายสมชาย สังข์ทอง	118 ม.6 ต.คลองชะอุ่น อ.พาม จ.สุราษฎร์ธานี
23. นายประวิง บุญทอง	89/1 ม.7 ต.ปากหมาก อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี
24. นายสมเกียรติ ประชุมรัตน์	144/21 หมู่อุทิศ ซอย 1 ต.ชลเกษม อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี

กล่าวเปิดการประชุมภาคประชาสังคม

โดย ศาสตราจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์

นักวิชาการอิสระ ผู้อำนวยการมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน และที่ปรึกษาสำนักข่าวประชาธรรม

สวัสดิ์ครับท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน ผมคิดว่าแนวคิดเรื่องสิทธิมีอยู่ด้วยกัน 3 ทาง และมีลักษณะที่เป็นความสำคัญของสถานการณ์โลก แนวทางที่หนึ่งมีการเชื่อมโยงสิทธิออกไปนอกเหนือจากเรื่องการเมืองเพียงอย่างเดียว แต่มีเรื่องเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ซึ่งแท้จริงแล้วมันแยกออกจากกันไม่ได้ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจะมีไม่ได้ถ้าไม่มีเศรษฐกิจและสังคม อย่างชาวกระเหรี่ยงถูกปิดกั้นในการทำไร่หมุนเวียน ถูกกีดกันไปจากการจัดการทรัพยากร คนทั่วไปคิดว่าเป็นอันตรายต่อการดำรงอยู่ของประเทศ ฉะนั้นทำให้เราต้องโยกย้ายออกจากแหล่งทรัพยากรของชุมชน โดยการประกาศเขตอุทยานทับที่ทำกินของเรา ในสถานการณ์แบบนี้เราให้สิทธิมนุษยชนทางการเมืองอย่างเดียวปกป้องตัวเองไม่ได้ เราไม่มีโอกาส แม้จะมีการบัญญัติไว้ในกฎหมาย แนวทางที่สองคือการเชื่อมโยงความเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชนข้ามพรมแดนของรัฐ มันมีความจำเป็นในกระแสโลกาภิวัตน์ปัจจุบันซึ่งมีการตักตวงทรัพยากรข้ามพรมแดนอย่างหนักหน่วง ในขณะที่รัฐไม่สามารถปกป้องได้ กรณีสิทธิถูกละเมิดข้ามพรมแดนก็มีอยู่ตลอดเวลา อย่างเขื่อนโขงตอนบนกระทบต่อระบบนิเวศน้ำโขงตอนกลางและล่างอย่างหนัก อย่างเช่นในลาวเวินและน้ำโขงต่าง ๆ มันไม่ได้กระทบแค่ประชาชนในประเทศเขาเท่านั้นแต่กระทบไปกว้างขวางมาก หลายครั้งรัฐเองที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนของประชาชนตัวเอง ดังนั้นต้องเชื่อมโยงเครือข่ายในการปกป้องสิทธิมนุษยชนข้ามพรมแดน แนวทางประการที่สามคือเรื่องแนวคิดสิทธิมนุษยชนขยายแนวคิดหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ปัจจุบันเราพบว่าแนวคิดเรื่องฐานปัจเจกมันไม่พอ ฉะนั้นแนวทางใหม่เริ่มคิดถึงฐานชุมชนต่างๆ ในความหมายของพื้นที่หรือในความหมายของการสำนึกการเป็นชุมชนก็ได้ เรื่องเพศ เรื่องกลุ่มทางศาสนาก็ได้ ผมคิดว่านอกจากคิดถึงฐานปัจเจกแล้วต้องคิดถึงฐานชุมชนชนิดต่างๆ ด้วย

การประชุมครั้งนี้ผมคิดว่ามีความสำคัญเพราะมีองค์กรภาคประชาชนที่กว้างขวางและหลากหลายมากที่จะเรียนรู้ร่วมกัน ในฐานะที่ผมเป็นชาวเชียงใหม่ก็รู้สึกยินดีที่มีการจัดงานที่สำคัญในบ้านผม ผมจึงขอกล่าวต้อนรับผู้มีเกียรติทุกท่าน และหวังว่าจะสามารถทำภารกิจในส่วนนี้ได้เป็นอย่างดี ขอขอบคุณมากครับ

ความคาดหวังขององค์กรประชาชน
โดยพ่อหลวงจอนิ โอโคเซา
สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

สวัสดิ์พ่อแม่พี่น้องทั้งหลาย ความคาดหวังที่จะร่วมกันตรงนี้ ผมขอตั้งหัวข้อที่ผมเข้าใจเอง อย่างผมเป็นชนเผ่าปกาเกอญอ สิทธิที่เราเข้าใจลึกๆแล้วเราเข้าใจเรื่องวิญญาน 37 ขวัญ ถ้าจะพัฒนาสิทธิต้องเข้าใจ ขวัญทั้งหมดที่มี เช่น สมอง หน้าอก มือซ้าย มือขวา เท้า แผลง นก หนู ปลา ม้า ช้าง ตั้งแต่สิ่งเล็กๆไปจนสิ่งใหญ่ๆ ชุดถึงเรื่องขวัญของปลาก็ไปเกี่ยวกับน้ำ เกี่ยวกับทะเล เกี่ยวกับปู สิทธิของนกก็ไปเกี่ยวกับต้นไม้ ผลไม้ ปกาเกอญอเชื่อเรื่องขวัญ 32 ขวัญก็เกี่ยวกับสิทธิ เรื่องเผ่าพันธุ์ต่างๆ และรวมถึงศาสนาในนิยายต่างๆในโลกๆ และดินที่เราอยู่ที่เราใช้ ตอนนี้เราเอาเปรียบสิทธิ อย่างห้องประชุมนี้มีโต๊ะไม้อันใหญ่มากมันก็ทำลายป่าหมดไปหลายต้น อันนี้มันกวนสิทธิกันแล้ว

ผมคิดว่าเรื่องสิทธิเรื่องผู้หญิงผู้ชาย มันเป็นเรื่องที่มีอยู่แล้ว ที่ผ่านมานายกเป็นผู้ชายทั้งนั้นแสดงว่าผู้หญิงพอใจที่ถูกผู้ชายปกครองกดขี่ต่อไป พอผู้หญิงไปลงสมัคร สส. สว. คนก็ไม่เลือกผู้หญิง แสดงว่าผู้หญิงต้องการให้ผู้ชายกดขี่ข่มเหงตัวเองต่อไป อันนี้ก็เป็นสิทธิอย่างหนึ่ง

อย่างเผ่าพันธุ์ต่างๆในประเทศไทย ปกาเกอญอ ม้ง เย้า เมี่ยน ทุกอย่างมักถูกละเมิดสิทธิมานาน เราต้องทำลายทัศนคติที่ไม่ดีให้ได้ ถ้ามันเกิดการแบ่งแยก มันจะแก้ปัญหอะไรไม่ได้เลยในระดับโลกด้วย ผมมีโอกาสไปดูงานที่ต่างๆที่ไหนก็มีเผ่าพันธุ์ อย่างอินเดียมีเป็นพันเผ่าเลย ส่วนใหญ่คนเมืองก็ไม่เข้าใจชีวิตการทำไร่หมุนเวียนของชาวปกาเกอญอ มันก็เป็นปัญหา เราอยู่แบบธรรมชาติแบบเรียบง่ายเราก็ว่าเราไม่พัฒนากันไม่เหมือนเขา ชุดไม่เหมือนเขา เราต้องดูสิทธิมันเกี่ยวกับสังคมอย่างไรตั้งแต่ครอบครัว ตำบล เครือญาติ ระดับชาติระดับประเทศอย่างไร เดียวนี้เรามีแท็บเล็ตโน้ตบุ๊ก แท็บเล็ต โทรทัศน์ อะไรต่างๆ เราใช้เทคโนโลยีอย่างไม่มีเงื่อนไข เราลืมตัวเองไปหมดทุกอย่าง อย่างกระทิงแดงเป็นแค่เครื่องดื่มเดียวเท่านั้นมีโฆษณาคนสู้กันทั่วโลกเลย ที่คุมมาทั้งหมดจะเข้าเรื่องสิทธิหรือไม่ไปพิจารณาเอาเอง

ที่ผ่านมานายกคนปัจจุบันไม่ค่อยฟังคนเล็กๆน้อยๆ ฟังแต่คนรวยๆเรื่องธุรกิจเรื่องการค้า ไม่มีพูดถึงเกษตรกร สิทธิที่เราเรียกร้องยังไม่ได้รับการยอมรับ สมัชชาคนจนตอนนี้เจ็บเหงา คนจนมันก็ต้องจนต่อไป พวกเราเรียกร้องเกษตรกรภาคเหนือ เรียกร้องเรื่องไร่หมุนเวียน หลายที่กระเหรี่ยงทำไร่ไม่มีความสุข น่าจะเข้าใจสิทธิแต่ละตัวให้ชัดเจน อันนี้ขอฝากไว้ ไม่ต้องฝากช่วยกันดีกว่า ปกติเวทีต่างๆชอบฝากกันมันก็ฝากกันไปมา เรามาคิดว่าจะปฏิบัติอย่างไรช่วยกันให้ดียังไงดีกว่า ขอขอบคุณครับ

คุณค่าเรื่อย
ผู้อำนวยการเครือข่าย ESCR ระหว่างประเทศ

เป็นโอกาสพิเศษที่พวกเราทุกคนมีส่วนร่วม ดิฉันมาที่นี่เพื่อขอความช่วยเหลือและคำแนะนำ เป็นโอกาสอันดีที่มีการเปิดเรื่องสิทธิที่เชียงใหม่ เราควรจะดูเรื่องบทบาทโครงสร้างและหน้าที่ว่าควรเป็นอย่างไร เพราะว่าประโยชน์ต่างๆจะตกอยู่กับคนกลุ่มต่างๆ ในขณะที่เราเตรียมการอภิปรายคุณก็สามารถที่จะช่วยเราแสดงความคิดเห็นเพราะพวกคุณเป็นคนที่ใกล้ชิดกับปัญหา คำถามพื้นฐานคือว่าพวกเราทุกคนทั้งที่เป็นชาวบ้านและที่เป็นเอ็นจีโอเป็นนักเคลื่อนไหว เราทำงานร่วมกันได้อย่างไรเพื่อให้คนทุกคนมีความแข็งแกร่งมากขึ้น ฉะนั้นดิฉันขอรับฟังคำถามและปัญหาของคุณ คุณอยากเห็นความเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นอย่างไร อยากเห็นเครือข่ายใหม่ทำอะไรบ้างเพื่อเป็นประโยชน์กับพวกคุณเอง เรามีโอกาสที่พิเศษซึ่งไม่เคยมีมาก่อนมีรอบการกว่า 20 องค์กรทั่วโลกคุณสามารถที่จะพูดคุยปรึกษาและทำข้อเสนอแนะของคุณออกมา แล้วมาดูว่าเราจะทำงานร่วมกันอย่างไร ขอขอบคุณล่วงหน้าสำหรับความร่วมมือและดูว่าเราจะทำงานร่วมกันได้อย่างไร เรายินดีที่จะรับฟังความคิดเห็นของทุกคน ขอขอบคุณที่เชิญดิฉันมาในวันนี้

ปาฐกถา หัวข้อ "สิทธิมนุษยชน เส้นทางสู่สังคมยุติธรรม"

โดย อาจารย์บัณฑิต อ่อนคำ

ประธานคณะกรรมการจัดงาน

สวัสดีอีกครั้งนะครับ ในฐานะประธานกรรมการจัดงานนี้ขอกล่าวต้อนรับพวกเราอย่างเป็นทางการอีกครั้งหนึ่ง ผมคิดว่าหลายท่านคงมีหวังที่ตั้งใจจะมาฟังอาจารย์เด่นห์ แต่ท่านก็ได้เตรียมเอกสารมาให้พวกเราแล้ว ผมคิดว่าผมเองคุ้นเคยกับขบวนการชาวบ้านมานานพอสมควร ขณะเดียวกันก็รู้จักเอ็นจีโอมาพอสมควร และรู้จักนักวิชาการมาพอสมควร สิ่งที่ผมจะพูดต่อไปนี้ก็ได้แนวความคิดมาจากเมื่อวานนี้และจะเชื่อมโยงต่อไป ผมจะพูด 2 เรื่อง อาจารย์นิธิก็กล่าวไว้แล้ว เรื่องหนึ่งคือเรื่องสิทธิมนุษยชนโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และอีกอย่างต้องหาตัวละคร ขณะนี้มีการคุยกันเยอะแต่สิ่งที่ขาดไปคือการเคลื่อนไหว หนึ่งมันคืออะไรแนสิทธิสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม และการเคลื่อนไหวของเราจะทำกันอย่างไรต่อไป

จากเมื่อวานนี้เห็นได้ชัด ทางสากลบอกว่าเราต้องรณรงค์ให้มีความรู้เรื่องสิทธิ แต่เมื่อวานก็ชัดเจนเลยว่าเรายังไม่รู้เรื่องสิทธิว่ามันคืออะไรกันแน่ มันอยู่ในอนุสัญญาอะไร หลายภาคที่เป็นองค์กรภาคประชาชนเข้าไม่ถึง อันที่สองพวกที่รู้มากก็มี เราต้องมานั่งว่าต้องทำอะไรสักอย่างรู้ อย่างเดียวไม่พอ ผมอยากจะเตือนพวกเราว่า ผมก็เริ่มจากประสบการณ์ของตัวเอง ผมอยากจะบอกพวกเราว่าเราต้องเข้มแข็งพอ พวกเรามีงานเคลื่อนไหวหลายขบวนการ ด้านสิทธิ ด้านอะไรต่ออะไร ด้านสังคมสังเคราะห์ก็มี ผมอยากเสนอว่าเอาเรื่องการพัฒนาเกษตร เพราะสิ่งที่เราต่อสู้กันไปเราก็พูดเรื่องการพัฒนามานานแล้ว เรามาถูกทางแล้ว เพราะการพัฒนาที่ผ่านมาของประเทศเราส่วนใหญ่เป็นตัวละเมิดสิทธิสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมทั้งนั้นเลย

สังคมยุติธรรมที่พวกเราต้องการต่อสู้มันคืออะไรกันแน่ เวลานี้ก็มีแนวความคิดต่างๆ มากมาย ผมคิดว่าสังคมยุติธรรมก็คือสังคมที่เราปรารถนา ขณะนี้สังคมไม่มีความยุติธรรมอะไรเลย มันมีอะไรใหม่เข้ามาครอบงำเรา ขณะนี้สังคมที่ยุติธรรมมันขึ้นอยู่กับแนวความคิดที่ว่าเราจะอยู่ร่วมกันอย่างไร คงจะอยู่ที่ฐานความคิดมากกว่า ฐานคิดเราเป็นองค์รวมหรือเปล่า ตรงนี้ยาก ปะทะสังสรรค์กับหลายๆทางทั้งขบวนการมุสลิมภาคใต้หรือขบวนการกบฏทางภาคเหนือ เราอย่างรู้่วาวัตถุประสงค์ของสังคมยังยืนที่เราอยากเห็นกันเป็นอย่างไร

ผมคิดว่าเป้าหมายของสังคมยุติธรรมก็คือการอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข มันมีความสัมพันธ์เรื่องเครือญาติเรื่องอะไรในสังคมเยอะไปหมด ความสัมพันธ์มีข้อดกตง มีการแบ่งปันการดูแลกัน เราต้องหาตัวนี้ให้พบ ว่ากลไกสังคมยุติธรรมในอดีตมันมีอะไรบ้าง หนึ่งมันมีการให้ค่านิยมในมนุษย์เป็นปกติเห็นคนเป็นคน ไม่ใช่เป็นสินค้า ตอนนี้เราชอบตรงนี้ไปเยอะ ฉะนั้นเราต้องกลับไปดูของเก่าก่อนว่ามีกลไกอะไร มีปรัชญามีอุดมการณ์อย่างไร และแสดงออกอย่างไร ผมคิดว่ามัน

เป็นกลไกที่เห็นคนเป็นคน คนก็ต้องมีญาติมีมิตรมีสังคม ผมอยากจะฝากว่าไม่ใช่แค่สิทธิเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมมันแยกกันไม่ออก และอยากจะเน้นว่าคุณค่าอยู่ที่คน ธรรมชาติอะไรต่างๆที่จะวัดก็คืออย่างน้อยปัจจัย 4 ตรงนั้นชัดที่สุดแล้ว

ผมอยากจะพูดใน 3 ประเด็น เรื่องการเริ่มต้นการพัฒนามันมีคำ 3 คำที่อยากฝากคำแรก คือการพัฒนา เศรษฐกิจ การเมือง สังคม พัฒนาไปคนจนมากขึ้นทุกที ฐานคิดก็คือการพัฒนาแบบวัตถุ เราสรุปบทเรียนกันมาเยอะ มันเป็นความคิดจากต่างประเทศ จากส่วนกลาง และไม่ได้ให้ความสำคัญกับชุมชนตั้งแต่แรก การมีส่วนร่วมไม่ได้ร่วมอย่างแท้จริง ตอนหลังมาพูดเรื่องการพัฒนายังยืนยันนี้เข้าทำนอง คนนอกต้องการครอบงำเราอันที่สองคือต้องการให้เราพึ่งพาเรา อย่างรัฐปัจจุบันก็เหมือนกันจะต่อสู้กับความยากจนก็คือการเอาเงินไปให้ อันนี้ไม่ใช่ ความคิดเห็นของเราก็ต้องยึดถือการพัฒนาแบบยั่งยืน ประเด็นของเราขณะนี้เรากำลังทำอยู่ว่ากระบวนการและองค์กรประชาชนมีเครือข่ายมีกลไกต่างๆที่อยู่แล้ว ขณะนี้เรากำลังสร้างการเคลื่อนไหว เราเรียกขบวนการก็ได้ ชุมชน เครือข่ายก็ได้ เราน่าจะมองเครือข่ายหรือสังคม และขณะนี้เรากำลังทำอะไร คำว่าเครือข่ายในรูปความเคลื่อนไหว เมื่อวานก็มีการคุยกัน มีการท้าทายกันว่าจะปฏิบัติได้หรือไม่ผมคิดว่าหน้าที่ของเราคือทำความเข้าใจร่วมกัน

อันที่สองเราน่าจะดูว่าเราต่อสู้กันมาอย่างไร เคลื่อนไหวอย่างไร ผมว่าภาคทุกภาคก็ยังไม่มีความเข้าใจตรงกันเรื่องสิทธิ บางทีก็นิยามแบบสังคมนิยม เราจะจัดปรับสิทธิส่วนตัวและสิทธิสังคมอย่างไร ผมอยากพูดจากประสบการณ์จริงๆว่าเรายังไม่เข้าใจกันชัด ผมเคยคุยกับกรรมการไทยว่าทำไมทำอะไรทีละ เขาไม่ได้คิดแบบสิทธิมนุษยชน ขณะนี้เราไม่ได้คิดเรื่องสิทธิกัน ระดับชาวบ้านก็ไม่ได้คิด แต่ไปตามคนญี่ปุ่นกรรมการญี่ปุ่นบอกว่าทำไมต้องทำอะไรทีละ การคิดแบบนี้ต้องคุยกันเยอะ อีกอันก็คือว่ามันมีระบบอุปถัมภ์ อย่างเราคุยกับชาวบ้านว่าทำไมลงคะแนนให้คนนั้น เขาบอกว่าเขาให้เงินเราเขาก็ลงคะแนนให้เขา คิดแบบระบบอุปถัมภ์ แต่ไม่ได้คิดแบบสิทธิมนุษยชน ในด้านเอ็นจีโอก็เหมือนกัน เราก็ไม่ได้คิดแบบสิทธิมนุษยชนเท่าไร อย่างกรณีที่บอกว่าทำไมไม่ทำอย่างนี้ทำไมทำอย่างนั้น ตอนนี่คิดว่ามีหลายอย่างที่เราร่วมกับชาวบ้าน แต่คนนอกคิดว่าตัวเองรู้เขาจากข้างนอกเข้าไป อย่างนักวิชาการก็เหมือนกัน บางทีเราคิดว่ามันยังไม่ชัดเจน ที่ภาคใต้อาจารย์เรียกชาวบ้านไปประชุมไม่ยอมเล็ก แต่ชาวบ้านอยากกลับแล้ว อยากกลับไปหมู่บ้านกลับ ไปสอนหนังสือเด็กอยากกลับไปทำงานให้ครอบครัว แต่พวกอาจารย์ไม่เข้าใจ เราไม่ได้คิดแบบสิทธิมนุษยชน เป็นวิชาการเป็นเทคนิคหมด ถ้าเราไปศึกษากระบวนการของชาวบ้านเขาคิดแบบองค์รวมไม่มีอะไรแยกกัน เราต้องมาคุยว่าจะปรับอย่างไร บทบาทเป็นอย่างไรทั้งชาวบ้านและคนข้างนอก

ขณะนี้ประเทศไทยผมอยากให้ศึกษาเกษตรทางเลือกว่าองค์กรประชาชนจะทำอย่างไร เราต้องรับผิดชอบกันเองหวังพึ่งรัฐไม่ได้ แต่ขณะนี้ขบวนการเกษตรยังยืนยันยังไม่เคลื่อนไหวเท่าไร เรากำลังทำเรื่องสิทธิมนุษยชนต้องทำงานเคลื่อนไหว ต้องประกาศตัว ต้องมีการศึกษา การ

สร้างเครือข่ายมันใช้เวลานาน อย่างเครือข่ายสลิ้มเริ่มต้นก็แย่งเหมือนกันแต่ตอนหลังมันดีขึ้นอย่าง
ไร จิตสำนึกสิทธิมนุษยชนมีจริงหรือเปล่าเราต้องถามตัวเองด้วย ถ้าไม่มีมันก็ยากในการเคลื่อนไหว
เพราะฉะนั้นในการประชุมกันก็อยากให้คุยทั้งสองส่วน เราต้องเริ่มต้นด้วยเครือข่ายของเรา ต้อง
ถามตัวเองให้ชัดเจนว่าเรามีจิตสำนึกอย่างไร เราต้องวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัด เอ็นจีโอต้อง
ทำอะไร เรายังไม่ได้เอาจุดใดจุดหนึ่งมาช่วยกัน มันยังไม่เป็นจิตสำนึกร่วม พอหลวงจอนี้ก็ว่า
ขบวนการประชาชนมันเจียบไป สิ่งที่เราเห็นก็คือบางที่ผู้นำกับผู้ตามมันขาดกันไป การสื่อสารมัน
ยังอ่อน มันต้องมีการสื่อสารภายใน

ผมก็คงจะมองในแง่คนที่มีการประสบการณ์และใกล้ชิดกับคนหลายกลุ่ม เราต้องจัดการ
ทฤษฎีกับการปฏิบัติให้ได้ ผมก็อยากฝากว่าเวลาเราจะคุยกันอย่าคิดทฤษฎีมาก แต่เน้นการปฏิบัติ
ศาสนาคือการปฏิบัติ การพัฒนาและสิทธิมนุษยชนก็เหมือนกัน คิดว่าเราอาจจะทำให้สังคมเรา
เป็นสังคมที่มีความยุติธรรมได้ ผมขอยุติการปาฐกถาเพียงเท่านี้ ขอขอบคุณครับ

บท : ทศมาสกริยาธิปทีย ; วัฒนธรรมกับความสัมพันธ์ระหว่าง
ก.พ. 40 ณ กรมศิลปากร จ.ปทุมธานี กรุงเทพมหานคร
๗๐ กรกฎาคม ๑๐๑๕ ป.ศ.ป.

การตีผึ้งของชาวกะเหรี่ยง...การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

โดย วีรวัฒน์ สิริประธารณ์¹

คำนำ

ผืนป่าดำนตะวันตกของประเทศไทยในท้องที่จังหวัดตาก กำแพงเพชร อุทัยธานี ราชบุรี และเพชรบุรี รวมเนื้อที่ประมาณ 13 ล้านไร่ เชื่อมต่อกับป่าของประเทศพม่า อันเป็นพื้นที่ป่าที่สำคัญยิ่งในด้านการหลากหลายทางชีวภาพ และแหล่งต้นน้ำลำธาร จนเป็นที่ยอมรับของคนทั้งโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ส่วนหนึ่งของผืนป่าดำนตะวันตก ได้รับการรับรองจากองค์การ UNESCO ให้ขึ้นบัญชีเป็นมรดกทางธรรมชาติของโลก ยิ่งแสดงให้เห็นว่าป่าผืนนี้มิได้สำคัญเฉพาะต่อคนไทยเท่านั้น แต่มีความสำคัญต่อคนทั้งโลกด้วย

หากจะมองผืนป่าดำนตะวันตกให้กว้างขึ้น ไม่ยึดติดแค่เฉพาะความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่าก็จะเห็นว่าป่าผืนนี้ได้มีชุมชนกะเหรี่ยงตั้งถิ่นฐานกันมาช้านาน ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนปลายจนถึงปัจจุบัน ผืนป่าดำนตะวันตกจึงสัมพันธ์กับชุมชนกะเหรี่ยงอย่างแนบแน่นตลอดมา

การอยู่ร่วมกับป่าของชุมชนกะเหรี่ยง ทำให้ชาวกะเหรี่ยงจำเป็นต้องเรียนรู้ธรรมชาติรอบกาย เพื่อให้รู้จักการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และรู้จักว่าจะใช้อย่างไรให้มีใช้ตลอดไปชั่วลูกหลาน ชุมชนกะเหรี่ยงจึงเป็นชุมชนป่า รู้จักอยู่กับป่าและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างลึกซึ้ง

ช่วงเวลาของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนกะเหรี่ยงที่ยาวนาน ได้สั่งสมประสบการณ์และภูมิความรู้ให้ชาวกะเหรี่ยงอย่างมากมาย สืบทอดกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ยึดถือปฏิบัติจนกลายเป็นวัฒนธรรมและความเชื่อ

ทุกช่วงตอนของการดำเนินชีวิตของชาวกะเหรี่ยง ล้วนต้องใช้ความรู้ด้านธรรมชาติผสมผสานกับความเชื่อที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อต่อสิ่งซึ่งปวงว่ามีเจ้าของ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง การใช้ประโยชน์จึงต้องขออนุญาตก่อน อันเป็นลักษณะของชุมชนป่าและชุมชนดั้งเดิมทั่วไป จุดนี้เองที่ทำให้ภูมิความรู้และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนกะเหรี่ยงลึกซึ้งกว่าความรู้ในตำราเรียนและการใช้ประโยชน์ของคนเมืองค่อนข้างมาก

การตีผึ้งของชาวกะเหรี่ยง ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นอีกภูมิความรู้หนึ่งของชาวกะเหรี่ยง ที่สั่งสมสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน เป็นลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนที่น่าติดตามศึกษาอย่างยิ่ง ผึ้งแมลงตัวเล็ก ๆ ได้กลายเป็นสิ่งที่ชาวกะเหรี่ยงต้องจดรูปแบบบอกกล่าวด้วยความยำเกรงและเคารพ

¹ เจ้าหน้าที่บริหารงานป่าไม้ 6 ส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กรมป่าไม้

ความรู้ของชาวกะเหรี่ยงในการแยกชนิดของผึ้ง

ชาวกะเหรี่ยงแยกผึ้งออกเป็น 4 ชนิด คือ ผึ้งมัน ผึ้งโพรง ผึ้งหลวง และผึ้งผา

▲ ผึ้งมันหรือผึ้งหวี

- เป็นผึ้งที่เชื่อว่ามีบารมีต่ำสุดในบรรดาผึ้งทั้งหมด
- ชาวกะเหรี่ยงจะไม่ตีและใช้น้ำหวานเลย

▲ ผึ้งโพรง

- ชาวกะเหรี่ยงจะไม่นิยมตีเอาน้ำผึ้ง นอกจากว่ามีความจำเป็นต้องใช้น้ำผึ้ง ซึ่งมักจะเป็นรังที่อยู่ในโพรงที่เอาได้ง่ายเท่านั้น
- ขี้ผึ้งของผึ้งโพรงชาวกะเหรี่ยงจะไม่เอา เพราะมีความเชื่อว่ามีพิษไปทำให้นุชบาพระ จะไม่ได้บุญกุศล
- วิธีตีผึ้งโพรง ผู้ตีจะเปิดปากโพรงให้กว้าง แล้วเอาชามุนบูห์เป่าเข้าไปในรังให้ตัวผึ้งมันง จากนั้นก็จะผ่าโพรงเอารวงผึ้งออกมา
- ชาวกะเหรี่ยงสามารถรู้ว่าผึ้งโพรงมีน้ำผึ้งพร้อมที่จะตีได้หรือยัง โดยสังเกตดูจากตัวผึ้งงาน ว่าขาดคอกไหมหรือไม่ ถ้าขาดคอกไหมแสดงว่ารังยังไม่มีน้ำผึ้ง หรืออาจรู้ได้จากการฟังเสียง ถ้าภายในโพรงยังมีเสียงขยับปีกดังแสดงว่ายังไม่มีน้ำผึ้ง หรือนี่แต่ยังไม่เต็มที่ แต่ถ้าเสียงเบาจะมีน้ำผึ้งเต็มรัง
- ชาวกะเหรี่ยงรู้ว่าน้ำหวานที่ผึ้งไปเอามาจากเกสรดอกไม้จะเป็นก้อนแข็ง ๆ เป็น 2 สี คือ สีเหลือง และ สีเขียว
- น้ำหวานที่ยังเป็นก้อนอยู่จะไม่มีรสหวานแต่จะมีรสเปรี้ยว
- การสังเกตว่าผึ้งโพรงมีน้ำหวานเต็มรังหรือยังสามารถดูได้จากตัวผึ้งที่ออกมาอยู่ปากโพรงมาก ๆ ก็แสดงว่ามีน้ำหวานเต็มที่แล้ว เพราะโพรงเริ่มคับแคบ

▲ ผึ้งโพรงหรือผึ้งหลวง (ผึ้งรังเดี่ยวและผึ้งตัน)

- การเกาะของผึ้งหลวงมี 2 แบบ คือ แบบรังเดี่ยว และแบบรวมกันหลายรังในต้นไม้ต้นหนึ่ง
- ผึ้งหลวงรังเดี่ยวจะไม่เกาะประจำทุกปีและจะย้ายไปเกาะที่อื่นในปีต่อไป ชาวกะเหรี่ยงเรียก ว่า ผึ้งรังเดี่ยว ตัวผึ้งตันจะเกาะประจำที่ต้นนั้นทุกปี ซึ่งจะเกาะรวมกันจำนวนหลายรัง
- ถ้ามีรังเดี่ยวแต่เกาะที่ต้นไม้ประจำทุกปีก็ถือว่าตัน ไม่นับเป็นตันผึ้ง
- มีความเชื่อว่าผึ้งรังเดี่ยว ต้องอยู่โดดเดี่ยวและปิดบัง มีเถาวัลย์ปิดบังรกทึบของยาง เนื่องจากผึ้งรังนั้นบารมียังไม่สามารถไปเกาะต้นไม้ที่มีบารมีสูงได้

▲ ผึ้งผา

- มีลักษณะตัวคล้ายกับผึ้งหลวงมาก แต่ขนาดตัวจะเล็กกว่าเล็กน้อย สืบบริเวณกันจะออกคำ ซึ่งต่างกับผึ้งหลวงที่สืบบริเวณกันจะออกเหลือง

- > ผิงผาเป็นสิ่งที่ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่ามีการมีมากที่สุด ดังนั้นการตีผิงต้องให้หมอผิงที่เก่งมาก และมีบารมี
- > การใช้ผิงของผิงผาท่านที่ยนบูชาพระจะได้บุญกุศลมากที่สุด

การเกาะของผิงหลวงหรือผิงตัน

- ▲ ดันไม้ที่ผิงหลวงเกาะมีหลายชนิด แต่ต้องเป็นดันไม้ขนาดใหญ่ เช่น ตะเคียนทอง ยาง กะบาก ไทร สะเหลียง ขมิ้นคำ
- ▲ ผิงจะเกาะในราวเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม และราวเดือนเมษายนก็จะตีได้ แต่ถ้าเกาะเร็วกลางเดือนมีนาคมก็สามารถตีได้
- ▲ ในปีหนึ่งในธรรมชาติ ผิงหลวงจะขยายพันธุ์โดยแยกเป็น 3 รุ่นคือ
 - 1) รุ่นแรกเกาะดันผิง ผิงงานจะหาน้ำหวานมาเลี้ยงตัวอ่อน เมื่อตัวอ่อนโตผิงรุ่นแรกก็จะอพยพออกไปจากรัง ปลอຍให้ลูกอาศัยรังเดิมต่อไป ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าผิงรุ่นแรกนี้จะไปอยู่ยังที่แห่งหนึ่งที่มนุษย์ไม่สามารถรู้ได้ คล้าย ๆ แคนสวรรค์
 - 2) รุ่นที่ 2 ซึ่งอยู่รังที่แม่สร้างไว้ ก็คือผิงที่จะหาน้ำหวานมาสะสมไว้เพื่อเตรียมพร้อมในการเลี้ยงลูกอ่อน ซึ่งรุ่นนี้จำนวนตัวผิงจะน้อยกว่ารุ่นแรก สามารถมองเห็นลายรัง และลูกอ่อนก็จะน้อยกว่าทำให้มีน้ำหวานค่อนข้างมาก จึงหมอมผิงมักจะตีรุ่นที่ 2 การที่มีน้ำผิงมากคาดว่า มีสาเหตุมาจากรุ่นที่ 2 เป็นช่วงที่ดอกไม้ในป่ากำลังเบ่งบานและมีมาก ทำให้ผิงงานสามารถหาน้ำหวานได้มากด้วย
 - 3) รุ่นที่ 3 ถ้าหมอมผิงไม่ได้ตีรุ่นที่ 2 รุ่นที่ 2 ก็จะเลี้ยงลูกจนโตขึ้น แล้วรุ่นที่ 2 ก็จะอพยพออกไปปลอຍให้ลูกรุ่นที่ 3 ทำหน้าที่แทน ผิงงานก็จะทำหน้าที่ต่อไปเช่นเดียวกับรุ่นที่ 1, 2 และก่อนหน้าฝนจะบนผิงก็จะทิ้งรังให้ร้าง แล้วอพยพไป เพื่อรอแฉ่งหน้าที่จะมาถึงอีกครั้งหนึ่งเพื่อช่วยกันสร้างรังแพร่ลูกหลานต่อไป

หมอมผิงที่พลาดการตีในรุ่นที่ 2 ก็จะตีในรุ่นที่ 3 แทน ซึ่งจะได้น้ำผิงน้อยกว่ารุ่นที่ 2 แต่จะได้ผิงมากกว่า ทั้งนี้เพราะตัวผิงจะน้อยกว่ารุ่นที่ 2 ซึ่งสามารถมองเห็นรังบาง เห็นลายรังอย่างชัดเจน และคาดว่าช่วงปลายฤดูแล้งดอกไม้ป่าก็จะลดน้อยลง ผิงจะหาน้ำหวานได้น้อยลงด้วย

ดังนั้นหมอมผิงจะตีเฉพาะรุ่นที่ 2 หรือ 3 เท่านั้น ส่วนรุ่นที่ 1 จะไม่ตืออย่างเด็ดขาด

แม้ว่าจะเป็นชนิดของดันไม้ที่ผิงมักชอบเกาะ และมีขนาดใหญ่ แต่ปรากฏว่าผิงไม่ยอมเกาะทำรังชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่า ดันไม้ที่ผิงมาเกาะเป็นดันผิงเนื่องจากดันไม้ต้นนั้นมีบารมีถึงผิงหลวงซึ่งเป็นผิงมีการมีสูงจึงสามารถมาเกาะทำรังได้

เมื่ออย่างเข้าหน้าแล้งในราวเดือน ก.พ.-มี.ก. ต้นฝั้ก็จะเริ่มปรากฏรังฝั้แรกประมาณ 4-5 รังแล้วจะค่อย ๆ มาจับเพิ่มขึ้น

ฝั้ที่เกาะรังเดียว จะมีแถววัดยั้งรังระกระระเรียกว่า นี๋จุน นี๋จุนจะไปเกาะต้นฝั้เพราะบารมีไม่ถึงต้นฝั้ จึงต้องย้ายรังไปเรื่อย ๆ เป็นฝั้ที่อยู่ไม่ประจำที่

ต้นฝั้จะต้องเป็นต้นไม้ที่ฝั้เกาะประจำทุกปี แม้จะเกาะรังเดียวแต่เกาะทุกปีก็เรียกว่า ต้นฝั้ประจำที่ ต่างกับฝั้ต้นที่อยู่ประจำที่เกาะกับต้นฝั้ นี๋จุนเมื่อบารมีถึงก็จะสามารถไปเกาะต้นฝั้ได้

หมอฝั้

หมอฝั้ประจำหมู่บ้านจะรับหน้าที่ตีฝั้ (หมอฝั้ภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า ตะมะเสี้ย ตะมะ=ช่าง เสี้ย=ต้นไม้) บางหมู่บ้านอาจมีหลายคน เช่น บ้านเขาเหล็กมี 5 คน บ้านจะแกมี 1 คน

หมอฝั้ไม่จำเป็นต้องสืบทอดทางสายเลือด แต่จะเกิดจากเป็นคนที่เป็นต้นไม้เก่ง ใจกล้า และมีประสบการณ์มาก

การตีฝั้โพรงคนทั่วไปสามารถตีได้ แต่ด้านเป็นฝั้หลวงและฝั้คาหมอฝั้เท่านั้นที่จะตีได้ เพราะมีบารมีพอ ส่วนคนทั่วไปจะถูกห้ามตี เพราะบารมีไม่พอซึ่งอาจได้รับอันตราย หมอฝั้นอกจากจะมีบารมีถึงแล้วยังต้องเป็นผู้ที่มีสติจะ

นอกจากเป็นผู้ชำนาญในการตีฝั้ และมีสติแล้วหมอฝั้ยังต้องเป็นคนทำพิธีขาน้ำฝั้ ขี้ฝั้จากต้นฝั้และฝั้จึงเป็นเจ้าของ หมอฝั้ยังเป็นผู้ที่มีวิชาอาคมแก่กล้า

หมอฝั้สามารถทำพิธีขาน้ำฝั้ที่เกาะต้นฝั้ 2 ต้นใกล้ ๆ กันให้โยกย้ายไปรวมอยู่ยังต้นเดียวกันได้ เพื่อยสะดวกในการตี

สิทธิในการได้น้ำฝั้

ถ้าเป็นต้นฝั้ใหม่ ผู้ที่เห็นคนแรกจะมีสิทธิในน้ำฝั้นั้น แต่เนื่องจากการตีฝั้ต้องใช้ทีมงานอย่างน้อย 3 คน คือ หมอฝั้ 1 คน อยู่บนต้นฝั้ช่วยส่งภาษาชนะให้น้ำฝั้ให้หมอฝั้ 1 คน และอีก 1 คนอยู่พื้นดินทำหน้าที่ถ่ายรังฝั้ส่งภาษาชนะเมื่อคนที่อยู่บนต้นฝั้หย่อนลงมา

ถ้าผู้พบเห็นคนแรกซึ่งอาจเป็นหมอฝั้หรือคนทั่วไปในชุมชน และไปร่วมตีฝั้ด้วยก็จะได้รับส่วนแบ่งเท่า ๆ กัน ถ้าทีม 3 คนก็จะแบ่งเป็น 3 ส่วนเท่า ๆ กัน ถ้าทีม 7 คนก็จะแบ่งเป็น 7 ส่วนเท่า ๆ กัน

แต่ถ้าคนที่พบครั้งแรกไม่ร่วมทีมไปตี แต่จำเป็นต้องใช้น้ำฝั้ ผู้ตีต้องแบ่งให้ ซึ่งอาจจะแบ่งให้น้อยกว่าทีมตีก็ได้

แต่ถ้าคนพบครั้งแรกไม่ต้องการน้ำผึ้ง ทีมตจ.จะร่วมนกันลงขันทำบุญให้วัด เพื่อ...
ผู้พบเห็นผึ้งเกาะคนแรก

ผู้เห็นคนแรกจะได้รับการปฏิบัติสง่าวจนตาย จากนั้นถ้าคันผึ้งนั้นยังมีผึ้งมาเกาะอีกก็จะบิติดือ
เป็นของชุมชนมากขึ้น

การตีกีจะบอกกล่าวให้ทราบกันทั่ว ท้องครอบครัวไหนอยากได้น้ำผึ้งก็จะไปร่วมตี ซึ่งอาจรับหน้าที่
หุงหาอาหาร เตรียมพื้น ขวดบีบน้ำผึ้ง เป็นต้น ซึ่งทุกคนจะได้ส่วนแบ่งเท่าๆ กัน หมอผึ้งถึงแม้ว่าจะ
ทำงานหนักกว่าคนอื่น แต่ก็ถือว่าได้ช่วยเหลือชุมชนตามหน้าที่ของตน

การแย่งชิงผลประโยชน์จากการตีผึ้งในชุมชนจะเหวี่ยงจึงไม่เคยปรากฏให้เห็นตราจนทุกวันนี้

ขั้นตอนของกระบวนการตีผึ้ง

เมื่อผึ้งมาเกาะแล้วประมาณ 20 วันก็จะตีได้ แต่ชาวกะเหรี่ยงจะไม่ตีในวันแรก แต่จะตีวันที่ 2 หรือ

3

หมอผึ้งจะดูรู้ว่าจะตีได้หรือยัง โดยการสังเกตรังผึ้ง ซึ่งถ้าเกาะใหม่ๆ ตัวผึ้งจะจับกันเป็นก้อน แสดง
ว่ายังไม่ได้สร้างรัง หลังจากสร้างรังเสร็จใหม่ๆ ลักษณะการจับของผึ้งจะแบนบาง และไปตรงตอนล่าง
ของรัง ผึ้งรุ่นแรกจะมองไม่เห็นรัง รุ่น 2 เห็นลายรังเล็กน้อย รุ่น 3 เห็นลายรังชัดเจน

ถ้าผึ้งเกาะในลักษณะเสมอเรียบและตัวผึ้งขยับปีกเป็นระลอกคลื่นจากล่างขึ้นบน จึงเป็นการทำให้น้ำผึ้งละลาย ลักษณะที่เป็นเช่นนี้ยังตีไม่ได้ ถ้าตีได้ตัวผึ้งจะชูกันโค้งออกมา จะมองเห็นรังไม่เรียบ

ก่อนตีประมาณ 5 วัน จะเตรียมทอย ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่บางลำที่แก่จัดอายุประมาณ 2 ปี เป็นลำที่
สมบูรณ์ไม่เป็นลำยอดคว้น เหลาเป็นซี่ยาวประมาณ 1 ฟุต เชื่อมปลายให้แหลมเพื่อให้ดอกให้ผึ้งเข้าไปในลำ
ต้น ไม้ที่ผึ้งเกาะถ้าคันผึ้งเป็น ไม้เนื้อแข็ง จำเป็นต้องย่างไฟให้ทอยที่เตรียมแข็งขึ้น

การตอกทอยจะทำในวันที่จะตีผึ้ง ก็จะเริ่มในตอนกลางวัน และจะหยุดตอกทันทีเมื่อใกล้มืด
เพราะช่วงใกล้มืดผึ้งจะดุ เนื่องจากผึ้งยังฝึกถูกให้บิน บางรังไม่มีตัวผึ้งอยู่เลย บางรังยังมีลูกหรือลูกยังไม่
อ่อนอยู่จะไม่ฝึกบิน การตอกทอยในช่วงที่ผึ้งฝึกถูกบิน ผึ้งจะคอยคุ้มกันลูกอ่อนและจะดุร้ายมากและพร้อม
ที่จะจู่โจมผู้บุกรุก

วิธีตอกทอยจะใช้หมอนไม้ตะคร้อตีไม่เกิน 3 ที ถ้าตอก 3 ทีแล้วยังไม่แน่นจะต้องทิ้งทอยอันนั้นทันที
ห้ามใช้ซ้ำอีก หรือนำมาตอกใหม่ แต่จะทิ้งไปแล้วใช้ทอยตัวใหม่แทน

ทอยจะตอกห่างกันประมาณ 1 ศอก มีไม้ไผ่เจาะรูเป็นตัวรับทอยด้วย ไม้ไผ่จะถูกเตรียมไว้ยาวพอ
จะไม่เกิน 4 วา เจาะรูตรงลำไม้ไผ่ห่างกันรูละ 1 ศอก เพื่อเป็นรูที่จะตอกทอยลงไป ไม้ไผ่เจาะรูดังกล่าวจะ
วางขนานไปกับลำต้นของต้นผึ้งโดยหัวลำไม้ไผ่จะวางทับกัน ด้านแรกจะติดพื้นดินแล้วหัวไม้ไผ่จะค่อกันขึ้น

ไปเรื่อยๆ ตามลำดับตั้งแต่จนถึงกับรังผึ้งและตะดอกลงในการตีที่ถูกต้อง ต้นผึ้งบางต้นต้องใช้ไม้ไผ่ถึง 25 ท่อน หรือสูงประมาณ 200 เมตร ซึ่งต้องใช้ท่อนประมาณ 400 ท่อน อย่างไรก็ตามถ้าต้นไม้สูงมากไม้ไผ่ของรับท่อนแต่ละท่อนก็จะสั้นกว่า 4 วา

เครื่องมือที่สำคัญในการติดตั้งของหมอมั้งอีกชิ้นหนึ่งคือ คบไฟ ซึ่งจะใช้ถารางจิด ดันเสื่อหมอบแห้ง ไม้ไผ่อ่อนที่แห้งคาย หรือกากกล้วยป่าที่แห้ง ถ้าใช้ถารางจิดจะต้องเตรียมโดยตัดเอาหัวบางประมาณ 3 สอก ตากให้แห้ง หรือถ้ารีบด่วนก็อาจใช้ข่างไฟให้แห้ง นำวัสดุดังกล่าวมาควมรวมกันขนาด 1 กำมือ หมอมั้งโดยทั่วไปจะนิยมใช้ดันเสื่อหมอบแห้ง และ ไม้ไผ่อ่อนแห้งเป็นคบ ทั้งนี้เพราะ ไม้มีเปลวไฟและไฟไม่ดับง่าย และเพื่อป้องกันไม่ให้คบมีเปลวไฟจึงต้องใช้ใบของไม้แก่คแรงหุ้มคบอีกชิ้นหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้ตัวคตตาย

การตีผึ้งจะคิดตอนกลางคืน ในคืนเดือนมืด เพราะผึ้งจะไม่ดู ถ้าเป็นคืนเดือนหงายหรือขึ้น 15 ท่า
หมอมือส่วนใหญ่มักจะไม่กล้าตี นอกจากหมอมือที่กล้าหาญและชำนาญมาก ๆ เท่านั้น

ในระหว่างที่ตีห้ามก่อไฟโดยเด็ดขาดเพราะสิ่งจะบินเข้าหากองไฟ ทำให้สิ่งตายและสิ่งจะต่อยคนที่
อยู่บริเวณนั้น

หอบหืดที่แสบ ๆ บางคนกลัวที่จะติดตอนกลางวัน แต่ต้องเป็นวันที่แดดจ้าไม่ครึ้มฝน เพราะถ้าครึ้มฝน
หืดจะคูณาก

หมอยิ่งจะรู้ว่าถ้าใครสิ่งค่อย ต้องไม่กลัวแล้วถอยออกห่าง แต่จะต้องรีบเข้าใกล้ถึงแล้วรีบเหวี่ยงน้ำผึ้ง
ทาตัวทันที เพื่อขับกลิ่นสิ่งซึ่งตัวที่ค่อยปล่อยไว้มีฉะนั้นสิ่งตัวอื่น ได้กลิ่นก็จะรีบกันต่อ

หมอมึงจะไม่ตีหมคทุกวัง อย่างน้อยต้องเก็บไว้ 1 วัง เช่น ถ้าเกาะ 2 วัง ก็จะตีวังเดียว แต่ถ้าฝั่งเกาะหลายวังก็จะเว้นไว้หลายครั้ง โดยทั่วไปถ้ามี 100 วัง หมอมึงจะตีแค่ 40 วัง เหลือไว้ 60 วัง

การดับทาร์ังผึ้ง

โดยปกติสิ่งหลวง สิ่งผาจะเกาะประจำที่ทุกปี

แต่บางครั้งสิ่งอาจทำรังที่ใหม่ หรือมีต้นตอเกิดขึ้นใหม่ ซึ่งชาวกะเหรี่ยงที่ไม่จำเป็นต้องเป็นหมอผีก็สามารถรู้ได้ว่าสิ่งทำรังอยู่ ณ ที่ใด โดยการสังเกตจากพฤติกรรมของผี

โดยการสังเกตขณะที่สิ่งออกหาน้ำหวาน ถ้าสิ่งบินกลับรังโดยบินต่ำนาน ไปกับพื้น แสดงว่ารังจะอยู่ไกลจากจุดที่สังเกตมาก

ถ้าฟังบินกลับรังโดยบินสูงพุ่งตรงคั้งขึ้นสู่อากาศ แสดงว่ารังอยู่ไม่ไกลมาก

ถ้าพึ่งหาน้ำหวานมิดค่าแล้วยังไม่บินกลับรัง แสดงว่ารังอยู่ในบริเวณใกล้ ๆ นั้นเอง

ส่วนทิศทางที่อยู่ของรังผึ้ง ก็จะสังเกตจากทิศที่ผึ้งบินกลับรัง

วิธีกันหารังผึ้งนอกจากการสังเกตจากการบินของผึ้งแล้ว ยังสามารถค้นหาได้ในช่วงเย็นที่ผึ้งออก ผึกบินซึ่งจะสังเกตได้ง่ายเพราะผึ้งจำนวนมากจะออกบิน ทำให้เกิดเสียงดังและจะเห็นรังได้ง่าย

การสังเกตคอนผึ้งหาน้ำหวาน ยังสามารถบอกได้ว่าผึ้งที่กำลังหาน้ำหวานอยู่เป็นผึ้งจากที่รัง หรือที่ ดันผึ้ง ซึ่งถ้าผึ้งจากรังเดียวกัน หรือแม้แต่จากคันผึ้งเดียวกันจะไม่กัดกัน แต่ถ้าเป็นผึ้งรังเดียวกันจะกัดกัน หรือผึ้งรังเดียวกันจากคันผึ้งคนละคันก็จะกัดกันเช่นกัน ดังนั้นการสังเกตพฤติกรรมการต่อสู้ระหว่างตัวผึ้ง ก็จะบอกได้ว่า มีคันผึ้งกี่คัน หรือมีผึ้งรังเดียวกัน

ความเชื่อเรื่องผึ้งของชาวกะเหรี่ยง

เชื่อว่าผึ้งมีบารมี โดยเฉพาะผึ้งคันและผึ้งผาจะมีบารมีสูงมาก

เชื่อว่าคันผึ้งก็มีบารมีสูงจึงทำให้ผึ้งซึ่งมีบารมีสูงมากเกาะอาศัย ถ้าคันไม้ที่ยังไม่มีบารมีสูงผึ้งจะไม่ มาเกาะรวมกันเป็นคันผึ้ง

ดังนั้นบุคคลที่จะตีผึ้งคันซึ่งมีบารมีสูงทั้งผึ้งและคันผึ้ง จึงต้องมีบารมีสูงเช่นกัน และยังคงเป็นผู้ที่มีศีลธรรมด้วย อันได้แก่หมอผึ้งของหมู่บ้าน

ในสมัยปู่ย่าตายายของชาวกะเหรี่ยง การตีผึ้งไม่ได้เพื่อต้องการน้ำผึ้ง แต่ต้องการรังผึ้งเพื่อใช้ทำ เทียนธวาววัดและใช้เองเป็นหลัก น้ำผึ้งเป็นวัตถุประสงครองและจะตีเขาน้ำผึ้งในยามจำเป็นเท่านั้น เช่น ต้องการทำให้เด็กที่ป่วย เป็นคัน ดังนั้นในสมัยก่อนจึงมักจะปล่อยให้รังร้างก่อนจะทำให้ขี้ผึ้งบางส่วนเสีย การตีในขณะที่ผึ้งยังไม่ทิ้งรังจะได้ขี้ผึ้งมากกว่าและคุณภาพดีกว่า

เหตุอีกประการหนึ่งที่ชาวกะเหรี่ยงรุ่นก่อน ๆ ต้องปล่อยให้ผึ้งทิ้งรังไปก่อนจึงจะเขารังทำขี้ผึ้ง เพราะเชื่อว่าเป็นการแย่งชิงบ้านของผู้อื่น ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นโจรที่ขโมยของของผู้อื่น

ก่อนจะเริ่มลงมือตี หมอผึ้งต้องทำพิธีขอก่อนโดยหาใบไม้ 7 ใบ ดอกด้วยทอยติดไว้กับคันผึ้ง เป็นการบอกกล่าวและขออนุญาตจากผีคันไม้ (คันผึ้ง) ป้องกับผีคันผึ้งทำร้ายเพราะมีความเชื่อว่าคันไม้ขนาดใหญ่ผีมีผีเฝ้ารักษาอยู่ และหมอผึ้งยังต้องพูดบอกกล่าวกับผึ้งที่เกาะว่าขอย่าได้ทำรายน้ำผึ้งและขี้ผึ้งที่ดี ได้จะนำไปถวายวัด และจะทำบุญให้ผึ้งที่เกาะได้เกิดเป็นคนในชาติหน้า

ความเชื่อที่จะไม่ตีผึ้งในรุ่นแรกเพราะเชื่อว่าเป็นบาป ตัวคันรุ่นแรกเมื่อเอียงถูกจนโคแล้ว ก็จะบิน ไปสู่ยังที่แห่งหนึ่งที่สงบสุขสวรรค์ การะหน้าที่ดูแลรังจะเป็นหน้าที่ของถูก ซึ่งหมอผึ้งจะตีในรุ่นที่ 2 หรือ 3 เท่านั้น

คุณสมบัติของหมอผึ้ง นอกจากจะเป็นคนกล้าหาญเป็นคันไม้เก่งแล้ว ยังต้องเป็นผู้มีศีลจะ มีความซื่อสัตย์ ในวันที่ตีผึ้งหรือในช่วงที่ใกล้จะถึงวันตีจะไม่กระทำการอันใดที่ผิดศีลธรรมโดยเด็ดขาด และไม่ใช้ เฉพาะหมอผึ้งเท่านั้นที่ต้องประพฤติตนให้อยู่ในศีลในวันตีหรือใกล้จะตี ผู้ร่วมงานทุกคนที่จะไปช่วยในการตีผึ้งก็ต้องไม่กระทำใด ๆ ที่ผิดศีลด้วย มิฉะนั้นอาจทำให้คนอื่นได้รับอันตราย

เมื่อไปถึงต้นฝิ่งทุกคนในทีมฝิ่งจะใช้เทียนคนละ 1 เล่ม ดอกไม้คนละ 1 ดอก โหรีต้นฝิ่งก่อน แล้วหอมฝิ่งจึงจะป็นขึ้นไป

ถ้าคนใดคนหนึ่งในพื้นที่มีเมื่อกำลังตั้งท้องถ้าจะเข้าไปร่วมพิธีและอยู่ใกล้ ๆ ต้นฝิ่งต้องใช้ดอกไม้มาก แทนเทียนในการกราบไหว้ต้นฝิ่ง มิฉะนั้นจะเข้าไปใกล้ต้นฝิ่งไม่ได้ ผู้ที่มีเมื่อกำลังตั้งท้องจึงมักอยู่ห่างจากต้นฝิ่ง และทำหน้าที่อย่างอื่นแทน เช่น หุงหาอาหาร บิบน้ำฝิ่ง เคี้ยวขี้ฝิ่ง เป็นต้น

เมื่อหอมฝิ่งเสร็จแล้ว หอมฝิ่งจะตั้งหอยที่ดอกโบไม้ 7 ใบออกจากต้นฝิ่ง หอมฝิ่งต้องใช้เทียน 5 เล่ม ดอกไม้ 5 ดอก กราบไหว้ต้นฝิ่งอีกครั้งหนึ่งเพื่อแสดงความขอบคุณที่ได้ให้น้ำฝิ่งและช่วยให้ปลอดภัยจากนั้นก็จะใช้น้ำฝิ่งนั้น-ส้มป่อยรดทำความสะอาดให้ต้นฝิ่ง ถือว่าเสร็จพิธีการตีฝิ่งสมบูรณ์

แต่ถ้าหอมฝิ่งไม่ได้เตรียมดอกไม้ เทียนหรือน้ำขมิ้น-ส้มป่อย ก็จะต้องกลับไปกราบไหว้โดยใช้ของ เช่น โหรีเช่นเดิม แต่ทั้งนี้ต้องทำก่อนที่จะมานเกาะ ในปัดต่อไปมีเจ้าน้ำฝิ่งจะ ไม่มานเกาะอีกเลย

หอมฝิ่งสามารถจุดรูปเทียนขอให้ฝิ่งที่อยู่อีกต้นหนึ่ง ย้ายไปอยู่รวมกับฝิ่งอีกต้นหนึ่งที่อยู่ใกล้ ๆ กัน ได้ แต่ทั้งนี้ต้องเป็นต้นฝิ่งชนิดเดียวกัน การขอให้ฝิ่งย้ายไปอยู่รวมกัน ก็เพื่อสะดวกที่หอมฝิ่งจะตี เพราะไม่ต้องคอยทอดและป็นทั้ง 2 ต้น และหอมฝิ่งก็จะขอให้ย้ายจากต้นที่ป็นยากไปยังต้นที่ป็นง่าย

เชื่อว่าถ้าพื้นที่ดีทำไม่ดี ฝิ่งจะหนีไปและไม่มานเกาะอีก เช่น แบ่งน้ำฝิ่งไม่เท่ากัน การจับของต้นฝิ่ง การทำพิธีไม่ถูกต้อง หรือการไม่ทำบุญให้ผู้พบต้นฝิ่งครั้งแรก

การใช้น้ำฝิ่ง

น้ำฝิ่งที่ดีได้จะแบ่งกันในหมู่บ้านเป็นหลัก ที่เหลือจะขายเป็นรายได้เสริมของหมู่บ้าน

น้ำฝิ่งจะใช้เป็นยา เช่น น้ำฝิ่งผสมพริกไทยและปูนกินหมากใช้โปะฝี ใช้ผสมกับขุยมะพร้าวในลำไม้ไผ่ผากมันให้เด็กแรกเกิดกินแก้ท้องเสีย

วิธีเก็บน้ำฝิ่ง

ไม่ได้นำน้ำฝิ่งจากฝิ่งรุ่นแรก เพราะอาจจะได้น้ำฝิ่งที่อึ่งเป็นก้อน ซึ่งถ้าจะให้ได้น้ำฝิ่งก็ต้องใช้น้ำปูน และจะเก็บได้ไม่นาน

ถ้ามีน้ำฝิ่งมีถูกอ่อนปนมาด้วยน้ำฝิ่งก็จะเก็บได้ไม่นาน

ดังนั้นการตีจะต้องเลือกช่วงที่ดีที่สุด คือ รุ่นที่ 2

การตีฝิ่งกับการรักษาธรรมชาติ

การรักษาคว้างโดยการ ไม่ตีรุ่นแรก และการใช้คบไฟที่ไม่มีเปลว เพื่อไม่ให้ตัวฝิ่งได้รับอันตราย

ต้นผึ้งจะได้รับการรักษาไว้อย่างดี เพราะถ้าต้นผึ้งโกธ้ตายหรือตายผึ้งจะไม่เกาะอีกต่อไป เพราะต้นไม้นั้นหมดความมีแล้ว

ต้นไม้อบ ๆ สภาพรอบ ๆ จะถูกรักษาไม่ทำให้เปลี่ยนแปลง

ถ้าต้นผึ้งเป็นชนิดต้นไม้ที่ไหม้ไฟได้ง่าย หมอผึ้งจะตรวจดูหลังดึกอย่างละเอียด เพื่อไม่ให้ไฟที่สว่างจากคบเกิดถูกไหม้ ต้นไม้ที่ไหม้ไฟง่ายเช่น ต้นตะเคียน ต้นยาง

เมื่อตัวผึ้งไม่ได้รับอันตรายก็สามารถแพร่พันธุ์ต่อไป ซึ่งมีส่วนช่วยผสมเกสรให้ต้นไม้ สร้างป่าให้สมบูรณ์ตลอดไป

เมื่อผึ้งมีจำนวนมากก็จะถูกควบคุมโดยนกบางชนิด เช่น นกจาบคา ทำให้นกบางชนิดอยู่แพร่ลูกหลานต่อไปได้ เป็นการควบคุมความสมดุลย์ของธรรมชาติ

น้ำผึ้งเป็นอาหารของสัตว์ป่า เช่น หมี

ขนาดของการตีผึ้ง

การตีผึ้งเพื่อขายเริ่มเกิดขึ้นประมาณ 10 ปี แต่ในปัจจุบันการตีผึ้งก็ยังคงยึดถือความเชื่อเดิมอย่างเคร่งครัด

ตราบโคที่ชุมชนกะเหรี่ยงยังยึดมั่นในวิถีและวัฒนธรรมเดิม การตีผึ้งก็ยังคงไม่เปลี่ยนแปลง

คนกะเหรี่ยงเชื่อมั่นว่าถ้าเครื่องมือในการตีผึ้งยังคงเหมือนเดิม ก็ยังคงมีผึ้งให้ตีตลอดไป แต่ถ้าใช้เครื่องมือสมัยใหม่ เช่น ใช้สเปรย์ฉีดแทนใช้คบ การตีโดยไม่เว้นไว้ ย่อมทำให้ผึ้งถูกทำลายจนหมด

การโค่นต้นไม้ขนาดใหญ่จากสัมปทานทำไม้ ทำให้ต้นผึ้ง หรือต้นที่จะเป็นต้นผึ้งในอนาคตถูกทำลาย

การทำลายป่าธรรมชาติที่เป็นแหล่งน้ำหวานอาหารของผึ้ง ย่อมมีผลต่อการทำลายตัวผึ้งทางอ้อม

บทสรุป

การตีผึ้งของชาวกะเหรี่ยง เป็นกระบวนการใช้ภูมิความรู้ด้านธรรมชาติวิทยาผสมกับระบบความเชื่อที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นระหว่างคน ธรรมชาติ และสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติ ไม่เว้นแม้กระทั่งแมลงตัวเล็ก ๆ อย่างผึ้ง การเรียนรู้เพื่ออยู่รอดในธรรมชาติในผืนป่าอันกว้างใหญ่ของชนกะเหรี่ยงจึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ใช้เวลาที่ยาวนานสั่งสมประสบการณ์สืบทอดกันมาเป็นรุ่น ๆ จนได้ข้อสรุปที่ค่อนข้างลงตัวและถูกต้อง ที่เราเรียกกันว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น

สิ่งนี้เองที่ช่วยจรรโลงให้ชุมชนอยู่รวมกันเหนียวแน่นหวังความรู้เท่าทันที่จะไม่ได้วิพากษ์
ยอมรับจากนักวิชาการที่ยึดติดกับความรู้แบบเก่าแต่ก็เป็นเรื่องที่ทำให้พสกนิกรได้รู้ถึง
ศึกษาอย่างจริงจังต่อไป

การตีลังของชาวกะเหรี่ยง...การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน เป็นแค่ส่วนเสี้ยวเล็ก ๆ ของบทที่แท้จริง
ของชาวกะเหรี่ยงที่มีอยู่อย่างหลากหลายในชุมชน และจะอยู่คู่กับชุมชนตลอดไป ตรงที่ชุมชนกะเหรี่ยงยัง
คงมีวิถีชีวิตที่ยึดอยู่กับดินแดนเดิมของตน มีวิถีในการจัดการทรัพยากรตามวัฒนธรรมและความเชื่อและ
ปลอดจากการแทรกแซงจากภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากโครงการของรัฐ

หวังว่าภูมิความรู้ในการตีลังของชาวกะเหรี่ยงจะช่วยจุดประกายให้สังคมไทยหันมาสนใจภูมิความรู้
ท้องถิ่นมากขึ้น และช่วยกันสนับสนุนให้ท้องถิ่นได้ใช้ความรู้ของตนจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืน
ตลอดไป

ผู้อาวุโสของชาวกะเหรี่ยงในทุ่งใหญ่นเรศวรได้ตั้งสอนลูกหลานไว้ว่า “ถ้าเรารักษาวัฒนธรรมเขา
ไว้ได้ ธรรมชาติในทุ่งใหญ่ก็จะอยู่รอดด้วย” ๕๖

'เหลียวหลังแลหน้า'

หนึ่งในมุมมองจากประสบการณ์ในระยะ 6 เดือนที่ผ่านมาในการประสานงานพื้นที่ซึ่งมีความหลากหลายด้านภูมิโนทัศน์และวัฒนธรรม ได้แก่กรณีศึกษาทั้งสี่กลุ่มทะเลสาบสงขลา ลุ่มน้ำปากพนัง ป่าชุมชนตรัง-สุราษฎร์ ประมงพื้นบ้านปัตตานี และป่าต้นน้ำเขาพระ

คุณฤทธิ์ จวงสุวรรณ ผู้ประสานงานส่วนกลางภาคใต้ ได้บอกเล่าถึงประเด็นสำคัญๆ อาทิ ฐานประสบการณ์การทำงาน ความหลากหลายของประเด็นปัญหาในบริบทของสังคมวัฒนธรรมแต่ละกรณี และเสนอความสำคัญของความร่วมมือในด้านการเสริมกระบวนการวิจัยระหว่างส่วนประสานงานกลาง กรุงเทพมหานคร

เรื่องราวต่างๆ นับเป็นประสบการณ์จากระยะเวลาการทำงานเพียง 6 เดือน แต่ก็มากด้วยมุมมองของนักพัฒนาจาก (โครงการพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็ก จ.สงขลา) ที่มีฐานการทำงานตามปรัชญาของการสร้างเสริมพลังอำนาจแก่ชุมชนมาหลายสิบปี หวังว่าจะช่วยจุดประกายการทำงานร่วมกันต่อไปนะคะ

อะไรคือส่วนสำคัญที่สุดในการประสานการทำงานของกรณีต่าง ๆ ทางภาคใต้

"การเสริมสร้างคนทำงานสำคัญที่สุด ที่ผมอยากเน้นคือ แผนงานในการเสริมสร้างกระบวนการวิจัยที่เตรียมไว้ โดยเฉพาะการเสริมสร้างด้านคนทำงาน เป็นสิ่งจำเป็น เพราะเป็นกระบวนการที่ยั่งยืน รู้แล้วก็รู้ตลอด เป็นการสร้างคนทำงานแม้ว่าจะจบโครงการแล้ว เราต้องเน้นเสริมคนทำกระบวนการวิจัย"

แต่ทว่าการจัดการบริหารโครงการในช่วงแรกมีความยุ่งยาก เนื่องจากกระบวนการและวิธีเก็บข้อมูลยังมีความต่างกัน คือเหมือนกับว่าไม่มีแนวทางร่วมกัน ยังเป็นตอนละทิศทาง อีกด้านหนึ่งมีข้อจำกัดของคนทำงานที่ต่างกัน มีทั้งคนเคยทำวิจัย ผู้นำชุมชน และมีประสบการณ์ด้านงานพัฒนา"

แน่นอนว่าเรื่องสำคัญคือวิธีการจัดทำข้อมูล และกระบวนการหรือวิธีการเสริม อย่างน้อยควรจะช่วยเสริมวิธีการเก็บข้อมูลของแต่ละกรณี ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม หรือ การจัดทำข้อมูลภูมิปัญญา ฐานทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพ

ในฐานะผู้ประสานงานจึงอยากจะปรึกษาหาแนวทางการทำงานวิจัยร่วมกัน เพราะเราต้องเรียนรู้ความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม "ในจุดแรกที่ผมเห็นคือ คนทำงานมีความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้ต่างกันอยู่ ดังนั้นข้อมูลที่ได้รับช่วง 6 เดือนจึงไม่สมบูรณ์ ดังนั้นควรมีแนวตัวอย่างคร่าวๆ มาตีพิมพ์มาพูดคุยกัน โดยแต่ละกรณีร่วมแสดงความเห็นและจัดทำปรับแนวตามความเหมาะสมของเงื่อนไขทางชุมชน สังคมวัฒนธรรม และภูมิโนทัศน์ ซึ่งหากเป็นไปได้ควรให้

ต้มมโนในระดับภาค จะได้แลกเปลี่ยนสภาพชุมชนพุทธ มุสลิม ชวนา ชาวประมง และชาวสวน เป็นต้น”

การสื่อสารระหว่างโครงการสิทธิชุมชนกับชุมชนเป็นอย่างไรบ้าง

ที่ผ่านมามีการสื่อสารหลายขั้นตอน จากส่วนกลางที่กรุงเทพ มาที่ส่วนประสานงานกลางภาค และไปที่ชุมชน ประกอบกับระยะเวลาที่รีบเร่งและจำกัดมาก การสื่อสารในที่นี้หมายถึงความเข้าใจในแนวทาง ความหมาย และวัตถุประสงค์ของกระบวนการวิจัย สิ่งที่เกิดขึ้นมีทั้งการตีความแนวคิดสิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชน การปรับแนวความคิดในการเก็บข้อมูล การทำกระบวนการที่สร้างเงื่อนไขในการเรียนรู้ของชาวบ้านกับนักวิจัย และเรื่องโครงสร้างของทีมงาน

“ผมมีข้อสังเกตว่า ข้อแรก การรับรู้แนวคิด ความหมายและ ความเข้าใจในเรื่องสิทธิชุมชนแตกต่างกัน ซึ่งตอนนี้ยังไม่ทราบว่าจะมีขีดจำกัดระดับไหนในการรับรู้ระหว่างส่วนกลางและพื้นที่ ที่ผ่านมามีชุมชนในเขตป่าได้เรียนรู้แนวคิดสิทธิมนุษยชน และกฎหมายรัฐธรรมนูญ ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการปกป้องสิทธิตนเองและป่าไม้ที่ดิน แต่การเรียนรู้เรื่องเหล่านี้ทำให้ฝ่ายปกครองท้องถิ่นไม่พอใจ คือ ชาวบ้านรู้มาก ถูกเรียกว่า “หัวหมอ”

ที่ป่าชุมชนสุราษฎร์ธานีชาวบ้านให้ความสนใจเรื่องสิทธิมนุษยชนมาก แม้ว่าจะยังเข้าใจความหมายไม่ครบถ้วน แต่ก็คุ้นเคยเพราะทำนี้แพร่หลาย มีความเป็นสากล “ผมคิดว่าสิทธิมนุษยชนก็คือสิทธิชุมชนของเราที่ถูกละเมิด แต่ความหมายอาจต่างกันแต่ละที่”

“ข้อสอง การปรับแนวการเก็บข้อมูลบ่อยครั้งทำให้ผู้ประสานงานพื้นที่สับสน เพราะการปรับในพื้นที่ไม่ถนัด ไม่เหมือนแก้ไขในแผ่นกระดาษ หากจะมีการปรับต้องให้เวลาทำความเข้าใจแล้วมาปรับแนวร่วมกันและทำความเข้าใจกับชาวบ้านเป้าหมาย ตัวอย่างเรื่องแนวนิเวศวัฒนธรรมมีการเสนอครั้งเดียว ยังไม่มีการทำความเข้าใจที่เพียงพอ ต่างคนต่างตีความ และอาจไม่รู้ว่าจะปรับใช้กับเงื่อนไขชุมชนอย่างไร นอกจากนี้ไม่ควรมองข้ามการช่วยเหลือทักษะการเขียนและเก็บข้อมูลชุมชน”

“ข้อสาม ทางด้านผู้นำชุมชนแทบทุกกรณีมีกิจกรรมมาก เพราะมีหลายบทบาททำให้การทำงานต้องจัดการซับซ้อนขึ้น เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากมีโครงการต่างๆลงไปทำงานในชุมชนมาก เช่น กลุ่มน้ำปากพอง หรือกลุ่มทะเลสาบสงขลาที่มีสถานการณ์เคลื่อนไหวรวดเร็วเพราะรัฐบาลให้ความสนใจแก้ปัญหา ชาวประมงรอบทะเลสาบสงขลาต้องติดตามแผนงานและคณะกรรมการต่างๆที่จัดตั้งขึ้น เพราะโครงการของรัฐบาลจะกระทบกับแหล่งอาหารของเขาในอนาคต เขาต้องแก้ไขปัญหาละเอียดเฉพาะหน้า และผู้ประสานงานต้องบริหารให้แผนงานเรียนรู้ดำเนินการร่วมกับกระบวนการต่างๆได้ จะแยกทำเฉพาะเรื่องไม่ได้”

“ข้อสี่ สืบเนื่องจากสถานการณ์ของชุมชน การวิจัยจะแยกออกจากสถานการณ์ปัญหาของพื้นที่ไม่ได้ ข้อนี้เป็นปัญหาหนึ่งในกระบวนการวิจัย ผมคิดว่านักวิจัยควรใช้กระบวนการเพื่อเก็บข้อมูลหรือวิจัย เราอาจไม่ใช่คำว่าวิจัยเลย แต่ต้องคิดออกแบบเรื่องกระบวนการให้ชัด เราใช้เงื่อนไขงานวิจัยเป็นเครื่องมือ แต่เรื่องการค้นหาเครื่องมือไม่สำคัญนัก มันตามมาในกระบวนการทำงานของชาวบ้าน เราสรุปว่าชาวบ้านทำอย่างไรบ้าง การวางแผน แก้ปัญหาแล้วสรุปบทเรียน ทำสิ่งเหล่านี้ก็เป็นเครื่องมือแล้ว และเสริมเนื้อหาเข้าไปก็คือการทำวิจัย อย่างเพิ่งไปคิดซับซ้อน ความรู้หรือช่องทางต่างๆมีอยู่แล้ว เรื่องใหญ่คือกระบวนการที่จะทำให้เขาวิเคราะห์และเดินต่อไป จะทำอย่างไร และในกระบวนการเก็บข้อมูลชาวบ้านต้องรู้ว่าจะไปทำอะไร ไม่ไปสู่เป้าหมายอะไร”

ข้อห้า เราพบว่าที่ปรึกษาไม่มีเวลา และทีมวิจัยก็ไม่สามารถดึงที่ปรึกษามาร่วมตามที่ตั้งใจได้

ติดตามอย่างไรกับการที่เรียกร้องให้ชุมชนพึ่งตัวเอง

“แนวทางของงานพัฒนาที่ผ่านมาเราคาดหวังให้ชุมชนพึ่งตัวเอง และแก้ปัญหาด้วยตัวเอง ซึ่งย่อมต้องผ่านกระบวนการต่างๆ แต่ต้องแยกแยะว่าบางปัญหาแก้ได้ด้วยความร่วมมือของหน่วยงานต่างๆ หรือ รัฐ เราจึงเห็นชาวบ้านต้องออกนอกชุมชนไปหน้าทำเนียบบ้าง ไปศาลากลางจังหวัดบ้าง เขาไปยื่นข้อเรียกร้องและเจรจาให้ปัญหาถูกแก้ไข แต่บางปัญหาก็กแก้ไขด้วยตัวเอง ผมคิดว่าเขาไม่ได้หวังพึ่งข้างนอก แต่บางเรื่องเกี่ยวข้องกับหน่วยงานข้างนอกที่ไม่ให้ชุมชนร่วมตัดสินใจ

“ตัวอย่างเรื่องที่กรมชลประทานต้องการสร้างอ่างเก็บน้ำที่ป่าต้นน้ำของชุมชนแถบเขาพระ มีทั้งเขื่อนคลองแซง และเขื่อนคลองหิน(คลองลำชัน) แล้วชุมชนจะต้องแก้ปัญหาด้วยตัวเองอย่างไร จะพึ่งตัวเองอย่างไร เป็นเรื่องที่ต้องช่วยกันตอบ ช่วยกันหาข้อมูล ข้อมูลที่จำเป็นขณะนี้คือ โครงการอ่างเก็บน้ำที่เขาพระเป็นอย่างไร ผลประโยชน์ของโครงการเพื่อให้ใครใช้ หรือโรงงานที่ไหน ชุมชนจะได้ประเมินว่ามีอะไรสูญเสียไปบ้างหากสร้างอ่างเก็บน้ำ อาจจะต้องประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจที่ชุมชนเคยพึ่งพาอาศัยเพื่อให้สังคมภายนอกเข้าใจ ขณะนี้ชุมชนยังอาจเสนอทางเลือกให้กรมชลประทานได้ว่าในความต้องการน้ำปริมาณดังกล่าว ยังมีทางเลือกแบบอื่นที่ไม่ทำลายป่าต้นน้ำเขาพระและเป็นแหล่งน้ำจิตของทะเลสาบสงขลาตอนล่างด้วย

ทั้งนี้ไม่ใช่ว่าชุมชนจะต้องสูญเสียทรัพย์สินที่คำนวณเป็นเงินชดเชย แต่สถานที่ต่างๆของชุมชนที่ต้องจมอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำมีความสำคัญทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน อันได้แก่ศาสนสถานของชุมชนมุสลิม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตยรมฝังคลอง ทวด ผีที่ชุมชนเคารพนับถือ สิ่ง

เหล่านี้ประเมินค่าไม่ได้ เป็นคุณค่าด้านลึกในจิตวิญญาณ หรือเป็นทุนทางสังคมซึ่งสะสมมายาวนาน

เรารู้กันดีว่าเป็นหลักการคือพึ่งตนเองก่อน อย่างไรก็ตามประเมินว่าการพึ่งตัวเองอยู่ในกระบวนการซึ่งยังไม่ถึงที่สุด ไม่รู้ว่าจะไปถึงแค่ไหนได้

จะสร้างเงื่อนไขให้เกิดการเรียนรู้กับชุมชนอย่างไร

“ที่ผ่านมาการพูดถึงข้อจำกัดในการสื่อสารจากชุดความคิดของภายนอก นโยบายและกฎหมายต่างๆ ผมคิดว่าเป็นเรื่องทั่วไปซึ่งเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นโครงการใดๆก็ตาม แน่แน่นอนว่าเราต้องพยายามเชื่อมโยงชุมชนกับโลกภายนอก สำหรับโครงการสิทธิชุมชนศึกษาเราต้องสนใจกระบวนการที่จะสื่อ ต้องมีประเด็นปัญหามา และทำความเข้าใจก่อนว่ากฎหมายสำคัญต่อชุมชนอย่างไร อาจจะเป็นกฎหมายที่ดิน กฎหมายป่าไม้ ประเด็นเรื่องกฎหมายจะเป็นปัญหามากในการสื่อสารกับชุมชนซึ่งไม่มีปัญหาที่ดินทำกิน หรือมีเอกสารสิทธิ์

ในทางตรงข้าม ชุมชนที่ประสบปัญหาร่วมกันในเรื่องที่ดินทำกินจะเรียนรู้เรื่องกฎหมายเหล่านี้ได้มากกว่าเพราะเป็นเนื้อเรื่องของเขา ตัวอย่างกรณีทะเลสาบสงขลา ชาวประมงจะเรียนรู้เรื่องชายฝั่ง เรื่องทะเล และกฎหมายต่างๆได้ดี จึงเกิดปฏิบัติการร่วมกันแก้ไขกฎหมายและนโยบายด้านทรัพยากร

หรือกรณีป่าชุมชนสุราษฎร์ และป่าต้นน้ำเขาพระ ชาวบ้านสนใจติดตาม พ.ร.บ.ป่าไม้ พ.ร.บ.สงวนและรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ฯลฯ ว่ามีข้อบังคับอะไรบ้าง เพราะมีความจำเป็นต่อชีวิตของเขา โดยสรุปว่าเราต้องสร้างเงื่อนไข สร้างสถานการณ์ที่จะสื่อสารกับชุมชน ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้ การไปพูดเรื่องกฎหมายและนโยบายโดยไม่สร้างเงื่อนไขย่อมเข้าใจได้ยาก ในส่วนของแผนงานข้างนอกเรื่องการสื่อสารเป็นเรื่องใหญ่”

อะไรคือศักยภาพของชุมชน

“ผมคิดว่าชุมชนมีฐานทรัพยากร มีภูมิปัญญา และการจัดการในแบบของชุมชนเอง เช่น ที่ป่าต้นน้ำเขาพระ ชุมชนบ้านคอกช้างสามารถจัดระบบประปาภูเขาโดยใช้งบประมาณเพียง 7 แสนบาท แต่กรมชลประทานทำแค่เขื่อน โดยเปรียบเทียบแล้วการจัดการของชุมชนใช้งบประมาณน้อยกว่า ประสิทธิภาพการจ่ายน้ำมากกว่า และที่สำคัญชุมชนดูแลจัดการทั้งต้นน้ำแหล่งน้ำ และระบบการจัดการเองทั้งหมด

ผมคิดว่าศักยภาพชุมชนที่สำคัญคือ การที่ชุมชนอยู่กับฐานทรัพยากร มีการจัดการ มีการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาเอง สิ่งนี้เป็นศักยภาพระยะยาว เป็นรูปธรรมมากกว่า และเป็นตัวชี้ขาดของอำนาจชุมชนในอนาคต”

"ลองผิดลองถูก"

เราจะสร้างความเชื่อมั่นในพลังของชาวบ้านได้อย่างไร นี่เป็นโจทย์สำคัญหนึ่งในปรัชญาการทำงานโครงการสิทธิชุมชนศึกษา!

ลองดูประสบการณ์แห่งลุ่มน้ำปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช จากการทำงานของนักวิจัยในสนามของลุ่มน้ำปากพนัง คือ คุณเมธีรัตน์ มิตร์ปราสาท (น้อย) และครูตฤณ สุชนวด

ทราบว่าได้พาชาวบ้านไปดูงานที่ปากมูลมา เป็นอย่างไรบ้าง

เมธีรัตน์ : ด้านหนึ่งคือชาวบ้านมีความมั่นใจมากขึ้น เห็นภาพการต่อสู้ ไม่โดดเดี่ยว อีกด้านหนึ่งคือ ตื่นเต้นกับวัฒนธรรมของคนอีสาน และมีคนรุ่นใหม่หลายคนทำงาน ขากลับนั่งคุยในรถตั้งแต่อีสานถึงกรุงเทพฯ คุยกันว่ากลับมาปากพนังแล้วจะทำอะไรต่อ บางคนนั่งแต่งเพลงสำหรับเมื่อมีเวที บางคนแต่งกลอน บางคนวางแผนเรื่องเวที โขยสรุปแล้วคือเขามีความเชื่อมั่น และมีกำลังใจขึ้น มันเหมือนว่าหัวใจฟองฟูอีกเพิ่มขึ้น เห็นอย่างชัดเจนเพราะเมื่อเราผ่านไปที่บ้านเขา "เขาว่าไม่ได้ประชุมกันนานแล้วนะ" เขาก็ถามกันที่ว่าจะประชุมกันเมื่อไร

ครูตฤณ : "เขารู้สึกว่าได้เพื่อน ต่างขอที่อยู่กันไว้เมื่อมีอะไรจะได้ช่วยเหลือกัน มีเครือข่ายมากขึ้นและมีกำลังใจมากขึ้น"

เมธีรัตน์ : "เหมือนกับที่กรณีจะนะ ชาวบ้านเคยเห็นจากทีวีเท่านั้น พอไปดูงาน เขาไปนั่งคุยเขารู้สึกผูกพัน ต่างแลกเปลี่ยนกัน เขาสัญญากันว่าเมื่อมีอะไรจะมาช่วยกัน"

ตรงนี้คิดว่าเป็นพลัง พลังทางจิตใจและความรู้สึก สำหรับปากพนังแล้วตรงนี้สำคัญมาก คือเราควรสร้างเครือข่ายชาวบ้านด้วยกัน เพราะที่นี้ไม่เคยมีใครมาทำงาน เขาไม่เคยสัมพันธ์กับคนข้างนอก จะเริ่มต้นก็โครงการสิทธินี้เอง"

ตั้งความคาดหวังจากการดูงานไว้อย่างไร

เมธีรัตน์ : เหตุที่เลือกไปอุบลราชธานี ก็เพราะว่า ข้อแรกเราต้องการให้ชาวบ้านดูการทำงานของกลุ่มวิจัยไทบ้าน ข้อสองเพื่อให้ไปดูเพื่อนกลุ่มต่างๆ ซึ่งเป็นโอกาสที่ทางอุบลจัดงาน ในส่วนของข้อแรกที่ต้องการให้ชาวบ้านดูการวิจัยไทบ้าน คุยกันแต่ไม่ลึกอย่างที่คาดหวัง เพราะจำกัดด้วยเวลา กำหนดการทุกอย่างคลาดเคลื่อน ส่วนมากเขาสนใจถามว่าเวลาชุมนุมประท้วงต้องเตรียมอะไรบ้าง ตัวอย่างเช่นลุงคนหนึ่งบอกว่าต้องขายควายก็ตัวในการเคลื่อนไหว ซึ่งชาวบ้านปากพนังก็ได้เห็นว่ามันมีอะไรเกี่ยวข้องบ้างในการเคลื่อนไหวแต่ละครั้ง

ในส่วนของการได้เห็นความสำคัญของการวิจัยโดยชาวบ้านเองนั้นยังได้ไม่เต็มที่ เราพยายามตั้งคำถามกระตุ้น เช่นดูสภาพแม่น้ำ คูพันธุ์ปลา เป็นต้น และ เต็มตั้งใจว่าจะออกเรือไปจะเห็นการเก็บข้อมูล แต่ถึงเวลาจริง ชาวบ้านคนขับเรือเกิดท้องเสีย เลี่ยงคึกิจกรรมนี้ไป โดยสรุปจากประสบการณ์ครั้งนี้ คิดว่าการจัดงานคงต้องเตรียมการรอบคอบมากกว่านี้ โดยเฉพาะคนทำงานเพราะต้องจัดการคน นอกจากนี้แล้วชาวบ้านประทับใจที่มีคนรุ่นใหม่ทำงาน 'เขาทั้งมากที่มีเด็ก ๆ ทำงาน'

ช่วง 6 เดือนที่ผ่านมาชาวบ้านคาดหวังโครงการสิทธิชุมชนอย่างไร

ครูตฤณ : ข้อแรก การเก็บข้อมูลเพื่อโต้แย้งรัฐ (ปัญหาประตุน้ำตามคลองต่างๆ) ข้อสองคาดหวังว่าจะเกิดกลุ่มเพื่อนเครือข่ายมาต่อสู้ในการละเมิดสิทธิ ข้อสามคือ โครงการนี้จะช่วยสื่อสารกับสาธารณะกว้าง ให้ชาวบ้านได้แสดงออกถึงปัญหาที่ประสบมากขึ้น สำหรับข้อนี้ชาวบ้านต้องการมาก เพราะที่นี้เป็นพื้นที่ปิด ชาวบ้านรู้สึกถูกปิดปากมานาน ไม่มีนักข่าว ไม่มีองค์กรพัฒนาเอกชน เขาแสดงความไม่เห็นด้วยกับการสร้างประตุน้ำด้วยการทำหนังสือยื่นทุกหน่วยงาน ทำเวทีต่างๆ แต่ไม่เคยออกสู่สาธารณะเลย 'ผมคิดว่าสภาพปัญหาที่ปากพนังรุนแรงไม่น้อยกว่าที่ทะเลสาบสงขลา' แต่มีเพียงมูลนิธิหนึ่งลงมาทำงานสงเคราะห์ช่วยเหลือเด็กยากจน

ทิศทางของแผนงานเป็นอย่างไร

มณีนีรัตน์ : เราเริ่มต้นโดยให้แกนนำทำความเข้าใจวัตถุประสงค์โครงการสิทธิชุมชน เขาจึงเริ่มมีความหวัง แต่ปะปนกับความกังวล ซึ่งแผนงานต่อไปจึงเน้นการสร้างแกนนำของชุมชนเพราะเราต้องการให้คนในพื้นที่เจ็บโตและทำงานเอง แต่จะเริ่มต้นในขอบเขตมากไม่ได้ดังนั้นต้องพัฒนาแกนนำจำนวนหนึ่งซึ่งเคยเคลื่อนไหวมาก่อนแล้ว โครงการสิทธิเข้ามาทำให้แต่ละคนแต่ละกลุ่มได้มาเจอกัน ซึ่งทุกคนได้ทำงานกันมากบ้างแล้ว เพียงแต่ว่าต่างคนต่างทำตามวิธีที่รู้ที่ถนัด

ในขั้นต่อมา เราพยายามให้โครงการสิทธิเป็นช่องทางให้แกนนำทำงานกับชาวบ้านทั่วไปมากขึ้น ที่พูดเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านทำงานกับชาวบ้านไม่เป็น ที่ผ่านมามาแกนนำได้พยายามกระตุ้นให้ชาวบ้านทั่วไปออกมาร่วม แต่ก็ยังจำกัดเฉพาะการมาร่วมชุมนุมยื่นหนังสือแล้วก็เวียนหายไป ไม่เข้าร่วมกระบวนการอื่น ๆ แกนนำหลายคนบอกว่าล้าแล้ว ล้าที่จะทำ

ครูตฤณ : เพราะแต่ก่อนชาวบ้านใช้วิธีระดมกำลังมาทำเวที แต่ไม่ได้ผล ในที่สุดแกนนำจึงคนเดียว โครงการสิทธิจึงเป็นความหวังว่าเขาจะสู้อย่างมีพลังมากขึ้น ซึ่งเขาได้เจอชาวบ้านที่อื่น นักวิชาการต่างๆ ได้ติดต่อกับกลุ่มต่างๆ

ในขั้นต่อมาก็คือ เรากังวลว่างานจะไม่เกิดผล เพราะชาวบ้านคาดหวังผลมาก ต้องไม่ลืมว่าที่นี่มีหลายหน่วยงานมาเก็บข้อมูลฝุ่นตลบ มีทั้ง 6 เดือน 3 เดือน 3 วันแล้วแต่ หรือ 1 ปีได้ข้อมูลไปหมด ชาวบ้านถามว่าลงมาแล้วอีกแล้ว ลงมาแล้วเขาได้อะไรบ้าง คำถามนี้ไม่น่าเกลียดเลย เขาต้องถาม ถามมาหลายปี

แล้ว เพราะไม่มีใครช่วยให้ประเด็นของเขาเป็นสาธารณะเลย อย่างน้อยเป็นข่าวหนังสือพิมพ์ก็ยังดี แต่ไม่มี ไปแล้วหายหมด ตอนนี้เขาจึงคาดหวังมาก

ส่วนชาวบ้านทั่วไปซึ่งไม่ใช่ผู้นำเขาคาดหวังต่างจากนี้หรือไม่

มณีนรีรัตน์ : เขาอยากให้รัฐแก้ปัญหา เขาพร้อมจะแสดงตัว แต่เขารู้ว่าวิธีมีวิธีเดียวคือม็อบ เพราะเป็นประเด็นที่สื่อสนใจมากกว่ากิจกรรมอื่น ๆ ประเด็นคือ นักวิจัยของโครงการสิทธิจะถูกตั้งคำถามมากที่สุด เนื่องจากมีการจัดกิจกรรมมาร่วมปี ตั้งแต่ช่วงพัฒนาโครงการ มีการทำเวทีโฟกัสกรุ๊ป รวมช่วงเวลานแล้ว เขาเห็นเรามาปิกว่า เขาจึงถามว่า เขาได้อะไร... เขาอาจต้องการใช้วิธีของเขา ส่วนเราก็ย้อนถามเขาว่า เขาม็อบแล้วมีข้อมูลหรือไม่ เขาต้องตอบคำถามอะไรอีกมาก หากเขาต้องการให้ประเด็นเข้าสู่พื้นที่สาธารณะ

โครงการสิทธิชุมชนวางเป้าหมายไว้ระดับไหน

มณีนรีรัตน์ : เราบอกชาวบ้านชัดเจนว่า โครงการสิทธิชุมชนคือให้เรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนโดยกระบวนการต่าง ๆ ส่วนเป้าหมายของชาวบ้านคือเปิดประตูน้ำ เราจะสนับสนุนกระบวนการทั้งด้านสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากร ชาวบ้านก็เข้าใจดี

ครุตฤณ : เราพยายามทำงานข้อมูลให้ชาวบ้านได้ใช้ หรือหากหน่วยงานอื่น ๆ ต้องการเราก็ยินดีสนับสนุน ตั้งที่เจ้าเจริญบอกในที่ประชุมแล้วว่าการเคลื่อนไหวยังต้องทำ แต่เราจะให้งานวิจัยตอบคำถามต่างๆให้ได้มากที่สุด เราเชื่อว่าข้อมูลต่างๆจะช่วยให้รัฐตัดสินใจทบทวนการปิดประตูน้ำได้ และสาธารณะชนจะเข้าใจปัญหาของปากพนัง เราอยากให้ชาวบ้านกล้าพูด กล้าทำ กล้าคิด กล้ารักษาสิทธิของตัวเอง และในที่สุดชาวบ้านจะตัดสินใจด้วยตัวเอง

มีกระบวนการทำข้อมูลอย่างไร

มณีนรีรัตน์ : ขณะนี้แกนนำชาวบ้านตั้งทีมเก็บข้อมูลเอง ทั้งสูงป้าน้ำอาและลูกหลานของเขา ซึ่งจะต้องมีการเรียนรู้และทำความเข้าใจหัวข้อต่างๆ มีการแปลงหัวข้อให้เข้าใจร่วมกัน เช่นคำว่า ทรัพยากรดิน ทรัพยากรน้ำ ต้องมีแนวการเก็บข้อมูล ไม่ใช่ว่าข้อมูลอะไรก็ได้ เจ้าหน้าที่โครงการสิทธิจะต้องดูแลการเก็บข้อมูล หรือร่วมทำงานไปในช่วงแรกๆ มีกระบวนการนำเสนอ สรุป และวางแผนต่อไป

มีข้อเสนอแนะอย่างไร สำหรับโครงการสิทธิชุมชนศึกษา

มณีรัตน์ : จากประสบการณ์การทำงานมีความคิดเห็น 2 ข้อคือ เรื่องการเก็บข้อมูล ข้อสองคือการทำงานหรือสิ่งที่เรียกว่าร่วมทุกข์ร่วมสุข

เราพบว่าการเก็บข้อมูล จะต้องมองเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูล ไม่ใช่การไปตามแล้วให้ชาวบ้านตอบ ชาวบ้านจะประเมินคนถามก่อนตอบ เขาจะถามว่าเอาข้อมูลไปทำอะไร หากเอาไปค้าขายเขิน เขาจะให้ข้อมูลเท่านี้ เพราะชาวบ้านประเมินแล้วว่าเพียงพอ แต่โครงการสิทธิไม่ได้มีความหมายแค่นี้ เรื่องเขิน เราต้องชี้แจงกับชาวบ้านว่าเราต้องการข้อมูลมากมายไปเพื่ออะไร เราต้องทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน ให้เขารู้กระบวนการ โดยเฉพาะแกนนำจะต้องบอกต่อกับชาวบ้าน

โดยสรุปคือเราแลกเปลี่ยนกันเรื่องสิทธิเพื่อที่จะเข้าใจชุมชนและได้ข้อมูล เราต้องพร้อมให้ความรู้เรื่องสิทธิกับชุมชน ทั้งเรื่องความเคลื่อนไหวภายนอก องค์กร สถาบันต่างๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งชาวบ้านตื่นตัวมากกับการใช้ช่องทางสื่อสารกับหน่วยงานเช่นคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน

ตัวอย่างสำคัญ คือกรณีการถมที่สาธารณะ "เริ่มต้นจากน้ำเตยรัฐไปคุยกับน้ำจ่าง น้ำจ่างบอกเล่าปัญหาเรื่องการถมคลองถมที่สาธารณะ น้ำจ่างจึงรวมชาวบ้านมานั่งคุยเบื้องต้น และคุยจริงจังอีกครั้ง รวมข้อมูลแล้วแจกกันอ่าน ทำจดหมายแล้วตรวจกันที่ละบรรทัด จากนั้นแก้ไขแล้วส่งให้คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน" ดังนั้นเราอยากให้กำลังใจกับน้ำจ่างมากๆในการริเริ่มนี้

แต่น้ำจ่างขาดแรงสนับสนุนจากชาวบ้านเมื่อไปยื่นหนังสือ ที่เป็นเช่นนี้เพราะ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มั่นใจในวิธีการนี้ ชาวบ้านกลัวถูกฟ้องกลับ น้ำจ่างก็ต้องการให้โครงการสิทธิฯตอบย้ำว่าเขาสามารถทำได้ สามารถแจ้งความได้ น้ำจ่างต้องการให้ชาวบ้านมั่นใจว่าทำในสิ่งที่ถูกต้องแล้ว

ครูดฤณ : อยากบอกว่า การทำงานหมายถึงการร่วมทุกข์ร่วมสุข ที่ผ่านมามีโครงการสิทธิจะช่วยช่วยเหลือชาวบ้านทั้งค้นหาข้อมูล ช่วยค้นหาหน่วยงาน ช่องทางในการแก้ไขปัญหาดังๆ ชาวบ้านจะโทรมาหาบ่อย จะมาแต่เช้าถึง บางทีบ้านเกี่ยวมาตะโกนเรียก เรายังมาไม่ทันตั้งหลัก คือมันแยกออกไปไม่ได้ ว่าอันนี้เป็นหน้าที่ของโครงการสิทธิ อันนี้ไม่ใช่หน้าที่ เราแยกไม่ได้

มณีรัตน์ : บางทีเจ้าหน้าที่ขอประทานไปทั้งครอบครัว ชาวบ้านก็มาหา ดังนั้นจะเลิกงานตามเวลาไม่ได้ เมื่อชาวบ้านมาหาเราก็ช่วยช่วยไปตามกำลัง เป็นๆจะไปธุระส่วนตัวก็อาจเลื่อน เพราะชาวบ้านให้ไปช่วยด้วยวิธีใด

อยู่ไปนานเราก็เข้าใจว่าต้องช่วยเหลือ คือชาวบ้านเขาทูลขอเราด้วย ไม่ใช่ว่าจะมาเก็บข้อมูลเท่านั้นเท่านั้นก็พอ เพราะชาวบ้านไม่เจอคนทำงานจริง เขารู้ว่าเขื่อนนี้สร้างผลกระทบมาก แต่มีความหวังน้อยมาก ไม่มีใครอยากมาช่วยเขาจริงๆ เขาจึงทูลขอเรา ว่าเราจะช่วยเขาจริงหรือไม่ ชาวบ้านอ่านใจเราเสมอๆ เขาว่าเราต้องการคำตอบอะไร เขาให้ได้ถ้าเขาคิดว่าจะมีประโยชน์

มีตัวอย่างน่าสนใจคือ เราเคยเจอแล้วว่าคำถามเดียวกันถามต่างเวลา ชาวบ้านตอบไม่ตรงกัน เพราะอะไรเพราะครั้งแรกที่ถามเขา เขาไม่รู้จริงๆ แต่เมื่อเราทำงานให้เขาเห็น เขาก็ตอบเรามากขึ้น แม้ว่าทีมเก็บข้อมูลจะเป็นลูกหลานในชุมชนก็ตาม เขาก็ไม่ได้ให้ข้อมูลทั้งหมดเสมอไป ตรงจุดนี้นักวิจัยชาวบ้านก็ต้องเรียนรู้ด้วย

การทำงานอยู่ในลักษณะเรียกว่าต้องฝังตัว ไม่มีเวลาของตัวเองนัก ใช้ชีวิตทำกิจกรรมร่วมกับเขา เขาเรียกกินข้าวก็กิน กินแล้วเกินเวลาทำงานแล้วจะเลิกกินหรือ? เราไปแยกว่าเป็นการทำงานตามเวลาไม่ได้ แต่บางวันก็ไม่มีอะไรทำกับชาวบ้าน เราก็สามารถจัดการงานที่ค้างได้ ดังนั้นต้องอาศัยการจัดการที่เหมาะสม

เราพบว่าต้องมีวิธีการที่เหมาะสมเข้าใจสังคมวัฒนธรรมของเขา ไม่ใช่เพียงการเก็บข้อมูลแบบตามตอบ ไม่ใช่เพียงการทำงานตามเวลา หรืออยู่ที่สำนักงาน

ครูตฤณ : ให้ความหมายว่า นักวิจัยกับชาวบ้านจะอ่านซึ่งกันและกัน เราอ่านเท่าที่ อ่านสายตา ฟังน้ำเสียงซึ่งกันและกัน ชาวบ้านดูเราทั้งหมด เราก็นำมาร่วมชั้นกับเขาได้ไหม เรามีบุคคลิกอย่างไร เราทำอะไรไปเขาอ่านออกหมด

ในส่วนของการบริหารโครงการจะไม่จำกัดหรือทำเฉพาะขอบเขตหน้าที่ของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ไม่ใช่จัดเวทีแล้วจบ ต้องติดตามดูหลังเวทีและประเมินการทำงานต่อไป ดังนั้นแผนงานจะยืดหยุ่น ไม่แข็งตายตัว

ดังนั้นโครงการสิทธิชุมชนควรจะผสมกลมกลืนร่วมทุกข์ร่วมสุขไปกับชุมชน ประเมินงานเป็นกระบวนการต่อเนื่อง เราต้องการการมีส่วนร่วมจากชุมชนและเราต้องมีส่วนร่วมกับชุมชนด้วย และสามารถสร้างสื่อหรือเป็นผู้ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารที่จะเป็นประโยชน์ให้ชุมชนสนใจ

ประสบการณ์ข้างต้นนี้แตกต่างไปจากที่อื่นหรือไม่

มณีรัตน์ : ไม่ใช่ประเด็นว่าแตกต่างกันหรือไม่ในแต่ละพื้นที่ แต่เป็นเรื่องของนักพัฒนาและนักวิจัย ถ้าทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ นักวิจัยจะอยู่ในสภาวะนี้ ต้องติดตามประเมินสถานการณ์และปรับแนวทางทำงานให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของชุมชน บางครั้งโครงการหมดงบประมาณแล้ว แต่เราก็ร่วมรับผิดชอบปัญหาของชุมชนต่อไป เพราะเราเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เราผูกพันกัน

ตัวอย่างหนึ่งเคยมีชาวประมงกระตือรือร้นกับปัญหาสัตว์น้ำลดลง แต่ไปตามหาเขาไม่เจอ เขาหายไป เขาเปลี่ยนไปทำอาชีพรับจ้างแทน ดังนั้นตัวแทนชุมชนที่จะเคลื่อนไหวจึงไม่มี แล้วนักวิจัยจะทำอย่างไร จึงต้องไปดูเงื่อนไขที่เกิดขึ้น แต่เดิมเราก็ไม่เข้าใจว่าที่เขานัดกันทำกิจกรรมแล้วไม่ทำจริงเพราะอะไร จึงต้องไปดูเงื่อนไขของชุมชน

จดหมายข่าวสิทธิมนุษยชนฉบับที่ 1

คอลัมน์ "หน้าต่างนานแรก"

เรื่อง บัณฑิต เอื้อวัฒน์มูกุล

ประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนที่เป็นข้อถกเถียงและกำลังเป็นปัญหาอย่างมากในปัจจุบัน เปรียบเสมือนภาพสะท้อนบนกระจกเงาที่สะท้อนความรู้ความเข้าใจและความสำนึกตระหนักของสังคมต่อเรื่องสิทธิ ซึ่งบ่งชี้ว่าสังคมยังต้องการความรู้ความเข้าใจและความสำนึกตระหนักในเรื่องนี้อย่างมาก โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์ที่ทุนและการค้าเสรีมีบทบาททางการพัฒนาของโลก ทำให้การละเมิดสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนมีความรุนแรงและซับซ้อนยิ่งขึ้น ดังนั้น ในสถานการณ์ดังกล่าวการเรียนรู้ของสังคมต่อเรื่องสิทธิจึงต้องทวีความสำคัญมากขึ้น

สิทธิมนุษยชนคืออะไร มีความสำคัญอย่างไร เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนอย่างไร และทำอย่างไรสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนจึงจะเกิดเป็นจริงขึ้นได้ สำหรับคำถามข้างต้นคอลัมน์หน้าต่างนานแรกฉบับเปิดตัวได้กับศกถาระสำคัญของสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนมาฝากท่านผู้อ่าน โดยเก็บตกจากเวทีการอบรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนในหัวข้อ "ความหมาย พัฒนาการ และการได้มาของสิทธิมนุษยชน-สิทธิชุมชน" ที่โครงการสิทธิชุมชนศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกันจัดขึ้นเมื่อวันที่ 10-13 กันยายน 2545 ที่ผ่านมา ณ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTC) โดยมีวิทยากร คือ ดร. วีระ สมบูรณ์ และ ดร. ศรีประภา เพชรหมิศรี เป็นผู้บรรยาย

สิทธิมนุษยชนคืออะไร ?

เวลามารู้อีก "สิทธิ" โดยทั่วไปแล้วจะหมายความว่า สิ่งที่เราพึงมีพึงได้เพราะว่ามีฐานะอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อเราอ้างถึงสิทธิในฐานะเหล่านั้นก็จะเป็นที่ยอมรับและใครจะมาละเมิดไม่ได้ เช่น สิทธิในฐานะที่เป็นลูก สิทธิในฐานะที่เป็นพ่อแม่ หรือสิทธิในฐานะที่เป็นครูอาจารย์ ดังนั้นคำว่า "สิทธิมนุษยชน" ก็จะมี ความหมายในลักษณะเดียวกันคือ หมายถึง สิ่งที่เราพึงมีพึงได้ในฐานะที่เป็นเกิดมาเป็นมนุษย์ ซึ่งหมายความว่า เพียงแค่เกิดมาเป็นมนุษย์เราก็มีสิทธิต่างๆ ที่คิดว่าเราพึงมีพึงได้และสามารถอ้างถึงสิทธิเหล่านั้นได้

สิทธิของความเป็นมนุษย์ หรือสิทธิมนุษยชน จึงเป็นสิทธิแรกที่มีติดตัวทุกคนมาแต่กำเนิดในฐานะที่เป็นมนุษย์ ส่วนสิทธิอื่นๆ ที่ตามมาไม่ว่าจะเป็น สิทธิของความเป็นพลเมือง สิทธิของผู้นับถือศาสนา ฯลฯ ล้วนเป็นสิ่งที่มาภายหลัง ซึ่งสิทธิเหล่านี้จะจัดกับสิทธิความเป็นมนุษย์หรือสิทธิมนุษยชนไม่ได้

เมื่อพูดถึงความหมายของสิทธิมนุษยชนแล้ว จะมีประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับคณา ซึ่ง ดร. วีระ สมบูรณ์ ได้เสนอไว้ 5 ประเด็น คือ

1. การที่เรามีสิทธิบางอย่างในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ สิทธิบางอย่างเหล่านั้นมีอะไรบ้าง ประเด็นนี้ควรนำไปสู่การพิจารณาถกเถียงกันถึงสิทธิที่เราพึงมีพึงได้ในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และในประเด็นนี้ หากใครหรือกลุ่มชนใดถูกมองว่า มีฐานะต่ำกว่าความเป็นมนุษย์ หรือถูกมองว่าไม่อยู่ในฐานะที่เรียกว่ามนุษย์ ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนก็จะเกิดขึ้นได้ง่ายและมีความรุนแรง ดังเช่น การที่มือปืนรับจ้างมองว่าคนที่ถูกคนยิงมีพฤติกรรมไม่ดีพอสำหรับการเป็นมนุษย์ หรือการบอกว่าฆ่าคอมมิวนิสต์ ไม่น่าปรบมือจากคอมมิวนิสต์ไม่ใช่คน

2. สิทธิมนุษยชนหรือสิทธิของความเป็นคน เป็นสิ่งที่ทุกคนมีเสมอหน้ากันหรือมีเท่าเทียมกัน และไม่มีใครสามารถมาลิดรอนหรือละเมิดสิทธิความเป็นคนของใคร ได้ไม่ว่าด้วยเหตุใดๆ ทั้งสิ้น ยกเว้นว่าเราจะไปอยู่ในฐานะความตกต่ำอย่างหนึ่งอย่างใดและเราขอรับการมีสิทธิเหนือที่กว่าได้ เช่น ในระบบความสัมพันธ์ของทหาร ผู้บังคับบัญชา

มีสิทธิสั่งให้พลทหารออกไปรบเสี่ยงตายในแนวหน้าได้ แต่ถ้าพิจารณาจากแง่มุมของสิทธิมนุษยชนแบบตะวันตกแล้ว จะกล่าวว่า ทุกคนย่อมมีสิทธิเท่าเทียมกันใครจะมีมากกว่าใครไม่ได้ ซึ่งมุมมองแบบนี้อาจสร้างปัญหาให้กับระบบความสัมพันธหลายอย่าง อย่าง เช่น ระบบความสัมพันธในครอบครัวที่พ่อแม่ไม่สามารถสั่งสอนลูกด้วยการตีได้ เนื่องจากลูกเองมีสิทธิในชีวิตและร่างกายที่จะ ไม่ถูกพ่อแม่ทำร้ายหรือตี

3. สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่ถูกคิดคู่กับความเป็นมนุษย์ ไม่มีใครสามารถพรากหรือเอาสิทธิของความเป็นมนุษย์ไปจากผู้ใดได้ไม่ว่าโดยวิธีการใดก็ตาม ซึ่งหมายความว่า หากพรากเอาสิทธิมนุษยชนไปจากคนใดคนหนึ่งได้ก็เท่ากับว่าไม่ยอมให้คนๆ นั้นเป็นมนุษย์อีกต่อไป หรือหากสิทธิมนุษยชนสามารถซื้อขายกันได้ก็เท่ากับว่า คนๆ นั้นได้ขายวิญญาณความเป็นมนุษย์ไป ดังนั้นการจะซื้อหรือขายผู้ใดให้มาเป็นทาสย่อมทำไม่ได้ เช่นเดียวกัน หากเรานอกว่าสิทธิในการร่วมกันตัดสินใจเกี่ยวกับผู้นำของเราเป็นสิทธิที่คิดตัวมาแต่กำเนิด ผู้อื่นก็ไม่สามารถที่จะมาพรากเอาไปได้ หรือจะบอกว่ามาซื้อหรือให้ขายสิทธินี้ไปก็ทำไม่ได้เช่นกัน

4. สิทธิต่างๆ ซึ่งมีคิดตัวในฐานะที่เป็นมนุษย์ ย่อมได้รับการเคารพและยอมรับซึ่งกันและกันและความในความสัมพันธ์ทุกรูปแบบ หรือที่เรียกว่า "ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์" การที่ความสัมพันธรูปแบบใดเกิดขึ้นแล้วทำให้ต้องละทิ้งความเคารพและการยอมรับซึ่งกันและกันไปนั้นย่อมทำไม่ได้

5. เมื่อมีสิทธิแล้ว ก็มีข้อมี "เสรีภาพ" ในการใช้สิทธิ นั้นหมายความว่า เราสามารถใช้สิทธิที่มีอยู่ไปในลักษณะหรือรูปแบบใดก็ได้ โดยที่คนอื่นจะมาขัดขวางหรือบังคับไม่ได้ แต่การใช้เสรีภาพของสิทธินั้นเป็นไปจนเกินขอบเขตก็อาจก่อให้เกิดปัญหากับผู้อื่นได้เช่นกัน เสรีภาพในการใช้สิทธิจึงควรอยู่บนพื้นฐานที่ว่าเราจะใช้สิทธิตามแต่ดุลยพินิจหรือการเห็นสมควรของเราอย่างไร

ที่กล่าวมาข้างต้น คือ ความหมายของสิทธิมนุษยชนตามความเข้าใจทั่วไป หรือเป็นความหมายตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไป และรวมถึงประเด็นต่างๆ ที่จะตามมาอันเนื่องจากสิทธิมนุษยชน

* สิทธิมนุษยชนที่สัมพันธ์กับจารีตวัฒนธรรม

ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับสิทธิในทหระณะที่ว่าสิทธิเป็นแนวคิดใหม่ที่มีอยู่เฉพาะแต่ในสังคมตะวันตก ทำให้สรุปว่าไม่พบว่ามีเรื่องสิทธิอยู่ในสังคมหรือในที่แห่งอื่น ซึ่งหากพิจารณาจากจารีตวัฒนธรรมต่างๆ จะพบว่าในจารีตวัฒนธรรมได้แฝงนัยและแนวคิดแนวปฏิบัติเรื่องของสิทธิไว้อยู่แล้ว เพียงแต่ไม่ได้ใช้คำว่าสิทธิและมีคำอธิบายตามความหมายความเข้าใจแบบตะวันตกสมัยใหม่เท่านั้นเอง แต่ทั้งนี้ นักวิชาการตะวันตกสายเสรีนิยมก็พยายามเสนอว่าเรื่องสิทธิไม่ได้มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับระบบจารีตวัฒนธรรมและระบบศีลธรรมจริยธรรมแต่อย่างใด หากสิทธิเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเฉพาะกับความเป็นคนเพียงอย่างเดียว

ในความเป็นจริง จารีต วัฒนธรรม และ ศีลธรรม จริยธรรม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเนื่องจากการที่คนมาอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว เป็นกลุ่มชน หรือชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องมีการกำหนดกฎเกณฑ์ข้อตกลงของการอยู่ร่วมกัน เพื่อที่จะบอกว่า จะอยู่ร่วมกันหรือปฏิบัติต่อกันอย่างไรจึงจะมีความถูกต้อง กฎเกณฑ์ข้อตกลงต่างๆ เหล่านั้นจึงมีนัยตรงหมายถึงสิทธินั่นเอง คือการที่คนจะปฏิบัติต่อกันบนความถูกต้อง ดังนั้นสิทธิที่แฝงอยู่ในจารีตวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่เดียวกันกับ "ความถูกต้อง" ซึ่งตรงกับคำว่า Rights ในภาษาอังกฤษที่แปลได้ทั้งความถูกต้องและสิทธิ และหากเรานอกเอาสิทธิออกจากความถูกต้อง ก็คือ การมองว่าสิทธิไม่เกี่ยวข้องกับจารีตวัฒนธรรม สิ่งที่จะเกิดตามมาทันทีคือความคิดที่ว่า สิทธิเป็นเรื่องส่วนตัวหรือส่วนรวม ซึ่งในแง่มุมของจารีตวัฒนธรรมแล้วจะเห็นว่าสิทธิเป็นทั้งเรื่องส่วนตัวและส่วนรวมที่แยกจากกันไม่ได้ เนื่องจากความถูกต้องเกิดขึ้นได้ทั้งในระดับของตัวบุคคล ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มหรือชุมชน และส่วนรวม

เราจะพบว่าหลักการเรื่องสิทธิมีปรากฏอยู่ในทุกจารีตวัฒนธรรม ทุกชุมชน และทุกศาสนา ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกันออกไป ในกรณีของสังคมชาวพุทธ หากเราพูดถึงสิทธิก็อาจหมายความว่า "ธรรมะ" และสิทธิมนุษยชนก็อาจแปลได้ว่า "ธรรมมนุษยชน" หรือที่ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า "มนุษยธรรม" ซึ่งหมายถึง การปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องในฐานะที่เป็นมนุษย์ซึ่งเป็นเพื่อนทุกข์ร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน สิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงหลักคิดหลักปฏิบัติที่ชัดเจนเกี่ยวกับมนุษยธรรมในทางพุทธก็คือศีล 5 ซึ่งในรายละเอียดของศีล 5 เป็นการยอมรับในสิทธิต่างๆ ของมนุษย์

ศีลข้อแรก ที่กล่าวถึงการไม่ฆ่า ก็คือการยอมรับว่าผู้อื่นมีสิทธิในชีวิตและร่างกาย โดยหมายความรวมถึงสิทธิในชีวิตของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ศีลข้อ 2 กล่าวถึงการไม่ลักทรัพย์ ก็หมายถึง การเคารพและยอมรับการมีสิทธิในทรัพย์สินของผู้อื่น ศีลข้อ 3 กล่าวถึงการไม่ละเมิดความลับพรัณซ์ของผู้อื่น ก็คือการเคารพในความลับพรัณซ์หรือความรักความผูกพันของผู้อื่นที่มีต่อกัน ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวหรืออื่นๆ ศีลข้อ 4 กล่าวถึงการไม่มุสา หมายความว่า การยอมรับและเคารพสิทธิของผู้อื่นในการรับทราบข่าวสารข้อมูลหรือเรื่องราวที่เป็นความจริง และศีลข้อ 5 กล่าวถึงการไม่ข้องแวะกับเครื่องคองของเมา ก็เป็นการยอมรับสิทธิของผู้อื่นในการมีชีวิตที่ปกติสุขและไม่ถูกรบกวนจากผู้ที่มีนเมาจากการดื่มสุรา

จากการมองสิทธิมนุษยชนแบบเชื่อมโยงกับจารีตวัฒนธรรม ทำให้เห็นว่าสิทธิเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจารีตวัฒนธรรมและ ไม่ใช่สิ่งใหม่ที่มีอยู่เฉพาะแค่ในสังคมตะวันตก แต่เป็นสิ่งที่สากลที่เป็นระบบศีลธรรมจริยธรรมของการอยู่ร่วมกันและเป็นการประพฤติปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องของคนในสังคม

* สมรรถนะแห่งสิทธิและการทำให้สิทธิเกิดขึ้นเป็นจริง

แม้ว่าสิทธิมนุษยชนจะเป็นสิทธิที่คิดค้นขึ้นมาแต่กำเนิดและเป็นสิ่งที่แฝงอยู่ในจารีตวัฒนธรรม แต่การกล่าวอ้างถึงสิทธิหรือการเรียกร้องสิทธิ เราไม่สามารถพูดถึงสิทธิได้อย่างลอยๆ โดยที่ไม่อ้างอิงกับสิ่งใดได้ เนื่องจากสิทธิต่างๆ จะมีขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเราสามารถอ้างถึงสิทธิเหล่านั้นกับบางสิ่งบางอย่าง หรือบอกได้ว่าสิทธินั้นมีที่มาจากพื้นฐานบางอย่าง เช่น จารีต วัฒนธรรม ศีลธรรม กฎหมาย หรือแม้แต่ความสัมพันธไมตรี และที่สำคัญสิทธินั้นจะเกิดขึ้นเป็นจริงได้จะต้องมีพลังในการเรียกร้องยืนกรานและสร้างสรรคพัฒนา รวมทั้งจะต้องมีความสามารถในการที่จะรักษาสิทธิเหล่านั้นเอาไว้ได้

เราอาจจัดประเภทของสิทธิที่เกิดขึ้นได้เป็น 2 ลักษณะ คือ สิทธิที่เกิดขึ้นจากการที่คนอื่นมอบให้ อาจเรียกว่าเป็น "สิทธิรับประทาน" หมายความว่า โดยตัวเราแล้วเราไม่มีสิทธิต้องรอผู้อื่นประทานมาให้จึงมีสิทธิ กับอีกลักษณะหนึ่งคือ สิทธิที่เกิดขึ้นจากการต่อสู้เรียกร้องหรือร่วมกันสร้างขึ้น สิทธิในลักษณะนี้จะเกิดขึ้นได้ต้องมีพลังหรือมีสมรรถนะแห่งสิทธิเป็นกลไกขับเคลื่อน ซึ่งสมรรถนะแห่งสิทธินั้น หมายถึง จิตความสามารถเกี่ยวกับสิทธิ เทียบได้กับจิตความสามารถของเครื่องยนต์ที่เป็นหัวใจทำให้รถยนต์วิ่งได้ช้าหรือเร็วและมีกำลังมากหรือน้อย สมรรถนะแห่งสิทธิจะเกิดขึ้นได้ ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ ต้องมีเครือข่ายความสัมพันธ์ มีข้อมูลข่าวสารองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เป็นของตัวเอง และมีพื้นที่สาธารณะ

การมีเครือข่ายความสัมพันธ์ ก็คือการรวมตัวกันให้เกิดเป็นเครือข่ายของคนที่เกี่ยวข้องหรือที่เกี่ยวข้องในเรื่องสิทธิแบบเดียวกันเพื่อที่จะร่วมกันยืนยันท้องร้อง และปกป้องรักษาสิทธิของตน การมีข้อมูลข่าวสารองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เป็นของตัวเอง หมายถึง การสร้างข้อมูลข่าวสารองค์ความรู้และภูมิปัญญาร่วมกันด้วยตัวเองในเรื่องที่สัมพันธ์กับสิทธิของตน เช่น เรื่องผู้นำ เรื่องทรัพยากรดิน ฯลฯ และการมีพื้นที่สาธารณะ หมายถึง การสร้างพื้นที่ ช่องทาง หรือโอกาสที่เปิดกว้างให้กับการแสดงออกในลักษณะต่างๆ ที่เกี่ยวกับสิทธิที่เราต้องการ ซึ่งทั้ง 3 องค์ประกอบนี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากต่อการเกิดสมรรถนะแห่งสิทธิ และจะเป็นกลไกที่นำไปสู่การทำให้สิทธิเกิดขึ้นเป็นจริงได้

นิตยสารสิทธิมนุษยชน (พ.ศ. ๒๕๕๖) ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๖

นิตยสารสิทธิมนุษยชน (พ.ศ. ๒๕๕๖) ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๖

ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิชุมชน

สิทธิชุมชน เป็นสิทธิที่สังคมยังคงมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนอยู่มาก โดยเฉพาะสังคมที่เน้นความเป็นปัจเจกจะมองสิทธิชุมชนเป็นเพียงสิทธิอย่างหนึ่งหรือประเภทหนึ่งที่มีลักษณะเช่นเดียวกับ สิทธิเด็ก สิทธิสตรี สิทธิผู้สูงอายุ ฯลฯ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วสิทธิชุมชน ไม่ได้มีสถานะแบบเดียวกับสิทธิที่กล่าวมา และสิทธิชุมชนก็มิได้แยกออกไปจากสิทธิบุคคลหรือปัจเจกในลักษณะที่อยู่กันคนละส่วน

ในการทำความเข้าใจสิทธิชุมชน จะต้องเข้าใจว่า สิทธิชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชนที่ไม่สามารถแยกออกมาได้ เนื่องจากโดยธรรมชาติของคนเมื่อเกิดมาแล้วจะต้องอยู่ร่วมกัน ต้องสัมพันธ์กับผู้อื่น และต้องมีฐานะอย่างหนึ่งอย่างใดในชุมชนหรือสังคม ดังนั้นบุคคลก็จะมีสิทธิที่เป็นทั้งสิทธิส่วนบุคคลและสิทธิกลุ่มหรือชุมชนซึ่งเป็นสิทธิในฐานะสมาชิกของกลุ่มหรือชุมชนนั้น และจะไม่มีสิทธิบุคคลหรือสิทธิปัจเจกใดที่สามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากสิทธิชุมชนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง นั่นคือหากมนุษยชนใดถูกทำให้ต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับใครเลย สิทธิในฐานะสมาชิกของชุมชนก็จะหมดไป และคนๆ นั้นก็จะไม่มีสมรรถนะหรือขีดความสามารถเพียงพอที่จะรักษาสิทธิส่วนบุคคลของตัวเองไว้ได้ หมายความว่า ปัจเจกชนที่โดดเดี่ยวจะไม่มีพลังหรือขีดความสามารถในการเรียกร้องปกป้องยืนยันสิทธิของตนเองจากการละเมิดหรือคุกคามได้เลย

ดังนั้น ความพยายามที่จะแยกเอาสิทธิชุมชนออกไปเป็นกลุ่มสิทธิอีกกลุ่มหนึ่งต่างหากจากสิทธิมนุษยชน ก็เท่ากับเป็นการบอกว่าสิทธิชุมชนไม่เกี่ยวข้องกับสิทธิในชีวิตและร่างกาย สิทธิในเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม สิทธิในการตัดสินใจหรือกำหนดชีวิตตนเอง ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็นสิทธิมนุษยชน ทั้งที่ข้อเท็จจริงแล้วสิทธิชุมชนและสิทธิปัจเจกเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกันให้สิทธิทั้งสองมีความเข้มแข็ง ในทางตรงกันข้ามหากสิทธิชุมชนถูกปฏิเสธ ทำลายหรือแยกขาดออกจากสิทธิมนุษยชนไปอยู่ในสถานะเดียวกับสิทธิเด็กหรือสิทธิอื่นๆ ที่มีลักษณะเดียวกัน สิทธิปัจเจกเองก็ไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้ และไม่สามารถกำหนดหนทางการละเมิดสิทธิจากพลังของกลุ่มทุนหรือพลังของกลุ่มใดๆ ได้

สิทธิมนุษยชนในฐานะที่เป็นค่านิยมทางกฎหมาย

เนื่องจากการกล่าวถึงสิทธิหรือการยืนยันเรียกร้องสิทธิจำเป็นจะต้องอ้างอิงบางสิ่งบางอย่างหรืออิงอยู่บนพื้นฐานบางอย่าง การนำสิทธิที่มีการเคารพหรือบัญญัติไว้เป็นกฎหมายมาใช้อ้างอิงจึงเป็นสิ่งที่สามารถนำมาซึ่งการเรียกร้องหรือยืนยันสิทธิได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งกฎหมายหลายฉบับทั้งกฎหมายภายในและกฎหมายระหว่างประเทศได้มีบทบัญญัติรับรองสิทธิต่างๆ โดยทั้งนี้ก็เป็นกฎหมายระหว่างประเทศที่รัฐบาลไทยได้ให้การรับรองหรือสัตยาบันไว้ 5 ฉบับ และถือเป็นพันธกรณีที่รัฐบาลไทยมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายเหล่านั้น ซึ่งได้แก่ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก และอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ

สาระสำคัญของสิทธิมนุษยชนที่บัญญัติไว้ในกฎหมายได้มีการรวมเอาสิทธิชุมชนเข้าไว้ด้วย ซึ่งสิทธิชุมชนที่สำคัญและปรากฏอยู่ในกฎหมายระหว่างประเทศ คือ สิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตตัวเอง ซึ่งหมายถึง สิทธิในการกำหนดแนวทางการพัฒนาด้วยตัวเอง สิทธิในการใช้และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน สิทธิในการมีอาหารพอเพียงและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และสิทธิในการดำรงชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชน โดยทั้งนี้สิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตตัวเองจะเกี่ยวข้องไปถึงสิทธิในการศึกษาด้วย เพราะการศึกษาเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้และข่าวสารข้อมูลอันเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการพัฒนาตนเอง

นอกจากสิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตตัวเองแล้ว กฎหมายระหว่างประเทศยังกล่าวถึงสิทธิอื่นๆ อีก เช่น ในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมกล่าวถึงสิทธิในการมีส่วนร่วม ซึ่งปรากฏอยู่ในมาตรา 60

ของรัฐธรรมนูญปี 2540 เช่นกัน ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน มาตรา 17 ระบุว่าไม่มีใครสามารถจะถูกรอน
ชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นไปตามหนทางของเราได้ และกล่าวถึง สิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมไว้ในมาตราที่ 1, 6 และ 11

ตัวอย่างของการนำกฎหมายระหว่างประเทศมาใช้อ้างอิงเพื่อยืนยันปกป้องสิทธิของชุมชน และเป็นคดีที่ถูกนำ
ขึ้นสู่การตัดสินของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ คือ คดีที่นักลงทุนชาวออสเตรเลียไปลงทุนทำเหมืองแร่ฟอสเฟตบน
พื้นที่ของชนพื้นเมืองผ่านารู ชนผ่านารู ได้ใช้กฎหมายระหว่างประเทศที่ระบุถึงการรับรองสิทธิในการกำหนดวิถีชีวิต
ตัวเองนำคดีขึ้นสู่ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศฟ้องร้องรัฐบาลออสเตรเลียในข้อหาละเมิดสิทธิการกำหนดวิถีชีวิตตัวเอง
ด้วยการอนุญาตให้มีการทำเหมืองแร่ฟอสเฟตในพื้นที่ของชนผ่านารู โดยปราศจากการมีส่วนร่วมของชนผ่านารู ซึ่ง
คำพิพากษาของศาลตัดสินให้ชนผ่านารูเป็นผู้ชนะคดี และตั้งให้รัฐบาลออสเตรเลียชดเชยค่าเสียหายเป็นเงินจำนวน 107
ล้านเหรียญออสเตรเลีย

การที่สิทธิมนุษยชนต่างๆ ได้รับการรับรองและถูกตราเป็นกฎหมาย ถือเป็นโอกาสหรือช่องทางหนึ่งที่สำคัญ
และมีประสิทธิภาพสำหรับการอ้างอิงเพื่อเรียกร้องยืนยันหรือปกป้องสิทธิ แต่ทั้งนี้อาจยังไม่เพียงพอที่จะทำให้สิทธิเกิด
เป็นจริงขึ้นได้ จึงจำเป็นจะต้องมีสิ่งอื่นประกอบ เช่น สมรรถนะแห่งสิทธิ แต่กระนั้นก็ดี การมีกฎหมายเหล่านี้มิได้
หมายความว่า การเรียกร้องสิทธิจะเปี่ยมประสิทธิภาพสมบูรณ์แบบ หากยังต้องอาศัยความรู้ความสามารถของผู้ถูกละเมิด
สิทธิในการนำกฎหมายเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ด้วย

ทั้งหมดนี้ ก็คือสาระสำคัญของสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนที่ผมเก็บค่นำมาฝากท่านผู้อ่าน หวังว่าจะได้
สาระประโยชน์กันบ้างตามแต่อัธยาศัยครับ แล้วพบกันใหม่ฉบับหน้า สวัสดีครับ

MATICHON INFORMATION CENTER		Subject Heading :
Source :	กรุงเทพธุรกิจ	
Date :	- 1 ต.ธ. 2546	Page : 1, 2 No

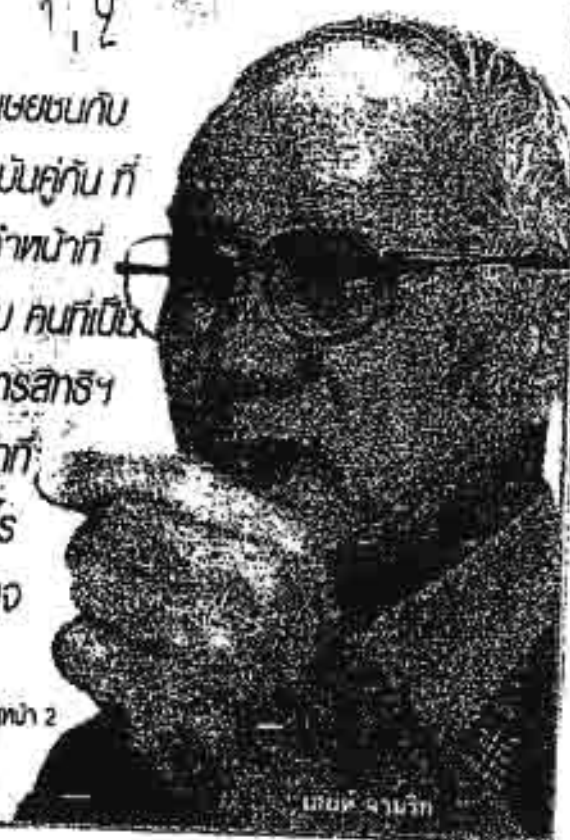
กก.สิทธิฯไร้กลไกสู้กับอำนาจ

“ 1, 2

สิทธิมนุษยชนกับ
อำนาจมันคู่กัน ที่
เรานี้ก็ทำหน้าที่
ใบเชิงรับ คนที่เป็น
กรรมการสิทธิฯ
ไม่มีกลไก
จะทำอะไร
กับอำนาจ

”

ตามรายละเอียดหน้า 2

สมศักดิ์ จันทนา

ละเมิดสิทธิ :

วัฒนธรรมสืบทอด

การตอบโต้ นางฮันนา จิลานี ผู้แทนพิเศษ เลขาธิการองค์การสหประชาชาติอย่างตึงเครียด หลังจากถูกระบุว่าประเทศไทยไม่ให้ความสำคัญเรื่องสิทธิมนุษยชนสักเท่าไหร่ จากความขัดแย้งโครงการก่อสร้างไทย-มาเลเซีย ของ พ.ศ. หักเงินจีนวัด นายกรัฐมนตรี ไม่เพียงทำให้เกิดคำถามต่อภาวะความเป็นผู้นำของไทยเท่านั้น แต่อีกด้านหนึ่งยังสะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลก็ตอบโต้กับขบวนการสิทธิมนุษยชนในประเทศ

ในโอกาสที่องค์การสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ซึ่งถือกำเนิดตามรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปได้ปฏิบัติหน้าที่จะครบ ๖ ปีในเดือนหน้านี้ ศอ.เสนต์ จามริก ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ จะวิเคราะห์ปัญหาการขับเคลื่อนเรื่องสิทธิมนุษยชน ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบันและการให้ความสำคัญต่อเรื่องดังกล่าวของผู้นำในประเท

ความจริงรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีบทบัญญัติ การ ให้รัฐธรรมนูญที่พูดถึงหมวดสิทธิมนุษยชน อย่างถาวรว่ารัฐบาลต้องให้ความสำคัญหรือเบต่ำ... ต้องบอกว่า แม้แต่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ขึ้นมา ยังไม่เคยเห็นฝ่ายรัฐมีการขยับเขยื้อนเลย ไม่กว่าจะใน

ลักษณะการชักจูงความเข้าใจ หรือการกำหนด นโยบายให้กับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เพราะส่วน ราชการของรัฐเป็นหน่วยงานที่สืบทอดจากยุคสมัย เมด็จการ ซึ่งจุดนี้ คือ ปัญหาของวัฒนธรรมองค์กร ที่ได้สืบทอดกันมา" อาจารย์เสนต์ กล่าว

เขายังแย้งว่า การพูดถึงปัญหาการละเมิดสิทธิ มนุษยชน โดยเฉพาะกรณีก่อการร้าย เป็นการต่อปาก ต่อคำกับรัฐบาล นักสิทธิมนุษยชน ประชาชนทั่วไป และสื่อมวลชน ไม่เช่นนั้นจะทำให้เกิดความขัดแย้ง ตลอดจนเพราะจริงๆ แล้ว รัฐธรรมนูญฉบับนี้ ได้ กำหนดกระบวนการทำงานของรัฐไว้ชัดเจนว่าจะต้อง ทำอย่างไรกับนโยบายหรือโครงการขนาดใหญ่ที่มีผล กระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ สิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะ การบอกให้ประชาชนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องได้รับทราบ

ปัญหาสำคัญคือ การทำประชาพิจารณ์ แต่จน บัดนี้กฎหมายก็ยังไม่ออก รัฐใช้ระเบียบประธา พิจารณ์ทำนักกายภาพ ในยุคก่อนยังไม่มีการขยายถูก ออกมา ตรงนี้แสดงว่ารัฐบาลไม่ได้ให้ความสำคัญเท่า ที่ควร แต่จะโทษฝ่ายรัฐอย่างเดียวก็น่าไม่ได้การร่วมรัฐ ธรรมนูญจริงไม่ได้หมายความว่าทุกอย่างเป็นแต่มี ำปฏิรูปการเมืองจะต้องบอกว่า ควรจะมีการผลักดัน กฎหมายถูกภายในปีเป็นต้นฉบับนี้ก็ไม่ชัดเจน

ประธานกรรมการสิทธิฯ มองว่า แม้ขณะนี้ จะ มีการยกฐานะกฎหมายประธาพิจารณาโดยกฤษฎีกา

แสดงบทบาทเป็นหน่วยงานที่ปรึกษาทางกฎหมาย
ของรัฐ ดังนั้น ถึงจะร่างแต่ก็มีภารกิจอันหาใช่
ตลอดเวลาจึงเป็นหน้าที่ของรัฐสภาที่จะมีโดยทำ
หน้าที่ประสานงานกับองค์การประชาสังคมที่เกี่ยวข้อง
เพราะการร่างกฎหมายเริ่มต้นถือเป็นสิ่ง
สำคัญ ถ้าจุดเริ่มต้นจากแรงปรารถนาของรัฐฝ่าย
เดียวก็เป็นจุดที่ครบถ้วนออกมาแล้วก็เป็นอัน
แล้ว

"ความขัดแย้งที่จะมา หรือที่คาดหวัง เรา
อยากบอกว่ากระบวนการศึกษาไม่ใช่เรื่องง่าย หรือที่
ว่าการถ่ายถ่าย รับฟังความไปสืบสวนคดี ไม่ใช่ แต่
คณะกรรมการการศึกษา มีหน้าที่ตรวจสอบเหตุการณ์
สาเหตุ สอนเสริม รวมทั้งของการละเมิดสิทธิว่า เกิด
ขึ้นได้อย่างไร เพราะเมื่อเกิดเหตุ เจ้าหน้าที่รัฐมักจะ
มองว่า ใครถูก-ใครผิด ใครดี-ใครชั่ว แต่ไม่ใช่
เราต้องพูดต่อไปว่า ก็ประชาชนทำอย่างไรเพราะ
อะไร รัฐสภาหรือควรไหม"

อาจารย์เสนอ กล่าวว่า อยากให้เจ้าหน้าที่รัฐ
นักการเมืองพยายามทำความเข้าใจกับเรื่องที่เกิดขึ้น
เมืองไทยเป็นเมืองพุทธ ทุกอย่างเกิดแต่เหตุทั้งนั้น
หากไม่ใช่ดีแต่ปัญหา ทุกอย่างก็ไม่น่า และถ้าที่
ปฏิบัตของรัฐเช่นนี้มาเนิ่นนาน จะเป็นการสกัดกั้นการ
พัฒนาเรื่องสิทธิเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้
และไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร หรือไม่ก็พัฒนาไม่จริง
คือ มีการทะเลาะวิวาท ต่อปากต่อคำไม่สิ้นสุด

สำหรับปัญหาที่ขณะนี้รัฐบาลทุกคนที่มักจะ
ปฏิเสธออกมาทั้งนี้ของคณะกรรมการการศึกษา หรือ
เสียงวิพากษ์วิจารณ์ในหลายๆ เรื่องนั้น ประธานคณะ
กรรมการการศึกษา มองว่า ไม่ว่าจะเป็น พ.ศ. พ.ศ. พ.ศ. พ.ศ.
หรือ เกษม วัฒนชัย การเป็นใหญ่ หรือการเป็น
คนมีอำนาจอยู่ในบ้านเมือง การพูดจา หรือการ
แสดงออกจะต้องมีความรับผิดชอบ

"ขณะนี้เราทำทุกเรื่อง เหมือนกับเป็นเรื่อง
ส่วนตัว เช่น มีใครบอกว่า เมืองไทยยังมีปัญหา
เรื่องสิทธิมนุษยชน เราควรรับฟัง เพราะเรื่องนี้
ไม่ใช่เรื่องส่วนตัวคนพูดอาจจะพูดด้วยความเห็น
ใจรัฐบาล อยากจะพูดชี้แจงให้รัฐบาลมาทาง
แก้ไข... ในการแสดงออก ผมเรียกร้องเลยว่า
ต้องมีความรับผิดชอบมากกว่าที่เป็นอยู่บ้านเมือง
เป็นของส่วนรวม ไม่ใช่สมบัติส่วนตัว
และถ้าใครกำลังคิดที่จะเป็นเจ้าบ้าน
ของบ้านเมือง คงไม่ถูกต้องแน่"
อาจารย์เสนอ กล่าว

ส่วนการออกกฎหมายต่างๆ ที่ดู
เหมือนว่า รัฐกำลังออกมาตรการลดสิทธิ
การเคลื่อนไหวของประชาชนนั้น
ประธานกรรมการการศึกษา บอกว่า ไม่ว่า
บุคคลใดๆ ก็เป็นแบบนี้ ตั้งแต่ยุคพัฒนา
ภายใต้เผด็จการทหารสมัยจอมพล
สฤษดิ์ ก็ถูกกฎหมายต่างๆ ที่ออกมา ไม่ได้
คำนึงถึงความทุกข์ยากของประชาชน

นางอานา จิลาณี ผู้แทนพิเศษเพื่อสิทธิมนุษยชน ระหว่างเข้าหาสื่อกับนายกรัฐมนตรีของไทย

๖๖ **แม้แต่ยุคเผด็จการ ก็มีรัฐธรรมนูญที่พูดถึงหมวดสิทธิมนุษยชน**
อย่าถามว่ารัฐบาลชุดนี้ ให้ความสำคัญหรือไม่... ต้องบอกว่า นับแต่
มีรัฐธรรมนูญฉบับนี้ขึ้นมา ยังไม่เคยเห็นฝ่ายรัฐบาลขยับเขยื้อนเลย

แต่ก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงเลย ในระบบราชการ
ก็ไม่ได้มีการปฏิรูประบบไหน แต่ปฏิรูประบบโครงสร้าง
ส่วนหนึ่งเท่านั้น...
การปฏิรูประบบราชการเป็นสิ่งที่ควรทำ
บอกว่า ไม่ต้องการอะไร ราชการก็ทำแต่อย่างนั้น อย่า
ก็โอกาสในช่วงที่ผู้นำพูดจากภายนอก อย่างนี้เอง มี
วิพากษ์วิจารณ์ว่า องค์การประชาคม คงอ้างว่า
ตัวเองไว้ เพราะมันจะทำให้เกิดช่องว่างระหว่าง
ประชาชนกับรัฐบาลอีก... อาจารย์เสนอ กล่าว
เราขอแสดงความดีใจที่ร่างที่หาใช่รัฐกับ
ประชาชนเหมือนกัน โดยคณะกรรมการฯต่อไป

อาจจะมีการจัดการกับกลุ่มคนพิเศษทางความก็เช่นกัน
ก็ต้องการรัฐฉบับใหม่...
"ผมไม่รู้ว่า คือ คนทั่วไป อาจเป็นคนที่เป็น
มาศึกษาความเคลื่อนไหวของสังคมได้เองคนอื่นๆเขาเป็น
มาเพียงแต่มีการหาข้อมูลว่าตัวเองเคยเป็นอย่างไร
พอมาเปรียบเทียบกับตัวเองถึงตัวของตัวเองเป็น
มากพอ อย่างนี้ตัวเองเคยเป็นแต่ไม่เคยพบเจอ
ถ้าพูดอะไรไม่ว่าอะไรจะดี มันเข้าตัวตัวเอง อย่างไรก็
ตาม ผมว่า การพูดจาส่วนส่วนเราจะต้องฟังเสียง
ตัวเองก่อนแล้วในการวินิจฉัยว่าอะไรดีหรือไม่ดี
อย่างไรก็ตาม คงเสนอว่า การต่อสู้ต่อไป

คำในทูล เรื่อง ถือว่า เป็นการลดระดับของความ เป็นผู้ดีไปมาก โดยเฉพาะความเป็นผู้ดีของบ้าน เมือง ตรงนี้สะท้อนจากสิ่งที่เราแสดงออก และการตอบโต้ผู้แทนพิเศษ" ดูเช่นนั้น แค่นายเหตุ เพราะปัญหาท่อก๊าซ มีเหตุขัดแย้งมานาน จนแยก ไม่ออก ความดีความชั่วของรัฐบาลชุดนี้ปนกัน จน ทำให้ใครจะดีชั่วเสียไป

จุดแข็งของเขา คือ ต้องการความเป็นอิสระ ของประเทศชาติ เป็นอิสระทางการเงิน ตรงนี้ ต้องบอกว่า เป็นจุดเริ่มต้นที่ดี เป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ แต่ต้องแยกแยะให้ดี อิสระไม่ได้หมายถึง อะไรจะ เกิดขึ้นแล้วเขาควรเฝ้าระวังถึงสิทธิมนุษยชน ความ สันติสุขอยู่โดยทำให้คนสงสัยว่า ความดีที่เขา มีนคือ อะไรกันแน่ หรือนโยบายต่างๆ เช่นกองทุนหมู่บ้าน หรือ 30 บาท ก็ได้ เพื่อให้ชาวบ้านพึ่งตัวเองได้ มัน จริงหรือเปล่า ทำให้เราเริ่มตั้งคำถาม

เมื่อถูกถามว่า หากมีการตอบโต้ข้อสงสัยของ ประชาชนสิทธินี้ จะทำอะไร อาจารย์เสนอให้กล่าวว่า "ผมจะไม่ตอบโต้ด้วยเด็ดขาด เรื่องอะไรที่จะตอบ โต้ และจะไม่ยอมเสียความเป็นผู้ดีเด็ดขาด"

"เรื่องทั้งหมดผมไม่อยากให้อุดด้านด้วยการเป็น ปัญหาสิทธิมนุษยชน ทั้ง 2 กรณี และล่าสุดกับกล่าวติ ติงาน เราไม่รู้ว่าจะเกิดอะไร แต่หน้าที่เราต้อง มีคือการให้คำ และกรรมการสิทธิฯ เคยยื่นข้อเสนอ เรียกร้องให้รัฐบาลทบทวนโครงการนี้ใหม่เพราะโครงการ นี้ผิดพลาดตั้งแต่เริ่มต้นแล้ว ผิดพลาดมาตั้งแต่รัฐบาลชุดก่อน สิ่งนี้ต้องแก้ไข อยากให้ฝ่ายมี อำนาจกลับไปเปิดรัฐธรรมนูญ เพราะรัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายสูงสุด อะไรที่ยังไม่ทำก็ขอให้ทำเสีย"

"ถ้าทำทุกอย่างตามกระบวนการแล้ว ชาวบ้าน ยังไม่ยอมรับฟัง ล้างความเดือดร้อนให้อีก รัฐบาล

ก็สามารถแก้ปัญหาอย่างรอบอบรรณได้เวลานี้สิ่งที่ทำ มันผิด เพราะรัฐบาลชุดที่แล้วไปลงนามทำสัญญา หลังจากรัฐธรรมนูญประกาศใช้แล้วด้วยซ้ำ ทั้งที่รัฐธรรมนูญไว้ตั้งแต่แรกว่า การลงนาม ทำสัญญา โครงการใดๆ ที่มีผลกระทบต่อคนในท้องถิ่นจะต้องมีการเปิดเผยข้อมูลให้ชาวบ้านรับทราบ"

อาจารย์เสนอ บอกว่า ข้อเสนอของกรรมการ สิทธิฯ คือขอให้มีการทำโครงการใหม่ทั้งหมดตั้งแต่ การทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม

แต่เขาก็เฉย เราก็ทำอะไรไม่ได้ และ กรรมการสิทธิฯ ก็ไม่มีอำนาจจะไปเคี่ยวเข็ญ เรา พยายามผลักดันไปแล้ว สิทธิมนุษยชนกับอำนาจมัน คู่กัน ที่เรามีมากก็ทำหน้าที่ในเชิงรับ คนที่เป็น กรรมการสิทธิฯ ไม่มีกลไกที่จะทำอะไรกับอำนาจ

"ปัญหาดังนี้ไม่ได้อยู่ที่กรรมการสิทธิฯ อย่าง เดียว อยู่ที่สังคมด้วยว่า จะยอมให้บ้านเมืองเดินช้า ไปอยู่กับความมืดอย่างในอดีตหรือเปล่า หน้าที่เรา ไม่ได้หมายความว่า พอเราไม่ทำตามแล้วเราอยู่ เฉยๆ แต่เราทำอะไร ก็ต้องทำอะไรก็ต้องเปิดเผยให้ ประชาชนรู้ เพราะถึงที่สุดอำนาจจริงอยู่ที่ประชาชน อยู่ที่ยังคน เราไม่อยู่ในฐานะที่จะไปปลุกกระตมใคร และก็ไม่กล้าด้วย"

ประธานกรรมการสิทธิฯ ย้ำทิ้งท้ายว่า การ มลทินทำให้เรื่องสิทธิมนุษยชนเป็นมรดกเป็นผล ในทางปฏิบัติขณะนี้น่ากว่าในยุคเผด็จการทหาร เนื่องจากทุกโครงการมีผลประโยชน์เชิงธุรกิจ กับข้อผูกมัดหนี้เกิน และที่โครงการท่อก๊าซ ที่ จะนะ คือตัวอย่างที่ดี ซึ่งที่ผ่านมา ชนชั้นกลาง นายทุนมักจะฉวยโอกาสปัญหา และคนที่เข้าไป เกี่ยวข้องไม่ใช่มีแค่ตำรวจกับประชาชน แต่มัน ลึกซึ้งกว่า

'ถ้าบ้านรัฐแล้วใช้ความรุนแรงก็อนาธิปไตย'

“ทราบว่ามีคนมาเบียดเบียนชาว
ถูกทำร้ายร่างกาย แต่ยังไม่
ทราบว่าเป็นใคร รู้
เพียงว่ามีชายฉกรรจ์ประมาณ 20 คนเข้าไปล้อม
คนร้ายสามหมวกไอ้โง่ง ไม่เห็นหน้าชัด แต่
เจ้าทุกข์ก็ไปแจ้งความที่โรงพักแล้ว จริงๆ ความขัด
แย้งโครงการท่อก๊าซ ที่ฉะนะ มีมาตลอด แต่ผม
เชื่อว่าหากคุยกันดีๆ ปัญหาที่ก็สามารถคลี่คลายได้
ภูมิธรรม เวชยชัย ที่ปรึกษาเลขาธิการ กรม ในฐานะผู้
ประสานงานกับกลุ่มเอ็นจีโอในพื้นที่ กล่าว

ภูมิธรรม เวชยชัย

การปะทะกันถึงขั้นไม่ควรมองผิดเพี้ยนจากวิถีสุภาพ
หลักเสียง”

เมื่อถูกถามว่า ที่ผ่านมการชาวบ้านจะแสดงการ
กฎ กติกา ขยายผลปฏิบัติตนขึ้นต่อเหตุอย่างไร โดยเฉพาะการเรียกร้องให้มีการเปิดศูนย์ข้อมูลและขอ
ให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพราะ
ตามรัฐธรรมนูญถือว่าเป็นสิทธิขั้นต้น ภูมิธรรมตอบ
ว่าทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎหมาย ไม่มีใครอยู่เหนือ
กฎหมายได้แม้แต่รัฐ การแก้ปัญหาไม่อย่าให้ทุก
ฝ่ายใช้อารมณ์ หรือมีการแสดงออกที่เป็นปฏิปักษ์
และรัฐบาลก็ยังไม่ยอมให้มีการใช้ความรุนแรง
แน่นอน

“ถ้าไม่เห็นด้วยกับรัฐ แล้วใช้ความรุนแรง
ก็เป็นสิ่งคนอนาธิปไตย ผมอยากให้อาวบ้านใจ
เย็น ผมเชื่อว่า รัฐบาลจะเข้าไปแก้ไขปัญหาก็แน่นอน ส่วน
สถานการณ์เผชิญหน้าในครั้งต่อไป จะรุนแรงหรือไม่นั้น ผมเห็นว่า
มันยังมีทางออกที่จะคุยกันได้ ถ้าเรายอมรับฟังเหตุผลกัน” ที่ปรึกษา
เลขาธิการ กรม กล่าว

ภูมิธรรม บอกว่า หลังเกิดเหตุยังไม่ได้ออกมา
คุยกับเอ็นจีโอในพื้นที่ แต่ได้ประสานงานกับนาย
จรัส ต๊ะธวัชชัย คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่ง
ชาติ ว่า ให้ช่วยดูแลปัญหานี้ด้วย เพราะสิ่งที่เกิดขึ้น
กับคนงานทั้งสอง ถือว่าเข้าข่ายการละเมิดสิทธิมนุษยชน ซึ่งไม่ควรจะ
เกิดขึ้น
ไม่ว่าจะอย่างไร ผมไม่เห็นด้วยที่จะใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา การตัดสินอะไรก็ตาม จะต้องเคารพความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

เราขอให้รัฐบาลทวนโครงการ... แต่ก็เฉย

สมชาย หอมละออ ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชน สภาทนายความ กล่าวว่า ปัญหาที่เกิดขึ้น
ขณะนี้ยังไม่ทราบว่าเป็นฝีมือของใคร แต่ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายไหนก็ตาม ไม่อยากให้เกิดความรุนแรงขึ้นกับ
ทั้งสองฝ่าย

-จริงๆ โครงการนี้ ต้องยอมรับว่า ไม่ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ และมติคณะรัฐมนตรี ตรงที่ประชาชน
ขาดการมีส่วนร่วม มีการกระทำหลายอย่าง ที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนและชุมชน สิ่งที่เราวิตกกังวลที่สุดก็
คือความรุนแรงในการเผชิญหน้าของกลุ่มที่คัดค้านและสนับสนุนเราเคยเสนอรัฐบาลไปหลายครั้งแล้ว
ว่า ขอให้มีการทบทวนโครงการใหม่ทั้งหมด แต่รัฐบาล ไม่เคยมีท่าทีตอบให้ สมชาย กล่าว

ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนยังกล่าวอีกว่าการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาไม่ดีต่อ
ทั้งสองฝ่าย และเชื่อว่าสถานการณ์อาจจะคลี่คลายได้ ถ้ารัฐบาลรับฟังเสียงของประชาชนในพื้นที่บ้าง
โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อเสนอของทุกฝ่ายที่บอกให้รัฐศึกษาโครงการใหม่ทั้งหมดหากรัฐยอมรับปฏิบัติเชื่อ
ว่าความเลวร้ายการศึกษาออกมาไม่ว่าจะอย่างไร ชาวบ้านก็ยอมรับได้

-โครงการนี้ต้องทำบางวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและทำประชาพิจารณ์ใหม่แบบให้ประ
ชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมจริงๆ ไม่ใช่ทำอย่างที่ผ่านมา เราแก้ไขปัญหามาแบบของทางมานานแล้ว หากรัฐไม่
เชื่อ ผมว่า เหตุการณ์ที่ฉะนะ จะลุกลามไป เพราะประชาชนจะมีความรู้สึกแปลกแยก ดูเหมือนกับว่าเรา
ถูกวิ่งแข่งตรงนั้นถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิที่ร้ายแรงที่สุดในความรู้สึกของพวกเขา

สมชาย ตั้งข้อสังเกตว่า การใช้ความรุนแรงในการปราบปรามชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วย ไม่เพียง
สร้างความโกรธแค้นให้พวกเขายังเดียว แต่ความเปราะบางทางเชื้อชาติ ศาสนา จะถูกฉวยจาก
พื้นที่เล็กๆ ไปจนถึงระดับภาคก็ได้ ดังนั้นการแก้ปัญหาที่ดีที่สุด คือ การกลับไปเริ่มต้นนับ 1
ใหม่ตามข้อเสนอของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ น่าจะเป็นทางออกที่ดีที่สุด

วัฒนธรรมกับความหลากหลายทางชีวภาพ

โดย ภญ. สุภาภรณ์ ปิติพร¹

วัฒนธรรมและการอยู่รอดของเผ่าพันธุ์มนุษย์

มนุษย์ก่อกำเนิดมาประมาณ 2-5 ล้านปีจนถึงปัจจุบัน ส่วนที่พาสืบความหลากหลายทางชีวภาพในการดำรงชีพ อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค รวมไปถึงมิติทางด้านจิตใจและความสุนทรีย์ในชีวิต

วัฒนธรรมเกิดจากการสั่งสมความรู้เรื่องการใช้สมุนไพรจากป่าของมนุษย์ตามสภาพระบบนิเวศที่ดำรงอยู่ ความรู้ดังกล่าวมีความหลากหลายตามเผ่าพันธุ์และระบบนิเวศที่หลากหลาย โดยสัญชาตญาณมนุษย์เรียนรู้เพื่อที่จะดำรงเผ่าพันธุ์ สังคม สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน การดำรงอยู่ของชาติพันธุ์จึงอิงอยู่กับภูมิปัญญาในความสามารถใช้สมุนไพรที่หลากหลาย กล่าวอีกนัยหนึ่งความหลากหลายทางชีวภาพก่อให้เกิดภูมิปัญญาเพื่อการดำรงเผ่าพันธุ์มนุษย์

วัฒนธรรมในปัจจุบัน วัฒนธรรมในที่นี้จะหมายถึงการแพทย์ดั้งเดิมของไทย ได้มีการบูรณะฟื้นฟูเพื่อให้สามารถกลับมาปรับใช้สังคมปัจจุบันอีกครั้ง ดังนั้นเราควรพิจารณาอย่างถี่ถ้วนว่าทำไมเราต้องกลับมาหาวัฒนธรรมดั้งเดิมของเรา เพราะปัจจุบันเราไม่ได้ขาดแคลนยาที่จะให้เช่นในอดีต จำยังมียาเหลือใช้และใช้กันอย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็นเสียด้วยซ้ำ ความสำเร็จของวัฒนธรรมยามีดังนี้

1. เป็นแหล่งความรู้ที่การแพทย์และเภสัชกรรมแผนใหม่ ใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการค้นหายาจากธรรมชาติ ซึ่งไม่มียาแผนปัจจุบันที่พัฒนามาจากสมุนไพรตัวไหนเลยนำพืชทั่ว ๆ ไป ไปวิจัยอย่างไร้หลักเกณฑ์ แต่จะได้มาจากการนำความรู้ในการใช้สมุนไพรรักษาโรคของคนสมัยก่อน ซึ่งใช้ชีวิตศึกษาวิจัยทางคลินิกกันมาหลายชั่วอายุคน แล้วนำไปพิสูจน์โดยใช้ระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์ และประกาศว่าได้ค้นพบยาตัวใหม่จากธรรมชาติ

2. วัฒนธรรมเป็นความหวังที่จะช่วยให้มนุษย์มีอายุที่ยืนยาวขึ้น เพราะยาแผนปัจจุบันมีศักยภาพเพียงใช้ในการรักษาโรค แต่การส่งเสริมให้ร่างกายแข็งแรง มีภูมิคุ้มกันโรคนั้น คงมีแต่ยาสมุนไพรพื้นบ้านเท่านั้นที่เป็นความหวัง ยกตัวอย่างเช่นรายงานการศึกษาวิจัยเห็ดหลินจือ วิจัยโดยองค์การเภสัชกรรมพบว่าเห็ดหลินจือสามารถยับยั้งเซลล์มะเร็งและกระตุ้นภูมิคุ้มกันของร่างกาย หรือจากงานศึกษาวิจัยหลายชิ้นที่แสดงว่าฟ้าทะลายโจรมีผลในการป้องกันไม่ให้เซลล์ถูกทำลายจากสารพิษ เช่น เห็ดพิษหรือสารออกาโนคาร์บอนอื่น ๆ ทั้งเห็ดหลินจือและฟ้าทะลายโจรมันเป็นสมุนไพรที่ชาวบ้านใช้กันอย่างแพร่หลายมา

¹ โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร จังหวัดปราจีนบุรี

นาน ในประเทศไทยเองมีคำรับยาอายุวัฒนะมากมายหลายตำรับ รอกการศึกษาวิจัยอยู่ และนอกจากนี้มีงานศึกษาวิจัยออกมามากมายว่าการกินอาหารธรรมชาติ การใช้ยาจากธรรมชาติ การอยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ สามารถที่จะรักษาโรคได้และทำให้ร่างกายแข็งแรง มีอายุที่ยืนยาวขึ้น

3. ยาสมุนไพรมีพิษน้อย เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าสมุนไพรมาจากโลกของธรรมชาติมีพิษกั น้อยกว่ายาที่สังเคราะห์จากสารเคมีที่มีผลข้างเคียงมากมายและรุนแรง

4. วัฒนธรรมยาทำให้คนตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติ และช่วยกันดูแลรักษา ผู้เขียนเคยเดินสำรวจสมุนไพรในจังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งสภาพโดยทั่ว ๆ ไป ป่าจะถูกทำลายกลายเป็นสวนไผ่ดง แต่พบป่าละเมาะแห่งหนึ่งข้าง ๆ สวนไผ่ดงเหลือไว้ เพราะว่าเป็นดงของต้นนมสาวที่ชาวบ้านใช้ต้มกินหลังคลอด เพราะจะได้มีน้ำนมเลี้ยงลูกและยังมีสรรพคุณเป็นยาบำรุงกำลัง ผลของสมุนไพรต้นนี้คงดีมากกว่าชาวบ้าน ต้องเหลือที่ไว้ให้สมุนไพรต้นนี้แทนที่จะถางทำสวนไผ่ดงจนหมด นี่เป็นเพียงการรู้จักใช้สมุนไพรเพียงต้นเดียว หากชาวบ้านรู้ว่าต้นไหนใช้ทำอะไร ได้มากกว่านี้เขาคงช่วยกันดูแลรักษากระจ่ายพันธุ์มากกว่าที่เป็นอยู่ เช่นช่วยกันอนุรักษ์ป่าไว้เพื่อการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนของชุมชน ซึ่งป่าจะเกิดประโยชน์อื่น ๆ ในด้านระบบนิเวศเช่นช่วยจับน้ำ ช่วยยึดดิน และการใช้ประโยชน์เพื่อยังชีพอื่น ๆ

5. วัฒนธรรมยาสรางคุณค่าทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าประเทศจีน อินเดีย หรือทิเบต สามารถสร้างรายได้ของประเทศจากการส่งออกวัฒนธรรมยาไปทั่วโลก ประเทศไทยเองก็น่าที่จะขายสินค้าที่ไม่มีพิษภัยเหล่านี้ให้กับชาวโลกได้ เพราะความรู้ของบรรพบุรุษเราก็ด้อยเสียเลยทีเดียว เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่ากระแสโลกได้หันกลับมาสู่ธรรมชาติ สินค้าปลอดสารพิษ ผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติที่มีการคัดค้าน้อยล้วนเป็นที่ต้องการของตลาด หากเราไม่รู้ว่าอะไรในธรรมชาติที่กินได้ อะไรที่ใช้เป็นยารักษาโรคหรือบำรุงสุขภาพได้เราจะเอาอะไรไปขายในตลาด เราจะเอาอะไรมาปรับปรุงพัฒนาเพื่อเป็นสินค้า และนอกจากเพื่อที่จะขายแล้ว การใช้วัฒนธรรมยาดั้งเดิมของเราเพื่อนำไปสู่การท่องเที่ยวของคนเองของประเทศก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งยวดในขณะนี้ เพราะปัจจุบันนี้มูลค่าการบริโภคยาของคนไทยปีหนึ่ง ๆ หลายหมื่นล้านบาท จากการที่เรขาดการตระหนักถึงการใช้อย่างในประเทศ โดยที่ขอบเขตกว้างจากต่างประเทศโดยไม่ยั้งคิด ทำให้ขณะนี้เราเกิดสภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ เกิดการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด คนไทยแต่ละคนมีหนี้ถึงประมาณคนละสี่หมื่นบาท เนื่องจากค่านิยมในการซื้อของนอก ยิ่งแพงยิ่งไถ่กันเอง

วัฒนธรรมยากับความหลากหลายทางชีวภาพ

ประเทศไทยนับเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีความอุดมสมบูรณ์สูงเป็นอันดับเจ็ดของเอเชีย จำนวนพืชที่มีการศึกษาในโลกมีประมาณ 248,000 สปีชีส์ พบว่ามีอยู่ประมาณ 20,000 สปีชีส์หรือประมาณร้อยละ 8 ของพืชที่นักวิชาการรู้จัก ในส่วนของสัตว์มีสัตว์ที่นักวิชาการรู้จักทั่วโลกประมาณ 1.5 ล้านสปีชีส์ คาดว่ามีสัตว์ในเมืองไทยอยู่ 90,000-100,000 สปีชีส์ หรือประมาณร้อยละ 7 ของสัตว์โลก (วิสุทธิ ไบไม้, 2538) และนอกจากนั้นประเทศไทยยังประกอบด้วยชนเผ่าที่หลากหลายชนเผ่า ที่หลากหลาย

หลายถึง 8 ชนิด (บุญยงค์ เกศเทศ, 2536) กระจายตามภูมิภาคต่าง ๆ ในระบบนิเวศที่ต่าง ๆ กัน ก่อให้เกิดความหลากหลายและร่ำรวยทางวัฒนธรรมขึ้นในแผ่นดินนี้

ปัจจุบันการศึกษาถึงความหลากหลายของชนิดพืชและสัตว์ของแต่ละชนเผ่าในประเทศไทยยังมีไม่มากนัก ที่มีการศึกษาได้แก่ การศึกษาถึงชนิดของสมุนไพรในตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวงที่จัดพิมพ์โดยกระทรวงสาธารณสุข มีคำรับยา 1,294 ขนาน ใช้สมุนไพร 757 ชนิด ในส่วนของตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวงนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรมยาของไทยภาคกลางเพราะว่ามีรากฐานมาจากตำราโอสถพระนารายณ์สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นตำราที่กระทรวงสาธารณสุขยอมรับประกาศอยู่ในกฎหมายใช้เป็นตำรามาตรฐานในการสอบขอขึ้นทะเบียนยาเป็นผู้ประกอบโรคศิลป์แผนโบราณ และใช้เป็นมาตรฐานในการขอขึ้นทะเบียนยาแผนโบราณเพื่อผลิตออกจำหน่าย อย่างไรก็ตามก็ยังมีผู้ศึกษาถึงจำนวนชนิดของสมุนไพรจากคำรับยาที่มีผู้นำมาขอขึ้นทะเบียนไว้ในปี พ.ศ. 2503-2506 จำนวน 1,155 คำรับ ใช้สมุนไพร 446 ชนิด แต่เนื่องจากคำรับยา 2,449 ขนานที่ได้จากแหล่งข้อมูลทั้งสองนี้มีการใช้สมุนไพรซ้ำกันอยู่จำนวนหนึ่ง โดยแท้จริงแล้วจึงมีสมุนไพรจากทั้งสองแหล่งอยู่ 844 ชนิด สมุนไพรที่ไม่ปรากฏในตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์ แต่ใช้ในการผลิตยาที่ขึ้นทะเบียนไว้กับกระทรวงสาธารณสุข เช่น ประดงต่าง ๆ กำลักราชสีห์ กำลักรพิศ กำลักรหมาน กำลักรช้างสาร (กมล สวัสดิ์มงคล และคณะ, 2529) จึงจะเห็นว่ายังมีสมุนไพรอีกมากที่ไม่ปรากฏในตำราที่กระทรวงสาธารณสุขยอมรับแต่มีการใช้ในชาวบ้านจนต้องมีการมาขึ้นทะเบียนยาเพื่อผลิตจำหน่าย

เป็นที่น่าสังเกตว่าพวกคัมภีร์ต่าง ๆ พบมากในตำรายาอีสาน จึงเป็นไปได้ที่ในแต่ละภาคจะมีวัฒนธรรมยาที่แตกต่างกันไปตามระบบนิเวศที่แตกต่างกัน มีการศึกษาวิจัยถึงการรักษาโรคของสมุนไพรทางภาคเหนือเปรียบเทียบกับตำรามาตรฐานที่กระทรวงสาธารณสุขยอมรับ พบว่าไม่มีการใช้สมุนไพรในตำราดังกล่าวในการรักษาโรค (Brun, 1987) กล่าวคือ ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคใต้ ในอดีตเป็นรัฐอิสระที่ปกครองตัวเองบ้าง หรือขึ้นกับไทยภาคกลาง พม่า ลาว หรือมาเลย์ในบางครั้ง มีชนเผ่าที่แตกต่างกันเป็นใหญ่อยู่ มีภาษาและวัฒนธรรมของตนเอง จึงเป็นไปได้ที่วัฒนธรรมยาของแต่ละภาคจะแตกต่างกันออกไป (Bamber, 1989)

ในส่วนของการใช้ยาทางภาคอีสาน ยังไม่มีการศึกษาในเชิงภาพรวมของชนิดสมุนไพรที่ใช้ แต่มีรายงานการศึกษาวิจัยการใช้สมุนไพรในจังหวัดขอนแก่น พบการใช้สมุนไพร 427 ชนิดจาก 444 คำรับ (ชัยรัตน์ พัฒนเจริญ และคณะ, 2529) ในการศึกษาของผู้เขียนพบสมุนไพรมากกว่า 1,500 ชนิด ปรากฏในตำรายาอีสาน รวบรวมโดยอาจารย์ปรีชา พิณทอง ซึ่งรอการจัดทำรายงานที่สมบูรณ์ต่อไป

สถานการณ์ปัจจุบันของวัฒนธรรมยาและความหลากหลายทางชีวภาพ

วัฒนธรรมยาเป็นวัฒนธรรมที่มีความพิเศษเฉพาะ และมีโอกาสที่จะสูญหายก่อนที่จะมีการศึกษาและเก็บทอดได้มากกว่าวัฒนธรรมอื่น ๆ กล่าวได้ว่าคงจะสูญหายไปพร้อมกับความหลากหลายทางชีวภาพ

ที่เรามียู ในยุคนี้จึงเป็นรอยต่อที่สำคัญก่อนที่ภูมิปัญญาที่ส่งสมมาจะหายไปโดยที่ไม่อาจกลับคืนมา ปัจจัยที่ทำให้เกิดการสูญหายของวัฒนธรรมยามีดังนี้

1. องค์ความรู้ที่หลากหลายของชนเผ่าต่าง ๆ ถูกทำลายจากการรวมศูนย์อำนาจ นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ราชธานีที่ปกครองส่วนใหญ่จะเป็นกรุงศรีอยุธยา หรือกรุงเทพฯ หมอหลวงที่ใช้วัฒนธรรมยาของภาคกลางก็จะถูกยกให้มียาพาหนะหมอพื้นบ้านที่รักษาคนไข้อยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามก่อนที่จะมีระบบโรงเรียน องค์ความรู้เรื่องวัฒนธรรมและองค์ความรู้ของชาติพันธุ์จะถูกบันทึกไว้ในตำราใบลานด้วยภาษาตัวธรรม ในตำราใบลานเหล่านี้จะประกอบด้วย บทสวดมนต์ บทเทศน์ ตำรายา ตำราโหราศาสตร์ เมื่อผู้ขาดต้องบวชเรียนตามประเพณีจะได้เรียนหนังสือและองค์ความรู้เหล่านี้ บางครั้งก็จะมีมีการคัดลอกมาเก็บไว้เป็นตำราประจำบ้าน (Bamber, 1989) กล่าวได้ว่าระบบโรงเรียนที่มุ่งเน้นการสอนคนให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน ได้ละเลยสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนทำให้เกิดการทำลายภูมิปัญญาของชาติพันธุ์

2. หมอพื้นบ้านที่รู้จักต้นไม้ที่อยู่ในตำรายาล้วนแต่สูงอายุ และส่วนใหญ่ก็ล้มหายตายจากไป ดังนั้นถึงแม้ว่าเราจะรวบรวมตำรายาไว้แต่ไม่มีใครรู้จักต้นไม้ที่ปรากฏในตำรายาก็ไม่มีประโยชน์อันใด กระทรวงสาธารณสุขมีนโยบายส่งเสริมการใช้สมุนไพรและการแพทย์ไทยมานาน แต่ไม่มีนโยบายที่ส่งเสริมช่วยเหลือทรัพยากรบุคคลที่ทรงคุณค่าเหล่านี้แต่อย่างใด ยังไม่มีการเข้าไปศึกษาและช่วยเหลืออย่างจริงจัง ทั้งที่ความรู้เรื่องการใช้สมุนไพรนั้นอยู่ที่หมอพื้นบ้านมีใช้อยู่ที่สถาบันของรัฐที่ไหน ๆ

3. การหายไปของพื้นที่ป่า จากรายงานของกรมป่าไม้ในช่วงเวลา 20 ปี นับจากปี 2516-2536 เราทำลายป่าไป 55 ล้านไร่ จาก 138 ล้านไร่ หรือ ประมาณ 43.21% ของพื้นที่ประเทศ เหลือเพียง 83 ล้านไร่ หรือคิดเป็น 26% ของพื้นที่ประเทศ และพื้นที่ป่าจริง ๆ ในปัจจุบันนี้ยังไม่มีรายงานออกมา ซึ่งเราอาจดกใจกับตัวเลขของพื้นที่ป่าจริงก็เป็นได้ ทั้งจากนโยบายปิดป่า (ปิดจนป่าหมด) นโยบายการยกเลิกพื้นที่ป่าเพื่อเอาไปแจก สปก. หรือถ้าสุดท้ายแล้วจะมีการยกเลิกพื้นที่ป่าสงวนก็ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการสูญหายของวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชีวภาพทั้งสิ้น และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในปัจจุบันก็มุ่งเน้นเฉพาะพื้นที่ป่าต้นน้ำ เขตอุทยานและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ไม่ได้มองถึงการอนุรักษ์ความจำเพาะของระบบนิเวศมากนัก ยกเว้นป่าชายเลน ทั้งที่บ้านเรามีลักษณะระบบนิเวศที่หลากหลายอันเป็นที่อยู่เฉพาะของสมุนไพรในวัฒนธรรม เช่น ยาหัวอ่อนกระแด่เป็นสมุนไพรที่ปรากฏในตำรายาอีสานมีฤทธิ์แก้ปวดตามข้อได้ดีมาก พบได้เฉพาะในป่าดงรังบางพื้นที่เท่านั้น

4. การครอบงำโดยการแพทย์ตะวันตก โดยที่แพทย์ไทยขาดความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมดั้งเดิม ทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพของประเทศได้

ทางรอดของวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชีวภาพ

จากที่กล่าวมาเราจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมและสุขภาพมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การรักษาป่าคือการรักษาวัฒนธรรม คือการรักษาสุขภาพ การรักษาวัฒนธรรมคือการรักษาป่า เพราะหากเราไม่

ที่เรามียู่ ในยุคนี้จึงเป็นรอยต่อที่สำคัญก่อนที่ภูมิปัญญาที่ส่งตมมาจะหายไปโดยที่ไม่อาจกลับคืนมา ปัจจัยที่ทำให้เกิดการสูญหายของวัฒนธรรมยามีดังนี้

1. องค์ความรู้ที่หลากหลายของชนเผ่าต่าง ๆ ถูกทำลายจากการรวมศูนย์อำนาจ นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ราชธานีที่ปกครองส่วนใหญ่จะเป็นกรุงศรีอยุธยา หรือกรุงเทพฯ หมอหลวงที่ใช้วัฒนธรรมยาของภาคกลางก็จะถูกยกให้มืบทบาทเหนือหมอพื้นบ้านที่รักษาคนไข้อยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามก่อนที่จะมีระบบโรงเรียน องค์ความรู้เรื่องวัฒนธรรมยาและองค์ความรู้ของชาติพันธุ์จะถูกบันทึกไว้ในตำราใบลานด้วยภาษาตัวธรรม ในตำราใบลานเหล่านี้จะประกอบด้วย บทสวดมนต์ บทเทศน์ ตำรายา ตำราโหราศาสตร์ เมื่อผู้ขายต้องบวชเรียนตามประเพณีจะได้เรียนหนังสือและองค์ความรู้เหล่านี้ บางครั้งก็จะมีการคัดลอกมาเก็บไว้เป็นตำราประจำบ้าน (Bamber, 1989) กล่าวได้ว่าระบบโรงเรียนที่มุ่งเน้นการสอนคนให้เป็นมาตรฐานเดียวกันได้ละเลยสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนทำให้เกิดการทำลายภูมิปัญญาของชาติพันธุ์

2. หมอพื้นบ้านที่รู้จักกันไม่ได้อยู่ในตำรายาล้วนแต่สูงอายุ และส่วนใหญ่ก็สิ้นหายสาบสูญจากไป ดังนั้นถึงแม้ว่าเราจะรวบรวมตำรายาไว้แต่ไม่มีใครรู้จักกันไม่ที่ปรากฏในตำรายาก็ไม่มีประโยชน์อันใด กระทรวงสาธารณสุขมีนโยบายส่งเสริมการใช้สมุนไพรและการแพทย์ไทยมานาน แต่ไม่มีนโยบายที่ส่งเสริมช่วยเหลือทรัพยากรบุคคลที่ทรงคุณค่าเหล่านี้แต่อย่างใด ยังไม่มีการเข้าไปศึกษาและช่วยเหลืออย่างจริงจัง ทั้งที่ความรู้เรื่องการใช้สมุนไพรนั้นอยู่ที่หมอพื้นบ้านมีโชยู่ที่สถาบันของรัฐที่ไหน ๆ

3. การหายไปของพื้นที่ป่า จากรายงานของกรมป่าไม้ในช่วงเวลา 20 ปี นับจากปี 2516-2536 เราทำลายป่าไป 55 ล้านไร่ จาก 138 ล้านไร่ หรือ ประมาณ 43.21% ของพื้นที่ประเทศ เหลือเพียง 83 ล้านไร่ หรือคิดเป็น 26% ของพื้นที่ประเทศ และพื้นที่ป่าจริง ๆ ในปัจจุบันนี้ยังไม่มียางานออกมา ซึ่งเราอาจตกใจกับตัวเลขของพื้นที่ป่าจริงก็เป็นได้ ทั้งจากนโยบายปิดป่า (ปิดจนป่าหมด) นโยบายการยกเลิกพื้นที่ป่าเพื่อเอาไปแจก สปก. หรือล่าสุดกำลังจะมีการยกเลิกพื้นที่ป่าสงวนก็ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการสูญหายของวัฒนธรรมยาและความหลากหลายทางชีวภาพทั้งสิ้น และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในปัจจุบันก็มุ่งเน้นเฉพาะพื้นที่ป่าต้นน้ำ เขตอุทยานและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ไม่ได้มองถึงการอนุรักษ์ความจำเพาะของระบบนิเวศมากนัก ยกเว้นป่าชายเลน ทั้งที่บ้านเรามีลักษณะระบบนิเวศที่หลากหลายอันเป็นที่อยู่เฉพาะของสมุนไพรในวัฒนธรรมยา เช่น ยาหัวข้อนกระแตเป็นสมุนไพรที่ปรากฏในตำรายาอีสานมีฤทธิ์แก้ปวดตามข้อได้ดีมาก พบได้เฉพาะในป่าเต็งรังบางพื้นที่เท่านั้น

4. การครอบงำโดยการแพทย์ตะวันตก โดยที่แพทย์ไทยขาดความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมยาดั้งเดิม ทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพของประเทศได้

ทางรอดของวัฒนธรรมยาและความหลากหลายทางชีวภาพ

จากที่กล่าวมาเราจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมและสุขภาพมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การรักษาป่าคือการรักษาวัฒนธรรม คือการรักษาสุขภาพ การรักษาวัฒนธรรมคือการรักษาป่า เพราะหากเราไม่

โครงการเวที "สรุปปัญหาและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในประเด็นน้ำ"

คณะอนุกรรมการที่ดินและน้ำ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

หลักการและเหตุผล

สืบเนื่องจากคณะอนุกรรมการที่ดินและน้ำ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติได้รับเรื่องราวร้องทุกข์จากประชาชนในกรณีปัญหาความขัดแย้งในการจัดการน้ำระหว่างรัฐกับประชาชน และระหว่างประชาชนกับประชาชน อันเนื่องมาจากโครงการพัฒนารองรับในการดำเนินการโครงการชลประทานและการผลิตกระแสไฟฟ้า คณะอนุกรรมการได้สอบถามความคิดเห็นจากประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในแต่ละกรณี และได้มีการจัดสัมมนารับฟังความคิดเห็นไปบ้าง เช่น กรณีโครงการการก่อสร้างประตูระบายน้ำ ที่ลุ่มน้ำท่าจีน และลุ่มน้ำบางปะกง

คณะอนุกรรมการพบว่าสาเหตุของความขัดแย้งมาจากการไม่เปิดเผยข้อมูลและชี้แจงโครงการให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับทราบก่อนการอนุมัติการดำเนินการโครงการ การริเริ่มโครงการซึ่งมาจากหน่วยงานของรัฐ ไม่ได้สอบถามความต้องการของประชาชนในพื้นที่ หรือสอบถามความคิดเห็นของประชาชนในบางพื้นที่ แต่ไม่ได้ร่วมกันพิจารณาโดยประชาชนที่ใช้น้ำในลุ่มน้ำเดียวกันทั้งหมด กระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสังคมมีข้อบกพร่องในทางเนื้อหา และขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ข้อมูล ทำให้เกิดความไม่รอบคอบในการพิจารณาโครงการจากเอกสารทางวิชาการ

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประชาชนที่ต้องการน้ำในภาคเกษตรกรรม แต่มีผลกระทบกับประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งเช่นชาวประมง การบริหารจัดการน้ำอย่างแยกส่วนระหว่างหน่วยงานที่จัดสรรน้ำตามวัตถุประสงค์ของตน ในลุ่มน้ำหนึ่งๆพบว่ามีเขื่อนชลประทานจำนวนมากเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า และจัดสรรน้ำเพื่อการชลประทาน รวมทั้งการสูบน้ำในหลายเขื่อน ผลกระทบที่ตามมาคือมีการแย่งชิงน้ำระหว่างประชาชนในลุ่มน้ำตอนบน ตอนกลาง และตอนกลาง ระบบนิเวศเสื่อมโทรมและก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วม น้ำขาดแคลนในระยะยาวซึ่งผิดไปจากธรรมชาติที่เคยมีมา นอกจากนี้การจัดการน้ำโดยภาครัฐได้ทำลายความรู้ของท้องถิ่นในการจัดการน้ำที่สอดคล้องกับระบบนิเวศในลุ่มน้ำ เช่น การจัดการน้ำขององค์กรเหมืองฝายทางภาคเหนือ การจัดการน้ำของชุมชนที่ใช้น้ำบริเวณปากแม่น้ำซึ่งมีลักษณะของ ๓ น้ำ (น้ำจืด น้ำเค็ม น้ำกร่อย) เป็นต้น

คณะอนุกรรมการมีความเห็นว่าการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยพื้นฐานต้องเคารพสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ เพื่อให้การตัดสินใจต่อการดำเนินการโครงการนั้นรอบคอบ เป็นประโยชน์และเป็นธรรมกับสังคมและประชาชนทุกฝ่าย กล่าวคือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์และสังคมสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการ

พัฒนาเศรษฐกิจอย่างสมดุลและยั่งยืนในระยะยาว เพราะฉะนั้นสิทธิขั้นพื้นฐานได้แก่ สิทธิการเข้าถึง ข้อมูลข่าวสารของโครงการอย่างละเอียด ประชาชนในพื้นที่ได้เสนอความคิดเห็นและความรู้ของตนเอง เพื่อประกอบการพิจารณา ร่วมกับความรู้ทางวิชาการ อันเป็นการตรวจสอบและให้ข้อมูลทางวิชาการ ของโครงการรอบด้าน ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง การพัฒนาและการตัดสินใจของ โครงการร่วมกันระหว่างรัฐกับประชาชนทุกกลุ่ม

คณะอนุกรรมการจึงเห็นว่ากระบวนการเรียนรู้ในการแลกเปลี่ยนความรู้และแสวงหาทาง ออกร่วมกันในส่วนของภาครัฐและภาคประชาชนเป็นสิ่งจำเป็น โครงการเวทีระดมความคิดเห็น ประเด็นน้ำจึงเกิดขึ้น เพื่อให้ประชาชน (ประชาชนในพื้นที่ นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มอื่นๆ) ได้มีบทบาทนำเสนอความรู้ของชุมชนและทางออกในการแก้ไขปัญหาในทางปฏิบัติ และในระดับนโยบายต่อรัฐบาลและสาธารณชนโดยตรง คณะอนุกรรมการจะทำหน้าที่ประมวล สังเคราะห์และรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมในบางประเด็น เพื่อให้ทางออกของการแก้ไขปัญหาเป็นไปได้จริงในทางปฏิบัติ และนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอกับรัฐบาลและสาธารณชนให้ดำเนินการแก้ไข ปัญหาาร่วมกันโดยภาครัฐและประชาชน

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ คณะอนุกรรมการมีความเห็นให้จัดเวทีระดมความคิดเห็น ๓ เวที เพื่อ สรุปัญหและเสนอแนะเชิงนโยบาย ในกรณีดังต่อไปนี้ซึ่งสืบเนื่องมาจากการร้องเรียนของประชา ชน ๑) โครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง ๒) การจัดการชลประทานในพื้นที่ระบบนิเวศ ๓ น้ำ ๓) โครงการผันน้ำโขง-ชี-มูลกับการแก้ไขปัญหา น้ำท่วม น้ำแล้ง ผลของการระดมความคิดเห็นจาก การจัดเวทีดังกล่าว จะทำให้มีข้อเสนอที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติในระดับพื้นที่และระดับ นโยบายของ ๓ โครงการดังกล่าว และจะเป็นแนวทางต่อการพิจารณาตัดสินใจของโครงการชล ประทานอื่นๆในประเทศไทยด้วยเช่นกัน

ความเป็นมาของ ๓ โครงการ

๑) การจัดการชลประทานในพื้นที่ระบบนิเวศ ๓ น้ำ

ระบบนิเวศบริเวณปากแม่น้ำมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากลุ่มน้ำภายใน ประเทศ เนื่องจากแม่น้ำที่ไหลลงมาถึงปากแม่น้ำซึ่งเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงและไหลลงสู่ ทะเล ทำให้มีการบรรจบของแม่น้ำที่เป็นน้ำจืดกับน้ำเค็มในทะเล และก่อให้เกิดน้ำกร่อย บริเวณปากแม่น้ำ ชาวบ้านเรียกกันว่า "ระบบนิเวศ ๓ น้ำ" การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ๓ น้ำจะมีความแตกต่างกันซึ่งมีทั้งการทำนาทำสวนในลุ่มน้ำจืดและน้ำกร่อยโดยมีการปลูก พันธุ์พืชที่แตกต่างกัน ชาวประมงมีการทำประมงที่ได้พันธุ์สัตว์น้ำที่แตกต่างกันระหว่าง พันธุ์ปลาในน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม นอกจากนี้ระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำก็มีพันธุ์พืช ธรรมชาติที่แตกต่างกัน และแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศปากแม่น้ำ ที่พัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนและประเทศชาติได้อย่างมหาศาล

ปัจจุบันนี้กรมชลประทานมีโครงการสร้างเขื่อนชลประทาน และประตูระบายน้ำในลุ่มน้ำนั้นๆ เช่น ที่ลุ่มน้ำปากพนัง ลุ่มทะเลสาบสงขลา ลุ่มน้ำแม่กลอง และแม่น้ำบางปะกง เพื่อการจัดสรรน้ำในพื้นที่เกษตรกรรมในฤดูแล้ง ป้องกันการรุกตัวของน้ำเค็มเข้าพื้นที่เกษตรกรรม แก้ไขปัญหาน้ำเน่าเสีย แต่ปรากฏว่าการวางแผนการจัดการน้ำดังกล่าวมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหการทำเกษตรกรรม แต่ไม่ได้พิจารณาถึงผลกระทบต่ออย่างรอบด้านที่ก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วมบริเวณปากแม่น้ำอย่างยาวนาน น้ำเน่าเสีย และระบบนิเวศเสื่อมโทรมที่ทำให้พันธุ์สัตว์น้ำและพันธุ์พืชในพื้นที่น้ำท่วมถึงลดลง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากพื้นที่เกษตรกรรมเป็นพื้นที่เมืองและพื้นที่อุตสาหกรรม ซึ่งทำให้มีการแย่งชิงการใช้น้ำอย่างไม่เป็นระบบ

ด้วยเหตุนี้เมื่อกรมชลประทานริเริ่มให้มีโครงการการก่อสร้างประตูระบายน้ำ ๔ ประตูที่ลุ่มน้ำท่าจีนตอนล่างและตอนบน ๔ จุด ประชาชนในพื้นที่จึงได้คัดค้านไม่เห็นด้วยกับโครงการ คณะอนุกรรมการได้พบว่าความรู้ของชุมชนในพื้นที่บริเวณปากแม่น้ำมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพิจารณาทางออกของการแก้ไขปัญหาร่วมกันระหว่างรัฐกับประชาชน และมีบทเรียนที่มีคุณค่ายิ่งในลุ่มน้ำที่เกิดปัญหาแล้ว เช่น ลุ่มน้ำบางปะกง ลุ่มน้ำปากพนัง ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และลุ่มน้ำแม่กลอง ซึ่งรัฐบาลยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาลุ่มน้ำเหล่านั้นลุล่วงไปได้ และยังละเลยความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่มาประกอบการแก้ไขปัญหาน้ำ

๒) โครงการผันน้ำโขง-ชี-มูลกับการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมน้ำแล้ง

กรณีน้ำท่วมในลุ่มน้ำชีและมูลสืบเนื่องมาจากรัฐบาลได้อนุมัติโครงการผันน้ำโขง-ชี-มูล ตั้งแต่ปี ๒๕๓๒ โดยเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขง ด้วยการผันน้ำโขงเข้ามารายยาพื้นที่ชลประทานในลุ่มน้ำชีและมูลในภาคอีสาน องค์ประกอบของโครงการมีการก่อสร้างเขื่อน ฝ่าย สถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้า คลองส่งน้ำ ครอบคลุมพื้นที่ ๑๕ จังหวัด ในปี ๒๕๓๗ รัฐบาลมีมติเห็นชอบให้ดำเนินการตามพัฒนาในระยะที่ ๑ ปัจจุบันได้มีการก่อสร้างเขื่อนแล้ว ๑๔ เขื่อนรวมเป็นวงเงินทั้งสิ้น ๑๐,๓๔๖ ล้านบาท สามารถส่งน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูกได้ ๕๒๕,๕๙๒ ไร่ ในระยะเวลา ๔ ปี ตั้งแต่ปี ๒๕๓๕-๒๕๔๓ ขณะนี้รัฐบาลอนุมัติแผนการดำเนินการในระยะที่ ๒ ซึ่งนำน้ำจากแม่น้ำโขงเข้ามาพัฒนาพื้นที่ชลประทานที่เหลืออีก ๑,๔๑๓ ล้านไร่

สถานการณ์น้ำท่วมในภาคอีสานมิได้เกิดขึ้นอย่างหนักในปี ๒๕๔๕ เท่านั้น แต่ได้เกิดขึ้นมาก่อนหน้านั้น ซึ่งเป็นเหตุให้ประชาชนในพื้นที่ตั้งข้อสงสัยต่อสาเหตุของน้ำท่วม น่าจะมาจากการสร้างเขื่อนในภาคอีสาน เช่น กรณีลุ่มน้ำชี มีการสร้างเขื่อนกักน้ำในลุ่มน้ำชี ถึง ๗ เขื่อน ตามโครงการผันน้ำโขง-ชี-มูล ซึ่งรับผิดชอบโดยกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน ได้แก่ ฝ่ายละหานนา ฝ่ายชนบท ฝ่ายมหาสารคาม ฝ่ายท่าตูม ฝ่ายหนองเง็ง ฝ่ายยโสธร-พนมไพร และฝ่ายธาดูน้อย เนื่องจากที่กิ่งอำเภอจังหาร ลำน้ำชีไหลมาจากจังหวัดมหาสารคาม และมาบรรจบกับน้ำที่ไหลมาจากเขื่อนลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ และมีฝ่ายร้อยเอ็ดเป็นแหล่งรับน้ำจากเขื่อนอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น เมื่อมีการปล่อยน้ำ

ตามแผนการดำเนินการจะเริ่มระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง ซึ่งเริ่มขึ้นเมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๕ และจะทำการระเบิด ๒๑ แก่งให้เสร็จภายในปี ๒๕๔๗ ปัจจุบันได้ระเบิดแก่งไปทั้งหมด ๑๖ แก่ง และจะระเบิดอีก ๓ แก่งสุดท้ายในเดือนธันวาคม ๒๕๔๖ - มีนาคม ๒๕๔๗ อันได้แก่ Nam Lor River Mouth, Tang Pang และ Khon Pi Luang ซึ่งเป็นแก่งที่อยู่บริเวณพรมแดนไทย-ลาว

ชาวบ้านอำเภอเชียงทอง เวียงแก่น และกลุ่มรักษ์เชียงของ องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการในประเทศไทยได้เคลื่อนไหวคัดค้านต่อการตัดสินใจการดำเนินการโครงการตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ๒๕๔๕ เนื่องจากโครงการดังกล่าวถูกตัดสินใจดำเนินการ โดยที่ประชาชนที่จะได้รับผลกระทบไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการดังกล่าว โครงการยังก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ของแม่น้ำโขง ทำลายพันธุ์ปลาและแหล่งพรรณพืชในแม่น้ำโขง ซึ่งจะมีผลกระทบต่อชาวประมงและประชาชนที่พึ่งพาแม่น้ำโขงในประเทศจีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม นอกจากนี้ยังมีทางเลือกอื่นสำหรับการคมนาคมทางน้ำและทางบกในการค้าขายติดต่อกันระหว่างประเทศภูมิภาคแม่น้ำโขง และยังอาจมีปัญหว่าโครงการระเบิดแก่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวเขตแดนไทย-ลาวในแม่น้ำโขง

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อประมวลความรู้และข้อเสนอทางออกการแก้ไขปัญหารองประชาชนต่อรัฐบาล และสาธารณชน
๒. เพื่อสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้และหาทางออกของการแก้ไขปัญหาระหว่างรัฐกับประชาชนร่วมกันในกรณีของโครงการ และข้อเสนอทางนโยบายกฎหมายและระดับปฏิบัติ

การดำเนินการ

๑. ประสานงานกับประชาชนในพื้นที่ และหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อการเตรียมการนำเสนอและแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูล และทางออกการแก้ไขปัญหา
๒. จัดเวทีระดมความคิดเห็นจากประชาชนและหน่วยงานรัฐ
๓. ประมวลผลการระดมความคิดเห็น และสังเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติม
๔. จัดทำเอกสารนำเสนอต่อรัฐบาลและสาธารณชน
๕. ติดตามการดำเนินการงานของรัฐบาลตามข้อเสนอ

กำหนดการเวทีระดมความคิดเห็น

- มิถุนายน ๒๕๔๖ โครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง
กรกฎาคม ๒๕๔๖ โครงการการจัดการชลประทานในพื้นที่ระบบนิเวศ ๓ น้ำ
สิงหาคม ๒๕๔๖ โครงการผันน้ำโขง-ชี-มูลกับการแก้ไขปัญหา น้ำท่วม น้ำแล้ง

กลุ่มเป้าหมาย

โครงการที่ ๑

จำนวน ๘๐ คน ประกอบด้วย

- กลุ่มผู้ร้องเรียน ๒๐ คน
- นักวิชาการในพื้นที่ หอการค้า สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย ๑๕ คน
- หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสมาชิก สภาที่ปรึกษา ผู้เชี่ยวชาญ และนักวิชาการ ๒๐ คน
- องค์กรเอกชน และสื่อมวลชน ๒๕ คน

โครงการที่ ๒

จำนวน ๑๐๐ คน ประกอบด้วย

- กลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากโครงการชลประทาน ในระบบนิเวศ ๓ น้ำ (ปากห้วย จังหวัดนครศรีธรรมราช, ลุ่มทะเลสาบสงขลา, จันทบุรี, บางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา, ลุ่มน้ำแม่กลอง) ๕๐ คน
- กลุ่มที่กำลังจะมีโครงการ เช่น ท่าจีน ๑๐ คน
- นักวิชาการในพื้นที่ และนักวิชาการส่วนกลาง ๑๐ คน
- หน่วยงานภาครัฐ ๑๕ คน
- องค์กรเอกชน และสื่อมวลชน ๑๕ คน

โครงการที่ ๓

จำนวน ๘๐ คน ประกอบด้วย

- กลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากโครงการโขง-ชี-มูล (อุบลราชธานี ยโสธร กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม) ๒๕ คน
- กลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากโครงการชลประทาน อ.หาดใหญ่ ๕ คน
- กลุ่มที่อยู่ในข่ายโครงการที่กำลังจะดำเนินการ ๑๐ คน

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน ระยะเวลา ๓ ปี (สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ – กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๘)

๑. ความเป็นมา

๑.๑ ลักษณะสภาพพื้นที่ภาคอีสาน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานเป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายด้านกายภาพ วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี และมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นสูง และนับว่าเป็นภูมิภาคที่ประชาชนถูกละเมิดสิทธิในการจัดการทรัพยากร เกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างรัฐกับประชาชนมากอีกภูมิภาคหนึ่ง

ภาคอีสานเป็นภูมิภาคที่อยู่ศูนย์กลางของคาบสมุทรอินโดจีน มีขนาดพื้นที่ ๓๗๐,๒๑๕ ตารางกิโลเมตร (๑๐๖.๕ ล้านไร่) หรือประมาณ ๑ ใน ๓ ของพื้นที่ประเทศ ลักษณะทางธรณีวิทยาของภาคอีสานเกือบทั้งหมดมีลักษณะทั่วไปเป็นแบบแอ่งแผ่นดินตื้น (Shallow Basin) หรือมีรูปร่างคล้ายจานรองถ้วย หรือเอียงเล็กน้อยไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ บริเวณชายขอบของภาคตะวันตกและด้านใต้เป็นภูเขาหินทรายยอดเรียบหรือเป็นพื้นผิวที่ราบกร่อนตัวอายุเก่า บางส่วนเป็นเขากร่อน หรือเขาโคด บริเวณใจกลางของภาคเป็นที่ราบซึ่งถูกทับถมด้วยตะกอนแม่น้ำและมีความสูงประมาณ ๑๑๑ - ๑๕๐ เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง

ลักษณะภูมิอากาศเป็นภูมิอากาศแบบร้อนชื้นสลับแห้ง (Tropical wet and dry climate หรือภูมิอากาศแบบทุ่งหญ้าเมืองร้อน (Tropical Savanna) ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลลมมรสุมเขตร้อน อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี ประมาณ ๒๖.๖๖ องศาเซลเซียส

ปริมาณน้ำฝนในรอบ ๓๕ ปี เฉลี่ยทั้งภาคมีปริมาณมากกว่าภาคเหนือและภาคกลาง ฝนตกชุกในเดือนกันยายน - สิงหาคม ประมาณ ๒๗๖.๔ มิลลิเมตร เดือนธันวาคม มีฝนตกเจ็ดน้อยที่สุด ประมาณ ๒๔ มิลลิเมตร

ทรัพยากรดิน ดินมีคุณภาพไม่ค่อยดีเนื่องจากส่วนใหญ่เป็นดินทราย ปริมาณแร่ธาตุอาหารต่ำ นอกจากนี้ได้ดินยังมีลักษณะเป็นโคลนเกลือขนาดใหญ่อยู่ถึง ๔,๗๐๐ ล้านตัน พื้นที่ภาคอีสานจึงเป็นพื้นที่ดินเค็มเกือบทั้งสิ้น และมีศักยภาพที่เค็มอยู่ถึง ๓๗.๒ ล้านไร่ หรือร้อยละ ๓๔ ของพื้นที่ทั้งหมด โดยเป็นพื้นที่ลุ่มเค็มจัด ๑.๕ ล้านไร่ เค็มปานกลาง ประมาณ ๓.๗ ล้านไร่ เค็มน้อยซึ่งสามารถใช้ในการเกษตรได้ ๑๒.๖ ล้านไร่ และเป็นที่ดินที่มีศักยภาพที่จะเค็มได้ในทีละตอนอีก ๑๙.๕ ล้านไร่ ซึ่งถือว่ามีความเสี่ยงต่อการพัฒนาแหล่งน้ำได้ดิน

ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรน้ำมีความสำคัญต่อการเกษตรกรรมของภูมิภาคเป็นอย่างยิ่ง และพื้นที่ส่วนใหญ่ก็อาศัยน้ำฝน เพราะมีพื้นที่เพียง ร้อยละ ๔.๕๔ ของพื้นที่ภาคที่อยู่ภายใต้ระบบชลประทาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแม่น้ำหลักเพียง ๒ สาย คือ แม่น้ำมูล และ แม่น้ำชี คิดเป็นร้อยละ ๔.๕๔ ของพื้นที่ มีน้ำผิวดิน (หนอง บึง) ขนาดใหญ่ร้อยละ ๒๓.๕๕ ของพื้นที่ผิวน้ำทั้งหมดของประเทศ

ทรัพยากรป่าไม้ ลักษณะของป่าภาคอีสานส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรังเพราะสภาพภูมิอากาศที่มีความชุ่มชื้นน้อยและมีระยะแห้งแล้งยาวนาน ๔ - ๕ เดือน ดินไม่เก็บทุกชนิดจะผลิตใบทั้งต้นและเริ่มผลิใบอีกครั้งในฤดูฝน ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าโคกหรือป่าเต็งรัง ซึ่งถือว่าเป็นป่าเอกลักษณ์ที่เด่นที่สุดของภาคและมีความสำคัญที่สุดของประเทศ

๑.๒ นโยบายรัฐที่จะเกิดสิทธิชุมชนท้องถิ่นอีสาน

๑.๒.๑ นโยบายด้านทรัพยากรป่าไม้ - ที่ดิน และพัฒนาการในการใช้สิทธิชุมชนอีสาน

ปัญหาด้านป่าไม้ที่ดินของภาคอีสานมีมายาวนาน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากป่า และ ความขัดแย้งของสิทธิชุมชนกับการเพิ่มพื้นที่ป่าระหว่างประชาชนกับรัฐ

เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๒๔ รัฐบาลได้ประกาศใช้นโยบายป่าไม้แห่งชาติ โดยกำหนดเป้าหมายในการเพิ่มพื้นที่ป่าให้ได้ร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ประเทศ จำแนกเป็นป่าเศรษฐกิจ ร้อยละ ๒๔ ป่าเพื่อการอนุรักษ์ ร้อยละ ๑๕ ในขณะนั้นประเทศไทยมีเนื้อที่ป่าอยู่ ร้อยละ ๒๔ ของพื้นที่ประเทศ ผลจากการปฏิบัติตามนโยบายเกิดความขัดแย้งกับวัตถุประสงค์สำคัญของนโยบาย คือ การอนุรักษ์ป่า เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศน์ แต่นโยบายป่าไม้กลับยินยอมให้เอกชนสัมปทานทำไม้ในเขตป่าสมบูรณ์เป็นเนื้อที่ร้อยละ ๑๓ ของพื้นที่ประเทศ

ความขัดแย้งสิทธิชุมชนกับการเพิ่มพื้นที่ป่า นโยบายได้กำหนดให้มีการปลูกป่าเพิ่มขึ้น ร้อยละ ๑๑ ของพื้นที่ประเทศ ด้วยการส่งเสริมให้เอกชนเช่าพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยคาดหวังว่าเมื่อสิ้นสุดการเช่าจะเหลือพื้นที่ป่า แต่ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น พื้นที่ที่เอกชนเช่าทับซ้อนกับพื้นที่ป่าสมบูรณ์ ที่ดินทำกิน และป่าชุมชนของชุมชน จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นอย่างกว้างขวางระหว่างชาวบ้านกับกรมป่าไม้ ความขัดแย้งจะลดลงบ้างช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๒ - ๒๕๓๓

ความขัดแย้งเริ่มรุนแรงขึ้นอีกครั้งเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๓๔ เมื่อมีการดำเนินโครงการจัดสรรที่ดินทำกินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในเขตป่าสงวนเสื่อมโทรม หรือ คจก. ซึ่งเป็นการดำเนินงานภายใต้กรอบนโยบายป่าไม้ปี พ.ศ. ๒๕๒๔

แผนแม่บทของโครงการคจก. ไม่แตกต่างจากปี พ.ศ. ๒๕๒๔ โดยการอพยพชุมชนออกจากป่าอนุรักษ์ พร้อมกับจัดระเบียบชุมชนและที่ดินทำกินของชุมชน พื้นที่เป้าหมายในภาคอีสานดำเนินการ ๑๔ อำเภอ เมื่อดำเนินการเสร็จจะเป็นพื้นที่ตั้งชุมชนและที่ดินทำกิน ๔.๔ ล้านไร่ พื้นที่ปลูกป่าโดยกรมป่าไม้ ๖ แสนไร่ และพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ ๔ ล้านไร่

ซึ่งในระหว่างเวลาดังกล่าวนี้ได้ทำให้ประชาชนนอกอีสานที่ได้รับผลกระทบได้รวมพลังเพื่อปกป้องสิทธิ และแสดงสิทธิในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทำกินอย่างเต็ม จนสามารถผลักดันให้โครงการยุติลง และระยะเวลาดังกล่าวองค์กรชุมชนพยายามที่จะพัฒนารูปแบบการจัดการป่าของตนเองขึ้น เพื่อยืนยันสิทธิในการดูแลรักษาทรัพยากรของตนเอง และสิทธิในการทำมาหากิน การอยู่อาศัย

ในช่วงนี้องค์กรพัฒนาเอกชน ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการค้นหารูปแบบการจัดการป่า โดยมีแนวคิดพื้นฐานว่า "คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้" ซึ่งมีรูปแบบที่เกิดขึ้นในภูมิภาคมากมาย คือ

ก. รูปแบบการจัดการระบบนิเวศน์ชุมชนใหม่ โดยเริ่มจากการสำรวจและวางแผนการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า บนพื้นฐานของระบบนิเวศน์ชุมชน และการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยแผนการจัดการประกอบไปด้วยการจำแนก เขตการใช้ประโยชน์จากที่ดิน เขตที่ตั้งชุมชน เขตที่ดินทำกิน เขตป่าชุมชน ซึ่งแยกเป็นป่าใช้สอย ป่าต้นน้ำ ป่าอนุรักษ์ ตลอดจนการกระจายการถือครองที่ดินให้กับสมาชิกอย่างเสมอภาค รูปธรรมที่เกิดขึ้นชัดเจน คือ บ้านช้างผกนาม อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดขอนแก่น

ข. รูปแบบการจัดการสิทธิครอบครองที่ดินในเขตป่าชุมชนใหม่ ชุมชนได้มีการสำรวจและจัดความสัมพันธ์ระหว่างการทำมาหากินและการดูแลป่า และพัฒนาระบบเกษตรกรรมในพื้นที่ให้เอื้อต่อการรักษาสิ่งแวดล้อม สมาชิกในชุมชนมีการมอบพื้นที่หัวไร่ปลายนา ให้มีการดำเนินการเป็นป่าชุมชน พร้อมทั้งมีการกำหนดกฎ ระเบียบในการดูแล และใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน รูปธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ คือ ชุมชนเขตป่าโนนใหญ่ กิ่งอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ เขตป่าตองชุมคำ อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

ค. รูปแบบป่าชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์ สภาพป่าทั่วไปของภาคอีสานเป็นป่าผืนใหญ่และทางราชการได้ประกาศเป็นป่าอนุรักษ์ และมีการตั้งถิ่นฐานในเขตป่าอนุรักษ์ ราชการแก้ไขปัญหาการซ้อนทับกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนด้วยการอพยพคนออกจากพื้นที่

การสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาได้ใช้แนวคิดป่าชุมชนกับชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์ ชุมชนสามารถสร้างข้อตกลงและจำแนกพื้นที่ในการจัดการป่าได้อย่างเป็นระบบ คือ ชุมชนได้จัดระบบการจัดการขยายพื้นที่ทำกิน จำแนกประเภทป่า และมีกฎ ระเบียบในการจัดการป่าตามสภาพพื้นที่ ซึ่งมีการจำแนกป่าเพื่อการใช้สอย และ ป่าอนุรักษ์ หรือบางพื้นที่ก็จำแนกพื้นที่ป่าต้นน้ำและเขตป่ากันชน ลักษณะการจัดการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า และมีความพยายามสร้างความร่วมมือกับราชการ รูปธรรมในพื้นที่ คือ บ้านท่าวัง ไทร จังหวัดนครราชสีมา ชุมชนรอยต่ออุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

ง. รูปแบบป่าชุมชนในเขตป่าสาธารณะประโยชน์ เป็นรูปแบบการจัดการป่าที่เห็นอยู่ทั่วไป ชุมชนได้ร่วมกันจัดการป่าสาธารณะประโยชน์เป็นป่าชุมชนใช้สอยร่วมกัน เช่น เครือข่ายป่าโคกใหญ่ อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม หรือ เครือข่ายป่าดงเค็ง อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

จ. รูปแบบการจัดการป่าทามชุมชน ทาม คือ สภาพพื้นที่หลายลักษณะที่อยู่ร่วมกัน เช่น ห้วย หนอง กุด หอง ที่ราบ ที่ดอน หรือโคก สภาพพื้นที่ที่หลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ แหล่งเพาะพันธุ์ปลาล เพราะเป็นเขตรอยต่อระหว่างแม่น้ำกับแผ่นดิน

สำหรับชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เขตพื้นที่ทาม ได้อาศัยประโยชน์จากป่าทามเป็นแหล่งปัจจัย ๔ ทั้งเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ แหล่งรายได้ หาอาหาร ปลูกข้าว ทำไร่ ตามฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลงไป ชุมชนมีการใช้ประโยชน์ที่เป็นลักษณะการพึ่งพิงอาศัยและเกื้อกูลไม่ทำลาย ทาม หรือป่าทาม เป็นพื้นที่สำคัญต่อระบบลุ่มน้ำ และการดำรงชีวิตของชาวบ้าน มีวัฒนธรรมประเพณีมากมาย เช่น การแข่งเรือ การบวงสรวงเจ้าพ่อ เป็นต้น รูปธรรมการจัดการป่าทาม เช่น ป่าทามโนนน้ำเกลี้ยง กุดเบ่ง จังหวัดร้อยเอ็ด

ฉ. รูปแบบการจัดการป่าวัฒนธรรม ชุมชนอีสานมีความสัมพันธ์กับป่าตั้งแต่เกิด จนตาย มีความสัมพันธ์เชิงความเชื่อในการปกป้องดูแลความสงบของชุมชน คนละคนในชุมชนให้เกิดความสุข ลักษณะป่าประเภทนี้ คือ ป่าดอนปู่ตา ป่าช้า วัดป่า และป่าที่เป็นที่ตั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน

ถึงแม้ในชุมชนอีสานจะปรากฏรูปแบบการจัดการป่าที่เอื้อต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากมายก็ตาม แต่ก็ไม่ได้มีนโยบายและมาตรการใดในการส่งเสริมสนับสนุนศึกษาวิจัยและพัฒนาเท่าที่ควร

สถานการณ์ปัญหาป่าไม้ ที่ดินที่มีการติดตามการแก้ไขปัญหาย่างต่อเนื่องและได้รับผลกระทบจากนโยบายจนถึงปัจจุบัน เช่น กรณีบ้านโนนป่าก่อที่อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ปัจจุบันมีการตั้งคณะกรรมการศึกษาวิจัยรูปแบบการอยู่อาศัย และทำกินในพื้นที่ และในระหว่างนี้ผ่อนผันให้ราษฎรอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่เดิมและไม่ให้มีการจับกุม กรณีบ้านแก่งกะฮาม บ้างคงมั่ง จังหวัดกาฬสินธุ์ อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน มีการแต่งตั้งคณะกรรมการระดับจังหวัดขึ้นแก้ไขปัญา เพื่อเสนอให้กับคณะรัฐมนตรีแก้ไขปัญาคต่อไป

๑.๒.๒ นโยบายการจัดการน้ำกับการละเมิดสิทธิชุมชน

ปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำเกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนระบบการผลิต อาจจะนับเริ่มได้ตั้งแต่ในสมัยของสนธิสัญญาเบาริงในรัชกาลที่ ๓ เป็นผลให้มีการปลูกข้าวเพื่อการส่งออกมากขึ้นในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง และต่อมาภายใต้แผนพัฒนาประเทศตั้งแต่ฉบับที่ ๑ ตั้งแต่ปี ๒๕๐๔ เป็นต้นมา ก็ได้มีการขยายการปลูกข้าวเพื่อส่งออกและพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ครอบคลุมไปทั่วประเทศ ซึ่งส่งผลให้เกิดการขยายตัวของระบบชลประทานสมัยใหม่ เช่น เขื่อนขนาดใหญ่ ระบบคลองส่งน้ำ การเปลี่ยนระบบชลประทานดั้งเดิมจากฝายไม้เป็นฝายคอนกรีต และการใช้เครื่องสูบน้ำ ในการนี้รัฐบาลได้ทุ่มเทงบประมาณจำนวนมากเพื่อการพัฒนาแหล่งน้ำ คิดเป็นลงทุน

ประมาณ ๒ ใน ๓ ของการลงทุนเพื่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหลักของประเทศ นอกเหนือจากถนนและการไฟฟ้า (โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ๒๕๔๔)

พื้นที่ภาคอีสานได้ถูกวางแผนชี้นำให้เป็นแหล่งปลูกพืชเศรษฐกิจอายุสั้น ป่าไม้ถูกบุกเบิกเปลี่ยนสภาพเป็นไร่นาอย่างรวดเร็ว จนปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าสมบูรณ์เพียงร้อยละ ๑๒.๕๔

เท่านั้น เมื่อป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำและชีวน้ำตามธรรมชาติถูกทำลายลง ประกอบกับลักษณะดินซึ่งส่วนใหญ่เป็นดินปนทรายซึ่งไม่สามารถเก็บกักน้ำได้ ด้านล่างเป็นดินดานที่อยู่ตื้นน้ำซึมผ่านได้ยากปริมาณน้ำผิวดินและน้ำใต้ดินจึงมีน้อย (สนั่น ชูสกุล . ๒๕๔๓) จนกระทั่งภาคอีสานได้กลายเป็น ดินแดนแห่งความแห้งแล้ง หรือเกิดภาวะ แฉ้งซ้ำซาก หรือเกิดอุทกภัยในฤดูน้ำหลาก

ดังนั้นการแก้ปัญหาเพื่อให้ได้น้ำใช้ในการเกษตรตลอดปี แก้ปัญหาอุทกภัยเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายต่อชุมชนและไร่นา เพื่อได้ไฟฟ้าใช้ในโรงงานอุตสาหกรรมและเมือง ได้แหล่งประมง สถานที่ท่องเที่ยว ชาวอีสานจึงได้ เชื้อน มากมาย และได้ก่อผลกระทบต่อชีวิตของชาวอีสานอย่างใหญ่หลวง

กรมชลประทานได้สร้างเขื่อนขนาดเล็กและขนาดกลางกันน้ำต่าง ๆ ขึ้นในภาคอีสาน ปัจจุบัน ๓ หน่วยงานที่ดำเนินการดังกล่าวคือ กรมชลประทาน ,การไฟฟ้าฝ่ายผลิต และ กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน (อ้างใน สนั่น ชูสกุล)

ปัจจุบัน คู่ม่าน โขง ชี มูล มีเขื่อนขนาดใหญ่และขนาดกลางของ ๓ หน่วยงานแล้วจำนวน ๒๔๖ เขื่อน ขนาดเล็กอีก ๒,๕๔๒ เขื่อน เก็บน้ำไว้ได้รวมเป็นปริมาณถึง ๙,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร และเฉพาะ ๔ เขื่อนใหญ่ คือ เขื่อนอุบลรัตน์ สิรินคร จุฬารักษ์ น้ำอูน น้ำพุง ห้วยหลวง ลำปาว ลำพระเพลิง และลำตะคอง มีพื้นที่กักเก็บน้ำเป็นผิวถึง ๔,๐๕๔,๐๐๐ ไร่ เกือบเท่ากับพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ในภาคอีสาน ซึ่งผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ที่เกิดขึ้นในภาคอีสาน คือ

๑. พื้นที่สำหรับสร้างอ่างเก็บน้ำได้ท่วมเพาะปลูกและที่ตั้งถิ่นฐาน ซึ่งเป็นการละเมิดสิทธิการทำกินและการใช้ประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น ใน ๔ เขื่อนรุ่นแรกของภาคอีสาน ได้ทำการอพยพราษฎรออกจากพื้นที่น้ำท่วม ๑๕,๑๒๐ ครอบครัว

๒. ป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งเก็บน้ำถาวร ถูกทำลายอย่างมหาศาล เขื่อนจุฬารักษ์ ทำให้ป่าภูเขียวถูกทำลายลงถึง ๒๔๑,๕๖๒ ไร่

๓. โครงการโขง-ชี-มูล ก่อให้เกิดผลกระทบต่อน้ำเน่าปนเปื้อน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบนิเวศน์ของแม่น้ำโดยเฉพาะแม่น้ำมูลตอนกลาง เขื่อนราษีไศลแห่งเดียว ประมาณ ๕๐,๐๐๐ ไร่

๔. การสูญเสียพันธุ์ปลา ปลาแม่น้ำทุกชนิดมีการอพยพขึ้นลงตามวงจรของแม่น้ำ และเขื่อนเป็นเหตุทำลายระบบนิเวศน์ ที่เขื่อนปากมูลพบว่า ก่อนสร้างเขื่อนมีปลาในแม่น้ำมูล ๒๖๕ ชนิด หลังสร้างเขื่อนพบเพียง ๙๖ ชนิด และมีปลาถึง ๕๖ ชนิดที่ไม่พบว่ามีอีกเลย (คณะกรรมการเขื่อนโลก ๒๕๔๓)

๕. ดินเค็มกระจาย ภาคอีสานมีพื้นที่ดินเค็มทั่วไปในทุกจังหวัดคิดเป็นพื้นที่ ๓๙.๒ ล้านไร่หรือร้อยละ ๓๔ ของพื้นที่ภาคอีสาน การสร้างเขื่อนจึงเป็นการเสี่ยงต่อการแพร่กระจายของดินเค็ม

๖. การสร้างเขื่อนเป็นการละเลยต่ออำนาจการตัดสินใจของประชาชน ทั้งยังเป็นการหักล้างทำลายภูมิปัญญาของท้องถิ่นในการจัดการน้ำ เช่น รั้ววัดน้ำ กังหันลม การทำเหมืองฝาย ทำนบขนาดเล็ก หรือการทำแหล่งน้ำขนาดเล็กในไร่นาของแต่ละครอบครัว รวมทั้งการสูญเสีย แหล่งโบราณคดีและอารยธรรมสำคัญ กรณีโครงการ โขง ชี มูล จะกระทบต่อแหล่งโบราณคดีและโบราณสถานใน ๑๔ จังหวัดภาคอีสาน ถึง ๑๖๙ แห่ง

๗. ปัญหาผลกระทบด้านสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจ ที่มาจากความขัดแย้งทั้งในครอบครัว ชุมชน และสาธารณ ภาวเครียดที่เกิดขึ้นล้วนส่งผลกระทบต่อสุขภาพและเป็นการทำลายทรัพยากรบุคคลที่หาตัวมิได้

๘. การสร้างเขื่อนล้วนได้มาด้วยการละเมิดสิทธิชุมชน

ในปี ๒๕๓๗ รัฐบาลไทยได้กำหนดให้เป็นปีแห่งการปรับโครงสร้างภาคเกษตร เพื่อลดพื้นที่การทำนาปรัง และลดการใช้น้ำในภาคเกษตร เพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงของการใช้ทรัพยากรน้ำให้แก่ภาคเมืองและภาคอุตสาหกรรม หรือการเกษตรที่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูง ได้เสนอให้มีการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยการใช้มาตรการ การเก็บค่าน้ำ การออกกฎหมายทรัพยากรน้ำ การสร้างเขื่อนและโครงการผันน้ำเพิ่มเติม น้ำ การปรับปรุงกิจการด้านการประปา และรวมถึงการจัดตั้งระบบตลาดซื้อขาย ในปี ๒๕๓๕ โดยบริษัทอีส วอเตอร์

ตลอดระยะเวลาการเปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากรน้ำกว่า ๓๐๐ ปี โดยไปผูกติดกับการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก และการใช้ความรู้การจัดการน้ำสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ระบบการจัดการน้ำแบบเดิมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นการรวมศูนย์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำไปไว้ที่หน่วยงานของรัฐ (โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ๒๕๔๔) ละเมิดสิทธิส่วนบุคคล และสิทธิชุมชนมาโดยตลอด

๑.๓ กระบวนการเรียนรู้ในการใช้สิทธิของชุมชน

กระบวนการพัฒนาเพื่อพิทักษ์สิทธิในการจัดการทรัพยากรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี ๒ ระดับ คือ ระดับพื้นที่ / ชุมชน และ ระดับการทำงานเครือข่ายความร่วมมือ ซึ่งผลการดำเนินงานที่ผ่านมา เป็นดังนี้

๑.๓.๑ กระบวนการเรียนรู้ในระดับพื้นที่ เป็นการสนับสนุน ส่งเสริมการให้เกิดรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรและสามารถพึ่งตนเองได้ รูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจน คือ

๑) การพัฒนาองค์กรชุมชน องค์กรชุมชนถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของงานพัฒนา และปัจจุบันสภาพการณ์ขององค์กรชุมชนมีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับท้องถิ่นและระดับภาค มีทั้งลักษณะเฉพาะกิจและการดำเนินการต่อเนื่อง ท่ามกลางความเคลื่อนไหวเหล่านี้เกิดการจัดรูปองค์กรให้เกิดความเข้มแข็ง เกิดกลุ่มผู้นำทางความคิด และ การจัดการขึ้นมาจำนวนมาก มีการจัดการด้านทุน ,การผลิต และ กระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกองค์กรขึ้นมา มีประสบการณ์หลากหลาย แต่ยังไม่ได้ว่าองค์กรประชาชนในภาคอีสานยังคงมีความกระจัดกระจาย ภาวะแตกแยกจากการกระทำทั้งภายนอกและภายในยังดำรงอยู่อย่างสำคัญ

๒) การสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากร รูปธรรมที่ชัดเจนและสามารถยืนยันสิทธิของตนเองที่เห็นรูปธรรมเด่นชัดในปัจจุบัน คือ

๒.๑ การจัดการป่าชุมชน ถึงแม้ว่าการผลักดันการจัดการป่าโดยประชาชนให้เป็นที่ยอมรับ โดยใช้เครื่องมือกฎหมายเป็นตัวรับรองมีปัญหาดังกล่าวตลอดระยะเวลา ๓๐ ปีมาแล้วก็ตาม รูปธรรมในพื้นที่ที่ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มเพื่อรักษาป่าไม้ เพื่อพัฒนาเป็นป่าชุมชน มีการสร้างกฎ ระเบียบควบคุมกันเอง มีบทลงโทษที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม มีการใช้ประโยชน์ที่ไม่ทำลาย สิ่งเหล่านี้สามารถยืนยันการจัดการที่ยั่งยืนได้เป็นอย่างดี

๒.๒) การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนมีพัฒนาการมาจากการก่อตัวระดับครัวเรือน ซึ่งได้ใช้ภูมิปัญญาในการแสวงหาทางเลือกในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนค่อย ๆ ก่อรูปเป็นองค์กรและเป็นเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน ปัจจุบันเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เพื่อสร้างรูปธรรมการจัดการที่ดินของเกษตรกรรายย่อยให้ยั่งยืนในภาคอีสาน ครอบคลุมเกษตรกร ๔ ภูมิภาค ๑.๕๐๐ ราย ถือว่าเป็นรูปแบบการจัดการที่ดิน และการพัฒนาระบบเศรษฐกิจในครอบครัวเพื่อให้พออยู่พอกิน และ ถือว่าเป็นแนวทางการพัฒนาที่รัฐควรจะสนับสนุนต่อไป

๑.๓.๒ กระบวนการประสานความร่วมมือเครือข่ายการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชน องค์กรประชาชนอีสานมีการประสานความร่วมมือทั้งในระดับพื้นที่และในระดับเครือข่ายเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อพัฒนาศักยภาพการทำงานร่วมกัน ซึ่งปัจจุบันมีทั้งหมด ๙ เครือข่ายงานที่สำคัญ คือ สิ่งแวดล้อม ,เกษตรกรรมทางเลือก ,พัฒนากรรม ,เด็ก ,องค์กรชุมชน ,ธุรกิจชุมชน ,สิทธิมนุษยชน ,ชุมชนแออัด และเอตส์ เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภาคอีสาน เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ จากปัญหาหลักด้านที่ดินที่ต้องสร้างพลังต่อรองกับอำนาจรัฐจนสามารถพัฒนาเป็นเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถึงปัจจุบัน ซึ่งมีเป้าหมายร่วมกัน คือ เสริมสร้างอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่นในภาคอีสานและการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากร

๑) กระบวนการดำเนินงาน

๑.๑) สร้างองค์กรภาคประชาชน เครือข่าย เมือง

๑.๒) รณรงค์สร้างจิตสำนึก

๑.๓) ประสานเครือข่ายภาค / ประเทศ

๑.๔) ขยายฐานความร่วมมือ ระหว่างเมือง ชนบท

๑.๕) สร้างองค์ความรู้ชุมชนในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า เมือง

๑.๖) คัดสรรงานกลางเน้นการประสานงานองค์กรภาคประชาชน

๑.๗) เสริมประสิทธิภาพให้คนทำงาน

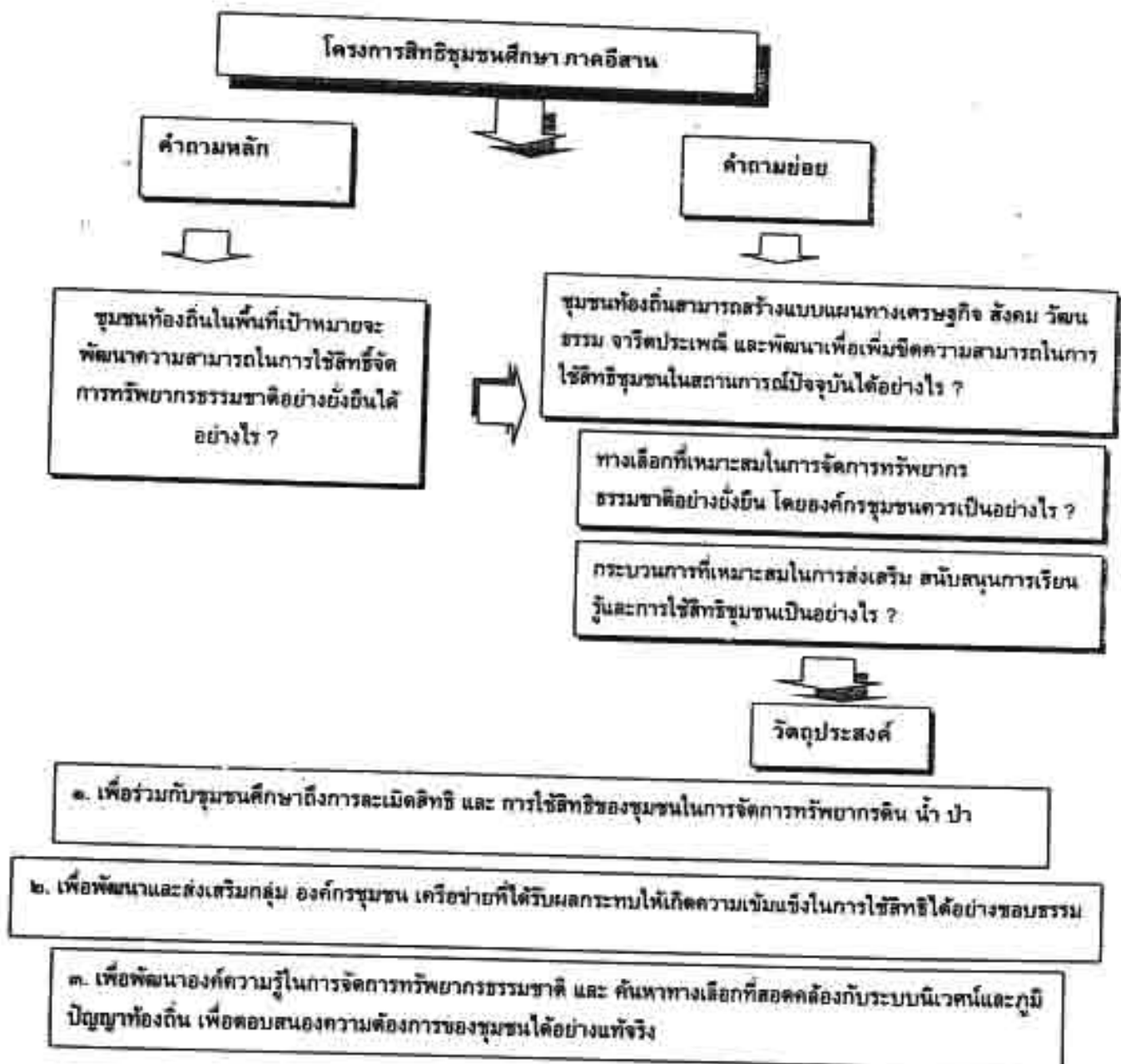
๑.๘) จัดทำชุดประสบการณ์การทำงาน เพื่อเผยแพร่รณรงค์และผลักดันนโยบาย

๒) องค์กรสมาชิก องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม ในภาคอีสาน ซึ่งแบ่งเป็นงานเมือง(ชุมชนแออัด) ป่า (เครือข่ายป่า) น้ำ ซึ่งได้แก่ โครงการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ,โครงการป่าชุมชน ,โครงการทามมูล ,มูลนิธิธรรมชาติเพื่อชีวิต, คณะกรรมการชาวบ้านเพื่อฟื้นฟูชีวิตและชุมชน (ชชช.) ,โครงการพัฒนาและอนุรักษ์น้ำพอง,โครงการพัฒนาและฟื้นฟูป่าดงลาน,โครงการพัฒนาและฟื้นฟูลำน้ำพรม,งานสิ่งแวดล้อมเมือง, งานเยาวชนเมืองขอนแก่น และ ยังมีองค์กรสนับสนุนส่วนกลาง คือ โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ,ชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน, คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา และ โครงการเพื่อนประชาชน

๒. เป้าหมายรวมของโครงการ

เพื่อรับทราบสถานการณ์ปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชน และใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการใช้สิทธิของชุมชน และสร้างพลังอำนาจในการใช้สิทธิ โดยมีอุปสรรคที่ชัดเจนเกิดขึ้นในชุมชน

๓. โจทย์วิจัย

๔. วัตถุประสงค์และตัวชี้วัด

วัตถุประสงค์ที่ ๑ เพื่อร่วมกับชุมชนศึกษาถึงการละเมิดสิทธิ และการใช้สิทธิของชุมชน ในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า (๓ กรณีศึกษา)

ตัวชี้วัดตามวัตถุประสงค์ที่ ๑

(๑) ประชาชนในพื้นที่รับรู้และเข้าใจสถานการณ์การละเมิดสิทธิที่เกี่ยวข้องกับตนเอง (เข้าใจในโครงการ - องค์กรที่เกี่ยวข้อง/รู้และตระหนักในสิทธิของตนเองและชุมชน)

(๒) ชุมชนได้ใช้สิทธิในการตรวจสอบโครงการของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและระบบนิเวศ และใช้สิทธิพลเมืองที่พึงได้รับการสนับสนุนการพัฒนาจากรัฐ

(๓) ชุมชนได้ใช้สิทธิในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นด้วยตนเองและร่วมมือกับรัฐได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ที่ ๒ เพื่อพัฒนา และ เสริมสร้างองค์กรชุมชน เครือข่ายที่ได้รับผลกระทบให้เกิดความเข้มแข็งในการใช้สิทธิได้อย่างชอบธรรมตามหลักสิทธิมนุษยชน

ตัวชี้วัดตามวัตถุประสงค์ที่ ๒

(๑) เกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และแสวงหาทางเลือกของตนเอง

(๒) องค์กรชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง มีแผนการดำเนินงานที่ชัดเจน มีโครงสร้างการบริหารที่ตอบสนองการแก้ไขปัญหาของตนเอง มีการระดมทุนภายในและภายนอก เพื่อสนับสนุนแผนการดำเนินงาน มีผู้นำที่เข้มแข็ง สมาชิกผู้เผชิญปัญหาเดียวกันและมีกระบวนการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ด้วยกันอย่างต่อเนื่อง

(๓) เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ในกรณีปัญหาเดียวกัน

วัตถุประสงค์ที่ ๓ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและค้นหาทางเลือกที่สอดคล้องกับระบบนิเวศและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง

ตัวชี้วัดตามวัตถุประสงค์ที่ ๓

(๑) เกิดองค์ความรู้จากการดำเนินงานทั้ง ๓ กรณี คือ องค์ความรู้ในการจัดการน้ำโดยองค์กรชุมชน องค์ความรู้ในการจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน และ องค์ความรู้ในการจัดการป่าอย่างยั่งยืน โดยทั้ง ๓ กรณีมีภูมิปัญญาของท้องถิ่นและมีรูปธรรมความสำเร็จในพื้นที่รองรับ เป็นองค์ความรู้ที่จะแก้ปัญหาของท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมและได้ประโยชน์

(๒) เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นและมีรูปธรรมแห่งความสำเร็จอย่างน้อย ๓ กรณีศึกษา

๕. พื้นที่ดำเนินโครงการ

ชุมชน / พื้นที่วิจัย	ชุมชน / เครือข่ายการเรียนรู้ - ร่วมมือ	ประเด็นวิจัย
๑. ชุมชนน้ำ		
๑.๑ บ้านพนัส ตำบล ชานวรรณ อำเภอพนม ไพร จังหวัดร้อยเอ็ด	๑.๑.๑ หมู่บ้านรอบป่าชุมชนดงเค็ง ๙ หมู่บ้าน ๒ ตำบล อำเภอพนม ไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ๑.๑.๒ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ภาคอีสาน ภูมินิเวศร้อยเอ็ด ๑.๑.๓ เครือข่ายลุ่มน้ำชี (ชลประทาน, มหาสารคาม ,ร้อยเอ็ด ,กาฬสินธุ์, ยโสธร)	๑. บทเรียนการใช้สิทธิในการจัดการป่าชุมชนดง เค็ง (๒๕๓๙ - ปัจจุบัน) ๒. องค์ความรู้การจัดการลุ่มน้ำเพื่อการใช้ ประโยชน์ของชุมชน ๓. การบูรณาการประสบการณ์และบทเรียนใน การใช้สิทธิชุมชน กรณีป่าชุมชนกับกรณี ปัญหาลุ่มน้ำ ๔. กระบวนการประสานความร่วมมือกับเครือ ข่ายสาธารณสุขและภาครัฐ เพื่อผลักดันการ แก้ไขปัญหายั่งยืน

ชุมชน / พื้นที่วิจัย	ชุมชน / เครือข่ายการเรียนรู้ - ร่วมมือ	ประเด็นวิจัย
๑.๒ บ้านหนองคู ตำบลสะพานนา อำเภอแวงน้อย จังหวัด ขอนแก่น	๑.๒.๑ เครือข่ายลุ่มน้ำริตคอนต้น ๑.๒.๒ เครือข่ายป่าชุมชนภูเก้าภูกระแต ๑๐ หมู่บ้าน ๑.๒.๓ สหกรณ์การเกษตรสะพานนา จำกัด ๑.๒.๔ ชุมชนรอบบึงสะพานนา ๓ ชุมชน	๑. รูปแบบการเรียนรู้ และ ใช้สิทธิชุมชนในการ จัดการทรัพยากรน้ำ กรณีบึงสะพานนาและลำ น้ำชี ๒. กระบวนการประสานความร่วมมือกับเครือ ข่าย องค์การสาธารณะ และ ประสานภาครัฐ เอกชน เพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหา ๓. องค์ความรู้ในการจัดการป่าภูเก้าภูกระแต , การจัดการน้ำเพื่อการใช้ประโยชน์ของชุมชน สะพานนา
๑.๓ ชุมชนลุ่มน้ำชี	๑.๓.๑ องค์การชุมชนในลุ่มน้ำชี ๑.๓.๒ หมู่บ้านที่ได้รับประโยชน์ และ สูญเสียประโยชน์จากการพัฒนา ลุ่มน้ำชี	๑. สำรวจ ศึกษา รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นทาง ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี วิถีชีวิต ของคนลุ่มน้ำชี ๒. สำรวจ ศึกษาข้อมูลศักยภาพของกลุ่มคน องค์กร เครือข่าย ในการสร้างเครือข่ายการ เรียนรู้ ๓. จัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนที่ถูก ละเมิดสิทธิ ๔. เชื่อมโยงการเรียนรู้ และ ปฏิบัติการร่วม ระหว่างพื้นที่วิจัยกับพื้นที่อื่น ๆ ในภูมิภาค เดียวกัน และ หลากหลาย
๒.ลุ่มน้ำมูล ๒.๑ บ้านโพธิ์ทราย ตำบลหนองบัว อำเภอ กันทรารมย์ จังหวัดศรี สะเกษ	๒.๑.๑ ชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากป่าทาม และลำน้ำมูล อำเภอกันทรารมย์ อำเภออุทุมพรพิสัย อำเภอเมือง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะ เกษ ๒.๑.๒ เครือข่ายองค์กรชุมชนลุ่มน้ำมูล	๑. รูปแบบการใช้สิทธิชุมชนในการจัดการ ทรัพยากร ๒. กระบวนการประสานความร่วมมือกับเครือ ข่ายเพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหา ๓. องค์ความรู้ในการจัดการน้ำเพื่อการใช้ ประโยชน์
๒.๒ ชุมชนในเขตรอย ต่อจังหวัดสุรินทร์ . ศรี สะเกษ , ร้อยเอ็ด	๒.๒.๑ เครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบ - ชุม ชนรอบป่าทามลุ่มน้ำมูลตอน กลาง ๔๐ ชุมชน ๒.๒.๒ เครือข่ายองค์กรชุมชนลุ่มน้ำมูล	๑) สรุปบทเรียนการใช้สิทธิในการแก้ไขปัญหา ระยะ ๑๐ ปีที่ผ่านมา โดยแบ่งกลุ่มเป้าหมายใน การศึกษาออกเป็น ๓ กลุ่มคือ ๑.๑ กลุ่มผู้นำ (ยุคแรก , ยุคกลาง , ยุคปัจจุบัน) ๑.๒ กลุ่มที่เกิดจากการเรียกร้องแก้ไขปัญหา แบ่งเป็น ๒ กลุ่มย่อย ๑.๓ กลุ่มปฏิบัติการทางเลือกเพื่อแก้ไขปัญหา คือ กลุ่มป่าชุมชน , กลุ่มหัตถกรรม , กลุ่ม เกษตรทามมูล

		๒) การจัดการทรัพยากรโดยองค์กรชุมชน กรณีชลประทานราษฎรสวนสวรรค์ และ ป่าหามวังยาง โดยศึกษาประเด็น ๒.๑ องค์ความรู้ในการจัดการน้ำในพื้นที่ชุ่มน้ำ ๒.๒ รูปแบบกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ชุ่มน้ำ
๒.๓ ชุมชนลุ่มน้ำมูน	๒.๓.๑ องค์กรชุมชนในลุ่มน้ำมูน ๒.๓.๒ หมู่บ้านที่ได้รับประโยชน์ และสูญเสียประโยชน์จากการพัฒนาลุ่มน้ำมูน	๑. สำรวจ ,ศึกษา รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นทาง ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี วิถีชีวิต ของคนลุ่มน้ำมูน ๒. สำรวจ , ศึกษาข้อมูลศักยภาพของกลุ่มคน องค์กร เครือข่าย ในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ๓. จัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนที่ถูกละเมิดสิทธิ์ ๔. เชื่อมโยงการเรียนรู้ และ ปฏิบัติการร่วมระหว่างพื้นที่วิจัยกับพื้นที่อื่น ๆ ในภูมิโนแคว้นเดียวกัน และ หลากหลาย
๓.พื้นที่ป่าต้นน้ำ ๓.๑ บ้านโนนปากอ่ ตำบลบ้านเหล่า อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร	๓.๑.๑ เครือข่ายชุมชนรอบป่าภูสีฐาน ๔ หมู่บ้าน ๓.๑.๒ เครือข่ายป่าไม้ที่ดงอีสาน	๑. การจัดระเบียบชุมชนตามจารีตประเพณีดั้งเดิม และการเรียนรู้สมัยใหม่ ประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน ๒. กระบวนการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายเพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหา ๓. รูปแบบ - กระบวนการพัฒนาการประกอบอาชีพสอดคล้องกับสภาพภูมิโนแคว้น และการจัดการที่ดิน ,ป่า ,แหล่งน้ำ
๓.๒ เครือข่ายป่าไม้ ที่ ดิน อีสาน	๓.๒.๑ เครือข่ายชุมชนรอบป่าภูสีฐาน ๓.๒.๒ เครือข่ายป่าไม้ที่ดงอีสาน ที่ถูกละเมิดสิทธิ์ในที่ดินทำกิน และ สิทธิในการจัดการทรัพยากร	๑. สำรวจ ,ศึกษา รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นทาง ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี วิถีชีวิต ของคนอีสาน ๒. สำรวจ , ศึกษาข้อมูลศักยภาพของกลุ่มคน องค์กร เครือข่าย ในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ๓. จัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนที่ถูกละเมิดสิทธิ์ ๔. เชื่อมโยงการเรียนรู้ และ ปฏิบัติการร่วมระหว่างพื้นที่วิจัยกับพื้นที่อื่น ๆ ในภูมิโนแคว้นเดียวกัน และ หลากหลาย

๖. ยุทธศาสตร์ของโครงการ

๖.๑ เลือกพื้นที่ในการศึกษาเป็นขอบเขต "ลุ่มน้ำ" ซึ่งมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และ ชุมชนมีการพัฒนาการ การใช้สิทธิอย่างต่อเนื่อง

๖.๒ สร้างกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ บทเรียนการใช้สิทธิของชุมชนที่ผ่านมา และพัฒนาสู่กระบวนการใช้สิทธิอย่างต่อเนื่อง (แผนพัฒนาของภาคประชาชน)

๖.๓ พัฒนาองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรทั้งที่อยู่ในรูปแบบ ภูมิปัญญา ความคิด ความเชื่อ หรือ วัฒนธรรมการจัดการทรัพยากรในปัจจุบัน และ บุรณาการให้เกิดความรู้ที่สอดคล้องและสัมพันธ์กับสถานการณ์ นำไปสู่การปฏิบัติการใช้สิทธิได้อย่างเหมาะสม

๖.๔ สนับสนุนการเรียนรู้ของเครือข่ายปัญหา และข้ามเครือข่าย ให้เกิดความหลากหลายของกลุ่มคน เพื่อให้เกิดพื้นที่การใช้สิทธิอย่างกว้างขวางและรอบคอบมากขึ้น

๖.๕ สนับสนุนกระบวนการสร้างการเรียนรู้กับภายนอก . สังคม เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อสถานะปัญหา และ ประสานความเข้าใจ ความร่วมมือในการปฏิบัติการใช้สิทธิร่วมกัน

๗. การจัดกระบวนการเรียนรู้

การจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน แบ่งเป็นการส่งเสริม สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มคน การพัฒนาองค์ความรู้ และการพัฒนาการสร้างความร่วมมือในรูปแบบเครือข่าย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๗.๑ ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ (สร้างคน) มีกระบวนการดำเนินงาน คือ

๗.๑.๑ จัดตั้งกลุ่มศึกษาสิทธิชุมชนร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับทวิวิจัย

๗.๑.๒ ศึกษาข้อมูลพื้นฐานชุมชน ข้อมูลชุมชนด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิทธิชุมชนในจารีตประเพณีและสิทธิตามระเบียบกฎหมาย โดยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

๗.๑.๓ ศึกษานโยบายรัฐที่ส่งผลกระทบต่อ ผลกระทบจากสถานการณ์โลก

๗.๑.๔ ศึกษาการละเมิดสิทธิและการสร้างแบบแผนทางเลือก ทางออกต่อการละเมิด

๗.๑.๕ การเชื่อมโยงให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนที่ถูกละเมิดสิทธิ และ ชุมชนการเรียนรู้ภาคต่าง ๆ ที่หลากหลาย

๗.๒ พัฒนาองค์ความรู้ โดยร่วมกับชุมชนในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

๗.๒.๑ บันทึกภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น

๗.๒.๒ ส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติทดลอง หรือการเสริมความชัดเจน ความเป็นไปได้ในการปฏิบัติให้แจ่มชัดและปรากฏผล

๗.๒.๓ จัดเวทีแลกเปลี่ยน ตั้งกระทู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อพัฒนาเป็นองค์ความรู้ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

๗.๓ ส่งเสริมสนับสนุนการใช้สิทธิของชุมชน และ พัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้

๗.๓.๑ ใช้กระบวนการกลุ่มในการเรียนรู้ให้เกิดความตระหนักในการใช้สิทธิตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน

๗.๓.๒ ส่งเสริมการแสดงบทบาทขององค์กรชุมชนองค์กรเครือข่าย เพื่อคลี่คลายความขัดแย้งในหมู่ผู้ถูกละเมิดสิทธิ การประสานความร่วมมือในการปกป้องการละเมิดสิทธิชุมชน จากภายนอก . การผลักดันต่อรองและการร่วมมือกับรัฐในการแก้ไขปัญหของชุมชน

๗.๓.๓ ส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนกำหนดแผนการพัฒนาบนพื้นฐานการใช้สิทธิชุมชน

๗.๓.๔ จัดเวทีการสรุปบทเรียนในการปฏิบัติการใช้สิทธิของชุมชน เพื่อยกระดับขีดความสามารถในการใช้สิทธิของชุมชน และพัฒนาองค์ความรู้สำคัญที่จะใช้เป็นนวัตกรรมทางด้านการเคลื่อนไหว เพื่อคลี่คลายปัญหาของสังคมส่วนรวม

๗.๓.๕ ส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการเคลื่อนไหวทางด้านข่าวสารข้อมูลของชุมชน เพื่อสร้างการยอมรับต่อสาธารณชน

๔. แนวทางการดำเนินงาน

ช่วงเวลา	แผนสร้างคน	แผนสร้างองค์ความรู้	แผนสร้างเครือข่าย
ระยะที่ ๑ (สิงหาคม ๒๕๔๔ - มกราคม ๒๕๔๖)	- มีกลุ่มผู้นำชุมชน และทีมวิจัยชาวบ้าน พื้นที่ละ ๑๕ คน	<u>ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน</u> - โครงสร้างชุมชน - ศักยภาพผู้นำและความสัมพันธ์ในชุมชน - ข้อมูลพื้นฐาน และความสัมพันธ์ทางเครือข่าย, กลุ่มคน กับการปกครองของชุมชน	- ติดตามสถานการณ์เครือข่ายระดับชุมชน
ระยะที่ ๒ (กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ - กรกฎาคม ๒๕๔๖)	- ผู้นำและทีมวิจัยเรียนรู้เข้าใจปัญหาตนเองและเครือข่าย	<u>พัฒนาข้อมูลด้านการจัดการทรัพยากร และสิทธิชุมชน</u> - เกิดองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และบทเรียนการใช้สิทธิ (กลุ่ม) - ข้อมูลเครือข่าย	- รับทราบสถานการณ์เครือข่ายชุมชน - บทเรียนการจัดการทรัพยากรชุมชน
ระยะที่ ๓ (สิงหาคม ๒๕๔๖ - มกราคม ๒๕๔๗)	- ผู้นำ และทีมวิจัยสามารถวิเคราะห์ปัญหา, ศักยภาพของชุมชน และแสวงหาทางเลือก - เกิดการปฏิบัติการทดลองของชุมชน	<u>พัฒนาข้อมูลด้านสิทธิชุมชน</u> - กระบวนการสร้างความเข้าใจปัญหาของตนเอง - ทางเลือกระดับกลุ่มกิจกรรมในชุมชน <u>พัฒนาข้อมูลด้านการจัดการทรัพยากร</u> - ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของฐานทรัพยากรชุมชน - วิจัยปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงฐานทรัพยากร	- สร้างเวทีเรียนรู้ร่วมกับระดับเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

ช่วงเวลา	แผนสร้างคน	แผนสร้างองค์ความรู้	แผนสร้างเครือข่าย
<u>ระยะที่ ๔</u> (กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗ - กรกฎาคม ๒๕๕๗)	- ผู้นำและทีมวิจัยสามารถเชื่อมโยงปัญหาชุมชนที่สัมพันธ์กับประเทศและระดับโลกได้	<u>พัฒนาข้อมูลด้านสิทธิชุมชน</u> - กระบวนการสร้างความเข้าใจต่อปัญหาตนเองที่สัมพันธ์กับปัจจัยภายนอก - บทเรียนการเรียนรู้จากกิจกรรม <u>พัฒนาข้อมูลด้านการจัดการทรัพยากร</u> - ผลการทดลองปฏิบัติการใช้สิทธิ - สรุปทางเลือกในการจัดการทรัพยากร และนำเสนอการวางแผนการใช้สิทธิของชุมชน	- เกิดแนวทางแก้ไขปัญหาระดับเครือข่าย - ทดลองปฏิบัติตามแผนงานง่าย ๆ
<u>ระยะที่ ๕</u> (สิงหาคม ๒๕๕๗ - มกราคม ๒๕๕๘)	- ผู้นำและทีมวิจัยสามารถวิเคราะห์/สังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง สิทธิตามกฎหมายกับสถานการณ์ปัญหาของชุมชน	<u>พัฒนาข้อมูลด้านสิทธิชุมชน</u> - บทเรียนการดำเนินงานของชุมชนและเครือข่าย - กระบวนการจัดทำแผน - กระบวนการติดตามและผลักดันแผนงาน - เกิดแผนการจัดการทรัพยากร - ร่างรายงาน <u>พัฒนาข้อมูลด้านการจัดการทรัพยากร</u> - ร่างรายงาน	- เกิดทีมงานระดับเครือข่าย/ชุมชนในการติดตามดำเนินงาน
<u>ระยะที่ ๖</u> (กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ - กรกฎาคม ๒๕๕๘)	- ผู้นำและทีมวิจัยมีการปฏิบัติการใช้สิทธิตามแผน	สังเคราะห์ข้อมูลสิทธิชุมชนและข้อมูลการจัดการทรัพยากร ๔ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติการของชุมชนและผลักดันให้เกิดกฎหมายว่าด้วย "สิทธิชุมชน"	- เกิดทีมงานระดับเครือข่าย/ชุมชนในการติดตามดำเนินงาน

ส่วนที่ 2

ทะเลสาบสงขลา

รายงานผลการดำเนินงาน 5 เดือน (กุมภาพันธ์ – มิถุนายน 2546)

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้

กรณีลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

จากการดำเนินงาน 5 เดือนที่ผ่านมา ทางกรณีลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ขอรายงานผลการดำเนินงาน ดังนี้

1. ประชุมองค์กรชาวบ้านในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม
13 กพ./มีค./เมย./พค./มิย. 2546	ประชุมชมรมชาวประมง อ.สติงพระ จ.สงขลา
18 กพ./มีค./เมย./พค./มิย. 2546	ประชุมชมรมชาวประมงทะเลสาบ ตอนล่าง จ.สงขลา
19 กพ./มีค./เมย./พค./มิย. 2546	ประชุมชมรมชาวประมง อ.ปากพะยูน จ.พัทลุง
27 กพ./มีค./เมย./พค./มิย. 2546	ประชุมชมรมประมง อ.เขาชัยสน-บางแก้ว จ.พัทลุง
10 กรกฎาคม 2546	การอบรมการเก็บข้อมูล ณ อ.เมือง จ.สงขลา
12 กรกฎาคม 2546	การศึกษาข้อมูลและแลกเปลี่ยนแนวที่ย่อยในพื้นที่ ทุ่งระโนด ณ บ้านหัวป่า อ.ระโนด จ.สงขลา

2. ประชุมงานเครือข่าย และหน่วยราชการ

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม
10 เมษายน 2546	การประชุมเรื่องการแก้ปัญหาน้ำเสียจากบ่อน้ำบาดาลน้ำเสีย เทศบาลนครหาดใหญ่ ร่วมกับสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16 จ.สงขลา
1-9 พฤษภาคม 2546	ร่วมจัดงาน "โครงการธรรมชาติเพื่อทะเลสาบ"
11-12 พฤษภาคม 2546	การประชุมเชิงปฏิบัติการการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ในแผนพัฒนาทะเลสาบสงขลา ณ โรงแรมบี พี สมิตลา บีช จ.สงขลา

รายงานประเมินความคิดเห็นจากการติดตามงาน
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ - ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
1 กุมภาพันธ์ 2546 - 15 กรกฎาคม 2546

1. สรุปข้อคิดเห็นและการดำเนินงาน

- ช่วงเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน เป็นการทำงานตามกิจกรรมเดิมที่ทำอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการประชุมองค์กรชาวบ้านที่มีกำหนดการประชุมเป็นประจำเดือนอยู่แล้ว โดยเนื้อหาจะเป็นการสรุปการดำเนินงานของชมรมและการวางแผนงานเดือน
- การประชุมสมัชชาพันธ์ชาวประมงทะเลสาบช่วงวันที่ 28 - 29 มิถุนายน 2546 ซึ่งเป็นเวทีการพบปะของแกนนำชาวประมงรอบทะเลสาบ
- การประชุมเวทีเครือข่ายคนลุ่มน้ำทะเลสาบ โดยตั้งแต่ช่วงเดือนมิถุนายน - กรกฎาคม ได้มีการประชุมเครือข่ายคนลุ่มน้ำทะเลสาบตลอดช่วง 3 เดือน เพื่อเตรียมการสำหรับแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบโดยมีตัวแทนจากส่วนต่างรอบทะเลสาบเข้าร่วมเช่นจากพื้นที่ป่าต้นน้ำ ป่าพรุ นา คนเมือง มีการจัดเวทีร่วมกัน 4 ครั้ง ซึ่งใช้งบประมาณของส่วนราชการ
- การจัดประชุมเวทีการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนรอบทะเลสาบ 6 ครั้ง ในช่วงเดือนกรกฎาคม ซึ่งเป็นการจัดประชุมตามโซนของคนลุ่มน้ำทะเลสาบ เพื่อระดมปัญหาของพื้นที่นำไปทำกรอบการศึกษาแผนแม่บทการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบโดยใช้งบของการมีส่วนร่วมของหน่วยงานราชการ
- การจัดเตรียมการเก็บข้อมูล และการศึกษาข้อมูลและแลกเปลี่ยนเวทีย่อยในพื้นที่ทุ่งระโนด ในวันที่ 10 และ 12 กรกฎาคม 2546 เพื่อทดสอบการทำกระบวนการการหาคำตอบจากโจทย์งานวิจัยของปัญหาทะเลสาบในประเด็นทำอย่างไรให้มีการไหลเวียนของน้ำในทะเลสาบ โดยมีทีมอาสาสมัคร 1 ทีม สำหรับการเก็บข้อมูล ร่วมแลกเปลี่ยน เพื่อจะเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหของทะเลสาบต่อไป โดยใช้งบประมาณจากโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้
- การร่วมกิจกรรมงานเพื่อสังคมกับองค์กรอื่นๆ

2. ความสำคัญต่อกิจกรรม

- ช่วง 3 เดือนที่ผ่านมา เป็นช่วงที่ต้องเตรียมคน พื้นที่สำหรับการจัดเวทีในส่วนของการเตรียมเรื่อง การมีส่วนร่วมในแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบ ซึ่งใช้เวลาสำหรับงานส่วนนี้ไป

มากพอสมควร ซึ่งถึงแม้จะมีคณะกรรมการแต่การทำงานส่วนใหญ่ตัวประสานกับผู้คนในพื้นที่ ซึ่งในความจริงกิจกรรมการสร้างคนการขายเครือข่าย ในส่วนนี้ในโครงการสิทธิฯ กรณีผู้เฒ่าทะเลสาบ ได้วางแผนไว้ด้วยเช่นกันแต่จะอยู่ในช่วงถัดไป เช่นเครื่องปั้นดินเผา แต่ที่มีการจัดการประชุมก่อนเพราะสถานการณ์เป็นตัวบังคับให้ต้องรีบดำเนินการ ซึ่งหากล่าช้าจะไม่ทันการ อาจจะก่อให้เกิดความเสียหาย ซึ่งถึงแม้ผลการจัดกิจกรรมจะออกมาไม่ดีเท่าที่ควรก็ต้องยอมรับ ซึ่งผลที่ได้ทำให้รู้ได้รู้จักกลุ่มคนรายรอบทะเลสาบตามฐานทรัพยากรมากขึ้น ซึ่งคาดว่าจะนำไปสู่การจัดกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาของทะเลสาบในโอกาสต่อไป

- การจัดอบรมการเก็บข้อมูลแบบง่าย ๆ และการลงพื้นที่ของทีมงานอาสาสมัครชาวบ้าน ที่ผ่านมา 2 ครั้ง ได้เห็นถึงความตั้งใจของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหามลพิษของทะเลสาบ เห็นความตั้งใจจริง ความมุ่งมั่น และข้อบกพร่องที่ต้องปรับปรุงแก้ไขในการทำงานต่อไปของทีมงานอาสาสมัคร

3. ปัญหาและอุปสรรค

- ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญ คือ เรื่องงบประมาณในการทำกิจกรรม เช่นการประชุมชมรมชาวประมงได้ใช้วิธีการประชุมแบบไม่มิงงบประมาณ สำหรับการประชุมเครือข่ายที่มีค่าใช้จ่ายเกิดขึ้นหลายส่วนจำเป็นต้องใช้วิธีการยืมจากส่วนอื่นๆ มาก่อน เช่น จากกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้าน
- สำหรับแผนกิจกรรมที่วางไว้ของโครงการ จำเป็นต้องดำเนินไปก็มีปัญหาเรื่องงบประมาณเช่นกัน แก้ปัญหาโดยการกู้เงินฉุกเฉินกลุ่มออมทรัพย์ไปก่อนเพื่อใช้ในการจัดกิจกรรม

ภาคผนวก 2

สรุปการดำเนินงาน
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ : กรณีลุ่มทะเลสาบ
เมษายน - พฤษภาคม 2546

ช่วงเดือนเมษายน - พฤษภาคม 2546 การดำเนินงานในพื้นที่ตามแผนที่วางไว้ จำเป็นต้องชะลอไว้ก่อนเพราะไม่มีงบประมาณ ช่วงนี้จึงเป็นการติดตามกิจกรรมเดิมที่มีอยู่แล้ว รวมทั้งการประสานงานในพื้นที่ หน่วยงานของรัฐ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการทำงานในช่วงที่ผ่านมาและการร่วมกิจกรรมกับโครงการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจึงเป็นค่าใช้จ่ายในส่วนของการติดต่อประสานงานและค่าเดินทางเท่านั้น ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้ คือ

1. การประชุมองค์กรชาวบ้านในพื้นที่ทะเลสาบ เป็นการประชุมประจำเดือนของชมรมชาวประมงอำเภอต่างๆ รอบทะเลสาบ 5 ชมรมฯ ซึ่งมีเนื้อหาในการสรุปผลการดำเนินงานของชมรมในช่วงเดือนที่ผ่านมา การสรุปสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องที่เกิดขึ้นในรอบเดือน และการวางแผนการดำเนินงานในช่วงต่อไป โดยแต่ละชมรมฯ จะกำหนดวันประชุมประจำเดือน ดังนี้

- ชมรมชาวประมงอำเภอสติงพระ จ.สงขลา ประชุมทุกวันที่ 13 ของเดือน
- ชมรมชาวประมงทะเลสาบคอนถ่าง จ.สงขลา ประชุมทุกวันที่ 18 ของเดือน
- ชมรมชาวประมงอำเภอบำกพระ จ.พัทลุง ประชุมทุกวันที่ 19 ของเดือน
- ชมรมชาวประมงอำเภอเขาชัยสน-บางแก้ว จ.พัทลุง ประชุมทุกวันที่ 27 ของเดือน

2. การประชุมเชิงปฏิบัติการการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในแผนพัฒนาทะเลสาบ

เมื่อวันที่ 11 - 12 พฤษภาคม 2546 ที่ โรงแรมบี ที สมิตา บีช จ.สงขลา ได้ประสานตัวแทนชาวบ้านเพื่อเข้าร่วมการประชุม ซึ่งเป็นการประชุมที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ซึ่งเป็นเรื่องที่ทางสมาพันธ์ชาวประมงทะเลสาบได้เคยยื่นเรื่องเสนอต่อรัฐบาลที่ผ่านมามหาวิทยาลัยในการฟื้นฟู พัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบจนที่สรุปปลายปี 2545 รัฐบาลชุดนี้ได้ให้ความสำคัญและสั่งการให้มีการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบขึ้น โดยมีโครงการเร่งด่วน โครงการระยะปานกลาง ระยะยาว เพื่อแก้ปัญหาทะเลสาบ โดยการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบ มีกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเจ้าภาพ

ในส่วนของภาคประชาชน มีการจัดประชุมเพื่อร่วมกันสร้างเครือข่ายคนลุ่มน้ำทะเลสาบขึ้น ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มอาชีพหลายกลุ่ม เช่น ป่าต้นน้ำ นา ประมง มีการประชุม 2 ครั้ง และในวันที่ 11 - 12 พฤษภาคม 2546 เป็นการประชุมครั้งที่ 3 ซึ่งมีผู้เข้าร่วมจากส่วนราชการ และนักการเมืองเข้าร่วมจำนวนมาก

3. การประสานเพื่อแก้ปัญหาน้ำเสียจากบ่อบำบัดน้ำเสียเทศบาลนครหาดใหญ่

10 เมษายน 2546 ประชุมร่วมกับสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16 จ.สงขลา เพื่อทำความเข้าใจเรื่องการจัดประชุมสมานพันธ์ชาวประมงทะเลสาบ และประสานการนำไปสู่การแก้ปัญหาจากบ่อบำบัดน้ำเสียเทศบาลนครหาดใหญ่ ซึ่งอยู่ในความดูแลของสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16

20 เมษายน 2546 ประสานพื้นที่บ้านบางโหนด เพื่อหาข้อมูลจากคนนำชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากบ่อบำบัดน้ำเสีย รวมทั้งจัดทำข้อมูลสรุปให้สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16

4. การร่วมกิจกรรมกับองค์กรอื่นในพื้นที่

โครงการธรรมชาติเพื่อทะเลสาบ มีการประชุมร่วมกันเพื่อเตรียมโครงการหลายครั้ง ตั้งแต่เดือนมีนาคม-เมษายน และเริ่มต้นในช่วง 1 - 9 พฤษภาคม 2546 เส้นทางเลียบริมทะเลสาบจากสำนักสงฆ์ทรายทอง ต.คลองแห อ.หาดใหญ่-วัดท่าหิน อ.สิงหนคร ซึ่งมีกิจกรรมต่างๆ ในแต่ละวันในแต่ละวัดที่ไปพัก ซึ่งได้ร่วมในการสำรวจเส้นทาง การประสานกับวัดต่างๆ ตามเส้นทางที่ผ่านการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การเสวนาเรื่องนโยบายป่าชายเลนพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลสาบที่วัดท่าแฉ้ง อ.บงกกล้า การจัดเสวนาเรื่อง ผลกระทบจากบ่อบำบัดน้ำเสียและแนวทางการแก้ไขปัญหายังมีส่วนร่วมกับวัดบางโหนด อ.หาดใหญ่ การประสานเพื่อจัดทำเขตภัยพิบัติ ที่วัดป่าขาด อ.สิงหนคร

กณิดา ศรีประสน

รายงานการประชุม
ชมรมชาวประมงทะเลสาบสงขลาตอนล่าง
18 พฤษภาคม 2546
๗ สำนักงานโครงการพัฒนาชุมชนประมงชายฝั่ง อ.สงขลา

วาระการประชุม

1. เรื่องแจ้งเพื่อทราบ
2. สถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง
3. เรื่องปรึกษาหารือ

วาระที่ 1 เรื่องแจ้งเพื่อทราบ

1. เรื่องแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

จากที่เราทราบกันแล้วว่า หลังจากท่านนายกฯ ทักษิณ ชินวัตร ได้ลงมาถึงจังหวัดสงขลา และได้มีแผนการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเกิดขึ้น ทางหน่วยงานราชการต่างๆ ได้พยายามจัดทำแผนงานของตัวเองในการลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ส่วนในภาคประชาชนคนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาได้มีการพบปะและประชุมปรึกษาหารือกันด้วย โดยการจัดประชุมเมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2546 ที่วัดเทพมณเฑียร ต.เกาะหมาก อ.ปากพะยูน จ.พัทลุง และประชุมในวันที่ 17 เมษายน 2546 ที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง ซึ่งจากการประชุมกันก็ได้ปรึกษาหารือกันถึงเรื่องที่ภาคประชาชนจะจัดทำแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบที่เป็นของภาคประชาชนเอง เสนอต่อรัฐบาล และล่าสุด เมื่อวันที่ 11-12 พฤษภาคม 2546 ได้มีการประชุมเรื่องแผนพัฒนาทะเลสาบสงขลาที่โรงแรมบี พี สมิตลาบีช จ.สงขลา โดยหน่วยงานราชการเป็นผู้จัด มีผู้เข้าร่วมประชุมจากหน่วยงานราชการและภาคประชาชน จาก เขา ปา นา เล พู เพื่อปรึกษาหารือเรื่อง การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน จะมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอย่างไร

สรุป ข้อเสนอของภาคประชาชน ในการมีส่วนร่วมการจัดทำแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอย่างไร

1. ขอให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเลือกคณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และบอร์ดลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
2. ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมคิดแผนแม่บท ร่วมกำหนดแผนแม่บทของแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

2. เรื่อง เวทีเสวนา เรื่องบ่อป๋ายักน้ำเสีย ที่ บ้านบางโหนด เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2546

จากเวทีเสวนา ได้พูดถึง การปล่อยน้ำลงคลองซุด / คลองบางโหนด ของบ่อป๋ายักน้ำเสีย เทศบาลนครหาดใหญ่ ที่มีผลกระทบต่อชุมชนบ้านบางโหนด เนื่องจากเมื่อประตูน้ำถูกปิด น้ำในคลองซุด/คลองบางโหนดจะมีกลิ่นเหม็นมาก เมื่อลงไปใต้น้ำก็จะเป็นผื่นคัน ปลาที่มีค่าน้อยลง และเมื่อปล่อยน้ำที่ปิดอยู่หลายวันลงสู่ทะเล กุ้ง ปลา ก็จะหายไปหมด ซึ่งจากการสนทนาได้มีการอภิปรายกันถึงสาเหตุของปัญหาและแนวทางแก้ไขแต่ยังไม่เป็นที่สรุปแน่นอน ซึ่งหลังจากเวทีเสวนาครั้งนี้จะมีการจัดเวทีพูดคุยเรื่องนี้กันอีกครั้งในเดือนมิถุนายน 2546 ที่บ่อป๋ายักน้ำเสีย

ข้อเสนอที่ประชุม ในการประชุมครั้งนี้คือ ให้นำตัวแทนของแต่ละพื้นที่เข้าร่วมประชุมด้วย
มติที่ประชุม รับทราบ

วาระที่ 2 สถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง

เรื่องเรืออวนรุน ถังคังมือตู่มาก และต้องมีการประสานกับหน่วยเรือตรวจในเรือการปราบปรามเรืออวนรุน

วาระที่ 3 เรื่องปรึกษาหารือ

การจัดเวทีประชุม เรื่องบ่อป๋ายักน้ำเสีย

- ผู้เข้าร่วมประชุม ตัวแทนจากบ่อป๋ายักน้ำเสีย/กิ่งมวกสันนิบาต, จังหวัด/ อบต. นำน้อย, อบต. ตูเตา, อบต. เกาะยอ/ตัวแทนจากสำนักงานเทศบาลนครหาดใหญ่

มติที่ประชุม นฤฤทธิ์ ดวงสุวรรณ เป็นผู้รับผิดชอบในการประสานผู้เข้าร่วมประชุม

ปิดการประชุม

รายงานกิจกรรม "การอบรมการเก็บข้อมูล
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้-กรณีลุ่มน้ำทะเลสาบ
วันที่ 10 กรกฎาคม 2546
ณ สำนักงานโครงการพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็ก จ.สงขลา

วิทยากร คุณวิทยา อารักษ์
ผู้เข้าร่วมอบรม ตัวแทนชาวประมงที่มีความสนใจจะลงพื้นที่ทุ่งระโนด

วัตถุประสงค์

- เป็นการจัดอบรมเพื่อต้องการให้ทีมอาสาสมัครงานวิจัยมีเทคนิค กระบวนการในการเก็บข้อมูลชุมชน
- เพื่อให้ทีมวิจัยได้แบ่งบทบาทหน้าที่กันให้ชัดเจน
- เพื่อทำความเข้าใจโจทย์การวิจัยให้ชัดเจนและกำหนดแนวทางการหาคำตอบร่วมกัน

เนื้อหาการอบรม

1. การทำโจทย์ให้ชัดเจน
2. ความคาดหวังต่อการลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ทุ่งระโนดครั้งที่ 1
3. วิธีการขั้นตอนเนื้อหา การพูดคุยในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล
4. การแบ่งบทบาท หน้าที่

การทำโจทย์วิจัยให้ชัดเจน

ได้มีการอภิปรายสภาพปัญหาของทะเลสาบและผลกระทบที่เกิดขึ้นกันอย่างหลากหลายและมีข้อสรุปตรงกันว่า โจทย์ของงานวิจัยของทะเลสาบที่ทุกคนต้องการคำตอบคือ "ทำอย่างไรให้น้ำในทะเลสาบหมุนเวียน? / ต้องการระบบนิเวศน์ 3 น้ำ"

ความคาดหวังต่อการเก็บข้อมูลครั้งที่ 1

สืบเนื่องจากในอดีตที่เคยจัดกิจกรรมนี้มาแล้ว แต่ใช้วิธีการที่ตอ้งผิดของถูกและเกิดผลลบอย่างคาดไม่ถึง การจัดอบรมการเก็บข้อมูลขึ้นมาก่อนจึงเป็นการเตรียมตัวที่ดี โดยให้เห็นว่าความ

คาดหวังในครั้งแรกที่ลงไปในพื้นที่ เราอาสาสมัครวิจัยมีความคาดหวังอะไรบ้าง? ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้ คือ

1. การลงพื้นที่เพื่อหาพันธมิตร
2. เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลปัญหาของชาวนา ปัญหาเฉพาะ และปัญหาร่วม
3. เพื่อประเมินสถานการณ์และกำหนดท่าทีต่อไปในอนาคต

วิธีการขั้นตอน

1. การแนะนำตัว
2. นำปัญหาของชาวกุ่มระโนดซึ่งเป็นปัญหาเฉพาะ
3. นำปัญหาร่วมและปรับทุกข์
4. การเปิดทางสำหรับการจัดคุยครั้งต่อไป
5. การสรุปประเมินผลการลงพื้นที่ทำความเข้าใจของทีมอาสาสมัครงานวิจัย

การแบ่งบทบาทหน้าที่/เนื้อหา

1. ให้มีผู้ดำเนินรายการเป็นหัวหน้าทีม คือ คุณสุภาพ เกื้อไชย
2. การจดบันทึกให้มี 2 คน คือ คุณเม้น เกิดสมบูรณ์ และคุณมูหมัด หมัดกะเด็ม
3. ให้มีทีมสำหรับจำเนื้อหา เช่น เนื้อหาเรื่อง อาชีพ/รายได้, เรื่องคน/กลุ่ม, เนื้อเรื่อง ทรัพยากรจากอดีตไปสู่ปัจจุบัน

รายงานกิจกรรม "การศึกษาข้อมูลและแลกเปลี่ยนเวทีย่อยในพื้นที่ทุ่งระโนด"

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้-กรณีลุ่มน้ำทะเลสาบ

วันที่ 12 กรกฎาคม 2548

ณ บ้านหัวป่า อ.ระโนด จ.สงขลา

ผู้เข้าร่วม

- ทีมอาสาสมัครการศึกษาข้อมูลจากชมรมชาวประมงรักษ์ทะเลน้อย และชมรมชาวประมงทะเลสาบสงขลาตอนล่าง จำนวน 8 คน
- ตัวแทนชาวบ้านหมู่ที่ 1, 6 บ้านหัวป่า ต.บ้านขาว อ.ระโนด จ.สงขลา
- เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน 5 คน

กระบวนการ

1. จัดพูดคุยกลุ่มย่อยหมู่ที่ 1
2. จัดพูดคุยกลุ่มย่อยหมู่ที่ 6
3. สรุปประเมินผลการศึกษาข้อมูล

สรุปเนื้อหาจากการศึกษาข้อมูล

1. พื้นที่แถบบ้านหัวป่า ต.บ้านขาว อ.ระโนด ตัวแทนชาวบ้านได้สะท้อนถึงเรื่องปัญหาความเดือดร้อนจากการทำมาหากินซึ่งมีประเด็นที่สำคัญคือ ปัญหาความเดือดร้อนน้ำเค็ม ไม่สามารถนำไปใช้ทำนาได้ ข้าวฉิบ ไม่ออกรวง ซึ่งมีสาเหตุมาจากน้ำในทะเลสาบเค็มบางส่วน และสาเหตุหลักมาจากการปล่อยน้ำทิ้งของนาุ้งแถบอำเภอรโนดและกระแสดินรุ ซึ่งนอกจากจะเค็มแล้วยังเป็นน้ำเสียด้วย มีตะไคร่น้ำเกิดขึ้นซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน บางรายต้องขายที่ส่งให้ลูกหลานเรียนเพราะว่าการลงทุนทำนาขาดทุน ซึ่งถึงแม้การทำนาจะเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ที่ไม่แน่นอน เพราะการขายข้าวขึ้นอยู่กับราคาตลาดเป็นตัวกำหนด แต่ชาวบ้านทุ่งระโนดก็ต้องทนทำนาจนเรื่อยมาเพราะไม่มีทางเลือกอื่น
2. ปัญหาอีกประการหนึ่งคือ ปัญหาที่ดินทำกิน ที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าฯ ทับซ้อนที่ดินทำกินของชาวบ้าน

ประเมินผลการเรียนรู้ของทีมอาสาสมัคร

1. ทีมอาสาสมัครพอใจในวิธีการศึกษาข้อมูลชาวนาทุ่งระโนดเพื่อที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาอันเป็นโจทย์ปัญหาร่วมกันของชาวลุ่มน้ำทะเลสาบ ซึ่งครั้งนี้ทีมอาสาสมัครได้ประเมินว่าเป็นการมาที่ถูกต้องแล้ว ใช้วิธีการมาศึกษาข้อมูลของชาวบ้านเพื่อเข้าใจปัญหาชาวนาซึ่งเป็นวิธีที่ดีแล้ว ซึ่งอย่างน้อยที่สุดก็ได้เริ่มรู้จักคน เพื่อจะสานต่อในกิจกรรมครั้งต่อไป
2. ทีมอาสาสมัครมองเห็นว่าตัวตนการพูดคุยครั้งนี้ ไม่ได้มองถึงเรื่องสิ่งแวดล้อมรอบตัว แต่จะเน้นแต่เฉพาะประโยชน์ส่วนตัว
3. เห็นการรวมกลุ่มของชาวนาแถบบ้านหัวป่ายังมีน้อย การแก้ปัญหาที่ยังคิดที่จะพึ่งผู้อื่นจะฝากความหวังไว้กับผู้อื่นมาก
4. การจัดเวทีพูดคุยกลุ่มย่อยในครั้งนี้ ต้องเข้าหากลุ่มชาวบ้านที่ทำอาชีพประมงก่อน หรือกลุ่มที่ทำทั้งประมงและทำนา เพื่อสร้างความเข้าใจได้รวดเร็วกว่า

จากการประชุมสรุปเนื้อหาและประเมินผลทีมอาสาสมัครชาวบ้านได้กำหนดการลงพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจกับกลุ่มอาชีพประมงและทำนาในครั้งต่อไปแถบอำเภอยะเริยะ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการทำมาหากินทั้งสองประเภท โดยกำหนดครั้งต่อไปในวันที่ 2 สิงหาคม 2548

คณิศรา ศรีประสม (บันทึก)

รายงานผลการดำเนินงาน 5 เดือน (กุมภาพันธ์ - มิถุนายน 2546)

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้

กรณีลุ่มน้ำปากพนัง

จากการดำเนินงาน 5 เดือนที่ผ่านมา ทางกรณีลุ่มน้ำปากพนัง ขอรายงานผลการดำเนินงาน กิจกรรม ดังนี้

1.ประชุมเจ้าหน้าที่โครงการและอาสาสมัครชาวบ้าน

วันเดือนปี	กิจกรรม	หมายเหตุ
31 พฤษภาคม 2546	การประชุมประเมินผลงาน ณ มหาวิทยาลัยศรีวิชัย จ.นครศรีธรรมราช	ภาคผนวก 3
5 กรกฎาคม 2546	การประชุมคณะทำงาน ณ อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	ภาคผนวก 3

2.การอบรมเชิงลึกใน 3 พื้นที่เป้าหมายหลัก คือ

(ก) บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่

(ข) บ้านท่าเจ็ญ อ.หัวไทร

(ค) บ้านปากแพรก และ บ้านปากแมง อ.ปากพนัง

3.ศึกษาข้อมูล งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกรณีลุ่มน้ำปากพนัง และมีการทำข้อมูลพื้นฐาน
ของพื้นที่เป้าหมายหลัก ดังรายละเอียดในภาคผนวก

**รายงานประมวลความคิดเห็นจากการติดตามงาน
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ - กรณีลุ่มน้ำปากพนัง
1 กุมภาพันธ์ 2546 - 15 กรกฎาคม 2546**

1. สรุปข้อคิดเห็นและประเมินผลงาน

จากการประเมินงานผู้ทำวิจัยที่ผ่านมาชุมชนในพื้นที่ได้รับรู้เรื่องสิทธิชุมชนมานานแล้ว แต่ไม่สามารถนำมาใช้ได้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ปิตและไม่เคยจัดทำเวทีออกสู่สาธารณะ และเป็นเพียงการจัดทำข้อมูลพื้นฐานชุมชนในช่วงแรกเท่านั้น ซึ่งเป็นเพียงการจัดทำฐานข้อมูลพื้นฐานชุมชนและปัญหาของแต่ละพื้นที่ รวมถึงการสังเคราะห์ เพื่อเลือกพื้นที่หลัก(เป้าหมาย)ในการศึกษาโครงการต่อไป

อีกส่วนเป็นการฝึกทักษะและเน้นการสร้างแกนนำในพื้นที่หรืออาสาสมัคร ให้สามารถเข้ามาทำงานวิจัยได้ด้วยตนเองซึ่งเป็นการพัฒนาให้ชุมชนในพื้นที่สามารถทำงานเองได้ ดังนั้นจึงต้องพัฒนาแกนนำที่เคยเคลื่อนไหวมาก่อนในแต่ละกลุ่มมีส่วนร่วมทำงานด้วยกัน โดยที่ผ่านแกนนำได้พยายามกระตุ้นให้ชาวบ้านทั่วไปออกมาร่วมกิจกรรม แต่ก็ยังจำกัดเฉพาะการมาร่วมชุมชนยื่นหนังสือแล้วก็เวียนหายไป ไม่เข้าร่วมกระบวนการอื่นๆ และแกนนำหลายคนได้สะท้อนออกมาว่ามีความล้าที่จะทำงานต่อไปบ้าง

2. ความสำเร็จของกิจกรรม

ในช่วงของการดำเนินงานนี้ทำให้ชาวบ้านสนใจเรื่องสิทธิมากขึ้น และมีการเก็บข้อมูลชุมชนในพื้นที่ทั้ง 3 อำเภอ เพื่อเลือกพื้นที่เป้าหมายหลัก และร่วมกันวิเคราะห์และสังเคราะห์ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่างๆ รวมถึงการวางแผนการดำเนินงานต่อไปให้สอดคล้องกับการทำงานในพื้นที่

อีกส่วนคือ เมื่อชาวบ้านเริ่มสนใจในด้านสิทธิ จึงอยากให้รัฐเข้ามาร่วมแก้ปัญหา โดยเขาพร้อมที่จะแสดงตัวในประเด็นนี้ด้วย

3. ปัญหาและอุปสรรค

ปัญหาส่วนหนึ่งที่ยังกังวลอยู่คือกลัวว่างานจะไม่เกิดผล เพราะว่าชาวบ้านได้คาดหวังผลที่เกิดขึ้นมามาก ต้องไม่ลืมว่าที่นี่มีหลายหน่วยงานมาเก็บข้อมูล มีทั้ง 6 เดือน 3 เดือน 3 วัน หรือแม้แต่ 1 ปีก็มี และเมื่อได้ข้อมูลไปหมดแล้วก็หายไป เมื่อโครงการสิทธิฯ ได้ลงมาทำงานในพื้นที่

ที่จึงเกิดการถามจากชาวบ้านว่าลงมาแล้วชาวบ้านจะได้อะไรบ้าง เนื่องจากเขาได้เจอกับประเด็นนี้มานานแต่ไม่มีใครที่จะช่วยให้ประเด็นของเขาเป็นประเด็นสาธารณะได้เลย

4. ข้อเสนอแนะ

จากการประสบการณ์ทำงาน มีความคิดเห็น 2 ข้อคือ 1)เรื่องการเก็บข้อมูล 2)การทำงานหรือสิ่งที่เรียกว่าร่วมทุกข์ร่วมสุข

1. การเก็บข้อมูลนั้นเราพบว่า เราควรใช้การเก็บข้อมูลแบบการแลกเปลี่ยนข้อมูล ไม่ใช่การไปถามแล้วให้ชาวบ้านตอบ เนื่องจากชาวบ้านก็จะประเมินคนถามก่อนตอบว่าจะเอาข้อมูลไปทำอะไรหากเอาไปเพื่อค้าขายก็จะได้ข้อมูลอีกระดับหนึ่งที่ชาวบ้านคิดว่าพอแล้ว แต่ในกรณีโครงการสิทธิฯนั้น ไม่ได้มีความหมายแคบแค่นี้

โดยสรุปคือเราแลกเปลี่ยนกันเรื่องสิทธิเพื่อที่จะเข้าใจชุมชนและได้รับข้อมูล เราต้องพร้อมให้ความรู้เรื่องสิทธิกับชุมชน ทั้งเรื่องความเคลื่อนไหวภายนอก องค์การสถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งชาวบ้านจะตื่นตัวมากกับการใช้ช่องทางสื่อสารกับหน่วยงานเช่นคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน

2. ส่วนการทำงานในกรณีนี้ คิดว่าควรเป็นการทำงานที่หมายถึง การร่วมทุกข์ ร่วมสุข โดยที่ผ่านมาโครงการสิทธิฯ จะร่วมช่วยเหลือชาวบ้านทั้งค้นหาข้อมูล เก็บข้อมูล ช่วยค้นหาหน่วยงาน ช่องทางในการแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยที่เราไม่สามารถที่จะแยกได้ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นงานโครงการสิทธิ หรือสิ่งนี้ไม่ใช่หน้าที่ของโครงการฯ เราต้องร่วมทุกข์ร่วมสุขกับชาวบ้านในการทำงานร่วมกันอาจเรียกได้ว่าเป็นรูปแบบ การฝังตัว ก็อาจเป็นได้

ภาคผนวก 3

การประชุมประเมินผลงาน กรณีอุ้มน้ำปากพนัง

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้

วันที่ 31 พฤษภาคม 2546

ณ มหาวิทยาลัยศรีวิชัย จ.นครศรีธรรมราช

เริ่มประชุม 10.00 น.

การประชุมครั้งนี้จัดขึ้นเพื่อประเมินโครงการสิทธิชุมชนที่ผ่านมา 6 เดือน และที่จะทำต่อไปในด้านสิทธิชุมชนของชาวบ้านใน 3 พื้นที่ คือ อ.เชียรใหญ่ อ.หัวไทร อ.ปากพนัง ซึ่งโครงการสิทธิชุมชนนี้เป็นโครงการที่ทำทั่วประเทศ ส่วนในภาคใต้มี 4 จุด คือ กรณีอุ้มน้ำทะเลสาบสงขลา กรณีอุ้มน้ำปากพนัง กรณีป่าต้นเขาพระ กรณีป่าชุมชนสุวรรณภูมิ

โดยการพูดคุยอยากให้พี่น้องเป็นหลักในเวทีต่าง โดยเป็นอาสาสมัครวิจัย คนแรกได้เอาข้อมูลเข้ามาดู และวางแผน 2 ปีครึ่ง เป็นการอบรมเชิงลึกในการวิจัยจาก 3 พื้นที่จาก 3 อำเภอ โดยได้คัดเลือก 3 พื้นที่หลักคือ 1)บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ 2)บ้านท่าแซะ อ.หัวไทร 3)อ.ปากพนัง ได้มีการเลือกมาแล้ว 2 พื้นที่ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นของการตัดสินใจว่าจะเอาพื้นที่ไหน ระหว่าง ปากแพรก และ ปากเมง ซึ่งก็จะมีการศึกษาต่อเพื่อตัดสินใจ

สรุปข้อมูลพื้นฐาน อ.เชียรใหญ่

ชาวบ้านใน อ.เชียรใหญ่ มีวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพในหลายด้านด้วยกัน แต่เนื่องจากได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐ จากการทำโครงการรัฐโดยเปลี่ยนน้ำเค็มเป็นน้ำจืด ทำให้วิถีชีวิตของการทำนาตาลจากลดลง เนื่องจากเมื่อไม่มีน้ำตาลก็จะขาย

ในส่วนของการประมงใน อ.เชียรใหญ่ มีชาวประมงประมาณ 200 ครัวเรือน รายได้ประมาณ 200-800 บาท/วัน และต่อมา อาชีพนี้ก็ได้รับผลกระทบไป

และส่วนของอาชีพการทำนาข้าวก็มีผลกระทบเช่นกัน เนื่องจากเมื่อมีโครงการเกิดขึ้นได้มีการปิดประตูน้ำ ระดับจากล้นคลองลดลงจากระดับพื้นที่นาประมาณ 40-50 เซนติเมตร เพราะฝนธรรมชาติตกมาเล็กน้อยเท่านั้น ทำให้น้ำไม่เพียงพอ สาเหตุมาจากการทำนาเดี่ยวนี้ต้องใช้เครื่องมือทุ่นแรงด้วย และกลายเป็นพื้นที่นาที่กว้างประมาณ 3-4 พันไร่แล้วในขณะนี้

อาชีพการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ทางกรมชลประทานได้กำหนดคลองน้ำจืด-น้ำเค็ม โดยชาวบ้านไม่ได้รับทราบ ซึ่งกรมชลประทานไม่ได้ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม อยู่มาทางกรมชลฯ ก็กำหนดมาว่า

ตรงไหนเป็นพื้นที่น้ำจืด และตรงไหนเป็นพื้นที่น้ำเค็ม และในที่มีน้ำจืดได้มีผลบังคับใช้ในวันที่ 1 ตุลาคม 2542 จนบัดนี้ เกษตรกรก็ยังไม่สามารถทำได้

จากการศึกษาในระยะ 5 เดือนที่ผ่านมา เรากำหนดให้ ค.บ้านเนินเป็นพื้นที่สำรวจหลัก และจากการสำรวจใน 10 ตำบลใน อ.เจ็หวใหญ่ นั้น ค.บ้านเนินได้รับผลกระทบมากที่สุด ค.โพธิ์หมากมีผลกระทบในบางส่วน

ที่ไม่มีผลกระทบคือ พื้นที่ ค.หลวงพระบาง อ.เจ็หวใหญ่ ถ้าถามว่าได้ผลประโยชน์จากโครงการนี้มากแค่ไหน ชาวบ้านในพื้นที่นั้นบอกว่าการใช้น้ำได้ได้ในฤดูฝนเท่านั้นเอง เมื่อเข้าช่วงฤดูแล้งเกษตรกรก็ไม่ได้ใช้น้ำนั้นอีก

ใน ค.บ้านเนินมี 10 หมู่บ้านและเป็นตำบลที่มีผลกระทบมากที่สุด มีเกษตรกรทำนา 2 หมู่บ้าน คือ ม.4 และ ม.10 อีก 8 หมู่บ้านไม่มีการทำนาเลย เหตุผลคือ 1) น้ำท่วมไม่สามารถทำได้ 2) การทำนาไม่คุ้มทุน ไม่สามารถเลี้ยงชีพได้

สรุปข้อมูลพื้นฐาน อ.หัวไทร

ในอำเภอหัวไทร เป็นแม่ของนาข้าว มีทั้งหมด 11 ตำบล โดยจัดมีนาข้าว และนาทุ่ง ในบริเวณเกาะเพชรกับท่าขอมเป็นพื้นที่ สภาพเมื่อก่อนเป็นที่สมบูรณ์มาก ต่อมาวิถีชีวิตก็เปลี่ยนไปหมด ตอนนี้ท่าขอมไม่ค่อยมีคนทำนา เนื่องจากน้ำที่ผ่านมีน้อย เพราะคลองหลักอยู่ไกล และจะเป็นน้ำกร่อยมาก

สภาพปัญหาอีกอย่างคือ คั้นจาก จากมีจากธรรมชาติทั้งหมด จากเขตหัวไทรถึงคลองปากแพรก เมื่อก่อน จาก ใช้น้ำธรรมชาติ แต่ตอนนี้พอเป็นน้ำเค็มปัญหาคือไม่ได้ เนื่องจากมีเชื้อโรคมากในน้ำ

หลักๆ คือ เรื่องการสร้างเขื่อน คือ ทำให้น้ำเป็นน้ำเค็ม เมื่อศึกษากับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เขาบอกว่าทำแล้วได้กำไรมาตลอด แต่เมื่อคุยกับชาวบ้านตอนนี้ที่สืบมาจากการคุยกับชาวบ้าน ต้องจ่ายค่าปุ๋ย ค่ายา ไม่ได้กำไร หรือถ้าได้จริงๆ ก็น้อยมาก ไม่ค่อยจะคุ้มทุน

การทำนาข้าว การผลิตข้าวได้ 1,740 บาท/ไร่ ไม่รวมค่าแรงงานหรืออุปกรณ์การเกษตร ข้าว 3 ถึง 4 70 บาท เป็น 270 บาท แล้วยังได้ 350 บาท ค่าปุ๋ย 1 กระสอบ 430 บาท ค่าหว่าน 1 กก. 80 บาท รวมต้นทุนแล้ว ดูแล้ว ชาวบ้านก็ขาดทุน

เมื่อมาดูจากการพัฒนาของรัฐ ส่งผลกระทบอย่างหนึ่งคือ ไร่นาสวนผสม ผมเคยได้คุยกับเกษตรกรอำเภอว่า ที่ผลิตภาคคือ การเอาต้นที่ปลูกพืชผักไว้นอก แล้วเอาน้ำไว้ตรงกลาง แล้วก็จะตกกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ตกกับวัว ตะกอนจะตกลง และโดยธรรมชาติการทำนาของชาวบ้านจะมีการเผา

จึงข้าว แต่เมื่อเกิดไ้ร่นาสวนผสมชาวบ้านก็ไม่สามารถเผาจึงได้ เพราะมีผลกระทบกับไ้ร่นาสวนผสมจึงไม่สามารถเผาจึงได้

ปัญหาคือ การขุดลอกคลอง ปัญหาการขาดน้ำ การทำเคลื่อนเกิดปัญหาน้ำเค็ม ปัญหาน้ำท่วม นาข้าว และระบบนิเวศเปลี่ยนไป เป็นพื้นที่ที่เป็นไ้ร่นา น้ำเค็ม น้ำจืด ส่วนใหญ่ทำนาทุ่ง ระบบนิเวศเดิมเป็นน้ำเค็ม แต่ปัจจุบันเป็นน้ำจืดน้ำเค็ม เพราะปากคลองถูกปิด เป็นน้ำกร่อยแล้ว

ปัญหาอำเภอปากพนัง

ในส่วนของปากพนังเราได้มีการจัดเวที รวมแล้ว 11 ตำบล และมีแผนที่ที่จัดทำไฟกัฏฐ์ และเราสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ แลวนางกะพง มีพื้นฐานการทำนา ไม่เห็นผลกระทบที่ชัดเจนมากนักเนื่องจากทำนาในราคาข้าวต่ำ ในแง่ของป่าระกำมีปัญหาในเรื่องของการปิดน้ำ มีปัญหาเรื่องการจัดการน้ำ

จุดที่เป็นพื้นที่ที่มีปัญหาค่อนข้างซับซ้อน ได้รับผลกระทบจากเขื่อนคือ ปากแพรก บ้านเพ็ญ บางพระ และนาแอบบ้านใหม่ หูล่อง และปากพนังฝั่งตะวันตก

กลุ่มแรก มีปัญหาเรื่องระบบนิเวศ ปัญหาจากน้ำกร่อย น้ำจืด ส่งผลเรื่องชาวประมงขนาดเล็ก และพวกที่ทำป่าจาก เนื่องจาก ดันจากตาย

ในส่วนของคลองน้อย คลองกระปิต ปัญหาน้ำท่วมขัง เพราะบริเวณนี้เป็นแอ่งกระทะ ในพื้นที่ตอนกลาง น้ำท่วมขังตลอดปี การส่งเสริมของรัฐเรื่องไ้ร่นาสวนผสมไม่ได้ผลตามต้องการ ที่สำคัญคือ ถ้าถามชาวบ้านว่าจะกลับมาทำนา ก็จะทำได้แล้วเนื่องจาก ที่นารกร้างมานาน หญ้าขึ้น น้ำท่วมขัง เนื่องจากน้ำไม่ไหลเวียน

ส่วนนาแอบบ้านใหม่ หูล่อง เป็นบริเวณที่สร้างเขื่อน ครึ่งนี้เห็นผลกระทบค่อนข้างชัด โดยส่งผลกระทบต่อชาวประมงและผู้ที่ทำนาทุ่ง ส่วนปากพนังฝั่งตะวันตกจะเป็นกลุ่มประมงในทะเลจะได้รับผลกระทบ

ดังนั้นถ้าดูในพื้นที่ ค.ปากพนัง มีปัญหาค่อนข้างหนักประมาณ 7-8 ตำบล พื้นที่ที่ชาวบ้านจะสามารถระบุได้ชัดว่ามีปัญหาอะไร ประมาณ 2-3 ตำบล

ในแง่ของการจัดเวทีไฟกัฏฐ์ เห็นได้ชัดที่สุดคือ ค.ปากแพรก ชาวบ้านกลุ่มประมงให้ความสนใจค่อนข้างชัด และกลุ่มนาทุ่ง แต่ชาวบ้านก็เข้ามาเคลื่อนไหวยังไม่ชัดเจน เนื่องจากตอนแรกเราเลือกเป็นกรณีศึกษา ชาวบ้านเสนอที่จะเข้าร่วมศึกษา แต่เมื่อผ่านกระบวนการทดสอบ ขวนมาร่วมประชุมหลายครั้งก็ไม่ค่อยเนื่องเลอียดังคำถามอยู่ระหว่างการเลือกปากแพรกกับบ้านเพ็ญ

ภาพรวมเฉพาะ ปากพนัง 11 ตำบล ทำให้เกษตรกรทั้งสิ้น 32 ตำบล จะเห็นได้ว่าถึงที่เป็น
โจทย์สำคัญ คือการตั้งคำถามที่ว่า ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนจริงหรือไม่ จากการทำ
โพลสรุปประมาณ 70% ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากเขื่อน ส่วนที่เหลือคือบริเวณปากพนังแถบ
ป่าระกำ และคอนบน ยังไม่บอกปัญหาชัดเจนเนื่องจากมีการทำนาข้าวอยู่ แต่คำถามว่าได้ประโยชน์จาก
เขื่อนหรือไม่ บอกไม่ได้ชัด

อีกกลุ่มคือแถบบ้านทรายขาว บริเวณ 2 ฝั่งของคลองชะอวด - แพรกเมือง ณ วันนั้นก็กำลัง
รอว่าเมื่อไหร่คลองนี้จะเสร็จเพื่อใช้ประโยชน์จากน้ำจืดคลองสายนั้น ถ้าถามว่าได้รับผลกระทบ
ไหมเขายังมองไม่ถึง ถ้าถามว่าจาก 32 ตำบล นั้น 70% สะท้อนถึงปัญหาที่ได้รับ

พื้นที่มีปัญหาดินแฉะ น้ำไม่แห้ง เป็นปัญหาให้ทำนาไม่ได้ เป็นปัญหาจากน้ำขัง ปัญหาอีก
อย่างคือการลอกคลอง ก่อนมีการปิดเขื่อนใหม่ๆ ได้เกิดฝักคบขนา เกิดจากน้ำหนัก หันลงไปเรื่อยๆ
และฝักคบขนาโตเร็ว น้ำเน่าเสีย และเมื่อตอนที่ยังไม่ปิดเขื่อนน้ำไม่ได้เน่าและไม่เหม็น เพราะไม่มี
การหมักของน้ำ และฝักคบขนา และตอนนี้เน่าเน่า และคืบมากลงไปไม่ได้ ระบบนิเวศเสียหาย

สรุปได้ว่า อาชีพหลักในปากพนังมี 5 อาชีพ คือ รับจ้าง นาทุ่ง นาข้าว ป่าจาก ประมง(ซึ่ง
ประมงมี 3 อย่างคือ ประมงในอ่าวปากพนัง ในคลอง และในทะเล)

ปัญหาที่พบ คือระบบน้ำ เกิดจากการปิดเขื่อน และจากโครงการพระราชดำริ และปัญหา
จากการพัฒนาของรัฐ

วิเคราะห์และประเมินงาน

โครงการนี้ทำให้มีแนวคิด 2 กลุ่มในพื้นที่คือ 1)แนวคิดการสนับสนุน 2)ไม่เห็นด้วยกับ
โครงการ

ในกรณีเขื่อนที่เกิดถ้าหากไม่มีนาทุ่ง ก็จะไม่เกิดเขื่อน เพราะปัญหามาจากการแยกน้ำนาทุ่ง
กับนาข้าว ทำให้เกิดโครงการนี้ และเมื่อตั้งแล้วก็มีผลกระทบทั้งหมด ทั้งนาทุ่ง นาข้าว และรัฐก็ไม่
ค่อยเปิดรับฟัง ดังนั้น เราควรรหาข้อมูลที่เป็นหลักฐานในเชิงวิชาการเพื่อแจกในเวทีสาธารณะให้ชาว
บ้านและนักวิชาการ ได้เห็น

สิ่งที่จะให้มีน้ำหนักคือ

1. กลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มที่มีต่อวิถีชีวิต ให้เราหาจากกลุ่มคนทั้ง 2 กลุ่ม โดยให้มีการวิจัยเชิง
ปริมาณมาด้วยเพื่อให้เกิดการเปรียบเทียบในรูปแบบของตัวเลข พร้อมไปกับเชิงคุณภาพ เพื่อให้ข้อ
มูลจาก 2 ฝ่ายมาโต้ตอบกันให้ชัดเจน และผมคิดว่าไม่นาน โครงการนี้ก็จะต้องเปิดประตูน้ำ

2. ในขณะที่เราทำเรื่องสิทธิชุมชน เราต้องขยายความให้ชาวบ้านเข้าใจด้วยว่า เรามีสิทธิตรงไหนบ้างตามกฎหมายในเรื่องสิทธิชุมชน เพิ่มเติมในเรื่องการวิจัยสิทธิชุมชน ควรเน้นในเรื่องการสื่อสารด้วย เพื่อให้เข้าใจขึ้นในการสื่อสาร 2 ทาง

อาจารย์อาคม ได้กล่าวต่อ ว่า จากการที่ผมได้รับรู้เรื่องมีโครงการพระราชดำริฯ มาตั้งแต่ต้น ในเรื่องการสร้างประตุน้ำจากโครงการประทุนที่ อ.หาดใหญ่ และจากนั้นได้ห่างหายไปจากงานนี้มานาน และจากการอ่านรายงานที่สรุปมาแล้วนั้น ทุกพื้นที่ลงความเห็นตรงกันว่า ต้องเปิดเขื่อน เนื่องจากคนในพื้นที่ได้รับผลกระทบจำนวนมาก แต่อย่างไรก็ตามการที่จะตัดสินใจว่าโครงการนี้ดีหรือไม่ ยังไม่เพียงพอถึงขณะนี้เนื่องจากยังไม่เสร็จโครงการ ทางออกผู้ได้รับผลกระทบคือ ผู้วิจัยต้องสร้างเครือข่ายให้แน่นหนามากกว่านี้ และผมเชื่อว่ารัฐไม่ยอมรัฐท่าน หากท่านแค่เพียงยื่นหนังสืออย่างเดียว เพราะเขานั่งอยู่ที่โต๊ะเท่านั้น เขาจะไม่มีความเข้าใจ เขาจะได้รับแค่เพียงจำนวนตาราง คำนวณปริมาณตามลำดับ

และการวิจัยเป็นเรื่องที่จำเป็นในขณะนี้ ไม่มีโครงการไหนที่เลื่อนลอยโดยไม่มีการวิจัยอีกต่อไป เพราะเป็นการลดความเสี่ยงของแต่ละชนิด เพื่อให้เกิดความเชื่อถือ และคนในท้องถิ่นที่จะให้ข้อมูลได้ก็แท้จริง

ฉะนั้นการวิจัยจะเป็นตัวที่จะชี้ให้เห็นจริง โดยมีรูปภาพประกอบ ตัวอย่างประกอบ และโดยการรวมตัวที่เป็นธรรมชาติเป็นสิ่งที่ดีที่สุด มีอำนาจในการต่อรองได้ดีที่สุด ถึงสำคัญคือ เราต้องมีการรวมตัวกันจริง

การวิจัยนั้น ต้องมีการเจาะลึกเป็นรายกรณี จะเป็นการเรียกร้องให้เห็นจริง โดยใช้ทั้งปริมาณและคุณภาพเพื่อให้เห็นข้อเท็จจริงด้วยตัวเอง โดยมีการเข้าไปคลุกคลีกับชาวบ้านอย่างชัดเจน และการวิจัยที่สังเคราะห์มาแล้วนี้ คิดว่ายังมีความเบาบางอยู่ เช่น ไม่ได้ระบบเจาะลึกเป็นรายบุคคลว่าเป็นใครบ้าง ไม่ได้เจาะจงเป็นเรื่องราว ข้อมูลที่ได้มานี้ ผมขอเสนอแนะว่ายังมีน้ำหนักไม่เพียงพอ ควรสังเคราะห์มาเพียงข้อมูลสำคัญๆ เท่านั้นและสันกระทัดรัด

ผมขอเสนอแนะ ให้นำเฉพาะส่วนที่ชัดๆ มาเพียงไม่กี่หน้า โดยมีทั้งเชิงปริมาณ และคุณภาพมาด้วย เช่น การเอาเรือขวางคลองอาจมีการมีรูปประกอบให้เห็นชัดด้วยเช่นกัน

และนักวิจัยเราต้องลงดูข้อมูลอย่างชัดเจน และถ้าเรายังไม่แน่ใจในข้อมูลเราต้องกลับไปดูใหม่อีกรอบเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนอีกครั้ง เพราะการวิจัยข้อมูล แต่ครั้งไม่มีใครที่จะให้ได้หมดในครั้งเดียว และจากเอกสารที่ผมอ่าน ผมคิดว่าหากให้ผมตั้งชื่อ จะใช้ชื่อว่า "น้ำท่วมปาก" เพราะน้ำท่วมทั้งบนเขื่อนและล่างเขื่อน ของปากหมิง (เปรียบเสมือนกับน้ำท่วมปากพูดอะไรไม่ได้) เนื่องจากมีประ โยชนาได้เข้ามาเกี่ยวข้องเช่นกัน

ข้อมูลนี้มีการพูดซ้ำซ้อน ขาวเกินไป และควรมีการสังเคราะห์ใหม่ และมีภาพประกอบเพื่อให้เห็นภาพจริง และนักวิจัยต้องมีความชัดเจนอย่างยิ่ง และมีความพยายามที่จะค้นหา นักวิจัยต้องรู้จักการถอดรหัสและต้องเข้าถึงชาวบ้านให้ได้ เช่น กรณีที่มีปลาตาย ก็ควรถ่ายรูปมาให้เห็นชัดๆ ต้องใช้วิธีการสร้างจิตสำนึกร่วมกันเพื่อให้ได้งานวิจัยที่ดีจากกลุ่มอาชีพต่างๆ

และในการกล่าวถึงคุณสมบัติของน้ำหรือบางอย่าง ต้องมีการอธิบายคุณลักษณะที่ชัดเจน เช่น คำว่า “น้ำคม” หมายถึงอะไร มีความหมายว่าอย่างไร ต้องมีคำอธิบายได้เข้าใจง่าย

ประเด็นที่เสนอให้มีข้อมูลที่ชัดเจน และประเด็นงานเคลื่อนไหว บางครั้งมีปัญหาเรื่องที่ไม่อยากจะลงลึก แต่อยากเคลื่อนไหวเลย ซึ่ง 2 อย่างนี้ไปกันไม่ได้ เราต้องเอาหน้าที่ของแต่ละส่วนมาทำตามหน้าที่ไปพร้อมๆ กัน คือ หน้าที่ของนักวิจัยก็ทำหน้าที่วิจัยไปโดยเอาข้อมูลมาเรียบเรียงให้น่าเชื่อถือได้ ส่วนคนที่เคลื่อนไหวก็เคลื่อนไหวไปได้เลย โดยการทำไปพร้อมๆ กันได้เลย และต้องมีการบันทึกปรากฏการณ์ไปด้วยโดยมีลายลักษณ์อักษร สิ่งเป็นสิ่งที่สำคัญมาก

เมื่อคนที่เคลื่อนไหว ได้แสดงออกมาเป็นพฤติกรรม นักวิจัยก็ต้องส่วนนั้นมาทำหน้าที่วิจัยได้ให้เห็นว่ามีความเคลื่อนไหวอย่างไร ขนาดไหน จากอะไร และจะมีแนวทางอย่างไรต่อไป

ในความคิดของหมกก็คือ งานวิจัยคือคำตอบ ส่วนการเคลื่อนไหวคือการกระทำที่ให้เห็นเกิดการวิจัยและการแสดงออกถึงความเคลื่อนไหวและปัญหานั้นๆ

สรุป สิ่งสำคัญคือ ต้องมีการสร้างเครือข่ายให้เข้มแข็งมากขึ้น โดยการรวมตัวของชาวบ้าน และทำให้เป็นงานสาธารณะให้ได้ และนักวิจัยต้องอยู่กับข้อมูลอย่างจริงจัง และเจาะลึก และพยายามเอาข้อมูลมารวบรวมให้มีน้ำหนักมากที่สุด และมีการทำและทบทวนหลายๆ ครั้งเพื่อให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น และนักวิจัยต้องคลุกคลีกับงานข้อมูลและชาวบ้านอย่างเต็มที่ และนำข้อมูลที่ได้อธิบายเรียบเรียงให้มีน้ำหนัก และต้องมีการบันทึกในทุกปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

ควรจะแยกวิจัยโดยแบ่งเป็นกลุ่มอาชีพ ในแต่ละอาชีพ เพื่อให้มีน้ำหนักขึ้น โดยทำเป็นประเด็นๆ โดยดูจากในแต่ละพื้นที่ว่ามีอาชีพอะไรที่เด่นที่สุด หรือมีกี่อาชีพ และแยกทำเป็นอาชีพ เพื่อให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น

ควรมีการสร้างเครือข่าย หาแนวร่วม เพื่อการประสานจะทำให้มีกำลังใจ ทำให้เป็นประเด็นสาธารณะได้ง่ายยิ่งขึ้น

ประเมินงาน โดยอาจารย์สมบูรณ์ (ในเอกสารประกอบการประชุม)

สรุปประเด็นปัญหา ใ้ให้ประเด็นมา 15 ข้อ และในแง่ของเนื้อหาชาวบ้านได้สรุปครบถ้วนแล้ว และในด้านสังคมชัดเจน

ข้อเสนอแนะที่จะทำคือ คือ การทำแผนที่ประกอบน่าจะชัดเจนขึ้น และได้เตือนมาว่า การที่จะเสนอให้รัฐทำอะไร ต้องทำอย่างระวัง เพราะประเด็นที่เรเสนออาจทำให้มีคนเอาไปทำโครงการทันที และอาจจะทำให้เกิดผลเสียได้ และได้เลี่ยงจากการใช้คำว่า โครงการพระราชดำริ เป็นโครงการผู้นำปากพั่นแทน

ประเด็นอื่นๆ เป็นข้อเสนอของการเขียนรายงานวิจัย
ประเมินงาน โดยอาจารย์ยะ (มีในเอกสารประกอบการประชุม)

1. เสนอให้สร้างเครือข่ายความร่วมมือให้มากขึ้น
2. สร้างกลไกสิทธิเสรีภาพของประชาชน(การเชื่อมโยงรัฐธรรมนูญจากชาวบ้าน) โดย ต้องดูว่าเรื่องที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญอะไรบ้างที่เชื่อมโยงกับชาวบ้าน และต่อมากำหนดว่าจะทำให้ชาวบ้านเข้ารัฐธรรมนูญอย่างไร และจากนั้นเริ่มหารูปแบบการทำงานโดยใช้รัฐธรรมนูญประกอบ แล้วสรุปมาผลเป็นอย่างไร และหากคิดก็ให้เราเริ่มทำใหม่

สรุปข้อมูลพื้นฐาน ค.บ้านเนิน

อศิศธรรมชาติสมบูรณ์ รายได้ของชาวบ้านน้อย รายจ่ายไม่ค่อยมี อยู่ได้โดยไม่ต้องซื้อกิน แต่ในปัจจุบันน้ำในคลองไม่ไหลขึ้นลงเหมือนเดิม นาเริ่มมีหญ้ามาก ส่วนใหญ่อยู่ติดทำนาข้าว และปัญหากระทบมาจากการสร้างเขื่อน และปัจจุบันมาการทำนาทุ่งกันมาก

ความสัมพันธ์ของชุมชนยังมีการช่วยเหลือกันเหมือนเดิม มีคลองเชื่อม โยงกัน ได้ทุกด้าน
มีแม่น้ำสาขาไหลผ่านทุกหมู่บ้าน น้ำสะอาด เมื่อน้ำเต็มในเดือน มี.ค.-พ.ค. น้ำจะเค็ม และกร่อยในช่วง พ.ค.-พ.ย. และน้ำจืดช่วง พ.ย.- ม.ค. และช่วงน้ำจืดจะมีวัชพืชเข้ามา และเมื่อน้ำไหลเวียนวัชพืชก็จะออกไปด้วย ทำให้มีความหลากหลายของอาชีพ

ปี 2530 ชาวบ้าน ได้เริ่มมีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น
2542 น้ำทุกสายเต็มไปด้วย ผักตบชวา มีหน่วยงานมาช่วย กำจัด แต่ไม่หมด ทำให้น้ำในคลองเริ่มขุ่น และเริ่มคัน ไม่สามารถนำน้ำมาใช้ได้ และบางช่วงชาวบ้านต้องซื้อน้ำมาใช้

บ้านในอดีตจะอยู่ริมคลอง การคมนาคม ใช้เรือ ปัจจุบันมีคลองเข้าใจ และสร้างบ้านโดยยึดแนวถนนเป็นแนวยาว และใช้รถเป็นเส้นทางคมนาคม

ทรัพยากรดินตอนนี้มีการเสื่อมสภาพ เนื่องจากการใช้ปุ๋ยมาก ปลูกพืชได้ไม่มีเหมือนอดีต
ปัจจุบันหน่วยงานของรัฐเข้ามาจัดการเรื่องน้ำ

ชาวบ้านมีอาชีพ ทำนาข้าว น้ำตาลจาก เอ็นใบจาก ประมงพื้นบ้าน ในอดีตทำนาปี ใช้วัวไถ
คันทุ่นดำ และปัจจุบันราคาข้าวตกต่ำ และต้นทุนการผลิตสูงจึงมีการทำนาค้น

การทำน้ำตาลจาก จะทำหลังจากเสร็จจากการทำนา อดีตจาก 2 ไร่ ได้น้ำตาล 2 ปี๊บ ราคา น้ำ
ตาลปี๊บละ 120 บาท/วัน และปัจจุบันได้แปรสภาพเป็นบ่อเลี้ยงกุ้ง และไม่คุ้มต่อการทำ

การทำประมงจะมีการทำในคอนเอ็นหรือเสร็จจากนา โดยหาในลำคลอง

ปัญหาด้านเศรษฐกิจ คือ รายได้ไม่พอจากการประกอบอาชีพ ราคาผลผลิตตกต่ำ

ปัญหาสิ่งแวดล้อม ดินเสื่อมสภาพ และเสื่อมมาจากโครงการของรัฐ และจากชาวบ้านด้วย
บางส่วน และปัญหาจากการปิดเขื่อนทำให้น้ำไม่ไหลขึ้นลง และเกิดปัญหาน้ำเสีย ผักตบเพิ่มขึ้น

จากการสัมภาษณ์นายแปลก หับช่วย อายุ 91 ปี หมู่ 5 ค.บ้านเนิน ดังนี้

สภาพพื้นที่ เป็นหมู่บ้านเล็ก 45 ครัวเรือนประชากร 250 คน มีชีวิตเป็นอยู่แบบเศรษฐกิจพอ
เพียง ใช้ระบบเครือข่าย และปัจจุบันมีการค้นคว้าโดยไม่มีการพึ่งธรรมชาติมากนัก และมีการใช้
เทคโนโลยีในการประกอบอาชีพ และมีระบบเครือข่ายเหมือนเดิม

อาชีพในอดีต หาปลาในลำคลอง ประมงชายฝั่ง เอ็นจาก ทอผ้า ปัจจุบัน ทำนาทุ่ง ไร่นาสวน
ผสมบ้างบางส่วน

ความสัมพันธ์ อดีตในระบบเครือข่าย ในปัจจุบันเป็นแบบพี่น้องไม่พึ่งพิงกัน

วัฒนธรรมอดีต มโนราห์ รำน้ำผู้ใหญ่ รับจ้าง สะบ้า ทำขนมพอง ประเพณีชักพระ

วัฒนธรรมปัจจุบัน มีชักพระ ทำบุญเดือนสิบ

ภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่ม มีธรรมชาติต้นลำพูขึ้นตาม 2 ฝั่งคลอง

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน จะตั้งอยู่ตามริมน้ำ หันหน้าเข้าหาดอนหรือลำคลอง แต่ใน
ปัจจุบันจะเป็นบ้านไม้ กงทน หลังคากระเบื้อง หันหน้าเข้าดอนแทนการหันหน้าหาดลำคลอง

การสัญจรสมัยก่อนใช้การเดินทาง หรือทางเรือ แอว เรือยนต์ เรือใบ และปัจจุบันในรถในการ
เดินทาง

การสาธารณสุข อดีตใช้ยาต้ม ยาสมุนไพร

มีประเพณีการแข่งขันเรือ เดือนสิบ และมีการนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่

การปกครองท้องถิ่น มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลในหมู่บ้าน

โครงการปากพนังไม่สามารถให้ประโยชน์กับชาวบ้านได้ แต่สามารถให้ประโยชน์จาก
นาชุมชนเท่านั้น

มีการจัดตั้งกลุ่มกองทุน เช่นกองทุนหมู่บ้าน ช่วยเหลือสมาชิกที่มีความเดือดร้อน และมีความเข้มแข็งในกลุ่มอาชีพ

อดีตมีการประกอบอาชีพชาวประมงชายฝั่ง ทำนา ทอผ้า แต่ปัจจุบันมีการทำนาทุ่ง รับจ้าง

ข้อเสนอแนะต่อการเก็บข้อมูลของอาสาสมัครในพื้นที่

การวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์นั้น ผู้วิจัยต้องมีความรู้เบื้องต้นอย่างน้อย 3 ศาสตร์ ต้องเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

- 1) ประวัติศาสตร์ เช่น ที่มา ฯลฯ
- 2) คติชนวิทยา คือ คติแปลว่าความเชื่อ คติชนวิทยาแปลว่าความเชื่อจากคนๆ นั้น และ
- 3) วิทยาศาสตร์ หลังจากนั้นมาตรวจสอบทางวิทยาศาสตร์เพื่อหาความน่าจะเป็น ตั้งแต่อดีต ถึงปัจจุบัน และอนาคต

เหตุผลที่จะต้องรู้ประวัติความเป็นมาของชุมชน เพื่อให้เรารู้ว่าในแต่ละพื้นที่มีที่มา ที่ไปอย่างไร เพื่อจะช่วยให้การทำนายว่าพื้นที่นั้นจะเป็นอย่างไร เพื่อเป็นฐานในความคิด

เช่น การที่เรารู้จักใครสักคน เราไม่สามารถตัดสินเขาด้วยหน้าตาเพียงอย่างเดียว เพราะคนมี 2 ด้าน การที่จะรู้ว่าจะดีหรือไม่เราต้องตรวจสอบให้ลึกก่อน เหมือนการเข้าไปในบ้านคนๆ หนึ่งเข้าไปในห้องรับแขกก็จะมีการประดับอย่างสวยงาม แต่เราไม่สามารถตัดสินได้ว่าเขาเป็นคนอย่างไร เราต้องพยายามที่จะเข้าไปดูไปถึงห้องครัวว่าเป็นอย่างไร

การที่จะเข้าถึงชุมชน โดยมี 2 ด้าน คือ

- 1) กายภาพ (คือรูปร่างหน้า) และ
- 2) จิตภาวะ ทางด้านจิตใจ

โดยทั่วไปนักวิจัยจะเข้าถึงได้แค่ห้องรับแขกเท่านั้น

การวิจัยมี 2 แบบ คือ

- 1) การวิจัยเชิงคุณภาพ
- 2) การวิจัยเชิงปริมาณ

เราต้องเข้าไปค้นให้พบว่าเป็นอย่างไร เช่นการวิจัยเรื่องมนุษย์ ต้องหนักไปในด้านเชิงคุณภาพ ถ้าการวิจัยเชิงคุณภาพต้องมีการลงภาคสนามด้วย

นักวิจัยต้องเข้าใจในคำถามหลักที่เราถามไปเพื่ออะไร เป็นคำถามหลัก เราก็จะสามารถแตกคำถามเพื่อเชื่อมโยงในส่วนต่างๆ ได้ นักวิจัยต้องเป็นผู้ที่ขยันเก็บคำถามและคำตอบที่ได้มาในทุกประเด็นที่เชื่อมโยงกันด้วย ไม่ว่าจะเกี่ยวข้อหรือตรงกับที่เราถามอยู่หรือไม่

ปิดการประชุม 17.00 น

อัครอน ประดุกา (บันทึก/พิมพ์)

หมายเหตุ : เอกสารประกอบการประชุม

1. การพัฒนาที่ก่อให้เกิดปัญหา : กรณีการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
2. ข้อเสนอแนะของ อ.ปิยะ
3. Comment รายงาน : กรณีการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง (อ.สมบูรณ์)
4. การศึกษาข้อมูลชุมชน (โจทย์)
5. “คน 4 น้ำ” วิบากกรรมจากการพัฒนาของรัฐ
6. เลียงคนคลอง “นั่งร้องไห้”

เอกสารประกอบพระปฐมไตรปิฎก ๓๖๓ กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่
วันที่ ๓๑ พ.ค. ๕๖

①

พ. ม. เจริญชัย ๗๖๖๖๖ จ. นครราชสีมา

การพัฒนาที่ก่อให้เกิดปัญหา : กรณีการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

มณีนันท์ นิตราปราสาทและ
ตฤณ สุขานวล

- 1 -

ลักษณะทั่วไปของลุ่มน้ำปากพนัง

ลุ่มน้ำปากพนังมีพื้นที่กว้างใหญ่กินพื้นที่ประมาณ 1.7 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 26.64 ของพื้นที่ทั้งหมดของนครศรีธรรมราช โดยมีแม่น้ำปากพนังเป็นแม่น้ำสายหลักและลำคลองสาขา จำนวน 119 สาย รวมความยาวทั้งสิ้นประมาณกว่า 700 กิโลเมตร^๑ แม่น้ำปากพนัง มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาบรรทัด เขตตำบลวังอ่าง อำเภอชะอวด บริเวณรอยต่อพื้นที่ 3 จังหวัด คือ ตรัง พัทลุง และ นครศรีธรรมราช พื้นที่ตอนบนของลุ่มน้ำปากพนังส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เทือกเขา เนินเขา และพื้นที่ดอน มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 15 - 50 เมตร มีลำน้ำสาขาไหลลงมารวมกับแม่น้ำปากพนังหลายสาย เช่น คลองลาไม ห้วยถ้ำพระ คลองกุ่ม คลองข้อง คลองโคกยาง คลองเสาธง คลองชะเมา คลองบางไทร เป็นต้น ซึ่งเป็นแหล่งต้นตุน้ำของแม่น้ำปากพนัง การไหลผ่านของลำน้ำเหล่านี้ ก่อให้เกิดพื้นที่ตะกอนล้นน้ำหรือลานตะกอนพักน้ำ (Flood plain or low terraces) สภาพทางภูมิศาสตร์เกิดจากพื้นที่ตอนบนของลุ่มน้ำลงมาจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือ สภาพพื้นที่จะค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นพื้นที่ลูกคลื่นลอนลาดและลอนชัน (Undulating terrain and rolling terrain) ถัดมาจะเป็นพื้นที่ตอนกลางของลุ่มน้ำมีสภาพพื้นที่ค่อนข้างเรียบ มีความสูงจากระดับน้ำทะเลระหว่าง 5 - 10 เมตร โดยเป็นพื้นที่ช่วงต่อกับที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล พื้นที่ตอนปลายของลุ่มน้ำเป็นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล ประกอบด้วยพื้นที่ที่น้ำทะเลเคยขึ้นถึง และพื้นที่พรุ จนไปจรดสันทรายและหาดทรายชายทะเล ซึ่งทอดตัวเป็นแนวยาวตั้งแต่แหลมตะลุมพุกทางตอนเหนือไปจนจรดเขตอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ทางตอนใต้^๒

สำหรับระบบนิเวศน์ของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังนั้น กล่าวได้ว่าการจัดความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรป่าไม้ แหล่งน้ำ และชายฝั่งทะเล โดยในส่วนของพื้นที่ป่าในเขตลุ่มน้ำนั้น มี

^๑ เอกสารเสนอในการประชุมเวทีประชาสังคมกับการจัดการน้ำ ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ระหว่างวันที่ ๔ - ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๕ ณ จังหวัดอุบลราชธานี

^๒ ธรรม์ บุญสวยขวัญ. (2544) วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 1-8 โครงการวิจัยเรื่องโครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย น.30.

^๓ ไทบุตย์ ประโมทย์ และคณะ. (2542) รายงานการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นทางด้านพหุสาขาที่ดินเพื่อวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดขอบเขตการใช้ที่ดิน โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์และกรมที่ดิน

ทั้งส่วนที่เป็นป่าบก ป่าพรุ ป่าชายเลน และป่าจาก ซึ่งถือเป็นแหล่งต้นน้ำและแหล่งเพาะพันธุ์-อนุบาลสัตว์น้ำ เริ่มจากป่าสงวนแห่งชาติเขาหลวง อ.ลานสกา ซึ่งตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของพื้นที่ลุ่มน้ำ เรื่อยลงมาทางใต้คือป่าสงวนแห่งชาติป่าโลโคต ป่าในตาก และป่าเขานา อ.ร่อนพิบูลย์ ป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาพระบาท อ.หัวไทร และป่าสงวนแห่งชาติปายางงาม ป่าควนแก้ว-ป่าคลองตม และป่าทุ่งลานชะ อ.ชะอวด ซึ่งมีพื้นที่รวม 218,361 ไร่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าพรุ จำนวน 4 แห่งคือ ป่าคอนทรายและป่าคลอง อ.ร่อนพิบูลย์และ อ.เฉลิมพระเกียรติ ป่าสงวนแห่งชาติป่าคลองคิง และป่าท่าช้างข้าม อ.เชียรใหญ่ และ อ.เฉลิมพระเกียรติ ป่าสงวนแห่งชาติป่าบ้านกุ่มแปะ ป่าบ้านโนลุ่ม และป่าพรุควนเคร็ง อ.ชะอวด รวมเนื้อที่ 165,825.50 ไร่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าชายเลน จำนวน 5 แห่งคือ ป่าสงวนแห่งชาติป่าชายเลนปากพญา-ปากนคร และป่าปากน้ำ อ.เมือง ป่าสงวนแห่งชาติป่าชายเลนปากพน้ำฝั่งตะวันออก ป่าเกาะไชย ป่าปลายแหลมตะลุมพุก และป่าเลนปากพน้ำฝั่งตะวันตก อ.ปากพน้ำ รวมเนื้อที่ประมาณ 71,221 ไร่ ส่วนป่าจวก ซึ่งเป็นพืชตระกูลปาล์ม ขึ้นกระจายในบริเวณปากอ่าวสองฝั่งแม่น้ำปากพน้ำและคลองสาขาที่ได้รับอิทธิพลน้ำทะเลขึ้นถึง สภาพดังกล่าวนอกจากจะทำให้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพน้ำในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งในด้านพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์แล้ว ยังส่งผลให้ปริมาณน้ำในแม่น้ำปากพน้ำซึ่งมีต้นกำเนิดจากคลองชะอวด มีปริมาณและกำลังน้ำมากพอที่จะป้องกันการรุกตัวของน้ำเค็มได้ในฤดูฝน และมีการปรับสภาพน้ำให้เป็นน้ำกร่อยในฤดูแล้ง โดยทิศทางการไหลเวียนของน้ำจะไหลจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านอำเภอชะอวดเรียกว่า "คลองชะอวด" ผ่านอำเภอเชียรใหญ่เรียกว่า "คลองเชียร" ถึงบ้านปากแพรก แล้วแยกเป็น 2 สาย สายหนึ่งไหลย้อนก่อนข้ามขนานฝั่งทะเลไปทางทิศใต้ผ่านอำเภอหัวไทรเรียกว่า "คลองหัวไทร" แล้วไปลงทะเลสาบสงขลาที่ปากกระวะ อ.ระโนด จ.สงขลา ส่วนอีกสายหนึ่งไหลไปทางเหนือผ่านอำเภอปากพน้ำ และออกสู่ทะเลที่อ่าวปากพน้ำ เรียกว่า "แม่น้ำปากพน้ำ" สภาพน้ำในแม่น้ำปากพน้ำตอนบนบริเวณ อ.ชะอวด และ อ.เชียรใหญ่จะเป็นน้ำจืด ส่วนตอนกลางจะเป็นน้ำกร่อย และบริเวณปากอ่าวจะเป็นน้ำเค็ม ระบบน้ำจะมีการขึ้น-ลงไหลเวียนอยู่ตลอดเวลา ตามฤดูกาลและความรุนแรงของการขึ้น-ลงของระดับน้ำทะเล โดยในช่วงฤดูฝนน้ำหลาก แม่น้ำปากพน้ำจะมีความจืดสูง แต่ในช่วงฤดูแล้งน้ำในแม่น้ำปากพน้ำจะกร่อยถึงค่อนข้างเค็ม ส่งผลให้แม่น้ำปากพน้ำมีความหลากหลายทางชีวภาพ

ในส่วนของการระบายน้ำมีผลการศึกษาเรื่องการตกตะกอนและการกัดเซาะชายฝั่งทะเลว่า อิทธิพลของคลื่น ลม และกระแสน้ำ ทำให้เกิดการเคลื่อนตัวของทรายตามแนวชายฝั่ง โดยตลอดทั้งปีจะมีตะกอนสุทธิเคลื่อนตัวไปทางทิศเหนือ ส่งผลให้เกิดการกัดเซาะชายฝั่งและการตกตะกอนทับถมบริเวณร่องน้ำ ทำให้ประสิทธิภาพการระบายน้ำสู่ทะเลในฤดูฝนต่ำลง³

³ ธีรภา ทรายแสงสันต์ และคณะ. (2544) สังเคราะห์สถานการณ์ภาพองค์ความรู้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพน้ำ. มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์. น.3-12 อ้างถึง บริษัทพอลคอลลอยด์แทนท์และคณะ.(2537) การศึกษาความเหมาะสมและศึกษา

แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยปริมาณและกระแสน้ำในแม่น้ำปากพนังที่ไหลลงสู่อ่าวปากพนังมีปริมาณมาก ทำให้เกิดแรงต้านของกระแสน้ำจากพื้นที่ตอนในของอ่าว จึงส่งผลให้การตกตะกอนของทรายบริเวณปากอ่าว มีปริมาณลดลง

ลุ่มน้ำปากพนังในอดีต จึงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำสาครสองหลายสาย เป็นอู่ข้าว-อู่น้ำที่สำคัญของภาคใต้ และเป็นเมืองท่าที่สำคัญโดยมีเรือสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาติดต่อค้าขาย สินค้าหลักในเขตลุ่มน้ำคือ “ข้าว” รวมทั้งมีเอกลักษณ์สำคัญในพื้นที่แถบนี้คือ “วังใหญ่ ไชยว สวตาคม ชนมแปลก” เพราะพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันว่ามีวังนกนางแอ่นมาก มีปลาอุดมสมบูรณ์และมีไข่ปลาเป็นจำนวนมากทั้งในแม่น้ำสาครสองและอ่าวปากพนัง ลาว ๆ ในย่านนี้ขึ้นชื่อว่าสวยคมและทำมาค้าขายคล่องมาช้านาน มีชนมที่ไม่เหมือนที่อื่นคือชนมลาที่นำไปใช้ในงานบุญประเพณีสารทเดือนสิบ วิถีชีวิตของชุมชนชาวลุ่มน้ำปากพนังนั้นมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติอย่างใกล้ชิด ซึ่งนอกจากจะมีอาชีพหลักในการทำนาแล้วชาวบ้านยังสามารถออกหาปลาในคลอง ตกกุ้งแม่น้ำ เก็บผักพื้นบ้านมากินและเห็ดจึงขาย การติดต่อคมนาคมใช้เส้นทางเรือ โดยมีเรือเบ็ดdingในแม่น้ำปากพนังจากหัวไทร-เชียรใหญ่-ปากพนังตลอดไปถึงตรังกานู กรุงเทพฯ เพื่อนำสินค้ามาแลกเปลี่ยนค้าขาย การตั้งบ้านเรือนของชุมชนมีลักษณะเป็นกลุ่มบ้าน กระจายอยู่ทั่วลุ่มน้ำโดยเฉพาะจะตั้งถิ่นฐานหนาแน่นแถบสองฟากฝั่งคลอง และมีระบบการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และการเกษตร โดยสัมพันธ์กับระบบธรรมชาติคือใช้น้ำฝนและน้ำในแม่น้ำสาครสองที่สอดคล้องกับการขึ้นลงตามธรรมชาติ

ในช่วงหลังปี พ.ศ.2500 ระบบการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศบริเวณตลาดปากพนังซบเซาลง อันเนื่องมาจากการย้ายท่าเรือขนถ่ายสินค้า-ข้าว และเกิดโรงสีเล็กตามชุมชนต่าง ๆ มากขึ้นทำให้โรงสีไฟขนาดใหญ่ซึ่งมีมากถึง 12 โรงค่อย ๆ ล้มเลิกกิจการไปจนหมด ส่งผลให้ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเริ่มประสบปัญหาสูญเสียความเป็นศูนย์กลางของเมืองท่าที่สำคัญของภาคใต้ ประกอบกับการเข้ามาของกระแสพัฒนานิยมที่ส่งผลให้รัฐเริ่มเข้ามาครอบงำท้องถิ่นด้วยเครื่องมือของคำว่า “การพัฒนา” ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ทั่วประเทศ การแทรกแซงโดยรัฐในพื้นที่ที่เห็นได้ชัดคือเรื่องการพัฒนาสาธารณูปโภค เช่น การสร้างถนนแทนการสัญจรทางน้ำ และการสร้างประตุนายหน้าขนาดเล็กเพื่อการชลประทานเกษตร แม้จะดูเหมือนว่าการพัฒนาที่เข้ามาในท้องถิ่นจะทำให้ท้องถิ่นมีความเจริญขึ้น แต่กลับกลายเป็นว่าการพัฒนามาพร้อมกับกระแสนิยม บริโคนิยมที่ท้องถิ่นตั้งรับไม่ทัน ประกอบกับการทำนา - ค้าข้าวไม่รุ่งเรืองเหมือนก่อน ส่งผลให้ประชากรเริ่มอพยพออกจากพื้นที่ทั้งที่อยู่ในรูปของการส่งลูกไปศึกษาต่อและอพยพออกไปทำมาหากินในพื้นที่อื่นเช่น สุราษฎร์ ชุมพร ถือเป็นยุคของการ “หนีนาหาสวน” พื้นที่ถูกทิ้งให้รกร้างว่างเปล่าจำนวนมาก จนกระทั่งประมาณปี 2529 ได้เกิดการพัฒนาการเลี้ยง

ผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนครศรีธรรมราช.

กึ่งระบบอุตสาหกรรมขึ้น และขยายเพิ่มอย่างรวดเร็วในปี 2531 - 2535 ซึ่งสามารถสร้างรายได้จำนวนมหาศาลแก่ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ชาวลุ่มน้ำฯ ที่อพยพไปอยู่ที่อื่นก็เริ่มเดินทางกลับมาบ้านเกิดเพื่อประกอบอาชีพการทำนากุ้ง จากเหินหาหาสวน ก็เริ่มกลายเป็นพื้นที่สวนพวนา(กุ้ง) อย่างไรก็ตามการทำนากุ้งในยุคแรกยังละเลยการดูแลสิ่งแวดล้อม และไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบอันเนื่องมาจากการทำนากุ้ง ทำให้น้ำไปสู่ประเด็นของความขัดแย้ง-แย่งชิงทรัพยากรในท้องถิ่น รัฐจึงได้กลับมาให้ความสำคัญกับพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในฐานะที่เป็น "อู่ข้าว อู่น้ำ" ของภาคใต้ อีกครั้งหนึ่ง ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่จะฟื้นคืนชีวิตที่อุดมสมบูรณ์คืนแก่ชาวลุ่มน้ำปากพนังอีกครั้งหนึ่ง

คนลุ่มน้ำกับวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ

วิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำปากพนังตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ส่วนแล้วแต่ดำรงอยู่ด้วยภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติของลุ่มน้ำอย่างแท้จริง ซึ่งเห็นได้ชัดถึงการใช้ทรัพยากรแบบดั้งเดิมที่ไม่ฝืนธรรมชาติ เพราะในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีน้ำถึง 4 ลักษณะ คือ น้ำเค็ม น้ำกร่อย น้ำจืด และน้ำเปรี้ยว ส่วนการประกอบอาชีพชาวบ้านก็จะประกอบอาชีพตามฐานทรัพยากรที่มีโดยไม่ได้ตัดแปลง หรือปรับเปลี่ยนธรรมชาติแต่อย่างใด เช่น ในเขตน้ำเค็ม ซึ่งอยู่บริเวณแหลมตะตุมทุกจนถึงทะเลนอก จะมีการทำการประมงขนาดใหญ่ ขนาดกลาง เขตน้ำกร่อยจะมีการทำอาชีพนำศาลจากซึ่งสามารถทำรายได้ให้แก่ผู้ประกอบการนี้เดือนละไม่ต่ำกว่า 10,000 บาท ละมีการประมงพื้นบ้านในแม่น้ำสาครลง เช่น พวกละออง ปูดำ กุ้งแม่น้ำ เป็นต้น ในส่วนของเขตพื้นที่น้ำจืดจะมีการทำนา คนลุ่มน้ำจะทำนาปีละครั้งที่เรียกว่า "ข้าวหยาม" หรือข้าวนาปีนั้นเอง ทั้งนี้เพราะชาวนาจะทำนาปีในช่วงของฤดูฝนโดยใช้น้ำฝนตามธรรมชาติ ส่วนในช่วงที่น้ำเค็มเริ่มรุกเข้ามาในเขตน้ำจืดเป็นช่วงที่ข้าวเริ่มใกล้สุก คือช่วงเดือน ก.พ. - เม.ย. ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้น้ำแต่อย่างใด นอกจากนั้นยังมีการทำไร่นาสวนผสมที่มีการขุดคูในรูปแบบที่เหมาะสมเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ให้น้ำแล้ง และในแม่น้ำสาครลง เมื่อน้ำเริ่มเค็มหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "น้ำฉิ่ง" ชาวบ้านจะหากุ้ง หอย ปู ปลาได้เป็นจำนวนมาก เพราะน้ำที่เริ่มกร่อย ปลาทะเลจะขึ้นมาจนถึงชะวอดและปลาน้ำจืดจะลอยหัว(ปลาเมาน้ำ) ชาวบ้านสามารถหากินในคลองได้ถึงวันละ 200 - 500 บาท โดยใช้วิธีการหาปลาที่ง่าย ๆ คือ แห อวน ราวเบ็ด งมกุ้ง เป็นต้น ซึ่งสื่อแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรได้เป็นอย่างดี และในเขตของน้ำเปรี้ยวหรือเขตป่าพรุแถบชะวอด เขียวใหญ่ ชาวบ้านจะประกอบอาชีพหาปลา หาเต่า ในป่าพรุซึ่งมีอยู่ชุกชุม และขณะเดียวกันก็ประกอบอาชีพการทำผลิตภัณฑ์จากกระจูดซึ่งเป็นพืชป่าพรุที่ทำให้เกิดรายได้แก่ชุมชน

จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพตั้งแต่อดีตของคนลุ่มน้ำปากพนังล้วนเป็นการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ การดำรงชีพพออยู่พอกิน แต่เมื่อการพัฒนาเริ่มเข้ามาพร้อมกับความทันสมัยที่ฝืนและปรับเปลี่ยนธรรมชาติก็ทำให้ฐานคิดการผลิตเริ่มเปลี่ยนไป ดังเช่นที่ ประเสริฐ คงสงค์ ชาวบ้านใน ต.เกาะเพชร กล่าวถึงการพึ่งพิงธรรมชาติและปัญหาที่เกิด

จากการพยายามสืบธรรมชาติว่า "...สมัยแรกที่จะทำไม่ได้มีปัญหา น้ำจืด น้ำเค็ม แต่เขาจะทำให้คนทำนา เพราะจากเดือน ก.พ.-เม.ย. น้ำเค็มมันเข้ามาทางปากพนังทุกปี มันเข้ามาถึงหัวไทร ... น้ำเค็มขึ้นถึง แต่จริง ๆ ไม่ได้มีผลกระทบที่น้ำเค็มขึ้นถึง เพราะว่าคนเขารู้ในธรรมชาติว่าเดือนไหนน้ำเค็มมาเขาก็ทว่านข้าวเบา ช่วงน้ำจืดทว่านข้าวหนัก ผลกระทบน้อย ที่ว่าผลกระทบมากเพราะเขาจะเอาวิชาการเข้รามาทำไม่ได้ ต้องทำตามธรรมชาติ วัตถุประสงค์เพื่อจะใช้วิชาการให้เต็มที่เพราะข้าวขายดีตอนนั้น ..." สิ่งที่ได้เห็นได้ชัดคือการที่รัฐพยายามส่งเสริมให้มีการทำนาปีละ 2 ครั้ง และใช้ข้าวพันธุ์ใหม่ที่นักวิชาการเกษตรแนะนำแทนข้าวพื้นเมือง ทำให้เริ่มมีปัญหาเรื่องน้ำต้นทุนการผลิต และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการลงมือขอแรงกันก็เปลี่ยนไป วัฒนธรรมการเก็บข้าวด้วยแกระที่ใช้แรงคนและเหมาะกับพันธุ์ข้าวพื้นเมืองหดหายไป เพราะพันธุ์ข้าวที่รัฐส่งเสริมเป็นข้าวพันธุ์เดี่ยว ต้องใช้น้ำ ปุ๋ย และยา ในการผลิตสูง การเก็บเกี่ยวก็ใช้รถเก็บเป็นหลัก ทำให้ชาวนาขาดทุนไร่ละไม่ต่ำกว่า 500 บาท ในขณะที่ราคาข้าวที่ชาวนาขายได้จริง ๆ ไม่เกินเกี่ยวและ 3,500 บาท⁵ ทำให้ชาวนาบางส่วนต้องปล่อยให้นาว่าง หรือเปลี่ยนเป็นอาชีพทำนาทุ่งในที่ลุ่ม

- 2 -

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : พัฒนาการการพัฒนา

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงห่วงใยความเดือดร้อนและความทุกข์ยากของประชาชนในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันประกอบด้วยอำเภอปากพนัง เขียวใหญ่ หัวไทร ชะอวด ร่อนพิบูลย์ จุฬาภรณ์ เฉลิมพระเกียรติ พระพรหม และบางส่วนของอำเภอลานสกา อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช รวมถึงพื้นที่บางส่วนของอำเภอควนขนุน อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง และบางส่วนของอำเภอระโนด จังหวัดสงขลาด้วย ซึ่งบริเวณดังกล่าวมีประชากรมากกว่า 600,000 คน มีพื้นที่ประมาณ 1.9 ล้านไร่ ซึ่งในอดีตเคยเป็นแหล่งอยู่อาศัยที่สำคัญของภาคใต้ แต่ในปัจจุบันด้วยจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นและทรัพยากรธรรมชาติเริ่มเสื่อมโทรมลงจนถึงขั้นวิกฤติ โดยเฉพาะทรัพยากรน้ำที่ไม่ค่อยลดลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง ปริมาณน้ำจืดที่เคยดูดซับไว้และทยอยปล่อยลงในแม่น้ำปากพนังและลำน้ำสาขาในช่วงฤดูแล้งลดน้อยลงจากเดิมที่เคยมีใช้ปีละ 9 เดือน ปัจจุบันเหลือเพียงปีละ 3 เดือนเท่านั้น และเนื่องจากลักษณะของแม่น้ำปากพนังมีระดับท้องน้ำอยู่ต่ำกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง ประกอบกับแม่น้ำปากพนังมีความลาดชันน้อยทำให้น้ำเค็มสามารถรุกตัวเข้าไปในแม่น้ำปากพนังและลำน้ำสาขาเป็นระยะทางมากกว่า 100 กิโลเมตร สร้างความเสียหายให้แก่พื้นที่เกษตรกรรมอย่างมาก ยิ่งกว่านั้นทางตอนใต้ของพื้นที่ลุ่ม

⁵ ประเสริฐ คงสงค์ สัมภาษณ์ 13 มิถุนายน 2545

⁶ ข้อมูลจากการจัดเวทีพูดคุย ณ.ท่าช่อม และต.เกาะเพชร อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช 28 ก.ย. 45

น้ำปากพนังยังมี "พรวนเครื่อง" ซึ่งเป็นพื้นที่พรวนประมาณ 200,000 ไร่ ซึ่งบริเวณรอบ ๆ พรวนเครื่องใช้ประโยชน์อาศัยทำกิน มีสภาพทั้งดินเค็มและน้ำเปรี้ยว ความเป็นกรดสูง ที่สำคัญที่สุดมีน้ำเน่าเสียจากการทำนาทุ่งไหลลงในลำน้ำต่าง ๆ ทำให้พื้นที่สองฝั่งคลองปากพนังและลำน้ำสาขามีสภาพไม่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก ราษฎรในพื้นที่ขาดแคลนน้ำจืดเพื่อการเกษตรและการอุปโภคบริโภค ได้รับความเดือดร้อนอย่างสาหัสทุกปี น้ำจืด-น้ำเค็ม-น้ำเปรี้ยว ปัญหาน้ำ 3 รสที่ชาวชุมชนน้ำปากพนังต้องเผชิญอยู่ในปัจจุบันเป็นสาเหตุให้การประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาได้รับความเสียหาย ผลผลิตตกต่ำ ผู้คนส่วนใหญ่ยากจน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบด้วยพระเนตรพระกรรณ ที่ราษฎรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนด้วยความห่วงใย จึงได้พระราชทานแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังเพื่อช่วยเหลือราษฎรอย่างเร่งด่วนหลายครั้ง ตั้งแต่ปี 2521 เรื่อยมาเป็นลำดับ และครั้งที่สำคัญที่สุด คือเมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2536 ได้พระราชทานพระบรมราชโองาสให้คณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เข้าเฝ้า ณ พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ ทรงพระราชทานพระราชดำริเพิ่มเติมว่า

"...ทำประตูที่ปากแม่น้ำห่างจากตัวอำเภอปากพนัง ประมาณ 3 กิโลเมตร.....ก็พิจารณาว่าจะแก้ไขปัญหทั้งหมด ซึ่งหมายความว่า เป็นกฎเกณฑ์สำคัญของโครงการ.....จะแก้ไขปัญหาคั้งแต่น้ำแล้ง.....น้ำท่วม.....น้ำเค็ม และสามารถที่จะให้ประชาชนมีน้ำบริโภคและน้ำทำการเกษตร.....การสร้างประตูน้ำนั้น.....ก็เชื่อว่าถ้าไม่มีปัญหาที่ดิน.....จะสร้างได้โดยเร็ว.....เพราะนายช่างชลประทานก็มีประสบการณ์มากพอในการทำประตูน้ำอย่างนี้มาแล้วจากการที่สร้างที่บางนรา.....ซึ่งเข้าใจว่าในกรณีอย่างนี้จะไม่มีความแตกต่างกันเท่าไร.....กะว่าใช้เวลาประมาณ 3 ปีเสร็จ.....แม้ว่าประตูน้ำอันเดียวจะไม่แก้ไขปัญหทั้งหมด ซึ่งจะต้องสร้างหรือทำโครงการต่อเนื่อง.....หากว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการแก้ไขปัญหทั้งหมด.....จากอันนี้จะทำอะไร ๆ ได้ทุกอย่าง.....และแยกออกมาเป็นโครงการ ๆ....."

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ด้านชลประทาน เศรษฐกิจ และสังคม ให้ราษฎรในพื้นที่มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ปราศจากความขัดแย้ง พื้นที่เป้าหมายในการดำเนินงานโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังฯ รวมทั้งสิ้นประมาณ 1,937,500 ไร่ (3,100 ตารางกิโลเมตร) ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่

* แผนที่ประชาสัมพันธ์ การจัดการด้านชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ๒๕๒๖

จังหวัดนครราชสีมา (อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร อำเภอชะอวด อำเภอ
ร่อนพิบูลย์ อำเภอจุฬาภรณ์ อำเภอลานสกาบางส่วน อำเภอเมืองบางส่วน และกิ่งอำเภอพระ
พรหม) อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง และอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา บางส่วน

วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อป้องกันน้ำเค็มจากทะเลที่จะไหลเข้าไปในแม่น้ำปากพนัง
และลำน้ำสาขา ระยะเวลาในการระบายน้ำท่วมออกจากพื้นที่ที่เกิดอุทกภัย ขจัดปัญหาความ
ขัดแย้งระหว่างราษฎรที่ทำนาทุ่งและราษฎรที่ทำนาข้าว กักเก็บน้ำจืดและเป็นแหล่งเพาะพันธุ์และ
ขยายพันธุ์สัตว์น้ำจืดได้ ช่วยสร้างระบบนิเวศน์และสภาพแวดล้อมของอ่าวปากพนังให้มีสภาพดี
ขึ้น เพื่อลดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นฐานของราษฎร การดำเนินงานตามโครงการประกอบด้วย
กิจกรรมของโครงการดังกล่าว ประกอบด้วยการก่อสร้างระบบชลประทาน ในด้าน :-

- 1) งานก่อสร้างระบบระบายน้ำปากพนังพร้อมอาคารประกอบ
- 2) งานก่อสร้างระบบระบายน้ำพร้อมอาคารประกอบและประตูระบายน้ำ
 - คลองระบายน้ำชะอวด-แพรงเมืองพร้อมประตูระบายน้ำและคันกันทราย
 - คลองระบายน้ำลูกเงินและประตูระบายน้ำ
 - คลองปากพนังและประตูระบายน้ำ
 - คลองบางโค แบ่งเขตน้ำจืด-น้ำเค็มและอาคารประกอบ
- 3) งานก่อสร้างคันแบ่งน้ำจืด-น้ำเค็มและอาคารประกอบ
- 4) งานก่อสร้างระบบชลประทานตอนบน
 - ฝ่ายคลองไม้เลียบส่วนขยาย
 - ในเขตนิคมสร้างตนเองควนขนุน
- 5) งานก่อสร้างชลประทานและปรับปรุงระบบชลประทานตอนล่าง

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยเน้นงานกิจกรรมพัฒนาการเกษตร ตามแผนพัฒนา
โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังฯ โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม
การปรับปรุงการผลิตข้าว การเกษตรผสมผสาน การปรับปรุงพื้นที่เลี้ยงกุ้ง การอนุรักษ์ป่าไม้
พัฒนาองค์การบริหารและการจัดการ การส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาเพื่อเสริมความมั่นคงใน
พื้นที่ มีกิจกรรมเสริมความมั่นคง งานประชาสัมพันธ์ งานศิลปาชีพ

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้เริ่มดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็น
รูปธรรมตั้งแต่ปี 2537 โดยมีวัตถุประสงค์ในการแก้ปัญหาน้ำท่วม ปัญหานาทุ่ง นาข้าว โดยการ
สร้างประตูน้ำปากพนังเพื่อเก็บน้ำจืด และมีประตูระบายน้ำย่อยอีก 5 ประตู ตลอดจนการพัฒนา
ระบบการเกษตรต่าง ๆ ใช้งบประมาณกว่า 15,000 ล้านบาท ปัจจุบันได้ดำเนินการไปแล้ว

ประมาณ 56 เปอร์เซ็นต์¹ ซึ่งทาง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พตท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ได้เร่งรัดโครงการให้แล้วเสร็จภายในปี 2547

- 3 -

ความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์และวิถีชีวิตของชุมชน

การพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นเพียงหนึ่งในโครงการของรัฐที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์และวิถีชีวิตของชุมชนเท่านั้น เพราะหากนับย้อนเวลาไปก่อนหน้านั้น รัฐบาลมีโครงการพัฒนาหลายประการเกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โดยโครงการที่ส่งผลต่อระบบนิเวศน์และวิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำที่ชัดเจน ได้แก่

โครงการพัฒนาระบบชลประทาน ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เป็นโครงการที่ส่งเสริมการจัดระบบชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำ ด้วยการขุดคลองและสร้างประตูระบายน้ำขนาดเล็กขึ้นเพื่อการคมนาคมและเพื่อการเกษตร ซึ่งเริ่มมีการดำเนินการมาแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งปัจจุบัน ได้แก่ การขุด"คลองสุชุม" ที่มีการดำเนินการจนแล้วเสร็จในปี ร.ศ.117 (พ.ศ.2441) เพื่อให้ราษฎรในอำเภอปากพนังมีน้ำจืดบริโภค เพื่อเป็นเส้นทางคมนาคมให้กับเรือสินค้าและการเดินทางของราษฎรในฤดูมรสุม(ใช้เป็นเส้นทางเลี้ยงคattleในทะเล) และเพื่อขยายพื้นที่การทำนาทั้งสองฝั่งคลอง และประชาชนได้ขุดคลองซอยเพื่อใช้ประโยชน์ในระยะต่อ ๆ มาอีกหลายคลอง เช่น คลองน้อย คลองเปี้ยะ คลองบางฝั่ง คลองบางหลวง คลองบางว่า คลองบางกูด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการสร้างประตูระบายน้ำ(ท่าบม) ระหว่างคลองสุชุมและคลองปากพนังเพื่อกั้นน้ำทะเลหนุนและได้นำจืดเพื่อการอุปโภค-บริโภค ด้วย² นอกจากนี้ รัฐยังมีการพัฒนาระบบชลประทานในระยะต่อ ๆ มาอีกหลายโครงการ ที่สำคัญ ได้แก่ การก่อสร้างประตูระบายน้ำคลองบางจากเพื่อป้องกันน้ำเค็มและได้นำจืดเพื่อการเกษตร(2505), การสร้างประตูระบายน้ำคลองสุชุม(2512-2513), การทำคันกั้นน้ำเค็มบริเวณตำบลท่าพญา ตำบลขนานนาค ตำบลปากพนังฝั่งตะวันออก และตำบลหน้าสะตน เพื่อป้องกันคลื่นลมที่มักนำน้ำทะเลมาท่วมพื้นที่นาข้าว(ชาวบ้านเรียกคลื่นนี้ว่า "คลื่นหักหาด" ในปี พ.ศ.2512-2513), การสร้างประตูระบายน้ำคลองเชียรใหญ่(2514-2518), การก่อสร้างประตูระบายน้ำคลองบางไทร บริเวณตำบลบ้านใหม่(2515-2518), การก่อสร้างประตู

¹ ข้อมูลจากการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำปากพนัง เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการรักษาสภาพแวดล้อมบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2545 ณ ศูนย์ศึกษาวิจัยและส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งดำเนินการโดย กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 11

² พงศา นกแก้ว (2528) ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพนัง พ.ศ.2493 - 2525 วิทยานิพนธ์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ อักษรศาสตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต น.23-24

ระบายน้ำและฝ่ายป่อคนที บริเวณตำบลขนานนาก(2518) และการก่อสร้างประตูระบายน้ำคลอง
ขี้เือง ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อ.เข็รใหญ่ (2518-2521)⁹ เป็นต้น

โครงการสร้างถนนเพื่อการคมนาคม เป็นโครงการที่ราชการเป็นผู้กำหนดขึ้น โดยมี
การก่อสร้างเส้นทางที่สำคัญประมาณปี พ.ศ. 2518 ได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินสายนครศรีธรรมราช-
หัวไทร, ถนนสาบป่อล้อ - ชะอวด, ถนนสายชายทะเลปากพนังฝั่งตะวันตก-เข็รใหญ่ และถนน
สายริมทะเลปากพนัง-หน้าโคก-หัวไทร ต่อมาในปี พ.ศ.2520 องค์การบริหารส่วนจังหวัด
นครศรีธรรมราชจึงให้ความสำคัญกับการสร้างถนนเชื่อมระหว่างอำเภอปากพนังกับอำเภอเข็ร
ใหญ่ ผ่านตำบลบางตะพวง และตำบลไสหมาก เพื่อเชื่อมต่อกับสายอำเภอเข็รใหญ่ - บ่อล้อ -
บ้านตูล อำเภอชะอวด เป็นต้น ซึ่งถนนสายสำคัญเหล่านี้ถูกสร้างล้อมพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังและ
ส่งผลให้เกิดน้ำท่วมขังในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วย¹⁰

โครงการพัฒนาด้านอาชีพ เป็นความพยายามในการส่งเสริมอาชีพโดยรัฐ ด้วยการ
ส่งเสริมการผลิตข้าวด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่(พ.ศ.2513) เช่น พันธุ์ข้าวใหม่ การทำนาปีละ 2 ครั้ง
และการประกวดพันธุ์ข้าว เป็นต้น¹¹ วิถีชีวิตของชาวลุ่มน้ำปากพนัง ต้องเผชิญกับปัญหาเรื่อง
การทำมาหากิน นาข้าวเริ่มหายไป และบางพื้นที่เลิกทำนาเพราะมีปัญหาเรื่องน้ำเสีย-ดินเสีย
เกิดปัญหาเรื่องหนูในนาข้าว การส่งเสริมเรื่องไร่นาสวนผสมตามรูปแบบที่รัฐกำหนดไม่สอดคล้อง
กับสภาพพื้นที่และความต้องการของชาวบ้าน ประกอบกับไม่มีการดูแลช่วยเหลือเรื่องราคาและ
การตลาด การส่งเสริมเรื่องไร่นาสวนผสมจึงไม่ประสบผลสำเร็จชาวประมงพื้นบ้านที่ทำมาหากิน
ในแม่น้ำปากพนัง ถูกคลอง และในอ่าวปากพนัง เริ่มหากินได้น้อยลงเนื่องจากน้ำเสีย เป็นต้น
โดยตัวชี้วัดที่แสดงถึงวิกฤติของปัญหาการทำมาหากินที่สำคัญคือ การอพยพออกจากพื้นที่ลุ่มน้ำ
ปากพนัง ซึ่งมีมากในปี พ.ศ. 2515 จนถึงปัจจุบัน

โครงการต่าง ๆ รัฐได้เข้ามาพัฒนาในพื้นที่อย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดการกินคืออยู่ในพื้นที่
ลุ่มน้ำปากพนัง แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ จนกระทั่งเกิดโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอัน
เนื่องมาจากพระราชดำริ ที่ได้ผนวกเอาโครงการของหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้การพัฒนาเป็น
ระบบภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งเป็นโครงการขนาดใหญ่ที่ใช้งบประมาณถึง
กว่า 15,000 ล้านบาท (รายละเอียดได้กล่าวมาแล้วข้างต้น)

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้สร้างประตูระบายน้ำ
หลักกันแม่น้ำปากพนังแล้วเสร็จโดยใช้ชื่อว่า "ประตูระบายน้ำอุทกวิภาสประสิทธิ์" และได้เริ่มเปิด
ประตูระบายน้ำเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2542 ในขณะที่ประตูระบายน้ำย่อยและระบบย่อยอื่น ๆ ยังไม่

⁹ องค์กร บุญชวยขวัญ. (2544) วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐในระยะแผนพัฒนา
ฉบับที่ 1-8. โครงการวิจัยเรื่องโครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. น. 195
และ น.287-291.

¹⁰ เพิ่งอ้าง น. 195 และ น.198

¹¹ เพิ่งอ้าง น.195

แล้วเสร็จ ทำให้น้ำไม่หมุนเวียน เกิดการหมักหมม น้ำเสีย ดินเสีย และยังมีระบบชลประทาน น้ำเค็ม โครงการไร่นาสวนผสมซึ่งสร้างปัญหา เพราะไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชุมชน โครงการประตูกั้นน้ำเค็มที่ปากแม่น้ำปากพนัง ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมขังในพื้นที่นับหลายร้อยไร่และมีสภาพเป็นน้ำกร่อย บ่อน้ำกิน น้ำใช้ของชาวบ้านกลายเป็นน้ำกร่อย ใช้ไม่ได้ การทำนาเกลือก็ได้รับความเดือดร้อนเพราะน้ำไม่หมุนเวียน เกิดน้ำเสีย เกิดมลพิษ ต้องซื้อน้ำเค็มมาเลี้ยงกุ้งในขณะที่ยังค้างคูกุ้งดำ สัตว์น้ำในลุ่มน้ำปากพนังสูญพันธุ์ประมาณ 96 ชนิด¹² เกษตรกรที่ประกอบอาชีพการประมงในลุ่มน้ำปากพนังได้รับความเดือดร้อน ต้นจากก็ไม่มีน้ำตาล ทำให้เกษตรกรที่มีอาชีพทำน้ำตาลจากได้รับความเดือดร้อน โดยผลกระทบดังกล่าวมีน้ำหนักและความเข้มข้นของปัญหาแตกต่างกันตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ ดังนี้

1. พื้นที่เหนือประตูระบายน้ำ

พื้นที่เหนือประตูระบายน้ำ จะมีอาชีพทำนาเป็นหลัก และมีอาชีพอื่น ๆ ในที่ราบสูงภูเขา คือการทำสวนผลไม้และสวนยาง ในบริเวณแม่น้ำสาครลงก็จะมีการทำประมงในคลอง ทำน้ำตาลจาก เลี้ยงกุ้ง ไร่นาสวนผสม เป็นต้น ซึ่งปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการปิดประตูระบายน้ำ ได้แก่

- 1.1 ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญคือ เกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย สาครลงดินเขิน ดินเปรี้ยวและมีการปนเปื้อนของสารหนูในน้ำ กล่าวคือ การปิดประตูเขื่อน และขุดลอกคลองซอยต่าง ๆ ตามโครงการพระราชดำริ ในขณะที่ยังคงชะลุด-แพรงเมืองยังดำเนินการไม่แล้วเสร็จ ทำให้น้ำไม่ไหลเวียนตามปกติ ปลาไม่สามารถขึ้นมารวางไข่ได้ ปริมาณปลาลดลงกว่าร้อยละ 60 เกิดการท่วมขังของน้ำ เกิดการตกตะกอน สิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ไม่ถูกชะล้าง และมีปัญหาเรื่องผักตบชวา-ต้นจากผลิตน้ำตาลได้น้อยลง เพราะน้ำจืดขึ้น นอกจากนี้การขุดลอกคลองซอยต่าง ๆ ทำให้น้ำเปรี้ยวจากพืชน้ำและสาหร่ายจากอำเภอร่อนพิบูลย์ ซึ่งเคยไหลปนเปื้อนมากับน้ำตามปกติ ไม่สามารถถ่ายเทออกสู่ทะเล และส่งผลให้เกิดการปนเปื้อนในดินด้วย นอกจากนี้ ชาวบ้านยังต้องเผชิญปัญหาเรื่องถนนพัง อันเนื่องมาจากการขนน้ำเค็มขายให้นาเกลือ, การเสื่อมโทรมของป่าในพืชน้ำและพืชน้ำ โดยพืชหลายชนิดเริ่มสูญพันธุ์เช่น หวายบ้าน และเสม็ด สัตว์ประเภทหนูและกระรอกเริ่มหนีออกจากป่าเข้ามาอยู่ในสวนมะพร้าวซึ่งสร้างความเสียหายให้กับชาวบ้านเป็นอย่างมาก และในประการสุดท้ายคือ ผักพื้นบ้านหลายชนิดเริ่มสูญพันธุ์ไปด้วยเพราะน้ำเสีย

¹² วิชา คชนงสันต์ และคณะ (2544) การศึกษาด้านทรัพยากรทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม เอกสารประกอบการสัมมนา โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติขององค์การยูเอ็นที่ลุ่มน้ำปากพนัง มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ น. 327

- 1.2 ปัญหาในการประกอบอาชีพ โดยกลุ่มแรกคือชาวนาเริ่มทำนาน้อยลงเหลือประมาณร้อยละ 30 ของพื้นที่ ทั้งนี้เพราะให้ผลผลิตน้อย ราคาตกต่ำ น้ำท่วมซึ่งเกิดโรค และไม่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐ กลุ่มนาทุ่งประสบปัญหาขาดทุนเพราะต้นทุนสูง น้ำเสีย ทุ่งเป็นโรค และไม่มีที่ทิ้งเลนจากนาทุ่ง ส่วนอาชีพทำประมงพื้นบ้านในคลอง ประสบปัญหาน้ำเสีย มีผักตบชวามากทำให้เป็นอุปสรรคต่อการทำมาหากิน และที่สำคัญคือสัตว์น้ำจำนวนมากลดปริมาณลง และหลายประเภทที่เริ่มสูญพันธุ์ ได้แก่ ทุ่งแต้ ทุ่งก้ามกราม ทุ่งแม่หวัด ทุ่งอ้อ ทุ่งนา ปลาจำพัน ปลาหลด ปลามักเป่า ปลาบุทอง ปลาหมอย ช้างเหียบบ ปลากรตน้ำจืด และปลาชะโด เป็นต้น โดยเฉพาะปลามักเป่า นั้น เป็นปลาเศรษฐกิจที่ชาวบ้านผลิตเพื่อการส่งออกด้วย ผลที่ตามมาจากการลดลงของพันธุ์สัตว์น้ำคือ ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องเครื่องมือประมงเริ่มหายไป เช่น ไซ ค่อง ยอใหญ่ปล้า สุ่ม ปง เป็นต้น

- 1.3 ปัญหาทางสังคม เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องเนื่องที่ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ เพราะทรัพยากรธรรมชาติลดลง โดยปัญหาหลักที่พบในปัจจุบันคือ สภาพจิตใจของคนลุ่มน้ำปากพนังเสื่อมทรามเพราะหากินไม่ได้ ชุมชนเหลือเฉพาะคนแก่กับเด็ก วัยแรงงานอพยพออกไปทำงานในเมือง/นอกพื้นที่ เกิดปัญหาหนี้สิน เด็กขาดสารอาหาร เกิดปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด และการพนัน นอกจากนี้การพัฒนาที่ขาดการวางแผนยังส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยในชีวิตของชาวบ้านด้วย กล่าวคือ การสร้างถนน 4 เลน บริเวณสี่แยกม้อล้อ โดยไม่มีการสร้างสะพานลอย ทำให้ชาวบ้านโดยเฉพาะเด็กนักเรียนมีความเสี่ยงสูงขึ้นด้วย

2) พื้นที่ใต้ประตูละบายน้ำ

ชุมชนรอบอ่าวปากพนังตั้งถิ่นฐานมานานกว่า 100 ปี อ่าวปากพนังในอดีตเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง มีทรัพยากรที่สำคัญคือ ป่าชายเลนที่ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ปากแม่น้ำปากพนังจนถึงปากอ่าวบริเวณแหลมตะลุมพุก มีพันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ลำเจียกน้ำ ปอน้ำ ลำพู ลำแพ โกงกาง จาก โพเด ตะบูน แคน้ำ เป็นต้น ในผืนป่ามีสัตว์ป่าจำนวนมากได้แก่ ช้าง กวาง หมูป่า ลิง แสม ไก่ป่า เลือปลา มูตัง จระเข้ ปู ปลาประเภทต่างๆ ทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์ ในปัจจุบันชาวบ้านได้สะท้อนความเห็นต่อการดำเนินนโยบายรัฐว่า รัฐไม่มีการส่งเสริมชาวประมงโดยเฉพาะชาวประมงพื้นบ้าน การพัฒนาที่ผ่านมารัฐมักให้ความสำคัญกับชาวนาข้าว ไร่นาสวนผสม มีการแจกพันธุ์ข้าว พันธุ์ไม้ผล แจกยา แจกปุ๋ย แต่กับชาวประมงนั้นปล่อยให้ช่วยเหลือตัวเองตลอดมา

ในปัจจุบันเมื่อมีการปิดประตูระบายน้ำ ปัญหาสำคัญในการประกอบอาชีพของชาวประมง คือ เกิดน้ำเน่าเสียในแม่น้ำและบริเวณอ่าวปากพนัง เพราะการปิดประตูระบายน้ำทำให้ระบบน้ำไม่ไหลเวียน จำนวนปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ ลดน้อยลง มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเภทสัตว์ 2 น้ำ (สัตว์น้ำกร่อย) เพราะสัตว์น้ำกร่อยนั้นบางชนิดวางไข่ในบริเวณอ่าวและไปโตบริเวณน้ำจืดแถบปากแพรก เขียวใหญ่ จนถึงชะอวด และบางชนิดไข่ในน้ำจืดโตในน้ำเค็ม เป็นต้น ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านต้องออกไปหากินไกลขึ้นส่งผลต่อต้นทุนและค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น

ปัญหาการบุกรุกป่าชายเลนเพื่อทำนาทุ่งมากขึ้น เพราะเริ่มมีการโยกย้ายการทำนาทุ่งจากเขตน้ำจืดที่ทางราชการประกาศห้ามเลี้ยงกุ้งมาบุกรุกจับจองพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อทำนาทุ่ง การเสื่อมโทรมของป่าชายเลนจากผลกระทบของระบบนิเวศที่น้ำไม่ไหลขึ้นลงและน้ำไม่มีสภาพเป็นน้ำกร่อยที่เหมาะสมกับป่าชายเลน ซึ่งยังส่งผลถึงปัญหาการลดลงของปริมาณและพันธุ์ปลาจำนวน

นอกจากปัญหาสภาพแวดล้อมแล้วยังมีปัญหาน้ำท่วมในเขตเทศบาลเมืองปากพนัง

โดยเฉพาะช่วงหลังจากมีการปิดประตูระบายน้ำทำให้น้ำท่วมสูงในเขตเทศบาลเมือง เพราะเมื่อถึงเวลาน้ำขึ้นแรงดันของน้ำทะเลก็จะดันเข้ามาในอ่าวปะทะกับแนวน้ำจืดที่กำลังไหลลงไป แนวน้ำจืดก็จะค่อย ๆ ชะลอตัวช้าลง ๆ สัมพันธ์กับแรงดันของน้ำทะเลที่ดันเข้ามา ระดับน้ำจืดก็ค่อย ๆ ยกกระดับสูงขึ้น เมื่อแรงดันน้ำดันเข้ามาทางอ่าวปากพนังมากกระทบกับประตูระบายน้ำที่กั้นอยู่น้ำจึงไหลเอ่อท่วมเขตเทศบาล ถ้าหากไม่มีประตูระบายน้ำหรือเปิดประตูระบายน้ำทั้งหมด น้ำที่ดันเข้ามาก็จะเอ่อสูงขึ้นไปตลอดลำน้ำ¹² ซึ่งทำให้น้ำไหลกระจายออกสู่ลำคลองสาขาได้และไม่เอ่อล้นท่วมเขตเทศบาล

- 4 -

ข้อคิดเห็นและทางออกในการจัดการปัญหาในพื้นที่

ปัญหาและผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาตามโครงการของรัฐ ส่งผลให้ภาคประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ได้มีการแสดงความคิดเห็นกันอย่างกว้างขวาง ทั้งที่อยู่ในรูปของการแสดงออกตามเวทีประชุมสัมมนาต่าง ๆ หรือการทำหนังสือถึงส่วนราชการต่าง ๆ เพื่อแสดงความคิดเห็น เสนอแนะทางออก/ทางแก้ สามารถประมวลได้ดังนี้

1. การบริหารจัดการน้ำ ปัญหาที่สำคัญในการดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังคือการจัดการระบบน้ำในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด อย่างไรก็ตามเมื่อโครงการได้เริ่ม

¹² นิเวศน์ เดชกุณการ, (2543) อุตสาหกรรมการประมงในโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับแนวทางการบริหารจัดการ เอกสารอสังเกตุ 22.

ดำเนินการกีดกันมีปัญหาในเรื่องการจัดการน้ำที่ไม่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และการประกอบอาชีพ
ในปัจจุบันของชุมชน ซึ่งได้มีการเสนอแนวทางในการแก้ไข ดังนี้

- เปิดประตูระบายน้ำอุทกวิภาชประสิทธิ์ ชุมชนส่วนใหญ่เสนอว่าน่าจะมีการเปิด
ประตูระบายน้ำเป็นการถาวรเพื่อให้อกดับดินสู่ธรรมชาติ และบางส่วนเสนอว่าให้
มีการจัดการเปิด - ปิดประตูน้ำเป็นระยะ ๆ ตามความเห็นชอบร่วมของชุมชน
และในช่วงที่ยังสร้างระบบย่อย / ประตูระบายน้ำย่อย ของโครงการยังไม่เสร็จสิ้น
สมบูรณ์ก็ให้เปิดประตูระบายน้ำให้เป็นธรรมชาติไปก่อน เพื่อบรรเทาความ
เดือดร้อนเฉพาะหน้า
- จัดตั้งคณะกรรมการลุ่มน้ำเพื่อการบริหารจัดการน้ำ ๔ ฝ่าย คือ รัฐ องค์กรเอกชน
นักวิชาการ และชาวบ้าน เพราะการดำเนินการโครงการขนาดใหญ่นี้ชาวบ้าน
ไม่ได้มีส่วนร่วมมาตั้งแต่ต้น เพราะไม่ได้มีการทำประชาพิจารณ์หรือสำรวจความ
ต้องการที่แท้จริงของประชาชน และทางรัฐเองก็ไม่ได้รู้สภาพที่แท้จริงของพื้นที่
และวิถีชีวิตของชุมชน ทำให้การพัฒนาเกิดปัญหาโดยเฉพาะการจัดการน้ำใน
พื้นที่ ดังนั้นจึงควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมขึ้นพิจารณาในการจัดการลุ่มน้ำ
ทั้งระบบ
- จัดระบบน้ำป่าพรุให้เหมาะสมทำให้ในพรุมีน้ำขังตลอดปี เช่น การทำฝายน้ำล้น
เนื่องจากป่าพรุควนเคร็งซึ่งมีพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับ 2 ของประเทศ รองจากป่าพรุ
โต๊ะแดง จ.นราธิวาส และเกิดไฟป่าทุกปี โดยเฉพาะปีนี้ (2545) เกิดไฟป่ารุนแรง
มากเพราะน้ำในพรุแห้ง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขุดคูน้ำลึกเกินไปทำให้น้ำ
ในพรุไหลลงคูน้ำจนพรุแห้งส่งผลให้เกิดไฟป่าอย่างรุนแรง และสัตว์น้ำในป่าพรุที่
เป็นแหล่งอาหารและอาชีพของชาวบ้าน ก็ลดน้อยลงและสูญพันธุ์ไปแล้วบางส่วน
จึงจำเป็นต้องมีการจัดการให้น้ำท่วมขังในป่าพรุอยู่ตลอดปี
- ให้มีการกำหนดเขตน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็มให้เหมาะสมตามสภาพพื้นที่และ
อาชีพในปัจจุบันของชุมชน พร้อมทั้งดำเนินการขุดลอกคลองออกทะเลและคลอง
ซอยต่าง ๆ เพื่อให้น้ำไหลเวียนเป็นธรรมชาติ ดังเช่นที่ประเสริฐ คงสงค์ ได้เสนอ
ว่า "โครงการนี้ผมคิดว่าน่าจะพัฒนาดังนี้ คือ 1) ทำอย่างไรให้คลองหน้าโกฏี และ
คลองแพรกเมือง ปากคลองป่ากระวะ ย่ำให้ทรายเข้ามาถมได้ 2) ต้องผันน้ำจืด
มาช่วยให้ความเค็มอย่าให้เกิน 10 แล้วก็ได้ ให้มันเป็นน้ำกร่อยจริง ๆ แต่
น้ำกร่อยเขาค้างหลักไว้ที่ 14 แต่ 15 มันยังทำไม่ค่อยได้" ทั้งนี้เพราะว่าการจัดการน้ำ
ของภาครัฐคำนึงเฉพาะน้ำจืดกับน้ำเค็ม แต่ไม่ให้ความสำคัญกับการจัดการระบบ
น้ำกร่อย / นิเวศน้ำกร่อย ทำให้ทรัพยากรและวิถีชีวิตที่ต้องอิงอยู่กับน้ำกร่อยมี
ปัญหา

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน เปิดโอกาสให้ภาคประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในทุกระดับ ดังได้กล่าวมาแล้วว่าการดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังของรัฐไม่ได้มีการสำรวจข้อมูลความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ทำให้โครงการไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร ซ้ำยังก่อให้เกิดปัญหาสืบเนื่องตามมาอีกหลายประการ ดังนั้นในช่วงที่โครงการยังดำเนินการไม่แล้วเสร็จก็ควรจะมีการสำรวจถึงความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดหรือปรับเปลี่ยนโครงการได้ตามความเหมาะสม
3. การฟื้นฟูสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 - ดิน สภาพดินในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเป็นดินที่มีศักยภาพในการทำการเกษตรทั้งทำนา ปศุสัตว์ ยืนต้น ทำนาถั่ว เป็นต้น อย่างไรก็ตามยังมีพื้นที่ที่มีปัญหาในการจัดการเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตรคือบริเวณที่ราบลุ่มต่ำ และพื้นที่พรุ ในเขต อ.ชะอวด และเชียรใหญ่ ซึ่งต้องมีการพัฒนาและปรับปรุงพื้นดินให้เหมาะแก่การประกอบอาชีพของชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม
 - น้ำ สภาพน้ำในแม่น้ำปากพนังเริ่มเน่าเสียเนื่องจากการปิดประตูระบายน้ำ ส่งผลให้น้ำนิ่ง ไม่ไหลเวียน มีการหมักหมมของตะกอน ส่งผลให้สัตว์น้ำลดน้อยลงจนกระทั่งสูญพันธุ์ จึงต้องมีการบำบัดน้ำทิ้งโดยวิธีธรรมชาติคือการทำให้น้ำไหลเวียนขึ้นลงตามปกติ และการจัดการเรื่องน้ำจากแหล่งชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ก่อนไหลลงสู่แม่น้ำสาครลง
 - ป่าไม้ ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังจะมีป่าไม้ 3 ประเภท คือ ป่าที่สูง ป่าพรุ และป่าชายเลน ทำให้พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์และหลากหลายทางชีวภาพสูง แต่ปัจจุบันทรัพยากรเหล่านี้มีสภาพที่เสื่อมโทรมลง ดังนั้นจึงควรมีการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าเหล่านี้ให้มีความอุดมสมบูรณ์กลับคืนมาโดยวิธีการต่าง ๆ
4. การจัดการระบบการผลิตทางการเกษตร การดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ที่จะฟื้นฟูความเป็นอยู่ของชุมชนและการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะการทำนาข้าว ไร่สวนผสม เหล่านี้จะไม่สามารถดำเนินการให้เป็นจริงได้ครบโดที่การจัดการด้านการตลาดยังไม่ดีพอและราคาตกต่ำ ซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การดำเนินการจัดการระบบการผลิตในโซนน้ำจืดไม่ประสบผลสำเร็จ

- 5 -

สิทธิชุมชน : การจัดการการพัฒนาที่ต้องฟังเสียงประชาชน

ปัจจุบัน ผลพวงจากกระบวนการพัฒนาของรัฐได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและวิถีชีวิตของชุมชน แม่น้ำปากพนังซึ่งเปรียบเสมือนสายเลือดของคนลุ่มน้ำเริ่มหยุดการไหล เกิดการ

ตกตะกอนของสิ่งปฏิกูล และเริ่มเน่าเสีย ป่าต้นน้ำ ป่าพรุ และป่าชายเลน ถูกทำให้ลดปริมาณลงอย่างรวดเร็ว ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งและการตกตะกอนของทรายบริเวณปากแม่น้ำและลำบางต่าง ๆ มีความรุนแรงมากขึ้น สัตว์น้ำหลายชนิดเริ่มสูญพันธุ์ ชาวบ้านในเขตลุ่มน้ำหลายร้อยครอบครัวต้องเผชิญกับภาวะหนี้สิน และบางส่วนเริ่มตกอยู่ในสภาวะล้มละลายครั้งที่ 3 หลังจากที่ต้องเผชิญมาแล้วเมื่อครั้งที่ต้องทิ้งนาข้าวไปทำสวน และครั้งที่ต้องทิ้งสวนกลับมาทำนาถั่ว สิ่งเหล่านี้ล้วนสร้างการเรียนรู้ในเรื่องสิทธิให้กับชาวชุมชนตั้งแต่ ละออง สุรักษ์ชา ประชาชนที่ทำนาถั่วอยู่ในเขตพื้นที่น้ำจืดอำเภอยะใหญ่ ได้แสดงความคิดเห็นถึงทางเลือกในการประกอบอาชีพที่รัฐต้องการให้ชาวบ้านทำนา หรือไถนาสวนผสม ในขณะที่เขาได้เปลี่ยนสภาพจากนาข้าวมาเป็นนาถั่วกว่า 10 ปีแล้ว

*...ลองคิดดูข้าวก็โลละ ๓.๕๐ บาท แต่ถั่วก็โลละ ๓๐๐-๔๐๐ คิดดูว่าขายถั่วดีกว่าหนึ่งชื้อข้าวได้เกี่ยวกว่า บอกรัฐบาลด้วยว่าเราเดือดร้อนมาก ยังจะให้เราทำนา ปลุกผัก ลูกมะเขือก็โล ๒ บาท ค่าเก็บก็โลละบาท เจ้าของไร่บาทหนึ่ง ค่าปุ๋ยไม่รู้สักก็โลเท่าไถถั่วเฉลี่ยดู ค่าชุดอีก เหมือนกับว่าคิดมิดัดดินประชาชน ไม่รู้จะทำอะไรกินแล้ว...¹⁵

เช่นเดียวกับที่ ประเสริฐ คงสงค์ ชาวบ้านอำเภอลำทะเมนชัยได้แสดงความคิดเห็นถึงสิ่งที่รัฐกำหนดการพัฒนาในพื้นที่ว่า

...ผู้ออกแบบแนวคิดเป็นของข้าราชการที่ไม่เคยคลุกคลีอยู่กับพื้นที่จริง มาดูเพียงเดียวเดียวก็กลับไปทำโครงการมาผิด ๆ เช่น การขุดไถนาสวนผสมที่ผิดพลาดกับสภาพความเป็นจริงของดินและน้ำ...ชลประทานน้ำเค็มก็ไม่เป็นไปตามเป้าเพราะเอาควาวิชาการมาพูด ไม่ได้ศึกษาความจริงของระบบนิเวศและชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์น้ำที่เป็นจริง ลงทุนสูงได้รับผลน้อย...

*...การที่ชาวบ้านเขาเลี้ยงกุ้งอยู่ก่อน ก่อนที่จะประกาศเขตน้ำจืด แล้วอยู่ ๆ รัฐมาประกาศเป็นเขตน้ำจืดไม่ให้ชาวบ้านเลี้ยงกุ้ง แสดงว่ารัฐละเมิดสิทธิของชุมชน เช่นเดียวกับการประกาศเขตป่าอุทยานทับที่ชาวบ้าน...¹⁶

หรือที่ไพโรจน์ ชูช่วยเกษตรกรผู้ทำไถนาสวนผสม อำเภอยะใหญ่ กล่าวว่

* ...การสร้างประตุนายน้ำขนาดเล็ก (ตั้งแต่ปี 2517)ด้วยการจ้างแรงงานท้องถิ่นและมีการนำเครื่องจักรจากภายนอกมาใช้ รวมทั้งการสนับสนุนให้มีการปลูก

¹⁵ คัมภายณ์ ละออง สุรักษ์ชา อ.ยะใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช 17 สิงหาคม 2545

¹⁶ ประเสริฐ คงสงค์ เวทีประชุมสัมมนาข้อมูลสิทธิชุมชน ค.ทำชอม ค.เกาะเพชร 28 กันยายน 2545 ณ วัดบ้านด่าน ต.ท่าชอม อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช

ช้า กชนัน ทำให้เกิดการละเมิดสิทธิชุมชนโดยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิต พันธุ์ข้าวและพืชพื้นเมืองถูกแทรกแซงและเริ่มสูญพันธุ์ นอกจากนี้โครงการไถนาสวนผสมที่สนับสนุนโดยรัฐที่มีการกำหนดรูปแบบของแปลง และความลึกของคูรอบ ๆ แปลง เป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับระบบนิเวศและความลาดชันของพื้นที่ ทำให้ได้ผลผลิตจำนวนน้อย และถือเป็นการละเมิดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย...¹⁷

หรือเสียงจากผู้คนในลุ่มน้ำปากพนัง....

*...เมื่อปิดประตูระบายน้ำแล้ว ประมงรายย่อยที่หากินในลำคลองเคยได้ปลามาขายให้ลูกไปโรงเรียน สามารถเรียนจบปริญญาได้ต้องหมดอาชีพ ... ใน 3 อำเภอเรา (หัวไทร เขียวใหญ่ ปากพนัง) ไม่พูดถึงคนรวย จะมีอยู่ 3 อาชีพ คือ 1) อาชีพทำนา 2) อาชีพหาปลาในคลอง 3) อาชีพทำน้ำคาลจาก พอปิดประตูระบายน้ำเหลือแต่อาชีพทำนาอย่างเดียว อาชีพหากินในคลองหมด อาชีพนำคาลจากหมด สาเหตุที่หมดคือจากมันต้องอยู่ที่น้ำกร่อย น้ำคาลมันจะออกเยอะ อันนี้นักวิชาการไหนทดลองได้เลย ประการสำคัญคือเมื่อปิดประตูระบายน้ำ ทรัพยากรในลำคลองหมด ปลาหลาย ๆ พันธุ์ปลาหมด การหากินในลำคลองลำบาก สมมติว่าสมัยก่อนหาได้สัก 200-300 บาท ทุกวัน 50 บาท 80 บาทก็ไม่ได้แล้วไม่พอลูกไปโรงเรียน ลองดูพื้นนาดี ปีหนึ่งขายข้าวครึ่งหนึ่ง กว่าจะเกี่ยวข้าวได้พ่อแม่เป็นหนี้ไม่รู้เท่าไรแล้ว ค่าปุ๋ยบ้าง ค่าไถนบ้าง การเรียนหนังสือของชาวนาจึงลดน้อยลง คนเรียนไม่ถึงภาคบังคับต้องออกก่อนกำหนดเพราะพ่อแม่ไม่มีอะไรให้ลูกไปโรงเรียน ที่เคยถามว่าในเมื่อปิดประตูระบายน้ำแล้วน้ำจืดทำให้ต้นจากตาย ถึงไม่ตายหมดก็ไม่สมบูรณ์ อธิบดีกรมชลประทานบอกว่าภายใน 3 ปีจากจะฟื้นมาเหมือนสภาพเดิม ที่ถามว่า ภายใน 3 ปีอาชีพที่เขาไม่มีนาเลย มีแต่อาชีพทำคาลจากอย่างเดียว เขาจะทำอะไรกิน แกกักตอบไม่ได้...¹⁸

หรือ

*...โครงการนี้น่าจะเป็นโครงการแรกในประเทศไทยที่กินน้ำ 2 ทาง เพราะเขื่อนโดยทั่วไปกินน้ำทางเดียว...การใช้ทฤษฎีแยกน้ำอย่างเฉียบพลันเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสม เพราะการแยกเป็นด้านบนประตูระบายน้ำน้ำจืด ด้านล่างเป็นน้ำเค็ม กระทั่งกัน ไม่เปิดโอกาสให้มีการปรับตัวทั้งวิถีชีวิตชุมชน สัตว์น้ำต่าง ๆ ...ไม่ยอมให้มีการแยกน้ำอย่างถาวร อยากให้มีการสลับคือเป็นประตูควบคุมการใช้ประโยชน์จากน้ำในบางฤดู ...แต่โครงการนี้ถูกกำหนดมาอย่างสมบูรณ์แบ...¹⁹

¹⁷ สัมภาษณ์ไพโรจน์ ชูชัย เกษตรกร อ.เขียวใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช 20 ธันวาคม 2544

¹⁸ สัมภาษณ์ทวีป ทองทวี 29 มิถุนายน 2545

¹⁹ สุรชัย คำวัฒนาบุตรณ์ ประชุมการจัดทำกรอบแผนพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในระยะยาว 5 มีนาคม 2545 ณ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ จัดโดย กปร.

หรือ

“...การดำเนินการอะไรต่าง ๆ ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วม...ก่อนที่โครงการจะแล้ว
เสร็จขอให้กรมชลประทานได้เปิดประตูระบายน้ำให้เป็นไปตามธรรมชาติก่อน เพราะ
ชาวบ้านที่หากินในคลองจะได้หากินได้ตามปกติ...”²⁰

- เป็นต้น -

จะเห็นได้ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังโดย
กระบวนการของรัฐนั้น เป็นปัญหาที่ถูกทำให้เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า ไม่ต่างจากการพัฒนาของรัฐ
ในพื้นที่อื่น ๆ เช่น กรณีเขื่อนปากมูล กรณีทอกล้ำไทยมาเลย์ หรือ กรณีโรงไฟฟ้าบ่อนอก -
หินกรูด เป็นต้น ที่การพัฒนาถูกกำหนดและดำเนินการอย่างเบ็ดเสร็จโดยขาดการมีส่วนร่วมอย่าง
แท้จริงของชุมชน ทำให้การพัฒนาแทนที่จะเป็นการแก้ปัญหา กลับกลายเป็นการเพิ่มปัญหาใหม่
ๆ พอกพูนเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ควรจะเป็นการจัดการแบบมีส่วนร่วม
โดยเฉพาะทรัพยากรส่วนรวมไม่ควรผูกขาดอยู่กับหน่วยงานสังคมเพียงหน่วยใดหน่วยหนึ่ง ไม่ว่า
จะเป็นชุมชนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐ แต่ควรจะเป็นการจัดการร่วมกัน (Co-management)²¹
ดังนั้นการจัดการทรัพยากรเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และสามารถมีสิทธิเข้าถึงทรัพยากรได้
อย่างเป็นธรรมนั้น การจัดการจะต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของภาคีต่าง ๆ ในสังคมที่ไม่ใช่เพียง
แค่การเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นเท่านั้น แต่ควรจะอยู่ที่กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่
ชุมชนท้องถิ่นให้มีความสามารถมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรได้อย่างมีอิสระภายใต้ระบบ
นิเวศน์ที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชน และเกิดสำนึกร่วมในการจัดการทรัพยากรในรูปของ
ประชาสังคม เพื่อระดมพลังชุมชนท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมกันดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ทรัพยากร
ของตนอันจะช่วยลดความขัดแย้งและป้องกันผลกระทบที่ตามมาในอนาคต.

ทวีป ทองสวัสดิ์ ประชุมการจัดทำกรอบแผนพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในระยะยาว 5 มีนาคม 2545 ณ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
ฉะเชิงเทรา จัดโดย กปร.

อานันท์ กาญจนพันธ์ “สถานการณ์การวิจัยชุมชนกับแนวการจัดการทรัพยากร : บทสังเคราะห์เบื้องต้นของการศึกษา” พลวัตของชุมชน
ในการจัดการทรัพยากร เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 1 น.12,2543.

อ้างอิง

- ณรงค์ บุญสวยขวัญ (2544) วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 1-8 โครงการวิจัยเรื่องโครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- ทฤณ สุขนวล (2545) ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรน้ำ : ศึกษากรณีประจวบคีรีขันธ์ อุตทวิภาสประสิทธิ์ อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช เอกสารประกอบการนำเสนอรายวิชาชุมชนกับการจัดการทรัพยากร หลักสูตรคือปะชาตกรมทาบัตนจิต มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
- นิเวศน์ เลิศคุณากร. (2543) อุตทวิภาสประสิทธิ์ ประจวบคีรีขันธ์ในโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับแนวทางการบริหารจัดการ เอกสารอัครสำเนา.
- พอลดา แก่นแก้ว (2528) ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพนัง พ.ศ.2493 - 2525วิทยานิพนธ์ภาควิชาประวัติศาสตร์ อักษรศาสตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- รัชฎา คชแสงสันต์ และคณะ (2544) "การศึกษาด้านทรัพยากรทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม" เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
- สำนักพัฒนาแหล่งน้ำ 5 กรมชลประทาน แผนพัฒนาประชาสัมพันธ์ "การจัดการด้านระบบชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ" มปป.

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2543) "สถานภาพการวิจัยชุมชนกับการจัดการทรัพยากร : บทสังเคราะห์
ผลของการศึกษา" พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร เอกสารประกอบการ
ประชุมประจำปีด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 1 , 30-31 พฤษภาคม 2543

ข้อเสนอแนะของ อ.ปิยะ

ผมมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. กรณีชุมชนลุ่มน้ำปากพอง มีประเด็นการเรียนรู้ 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 การทำความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ของลุ่มน้ำปากพอง ประวัติ รากทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำปากพองซึ่งมีหลากหลายชาติพันธุ์ อาชีพและความต้องการ

ของชาวมา ชาวประมงที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพอง โดย

ส่วนที่ 2 การเรียนรู้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ และกระบวนการเรียนรู้เพื่อฝึก ความเป็นชุมชนบนฐานทรัพยากรลุ่มน้ำปากพอง

ส่วนที่ 3 การพัฒนาศมรรคนะแห่งสิทธิของชุมชนการ โดยสร้างการมีส่วนร่วม ของฝ่ายต่างๆในท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การสร้างกลไกการแก้ปัญหาในพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม โดยการ ประสาน ดำเนินการร่วมกับมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์เพื่อให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโครงการ พัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพองเช่น การเปิดประตูเขื่อน การหายุทธศาสตร์สื่อสารระหว่างรัฐกับชุมชน เพื่อให้รัฐแก้ปัญหา น้ำเน่าเสีย การทำโครงการนำร่องสร้างถนนลัดพื้นที่ตำบลบางศาลา การฟื้นฟูระบบ การทำนาแบบนาหุ้ง ความรู้ไปกับการจัดระบบน้ำ ระบบชลประทาน โดยประสานโครงการ ะหว่าง ชุมชน(แรงและภูมิปัญญา) นักวิชาการ(ความรู้) และรัฐ(ทรัพยากร) เพื่อร่วมกันดำเนินการตามโครงการ นำร่อง

2. เอกสาร ข้อมูลที่น้อยส่งมาเป็นผลการศึกษาในระยะที่ 1

สำหรับการดำเนินงานในระยะที่ 2

และ 3 ผมมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

2.1 ร่วมกันสร้างเครือข่ายความร่วมมือ สร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ผ่าน ประเด็นร่วมจากการศึกษาในระยะที่ 1 (การจัดการน้ำ การฟื้นฟูสภาพทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม (ดิน น้ำ ป่าไม้ การผลิตด้านการเกษตร) ต่อเนื่องจากที่ทำได้ในระยะที่ 1

2.2 สร้าง/พัฒนากลไกส่งเสริมสิทธิ เสรีภาพของชาวบ้าน เช่น

- การเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเด็นร่วมตาม

ข้อ 2.1 กับสิทธิ เสรีภาพ ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ

- การร่วมกำหนดสาระสำคัญแห่งสิทธิ ตามรัฐธรรมนูญ ที่ชาว บ้านควรรู้เป็นอย่างขึ้น เป็นตอนและวิธีการถ่ายทอด(ต้องช่วยกันคิด ช่วยกันกำหนด โดยใช้วิถีคิด วัฒนธรรมในการถ่ายทอดแบบชาวบ้าน)

- กระบวนการสร้างการเรียนรู้ และยืนยันความมีตัวตนของสิทธิ เสรีภาพ ตามรัฐธรรมนูญ โดยวิทยากร ตัวแทนองค์กรจากภายนอก (ผ่านทีมวิทยากรส่วนกลาง กก.สิทธิฯ)

- กระบวนการถ่ายทอด สร้างการเรียนรู้เรื่องสิทธิ เสรีภาพ โดยวิทยากรชาวบ้าน จนท. โครงการฯ

- การสรุป ทบทวน การเรียนรู้เรื่องสิทธิ เสรีภาพ โดยกลุ่มชาวบ้าน

- ร่วมกำหนด แสวงหาทางเลือก ในการใช้ สิทธิ เสรีภาพ ตามรัฐธรรมนูญ เป็นเครื่องมือของชาวบ้าน ในการ แก้ปัญหา การจัดการน้ำ การฟื้นฟูสภาพทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม (ดิน น้ำ ป่าไม้ การผลิตด้านการเกษตร) ในลุ่มน้ำปากพนัง

- ทดลองดำเนินการ

- กระบวนการสรุป ทบทวน บทเรียนความสำเร็จ ความล้มเหลว ที่เกิดขึ้น

- ทดลองทำใหม่

2.3 สรุปเป็นตัวแทน แนวทางการคุ้มครอง การพัฒนาสมรรถนะแห่งสิทธิของ ชาวบ้าน

โดยข้อ 2.1 ถึง 2.3 ดำเนินการเป็นวงจรต่อเนื่องไปเรื่อยๆ สำเร็จ
ล้มเหลวก็ไม่เป็นไร หัวใจคือ

ความต่อเนื่อง เหมือนนางสื้อ ที่ค่อยๆ เคลื่อนไปเรื่อยๆ

ฝากมาให้ลองคิดต่อ นะครับ ขอบคุณมาก ปิยะ

Reply Reply All Forward Delete

Put in Folder....

Previous Next Close

Comment รายงาน : กรณีการพัฒนาพื้นที่ทุ่งน้ำปากพนัง (จ.นครศรีธรรมราช) 250.1

1. ในส่วนการประชุม focus group ให้ข้อสรุปที่ร่วมกันพิจารณาของชาวบ้านอย่างชัดเจน เนื่องจากผลกระทบคือวิถีชีวิตอย่างรุนแรง
2. ควรจะมีแผนที่ประกอบ เพื่อแสดงตำแหน่งหมู่บ้านที่ทำการสำรวจ เปรียบเทียบเส้นทางครั้งที่ประชุม จะทำให้ผู้อ่านเห็นภาพความสัมพันธะระหว่างที่อยู่อาศัยกับการโครงการพัฒนา
3. รายงานสรุปมีเนื้อหาครบถ้วนถึงระดับที่ควรได้ แต่มีการพิมพ์ผิดค่อนข้างมาก
4. น่าจะสรุปว่าทุ่งน้ำปากพนังมี 3 น้ำเท่านั้น คือ จืด เค็ม และเปรี้ยว (หน้า 4 และ 8)
5. คำอธิบายการกักเก็บและตกตะกอนทรายยังสับสน ควรแยกเขียนเป็น 2 ย่อหน้าให้ชัดเจน ว่า เป็น ทรายที่ทะเลหัวโพ-ปากพนัง และข้าวปากพนัง (หน้า 2 และ 3)
6. ระดับน้ำขึ้นน้ำลงมากหรือน้อย เรียกสั้นๆ ว่า น้ำขึ้นและลงมากๆ เรียกว่า ช่วงน้ำเกิด ส่วนน้ำขึ้นและลงน้อยๆ เรียกว่า ช่วงน้ำตาย (หน้า 3)
7. บทที่เกรงได้เรียก นกเขน ส่วน นกนางแอ่น ทำรังด้วยดิน+หญ้า ผมสงสัยว่าปากพนังไม่น่าจะมีนกเขนมาก เพราะนกพวกนี้ชอบอยู่ตามถ้ำ (หน้า 3)
8. เปรียบเทียบคลองหัวโพ-เขื่อนใหญ่ น่าจะแตกต่างจากเขื่อนปากพนัง-ศรีกาญ และ กทม (หน้า 3)
9. อารีทจาก และประมง อะไรคืออารีทจาก (หน้า 4)
10. ทวีตยากรที่เสียโฉม อาจไม่ใช่สาเหตุสำคัญที่ทำให้น้ำจืดลดลง แต่น่าจะมาจากการให้น้ำอย่างไม่มีการจัดการมากกว่า เช่น การขยายพื้นที่ทำกิน การระบายน้ำเค็ม+เค็มลงสู่แม่น้ำปากพนัง (หน้า 5)
11. ควรขยายความที่ว่า ทุพเป็นดินเปรี้ยว แต่ประชาชนใช้ประโยชน์ได้ (หน้า 6)
12. การอธิบายสภาพปัญหาเนื่องจากโครงการในหน้า 10-11 ควรแยกเป็น 2 ย่อหน้าสั้นๆ เพราะภูมิศาสตร์และวิถีชีวิตต่างกัน และนโยบายของรัฐก็ต่างกัน จะทำให้ชัดเจนกว่า
13. การกักน้ำท่วม อ.ปากพนัง เมื่อครั้งแรกที่เริ่มเปิดประตูฯ นั้น ไม่ควรอธิบายละเอียด เพราะไม่มีการรายงานเชิงวิทยาศาสตร์ที่ชัดเจน แต่ควรเน้นให้เห็นว่าขาดการจัดการและศึกษาอย่างถี่ถ้วน (หน้า 12)
14. ข้อเสนอแนะของประชาชนในหน้า 13 ในเชิงที่ต้องสร้างโน้มน้าวนี้เพิ่มเติมคือระมัดระวัง เพราะกรมชลฯ จะเอาไปอ้างของบักหนี้ และก็จะไม่ผลเสียตามมาก็ควรเน้นไปที่การมีส่วนร่วมและการจัดการโดยชุมชนในมากแทน
15. ควรเลี่ยงการใช้คำว่า โครงการพระราชดำริ ไม่เป็น โครงการพัฒนาทุ่งน้ำปากพนัง จะดีกว่า เพราะความผิดพลาดที่แท้จริงมาจากกรมชลประทานที่ละเลยป็นเชิงนโยบาย โดยไม่ศึกษาอย่างเป็นวิชาการและฟังประชาชนอย่างรอบด้าน ผมเห็นการรายงานของกรมชลฯ ต่อ long ในทุกๆ เรื่อง จะพูดแต่สิ่งที่ยกยอ ส่วนข้อเสียไม่พูด หรือพูดแค่ๆ ว่า แก้ไขได้ ปัญหาที่กำลังเกิดที่โครงการป้องกันน้ำท่วมขนาดใหญ่ เช่นกัน ถ้ามีเวลาชดเชยให้น้องมาเขียนที่นี้บ้าง

การศึกษายข้อมูลชุมชน

โจทย์หลัก	โจทย์ย่อย	รายละเอียด
๑. สภาพพื้นที่	๑.๑ ประวัติศาสตร์ชุมชน	- วิถีชีวิต - อาชีพ - ความสัมพันธ์ในชุมชน - วัฒนธรรม
	๑.๒ ที่ตั้ง - อาณาเขต	- ตั้งที่ไหน อย่างไร - มีอาณาเขต ขอบเขตแค่ไหน (แผนที่ประกอบ)
	๑.๓ ลักษณะทางภูมิศาสตร์	- สภาพพื้นที่ - ลักษณะพื้นที่ ที่ราบ / ที่สูง - สภาพนิเวศน์
๒. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม	๒.๑ ประชากร	- จำนวนประชากร - เพศ - วัย
	๒.๒ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน	- รูปแบบดั้งเดิม - รูปแบบใหม่
	๒.๓ เส้นทางการคมนาคม / การติดต่อภายนอก	- ในอดีตปัจจุบัน - พาหนะที่ใช้
	๒.๔ การศึกษา	- การศึกษาในระบบ - ก่อนวัยเรียน - ประถมมัธยม - มหาวิทยาลัย

โจทย์หลัก	โจทย์ย่อย	รายละเอียด
สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม (ต่อ)		- การศึกษานอกระบบ - กศน. - เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ)
	๒.๕ สาธารณสุข	-อนามัยชุมชน/ระบบประกันสุขภาพ
	๒.๖ วัฒนธรรมประเพณี	- วัฒนธรรมและประเพณีที่สำคัญที่ดำรงรักษาไว้หรืออนุรักษ์ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ - วัฒนธรรมและประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปหรือขาดการสืบทอด
	๒.๗ ศาสนา ความเชื่อ	- การนับถือศาสนา - ความเชื่อที่มีในชุมชน - บทบาทของศาสนาและความเชื่อในชุมชน
	๒.๘ การปกครองส่วนท้องถิ่น/ผู้นำ	- รูปแบบการปกครอง - การเมืองท้องถิ่น - ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (ใคร/อย่างไร) - โครงการผู้นำฯ ประสานกับรูปแบบใดอย่างไร
	๒.๙ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน/กลุ่ม	- ระบบความสัมพันธ์ - เครือญาติ - ระบบอุปถัมภ์ - ระบบการช่วยเหลือกัน - กลุ่มทางเศรษฐกิจ - กิจกรรมการบริหารจัดการภายในกลุ่ม - ผลจากการรวมกลุ่ม/การดำเนินการด้านกิจกรรมร่วมกัน - ปัญหา, ความขัดแย้ง และการช่วยเหลือกัน

โจทย์หลัก	โจทย์ย่อย	รายละเอียด
๓. ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการ และระบบกรรมสิทธิ์	๒.๑๐ ระเบียบ, ข้อปฏิบัติ, กฎเกณฑ์ของชุมชน	- จารีต - กติการ่วมกัน
	๒.๑๑ การจัดการความขัดแย้ง, การลงโทษ	- สาเหตุของความขัดแย้ง - การจัดการความขัดแย้งของชุมชน
	๓.๑ พื้นดิน	- ลักษณะของพื้นดินและการเปลี่ยนแปลง - การใช้ประโยชน์และความเหมาะสม - ความเสื่อมโทรม / สาเหตุและผลกระทบ - การถือครองที่ดิน / กรรมสิทธิ์
	๓.๒ พื้นน้ำ	- บุคคล - กลุ่ม / ชุมชน - นายทุน / คนนอกชุมชน
๓.๓ ป่าไม้ และป่าชุมชน		- แหล่งน้ำ - การจัดการน้ำ / ระบบชลประทาน (เหมืองฝาย) - การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ - บริโภค / อุปโภค - เกษตรกรรม - ธุรกิจและอุตสาหกรรม - ความเปลี่ยนแปลง ความเสื่อมโทรม การสูญเสีย และผลกระทบ - การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งน้ำ
		- ขอบเขตพื้นที่ / ขนาดพื้นที่ / แผนที่ - ลักษณะของทรัพยากรในป่า

โจทย์หลัก	โจทย์ย่อย	รายละเอียด
		- การจัดการป่าและการใช้ประโยชน์ (รัฐ/เอกชน/ชุมชน) - รูปแบบ / วิธีจัดการป่า - การใช้ประโยชน์จากป่า (อาหาร / รายได้ / ยา/รักษาโรค)
๔. สภาพทางเศรษฐกิจ	๔.๑ การประกอบอาชีพ	- ภาคการเกษตร (การผลิตและการแปรรูป) - นอกภาคการเกษตร (การผลิตและการแปรรูป)
	๔.๒ การลงทุน	- ต้นทุน / ผลตอบแทน
	๔.๓ การจัดการปัจจัยการผลิต	- ปัจจัยที่ผลิตเอง - ปัจจัยที่ซื้อจากภายนอก
	๔.๔ การจัดการผลิต / ผลิตภัณฑ์ / การบรรจุหีบห่อ	- ลักษณะการผลิต / ผลิตภัณฑ์ / หีบห่อ - รูปแบบการจัดการผลิตผล / ผลิตภัณฑ์ / หีบห่อ
	๔.๕ การตลาดการค้า และการขนส่ง	- รูปแบบการขนส่งและรูปแบบการตลาด - แหล่งตลาด / ราคาจำหน่ายและความเปลี่ยนแปลง
	๔.๖ การใช้แรงงาน	- แรงงานครอบครัว - แรงงานภายในชุมชน - แรงงานภายนอกชุมชน
	๔.๗ การสนับสนุนขององค์กรภายนอก	- ความสัมพันธ์ขององค์กรกับหน่วยผลิต / ชุมชน - รูปแบบการสนับสนุน / ความต่อเนื่อง
๕. สภาพปัญหาของชุมชน / สังคม	๕.๑ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ	
	๕.๒ ปัญหาทางด้านสังคมและวัฒนธรรม	
	๕.๓ ปัญหาทางด้านทรัพยากร / สิ่งแวดล้อม	
	๕.๔ ปัญหาอื่น ๆ	

"คน 4 น้า" ในภกกรรมจากการพัฒนาของรัฐ

"มีทบทวนว่าโครงการพระราชดำรินี้จะต้องไม่ได้อาศัยเป็นความคิดที่มี หรือเป็นความคิดที่ไม่ถูกต้องนัก เพราะหากว่าโครงการพระราชดำรินี้จะต้องไม่ได้อาศัยเมืองไทยไม่เจริญ พระราชดำรินี้ก็เป็นความคิดของพระราชฯ ถ้าความคิดของพระราชฯไม่ได้อาศัยเมืองไทย มีความก้าวหน้าไม่ได้

*(จากหนังสือ "พระราชดำริเมืองในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา"

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ 2540 ,หน้า 94)

ประตูลูกทวีกว้างประสิทธิ์

ชีวิตริมน้ำและความรุ่งเรืองของชาวปากพนัง

ลุ่มน้ำปากพนัง มีพื้นที่ 1.7 ล้านไร่ หรือประมาณ 26.64 ของพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ครอบคลุม 3 เกอ คือ อ.ปากพนัง เขียวใหญ่ และอ.หัวไทร มีแม่น้ำสายหลักและสาขาลองสาขา กว่า 119 สาย มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาบรรทัด ลุ่มน้ำปากพนัง โดยเฉพาะตอนกลางซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มสูงกว่าระดับน้ำทะเลเพียง 5-10 เมตร และตอนปลายเป็นที่ราบลุ่มชายฝั่ง เป็นพื้นที่ที่น้ำท่วมเคยขึ้นถึง ในฤดูน้ำหลากที่น้ำหลากของบางปี

ลักษณะระบบนิเวศของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จะมีความแตกต่างออกไปตามลักษณะระดับน้ำ ซึ่งจำแนกได้เป็น 4 ลักษณะคือ น้ำจืด น้ำกร่อยจากป่าพรุ น้ำกร่อยเกิดจากน้ำจืดผสมน้ำเค็ม และน้ำเค็ม หรือป่าทะเล ซึ่งก่อให้เกิดระบบนิเวศสัตว์และพรรณพืชรูปแบบต่างๆ กันออกไป อาทิ ป่าจาก ป่าพรุ ป่าชายเลน ป่าสาธ ป่าบก และหญ้าทะเล ซึ่งล้วนแต่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สิ่งมีชีวิต ที่แตกต่างกันไปตามสภาพของแต่ละพื้นที่ด้วย จากความอุดมสมบูรณ์ของลุ่มน้ำปากพนังในอดีต นอกจากจะเป็นแหล่งอาหาร และพื้นที่การเกษตรของชุมชนแล้ว ยังเป็นศูนย์ของการค้าขาย และเป็นปราการทางธรรมชาติอันสำคัญ ในการป้องกันการค้าขายของน้ำเค็มในช่วงฤดูฝนอีกด้วย และนั่นคือกระบวนการปรับสภาพน้ำให้เป็นน้ำจืดต่างๆ

วิถีชีวิตริมน้ำของชาวลุ่มน้ำปากพนัง

สภาพน้ำท่วมถึงตามนา - สวน

วิถีของสายน้ำและชุมชนที่สอดคล้องกัน

ชุมชนของชาวลุ่มน้ำปากพนังในอดีต จึงเคยรุ่งเรืองอันเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ หลากหลายนั้นเพราะลุ่มน้ำปากพนังคือลุ่มน้ำ - ลุ่มน้ำ ที่สำคัญของภาคใต้ และเป็นเมืองท่าค้าขายของพ่อค้าวาณิชชาวต่างประเทศ โดยมีสินค้าหลักคือ "ข้าว" แต่หลังปี 2500 การค้าขาย เริ่มซบเซา ราคาข้าว ค้นผวน ค้นทุนสูง และเมื่อมีการย้ายท่าเรือไปอยู่ที่อื่น บวกกับการมีโรงสีเล็กขึ้นในชุมชน ทำให้โรงสีไฟฟ้าที่เคยรุ่งเรืองเริ่มหยุดกิจการ ส่งผลให้ชาวนาเริ่มเปลี่ยนอาชีพและอพยพย้ายถิ่นฐานทั่วถิ่น ไปอยู่ที่อื่น บางส่วนหันไปทำสวนในแถบจังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี ดังคำกล่าวของชาวย่านว่า "หนีนาหาสวน" จนกระทั่งปี 2529 ได้มีการประกาศเขตสงวนอุทยานแห่งชาติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ทำให้ชาวนาที่หนีนาเริ่มกลับถิ่นฐานอีกครั้งเพื่อหัดกานาข้าวทำนาทุ่ง จนทำให้นาทุ่งขยายตัวอย่างรวดเร็วครอบคลุมเกือบทั่วพื้นที่ ทั้ง 3 อำเภอ ในลุ่มน้ำปากพนัง ในช่วงปี 2531-2535 และเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ สร้างชีวิตใหม่ให้ชาวลุ่มน้ำปากพนัง หรือชาวนาในอดีต ได้เป็นอย่างดี ในขณะที่อาชีพทำนา และไร่นาสวนผสมก็ถดถอยลงวันยิ่งลดน้อยลงเนื่องจากค้นทุนสูง แต่ราคาค้นน้อยไม่คุ้มทุนหรือขาดทุนถึงไร่ละ 500 บาท คือขายได้ราคาเพียงเกวียนละ 3,300-3,500 บาท จากค้นทุนกว่า 4,000 บาท ในขณะนั้น จึงเป็นเหตุผลทำให้ชาวนาจำนวนมากหนีนา

สวนผสมบริเวณล่องเคียงกุ้งที่เค็มโค
และเจริญงอกงามได้ดี

ระบบน้ำ จืด เปรี้ยว กร่อย เค็ม หรือน้ำขุ่น-น้ำดอง สอนให้ชาวลุ่มน้ำปากพนังปรับวิถีชีวิต ปรับสภาพสิ่งแวดล้อมตามปรากฏการณ์ธรรมชาติได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สอดคล้อง และประสานการเรียนรู้ ที่จะดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ที่เขาค้นพบ โดยเฉพาะการดำเนินอาชีพตามวิถีการของลักษณะน้ำเป็น ถือเป็นความชาญฉลาดอย่างยิ่ง ของชาวลุ่มน้ำปากพนัง อย่างถนนเค็มเคียงกุ้งกัน จากจุดแรกเริ่มเลี้ยงกุ้งน้ำเค็มก็มีบทเรียนมากมายทั้งผล กระทบ ทั้งปัญหา โรค พันธุ์กุ้งและการกำจัดน้ำโคลน ก็พัฒนาสู่การเลี้ยงน้ำกร่อยและน้ำเค็มที่เหือดค่าความเค็มเท่ากับศูนย์ จนสามารถปลูกพืชผักสวนครัวริมล่องเคียงกุ้งได้ ปกติ ที่สำคัญนำจากล่องเคียงกุ้งในปัจจุบันนี้ยาวนาน ค้นพบว่าสามารถนำมาเลี้ยงใหม่ได้ ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนน้ำ จะได้ผลดีกว่า ในขณะที่อาชีพเลี้ยงกุ้งคือช่องทางหารายเสริมอีกหลายๆ อาชีพ อาทิ ขวานนา รับจ้าง โรงงาน เป็นต้น

ในยุคแรกๆ ที่กระแสการเลี้ยงกุ้งมาแรงและเป็นยุคแรกของการริเริ่มเลี้ยงกุ้ง ปัญหาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และการแย่งชิงทรัพยากรในท้องถิ่นจึงค่อนข้างรุนแรง ลอกกาน้าง ทำให้เกิด "โครงการพระราชดำริ" ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องจากพระองค์ทรงห่วงใย ความเดือดร้อนของประชาชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่อาจจะได้รับผลกระทบจากน้ำจืด-น้ำเค็ม ตลอดพื้นที่ สาเกดปากพนัง ห้วยไทร เขื่อนใหญ่ ขะวอด ร่อนพิบูลย์ จุฬารักษ์ เติมน้ำพระยารักษ์ พระพรหม จ.นครศรีธรรมราชและ อ.ปากพยอม จ.พัทลุง จึงได้ทรงพระราชนิพนธ์โครงการให้กรมชลประทาน และหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องการศึกษาและดำเนินโครงการแก้ปัญหา นั่นคือจุดก่อให้เกิดโครงการแยกย่อยมากมายในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อาทิ การจัดทัพประตุน้ำ ชุดลอกคลองน้ำจืด เปิดปากคลองสู่ทะเลเชื่อมและสร้างเขื่อนกั้นน้ำเค็ม-น้ำจืดขึ้นเพื่อแยกน้ำจืด-น้ำเค็ม ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์คือ ป้องกันน้ำเค็มที่จะไหลเข้าไปทางแม่น้ำปากพนัง และลำน้ำสาขา เป็นช่องทางระบายน้ำท่วม ขจัดความขัดแย้งของราษฎรระหว่างนาทุ่งและนาข้าว กักเก็บน้ำจืดไว้ใช้และเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำจืด ตามแผนงานจัดการและบริหารโดยหน่วยงานรัฐ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาอันเนื่องมาจากความล่าช้าในการดำเนินการและการขาดการศึกษาเพื่อจริงจังจากข้อมูลต่างๆ ให้เห็นสภาพการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชาวลุ่มน้ำปากพนัง

การดำที่เค็มรุ่งเรืองในลุ่มน้ำปากพนัง

หลักฐานโรงไฟฟ้าโนนดิดซึ่งมีมากมาย

โครงการขนาดเล็กหรือรองรับโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังคือ

- 1.โครงการก่อสร้างระบบระบายน้ำปากพนังพร้อมอาคาร (ประตุน้ำปากพนังกั้นน้ำจืดน้ำเค็ม)
- 2.ระบบระบายน้ำพร้อมประตูระบายน้ำตามคลองต่างๆ และงานขุดเปิดปากคลองเชื่อมคลองทะเล
- 3.งานก่อสร้างคันแบ่งน้ำเค็ม-น้ำจืด
- 4.งานก่อสร้างชลประทานตอนบน
- 5.งานก่อสร้างและปรับปรุงชลประทานตอนล่าง เป็นต้น

กำแพงกันเพราะถูกเขื่อนพังจนถึงริมถนน

โดยเริ่มดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมเมื่อปี 2537 ในความรับผิดชอบของกรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งโครงการนี้ใช้งบประมาณกว่า 15,000 ล้านบาท แต่ถึงปัจจุบันนี้โครงการดำเนินมาได้ เพียง 56% กับระยะเวลารวม 8 ปี กับความเปลี่ยนแปลงหลังประตูใหญ่ "อุทกวิทยาสถาปัตย์" กั้นแม่น้ำปากพนัง มาจากแม่น้ำชะอวดกับแม่น้ำห้วยไทร ที่ไหลมารวมกัน ตรงปากแพรง แล้วไหลผ่าน อ.ปากพนัง เรียกว่า "แม่น้ำปากพนัง" ซึ่งประตูใหญ่แล้วเสร็จและเปิดทำการเมื่อ 1 ตุลาคม 2542 ขณะที่ประตูอื่นๆ ยังไม่แล้วเสร็จ ทำระบบไหลเวียนของน้ำตามลำคลองสาขาต่างๆ เริ่มเปลี่ยนไปจากธรรมชาติ และยังโครงการลำน้ำยุคชะงักบ่อยครั้ง ทำให้ชาวบ้านเริ่มได้รับผลกระทบจากระบบน้ำที่เปลี่ยนไป อาทิ ไม่ไหลเวียนจนน้ำ หรือท่วมซึ่งจนเพราะปลูกไม้ได้ ชาวนาทุ่งจำนวนมากถูกแยกเป็นโซนน้ำจืด หรือชาวนา ชาวประมงพื้นบ้าน กลุ่มจากถูกจัดอยู่ในโซนน้ำเค็ม น้ำซึ่งเดิมเคยหมุนเวียนเป็น 4 น้ำ คือจืด เปรี้ยว กร่อย เค็ม ก็เหลือเพียง 2 น้ำ คือ จืด

ตัว T ปากการกั้นคลื่นเขาคดถึง-หาดทราย

(บน-ล่าง) ปากคลองสุทนต์ ที่ชุดใหม่ถูกคลื่น
ทราย
พัดถมจนคันเขื่อน

กับ เค็ม ทำให้ วิถีชีวิตที่เคยดำเนินมาอย่างสอดคล้องกับ
ปรากฏการณ์ของน้ำ เริ่มประสบปัญหา บ่อน้ำใช้ไม่ได้ น้ำกร่อยที่จะ
ต้องใช้เลี้ยงกุ้งไปมี ต้องซื้อจากข้างนอกก่อให้เกิดต้นทุนสูงเพิ่ม
ปลาหลายชนิดที่อาศัย หรือเดินทางระหว่าง 2 น้ำ คือน้ำกร่อยกับ
น้ำจืด ทั้งในการเพาะพันธุ์และ เจริญพันธุ์ สูญหายไปกว่า 96 ชนิด
ป่าจากซึ่งเป็นพืชที่จะขึ้นและออกน้ำตาลได้ดีในน้ำกร่อย ก็หมดไป
หรือไม่มีป่า ทั้งๆ ที่เมื่อกลืนต้นจากนั้น คือรายได้เสริมหรือ อาจจะ
ถึงรายได้หลักของชาวลุ่มน้ำปากพนัง บางส่วนก็หายไป เมื่อปลา
สูญพันธุ์ไปกว่า 96 ชนิด ชาวประมงพื้นบ้านที่หาปลาค้ามลุ่มน้ำ
หลายพันครอบครัวที่เคยมีรายได้สูงก็ลดลงถึงอาชีพเดิมไป ที่สำคัญ
กลุ่มเกษตรกรเช่นชาวนา ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของโครงการจัด
ระบบน้ำ ในแถบลุ่มน้ำปากพนังกลับมีสถิติว่า ณ ปัจจุบันนี้ยังทำนา
น้อยลงเนื่องมาจากน้ำยังตลอดมีทำให้รากเน่า บวกกับปัญหาเดิม
เรื่องต้นทุน ราคา ยังส่งผลให้ชาวนาได้รับผลกระทบมากขึ้น เพราะ
แม้แต่อาชีพเสริมอย่าง รับจ้างจับกุ้ง-เผ้าปลอกุ้ง ก็หายไปด้วย

ประเสริฐ คงสงค์ ข้าราชการบำนาญ 3 ค.เกาะเพชร อ.หัวโพ ซึ่งเป็น
ประธานชมรมผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำและสิทธิชุมชนลุ่มน้ำปากพนัง กล่าว
ถึงการจัดการป่าของหน่วยงานรัฐที่สนองโครงการพระราชดำริ ว่า "
ทั้งหมดเกิดจากความคิดพลาดของข้าราชการเองที่พยายามดัน
โครงการนี้ ทั้งที่เห็นชัดเจนอยู่แล้วว่าน้ำเน่า หรือแม้แต่เรื่องข้อมูล
ที่นำเสนอต่อรัฐบาล อย่างเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2545 ที่ผ่าน
มา มีข้าราชการระดับสูงคนหนึ่งรายงานให้นายสุรธรรณ กลิ่นประทุม
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรฯ ทราบว่าในลุ่มน้ำปากพนังมีป่าพรุ
เพียง 2,000 ไร่ ซึ่งความจริงไม่ใช่ เพราะจริงๆ มีนเกือบ 20,000
ไร่ หรือตัวเลขหลมหิตภาคเกษตรก็ให้เยอะกว่าความเป็นจริงด้วย

หากย้อนไปในอดีต วิถีชาวนาแบบเดิมนั้นอาชีพทำนาปลูกข้าวเป็นหลักกันจริงๆ ครั้น แต่ระยะหลังๆ คนเริ่มเบียด เบียด
จากราคาข้าวต่ำมาก เพียงเกรียนละ 3,200 -3,300 บาท คนจึงหันมาทำนาทุ่งกันมาก ส่วนคนที่ไม่ทำนาทุ่งก็ทำนากรับ
จ้างในบ่อทุ่งแทน ทำให้มีรายได้มากขึ้นเยอะมาก หรือบางคน ก็ไปเวลาที่เหลือจากการทำนาไปทำประมงพื้นบ้านหรือรับ
ปลาไปขาย เหล่านี้เป็นต้น อย่างที่สำเภอบีเยอร์ใหญ่ จะทำนาเป็นหลัก เพราะตอนนั้นไม่มีแนวคิดการทำนาปรัง ชาวนา
ก็จะพรวนข้าวนาในช่วงเดือน 9 เดือน 10 ซึ่งอาจสิ้นเก็บเกี่ยวไป หลังน้ำลด แต่พอจัดระบบน้ำใหม่เพื่อทำนาปรังในฤดู
น้ำจืด ก็ทำไม่ได้จริง เพราะน้ำในแม่น้ำไม่พอใช้

ส่วนปัญหาเน่าเกิดจากระบบน้ำแต่เดิมมีการเคลื่อนตัวไหลไปเรื่อย ทำให้เกิดออกซิเจน ฟอกตัวเอง นั่นคือได้บำบัดตัว
เอง แต่พอโครงการเข้ามาปิดประตูเขื่อนกั้นทำให้ไม่ไหล จึงไม่มีการบำบัด ทำให้เกิดตะกอนทับถม ที่นี้ทั้งน้ำเสีย ดิน
เสีย เกิดขึ้นเต็มไปหมดครับ" นายประเสริฐกล่าวและชี้แจงว่าการเลี้ยงกุ้งของชาวนาได้ปรับตัวเองพัฒนาวิธีการสอดคล้อง
คลึงกับธรรมชาติได้มาก พร้อมเสนอแนะทางแก้ปัญหาให้กับหน่วยงานรัฐว่า

"ในระยะหลังๆ ชาวนาที่เลี้ยงกุ้ง จะเล่าน้ำที่เลี้ยงกุ้งแล้วไปเก็บไว้ใช้ใหม่ เพราะน้ำเลี้ยงกุ้งนั้นถูกบำบัดมาตลอดเวลา
ไว้ อยู่แล้ว ดังนั้นหลายปีมานี้หลายบ่อไม่ได้ถ่ายน้ำเลี้ยงกุ้งลงคลองเลย ซึ่งพอจับกุ้งเสร็จก็เอาน้ำเดิมนี้ไปเลี้ยงลูก
วัวเลี้ยงลูกอย่างนี้ ซึ่งก็เลี้ยงได้ดี เพียงแต่ต้องมีบ่อสำรอง 2-3 บ่อไว้เก็บน้ำ เท่านั้นเองและแต่ละบ่อจะใช้น้ำเดิมใน
ช่วงระยะถูกกักเท่านั้น พอถึงเริ่มโตก็จะผสมน้ำจืดให้เป็นกร่อยจนมีค่าเค็มเท่าศูนย์

ส่วนวิธีการที่รัฐต้องแก้ไขก็คือ การพยายามขุดเปิดคลองให้ทะลุทะเลเพื่อเพิ่มประจุน้ำเค็มให้กับโซนน้ำเค็มทั้งตรงจุด
ปากคลองหน้าโกฏี ที่ทรายก้างซึ่งขุดเปิดปากคลอง เพราะทรายเหล่านี้พัฒนาเยอะมาก ดังนั้น ต่อให้ลงทุนเท่าเขื่อนที่
ปากพนังก็แก้ปัญหานี้ไม่ได้ ในขณะเดียวกันน้ำกลับกัดเซาะชายทราย ยาวฝั่งหนักขึ้นทุกวัน จนขณะนี้ชายหาดแถบหัว
โพยาวหลายกิโลเมตร ถูกน้ำทะเลเขาคดถึงพัง เกือบถึงถนนแล้ว ถึงจะทำกำแพงดินแบบตัวที่แก้ปัญหานี้ได้มากนัก
เพราะคลื่นเขื่อนแรงมาก ซึ่งผมคิดว่าน่าจะเกิดจากการก่อสร้างท่าเรือที่สงขลา เป็นเหตุทำให้ทิศทางลมเปลี่ยน เพราะแต่
ก่อนอาจจะเกิดพายุทรายอย่างนี้บ้างก็นานๆ ครั้ง อาจจะเป็น 10 ปี ครั้งหนึ่งเคยก็ว่าได้ ซึ่งทั้งหมดผมเชื่อว่า มาจากการ
ขุดปากคลองทะเลทะลุเขาคดถึงหน้าโกฏี คลองปากกระวะ คลองแพรกเมือง เป็นต้น ทำให้น้ำทะเลเปลี่ยนทิศไปมากมายน
ขนาดนี้

ดังนั้นข้อเสนอของคนที่ได้คุยกันกับสมาชิกอื่นๆ 10 กว่าท่านคือ ให้ภาครัฐเปิดประตูเขื่อนปากพนังอย่างถาวร เพื่อให้
ระบบน้ำกลับมาเหมือนเดิมครับ ซึ่งในอนาคตรัฐไม่ต้องการลงทุนทำอะไรสักเลย ในการแก้ปัญหา"นายประเสริฐกล่าวชื่นชม

เจริญ มหาราช

ประเสริฐ คงสงฆ์

มณีรัตน์ นิลปราสาท

ตฤณ ชูชนวน

นายเจริญ มหาราช ชาวบ้านจากหมู่ 1 ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ เกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการสูบน้ำปากพ่อง กล่าวถึงผลกระทบว่า " จริงๆ แล้ว ในพื้นที่ 3 ตำบล ก็มีบางพื้นที่ได้ประโยชน์จากโครงการนี้ ซึ่งก็จะมีอยู่ประมาณ 2-3 หมู่ชน นอกจากนั้น คิดว่าคงก็ได้รับผลกระทบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่ได้รับผลกระทบอย่างหนักหนาสาคือคือชุมชนริมแม่น้ำสาละลง บริเวณใกล้เคียงจากประตูน้ำ ไปจนถึง อ.ชะอวด จากอ.ชะอวด ถึง อ.หัวไทร ประชาชนริมแม่น้ำสาละลงกว่า 600-700 ครัวเรือน ที่ทำอาชีพประมงโดยได้รับผลกระทบตลอดสาละลง อีกประเด็นหนึ่ง คือกลุ่มอาชีพทำน้ำตาลจากประมาณ 200 ครัวเรือน โดยเฉพาะชาวค่ายสนทนามาก ซึ่งมีป่าจากสมบูรณ์มาก และที่สำคัญเชียรใหญ่ คือตำบลบ้านเนิน และตำบลใกล้เคียง ซึ่งต่างก็มีรายได้ จากผลิตกันที่ ประมาณ 500 บาท/คน/วัน ซึ่งถือว่ามากพอสมควร และใน 1 ปี เขาทำได้ประมาณ 6 เดือน

ส่วนประเด็นต่อมาคือ กลุ่มอาชีพทำข้าว ซึ่งได้รับผลกระทบมาตั้งแต่การเริ่มพัฒนาของภาครัฐ ตั้งแต่ปี 2530 จากโครงการไร่นาสวนผสม ที่รัฐบาลให้เกษตรกรทำ ที่เป็นปัญหาที่เพราะโครงการนี้ลอกแบบมาจาก ที่ดินดินอยู่ด้านนอกคันคูน้ำอยู่ด้านใน จึงทำให้กระทบกระทั้งกับชาวนาที่ต้องเผาซึ่งข้าวกลอนถูปลูกข้าว เพื่อกำจัดวัชพืช ประเด็นนี้ กลายเป็นความขัดแย้ง เรื่อยมาของเกษตรกรทำนา กับกลุ่มทำสวนผสม

โครงการพัฒนาสูบน้ำปากพ่อง ทำให้ระดับน้ำกับระดับพื้นดิน มีความต่างระดับกัน 50-70 ซม. เมื่อฝนตกมาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ก็ทำให้เครื่องจักรกลการเกษตรลงไถดินไม่ได้ เพราะดินผสม ชาวนาซึ่งมีมากกว่า 80% ในสมัยก่อน พอมีโครงการพัฒนามาลง บัดนี้สูญหายไปเกือบหมด ดังนั้นพื้นที่สูบน้ำปากพ่อง ณ ปัจจุบันนี้ จะเป็นพื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่าเสียส่วนใหญ่ ส่วนที่ยังทำนาอยู่จริง ๆ คงประมาณ 30% เท่านั้น ซึ่งถ้าถามชาวนาที่มีอาชีพทำนาก็จะตอบคล้าย ๆ ว่า " เขายังอยากจะทำนาอยู่ " เพราะอย่างน้อยก็จะได้มีข้าวไปเลี้ยงครอบครัว แต่ว่ามีอยู่ไม่มากนัก จึงทำให้ชาวนาปัจจุบันนี้ต้องซื้อข้าวสารมาบริโภคกัน โดยเฉพาะในพื้นที่ 3 ตำบล แห่งนี้ ข้าวสารในพื้นที่ไม่พอบริโภค ต้องสั่งซื้อมาจากข้างนอก

ส่วนเกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้งกว่า 40% นั้น ก็ได้รับผลกระทบมากจากการแบ่งโซนน้ำจืด - น้ำเค็ม ของโครงการ เพราะมันกระทบทั้งโซนน้ำจืดและโซนน้ำเค็ม เช่นโซนน้ำเค็มก็ดึงจากน้ำทะเล ความเค็มมันเกิน 30 PPM ส่วนในพื้นที่น้ำจืด ซึ่งเคยเลี้ยงกุ้งมาตั้งแต่ ปี 2531 เป็นต้นมา น้ำก็ยังไม่ได้ไหลเวียน ทำให้เกษตรกรได้รับผลกระทบจากน้ำนิ่ง เหมือนกัน

ในขณะที่เกษตรกรเลี้ยงกุ้งที่อยู่ในพื้นที่โซนน้ำจืด ก็เลิกอาชีพไปมากแล้ว เพราะได้รับผลกระทบ และแม้ว่าจะเลิกไปมากแล้วก็ตาม ถึงวันนี้แม่น้ำสาละลงก็ยังเน่าเสียอยู่เหมือนเดิม ดังนั้นข้ออ้างว่า น้ำเน่าเสียจากกลุ่มอาชีพเลี้ยงกุ้งนั้นไม่จริงทั้งหมด ดังนั้น แนวทางที่ชาวบ้านร้องเรียนรวมกันก็คือ เสนอให้เปิดประตูระบายน้ำใหญ่เพื่อการศึกษา 2 ปี โดยต้องมีทั้งนักวิชาการจากภาครัฐ มหาวิทยาลัย และนักวิชาการชาวบ้านมาร่วมทำการศึกษา และเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายนที่ผ่านมา ก็ได้เสนอข้อร้องเรียนนี้ ต่อรัฐมนตรีเกษตรฯ นายสรอรรถ กลิ่นประทุม ไปแล้ว ซึ่งท่านก็รับปากว่าจะนำไปเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาอีกครั้งครับ"

นางสาวกัญจน์ นิลปราสาท นักวิจัยโครงการสิทธิชุมชน ศึกษากระบวนการจัดการสูบน้ำปากพ่อง อธิบายถึงระบบ นิเวศน์ 4 น้ำตามธรรมชาติกับวิถีชาวบ้าน ว่า " เราต้องมาพูดถึงฐานเดิมก่อนว่า สูบน้ำปากพ่องนั้นเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำสาละลงมาจาก อ.ชะอวด หัวไทร เชียรใหญ่แล้วถึงปากพ่อง ซึ่งระหว่างพื้นที่ชะอวดกับหัวไทรนี้จะมีป่าชนิดหนึ่งเรียกว่าป่าพรุ ซึ่งจะทำให้น้ำเน่าเสีย โดยเฉพาะในช่วงที่ฤดูฝนตกชุกมาก น้ำจืดจากชะอวดจะไหลบ่าลงมา สู่น้ำปากพ่อง น้ำจืดเหล่านี้ก็จะดันลงมาสู่ที่สูบน้ำปากพ่อง ลงสู่ทะเล โดยผ่านออกไปทางปากแม่น้ำ แต่พอถึงช่วงมีนาคม เมษายน และพฤษภาคม ซึ่งเป็นหน้าแล้งนั้น น้ำทะเลก็จะหนุนขึ้นมา เนื่องจากแรงดันน้ำจืดน้อยลง ซึ่งถ้าปีไหนแล้งจัดก็อาจจะหนุนไปได้ไกลมากขึ้น ซึ่งลักษณะการหนุนของน้ำคือ น้ำเค็มมันจะหนักกว่าน้ำจืด ดังนั้นน้ำเค็มจึงดันหรือไหลอยู่ด้านล่างส่วนด้านบนที่เป็นพื้นดินน้ำจะเป็นน้ำจืด เพราะฉะนั้นการรุกตัวของน้ำทั้ง 2 ก็จะอยู่ในลักษณะอย่างนี้ ถ้าในปีไหนแล้งจัด แล้งเผลอคือเหตุผลทำให้มีการคิดและดำเนินโครงการนี้

หากมองถึงวิสัยทัศน์จากจุดปากแพรก มันจะมีแม่น้ำหัวไทรสายหนึ่งและแม่น้ำชะอวด-เชียรใหญ่ อีกสายหนึ่ง ไหลมาบรรจบกันตรงปากแพรก แล้วจึงไหลลงทะเล ส่วนนี้เรียกว่าแม่น้ำปากพ่อง ที่คนส่วนใหญ่จะเรียกกัน วิธีการไหลของน้ำคือ แม่น้ำชะอวด-เชียรใหญ่ ที่อยู่เหนือขึ้นไปนั้น คำนน้ำอยู่ที่ อ.ชะอวด ส่วนแม่น้ำหัวไทรนั้น คำนน้ำอยู่ที่ทะเลสาบสงขลา ดังนั้น เวล่าน้ำจืดจากชะอวดล้นขึ้นมา ก็จะไหลย้อนไปทางคลองหัวไทรด้วย หรือแม่น้ำหัวไทรพร้อมล้นมาที่ไหลไปทางแม่น้ำชะอวด แต่ถ้าเป็นปกติคือ ทั้ง 2 สาย จะไหลลงไปที่ปากแพรกเป็นแม่น้ำปากพ่อง ระบบเหล่านี้เองที่ทำให้สภาพแม่น้ำทั้งสายมีความเค็ม ความกร่อย ความจืด และความเน่าเสียที่เกิดจากป่าพรุ มีสภาพทางนิเวศน์ต่างกัน

ในขณะที่ ปกติชาวนาแถบลุ่มน้ำปากพนัง จะทำนาในฤดูฝนหรือนาปี ลาน้ำฝนเป็นหลักมีเครื่องทำนํ้า ซึ่งเป็นการทำนาที่ไม่ได้ทำเป็นระบบชลประทาน ทำให้นํ้าขึ้น น้ำลงจากฝน มีผลเพียงอยู่แล้ว แม้จะมีคลองมากก็เพื่อการสัญจร เป็นหลัก ในขณะที่ระบบนิเวศแบบก้นแอ่งมีความอุดมสมบูรณ์สูงมาก เช่นเมื่อฤดูน้ำเต็มขึ้นรูกน้ำจืดปลาในทะเลก็จะขึ้นมาวางไข่ ด้วย ซึ่งนั่นก็จะเป็นการไล่ปลานํ้าจืดให้ขึ้นไปตามชายน้ำข้างบนลึกด้วย ตรงนี้เองที่ชาวประมงในย่านนี้เขาจะรู้กันว่า ช่วงน้ำแบบไหน เขาจะจับปลาอะไร หรือถ้าช่วงน้ำจืดพาลากออกมา ปลานํ้าจืดก็จะลงมากด้วย ส่วนน้ำขี้น้ำจืดพาลากออกมา ก็จะทำให้ปลาลงมาก เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ชาวบ้านเขารู้ และสร้างวิถีชีวิตสอดคล้องกับสภาพน้ำแบบมีผลออกมา

ดังนั้นน้ำเค็มจึงไม่ใช่ปัญหาใหญ่ของชาวลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งเท่าที่เก็บข้อมูลทำวิจัยมานั้น ชาวนาแถบลุ่มน้ำปากพนัง เริ่มเลิกทำนาข้าว ตั้งแต่ปี 2532-2533 ซึ่งจากการศึกษาปัจจัยอื่นเป็นสาเหตุอื่น ก็มีหลายปัจจัยด้วยกัน คือ 1.ราคาข้าวต่ำมาก 2.ที่เป็นที่ลุ่มต่ำมาก ดังนั้น เมื่อโครงการนี้ก็เก็บน้ำทำให้ระดับน้ำสูงท่วมซึ่งเป็นเวลานาน ชาวเลิพหายเพราะราคาต่ำ 3.ต้นทุนการผลิตสูงมาก ทั้งปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และ 4.น้ำเค็มเข้ามาถึง ในขณะที่กระบวนการทำนาทุ่งน้ำเค็มมาแรงมากในสมัยนั้น ทำให้ชาวนาเห็นว่า ในเมื่อที่นาขึ้นเค็มอยู่แล้ว ทำไมไม่แปรสภาพให้เป็นนาทุ่งแทน ซึ่งกระบวนการเลี้ยงกุ้งน้ำเค็มมันเริ่มเกิดจากตรงนั้นเอง บวกกับสภาพแวดล้อมสมบูรณ์มากในขณะนั้น ทำให้ชาวนาทุ่งมีผลิตผลสูงมากในระยะแรก จึงเป็นแรงจูงใจให้คนทั้งลุ่มน้ำปากพนังหันมาทำนาทุ่ง

ปี 2532-2536 เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนอาชีพจากชาวนาข้าวมาเป็นนาทุ่งกันเยอะมาก เกือบเต็มพื้นที่ โดยเฉพาะริมสองฝั่งแม่น้ำปากพนัง เขื่อนใหญ่ และหัวโพ แต่พอมีโครงการสร้างเขื่อนปากพนังขึ้น ตรงคิดว่า เกิดขึ้นท่ามกลางบริบทที่อยากจะช่วยคนทำนาข้าวในขณะนั้นเป็นหลัก ซึ่งอาจจะคิดว่า คนสองกลุ่มอาชีพนี้ขัดแย้งกัน แต่ความจริงของเรื่องนี้ ตัวชาวนานาแปลงก็สงสัยเช่นว่า เพราะมาจากไหน เพราะชาวนาเขาถนัดไปปลูกพืชไร่ที่โรงพักหรือที่ศาลก่อน ว่ามีผลดีความที่เกิดขึ้นบ้างหรือไม่ ซึ่งอาจจะนึกกันบ้างแต่ก็ตกลงกันได้ ส่วนชาวที่เห็นภาพความขัดแย้งรุนแรงนั้น เกิดจากชาวนาทางฝั่งคลองแดน คือ อ.ระโนด จ.สงขลา มากกว่า เพราะแถบนั้นขัดแย้งรุนแรงมากจริง และเป็นจุดแรกที่เราเริ่มการเลี้ยงกุ้งด้วย” น.ส.มณีนรีรัตน์กล่าวและมองถึงความเข้าใจสถานการณ์การปรับตัวตลอดจนมาสู่การจัดการโครงการนี้ของหน่วยงานรัฐ

ทำ

“โครงการนี้ต้องการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำปากพนัง จากคลองเขื่อนใหญ่ขึ้นไปทางคลองชะอวด ซึ่งเป็นคลองน้ำจืดทั้งสาย และกั้นคลองหัวโพ ตรงแยกปากแพรกลงไป เป็นน้ำเค็มทั้งสาย โดยมีนโยบายให้ชุมชนที่อยู่ตรงคลองหัวโพ เป็นโซนน้ำเค็มให้ทำนาทุ่งได้ ส่วนโซนที่อยู่ถัดขึ้นมาคือคลองเขื่อนใหญ่-ชะอวด เป็นคลองน้ำจืดให้ทำนาข้าว ในขณะที่ชาวนาทุ่งได้มีพัฒนาการมากพอสมควร โดยเฉพาะการเลี้ยงกุ้งน้ำเค็มตั้งแต่ก่อนนั้น ก่อให้เกิดโรคราบาดและผลผลิตก็น้อย แต่การเลี้ยงกุ้งน้ำจืดในความเค็มระดับต่ำมาก นั้นจะได้ผลดีกว่า โดยเฉพาะความเค็มในระดับศูนย์ และที่สำคัญน้ำไม่ไหลเอ่อท่วมสามารถถอนก้นเขื่อนมาใช้ได้อีกเรื่อยๆ โดยไม่ต้องทิ้งคลองเขื่อนเช่นแต่ก่อน ที่ถูกสาปให้ว่าทำน้ำเค็ม

ส่วนประเด็นการส่งเสริมการเกษตรของภาครัฐที่เดินคู่มาด้วยก็คือ การทำไร่นาสวนผสม ที่พยายามนำส่งเสริมเพื่อแก้ปัญหาเรื่องราคาข้าว โดยการแจ้งว่าจะมาชุดรูปแบบไร่นาสวนผสมให้ เหมือนทางภาคอีสานทำ คือขุดคันดินไว้รอบคันแล้วคันรอบน้ำเอาไว้ ซึ่งในความเป็นจริงคันดินค่อนข้างต่ำ พอค่อนข้างต่ำเมื่อพายุพายุมาที่ท่วมหมด เหมือนเดิม ในขณะที่ฤดูทำนามาถึงชาวนาก็ทำแบบเดิมไม่ได้ เนื่องจากไม่สามารถขุดพินาซึ่งข้าวเพื่อ ข้างเขื่อนและพายุพายุมาดินให้แห้งก่อนได้ เนื่องจากคันดินเป็นคันเหนียวได้ เพราะจะลื่นไหม้กับน้ำสวนผสม ซึ่งจุดนี้เองกลายเป็นข้อพิพาทใหม่ จนชาวนาบางคนว่า การขุดคันดินเอาคันอุ้ไว้ข้างนอก และทว่ารัฐจะยอมรับความคิดเห็นก็เข้าปี 2540 ไปแล้ว จนระบบน้ำเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ทำให้วิถีชีวิตก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย” น.ส.มณีนรีรัตน์กล่าว

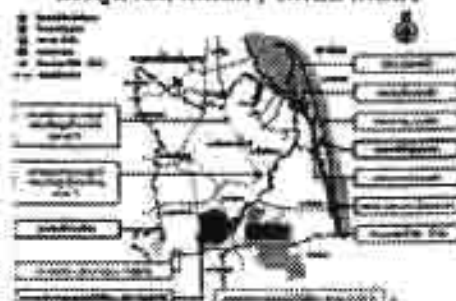
นายตฤณ สุขนาถ นักวิจัยโครงการสิทธิชุมชน ศึกษา

วงกลมคือประตูใหญ่เขื่อนปากพนังและแม่น้ำยุคใหม่ ทั้งสาย เพื่อควบคุมน้ำทะเลที่ดันขึ้นจากด้านซ้ายมือ

ประตูน้ำขนาดยักษ์ ที่กั้นลำคลอง

ผังการจัดระบบน้ำใหม่ และจุดสังเกตคือปากคลองเปิดใหม่เขื่อนทะเล

กรณีการจัดการลุ่มน้ำปากพนัง เสนอแนวทางการแก้ไขปัญห
ที่ชาวบ้านร่วมกันเสนอ ว่า " อย่างแรกต้องเข้าใจเป็นพื้นฐาน
ก่อนว่า ชาวบ้านในลุ่มน้ำปากพนังนี้ เขามีวิถีชีวิตที่พร้อม
จะเรียนรู้และปรับตัวเข้ากับปรากฏการณ์ตามธรรมชาติของน้ำ

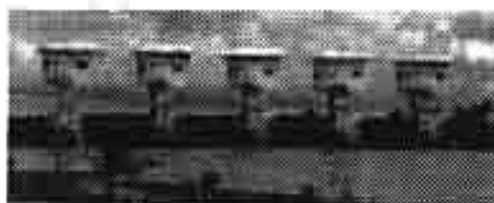
และ เขาปรับตัวได้ดีกับระบบไหลเวียนแบบ 4 น้ำ ตาม
ธรรมชาติมากกว่า วิถีชีวิต 2 น้ำแบบใหม่อย่างปัจจุบัน ส่วน
แนวทางที่ชาวบ้านนำเสนออื่น มีหลายแนวทางครับ แนวทาง
แรกคือ เปิดประตูเขื่อนอย่างถาวรทั้งหมด เพื่อให้ระบบน้ำ
แบบธรรมชาติกลับคืนมาเหมือนเดิม เพราะในสภาพธรรมชาติ
ที่ป่าหนามเวียน มันเกิดลักษณะน้ำหลายๆ รูปแบบ เช่น น้ำจืด
น้ำกร่อย น้ำเปรี้ยว น้ำเค็ม แต่ตอนนี้ก็จะมีระบบนิเวศของมัน
แตกต่างกันออกไป ซึ่งประชาชนก็จะปรับตัวอาศัย

ปรากฏการณ์ของน้ำนั้นแหละ ดำรงเผิงชีพ เช่น ช่วงน้ำเค็ม
ก็มาผสมน้ำจืด ปลาจะขึ้นมา ชาวบ้านก็จะออกมาหาปลา
ขาย ซึ่งเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่รายได้ดีมาก อีกแนวทางคือ เปิด
เขื่อนเพื่อศึกษาผลกระทบ อีก 2 ปี ว่า ระบบน้ำที่ปิดประตู
เขื่อนกับเปิดประตูเขื่อนกลับไปด้วยเดิม

อย่างไหนมีผลกระทบหรือได้ผลประโยชน์กับชาวลุ่มน้ำปาก
พนังมากกว่ากัน หรือได้รับผลกระทบน้อยกว่า และแนวทางที่
สาม คือ ชาวบ้านยังมีความหวังตามมติโยนารถรัฐได้ประกาศ
ไว้ ว่า โครงการนี้จะช่วยเหลือและบรรเทาปัญหาทั้งชาวนากุ้ง
และชาวนาข้าว และเนื่องมาจากหลายปีที่ผ่านม ชาวบ้าน
แถบนี้ ยังไม่เคยได้รับโครงการอะไรจากภาครัฐ ดังนั้น เมื่อมี
โครงการเข้ามาสักหนึ่งโครงการ ทำให้ชาวบ้านค่อนข้างมี
กำลังใจ เชื่อมั่น และมีความหวังว่า สักวันหนึ่งเมื่อโครงการนี้
แล้วเสร็จ จนสามารถจัดการระบบน้ำได้จริง อย่างที่เคย

ประกาศให้ชาวบ้านทราบ ก็จะรอ และจึงเสนอทางออกของ
ปัญหานี้ว่า ระหว่างที่การก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จนั้น หรืออีก
นานกว่าจะแล้วเสร็จ อยากเสนอให้ภาครัฐเปิดประตูเขื่อน ที่
ปิดแม่น้ำปากพนังออกก่อน เพื่อทำการศึกษา และเพื่อให้
น้ำได้หมุนเวียนไปตามธรรมชาติก่อน เพื่อให้ชาวบ้านได้ทำ
ประโยชน์ดั้งเดิมไปก่อน และเมื่อการก่อสร้างแล้วเสร็จทุก
ประตูหรือทุกโครงการย่อย จึงค่อยปิดประตูเขื่อนปากพนังอีก

ครั้ง ครั้น " นายตฤตเกสว่าสรุปข้อเสนอ

ประตูย่อยตามคลองต่างๆ

เมื่อเสียงคนคลอง"นึ่งร้องไห้"

กลางแดดจ้าในเดือนเมษายนที่ร้อนระอุทั้งโลแดดและอากาศที่ลึบฉ่ำกับเหงื่อ ริมชายทะเลด้านซ้ายไทยปากทึง-หัวไทร แม้จะแว่วเสียงลมทะเลพัดส่งพริ้วไหว กระหม่อมขาวซัดก็มีอาจจะทอนความรอนนั้นได้ แต่ความรอนของแดดกล้า ก็ไม่เคยแผดเผาผิวกายและผิวใจ ชายหนุ่มร่างกำยำผิวสีน้ำตาล วัยย่างเข้า 39 ปี อย่าง"สุรินทร์ สุวรรณรัตน์" ได้เลย ตั้งแต่วัยเยาว์ที่สัมผัสโลกเขาเห็นคลองใสๆ หน้าบ้านแห่งนีมาตลอด และตั้งแต่วัยเยาว์นั่นเองเขาก็ได้เคยช้างพล้ออกหาปลา ผ่านมา 39 ปี ตามลาของเข เขาอ้างว่าได้ตั้งวันวาน สิบแสนสุข สุรินทร์เริ่มเล่าให้เราฟังด้วยอาการขวยอายว่า ถ้านับจำนวนนับจับปลาเขาแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ เขามั่นใจว่าเขาเป็นมือระดับต้นๆ ถึงความฉมังเก่งกาจในการจับปลา หรืออุหหลังปลาชุม เพราะสุรินทร์ถนัดทั้ง ไซ หูต พงเบ็ดหรือลงอวนลงข่าย เขาได้ลงตัวลงและครอบครวัด้วยการจับปลาในคลองสายนี้ มาหลายปีหลังจากวางมือจากการเลี้ยงกุ้งเพราะขาดทุน สุรินทร์รู้จักชีวิตการจับปลาและชำนาญทั้ง 3 สภาพน้ำ คือ เข้ม กรวย และจืด ที่ล้วนมีสัตว์น้ำแตกต่างกัน

กลางป่าอวดจัดจ้านของ วันที่ 5 เมษายนที่ผ่านมามี สุรินทร์ สุวรรณรัตน์ พ่อลูกน้อยซึ่งกำลังจะมีสมาชิกคนที่ 3 ลูกชายยืนเคียงบ่ากับเราด้วยสีหน้ายิ้มแย้ม โดยยอมรับปากเล่าถึงชีวิตตนเองว่า "ถ้าผมคลองนี้ไป ผมไม่รู้จะทำอะไรกินอีกแล้ว" สุรินทร์กล่าว ขณะเห็นเบื้องหน้าสุดคลองหน้าบ้าน ซึ่งกำลังแห้งขอดตามฤดูกาล "คลองนี้เป็นอุ้ยวาวู่น้ำ ปลูกปลาผม มาแต่เด็กจำความได้ อยากกินอะไรลงคลองก็ได้กิน" นั่นคือบางคำจากปากสุรินทร์ ชายร่างกำยำเคยออกมว่า "กุ้งไม่ได้เลี้ยงแล้ว งานก็ไม่มีรับจ้าง ปลาในคลองก็กำลังจะถูกผมทำชลประทานแบบล่อย" อีกคำหนึ่งของเขา

สุรินทร์ สุวรรณรัตน์ กับลูกชายคนแรก

สุรินทร์ สุวรรณรัตน์ เริ่มเล่าเรื่องราวชีวิตตนเองที่ถูกพันกับสายน้ำเล็กๆ ที่ดูเหมือนไร้ค่าในสายตาการพัฒนาจากรัฐ ว่า "ผมกับแฟนเป็นคนที่นี่ เกิดที่นี่ เราแต่งงานกันเมื่อหลายปีก่อน เรามีลูกสองคน คนหนึ่งอายุ 3 ขวบ อีกคน ขวบกว่า และกำลังจะคลอดในอีก 2-3 เดือนหน้า อีกคน เมื่อก่อนผมเลี้ยงกุ้ง แล้วก็จับปลา หากุ้งขายด้วย แล้วก็มีจ้าง ต่อมาผมหยุดเลี้ยงกุ้งแล้วหันมาหาปลา นางุ้ง ในริมคลองนี้ อย่างเดียว ก็ยังมีกินอยู่ได้บ้าง เพราะค่าใช้จ่ามน้ำก็ต่ำ ผมลูก ส่วนค่าอาหารอื่นๆ ไม่ต้องซื้อเลย จับปลาในคลองอยากกินอะไรก็หาเอา ซึ่งวันนี้ถ้าโครงการชลประทานนี้ลง ผมไม่เลี้ยงอะไรเลย ไม่มีอะไรจะจำหน่ายอีกแล้ว " สุรินทร์กล่าวด้วยน้ำเสียงเศร้า

"ในวัยเด็ก ที่ผมจำความได้ ผมก็เห็นคลองสายนี้แล้ว ผมออกไปหาปลากับพ่อกับเพื่อน เราหาปลา เราเล่นน้ำ ด้วยกัน ที่นี้มีทั้งกุ้ง กุ้ง ปูแสม ปูดำ โดยเฉพาะกุ้งนั้นเยอะมาก ทั้งกุ้งก้ามกราม กุ้งแชบ๊วย กุ้งกุลาดำ ซึ่งในแต่ละฤดูกาล เราจะหาไปเหมือนกัน บางวันผมหาได้ เดือนละหมื่นกว่าบาท

อย่างปี 2543 ผมจำได้แม่นมาก ผมลงไซจับปลาละพง กับกุ้งปลาช่อนได้กว่า 250 กก.ตลอดเวลา 2-3 เดือน หรือเฉลี่ยวันละ 25-30 กก.ตกรายได้ก็ประมาณวันละ 200-300 บาท เพราะในช่วงน้ำจัดหนุนที่มาจากคลองใหญ่ หรือคลองหัวไทร เอลันดันเข้าน้ำคลอง จะปลาเข้ามาด้วยเยอะมาก ทำใหชาวบ้านที่หาอาชีพประมงน้ำจืด มีปลากิน มีรายได้กันมากครับ

การจับปลาของเราเริ่ม จากช่วงน้ำเต็มในเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคมช่วงนี้น้ำจะเต็ม เพราะน้ำทะเลหนุนก็

จะจับปลา ปู แสม กุ้ง ซึ่งถ้าจับได้มาก รายได้ก็ดีด้วย แต่ตอนนี้ปัญหาอีกอย่างคือ ปลาเหืองช่วงน้ำกร่อย นิคมฯ ยางเบ็ง กรมชลประทานก็จะเป็นช่วงน้ำกร่อย ช่วงนี้ก็จะจับปลาเหืองช่วงน้ำกร่อยได้เยอะมาก ปลาโตะ ด้วย มีทั้งกุ้ง ก้ามกราม กุ้ง เขมร หอยนางรม ปลาเก๋ ปลาอินทรี ช่วงนี้จะเป็นช่วงที่หาเงินแบบเต็มที่ที่สุด วิธีการจับก็แบบดั้งเดิมคือ ลอย ลวน ลักโซ่ ทอตะแห หรือใครเก่งๆ ก็จับมือเปล่าเลยครั้น ช่วงปลายปีตั้งแต่ แผลงศักราชก็ขายจนถึงธันวาคมครั้นนี้ จะเป็นช่วงน้ำดีจากคลองใหญ่พุนขึ้นมาก็ จะมีปลาบ้างนิดหน่อยมากก็ต่อปลายฤดู ปลาอินทรี ปลาเก๋ ปลา คุด ปลาไหล เราจะมีโชติช่วง ลักซุด ทองเปิดกันสนุกมาก เพราะในชุมชนเรา ที่ทำมาหากินกับการจับปลา ในคลองแห่งนี้ สายนี้ กว่า 20 ครัวเรือนครับ " สรรพกรกล่าวด้วยสีหน้ารื่นเริง

24/Verdun

การปฏิรูปและการพัฒนา

โครงการชลประทานน้ำเค็มบ้านปอแดงที่ 1 ได้วางแผนพัฒนาคล่องสาธารณะเพื่อเป็นสถานที่กักเก็บน้ำเค็มให้ชาวบ้านผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำ ในเขตตำบลเกาะเพชร อำเภอหัวหิน นครศรีธรรมราช ตามโครงการจัดการน้ำเค็ม-น้ำจืด ในลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งโครงการชลประทานน้ำเค็มบ้านปอแดงนี้เป็นเพียงโครงการย่อย ที่จะกำหนดชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดผลกระทบกับชาวบ้านบางส่วนใน ตำบลขนานนาก อำเภอปากพนัง ได้ความเดือดร้อน ไปมีแหล่งน้ำและคลองระบายน้ำจากการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ และถึงทำลายฐานอาหารอันยาวนานของชุมชนอีกด้วยเพราะคลองธรรมชาติแห่งนี้เป็นแหล่งอาหาร อันอุดมสมบูรณ์ให้ชาวบ้านกว่า 20 ครัวเรือนประกอบอาชีพจับปลาในคลอง และรวมทั้งชุมชนอื่นๆ อีกหลายๆ ชุมชนที่ร่วมใช้ผลประโยชน์โครงการชลประทานนี้ประมาณกว่า 4 กม.เพื่อกักเก็บน้ำเค็มจากทะเลให้กับพื้นที่เลี้ยงกุ้งฝอยตำบลเกาะเพชรกว่า 2,000 ไร่ และจากการร้องเรียนของชาวบ้านผู้เดือดร้อน ซึ่งดำเนินไปแล้ว ตั้งแต่การทำหนังสือถึง องค์การบริหารส่วนตำบลขนานนาก ผู้จัดการโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีฯ ประมงจังหวัด และรักษาพื้นที่แสงการโยธา ทุกหน่วยงานดังกล่าวก็ไม่มีคำตอบที่ชัดเจนถึงแนวทางการแก้ปัญหา ตลอดจนบ่าเบี่ยงในการหาทางลบลอกข้อเรียกร้อง

พิเคราะห์บทสรุปผลกรรณ 6 ประเด็นหลัก ที่ชาวบ้านพยายามทำหนังสือร้องเรียนไปกับศาล

1. เป็นทางระบายน้ำ และสูบน้ำเข้าเพื่อการเลี้ยงกุ้งของชาวบ้านหมู่ 9 ตำบลชนานนาก ต.ปากพ่องี มาช้านานนับสิบปี
2. เป็นแหล่งอาหารที่มั่นคงและรายได้ที่มั่นคงและเสริมของชุมชน เพราะคลองแห่งนี้เชื่อมต่อกับคลองน้ำโพ ซึ่งเป็นคลองสายหลัก ทำให้มีสัตว์น้ำหลากหลายชนิดที่มาสืบสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับชุมชนที่อาศัยริมคลองและ ก่อให้เกิดรายได้และอาชีพเสริมแก่ชุมชน
3. เป็นแหล่งน้ำสำรอง เพราะระบบการดึงน้ำทะเลขึ้นมาเลี้ยงกุ้ง ตามโครงการจัดการน้ำเค็มกำหนดให้เป็น เป็นแนวทางการเลี้ยงที่ไม่ถูกต้อง เนื่องจากการเลี้ยงกุ้งให้ได้ผลดีนั้นต้องใช้น้ำที่เค็มความเค็มต่ำหรือกร่อย อีกทั้งถ้าระบบการสูบน้ำทะเลขึ้นมาของโครงการเกิดขัดข้อง ไม่สามารถดำเนินการได้จริง ชาวบ้านก็ยังมีแหล่งน้ำสำรองสำรองน้ำเลี้ยงกุ้งได้อีกด้วย
4. เป็นแหล่งกักเก็บน้ำจืดไว้สงวนน้ำดื่มสำหรับเลี้ยงกุ้ง ตามข้อ 3 เพราะสภาพความเค็มของน้ำทะเลนั้นมีค่ากว่า 40 ppt ซึ่งเป็นสภาพน้ำที่ไม่เหมาะสมสำหรับการเลี้ยงกุ้ง เพราะสภาพความเค็มที่เหมาะสมจริงๆ คือ อยู่ที่ 10-15 ppt ดังนั้นโครงการชลประทานนี้ มองข้ามข้อเท็จจริงอันเป็นภูมิรู้ของชาวบ้าน ที่พยายามรื้อถอนระบบเก่า
5. เป็นเส้นทางคมนาคมของเรือ เนื่องจากในช่วงฤดูฝน ดินเป็นฤดูมรสุม น้ำท่วมบ่อยครั้ง ทำให้ถนนไม่สามารถสัญจรไปมาได้ ชาวบ้านจะใช้คลองสายนี้เป็นเส้นทางสัญจร เป็นทุกสิ่งของอุปโภคบริโภคโดยทางเรือ
6. ช่วยจรรโลงประเพณี และวัฒนธรรมชุมชน เนื่องจากคลองเป็นที่นำอาหารมาตั้งแต่อดีต ทำให้ชุมชนมักเกิดกุศลกัน ข้ามได้ กุ้ง ปลาย ปลา มักจะมีการแบ่งปัน เพื่อเป็นรากฐานอันดีของชุมชน ซึ่งรากฐานที่เกื้อกูลของชุมชนมาจากความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติเกื้อหนุนทั้งสิ้น
7. เป็นการลงแรงมือหรือพักการไหลลงตามใต้เนิน ใต้ไข่ ใต้ลำต้นไม้ที่ชีวิตอันเรียบง่ายเพราะ "ค

คลองมิใช่เป็นเพียงสายน้ำที่ว่างเปล่าเท่านั้น แต่เป็นสายน้ำที่ขุกซ่อน ต้นทุนทางวัฒนธรรมที่ล้ำ
จูนชีวิตและชุมชน การหาอยู่หากินในเชิงนิเวศของชุมชนสืบทอดกันมาช้านาน" ดังนั้นการทำลาย
คลองที่เกี่ยวพันกับวิถีชีวิต คือการทำลายชุมชน

บทสรุปของโครงการพัฒนาคือเป็นเพียงวาทกรรมที่กล่อมใจชาวบ้านให้เค็มไห้กลับ แล้วลืมชื่อเท็จจริงอัน
งดงามของชุมชนตนเอง และยิ่งหน่วยงานรัฐคือคนที่จะดำเนินการทำใด การล้มละลายของชุมชนและวิถี
ชีวิตที่เรียบง่ายพลเพียง ก็มากขึ้น ซึ่งขัดแย้งกับพระราชดำริของในหลวง ที่ถ้ำอิงเศรษฐกิจพอเพียง
เสมอมา

พ่อกระจ่าง ทองคำ เกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้ง วัย 60 ปี จากตำบลขนานมาก อำเภอปากพนัง และเป็นแกนนำ
ชาวบ้านผู้เคลื่อนไหว ก่อตั้งโครงการนี้ว่า "โครงการชลประทานน้ำเค็มในพื้นที่ตำบลเกาะเพชร อ.หัวไทร
ซึ่งมี หมู่ 4 และหมู่ 6 ของตำบลเกาะเพชรในสังกัดเขต หมู่ 9 ตำบลขนานมาก อ.ปากพนัง โดยมีถนน
และคลองที่ชาวบ้านหมู่ 9 ขุดขึ้นทำถนนเป็นเขตกัน ขุดเมื่อ พ.ศ.2511 จึงกลายเป็นคูน้ำดิน และคูน้ำยัง
กลายเป็นกำแพงกั้นน้ำเค็มในฤดูที่น้ำเค็มทะลักเข้ามามาก ต่อมาคลองนี้ก็กลายเป็นทางสัญจรไปมาของ
ชาวบ้านที่ใช้เรือหางยาวในฤดูของ ทั้งสองอำเภอ คือหัวไทรและปากพนังอีกด้วย ต่อมา พ.ศ.2545 ก็มี
โครงการชลประทานน้ำเค็มแบบล่อเหยื่อคืนขึ้นโดย แม่ตมของเขาคิดกันไว้คือถมคลองแล้ว ก่อกำแพง
สูงขึ้นเหนือดินเพื่อกักเก็บน้ำเค็ม สำหรับส่งไปให้คนเลี้ยงกุ้ง ฟังหัวไทร เป็นการถมลงไปบนฟลอร์ของชาว
บ้านฝั่งปากพนังอีกฟากหนึ่งของคลองที่เลี้ยงกุ้งเช่นกัน ทำให้ชาวบ้านฝั่งปากพนังไม่สามารถดึงน้ำเค็ม
และปล่อยกลับลงคลองได้ เพราะคลองนี้จะทะลุแม่น้ำปากพนัง ดังนั้นน้ำจืด- น้ำเค็มที่ขึ้นลงจากแม่น้ำ
ปากพนังจะยิ่งคลองนี้ด้วย โครงการชลประทานจึงทำให้เกษตรกรปากพนังใช้คลองแห่งนี้ไม่ได้ เพราะถูก
ถมปิดหมดเลยครับ

การต่อสู้ตลอดมาที่ผ่านๆ มา ชาวบ้านก็คุยกับทางบริษัท
เพื่อขอคัดค้านมาโดยตลอด แต่ทางบริษัท มีแผนการโยธา
ซึ่งเป็นบริษัทที่รับแบบก่อสร้าง ก็ไม่ฟังเสียงเรียกร้องของ
ชาวบ้านเพื่อพยายามเสนอทางออก ชาวบ้านเสนอไปไม่รู้
กี่ครั้งแล้ว ทั้งกับบริษัท กับหน่วยงานราชการ เดชะธอง
เรียนกับทางราชการก็ 5-6 ครั้ง แล้วครับ แต่ก็ไม่มีแววว่า
จะมีการรื้อถอนทางล่อเหยื่อ ขณะที่ทางบริษัทก็ยืนยันจะถม
คลองนี้ ซึ่งล่าสุดทางกลุ่มก็ได้ทำหนังสือถึงคณะกรรมการสิทธิ
มนุษยชนแห่งชาติ จนมีคณะกรรมการสิทธิฯ ลงมาดูพื้นที่เมื่อวัน
จันทร์ที่ผ่านๆ มา ทำให้ตอนนี้ชาวบ้านเองกำลังรอคอยอยู่ว่า ทาง
คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนฯ เขาจะมีคำตอบให้ชาวบ้านอย่างไร
หลังจากไปคุยกับนายบรรหาร ศิลปอาชา เจ้าของบริษัทที่
เสนอการโยธาแล้ว ส่วนอีกทางหนึ่งที่ชาวบ้านได้ยื่นหนังสือด้วย
คือ ทางศาลปกครองชั้นต้นที่จังหวัดสงขลา และศาลปกครองที่
มีหมายการให้ชาวบ้านไปให้การเพิ่มเติม

กระจ่าง ทองคำ

ว่าชาวบ้านต้องกำหนดผู้ที่ตนฟ้องร้องให้ชัดเจน เนื่องจากในหนังสือร้องเรียนนั้น ไม่ได้กำหนดชัดเจนว่า
จะฟ้องใครระหว่างบริษัทหรือกรมประมง และหลังจากชาวบ้านได้ร่วมกันประชุมหารือกันเมื่อเร็วๆ นี้ ก็ได้
ข้อสรุปว่า เราจะฟ้องกรมประมงเพราะเป็นต้นเหตุของปัญหาทั้งหมด ครับ ซึ่งตอนนี้ก็รอแต่คำตอบความ
คืนหน้าจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนฯ ว่าท่านจะมีทางออกอย่างไร เพราะคณะกรรมการสิทธิฯ มี
อำนาจแค่ไกล่เกลี่ย ก่อนที่ชาวบ้านจะเดินทางไปให้การเพิ่มเติมกับศาลปกครอง ชาวบ้านอยากให้ทาง
คณะกรรมการสิทธิฯ ทำงานให้สิ้นสุดก่อน ว่าผลออกอย่างไร ถ้าออกมาดีไม่ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนการ
เคลื่อนไหวของชาวบ้านก็ยุติ แต่ถ้าไม่ดีชาวบ้านก็จะเดินทางไปศาลปกครองแน่นอนครับ" พ่อกระจ่างกล่าว
ย้ำ

ธัญฉิม ศิริเทศ

ทีมงานไทยฉบับพิเศษ วันที่ 11 กรกฎาคม 2546

รายงานการประชุมคณะทำงานครั้งที่ 1/2546
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้-กรณีลุ่มน้ำปากพนัง
วันเสาร์ที่ 5 กรกฎาคม 2546 เวลา 10.00 – 17.00 น.
ณ สำนักงานโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อม ถ.สามัคคี อ.ปากพนัง

วาระที่ 1 แจ้งเพื่อทราบ

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาลุ่มน้ำปากพนังได้มีทีมวิจัยที่มาช่วยงานในพื้นที่ตำบลบ้านเพ็ง อ.ปากพนัง คือคุณจิระนันท์ ลักษณะกุล

วันที่ 31 พฤษภาคม 2546 คณะทีมวิจัย แกนนำ และเจ้าหน้าที่ได้ประชุมร่วมกันที่วิทยาลัยชุมชนศิลปในพื้นที่บ้านศรีวิชัย เพื่อนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นและข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาโครงการวิจัย สรุปรบทเรียนการทำงานการบริหารจัดการโครงการในระยะต่อไปและข้อเสนอแนะจากนักวิชาการ และวิทยากร

วันที่ 14-25 มิถุนายน 2546 ได้ประชุมที่สถาบันพัฒนาการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม อ.เมือง จ.สงขลา กรณีลุ่มน้ำปากพนัง เชื้อนเขาพระ ทะเลสาบสงขลา ป่าชุมชนสุราษฎร์ธานี เพื่อประเมินว่าชาวบ้านได้เรียนรู้อะไรจากการจัดเวที การเข้าใจสิทธิชุมชน การบริหารงบประมาณ และการจัดทำแผนงาน 6 เดือนต่อไป

วันที่ 26-27 มิถุนายน 2546 คณะทีมวิจัยได้ไปดูงานที่ตำบลแพรกหนามแดง อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม ซึ่งเป็นงานวิจัยท้องถิ่น มีลักษณะผลกระทบจากการสร้างเขื่อน การปิดประตูระบายน้ำระหว่างน้ำเค็มกับน้ำจืดฐานทรัพยากรเหมือนกัน

วันที่ 2 กรกฎาคม 2546 ประชุมที่มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ลักษณะเป็นการประชุมเพื่อให้เกิดการประสานงานหรือเชื่อมประสานข้อมูลที่มีอยู่ตัวของ สกว. ให้เป็นเอกภาพและพัฒนาทิศทางการดำเนินงานของทุกฝ่ายภายใต้การสนับสนุนของ สกว.

วาระที่ 2 ประเด็นเนื้อหาข้อมูลของทีมงานวิจัยจะลงไปเก็บข้อมูลในพื้นที่

1. การเก็บข้อมูลพื้นฐานของตำบล เช่น แผนที่อำเภอ ตำบล ประวัติตำบล แผนที่ด้านภูมิศาสตร์ จำนวนประชากร ผู้นำ(ทางการ/ไม่เป็นทางการ) การศึกษา โดยแสวงหาจากหน่วยงานหรือการสัมภาษณ์ เช่น พัฒนาชุมชน อบต. อนามัย กศน. ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน พระภิกษุ

2. ข้อมูลด้านอาชีพทุกอาชีพ วิธีชีวิตดั้งเดิม - ปัจจุบัน รายได้ดั้งเดิม-ปัจจุบัน(ก่อน 1 ตุลาคม 2542 ปัจจุบันหลังปิดเขื่อน)
 - 2.1 จำนวนครัวเรือนแต่ละอาชีพมีกี่ครัวเรือน เช่น น้ำตาลจาก นาข้าว นาทุ่ง จำนวน ครัวเรือนรวมกับคนของแต่ละอาชีพก่อนเกิดนาทุ่ง (ไม่เกินปี 31) หลังเกิดนาทุ่ง (2531-1 ต.ค. 2542) หลังปิดเขื่อน (1 ต.ค. 2542-ปัจจุบัน)
 - 2.2 วิธีชีวิตดั้งเดิมที่ทำ รายได้ ผลผลิต
 - 2.3 ผลกระทบหลังปิดเขื่อน รายได้ ผลผลิต
 - 2.4 การบริหารจัดการน้ำของชาวบ้านแต่ละอาชีพ
 - 2.5 วงจรอาชีพที่สัมผัสกับน้ำ

วาระที่ 3 แผนงาน 6 เดือน (ก.ค.-ส.ค.)

1. แผนสร้างองค์ความรู้
 - การศึกษาข้อมูลและจัดทำฐานข้อมูล เดือนกรกฎาคมได้ข้อมูลพื้นฐานเดือน สิงหาคม ข้อมูลอาชีพ ประเภทรายบุคคล เช่น จากนาข้าว นาทุ่ง
2. แผนสร้างคน พัฒนาความคิดทักษะแกนนำวิจัย
 - 2.1 การอบรมกระบวนการทำวิจัย (ปลายเดือนสิงหาคม)
 - 2.2 อบรมสิทธิเชิงกฎหมาย (เดือนกันยายน)
 - 2.3 ศึกษาฐานการละเมิดสิทธิ
3. เวทีประชุมที่มววิจัยวิเคราะห์ 3 เดือน/ครั้ง กันยายน พฤศจิกายน ตรวจสอบข้อมูลชุมชน 4 ครั้ง (ทบทวนอาสาสมัครแกนนำที่สนใจเพื่อให้ข้อมูลพื้นฐานมีความละเอียดชัดเจน)
 - 3.1 ปฏิบัติการแห่งสิทธิ วิเคราะห์ข้อมูลหรือเพิ่มเติมข้อมูลวิเคราะห์สถานการณ์ในอนาคต(เรื่องสิทธิ) เสนอปัญหา
4. แผนขยายเครือข่าย
 - 4.1 เสวนาชาวบ้าน (งวด 2) จัดเวทีใหญ่ปีละ 1 ครั้ง เพื่อเปิดกว้างให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็น
 - 4.2 จัดหมายข่าว 3 เดือน/ฉบับ เพื่อเผยแพร่ข้อมูล ปัญหาของพื้นที่ ซึ่งเนื้อหาต้องการ รายงานสถานการณ์ในพื้นที่ เผยแพร่ความรู้เรื่องสิทธิชุมชน
 - พื้นที่อำเภอเชียรใหญ่ นายเสน่ห์ แพรกปาน
 - พื้นที่อำเภอหัวไทร นายสวาท เอียดตน
 - พื้นที่อำเภอปากพนัง นางสาวจิรนนท์ ลักษณะกุล

วาระอื่นๆ การประชุมเรื่องการจัดการน้ำในวันที่ 20 สิงหาคม 2548 ที่กรุงเทพฯ

ซึ่งทีมงานวิจัยโครงการสิทธิชุมชนศึกษาลุ่มน้ำปากพนังจะต้องเตรียมข้อมูลเพื่อนำเสนอ
และบุคคลที่น่าเสนอ งานที่น่าเสนอ

- ปัญหาลุ่มน้ำปากพนัง
- สรุปปัญหาแจกให้กับผู้สื่อข่าว

การหาตัวบุคคลที่น่าเสนอทางทีมงานวิจัยจะได้ติดต่อประสานงานต่อไป

จบการประชุมเวลา 17.00 น.

ชัยรัตน์ พุ่มรักชาติ บันทึกพิมพ์

รายงานผลการดำเนินงาน 5 เดือน (กุมภาพันธ์ – มิถุนายน 2546)

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้

กรณีป่าชุมชน จ.สุราษฎร์ธานี

จากการดำเนินงาน 5 เดือนที่ผ่านมา ทางกรณีป่าชุมชน จ.สุราษฎร์ธานี ขอรายงานผลก
ดำเนินกิจกรรม ดังนี้

1.การประชุมองค์กรเครือข่ายชาวบ้าน

วันเดือนปี	กิจกรรม	หมายเหตุ
1 เมษายน 2546	การประชุมเครือข่ายองค์กรชุมชนคลองไม้แดง ณ อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี	ภาคผนวก 4
28 เมษายน 2546	การประชุมเครือข่ายป่าโซนพื้นที่คุ้มไม้คลองพนม ณ อ.พนม จ.สุราษฎร์ธานี	ภาคผนวก 4
17 พฤษภาคม 2546	การประชุมเครือข่ายคลองไม้แดง ณ ที่ทำการกลุ่มลุ่มลุ่มทรัพย์บ้านหน้าคลองไม้แดง	ภาคผนวก 4
30 มิถุนายน 2546	การประชุมเครือข่ายอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดั้งเดิม จ.สุราษฎร์ธานี ณ อ.ท่าชนะ จ.สุราษฎร์ธานี	ภาคผนวก 4
15 กรกฎาคม 2546	การประชุมกลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมไทย ณ อ.พนม จ.สุราษฎร์ธานี	ภาคผนวก 4

2.การประชุมเจ้าหน้าที่โครงการ

วันเดือนปี	กิจกรรม	หมายเหตุ
4 มิถุนายน 2546	การประชุมคณะทำงาน ณ สำนักงานโครงการป่า-ทะเลเพื่อชีวิต	ภาคผนวก 4

**รายงานประเมินความคิดเห็นจากการติดตามงาน
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ - กรณีป่าชุมชนจังหวัดสุราษฎร์ธานี
1 กุมภาพันธ์ 2546 – 15 กรกฎาคม 2546**

สรุปข้อคิดเห็นและประเมินผลงาน

กระบวนการประเมินผลของโครงการที่ตั้งไว้จะใช้กลไก 2 ส่วน คือ กลไกเจ้าหน้าที่และทีมงานอาสาสมัครประเมิน และกลไกในส่วนที่สอง คณะกรรมการโครงการสิทธิชุมชน จ.สุราษฎร์ธานี ที่มาจากเครือข่ายองค์กรชุมชนคลองไม้แดง กลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมไทยและกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบ้านสองแพรก เป็นผู้ประเมิน แต่การประเมินผลในช่วงนี้ยังไม่ได้เข้าสู่กระบวนการอย่างสมบูรณ์ เนื่องจากการประเมินผลใช้วิธีการให้เจ้าหน้าที่และทีมงานอาสาสมัครเป็นผู้ประเมิน และได้พูดคุยกับกรรมการในบางส่วน จึงสรุปออกมาเป็นประเด็น

การประเมินของเจ้าหน้าที่

ความเข้าใจของทีมงาน

- งานโครงการสิทธิ เป็นงานสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชนเข้าใจในเรื่องสิทธิชุมชนและสถานการณ์การละเมิดสิทธิในชุมชน
- เป็นงานเก็บข้อมูลชุมชน ค้นหาประวัติศาสตร์ชุมชน ทรัพยากร ภูมิปัญญาในอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์สิทธิชุมชน
- เพื่อนำข้อมูลของสถานการณ์ละเมิดสิทธิของชุมชนมาวิเคราะห์หาทางออกเพื่อให้ชุมชนเรียนรู้วิธีการเรียกร้อง ปกป้องสิทธิตามรัฐธรรมนูญ และวิธีการปกป้องและกลไกการคุ้มครองและสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในระดับเครือข่าย

ความเข้าใจของชุมชน

- ชุมชนเรียนรู้ในการปกป้องและเรียกร้อง/ทวงสิทธิตามรัฐธรรมนูญ เช่นการตรวจสอบการใช้ประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่นพื้นที่ป่าเขา การจัดการป่าของรัฐ
- ชุมชนเริ่มเรียนรู้ถึงหน่วยงานที่จะมาเป็นกลไกที่จะมาปกป้องและคุ้มครองสิทธิชุมชน โดยการประสานงานและเกิดความร่วมมือในการปกป้องสิทธิของชุมชน
 - สิทธิการจัดการทรัพยากร
 - สิทธิในที่ดินทำกิน
 - สิทธิทางภูมิปัญญา
- คนในชุมชนกล้าแสดงออกในการอยากมีส่วนร่วม/การจัดการป่าร่วมกับรัฐ

- เครือข่ายองค์กรชุมชนคลองไม้แดง เป็นเครือข่ายองค์กรชุมชน 5 กลุ่มบ้าน ในพื้นที่บ้านเขาหลัก ม.7 ต.ปากหมาก อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ซึ่งหมู่บ้านเขาหลัก มีกลุ่มบ้านทั้งหมด 17 กลุ่มบ้าน หากพิจารณาถึงสัดส่วนของคนในชุมชนที่เป็นสมาชิกเครือข่ายองค์กรชุมชนคลองไม้แดง ประมาณ 40 เปอร์เซ็นต์ของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน สมาชิกเครือข่ายโดยส่วนใหญ่ ประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์ จะเข้าใจในเรื่องสิทธิ ในอนาคตต้องขยายการรับรู้ไปสู่กลุ่มคนที่ไม่ใช่สมาชิก

- กลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญาศิลปวัฒนธรรมไทย เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นไม่จำกัดว่าสมาชิกจะเป็นคนในชุมชนหรือนอกชุมชน การก่อตั้งสมาชิกส่วนใหญ่อยู่ในตำบลคลองชะอุ่น ต.พุนพิน บางส่วนก็อยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช กระบี่ และได้มาเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มฯ ความรับรู้และความเข้าใจในสมาชิกของกลุ่มมีประมาณ 70 เปอร์เซ็นต์ มีที่ทำการอยู่ในหมู่ที่ 4 ต.คลองชะอุ่น ต้องขยายการรับรู้กับคนนอกที่ไม่ใช่สมาชิกที่อยู่ในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง และความเข้าใจของชุมชนในขณะนี้ เชื่อว่าคณะทำงานจะสามารถประสานความร่วมมือปกป้องสิทธิ

ข้อคิดเห็นของกรรมการบางส่วน

- คณะทำงานควรที่จะต้องสร้างความเข้าใจและสร้างกระบวนการรับรู้เรื่องสิทธิให้กับคนที่ไม่เป็นสมาชิกกลุ่มให้มากขึ้น เพื่อสร้างการผลักดันกำลังในการปกป้องสิทธิของตนเองให้มากขึ้น
- ควรศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัยให้ชัดเจน รวมทั้งการศึกษาเรื่องระบบ/กระบวนการยุติธรรม เพื่อค้นหารูปแบบกระบวนการยุติธรรมที่เท่าเทียมกัน ปกป้องสิทธิของคนจน

รายงานความก้าวหน้า

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ - กรณีป่าชุมชนจังหวัดสุราษฎร์ธานี

1 กุมภาพันธ์ 2546 - 15 กรกฎาคม 2546

ต้นทุนเดิมของพื้นที่เป้าหมายหลักก่อนการเข้ามาของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา

ในปี 2542 ได้เกิดกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน 3 กลุ่ม คือ กลุ่มออมทรัพย์คลองหัวช้างพัฒนา ม.4 ต.คลองชะอุ่น ,กลุ่มบางครามพัฒนา ม.6 ต.คลองชะอุ่น,กลุ่มออมทรัพย์บ้านพัฒนา ม.8 ต.คลองชะอุ่น อ.พนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทั้ง 3 กลุ่มได้รวมตัวกันเป็นเครือข่ายลุ่มน้ำคลองศก มีนายศุภกร รอดจิตร เป็นประธานองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำ และได้เข้าร่วมศึกษากระบวนการเรียนรู้กับกองทุนการลงทุนทางสังคม (SIF) และได้เขียนโครงการของบประมาณสนับสนุนจากแหล่งทุนเป็นโครงการทฤษฎีใหม่ ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนด้านกว่าบาท ซึ่งเป็นงบประมาณงวดสุดท้ายของแหล่งทุน (เมนู 4) ซึ่งเป็นโครงการที่ไม่ต้องคืนทุน แต่ต้องคืนทุนให้สังคม

ก่อนได้รับงบประมาณสมาชิกรู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม รู้จักออมทรัพย์ รู้จักสร้างอาชีพ สร้างกิจกรรม สร้างความเข้มแข็งในชุมชน มีการประชุมสรุปแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงปัญหาในชุมชน และค้นหาวิธีการแก้ไขปัญหา หลังจากได้รับงบประมาณสนับสนุนจากแหล่งทุน เกิดปัญหาของแกนนำชุมชน เกิดความแตกแยกกันเองในองค์กร ทำให้งบประมาณที่ได้รับมาจากแหล่งทุนไม่ได้รับผลเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ ได้รับเพียงแค่สี่สิบเปอร์เซ็นต์ของกิจกรรม

ดังนั้นสมาชิกขององค์กร ม.4 , ม.8 ,ม.6 ต.คลองชะอุ่น ที่ยังมีแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็งได้รวมตัวกันก่อตั้งกลุ่มอาชีพในเรื่องของการอนุรักษ์ภูมิปัญญา คือกลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญา ศิลปะวัฒนธรรมไทย โดยมีสมาชิกช่วงแรก 3 หมู่บ้าน และมีคนในจังหวัดกระบี่ นครศรีธรรมราชที่เป็นญาติ เป็นเพื่อน ๆ ประมาณเรียกว่าคนเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม ได้ร่วมกันต่อสู้เรื่องสิทธิภูมิปัญญา สิทธิทำกิน และสิทธิของคนที่ย้ายอยู่ร่วมกับป่า และรวมถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ต่อมาปี 2545 ได้เกิดการทำลายป่าบนถ้ำอกเขาพลูเถื่อน ในบ้านสองแพรก อย่างรุนแรง และได้มีการประชุมร่วมกันจึงก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบ้านสองแพรกขึ้น และรวมตัวกันเป็นเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์และได้มีการเปิดประชุมและเปลี่ยนเรียนรู้กันทุกเดือน

ลักษณะของกลุ่มคนในพื้นที่และพัฒนาการของกลุ่ม

ในตำบลคลองชะอุ่น ม.4 และหมู่ 8 สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่จะอพยพมาจากต่างจังหวัด ส่วนคนในท้องถิ่นดั้งเดิมจะอยู่ในหมู่ 6 เพราะม.6 เป็นชุมชนเก่าแก่มากมีประวัติการก่อตั้งชุมชนมาหลายชั่วอายุคน ส่วนในหมู่ที่ 3 ต.พลูเถื่อนบ้านสองแพรกจะเป็นหมู่บ้านที่อยู่ปะปนกัน

หลายชุมชนที่อพยพมาอาศัยอยู่ ซึ่งอพยพเข้ามาหลังจากที่นายทุนได้สัมปทานป่าไม้ ซึ่งพื้นที่บ้านสองแพรกเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำที่ก่อกำเนิดสายน้ำหล่อเลี้ยงคนทั้งสองตำบล และบริเวณพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเทือกเขาพนม ซึ่งเป็นเทือกเขาที่กั้นเขตตำบลระหว่างตำบลพุดเถื่อนและตำบลคลองชะอุ่น ในอดีตประมาณ 30 - 40 ที่ผ่านมา เส้นทางคมนาคมสายสุราษฎร์ - พังงา (ต.คลองชะอุ่น) จะกันดารมาก การสัญจรไปมาไม่สะดวก โจรผู้ร้ายชุกชุม หลังจากเส้นทางจราจรดีขึ้น การพัฒนาระดับชีวิตของคนในชุมชนก็ดีขึ้นระดับหนึ่ง ทั้งทางด้านสาธารณสุข สาธารณูปโภคพื้นฐาน แต่ถึงอย่างไรก็ตามคนในชุมชนเองก็ยังขาดประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสาร การเรียนรู้ประสบการณ์จากภายนอก กลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมไทย ได้ส่งสมาชิกออกไปเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายต่าง ๆ และกลับมาสร้างกระบวนการเรียนรู้ของตัวเองและของเครือข่ายในชุมชน ภายหลังที่มีการดำเนินโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ได้มีการเปิดเวทีเรียนรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ด้านสิทธิ สถานการณ์การถูกแบ่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ สิทธิทรัพย์สินทางปัญญา และการปกป้องสิทธิ ทำให้ชุมชนในพื้นที่เกิดการปกป้องสิทธิของตนเองและของชุมชน และเรียกร้องสิทธิคนในชุมชนที่มีพึงได้

การปฏิบัติการทางด้านสิทธิชุมชนในช่วงที่ผ่านมา

ในพื้นที่ม.3 ต.พุดเถื่อน บ้านสองแพรก กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบ้านสองแพรก ชาวบ้านได้เริ่มรู้ถึงคุณค่าของทรัพยากรป่า ดิน น้ำ ได้เกิดกระบวนการขับเคลื่อนกลุ่มนายทุนที่เข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำ และชาวบ้านม.6,ม.8 คลองชะอุ่น ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตนิคมสหกรณ์ริมคัตถ์ คำนวณโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาทำลายสิ่งแวดล้อมและฐานทรัพยากรในชุมชนและเรียกร้องสิทธิทำกิน รวมถึงการกระจายการครอบครองที่ดินทำกินของรัฐ เข้าร่วมการตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลและบริษัทเอกชนที่เข้าทำประโยชน์ในชุมชนเอง ซึ่งในช่วงก่อนหน้านี้ทางกลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมไทย ได้เข้าร่วมการตรวจสอบการครอบครองและทำประโยชน์ที่ดินโดยมิชอบด้วยกฎหมายของบริษัทต่าง ๆ ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ จ.กระบี่ และจ.สุราษฎร์ธานี ร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน ทั้งนี้เพื่อผลักดันให้เกิดการกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียม เป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน และเป็นการป้องกันการบุกรุกป่าจากการเปลี่ยนพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่เกษตรกรรมด้วย เนื่องจากหากนำเอาพื้นที่เขาที่หมดสัญญาเช่าหรือพื้นที่ป่าที่นายทุนครอบครองและทำประโยชน์ไม่ชอบด้วยกฎหมาย มาจัดสรรให้แก่เกษตรกรรายย่อยที่มีที่ดินทำกินไม่พอเพียงหรือผู้ที่ประสงค์จะเป็นเกษตรกรแต่มีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ ก็จะป้องกันมิให้บุคคลเหล่านั้นเข้าไปบุกรุกป่าเปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม

จากการตรวจสอบ ได้ข้อมูลจากสำนักงานป่าไม้จังหวัดกระบี่ พบว่ามีผู้เช่าพื้นที่ป่า 14 ราย ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 9 แห่ง มีเนื้อที่ทั้งหมด 57,738 ไร่ 1 งาน 30 ตารางวา ได้แก่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาแก้วและป่าควนยิงวัว, ป่าปลายคลองพระยา ตำบลคลองหิน อำเภอลำ

ลึก ตำบลปลายพระยา อำเภอปลายพระยา ป่าช่องเลียด ป่าเขากลมและป่าช่องบางเหริยง ตำบลโคกยางอำเภอเหนือคลอง ตำบลเพขลา อำเภอคลองท่อม ตำบลพุดเตียว ตำบลสินปุน อำเภอเขาพนม ป่าเขาขวาง ป่าโคกยางและป่าช่องบางเหริยง ตำบลโคกยาง อำเภอเหนือคลอง ตำบลเพขลา อำเภอคลองท่อม ป่าแหลมกรวดและป่าคลองบางฝั่ง ตำบลขนาน และ ตำบลปกาไส อำเภอเหนือคลอง ป่าด้านยางคู่ ป่าบางเหริยง และป่าเขาขวางตำบลเขาดิน อ.พุดเตียว อำเภอเขาพนม,ป่าห้วยทั้งและป่าหนองน้ำแดง (ร.10) ตำบลพุดเตียว อำเภอเขาพนม ป่าสินปุน ร.12 ตำบลสินปุน อำเภอเขาพนม,ป่าเหนือคลองและป่าแหลมกรวด ตำบลคลองขนาน อำเภอเหนือคลอง

การใช้ประโยชน์พื้นที่แบ่งได้เป็นดังนี้

1.ขอใช้เพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน 11 ราย บริษัทเอกชน 8 ราย เอกชนรายย่อย 3 ราย รวมพื้นที่ทั้งหมด 54,658 ไร่ 1 งาน 30 ตารางวา

2.ขอใช้เพื่อปลูกยางพาราและมะม่วงหิมพานต์ จำนวน 3 ราย บริษัทเอกชน 1 ราย เอกชนรายย่อย 2 ราย รวมเนื้อที่ทั้งหมด 2,080 ไร่

ข้อมูลจากสำนักงานป่าไม้จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีผู้เช่าพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติในจังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 43 ราย ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 9 แห่ง ได้แก่ป่าสงวนแห่งชาติป่าบางมา และป่าคลองเขียด, ป่าย่านยาว เขาวงและป่ากระชุม,ป่าบ้านหมากและป่าปากพัง,ป่าไผ่ท่อนและป่าคลองโชน,ป่าทุ่งรังควนเลียด บกไผ่ฟ้าและคลองกงช้าง,ป่าเขาพลู,ป่าท่าชนะ,ป่าชัยคราม - วัดประคู้แปลง 1 และ ป่าชัยคราม - วัดประคู้ แปลง 2 เป็นจำนวนพื้นที่ทั้งหมด 126,753 ไร่ 3 งาน 5 ตารางวา ซึ่งการขอเช่าพื้นที่ป่าแบ่งตามการใช้ประโยชน์ที่ดินแบ่งออกเป็น 3 ประเภทดังนี้

1.ขอใช้เพื่อการปลูกปาล์มน้ำมัน

เป็นบริษัทเอกชนเช่าพื้นที่ป่าปลูกปาล์มน้ำมัน 13 ราย เอกชนรายย่อยปลูกปาล์มน้ำมัน 7 ราย รวมพื้นที่ทั้งหมด 125,327 ไร่ 2 งาน 28 ตารางวา

2.ขอใช้เพื่อการปลูกยางพารา เป็นเอกชนรายย่อย 15 ราย รวมพื้นที่ทั้งหมด 1,018 ไร่ 3 งาน 34 ตารางวา

3.ขอใช้เพื่อการทำเหมืองแร่ เป็นบริษัทเอกชน 2 ราย เอกชนรายย่อย 1 ราย รวมพื้นที่ทั้งหมด 407 ไร่ 1 งาน 43 ตารางวา

ในปัจจุบันทางเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน กำลังตรวจสอบการครอบครองและทำประโยชน์ที่ดินของบริษัทเชียงแสนอุตสาหกรรมและการเกษตรจำกัด บริษัทจิตรวิษณุวนปาล์ม จำกัด รวมทั้งบริษัทต่าง ๆ ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาแก้ว-ควนยิงวัว บริเวณ ม.5 ต.เขา

ใหญ่ อ.อ่าวลึก จ.กระบี่ และหมู่ที่ 5 ต.นาเหนือ อ.อ่าวลึก จ.กระบี่ ทั้งนี้การดำเนินการดังกล่าวเป็นไปตามคำสั่งกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ 123/2546 เรื่อง "แต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาลำไย" กรณีราษฎรชุมชนเรียกร้องขอที่ดินทำกินจากรัฐบาล จ.สุราษฎร์ธานี ลงวันที่ 22 เมษายน 2546 และคำสั่งจังหวัดกระบี่ที่ 846/2546 "เรื่องแต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาการตรวจสอบแนวเขตที่ดิน ลงวันที่ 24 มิถุนายน 2546 แต่ถึงอย่างไรก็ตามการดำเนินการดังกล่าวเป็นไปอย่างยืดเยื้อเกือบ 2 เดือน (ตั้งแต่วันที่ 17 มิถุนายน 46 จนถึงปัจจุบัน เดือนสิงหาคม 46) เนื่องจากทางบริษัทดังกล่าวไม่เอาเอกสารยืนยันการครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดินป่าสงวนที่ถูกต้องชอบธรรมทางกฎหมายออกมายืนยันต่อคณะทำงานกับชาวบ้านที่เข้าร่วมตรวจสอบจำนวนหลายร้อยคนในที่ดินทั้ง 2 แปลง และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น ทางจังหวัดกระบี่ สำนักงานป่าไม้จังหวัดกระบี่ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นิคมสหกรณ์อ่าวลึก สหกรณ์จังหวัดกระบี่ ไม่ให้ความร่วมมือในการตรวจสอบ และไม่ส่งมอบเอกสารข้อมูลหลักฐานการครอบครองและทำประโยชน์ที่ดินหรือสัญญาเช่าที่แท้จริงให้กับคณะทำงานฝ่ายเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน ทำให้เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจนต้องบิกหลักพึ่งพิงในแปลงตรวจสอบดังกล่าวทั้ง 2 แปลง เพื่อรอคอยผลการตรวจสอบการครอบครองและทำประโยชน์ที่ดินทั้ง 2 แปลงของ 2 บริษัทดังกล่าวเป็นไปอย่างถูกต้องชอบธรรมตามกฎหมายหรือไม่ หากการครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดินดังกล่าวไม่ถูกต้องชอบธรรมตามกฎหมายก็ต้องเสนอรัฐบาลให้ดำเนินการประกาศยึดต่อไป

นอกจากนี้ในการดำเนินการของกลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมไทย ยังติดตามและผลักดันในกรณีสิทธิภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมในพื้นที่ยังคงมีการทำนาภูมิปัญญา (เหล้าพื้นบ้าน) ไว้บริโภคเองในชุมชนและทำวิจัยเพื่อการพัฒนาคุณภาพ แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร โดยนำเอาผลไม้มากทำเหล้า และนำเอาน้ำสกัดชีวภาพที่เกิดจากกระบวนการผลิตน้ำภูมิปัญญามาใช้ในการเกษตรเพื่อลดการใช้สารเคมี เช่น ปุ๋ยชีวภาพ น้ำยาไล่แมลง ฯลฯ และในดำเนินนโยบาย ทางกลุ่มฯได้ดำเนินการเรียกร้องสิทธิภูมิปัญญา ร่วมกับเครือข่ายเหล้าพื้นบ้านทั่วประเทศ ซึ่งการเรียกร้องของกลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญาฯดำเนินการมาแล้วกว่า 3 ปี จนรัฐบาลให้สิทธิเรื่องเหล้า 20 ดิกรี และในปัจจุบันก็ให้มาจดทะเบียนเหล้าพื้นบ้าน มีอัตราภาษี ลิตรละ 19.50 บาท แต่ถึงอย่างไรก็การออกกฎระเบียบดังกล่าวของรัฐบาล ทำให้กลุ่มผลิตเหล้าพื้นบ้านผู้ร้องภาษีไม่ได้ เพราะต้นทุนการผลิตเหล้าชาวบ้านมากกว่าเหล้าโรงงาน และขายต่ำกว่าเหล้าโรงงาน และกฎระเบียบในการจดทะเบียนต้องมีทุนขั้นต่ำ 1.6 ล้านบาท หรือแม้กระทั่งการขอให้รัฐวิจัยเหล้าที่ชาวบ้านส่งไปให้รัฐวิจัยก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายเองประมาณ 6,000 บาทต่อครั้งชาวบ้านไม่สามารถขอจดทะเบียนได้ เพราะไม่มีทุน และหากมีทุนแล้วก็ผู้ร้องภาษีไม่ได้ มีหลายกลุ่มในเครือข่ายเหล้าภาคใต้ที่จดทะเบียนไปแล้วขาดทุน เป็นความไม่จริงใจของรัฐในกรณีเหล้าพื้นบ้าน เพราะเงื่อนไขดังกล่าวจะเป็นตัวจำกัดสิทธิชาวบ้านและทำให้กลุ่มชาวบ้านที่ผลิตเหล้าต้องหมดไป ดังนั้นทางออกของการต่อสู้ของเครือข่ายเหล้าพื้นบ้าน มีแนวทางที่จะทำเหล้าพื้น

บ้านต่อไป แต่เป็นการทำเพื่อการวิจัย เพื่อเก็บข้อมูลเรื่องเหล่านี้ แล้วเสนอแนวทางเรื่องเหล่านี้ต่อ
รัฐบาล เพื่อพิสูจน์ความจริงใจของรัฐที่จะให้สิทธิเรื่องเหล่านี้ชาวบ้านอย่างจริงใจหรือไม่ และขณะ
เดียวกันก็สู้เรื่องคดี ขอให้ศาลรัฐธรรมนูญตีความว่ามาตรา 6 ตามพรบ.สุรา ขัดต่อรัฐธรรมนูญ
อย่างไร

รายงานความก้าวหน้า

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ - กรณีป่าชุมชนจังหวัดสุราษฎร์ธานี

1 กุมภาพันธ์ 2546 - 15 กรกฎาคม 2548

พื้นที่เครือข่ายคลองไม้แดง ม.7 , ม.4 ต.ปากพริก อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี

สภาพพื้นที่และพัฒนาการของชุมชน

วิถีชีวิตของคนในพื้นที่ ม.7 บ้านเขาหลัก และม.4 บ้านพยุบายศรี ตอนแรกชาวบ้านอพยพมาจากหลายจังหวัดใกล้เคียง เข้ามาทำไร่ ทำสวนยางพารา และสวนผลไม้ เพราะเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านทุกคนที่เข้ามาอยู่ในสมัยก่อนต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการปลูกข้าว, ทำถนน, พัฒนาต่าง ๆ ทุกคนต่างร่วมมือร่วมใจกัน มีการลงแขกขอแรงกัน หากรู้ทุกคนจะไปร่วมหมดทุกซอย หิวข้าวที่ไหนแวะกินข้าวได้ทุกบ้าน มีกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรที่เป็นสาธารณะร่วมกัน เคารพซึ่งกันและกัน มีอะไรแบ่งกันกิน แบ่งกันใช้ บนพื้นฐานแห่งความเอื้ออาทรต่อกัน เป็นวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมชนบทซึ่งต่างจากสังคมเมือง แต่ในเวลาหลังจากนี้มาไม่กี่ปีทุกคนก็เริ่มเปลี่ยนแปลงจากที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันในตอนแรก ๆ ค่อย ๆ เกิดความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ไม่ค่อยจะช่วยเหลือกันเหมือนแต่ก่อน ในส่วนหนึ่งอาจจะเพราะเศรษฐกิจที่รัดตัวขึ้น ทำให้ทุกคนต้องเห็นแก่ตัวเพิ่มขึ้น การพูดจาที่เคยพูดแบบมีเมตตาการวาระ ก็พยายามกระด้าง ขึ้นไม่ค่อยเกรงใจกันเท่าไร แต่ในราวปี 2540 เป็นต้นมา ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ อย่างในชุมชน จากการที่ต่างคนต่างอยู่ ก็มีเหตุให้เกิดการรวมตัวกันของในชุมชนอีกครั้งหนึ่ง สืบเนื่องมาจากปัญหาอุทยานทับที่ดินทำกิน มีการกลั่นแกล้งจับกุมชาวบ้านจากเจ้าหน้าที่อุทยาน จึงเป็นเหตุที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันต่อต้านและเกิดความสามัคคีของคนในชุมชนขึ้นอีกครั้ง ได้มีการออกไปประท้วงเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกิน แต่ก็ไม่ได้มีการแก้ไขอย่างจริงจังจากรัฐ และชาวบ้านทุกคนที่เดือดร้อนก็ค่อย ๆ มีความหวังเมื่อเกิดรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ขึ้น และได้มีองค์กรเอกชนเข้ามาในพื้นที่ เพื่อให้ความรู้กับชาวบ้านในเรื่องกฎหมายและการทวงสิทธิต่าง ๆ ที่ชาวบ้านทุกคนควรจะได้รับ และเมื่อมีโครงการสิทธิชุมชนศึกษาเกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านที่สนใจในเรื่องกฎหมายและการถูกละเมิดสิทธิต่างก็ให้ความสนใจในโครงการนี้ เมื่อมีการเปิดเวทีให้ความรู้เรื่องกฎหมายทุกคนจึงให้ความสนใจมาก 1 ปีให้หลังทุกคนที่เคยเข้าร่วมเวทีสิทธิต่าง ๆ ก็มีความรู้ในเรื่องของกฎหมายสามารถปกป้องตัวเองและคนใกล้เคียงไม่ให้ถูกเอาเปรียบจากคนอื่น แต่ในทางที่กลับกันทางภาครัฐก็ไม่ค่อยจะชอบใจกันสักเท่าไรในการเปิดเวทีให้ความรู้กับคนในชุมชน เพราะชาวบ้านก็รู้มาก จากที่ไม่เคยรู้จักได้รู้ จากที่รู้อยู่แล้วก็รู้เพิ่มขึ้นกลายเป็นว่าชาวบ้านหัวหมอ แต่ที่สำคัญเป็นการสอนให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ การรู้จักเอาตัวรอดในการดำรงชีวิต การใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่น การรู้จักให้ในสิ่งที่ควรให้ การรู้จักรับในสิ่งที่ควร

รับ กลายเป็นว่าในตอนนี้อำนาจหากมีใครเดือดร้อน ซึ่งสาเหตุมาจากการถูกฉ้อโกงแล้ว ทุกคนจะยื่นมือเข้าให้ความช่วยเหลือในทุก ๆ ด้านเท่าที่สามารถช่วยได้

ในสมัยก่อนแม้จะมีการเลือกตั้งไม่ว่าจะเป็นสว.สส.ผู้ใหญ่อบต.เมื่อทางผู้นำท้องถิ่นทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการมาบอกให้ชาวบ้านเลือกใคร ชาวบ้านก็จะเชื่อเทอะแนนเสียงให้ โดยที่ไม่ได้มีการตรวจสอบประวัติ หรือพฤติกรรมของคนเหล่านั้นแม้แต่น้อย ไม่เหมือนกับตอนนี้ ชาวบ้านในชุมชนตื่นตัวกันมากขึ้น จะไม่ยอมเชื่อใครง่าย ๆ อีกไม่ยอมทำตามใคร ถ้าหากตัวเองไม่เห็นชอบด้วย แล้ววันหนึ่งในปี 2536 ชาวบ้านในพื้นที่ 7 ก็ต้องแปลกใจเมื่อมีการเอาป้ายแนวเขตอุทยานมาปัก มีการก่อสร้างสำนักงานอุทยาน โดยที่ทุกคนในชุมชนไม่ทราบข้อมูลที่ชัดเจนว่ามีการประกาศอุทยานทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน แต่ชาวบ้านไม่ค่อยจะสนใจ โดยลืมนึกไปว่าราชินีแห่งและเป็นชนวนเหตุให้ทุกคนในพื้นที่เกิดความเดือดร้อน โดยทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่ได้มาชี้แจงอะไรทั้งหมดแล้วก็เริ่มจับกุมข่มเหงชาวบ้านที่เข้าไปทางป่า ยาง กานแฟงของตัวเอง มีการกั้นแก่งชาวบ้านจากลูกจ้างชั่วคราวของกรมป่าไม้ เมื่อจับกุมชาวบ้านก็จะตั้งข้อหาที่เกินจากความเป็นจริง ชาวบ้านเข้าไปหาของป่า เช่น เม็ดเหียง สะตอ เมื่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไปพบก็จะเอาเหียงนำหมด ไปจับกบ จับปลา ก็จะโดนจับ แม้กระทั่งจุดไฟเผาที่พักพิงของชาวบ้านที่กล่าวมาทั้งหมดล้วนแต่เป็นความเจ็บช้ำของคนที่ถูกกระทำ แต่ไม่มีสิทธิตอบโต้หรือกล่าวพูด เพราะไม่มีวิธีที่ตัวเองควรจะได้รับหรือการถูกละเมิดสิทธิเป็นอย่างไร เมื่อถูกรังแกจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้หนักเข้าชาวบ้านก็ไ้รวมตัวกันออกไปประท้วงที่ศาลากลางนอนให้ยุ่งกักอยู่ถึง 8 วัน แม้แต่ผู้ว่าราชการจังหวัดในสมัยนั้นก็ยังไม่ยอมลงมาสนใจ ห้องน้ำห้องส้วมก็สั่งปิดไม่ให้ชาวบ้านใช้ ในที่สุดชาวบ้านก็ต้องกลับบ้าน เพราะทางภาครัฐหลอกว่าจะแก้ปัญหาให้ แม้รู้ว่าถูกหลอก แต่ไม่รู้จะทำอย่างไร เพราะในตอนนั้นไม่มีแกนนำ และไม่มีองค์กรเอกชนเข้ามาให้ความรู้ทางด้านกฎหมาย

ในที่สุดเมื่อประมาณปี 2543 ได้มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งรวมตัวกันก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาเพื่อเป็นการรวมคน รวมความคิด รวมความสามัคคีให้เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่มีนพายุไปนานหลายปี ได้มีการทำกิจกรรมโรงสีชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ โรงปุ๋ยชีวภาพ และกลุ่มภูมิปัญญา โดยชาวบ้านมีการลงหุ้นกันเอง และได้มีกลุ่มออมทรัพย์ทั้งหมด 5 กลุ่มบ้านในเขต 7 แต่ได้มาเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายคลองไม้แดงในปี 2543 วัตถุประสงค์เพื่อเป็นการช่วยเหลือปกป้องดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังถูกทำลายโดยนายทุนและเจ้าหน้าที่รัฐบาลคน ทางกลุ่มออมทรัพย์และทางเครือข่ายจะมีการประชุมทุกเดือน เพื่อให้ทุกคนได้รับรู้ถึงสถานการณ์ภายในชุมชนและนอกชุมชนว่าอย่างไรก็ต้องว่าอย่างนั้น และนี่คืออำนาจอิทธิพลที่มีอยู่ในชุมชน จากการทำทางกลุ่มหรือเครือข่ายได้ส่งตัวแทนออกไปร่วมประชุมกับภาครัฐหรือองค์กรเอกชนทำให้สมาชิกได้รับข่าวสารมากขึ้น และเมื่อเกิดโครงการสิทธิชุมชนศึกษาขึ้น มีการเปิดเวทีชี้แจงวัตถุประสงค์ที่มาที่ไปของโครงการและให้ความรู้กับชาวบ้านเรื่องสิทธิที่ถูกละเมิดและสิทธิตัวเองที่

ควรจะได้รับ ก็ทำให้ชาวบ้านกลัวที่จะออกมาพูดคุย เติงกับผู้นำท้องถิ่น ถ้าเกิดตนเห็นว่าไม่ถูกต้องและกลัวที่จะออกมาปกป้องตัวเองอย่างกรณีนายประยูร ข้าเกือ ที่ถูกกลั่นแกล้งจับกุม จากผู้นำท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เรื่องแล้วถางป่า แต่นายประยูร ไม่ได้ถาง จนต้องถูกฟ้องร้องขึ้นโรงขึ้นศาลกัน

จากเหตุนี้ทำให้นายประยูร คนที่เคยเข้าร่วมเวทีสิทธิได้รู้จักปกป้องตัวเอง โดยได้ร้องเรียนไปที่สภาทนายความ ศาลรัฐธรรมนูญ เสาถึงเหตุการณ์ที่ตนถูกกลั่นแกล้งจับกุม ทางศาลรัฐธรรมนูญได้ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ ในที่สุดนายประยูรก็ได้หลุดพ้นจากคดี โดยที่ศาลยกฟ้องไม่ผิด และตัวอย่างที่ชาวบ้านได้รวมตัวกันไปประท้วงที่ศาลากลางในปี พ.ศ. 2544 เพื่อให้ทางรัฐลงมาแก้ไขปัญหาคือดินทำกิน กันแนวเขตอุทยานออกจากที่ดินทำกินของชาวบ้าน ถ้าเป็นเมื่อก่อนชาวบ้านก็ไม่กล้าจะออกมาประท้วงเท่าไร เพราะทางผู้นำชุมชนบางคนเชื่อว่าถ้าออกไปประท้วงจะถูกจับ แต่กลับกันในตอนนั้นทุกคนในชุมชนกล้าที่จะออกมาทางสิทธิ์ของตัวเองตามขั้นตอนของกฎหมาย และทางภาครัฐในตอนนั้นก็ยอมรับคนในชุมชนนี้ที่ออกไปประท้วงเรียกร้องสิทธิ์ของตัวเอง ไม่ได้ไปสร้างความวุ่นวายให้กับชาติบ้านเมืองเหมือนที่บางคนกล่าวหาหรือเข้าใจ ทางผู้ว่าราชการจังหวัดคนปัจจุบัน มล.ประทีป จุฬารัตน์ ก็ลงมารับรู้ปัญหาของชาวบ้านว่าเดือดร้อนเรื่องอะไร โดยท่านลงมาในพื้นที่ 7 ต.ปากหมาก เพื่อรับรู้ถึงปัญหาที่แท้จริง โดยการเชิญของเครือข่ายองค์กรชุมชนคลองไม้แดง

จากการพูดคุยของคนในกลุ่มและเครือข่ายก็ได้มีการแบ่งงานกันทำ บางกลุ่มออกไปศึกษาเรียนรู้ การใช้ชีวิตของชุมชนในกลุ่มอื่น การถูกละเมิดสิทธิ์ของชุมชนในกลุ่มอื่น ๆ และวิถีการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชนนั้น ๆ เพื่อนำมาเป็นบทเรียนและเป็นแบบอย่างในการแก้ไขปัญหา ถ้าหากมีเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นในชุมชนของตนเองบ้าง

ทางเครือข่ายองค์กรชุมชนคลองไม้แดงก็ยังมีแนวความคิดในการตั้งงบประมาณ ยังมีแนวความคิดในการตั้งงบประมาณเป็นเงินสวัสดิการไว้สำหรับช่วยเหลือสมาชิกและคนที่เดือดร้อนเท่าที่สามารถจะช่วยเหลือได้ เช่นเมื่อมีการตายของสมาชิกหรือเพื่อนบ้าน ทุกคนจะเข้าไปช่วยเหลือ ในเรื่องของการเงิน หรือเมื่อสมาชิกเดือดร้อนเรื่องการเงิน ก็จะมีการปรึกษาร่วมกับคนในชุมชนว่าจะช่วยเหลือวิธีการไหนบ้าง ทำให้ทุกคนมีจิตสำนึกเกิดขึ้นเอง ความเอื้ออาทรต่อกันเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ผลดีของการรวมกลุ่มกันและการเปิดเวทีสิทธิ ก็ทำให้ทุกคนสนใจเข้ามาร่วมประชุมด้วยกันทุกครั้งที่เปิดประชุม ด้วยผลพวงแห่งการเรียนรู้เรื่องสิทธิทำให้ทุกคนได้มีความคิดที่จะดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้และป่าต้นน้ำ รวมทั้งการกันแนวเขตที่ทำกินออกจากเขตอุทยาน

นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านได้เรียนรู้เรื่องบทบาทหน้าที่ที่ตัวเองจะต้องมีส่วนร่วมกับรัฐในการพัฒนาชุมชนของตัวเองไม่ว่าจะเป็นเรื่องการปกครอง เช่น เมื่อก่อนผู้ใหญ่บ้านและเจ้าหน้าที่ระดับอำเภอจะเป็นผู้กำหนดแบบแผนในการพัฒนาหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันหลังจากชาวบ้าน

ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้การเปิดเวทีและเปลี่ยนภายในชุมชนและไปร่วมเรียนรู้จากกลุ่มเครือข่ายในระดับพื้นที่และเครือข่ายในระดับจังหวัด ทำให้ชาวบ้านมีความเข้าใจในการมีส่วนร่วมและกำหนดบทบาทตัวเองและกำหนดแบบในการพัฒนาได้สามารถถ่วงดุลทางความคิดไม่ให้ถูกครอบงำทางความคิดจากผู้ที่มีอิทธิพล(นายทุน) นักการเมืองท้องถิ่นในการกำหนดแบบแผนการพัฒนาชุมชนเหมือนในอดีตที่ผ่านมา ทำให้ชาวบ้านมั่นใจในกระบวนการประชาชนในการแก้ไขปัญหาในระบบการรวมกลุ่ม เมื่อชาวบ้านได้เริ่มการเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนในเวที แล้วยังมีการหมุนเวียนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิชุมชนจากแกนนำที่ไปร่วมกับเวทีเครือข่ายจากภายนอกให้กับชาวบ้านที่สนใจและเครือข่ายได้มีการประชุมกันทุกเดือนแต่ละกลุ่มจะมีการนำข้อมูลมาถ่ายทอดให้สมาชิกในกลุ่มและเครือข่ายได้รับรู้ข้อมูลต่าง ๆ จึงเป็นการพัฒนาความคิดอีกระดับหนึ่ง ที่ว่าได้พัฒนาไปแล้วระดับหนึ่ง เพราะว่าชาวบ้านได้ข้อคิดในกระบวนการเรียนรู้เรื่องปกติข้อมูลข่าวสารของรัฐในการพัฒนา ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ไม่ชัดเจน เขตสวนป่า ม.4 บ้านพรุยายซีที่ไม่ชัดเจน ชาวบ้านรู้จักทำหนังสือยื่นเรื่องขอข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้อง แผนที่ประกอบแนวเขต จากหน่วยงานราชการต่าง ๆ ตามพรบ.ข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น และรู้จักประสานกับเจ้าหน้าที่รัฐในการติดตามการแก้ไขปัญหาในพื้นที่มากขึ้น ทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐในส่วนอุทยานใต้ในระดับหนึ่ง ซึ่งถ้าเป็นเมื่อก่อนจากที่ชาวบ้านไม่มีกระบวนการเรียนรู้ชาวบ้านไม่กล้า เพราะเกรงกลัวต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐ แต่ปัจจุบันชาวบ้านไม่กลัว เพราะมั่นใจในข้อมูลที่ได้รับ มั่นใจในตัวเองในการเรียกร้องทวงสิทธิตามกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน 2540 และประกอบกับกฎหมายต่าง ๆ เอื้อให้กับกระบวนการของชาวบ้านในปัจจุบันด้วย

ในเรื่องการกล้าใช้สิทธิของตัวเองของคนในชุมชน ม.7 อีกตัวอย่างหนึ่ง ในเดือนมิถุนายน 2546 ที่ผ่านมา ชาวบ้านจากกลุ่มบ้านซอยทวีสุขและเครือข่ายได้นัดประชุมชาวบ้าน โดยการประสานกับอาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านคลองไม้แดงและกรรมการศึกษาโรงเรียนคลองไม้แดง ได้ยื่นเรื่องคัดค้านการบุกเบิกถนนบริเวณโรงเรียนคลองไม้แดง โดยถนนลาดยางจะตัดผ่านกลางพื้นที่ของโรงเรียนและผ่านไม้ใหญ่ที่ไม่มีบ้านเรือนแม้แต่น้อย ซึ่งตามแผนการสำรวจเดิมถนนผ่านกลุ่มบ้านทวีสุข แต่ต่อมาผู้ใหญ่บ้านร่วมกับแขวงการทางและผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นพยายามเบี่ยงถนนจากซอยทวีสุขไปให้ผ่านทางที่มีต้นไม้ใหญ่เพื่อผลประโยชน์ต่าง ๆ ชาวบ้านในซอยทวีสุขและเครือข่าย รวมทั้งนักเรียนและอาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านคลองไม้แดง แกนนำเครือข่ายซึ่งเป็นแกนนำธรรมชาติออกมายื่นหนังสือคัดค้านการเซอร์เวย์ในการบุกเบิกถนนของแขวงการทางศูนย์สร้างทางกรมทางหลวง

นี่เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านกล้าใช้สิทธิของตัวเองในการเรียกร้องทวงสิทธิจากเจ้าหน้าที่รัฐในการปฏิบัติราชการโดยมีขอบด้วยกฎหมายและกล้าที่จะยืนยันในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เพราะการพัฒนาต่าง ๆ จะเกิดผลเสียจะตกอยู่กับชุมชนไม่ได้อยู่ที่บุคคลที่จะ

นำโครงการเข้ามาพัฒนา เพราะฉะนั้นชุมชนจะต้องตัดสินใจ และจะต้องมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนในการพัฒนาและรักษาทรัพยากรท้องถิ่น คือบทบาทหนึ่งที่ชาวบ้านกล้าใช้ในกระบวนการเรื่องสิทธิชุมชน และกล้านำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างมั่นใจในความถูกต้องและชอบธรรม

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนดั้งเดิมของคนเข้ามาในพื้นที่ใหม่ ๆ ก็สร้างที่พักถาวรชั่วคราว เพราะการขนส่งคมนาคมลำบากมาก ถนนเส้นทางจากตัวอำเภอมาถึงพื้นที่ ม.7 และหมู่ 4 เป็นเส้นทางกันดารห่างไกลจากตัวอำเภอถึง 48 กิโลเมตร ทำให้การสร้างที่อยู่อาศัยก่อนไม่ถาวร คนที่เป็นช่างหรือคนที่ทำเป็นก็มาช่วยกันทำที่อยู่อาศัยให้แกกันโดยไม่ต้องจ้างค่าแรง ปัจจุบันเส้นทางคมนาคมสะดวก ถนนลาดยางเกือบตลอดเส้นทาง การเปลี่ยนแปลงในการสร้างที่อยู่อาศัยและความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เริ่มเปลี่ยนแปลงจากเมื่อก่อนรถโดยสารประจำทางจากอำเภอมาถึงพื้นที่มีรถยนต์เพียงแค่ 2-3 คัน รถมอเตอร์ไซด์ไม่ถึง 10 คัน การสร้างที่อยู่อาศัยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากเดิมเป็นบ้านที่มีรูปแบบแปลนเหมือนในเมือง การก่อสร้างจากเดิมช่วยกันทำ ช่วยกันสร้าง ปัจจุบันต้องจ้างแรงงาน คนในพื้นที่ดึงกลุ่มทุนจากภายนอกเข้ามาในชุมชนทรัพยากรโดยเฉพาะป่าไม้ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันรถยนต์เกือบ 40 คัน และรถมอเตอร์ไซด์ก็มีเกือบทุกครอบครัว ส่วนที่ปลูกสร้างเริ่มได้รับผลผลิตประกอบกับเส้นทางคมนาคมในปัจจุบันสะดวกทำให้คนเริ่มเปลี่ยนแปลงทางความคิดเริ่มเห็นแก่ตัว แต่จากการที่ได้เรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชน ทำให้คนในชุมชนบางส่วนเริ่มมีจิตสำนึกมากขึ้น เมื่อสมาชิกในกลุ่มหรือเครือข่ายและเพื่อนบ้านใกล้เคียงจะก่อสร้างบ้านก็จะมีการบอกกันให้ไปช่วยกันคนละไม้ละมือก่อสร้างบ้านโดยไม่ต้องมีการจ้างแต่อย่างใด

สภาพการศึกษา

ในพื้นที่บ้านเขาหลัก ม.7 ต.ปากหมาก ตอนที่ชาวบ้านอพยพมาอยู่ในครั้งแรกไม่มีโรงเรียน ชาวบ้านช่วยกันสร้างเพิงมุงด้วยจากตั้งเป็นโรงเรียน แล้วอาศัยคนที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่ ที่พอจะมีความรู้ ช่วยกันเป็นอาสาสมัครสอนเด็ก ๆ ต่อมามีการประสานงานกับหน่วยงานราชการขอครู พช. เข้ามาช่วยกันสอนและมีการบริจาคกระเบื้องมุงหลังคาให้กับโรงเรียนบ้านคลองไม้แดง โดยชาวบ้านบางคนให้เป็นยางแผ่นให้เป็นเมล็ดกาแฟ ให้เป็นเงิน หรือซื้อกระเบื้องมาให้แล้วแต่ครุฑา ซึ่งเด็กนักเรียนในสมัยก่อนมีประมาณ 30 คน ซึ่งเป็นสาขาของโรงเรียนบ้านพยุยาศรี ม.4 ต่อมาโดยฐานะเป็นโรงเรียนของสำนักงานการศึกษา มีนักเรียนกว่า 300 คน มีตั้งแต่เด็กก่อนเรียนชั้น ม.6 แต่ในปี 2546 ก็ยกระดับเป็นโรงเรียนขยายโอกาส ม.1 - ม.3 ปัจจุบันก็มีโรงเรียนผู้ใหญ่หรือคน ซึ่งทำการสอนที่โรงเรียนพยุยาศรี

และยังมีโรงเรียนพช.บ้านยางโพรง ม.7 ต.ปากหมาก มีนักเรียนกว่า 200 คน มีเด็กก่อนวัยเรียนถึงชั้น ป.6 สภาพทางการศึกษาการที่ชาวบ้านได้ยกระดับทางการศึกษาแล้วส่วน

หนึ่งได้ร่วมแลกเปลี่ยนทำให้ชาวบ้านมีทักษะและวิธีคิดที่กว้างไกลกว่าเดิม มั่นใจในการพูดกับเจ้าหน้าที่ของรัฐมากขึ้น มีมุมมองในการคิดและการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในระดับชุมชนมากขึ้น ตั้งเกิดจากการเข้าร่วมเป็นกรรมการศึกษา กรรมการหมู่บ้าน กรรมการประชาคมหมู่บ้าน และเริ่มกล้าที่จะตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐ เช่นการสร้างถนน คอนกรีต สร้างสะพาน

ด้านการสาธารณสุข

พื้นที่ ม.7 บ้านเขาลึก และพื้นที่ ม.4 บ้านพยุยาศิ เป็นพื้นที่ที่ยากลำบากมากในเรื่องสาธารณสุข มีอนามัยตำบล 1 แห่ง การบริการไม่ค่อยทั่วถึง เพราะเป็นพื้นที่ที่กว้างโดยเฉพาะ ม.7 บ้านเขาลึกหมู่บ้านเดียวมีประชากร 1,120 ครัวเรือน และบ้านพยุยาศิอีก 388 ครัวเรือน และโดยเฉพาะตำบลปากหมาก มี 7 หมู่บ้าน แต่พื้นที่การปกครองกว้างเท่ากับอำเภอไชยาทั้งอำเภอ การประกันสุขภาพชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้บัตร 30 บาท ตามนโยบายรัฐบาล อีกส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่บ้านเขาลึกเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยสมุนไพรและมีหมอพื้นบ้านหลายคน คนในชุมชนส่วนมากก็อาศัยสมุนไพรในการช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บหลายอย่าง จากการประชุมแลกเปลี่ยนในกลุ่มเครือข่ายสิ่งที่ต้องพัฒนาเร่งด่วนคือการสร้างศูนย์สาธารณสุขมูลฐานขึ้นในชุมชนได้มีการประสานกับเจ้าหน้าที่เพื่อทำการเปิดศูนย์ดังกล่าวเพราะสามารถรักษาชาวบ้านและสมาชิกได้อย่างทั่วถึงเป็นบริการเบื้องต้น

พื้นที่ที่จะดำเนินการนำร่องคือกลุ่มออมทรัพย์บ้านชอยทองและกลุ่มออมทรัพย์บ้านชอยเวียงชัย โดยมีอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งเป็นสมาชิกเครือข่ายเป็นผู้รับผิดชอบและทำให้เกิดความรู้ในด้านสาธารณสุขเพิ่มเติมกับคนในชุมชนระดับหนึ่ง และจากการที่เครือข่ายเป็นผู้รับผิดชอบและทำให้เกิดความรู้ในด้านสาธารณสุขเพิ่มเติมกับคนในชุมชนระดับหนึ่ง และจากการที่เครือข่ายได้ตั้งงบประมาณไว้ส่วนหนึ่งในการหมุนเวียนการทำโรงยาง (โรงจักรกรีดยาง) ให้ห่างจากแหล่งน้ำไม่ไกลกว่า 40 เมตร พร้อมบ่อน้ำบาดาลเสีย และการทำสวนที่ถูกต้องลักษณะ (สวนส้ม) ซึ่งเรื่องดังกล่าวฝ่ายเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลและอบต.สนับสนุนด้วย นี่คือตัวอย่างหนึ่งด้านสาธารณสุขที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิชุมชนในการประสานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

ด้านประเพณีวัฒนธรรม

พื้นที่ ม.7 บ้านเขาลึกมีสำนักสงฆ์อยู่ 2 แห่ง และในหมู่ 4 บ้านพยุยาศิ มีสำนักสงฆ์ 1 แห่ง ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรม เช่น อาบน้ำคนแก่ หรือผู้สูงอายุในวันสงกรานต์ ประเพณีแห่เทียนพรรษาในวันเข้าพรรษาเดือน 10 มีการแห่จาด (ตับหมี่ดิบ) ประเพณีโดยกระทรวง งานจุดบั้งไฟ ของชุมชนชอยอีสาน ที่บ้านเขาลึก ซึ่งอพยพมาจากภาคอีสานส่วนใหญ่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่กำลังดำเนินการอยู่ก็มีในเรื่อง

สารเคมีให้คนในชุมชนมาใช้ปุ๋ยชีวภาพทำการเกษตรแบบผสมผสานในการรักษาดินและป่าต้นน้ำ และฟื้นฟูในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การจักสานไม้ไผ่ การทำน้ำภูมิปัญญา เป็นต้น

และจากการเปิดเวทีให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ในโครงการสิทธิ ทำให้เห็นถึงความร่วมมือของคนในพื้นที่และเกิดการเปลี่ยนแปลงมิติทางวัฒนธรรมในเรื่องการอนุรักษ์ประเพณีที่มีมาในอดีต ซึ่งในปัจจุบันได้ถูกสังคมสมัยใหม่ทำลาย ทำให้เยาวชน บุคคลไม่ค่อยเห็นและตระหนัก ถึงความสำคัญของประเพณีวัฒนธรรมที่มีมาแต่โบราณและละเลยในเชิงปฏิบัติทำให้ชุมชนและสังคมเห็นแก่ตัว เยาวชนก้าวร้าวไม่ค่อยมีจิตใจที่เคารพในผู้ใหญ่ผู้แก่ ซึ่งเป็นบุพชนบุคคล ซึ่งในการจัดงานอาบนํ้าคนแก่ขององค์กรเครือข่ายคลองไม้แดงในครั้งนี ทำให้เห็นถึงความร่วมมือของบุคคลต่าง ๆ เช่นเยาวชน สตรี และกลุ่มในเครือข่าย รวมทั้งคนในชุมชนที่มองเห็นถึงความสำคัญในการที่เป็นการส่งเสริมปลูกฝังจิตสำนึกให้ดีขึ้นเพื่ออนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่มีมาแต่โบราณ และฟื้นฟูความคิดในเชิงสร้างสรรค์ให้กับสมาชิกและคนในชุมชนได้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เช่นมีการเสนอของของคนในชุมชนและสมาชิกให้มีการจัดกิจกรรมอย่างนี้ทุก ๆ ปี โดยในปีนี้มีหนึ่งตระกูล มโนราห์ เป็นมโนราห์จากศูนย์วัฒนธรรมสุราษฎร์ธานีมาว่าและขับกลอนในเรื่องความสามัคคีของคนในชุมชน การแก้ปัญหาโดยชุมชนและเรื่องสิทธิชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดงานซึ่งเกิดขึ้นบ่อย ๆ ในหลายพื้นที่ที่เวลาจัดงานประเพณี เพราะทุกฝ่ายต่างช่วยกันดูแลรับผิดชอบความเรียบร้อยภายในงาน ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ว่าบุคคลและสมาชิกในชุมชนได้ตระหนักถึงบทบาทสิทธิและหน้าที่ของตนเองซึ่งมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาชุมชน โดยในการจัดกิจกรรมในครั้งนี้มีผลต่อพื้นที่เป็นอย่างมาก เพราะทำให้ในส่วนราชการเห็นถึงความสำคัญและเป็นแบบอย่างแก่ชุมชนอื่นในอำเภอ เพราะงานนี้มีครูอาจารย์จากศูนย์วัฒนธรรมสุราษฎร์ธานี และพระครูธรรมรังษีเจ้าคณะตำบลไม้ถ้าย (อาจารย์ดำ) วัดไม้ถ้าย อาจารย์สว่าง เจ้าอาวาสวัดวิโรจน์นาราม พร้อมด้วยพระสงฆ์ 19 รูป มาร่วมด้วย และมีชาวบ้านจากเครือข่ายพันธมิตร สมาชิกกลุ่มเครือข่ายคลองไม้แดงเกือบพันคนมาร่วมกิจกรรม งานช่วงเช้าเป็นพิธีพระ เทียนรดน้ำผู้สูงอายุ เสร็จแล้วมีการแสดงมโนราห์จากศูนย์วัฒนธรรม สำหรับมโนราห์ทางเครือข่ายไม่ได้ติดต่อดำเนินเอง แต่ท่านพระอาจารย์สว่าง วัดวิโรจน์นาราม ท่านได้ประสานติดต่อดำเนินเอง ซึ่งท่านได้ขึ้นมาร่วมกิจกรรมในพื้นที่บ่อย ๆ แม้แต่การเปิดเวทีสิทธิตัวท่านเองได้เห็นการทำกิจกรรมของเครือข่ายมาโดยตลอด

เสร็จจากการร่วมมโนราห์ ช่วงบ่ายมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนสถานการณ์ในพื้นที่เครือข่ายเกี่ยวกับการเมืองในปัจจุบันและบทบาทหน้าที่ขององค์กรชุมชนในการแก้ไขปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ และในตอนกลางคืนมีหนึ่งตระกูล เข้ารุ่งขึ้นของวันที่ 9 เมษายน 46 ประชุมสรุปการดำเนินกิจกรรมทั้งหมดและทั้งหมดนี้เป็นการเปิดภาพของการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ใกล้จะสูญหาย ปัจจัยสำคัญก็เพื่อให้ทุกคนเกิดจิตสำนึกในการปกป้องหวงแหนสิ่ง

เหล่านี้ด้วยความรู้สึกจากใจจริง ๆ โดยไม่ได้ถูกบังคับให้รู้จักใช้บทบาทสิทธิหน้าที่ของตัวเองแต่อย่างใด

รูปแบบการปกครอง

พื้นที่หมู่ที่ 7 ต.ปากหมาก มีผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 4 คน อบต. 2 คน เป็นผู้เฝ้าท้องถื่นเกิดจากการเลือกจากชาวบ้านในชุมชน และผู้เฝ้าโดยธรรมชาติที่ไม่เป็นทางการ การมีเครือข่ายองค์กรชุมชนคลองไม้แดง ซึ่งเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษา พื้นที่ป่าต้นน้ำและจัดขบวนการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในเครือข่าย และผู้ที่สนใจเข้าเฝ้าบทบาทหน้าที่ในการมีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการจัดการดูแลรักษาปกป้องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน ตัวอย่างที่เปรียบเทียบให้เห็น เช่นเมื่อก่อนเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุงเข้ามาอยู่ที่สำนักงานในพื้นที่ 7 เพื่อมาตรวจและดูแลรักษาป่า แต่ปรากฏว่าป่าถูกทำลายมากกว่าเดิมและเกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงในพื้นที่ในเรื่องของเจ้าหน้าที่เลือกปฏิบัติ กลั่นแกล้งจับกุม ต่อมาชาวบ้านได้ยึดปิดที่ทำการอุทยาน แล้วตั้งกรรมการเข้ามาบริหารเองในเรื่องการดูแลรักษาป่า และการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน ปรากฏว่าป่าได้ถูกรักษาไว้จำนวนมาก เช่นป่าต้นน้ำเขาสันปูง ป่าชุมชนบ้านข่อยทอง ที่สำคัญชาวบ้านในพื้นที่เน้นเรื่องการปลูกพืชผสมผสาน การปลูกพืชร่วมป่า เพื่อยืนยันให้คนทั่วไป (คนในเมือง) และทางภาครัฐได้รับรู้ว่าคุณสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ และมีสิทธิในการบริหารจัดการป่าร่วมกับรัฐได้ ซึ่งในขณะนี้ทางหัวหน้าอุทยานแห่งชาติแก่งกรุงได้เข้ามาประสานกับแกนนำเครือข่ายในการที่จะเข้ามาอยู่ในสำนักงานต่อเพื่อร่วมดูแลรักษาป่ากับชาวบ้าน แต่ชาวบ้านและแกนนำบอกว่าต้องทำแนวเขตให้ชัดเจนก่อน ตามที่ได้ตกลงกันไว้ จึงจะเข้ามาอยู่ในสำนักงานได้และดูแลรักษาป่าร่วมกับชาวบ้านต่อไป ซึ่งทางหัวหน้าอุทยานแห่งชาติแก่งกรุงบอกว่าจะรีบดำเนินการเรื่องแนวเขตให้แล้วเสร็จ เพราะอยากเห็นความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้านในพื้นที่ร่วมมือกันและมีความเข้าใจอันดีต่อการเข้ามาดูแลสาธารณูปโภคประโยชน์ นี่คือการยืนยันว่าชาวบ้านสามารถใช้สิทธิในการเป็นเจ้าของชุมชนในการจัดการดูแลรักษาป่าและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไป

ภาคผนวก 4

บันทึกการประชุมเครือข่ายองค์กรชุมชนคลองไม้แดง
วันที่ 1 เมษายน 2548 เวลา 13.30 น.- 16.00 น.
ณ .โรงพยาบาลศิริภาพ ม.7 ต.ปากหมาก อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี

วาระการประชุม

- วาระที่ 1 การจัดงานประเพณีอนุรักษ์วัฒนธรรมคนแก่ของเครือข่ายในวันที่ 8 เมษายน 2548.
- วาระที่ 2 การวางแผนและแบ่งงานกันรับผิดชอบ
- วาระที่ 3 การติดต่อประสานงาน เมิ่นต์พระ รับหนังสือ ขนดินที่ ด้วยตามของใช้ใน

วาระที่ 1

นายประวิง บุญทอง รองประธานเครือข่ายพูดถึงวัตถุประสงค์ในการจัดงานอาบน้ำคนแก่ ในวันที่ 8 เมษายน 2548 ก็เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีและเพื่อการทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในเครือข่ายเพื่อให้เกิดความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน ซึ่งทุกกลุ่มจะต้องส่งรายชื่อของคนแก่ทุกกลุ่ม ๆ ละไม่น้อยกว่า 3 คน โดยคนแก่ไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกในเครือข่ายก็ได้ เพื่อสร้างภาพชาวบ้านในพื้นที่เห็นว่าทุกคนในเครือข่ายไม่ได้แบ่งแยกกันระหว่างกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในพื้นที่ โดยทุกกลุ่มมีรายชื่อดังนี้

- 1.กลุ่มออมทรัพย์บ้านซอยทอง
 - นางเนาวิ เลียงเพระ
 - นายสว่าง ช้วนนคร
 - นายพริอย ทองปานดี
 - นายประคอง ศิริเดช
- 2.กลุ่มออมทรัพย์บ้านทิวสุข
 - นางพริอย สุตปราง
 - นายอำนาจ บรรจง
- 3.กลุ่มออมทรัพย์บ้านหน้าคลองไม้แดง
 - นายเพชร สมวงศ์
 - นายทอง เหมวิเศษ
- 4.กลุ่มออมทรัพย์บ้านขอบเวียงชัย
 - นายเจริญ บุญทอง

- นายพนม จาริศ
- 5.กลุ่มออมทรัพย์บ้านประเสริฐ
- นายประยูร ชำเกื้อ
- นายจ้าย หมัดซ้าย
- นางอนุ บุญมี

นายประวิง บุญทอง ที่ต้องการรายชื่อก่อนเพราะอยากทราบว่าเป็นผู้หญิงและผู้ชายที่
คน จะได้สะดวกในการจัดเตรียมเสื้อผ้าและของขวัญถูกต้อง

วาระที่ 2 การแบ่งงานและหน้าที่รับผิดชอบ

- ขอยทอเป็นแม่งาน เพราะจัดที่โรงสีชุมชนบ้านขอยทอ
- ขอยเรียงช่วยเหลือเรื่องมะพร้าวในการใช้ทำขนมและแกง (มะพร้าวหูดเสร็จ)
สำหรับเลี้ยงแขกที่ไปมา เพราะทางเครือข่ายได้เชิญพันธมิตรจากหลายพื้นที่หลาย
อำเภอ และทุกกลุ่มจะต้องช่วยกันจำหน่ายบัตร 1200 ใบ ราคาใบละ 30 บาท หลัง
จากที่จัดงานเสร็จ หักค่าใช้จ่ายเสร็จเงินส่วนที่เหลือที่เราจะจัดเก็บไว้เพื่อเป็นค่าใช้จ่าย
และค่าเดินทางของนิสิตการที่ทางเครือข่ายจะเชิญมาให้ความรู้กับชาวบ้าน
และสมาชิกในเครือข่าย

วาระที่ 3

การติดต่อกับหนังสือและนิมนต์พระโดยให้นายอรุณ เทพราช สมาชิกบ้านขอยทอ
รับผิดชอบในเรื่องของการนิมนต์รับส่งพระชนก้วยขาม เดินที่โดยใช้รถตลอดงาน จ่ายค่าน้ำมัน
ให้โดยใช้บิลมาเบิกจากทางเครือข่าย 1,500 บาท

นายประวิง ติดต่อนั่งตงสูงโสมณ ศิษย์เคล้าน้อย ค่าหนังสือสูง 7,000 บาท

วาระอื่น ๆ

รองประธานพูดคุยถึงเรื่องการจัดงานอาจจะซบเซาลึกบ้าง เพราะทางเครือข่ายยังไม่เคย
จัดงานใหญ่แบบนี้มาก่อน ในคราวก่อนเดือนมกราคมปี 46 เชิญผู้ว่าราชการจังหวัด มล.ประทีป
จรรยาโชน ขึ้นมาที่เครือข่ายก็ยังไม่ได้จัดงานใหญ่เหมือนคราวนี้ ทุกคนอาจจะเหนื่อยหน่อยแต่
เราต้องช่วยกัน ซึ่งจะเป็นบทเรียนและประสบการณ์ในการจัดงานปีต่อไป

ព្រឹត្តិបត្រ ព្រឹត្តិបត្រ ព្រឹត្តិបត្រ ព្រឹត្តិបត្រ ព្រឹត្តិបត្រ
ព្រឹត្តិបត្រ ព្រឹត្តិបត្រ ព្រឹត្តិបត្រ ព្រឹត្តិបត្រ ព្រឹត្តិបត្រ

สรุปผลการประชุมเครือข่ายป่าไชนพื้นที่ลุ่มน้ำคลองพนม
วันที่ 28 เมษายน 2546 เวลา 12.00 น.-16.00 น.
ณ ศาลาประชุมบ้านสองแพรก ม.3 ต.พลูเถื่อน อ.พนม จ.สุราษฎร์ธานี

ผู้เข้าประชุม

- ชาวบ้านในพื้นที่ ต.พลูเถื่อน ต.คลองชะอุ่น อ.พนม จ.สุราษฎร์ธานี จำนวน 34 คน

ผู้เข้าร่วมประชุม

- ตัวแทนชาวบ้านจากเครือข่ายปฏิรูปที่ดิน จ.กระบี่ จำนวน 9 คน
- นายภานุ แพบเพชรทอง เจ้าหน้าที่สำนักงานป่าไม้จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- เจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ สฎ.3 (บ้านตาขุน) 1 คน
- นายพิทักษ์ สุพรรณพงศ์ ปลัดอำเภอย่าน
- นายวิชาญ เพชรรัตน์ เครือข่ายองค์กรประชาชนสุราษฎร์ธานี

ประเด็นการประชุม

- การจัดการเขตป่าบ้านสองแพรก ม.3 ต.พลูเถื่อน อ.พนม จ.สุราษฎร์ธานี

รายละเอียดการประชุม

นายสมควร ศรีอินทร์วารี ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบ้านสองแพรกได้กล่าวชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ในการประชุมในครั้งนี้ เป็นไปเพื่อหาแนวทางในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำบ้านสองแพรก

นายวิชาญ เพชรรัตน์ เครือข่ายองค์กรประชาชน กล่าวว่า ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจากประกาศจังหวัดที่ให้ไว้รื้อถอน ทำลายทรัพย์สินของราษฎรในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติพลูเถื่อน ในเขตบ้านสองแพรก จนชาวบ้านได้รวมตัวกันและเจรจากับทางรัฐบาล จนได้ข้อยุติเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2545 ซึ่งข้อตกลงก็เป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย โดยรัฐได้ระงับการใช้ประกาศจังหวัดดังกล่าวในพื้นที่บ้านสองแพรกและจะดำเนินการพิสูจน์สิทธิให้กับชาวบ้าน และในขณะเดียวกันชาวบ้านก็บอกว่าจะไม่มีการบุกรุกป่า แต่ในขณะทางชุมชนได้สำรวจพบว่ามีมีการบุกรุกป่า ซึ่งเป็นการกระทำของคนนอกมิใช่ชาวบ้านในพื้นที่ ทำให้เกิดความเสียหายกับชาวบ้านในพื้นที่ว่าเป็นผู้บุกรุกป่า อยากจะให้มีการแก้ไขปัญหานี้ ชาวบ้านในพื้นที่แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ กลุ่มหนึ่งต้องการอนุรักษ์ป่า แต่สามารถจะทำอะไรได้ อีกกลุ่มหนึ่งว่างเฉย ทำให้มีผู้ฉวยโอกาสเป็นนายหน้าค้าที่ดินให้คนข้างนอกเข้ามาบุกรุก ทำให้ชาวบ้านที่ต้องการดูแลรักษา

ป่าเกิดความท้อแท้ เจ้าหน้าที่ที่ขึ้นมาก็ยังมาไม่ถึงพื้นที่บุกรุกจริง ๆ และต้องการให้มีข้อสรุปเกี่ยวกับพื้นที่ป่าบ้านสองแพรก และเพื่อป้องกันความเดือดร้อนของชาวบ้านที่เกิดจากกรณีปัญหาของพื้นที่ป่าอนุรักษ์ซ้อนทับที่ดินทำกินของชุมชน ซึ่งรายชื่อเดิมที่ทางป่าไม้ได้สำรวจมี 57 ราย และมีการสำรวจใหม่มีเพิ่มไม่เกิน 20 ราย นอกจากนี้ยังทราบว่าในพื้นที่ป่าที่ถูกแผ้วถางประมาณ 15 แปลง มีเนื้อที่ประมาณ 1,000 ไร่ สภาพพื้นที่ที่ถูกถางส่วนใหญ่มีสภาพเป็นป่าไผ่ บางส่วนก็เป็นป่าแก้ง ชาวบ้านมีข้อตกลงที่จะไม่บุกรุกทำลายป่า กรณีเช่นนี้จะทำอย่างไร

ข้อเสนอของที่ประชุมในการแก้ไขปัญหการบุกรุกแผ้วถางป่า

- ยึดที่ดินนายทุนที่บุกรุกแผ้วถางป่า แล้วให้ชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษาและฟื้นฟูป่า โดยไม่ให้สิทธิกับบุคคลหนึ่งบุคคลใด แต่เป็นสิทธิ์ของชุมชน

ชาวบ้านในที่ประชุมได้สอบถามทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ว่าในกรณีนี้จะทำได้ไหม ? นายภานุ แพรเพชรทอง เจ้าหน้าที่ป่าไม้ สำนักงานป่าไม้จังหวัดสุราษฎร์ธานี กล่าวว่า หากชาวบ้านเห็นสมควรว่าทำได้ และมีการดำเนินการตั้งกล่าวเป็นไปตามมติของคณะกรรมการชุมชนในที่ประชุมหมู่บ้าน ก็แจ้งให้หัวหน้าหน่วยป้องกันป่า สฎ.3 ซึ่งดูแลพื้นที่นี้ให้รับทราบ

มีกรณีตัวอย่างที่ได้หยิบยกขึ้นมาในที่ประชุม กรณีนายเริง เกตุแก้ว พร้อมแกนนำชุมชนเข้าไปปลูกป่าในแปลงของนายทุนโดยไม่คิดจะเป็นเจ้าของที่ดิน แต่ต้องการให้ป่าได้ฟื้นฟูสภาพ และจากการตรวจสอบของชุมชนพบว่าในก่อนหน้านี้อาศัยการถางป่าไผ่ 3 ราย มี 1 รายได้ถางป่าไผ่และจุดไฟเผาทำให้ไฟลุกลามเข้าไปในป่าแก้ง ทำให้ไฟไฟลุกลามไหม้ใหญ่เป็นพื้นที่เสียหายถึง ทางชุมชนอยากจะให้ยึดที่ดินแปลงที่ถูกถางทั้งหมดเป็นป่าชุมชน

ปลัดอำเภอพนม อยากจะให้พี่น้องร่วมมือในการสืบเสาะเรื่องป่าไม้ในครั้งนี้อย่าให้เหมือนที่ผ่านมาที่มีการยุติมาตลอด เพราะไม่มีพยานหลักฐาน

นายวิชาญ เพชรรัตน์ ทางชุมชนได้ประกาศรักษาป่าแล้ว ถ้าเป็นไปได้ขอให้เป็นการนี้ตัวอย่าง

นายสมชาย สังข์ทอง ชาวบ้านจะรับไหมในการแก้ไขปัญหในสภาพนี้ หรือจะแก้ไขปัญหาดามมติ 30 มี.ย. 41

นายภานุ แพรเพชรทอง สำนักงานป่าไม้จังหวัดสุราษฎร์ธานี สรุปว่าที่สำรวจรายชื่อการถือครองที่ดินในบ้านสองแพรกมีอยู่แล้วมี 57 ราย แต่ที่มีอยู่จริงในปัจจุบันมี 129 ราย จะให้เจ้าหน้าที่เข้ามาสำรวจต่อ โดยใช้มติ 3 เมษายน 2546 และให้ตัวแทนชาวบ้านและทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ร่วมกันแก้ไขปัญหา

นายสมชาย สังข์ทอง ขอชี้แจงทำความเข้าใจกับชาวบ้านว่า หลังมติ 30 มิถุนายน 2541 ให้นำสำรวจพื้นที่อยู่ในเขตป่าว่ามีอยู่กี่ราย ในส่วนของ บ.6 และ บ.8 มีหลายรายที่ไม่ยอมสำรวจ เพราะถ้าสำรวจจะไม่สามารถบุกรุกป่าได้แล้ว และผู้ที่ไม่ยอมสำรวจ เพื่อหวังที่จะที่จะบุกรุก

รุกพื้นที่ป่าดงก็ยังคงมีอยู่ เหตุที่เครือข่ายป่าเข้ามาเกี่ยวข้องกับทั้ง ๆ ที่ไม่มีผลประโยชน์ใด ๆ เนื่องจากในปี 45 นายอำเภอเจริญ มาเห็นสภาพป่าแล้วทำเรื่องไปยังจังหวัดให้ชาวบ้านออกนอกพื้นที่ภายใน 30 วัน และพี่น้องสองพรรคได้เชื่อมกับเครือข่ายป่า และทางเครือข่ายได้จัดประชุมเรื่องนี้ขึ้นมา และเห็นว่าผู้ที่อยู่ในพื้นที่ป่ามีอยู่ทั่วไป และเห็นว่าพี่น้องไม่ได้ได้รับความเป็นธรรม จึงไปเรียกร้องกันที่หน้าว่าการอำเภอจนกลายเป็นสายลักษณะอีกรุ่น มีการให้คำสัญญาว่าจะไม่มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติม เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้หน่วยงานรัฐคิดว่าชาวบ้านไม่ทำตามข้อตกลง และทางเครือข่ายป่าได้เรียกร้องให้มีการกำหนดเขตที่ดินทำกินออกจากเขตป่าให้ชัดเจน เพื่อป้องกันการทำลาย แต่ก็ไม่มีความคืบหน้าในอำเภอพนม เลยทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ในส่วนของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบ้านสองพรรคได้มีการกำหนดเขตแล้วว่าให้ทำเฉพาะที่ดินทำกินที่มีอยู่เดิม

ปลัดอำเภอพนม ทางเจ้าหน้าที่พร้อมที่จะจัดเก็บข้อมูลทุกแปลง ถ้าพื้นที่ใดที่ถูกบุกรุก โดยต่อกับแปลงที่ดินของใครก็จะดำเนินการคดีตามกฎหมายทันที โดยผู้ที่มีเขตติดต่อกับผู้บุกรุกจะถูกดำเนินคดีแทน (บริเวณป่าที่ถูกบุกรุกติดกับหัวไร่ปลายนาของใครก็จะดำเนินคดีกับผู้เป็นเจ้าของหัวไร่ปลายนา)

กรณีของนางพูน ขวัญแก้ว มีที่ดิน 80 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำยังไม่มีการทำลาย ได้มีการทำสัญญาซื้อขาย จำนวน 85,000 บาท และนางพูนจะไม่ทำการแผ้วถาง แต่ทางที่ประชุมเห็นว่าควรที่จะยึดที่ดินนายทุนที่ปลูกปาล์มน้ำมันไว้แล้วมาชดเชยให้นางพูน 10 ไร่ แล้ว 80 ไร่ นั้นจะทำการปลูกป่าโดยไม่ให้ใครเป็นเจ้าของ

ปลัดอำเภอพนม ที่มีการจับกุมครั้งก่อนไม่สามารถที่จะให้ผู้ต้องหา แต่พอที่จะได้ทราบรายชื่อแล้ว และในส่วนของการจับกุมตรงจุดนั้นก็ขอความร่วมมือในเรื่องข้อมูลจากลูกน้องด้วย และในส่วน 100 ไร่ที่จะปลูกเป็นป่าชุมชนในส่วนเจ้าหน้าที่ยังไม่ทราบข้อมูล และวันนี้ได้ทราบเรื่องแล้ว และขอให้ทางพี่น้องได้แจ้งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทราบด้วย แจ้งมาที่

นายอำเภอพนม 01- 4976981 ที่ทำการอำเภอ ห้องนายอำเภอ 077 - 399026

ปลัดอำเภอพนม 06 - 2796530 077 - 399195

คุณภิรมณ์ หน่วยสฎ.3 09 - 4735081 คุณภาณุ 01-8924853

นายอ่อง กรณีที่ถูกผู้อื่นบุกรุกพื้นที่ป่าของตนเองจะทำอย่างไร?

มติที่ประชุม

ให้ยุติการบุกรุกพื้นที่แล้วทำการยึดพื้นที่คืน

นายสมชาย สังข์ทอง ได้กล่าวถึงเรื่องการจัดฝึกกรสพ. (วาทะกรรณาสถาสมักรพิทักษ์ป่า) ประสานงานโดยผู้ว่าราชการจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยได้รับสนับสนุนจากกรมอุทยานแห่งชาติ ซึ่งสถานที่ฝึก คือ ร.ร บ้านอรุโณทัย เป็นเวลา 4 วัน 4 คืน จำนวน 100 คน

นายภานุ แพร่เพชรทอง เสริมเรื่องโครงการรสป.ว่าโครงการนี้เป็นโครงการพระราชดำริ มีการอบรมโดยกองทัพบกที่ 4 และใน 1 ปี จะมีการประเมินคัดเลือกผู้ที่ได้ไปรับชมพระราชทานที่ จ.นราธิวาส ส่วนในเรื่องป่าชุมชนจะดำเนินการจัดทำป้ายติดให้ที่แปลงที่ถูกทำลายทุกแปลง และจะจัดการเรื่องพันธุ์ไม้ให้กับชาวบ้าน เช่น พันธุ์ไม้พื้นเมืองต่าง ๆ

สรุปผลการประชุม

- เนื้อที่ถางเพิ่มทั้งหมดไม่ว่าจะแจ้งในที่ประชุมหรือไม่แจ้งในที่ประชุมเป็นการกระทำที่มีกฎหมายสามารถดำเนินการได้ แต่ทางมติที่ประชุมได้ตกลงกันว่าจะยึดเป็นป่าชุมชนโดยไม่มีใครเป็นเจ้าของ
- พื้นที่ใดที่ถูกทำลาย พื้นที่ที่ที่อยู่ติดกันจะต้องถูกดำเนินการคดี ถ้าไม่มีใครแจ้งว่าใครเป็นผู้บุกรุกทำลาย
- ให้ทางตัวแทนชาวบ้านรีบแจ้งเจ้าหน้าที่ก่อนที่ป่าจะถูกทำลาย เมื่อมีข่าวใด ๆ ที่เป็นการทำลายป่า
- สำหรับผู้ยึดถือครอบครองนอกเหนือจาก 57 รายที่ไม่ได้สำรวจ ให้ทางหน่วยงานรัฐเข้ามาสำรวจเพิ่มเติมระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่รัฐ แนวทางการสำรวจให้ยึดมติ 3 เมษายน 2544 และ 30 มิถุนายน 2541
- กรณีป่าชุมชน ถ้าผู้ใดจะทำการเพาะปลูกใด ๆ และใช้ผลประโยชน์ในที่ดินให้ทำการชี้แจงกันในที่ประชุมให้คณะกรรมการป่าชุมชนรับทราบ และให้คณะกรรมการป่าชุมชนทำหนังสือแจ้งต่อทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

วาระที่ 3 รองประธานเครือข่ายที่แจ้งถึงการได้เข้าร่วมประชุมกับโครงการดับบ้าน ดับเมือง (ส.ส.ส.เสริมสร้างสุขภาพให้มีสุข) ซึ่งคนที่รับผิดชอบโครงการนี้คือ นายเอกราช ชัยคำรณฤทธิ์ จะเป็นคนขึ้นมาเบาะข้อมูลทั้งหมด ซึ่งงบประมาณอนุมัติไปแล้ว เป็นงานที่มาเสริมสร้างสุขภาพและสิ่งแวดล้อมฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น

นายสมชาย กล่าวถึง ความคืบหน้าของการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมที่ยั่งยืน ทางรัฐบาลได้มีคำสั่งให้มีการแต่งตั้งคณะทำงานและทางผู้ว่าราชการจังหวัดได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานระดับพื้นที่เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2548 และคำสั่งดังกล่าวได้ให้มีการดำเนินการแก้ไขปัญหาป่าไม้ที่ดินตามข้อเรียกร้องของเครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้สมัชชาคนจนต่อไป

วาระอื่น ๆ ความสำเร็จในการจัดงานอาบน้ำผู้สูงอายุ ทางเครือข่ายองค์กรชุมชนได้จัดขึ้นเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2548 เป็นงานที่เหนื่อยแต่มีความภาคภูมิใจ ทำให้เห็นถึงความร่วมมือของคนในพื้นที่และเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางมิติของวัฒนธรรมในเรื่องการอนุรักษ์ประเพณีที่มีมาแต่ในอดีต ซึ่งปัจจุบันได้ถูกสังคมสมัยใหม่ทำให้เยาวชนและบุคคลไม่ค่อยเห็นและตระหนักถึงความสำคัญของประเพณีวัฒนธรรมที่มีมาแต่โบราณ และละเลยในเชิงปฏิบัติทำให้ชุมชนและสังคมเกิดความเห็นแก่ตัว เยาวชนไม่ให้ความเคารพคนแก่ การจัดงานครั้งนี้ทำให้เกิดความร่วมมือระหว่าง เยาวชน สตรี กลุ่มคนต่าง ๆ ในเครือข่าย และมีการนำเอามโนราห์ หนึ่งตะลุง จากศูนย์วัฒนธรรมสุราษฎร์ธานี มาขับกลอน เพื่อให้คนในชุมชนให้เห็นถึงความสำคัญของคนในชุมชน และเป็นการสร้างจิตสำนึกให้กับคนในชุมชนได้อุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่มีมาแต่โบราณ และฟื้นฟูความคิดสร้างสรรค์ และให้คนในชุมชนได้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ นอกจากนี้ยังส่งผลให้ทางราชการได้เห็นถึงความสำคัญในพื้นที่และเป็นแบบอย่างแก่ชุมชนอื่นในอำเภอที่จะจัดงานแบบนี้ และยังเกิดความร่วมมือระหว่างเครือข่ายพระสงฆ์กับองค์กรชุมชนคลองไม้แดง ในการจัดงานฟื้นฟูประเพณีดั้งเดิมในครั้งนี้ มีท่านพระเกษมธรรมรังสี (หลวงพ่อคำ) จากวัดสุทธาวาส ต.โมด้าย อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี (เจ้าคณะตำบลโมด้าย) อาจารย์สว่าง เจ้าอาวาสวัดวิโรจน์วนาราม พร้อมด้วยพระสงฆ์ 19 รูป มาร่วมงาน และหลังจากเสร็จงานทางพิธีสงฆ์ไปแล้ว ทางเครือข่ายก็ยังได้มีเวทีแลกเปลี่ยนสถานการณ์ในพื้นที่เครือข่าย สถานการณ์การเมืองในปัจจุบัน และบทบาทขององค์กรชุมชนในการแก้ไขปัญหาเรื่องถูกละเมิดสิทธิชุมชนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ

รายงานการประชุมคณะทำงานโครงการสิทธิชุมชนศึกษา จ.สุราษฎร์ธานี
วันที่ 4 มิถุนายน 2546 เวลา 10.30 น.-15.30 น.
ณ สำนักงานโครงการป่า-ทะเลเพื่อชีวิต

ผู้เข้าประชุม

1.นายสมเกียรติ ประชุมรัตน์	ผู้ประสานงานพื้นที่ จ.สุราษฎร์ธานี
2.นายประวิง บุญทอง	ผู้ช่วยผู้ประสานงาน
3.นายสมชาย สังข์ทอง	ผู้ช่วยผู้ประสานงาน
4.นางสมพิศ นามันคง	อาสาสมัครวิจัย
5.นางศรีสุตา จันทโชติ	อาสาสมัครวิจัย

ประเด็นการพูดคุย

- การทำความเข้าใจต่อแผนงานกิจกรรมทั้งหมดของ โครงการสิทธิชุมชน จ.สุราษฎร์ธานี ร่วมกัน

สรุปผลการประชุม

1.การเห็นสัญญาโครงการสิทธิชุมชนศึกษา จ.สุราษฎร์ธานี จะมีขึ้นในเดือนกรกฎาคม 2546 แผนงานเดิมที่จัดวางไว้ จึงต้องปรับเลื่อนระยะเวลาให้สอดคล้องกับระยะเวลาที่เห็นสัญญา การเริ่มต้นดำเนินโครงการจึงต้องเริ่มต้นในเดือนกรกฎาคม 2546 และสิ้นสุดในเดือนธันวาคม 2548

2.กิจกรรมที่ดำเนินการในช่วง 2 ปีครึ่ง มีดังนี้

- ประชุมหมู่บ้าน
- ประชุมโซนพื้นที่เครือข่าย
- ติดตามสถานการณ์การละเมิดสิทธิในจังหวัดสุราษฎร์ธานีและจังหวัดใกล้เคียง
- ติดตามและศึกษานโยบายรัฐที่เกี่ยวข้องส่งผลกระทบต่อชุมชน ในประเด็น การจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติ,การแก้ไขปัญหาป่าไม้-ที่ดินทำกิน,การปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน,การ

แก้ไขปัญหาพิษเศรษฐกิจของรัฐ,สิทธิภูมิปัญญา(เหล้าพื้นบ้าน),สิทธิเด็ก สตรี และ

เยาวชน

- วารสารรายสามเดือน รวมปีละ 4 ฉบับ ฉบับละ 100 เล่ม
- เวทีประมวลสรุปผลงานวิจัย ปีละ 1 ครั้ง โดยให้ทีมวิจัยได้นำเสนอผลงานวิจัย

แก่
ชุมชน องค์การพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และหน่วยงานรัฐในท้องถิ่นได้รับทราบ
และ

ได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประมวลสรุปข้อคิดเห็นในเวทีมาจัดทำ
เอกสาร

รายงานผลการวิจัยในแต่ละปี

3.เอกสารรายงานที่ต้องจัดทำ

- รายงานประชุมหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1 ฉบับ/เดือน รวม 6 หมู่บ้าน 6 ฉบับต่อเดือน
- รายงานประชุมโซนพื้นที่เครือข่าย 3 เดือนต่อ 1 ฉบับ พื้นที่กรุงเทพฯ 1 ฉบับ

พื้นที่

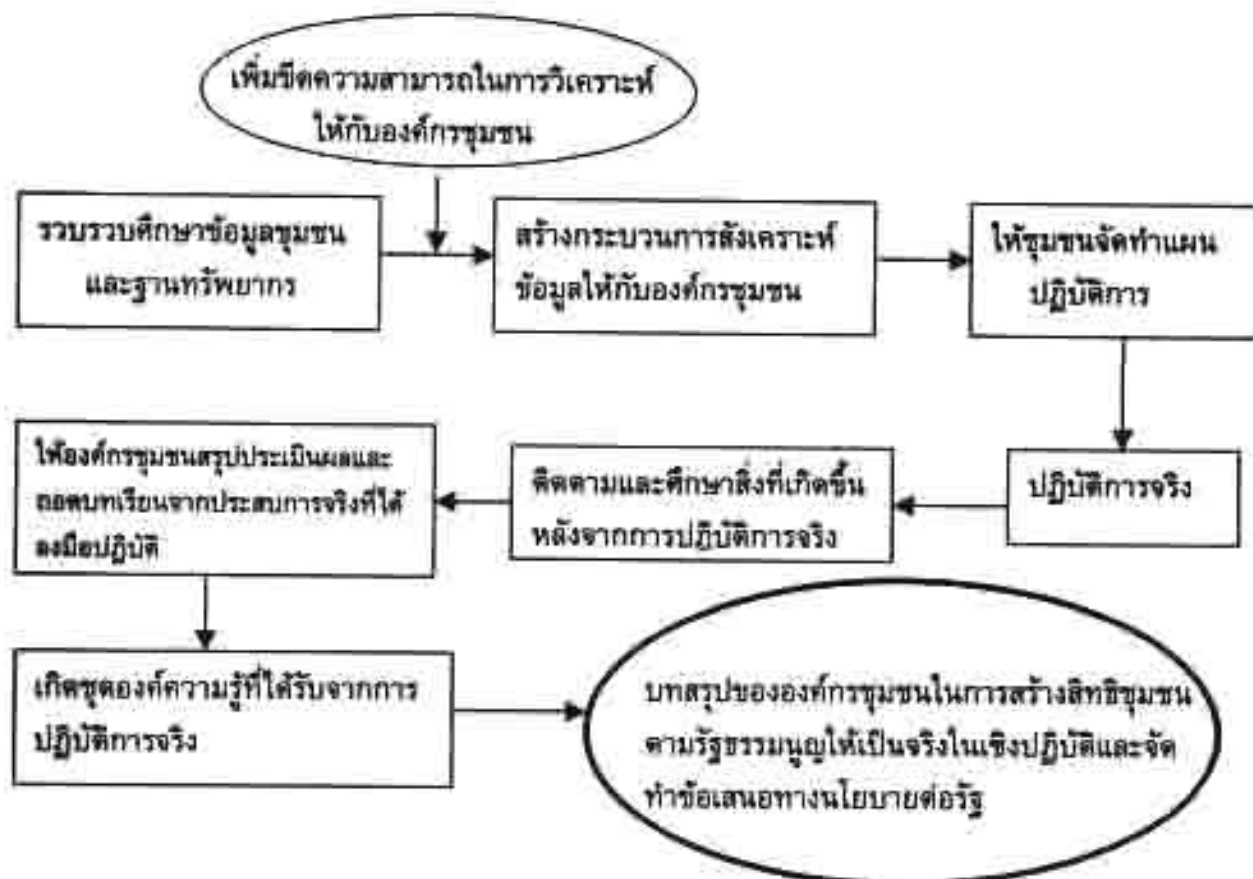
- คู่มือคัดกรองพนม 1 ฉบับ
- เอกสารรายงานความก้าวหน้าในงานวิจัยทุก 3 เดือน
- รายงานการเงินทุก 3 เดือน
- รายงานประมวลสรุปความก้าวหน้าในงานวิจัยปีละ 1 เล่ม

4.ปฏิทินกิจกรรมของพื้นที่

- กิจกรรมการประชุมโซนพื้นที่เครือข่ายให้แต่ละพื้นที่ได้กำหนดวันเอง แต่อยู่ใน
ช่วงเดือนดังนี้

- ปี 2546 เดือนสิงหาคม,ตุลาคม
- ปี 2547 เดือนกุมภาพันธ์ ,พฤษภาคม,สิงหาคม,ตุลาคม
- ปี 2548 เดือนกุมภาพันธ์ ,พฤษภาคม,สิงหาคม,ตุลาคม
- กิจกรรมเวทีประมวลสรุปผลงานวิจัย
- ปี 2546 เดือนพฤศจิกายน
- ปี 2547 เดือนพฤศจิกายน
- ปี 2548 เดือนพฤศจิกายน

5.กระบวนการศึกษาวิจัย

6.กรอบข้อมูลในช่วง 6 เดือนที่ 2

- เก็บข้อมูลและศึกษาภาพรวมของพื้นที่ลุ่มน้ำคลองไม้แดงและลุ่มน้ำคลองพนม เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์เชื่อมโยงระบบภูมิทัศน์ และผลกระทบทั้งสิ่งแวดล้อม วิถีวัฒนธรรม สังคม และการเมืองร่วมกันของเครือข่ายองค์กรชุมชนในแต่ละโซนพื้นที่

7.ตัวชี้วัดของการดำเนินงานในพื้นที่

- ระบบคิดของคนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร เปรียบเทียบในช่วงเวลา ก่อนการดำเนินโครงการ ช่วงการดำเนินโครงการและหลังจากสิ้นสุดการดำเนินการ และเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมอย่างไร ประเมินผลเป็นระยะ ๆ จนถึงสิ้นสุดโครงการ
- เกิดอุปสรรคในพื้นที่ที่เป็นผลมาจากการปฏิบัติการจริง
- มีข้อมูลที่เก็บรวบรวมในพื้นที่ ข้อมูลเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และมีข้อมูลงานวิจัยที่ผ่านกระบวนการสังเคราะห์ของคนในชุมชน
- มีแนวทางการพัฒนาสิทธิที่ปฏิบัติการจริงทางสังคมได้ และสามารถนำมา

แนวคิดหลักคันทางนโยบายได้

- มีการเกี่ยวร้อยคนกลุ่มคนให้มากขึ้น ทั้งในระดับพื้นที่และเครือข่าย เพื่อร่วมกันรณรงค์ผลักดันให้สิทธิชุมชนเป็นจริงในเชิงปฏิบัติ

8.การบริหารจัดการโครงการ

- ให้ผู้ประสานงานโครงการฯ ดำเนินการจัดหาฝ่ายการเงิน และฝ่ายบัญชีกลางของโครงการ

- การดำเนินงานในพื้นที่ทางผู้ช่วยผู้ประสานงานจะจัดทีมอาสาสมัครศึกษาวิจัยอาสาสมัครด้านการเงิน มาช่วยดำเนินงานในพื้นที่

9.การติดตามประเมินผลการดำเนินโครงการ

มีด้วยกัน 2 ส่วน ส่วนแรกการติดตามโครงการของมูลนิธิและของภาค ซึ่งทางส่วนกลางจะเป็นผู้วางกระบวนการ และอีกส่วนหนึ่งหนึ่งเป็นการติดตามและประเมินผลในเขตพื้นที่เอง โดยใช้กลไกการประชุมคณะกรรมการพร้อมคณะทำงานโครงการ 2 เดือนครั้ง และเวทีประมวลสรุปประเมินผลงานวิจัย ปีละ 1 ครั้ง เป็นกลไกในการติดตามประเมินผลการดำเนินงานโครงการ

สรุปการประชุมสิทธิชุมชน
เครือข่ายอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม จังหวัดสุราษฎร์ธานี
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ - กรณีป่าชุมชนจังหวัดสุราษฎร์ธานี
วันที่ 30 มิถุนายน 2546 เวลา 09.00 น. - 18.00 น.
ณ ที่ทำการกลุ่มเขาพนมแบกภูมิปัญญาท้องถิ่น ต.เขาพนมแบก อ.ท่าชนะ
จ.สุราษฎร์ธานี

ผู้เข้าประชุม

คณะกรรมการและสมาชิกเครือข่ายอนุรักษ์พื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 45 คน

วาระการประชุม

1. รายงานสถานการณ์ของแต่ละกลุ่ม
2. กำหนดแนวทางการศึกษาวิจัยนำภูมิปัญญา

สรุปผลการประชุม

นายสอ ตูขนาด ประธานเครือข่ายอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมภาคใต้ กล่าวเปิดประชุม ว่า เหล่าพื้นบ้าน หรือน้ำภูมิปัญญา เป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ไม่รู้ก็ร้อย ก็พันปี แต่มีนิทานเล่าขานกันต่อมา ว่า "นายพรานได้ไปหาของป่าและเกิดอยากน้ำ แต่ไม่สามารถหาน้ำกินได้ ได้ไปพบไพร่ไม่มีน้ำจึงได้ต้นไทรใหญ่ แต่มีผลหมากรากไม้ป่าหมักหมม ประปนอยู่ในโพรงไม้นั้นด้วย เพราะนกคาบผลไม้ต่าง ๆ มากิน รวมทั้งมากินลูกไทร นกคาบมากินไม่หมดก็เหลือหล่นลงในโพรงน้ำดังกล่าว ด้วยความกระหายน้ำอย่างรุนแรง นายพรานป่าผู้นั้นจึงได้กินน้ำในโพรงไม้เพื่อดับความกระหาย หลังจากนั้นจึงมีอาการเมา เมื่อกลับมาในหมู่บ้านนายพรานเล่าให้คนในหมู่บ้านฟังว่าตัวเองได้กินน้ำหมักผลไม้ป่า แล้วมีอาการเมา ชาวบ้านจึงหมักผลไม้เป็นน้ำเมาตั้งแต่นั้นมา

เครือข่ายอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม จังหวัดสุราษฎร์ธานี เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดสุราษฎร์ธานี 22 กลุ่ม ประชุมก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2546 และได้ประชุมติดต่อกันทุกเดือน ลัดวงจรไปในแต่ละกลุ่ม ครั้งนี้เป็นการประชุมสัญจรที่กลุ่มเขาพนมแบกภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. รายงานสถานการณ์ของแต่ละกลุ่ม

ในปัจจุบันทุกกลุ่มได้รับผลกระทบจากมติกรมเมื่อวันที่ 21 มกราคม 2546 เนื่องจากการที่รัฐให้มาจดทะเบียนแหล่งพื้นบ้าน มีอัตราภาษี ลิตรละ 19.50 บาท ทำให้กลุ่มผลิตเหล้าสุรเรื่องภาษีไม่ได้ เพราะต้นทุนการผลิตเหล้าชาวบ้านมากกว่าเหล้าโรงงาน และขายต่ำกว่าเหล้าโรงงาน และกฎระเบียบในการขอจดทะเบียนต้องมีทุนขั้นต่ำ 1.6 ล้านบาท หรือแม้กระทั่งการขอให้รัฐวิจัยเหล้าที่ชาวบ้านส่งไปให้รัฐวิจัยก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายเองประมาณ 6,000 บาทต่อครั้งชาวบ้านไม่สามารถขอจดทะเบียนได้ เพราะไม่มีทุน และหากมีทุนแล้วก็สุรเรื่องภาษีไม่ได้ มีหลายกลุ่มในเครือข่ายเหล้าภาคใต้ที่จดทะเบียนไปแล้วขาดทุน กลุ่มที่ไม่สามารถจดทะเบียนได้ก็ถูกจับกุม บางกลุ่มถูกจับกุมไปแล้วหลายครั้ง เช่น กลุ่มท่าชนะภูมิปัญญา ไตน เปรียบเทียบปรับครั้งละ 3,000 - 5,000 บาท เป็นความไม่จริงใจของรัฐในการแก้ปัญหาพื้นบ้าน เพราะเงื่อนไขดังกล่าวจะเป็นตัวจำกัดสิทธิชาวบ้านและทำให้กลุ่มชาวบ้านที่ผลิตเหล้าหรือน้ำภูมิปัญญาต้องหมดไป ดังนั้นทางออกในการเรียกร้องสิทธิชุมชน กรณีแหล่งพื้นบ้านควรที่จะทำแหล่งพื้นบ้านต่อไป แต่เป็นการทำเพื่อการวิจัย เพื่อเก็บข้อมูลเรื่องเหล้า แล้วเสนอแนวทางเรื่องเหล้าต่อรัฐบาล เพื่อพิสูจน์ความจริงใจของรัฐที่จะให้สิทธิเรื่องเหล้าชาวบ้านอย่างจริงจังหรือไม่ และขณะเดียวกันก็สุรเรื่องคดี ขอให้ศาลรัฐธรรมนูญตีความว่ามาตรา 6 ตามพรบ.สุรา ขัดต่อรัฐธรรมนูญอย่างไร

2.แนวทางการศึกษาวิจัย

เป้าหมาย - คัดค้านเทคนิค/ พัฒนาคุณภาพการผลิตแปรรูปผลไม้เป็นเหล้าพื้นบ้าน เพื่อบริโภคภายในชุมชนและสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ภาคการเกษตร

ผลคาดว่าจะได้รับในการศึกษาวิจัย

ประชุมกลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมไทย
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ - กรณีป่าชุมชนจังหวัดสุราษฎร์ธานี
วันที่ 15 กรกฎาคม 2546 เวลา 09.00 น. - 14.00 น.
ณ. กำหินเพชร (ถ้ำสุบรรณคูหา) ม.4 ต.คลองชะอุ่น อ.พนม จ.สุราษฎร์ธานี

ผู้เข้าร่วมประชุม

คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่ม จำนวน 37 คน

วาระการประชุม

- 1.พิจารณาหลักเกณฑ์ในการกำหนดสถานภาพของสมาชิกกลุ่ม
- 2.สถานการณ์ความคืบหน้าในการทำงานของกลุ่มและกำหนดทิศทางการทำงานต่อไป

ผลสรุปการประชุม

1.การกำหนดสถานภาพของสมาชิกกลุ่ม โดยมีเงื่อนไขของการประชุมและมาร่วมกิจกรรมของมรดกของชุมชน หากใครไม่มาประชุมเกิน 3 เดือน หรือขาดออกเงินเกิน 3 เดือน ก็ให้ขาดจากสถานภาพสมาชิก ส่วนที่ปรึกษาไม่สามารถมาร่วมประชุมได้ จะทำอย่างไร จะหมดสถานภาพจากกลุ่มหรือไม่

มติที่ประชุม

บทบาทที่ปรึกษาแตกต่างจากสมาชิก ถ้าเรามีเรื่องปรึกษาก็เชิญมา ถ้าไม่มีเรื่องก็ไม่ต้องเชิญมา แต่ที่ปรึกษาเป็นสมาชิกกลุ่มด้วย ควรที่จะต้องแยกบทบาทให้ชัด ดังนั้นควรที่จะให้เป็นไปตามกฎระเบียบ คือให้ดำรงบทบาทที่ปรึกษาไว้และให้หมดสถานภาพสมาชิก หากที่ปรึกษาต้องการดำรงสถานภาพสมาชิกก็ให้มาสมัครใหม่และต้องปฏิบัติตามกฎของกลุ่ม

2.สถานการณ์ความคืบหน้าในการทำงานของกลุ่มและกำหนดทิศทางการทำงานต่อไป

1.การเรียกร้องสิทธิภูมิปัญญาเหล้าพื้นบ้าน การเรียกร้องของกลุ่มดำเนินการมาแล้วกว่า 3 ปี จนรัฐบาลให้สิทธิเรื่องเหล้า 20 คิกรี และในปัจจุบันก็ให้มาจดทะเบียนเหล้าพื้นบ้าน มีอัตราภาษี ลิตรละ 19.50 บาท ทำให้กลุ่มผลิตเหล้าสุรียงไม่ได้ เพราะต้นทุนการผลิตเหล้าชาวบ้านมากกว่าเหล้าโรงงาน และขายต่ำกว่าเหล้าโรงงาน และกฎระเบียบในการขอจด

ทะเบียนต้องมีทุนขั้นต่ำ 1.6 ล้าน หรือแม้กระทั่งการขอให้รัฐวิจัยเหล่าที่ชาวบ้านส่งไปให้รัฐวิจัย ก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายเองประมาณ 6,000 บาทต่อครั้งชาวบ้านไม่สามารถขอจดทะเบียนได้ เพราะไม่มีทุน และหากมีทุนแล้วก็สู้เรื่องภาษีไม่ได้ มีหลายกลุ่มในเครือข่ายเหล่าภาคใต้ที่จดทะเบียนไปแล้วขาดทุน เป็นความไม่จริงใจของรัฐในกรณีเหล่าพื้นบ้าน เพราะเงื่อนไขดังกล่าวจะเป็นตัวจำกัดสิทธิชาวบ้านและทำให้กลุ่มชาวบ้านที่ผลิตเหล้าต้องหมดไป ดังนั้นทางออกของการต่อสู้ของเครือข่ายเหล่าพื้นบ้าน มีแนวทางที่จะทำเหล่าพื้นบ้านต่อไป แต่เป็นการทำเพื่อการวิจัยเพื่อเก็บข้อมูลเรื่องเหล่า แล้วเสนอแนวทางเรื่องเหล้าต่อรัฐบาล เพื่อพิสูจน์ความจริงใจของรัฐที่จะให้สิทธิเรื่องเหล้าชาวบ้านอย่างจริงใจหรือไม่ และขณะเดียวกันก็สู้เรื่องคดี ขอให้ศาลรัฐธรรมนูญตีความว่ามาตรา 6 ตามพรบ.สุรา ขัดต่อรัฐธรรมนูญอย่างไร

2.สถานการณ์การขับเคลื่อนเรื่องเหล้าพื้นบ้านภายนอก กลุ่มที่ผลิตเหล้ายังถูกจับอย่างต่อเนื่อง กลุ่มที่นครถูกจับ ชาวบ้านขอขึ้นศาล ยังตั้งข้อหาไม่ได้ ทำสำนวนไม่ถูก เพราะน้ำภูมิปัญญาไม่ได้มีในกฎหมาย ตอนนี้ทางสรรพสามิตจับกุมชาวบ้านใช้กฎหมายมาตรา 32 ทวิ 5 เปรียบเทียบปรับชาวบ้าน 5,000 บาท เป็นการปรับที่ไม่ตรงกับข้อบัญญัติ เพราะในกฎหมายระบุว่าเหล้าพื้นบ้านมีปริมาตรต่ำกว่า 1 ลิตร ปรับไม่เกิน 200 บาท และมากกว่า 1 ลิตรขึ้นไปปรับได้ไม่เกิน 1,000 บาท ซึ่งการเปรียบเทียบปรับ 5,000 บาทใช้ในการกรณีที่ปัจเจกบุคคลที่ขอลงทะเบียนทำผิดมาตราดังกล่าว ซึ่งในความเป็นจริงในเครือข่ายเหล่าพื้นบ้านเป็นการดำเนินการโดยกลุ่ม ไม่ได้อยู่ในข่ายของกฎหมายดังกล่าว

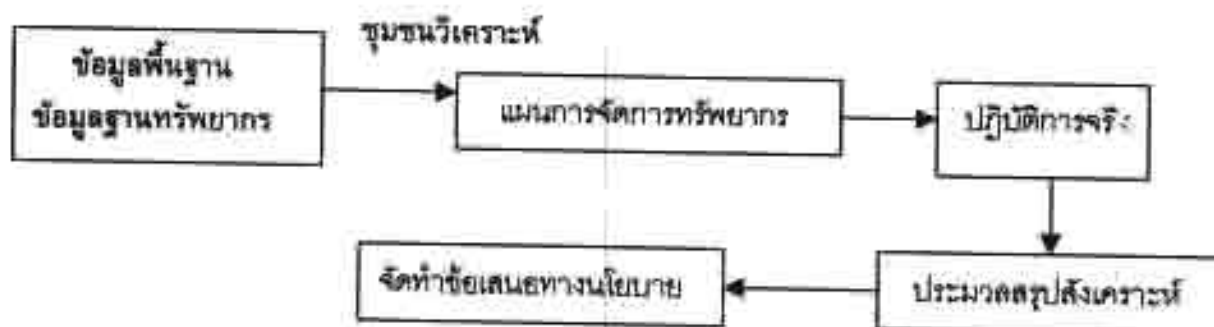
3.สถานการณ์การละเมิดสิทธิในอำเภอยะพนม มีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ทั้งกรณีเรื่องปฏิรูปที่ดิน สิทธิทำกิน ชาวบ้านไม่ได้รับความเป็นธรรมจากกระบวนการยุติธรรม (กรณีเด็กตายเพราะโรงพยาบาลให้ยาเกินขนาด พระถูกฆาตกรรม ตำรวจปะทะทุบร้ายร่างกายชาวบ้านจนถึงแก่ความตาย (กำลังรอรายงาน)) การบุกรุกทำลายป่าสองแพรกและเขาเขียว มีการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มทุนกับชาวบ้านอย่างชัดเจน กลุ่มทุนเข้าไปบุกรุกทำลายป่าและสนับสนุนให้ชาวบ้านบุกรุกทำลายป่า การจับกุมเหล่าพื้นบ้านที่บ้านกลาง อ.ปลายพระยา จ.กระบี่ และที่บ้านปากหย้า บ้านทะเลหอย อ.ปลายพระยา จ.กระบี่ ชาวบ้านกำลังรวมตัวตรวจสอบพื้นที่ป่าที่มีการครอบครองเกินกว่า 200 ไร่ ทางกลุ่มฯควรที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการติดตามเรื่องการละเมิดสิทธิดังกล่าว

4.มีโครงการสิทธิชุมชนศึกษา มาทูนเสริมการขับเคลื่อนเรื่องสถานการณ์สิทธิในพื้นที่พนมมีระยะเวลา 2 ปีครึ่ง เริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ปี 2546 มีพื้นที่ เครือข่ายคลองไม้แดง และพื้นที่เครือข่ายคลองพนม

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- สนับสนุนกระบวนการศึกษาวิจัยของชาวบ้านในการพัฒนาสมรรถนะแห่งสิทธิของตนเอง และมีข้อเสนอทางนโยบายที่สิทธิชุมชนจะเป็นจริงในเชิงปฏิบัติได้อย่างไร

กระบวนการ

ส่วนที่ 5
ป่าต้นน้ำเขาพระ

รายงานผลการดำเนินงาน 5 เดือน (มีนาคม - กรกฎาคม 2546)

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้
กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ

ตามที่โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ให้ดำเนินงานมาตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2545 บัดนี้ กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ ภาคใต้ ขอรายงานผลการดำเนินงานตั้งแต่เดือนมีนาคม - กรกฎาคม 2546 ดังนี้

1.การจัดประชุมคณะทำงาน

วันเดือนปี	กิจกรรม	หมายเหตุ
26 เมษายน 2546	เวทีพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย	ภาคผนวก 5
19 มิถุนายน 2546	เวทีฝึกอบรมเทคนิคและทักษะ การเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน	

**รายงานประมวลความคิดเห็นจากการติดตามงาน
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ - กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ
1 กุมภาพันธ์ 2546 - 15 กรกฎาคม 2546**

1. สรุปข้อคิดเห็นและประเมินผลงาน

การดำเนินงานที่ผ่านมาโครงการสิทธิชุมชนศึกษาในช่วงดังกล่าวนี้ เป็นกิจกรรมที่ทำต่อเนื่องจากในระยะแรก โดยได้มีการประสานงานกับทีมงานวิจัยและชาวบ้านในพื้นที่ และมีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ในส่วนของการประเมินงานพอสรุปได้ดังนี้

- ส่วนของคนทำงาน(ทีมวิจัย)
 - ทำให้ได้เข้าใจว่าชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากร
 - เรียนรู้ว่าชุมชนได้ถูกละเมิดสิทธิโดยภาครัฐ โดยที่รัฐไม่ได้ชี้แจงข้อมูลข่าวสารต่อชุมชนก่อนการกระทำใด ๆ ในพื้นที่ชุมชนนั้นก่อน
 - ทำให้ผู้วิจัยได้มีการเรียนรู้และพัฒนาถึงการบันทึกข้อมูลเพิ่มมากขึ้น โดยเล็งเห็นว่า เป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญยิ่งสำหรับการทำงานวิจัย
 - เกิดการปกป้องสิทธิโดยโดยชุมชนเพิ่มมากขึ้น
- ส่วนของชุมชนในพื้นที่
 - ชุมชนได้เรียนรู้ว่าทรัพยากรดิน น้ำ ป่า เป็นของชุมชนซึ่งได้มีการดูแลรักษามาตั้งแต่บรรพบุรุษโดยชุมชนเป็นเจ้าของสิทธิในทรัพยากรอย่างชอบธรรม
 - ชุมชนเกิดการตื่นตัวในการออกมาปกป้องสิทธิ
 - เกิดการแลกเปลี่ยนและศึกษาข้อมูลข่าวสารเรื่องสิทธิขึ้นภายในชุมชน ซึ่งส่งผลต่อการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิชุมชน
 - ชุมชนได้เรียนรู้ถึงผู้ที่อยู่ข้างเคียงหรือผู้ที่ไม่ได้รับความเดือดร้อนและไม่ได้รับผลกระทบจะไม่มีควมสนใจในเรื่องสิทธิ
 - ชุมชนได้อ้างสิทธิตามกฎหมายรัฐธรรมนูญแต่ไม่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวงานด้านสิทธิ
 - ชุมชนได้มีการรวมกลุ่มจัดการเรื่องการอนุรักษ์ เรื่องป่า เพิ่มขึ้น

2. ความสำเร็จของกิจกรรม

- การจัดประชุมพัฒนาทีมวิจัย และมี กอปรมเทคนิคและทักษะการเก็บข้อมูล/ประวัติศาสตร์ชุมชน จำนวน 2 ครั้ง
- การจัดเก็บข้อมูลสรุป โดยใช้แบบสอบถามในการจัดเก็บข้อมูลพื้นฐานชุมชน
- มีการติดตามข่าวสาร/และข้อมูลในเรื่องสิทธิมากขึ้น และชุมชนสนใจเรื่องสิทธิเพิ่มมากขึ้น

3. ปัญหาและอุปสรรค

ปัญหาการพูดคุยกับชุมชนในพื้นที่ ทั้ง 5 พื้นที่นั้นสามารถคุยประเด็นเรื่องเงื่อนไขได้เพียง 2 พื้นที่เท่านั้นคือ คลองลำแซง และคลองลำซัน ส่วนพื้นที่อื่นสามารถคุยได้เฉพาะเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากร, ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่สามารถคุยในประเด็นเรื่องเงื่อนไขได้

เนื่องจากโครงการวิจัยนี้ต้องมีการจัดทำข้อมูลและกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง แต่เป็นช่วงระหว่างต่อสู้สัญญาโครงการทำให้งบประมาณไม่เพียงพอต่อการจัดกิจกรรมและขาดช่วงการทำงาน จึงเป็นผลให้ได้ผลที่ไม่ดีเท่าที่ควร

การจัดเก็บข้อมูลเป็นการเก็บข้อมูลพื้นฐานชุมชนเท่านั้น ไม่ได้เก็บข้อมูลในเชิงลึกทำให้งานข้อมูลไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร

4. ข้อเสนอแนะ

- ควรจะมีทีมวิทยากรและผู้เชี่ยวชาญในเรื่องบทบาทของงานวิจัย/คนทำงานวิจัย มาให้คำแนะนำในพื้นที่
- ภาวข้อมูล อยากให้ฝ่ายข้อมูลลงมาช่วยเพิ่มเติม/ชี้แนะในส่วนของข้อมูลในพื้นที่เพิ่มให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เวทีพัฒนาทีมอาสาสมัครวิจัย
โครงการวิจัยชุมชนศึกษา ภาคใต้ : กรณีบ้านน้ำเขวพระ
วันที่ 26 เมษายน 2546
๓ ศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายอนุรักษ์ชีวน้ำเขวพระ

ประเด็นพูดคุย

1. วิเคราะห์ทิศทางการทำงานต่อไป
2. ชี้แจงบทบาทและหน้าที่ของนักวิจัย

วิเคราะห์ทิศทางการทำงานต่อไป

โดยให้มีการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้สำหรับการวิเคราะห์ชุมชนและการนำเสนอข้อมูลต่อสาธารณะ โดยวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. การเปิดตัวของชุมชน บางครั้งชุมชนอาจยังไม่พร้อม เพราะฉะนั้นเป็นบทเรียนสำหรับการทำงานในครั้งต่อไป ต้องมีการประสานเพื่อขอความคิดเห็นหรือปรึกษาหารือจากชุมชนเสียก่อนว่ามีความพร้อมที่จะเปิดตัวสู่สาธารณะมานี้อย่างไร
2. การใช้สื่อเพื่อนำเสนอข้อมูลให้เห็นภาพที่ชัดเจน โดยนำสื่อต่างๆ เช่น วีดีโอ ซีดี ที่เป็นกรณีปัญหาเรื่องผลกระทบจากอ่างเก็บน้ำที่เกิดขึ้นในพื้นที่อื่นๆ ลงไปนำเสนอให้ชาวบ้านในพื้นที่ได้รับรู้ เพื่อให้ชุมชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบเกิดความเข้าใจและเห็นภาพมากขึ้น
3. เก็บข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อใช้ประกอบการเคลื่อนไหวเรื่องเขื่อน เช่น ข้อมูลการใช้น้ำ การทำนาในพื้นที่ตำบลท่าชะมวง เพื่อให้ข้อมูลมีน้ำหนักมากขึ้น ใช้ในการนำเสนอข้อมูลที่เป็นจริงต่อสาธารณะชนได้

ชี้แจงบทบาทและหน้าที่ของนักวิจัย

เพื่อให้ทีมวิจัยเกิดความเข้าใจที่ตรงกัน ได้มีการพูดคุยเพื่อชี้แจงบทบาท หน้าที่การเป็นนักวิจัย โดยนักวิจัยมีบทบาทดังนี้

1. ทำข้อมูล เพื่อสนับสนุนงานพัฒนา / เตรียมข้อมูล
2. ทำให้ชุมชนเกิดความเข้าใจในสถานการณ์ / ความเคลื่อนไหวของชุมชน

- นำข้อมูลเกี่ยวกับหรือรวบรวมได้มาซึ่งจงเพื่อให้ทีมวิจัยรับรู้ตรงกัน
- เตรียมเวที / สถานที่ เช่น การศึกษาระดับชั้น จัดเก้าอี้ จัดบันทึกการประชุม และเป็นวิทยากรพูดคุย
- นักวิจัยต้องฝึกทักษะการใช้สื่อ ใช้เครื่องมือสารสนเทศเป็น เช่น เทปอัด กล้องถ่ายภาพ วีซีดี ทีวี
- ทำไมให้เกิดการแลกเปลี่ยนปัญหาระหว่างพื้นที่ เพื่อให้เกิดการวิเคราะห์ และเชื่อมโยงสถานการณ์ให้เป็นเรื่องเดียวกันได้
- ศึกษาข้อมูลของชุมชนที่เป็นจริง
- ติดตามความเคลื่อนไหว กรณีปัญหาในพื้นที่อย่างต่อเนื่องและใกล้ชิด

บทพากษ์หน้าทับของทิมทอง / ทิมทอง

1. คล้ายรับบริจาค / ระบายให้กับทีมอาสาสมัคร
2. ช่วยเหลือกลุ่มในกิจกรรมการจัดการทรัพยากรต่างๆ
3. เอื้ออำนวยและให้ความสะดวกในด้านข้อมูลข่าวสาร และการติดตามสถานการณ์ของพื้นที่
4. ทำหน้าที่ระดมทุน เพื่อให้เป็นเงินกองกลางในการเคลื่อนไหวยานพัฒนาต่อไป

สิ่งที่นักวิจัยจะต้องมี

1. การเสียสละเพื่อส่วนรวม
2. มีความอดทนและมีน้ำใจกับทีมวิจัย
3. รักษาสิ่งแวดล้อมและช่วยดูแลทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน
4. มีความเป็นพี่น้อง และรู้สึกดีที่มาร่วมเมื่อพื้นที่อื่นได้รับความเดือดร้อน

สรุปข้อมูล

โครงการบริหารจัดการน้ำจากคลองท่าดี : กรณีบ้านต้นน้ำเขาพระ

จากแบบสอบถาม(บางส่วน) เพื่อให้นักวิจัยได้ศึกษาในระแวกที่ 1
สภาพทั่วไป

ที่ตั้ง ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา เดิมเป็นตำบลท่าชะมวง ได้แยกออกเป็น
ตำบลเขาพระ เมื่อ พ.ศ.2523 ตำบลเขาพระ อยู่ห่างจากอำเภอรัตนบุรี ประมาณ 8 กม. มีอาณาเขต ดัง
นี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลทุ่งนุ้ย จังหวัดสงขลา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลทุ่งคำเสา อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลท่าชะมวง และจังหวัดสตูล
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลทุ่งนุ้ย จังหวัดสตูล

- เนื้อที่ตำบลเขาพระ มีเนื้อหารวมทั้งสิ้น 207.7 ตารางกิโลเมตร (129,812.50 ไร่)
- ภูมิประเทศ สภาพพื้นที่ตำบลเขาพระเป็นที่ราบ ภูเขาสูงทางทิศใต้ และทิศตะวันออก
และทิศตะวันตกซึ่งเป็นต้นกำเนิดของแหล่งน้ำสายต่างๆ เช่น คลองลำแสง คลองลำชัน
คลองรัตนบุรี
- จำนวนหมู่บ้าน 12 หมู่บ้าน

ที่มา : แผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลเขาพระประจำปี 2543 (บางส่วน)

สรุปข้อมูล

1. ครวเรือนทั้งหมดในพื้นที่ศึกษา 4 หมู่บ้าน 5 พื้นที่มี 1,131 ครวเรือน
จำนวนครวเรือนที่สามารถสอบถามได้ รวมทั้ง 4 หมู่บ้าน 655 ครวเรือน
จำนวนครวเรือนที่ไม่สามารถสอบถามได้ 476 ครวเรือน
2. การได้รับประโยชน์จากป่าต้นน้ำ (หาของป่า)
 - น้ำผึ้ง 249,900 บาท/ปี
 - เส็ดรป่า เช่น นก เฒ่า จง หมู่ป่า ประมาณ 15,200 บาท/ปี
 - พันธ์ไม้ป่า และผล ไม้ป่า เช่น ลูกทองใจ จำปอโศก กล้าไม้ ประมาณ 178,300 บาท/ปี

- หนองไผ่ ดัก สมุนไพร ไม่สามารถประเมินราคาได้
- 3. การใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำบ้านคอกช้างหมู่ที่ 5
ชาวบ้านไม่กล้าไปขวนบริเวณนี้แต่ก็สามารถนำไปใช้อุปโภคได้
- 4. ความคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองลำซางและคลองลำซัน

4.1 เกินด้วย 91 ครัวเรือน

เหตุผลที่เกินด้วย จากครัวเรือนที่สามารถสอบถามได้

1. จะได้ช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อน
2. มีน้ำใช้ตลอดทั้งปี
3. ไม่มีที่ดินในคลองลำซางและคลองลำซัน
4. คนในหมู่บ้านมีงานทำ
5. เป็นสถานที่ท่องเที่ยว
6. ต้องการความเจริญและสะดวกสบาย
7. อยากให้มันนานแล้ว
8. อยากเห็นความเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้าน

4.2 ไม่เกินด้วย 443 ครัวเรือน

เหตุผลจากครัวเรือนที่สามารถสอบถามได้

1. กลัวผลร้ายที่จะมีต่อตัวเองในภายหลัง เช่น น้ำท่วม อ่างแตก น้ำเสีย เป็นต้น
2. คนในพื้นที่จะไม่รู้ที่ทำการ
3. คนในพื้นที่ต้องอพยพ
4. น้ำในหมู่บ้านมีเพียงท่อขุดแล้วและไม่จำเป็นต้องมาสร้างอ่าง
5. ไม่รู้ว่าจะให้เงินได้หรือไม่
6. ทวีตกรรมและระบบนิเวศน์ถูกทำลาย เช่น ที่อาศัยของสัตว์ สมุนไพร ดินไม้ ฯลฯ
7. อ่างเก็บน้ำในประเทศไทยส่วนมากจะมีปัญหาในภายหลัง
8. ไม่สามารถเอาน้ำมาใช้ประโยชน์ได้

4.3 รู้สึกเฉยๆ จำนวน 121 ครัวเรือน

เหตุผลจากครัวเรือนที่สามารถสอบถามได้

1. ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ที่จะสร้างอ่าง

2. ไม่ใช่เรื่องของชาวบ้านเป็นเรื่องของรัฐ

ทางเลือก/ทางออกที่จะไม่สร้างอ่างฯ แต่สามารถนำไปช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนได้

- ทำฝายเล็ก ๆ ที่จะไม่ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนและใช้ต่อประปาภูเขาเป็นตัวส่งน้ำ
- ขุดบ่อสระ และบ่อบาดาลในพื้นที่ที่ขาดน้ำ
- นำรถบรรทุกน้ำมาสูบน้ำไปให้คนที่เดือดร้อน
- ควรให้มีการจัดการน้ำของชลประทานท่ามะม่วง

“ช่วยกันดูแลและฟื้นฟู น้ำต้นน้ำแล้วกัน”

ไม่เอาเขื่อน - การรวมตัวของชาวบ้านเขาพระเพื่อคัดค้าน 2 โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำในพื้นที่

ชาวเขาพระต้าน 2 เขื่อน จี้ให้สอบงบร่วมพื้นล่าง

ชาวบ้าน ต.เขาพระ อ.รัตนบุรี รวมตัวต้าน 2 โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำของกรมชลประทาน ในพื้นที่ ซึ่งน่าจะมีความไม่โปร่งใสมากตั้งแต่ต้น เคยเสนอขอไปแค่ประปาภูเขา แต่กลับผลักดันเอาเขื่อนมาให้ แอมงบที่ใช้ก็สูงถึงเกือบ 1 พัน ล้านบาท ระบุชัดน่าจะต้องการรองรับการเกิดของเหล่าโรงงานอุตสาหกรรมมากกว่า

นายยืนมี บิลละแล แกนนำชาวบ้านกลุ่ม

อนุรักษ์ต้นน้ำ ต.เขาพระ อ.รัตนบุรี จ.สงขลา เปิดเผยถึงกรณีกู้ยืมชาวบ้านได้ออกมาคัดค้านโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ 2 ในพื้นที่ ต.เขาพระ ซึ่งเสนอโดยกรมชลประทานคือโครงการอ่างเก็บน้ำคลองลำแสงโนน 6 และโครงการอ่างเก็บน้ำคลองลำชัน น. 12 ว่า เมื่อวันที่ 4 เมษายนที่ผ่านมาประธานองค์การบริหารส่วนตำบล

หน้า 8

บ.ค
เป็น
ปร
ปร
ชน
ทุก
ที่
เด
"ไ
หล
พร
สส
พล
นั
ก
ทุก
นั

กล
ป
ก
ก

ชาวเขาพระ

(อบต.) เขาพระได้เรียกประชุมสภา อบต. สมัยวิสามัญครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 เพื่อลงมติให้สร้าง 2 โครงการอ่างเก็บน้ำ ดังกล่าว

เมื่อชาวบ้านทราบเรื่องจึงได้รวมกลุ่มกันไปคัดค้านการประชุมสภา อบต. เขาพระในวันนั้น ส่งผลให้ประธาน อบต. ต้องนัดให้ชาวบ้านได้มาฟังคำชี้แจงจากเจ้าหน้าที่ของกรมชลประทานเองในวันที่ 11 เมษายน ที่มีวิทยากรชุดต้นตอยึดบ้านบนควน แต่เมื่อถึงกำหนด ทั้งตัวแทนจากกรมชลประทานและ อบต. กลับไม่เห็นแก่ใจ

“จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านเข้าใจตรงกันว่า ประธาน อบต. และเจ้าหน้าที่ชลประทานไม่มีความจริงใจ โทกและหลอกหลวงชาวบ้าน ทั้งนี้เพราะความจริงแล้วสามารถบอกกันได้ว่าไม่มาตามนัดเพราะอะไร แต่กลับไม่มีการแจ้งเลย” นายยืนนิกกล่าวและว่า ทั้ง 2 โครงการนี้มีความไม่ชอบธรรม และมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับการเมืองท้องถิ่น เนื่องจากการผลักดันให้สร้างอ่างเก็บน้ำ ทั้ง 2 แห่ง ทั้งๆ ที่ไม่มีความจำเป็นในการใช้น้ำในพื้นที่มาเท่านั้นเลย

นายยืนนิกกล่าวว่า หากให้ก่อสร้าง ทั้ง 2 โครงการ ผู้ได้รับผลกระทบก็คือชาวบ้านในพื้นที่ โดยเฉพาะจะเกิดความล้มเหลวของชุมชนที่สืบสานกันมาอย่างยาวนาน วิถีชีวิตชุมชนที่เคยได้พึ่งพาป่า ป่าเป็นแหล่งต้นน้ำ เป็นแหล่งสมุนไพร เป็นแหล่งหาของป่า น้ำผึ้ง ซึ่งเป็นของป่าที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนมาตลอด นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งเกษตรกรรมผสมผสาน และพื้นที่สวนยางพาราที่ไม่ผลผลิตรวมต่อปีกว่า 10 ล้านบาทด้วย

สำหรับโครงการอ่างเก็บน้ำทั้ง 2 แห่งมีความเป็นมาคือ ปี 2533 นายหมาด เส้นหะ กำนันตำบลเขาพระได้คิดร่วมกับชุมชนว่า ควรจะมีวิธีการจัดเก็บน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้ง โดยการต่อท่อทำน้ำประปาภูเขา ซึ่งได้ส่งเรื่องไปยัง อ.รัตนบุรี ต่อมามีการนำเรื่องนี้เข้าที่ประชุมสภา อบต. และเปลี่ยนจากประปาภูเขาไปเป็นสร้างอ่างเก็บน้ำ และได้ถูกชาวบ้านคัดค้านทำให้เรื่องชะงักไปพักหนึ่ง ก่อนจะมาเริ่มใหม่ในปี 2543 โดยการผลักดันของ อบต. เขาพระ

ทั้ง 2 โครงการนี้มีหน่วยงานที่รับผิดชอบคือ กรมชลประทาน บริษัท เอสที เอส เอ็นจิเนียริง คอนสตรัคชั่นท์ จำกัด

บริษัท เอสที เอส เอ็นจิเนียริง จำกัด และ บริษัท เอโลจ่า จำกัด โดยสร้างเป็นคลองลำแขงเป็นเขื่อนดินยาว 846.3 เมตร สูงประมาณ 34.66 เมตร มีพื้นที่ถูกน้ำท่วม 362 ไร่ และพื้นที่รอบนอกประมาณ 350 ไร่ ใช้งบ 209.3 ล้านบาท ใช้เวลาสร้าง 3 ปี ส่วนอ่างเก็บน้ำคลองลำซันก็เป็นเขื่อนดินยาว 621.8 เมตร สูง 43.5 เมตร พื้นที่เก็บกักน้ำ 663 ไร่ มีอ่างน้ำนองสูงสุด 697 ไร่ ใช้งบสร้างเขื่อนและอาคาร ระบบชลประทาน ค่าใช้จ่ายด้านที่ดินรวม 580.73 ล้านบาท

“ความจริงแล้วเป้าหมายของ 2 โครงการอ่างเก็บน้ำนี้ นอกจากจะเพื่อป้องกันชลประทานแล้ว ยังเพื่อไว้เป็นน้ำดิบสนับสนุนการทำประปาป้อนสู่เมืองด้วย แต่ที่สำคัญที่สุดคือ ต้องการให้เป็นแหล่งน้ำจัดไว้รองรับอุตสาหกรรมต่างๆ ที่กำลังจะเกิดขึ้นตามมา โดยเฉพาะในแผนพัฒนาพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นแผนรองรับการเกิดขึ้นของโครงการสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ อินโดนีเซีย-มาเลเซีย-ไทย (IMT-GT) ที่กำหนดให้ตั้งแต่สงขลา ยันนราธิวาสมีเขตอุตสาหกรรมเกิดขึ้นมากมาย” แกนนำชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ต้นน้ำ ต.เขาพระกล่าว

รายสัปดาห์

แฟกส์

สงขลา

ฉบับที่ 23

อบต.เขาพระ

อบต.เขาพระลุยสร้างเขื่อน

"อบต.เขาพระ" ประกาศให้เดินหน้าสร้างอ่างเก็บน้ำลำแรง เหตุเพราะผลที่ได้รับในภายหลังมีประโยชน์มากกว่าค่าก่อสร้าง

นายสัญญา สมบูรณ์ ประธานกรรมการบริหาร อบต.เขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา เปิดแถลงถึงโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำลำแรงในพื้นที่ ม.6 ของ อบต.ที่ได้มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งไม่พอใจ และออกนำเกลือใส่ถังใส่บ้าน เนื่องจากกลัว

ว่าจะได้รับผลกระทบจากโครงการ อีกทั้งยังอาจจะทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้ ในขณะที่มีกระแสข่าวว่าทาง อบต.เขาพระ มีการยกเลิกโครงการนี้ด้วย

นายสัญญาฯ จึงชี้แจงถึงจรรยาบรรณของ อบต.ว่า ขณะนี้ยังไม่มีความคืบหน้าใดๆ ในว่าจะเป็นการตั้งงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงเกษตรฯ โดยกรมชลประทาน เนื่องจากยังติดขัดอยู่ระหว่างการสำรวจ

หน้า 8

จนถึงการออกแบบก็ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ เพราะ... รั้วในโรงเรียนที่เดิมเป็นของสวนปาล์มที่ตัดและที่ดินของกรมป่าไม้จึงยังขึ้นเรียนกำกับกันอยู่ รวมทั้งค่าก่อสร้างฝายหินของชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ของโครงการด้วย

นายสัญญาฯ กล่าวว่า อบต.เขาพระ ตัดสินใจให้เดินหน้าโครงการส่วนนี้ไว้ โดยจะมีสิ่งก่อสร้างประมาณ 8 เมตร ใช้น้ำประมาณ 550 ไร่ ในจำนวนนี้มีพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมประมาณ 330 ไร่ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่อยู่อาศัยเขื่อนข้างในเบื้องต้น จากการสำรวจพบว่าชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่โครงการมีเพียง 13 ครัวเรือน

"หากมองถึงประโยชน์ในภาพรวมของโครงการ ชาวบ้านใน อบต.เขาพระ 6 หมู่บ้าน ครอบคลุมเนื้อที่กว่า 1.2 หมื่นไร่จะได้รับผลประโยชน์ในเบื้องต้นได้ทันที และพื้นที่ที่ใช้สำหรับการเกษตร นอกจากนี้อย่างรวมไปถึงค่าชลประทานด้วยที่จะได้รับผลประโยชน์จากโครงการนี้ และที่มีกระแสข่าวว่าทาง อบต.เขาพระ มีการยกเลิกโครงการนี้ ขึ้นเงินได้ดำเนินการยกเลิกตามข้อเท็จจริง" นายสัญญาฯ กล่าว

เวทีฝึกอบรมเทคนิคและทักษะการเก็บข้อมูล - ประวัติศาสตร์ชุมชน

วันที่ 19 มิถุนายน 2546

ณ สวนเกษตรชาติ 4 คณาจารย์ อ.รัตนภูมิ จ.สงขลา

กำหนดการประชุม

- 13.00 น. ขึ้นรถวัดจุฬารัตน์
- 13.30 น. นำเสนอการเก็บข้อมูลในแต่ละพื้นที่
- 14.30 น. พัก
- 15.00 น. เทคนิคและทักษะการเก็บข้อมูล (ต่อ)
- 16.00 น. ซักถาม / แลกเปลี่ยนสถานการณ์แต่ละพื้นที่
- 16.30 น. มัธยพักรับประทาน

ขึ้นรถวัดจุฬารัตน์ โดยผู้ประสานงานโครงการฯ

ในการประชุมครั้งนี้ เพื่อต้องการออกแบบการเก็บข้อมูล และฝึกอบรมเทคนิคการเก็บข้อมูล เพื่อนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลให้มีประสิทธิภาพและนำไปใช้ประโยชน์ให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่

นำเสนอการเก็บข้อมูลแต่ละพื้นที่

พื้นที่สวนทวาย ตำบลท่าชะพวง

วิธีเก็บข้อมูล คือ

1. การสอบถามปากเปล่า
2. ใช้แบบสอบถาม
3. ถ่ายภาพประกอบ
4. อัดเสียง

สภาพทั่วไปพื้นที่สวนทวาย ชุมชนมีอาชีพทำนเป็นอาชีพหลัก โดยใช้ น้ำจากคลองส่งน้ำชลประทานเป็นหลัก ส่วนใหญ่ทำนาปีละครั้ง โดยทั่วไปไม่มีปัญหาเรื่องขาดแคลนน้ำในการทำนาและน้ำในการอุปโภคบริโภค ในช่วงฤดูแล้งชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมปลูกผักสวนครัว ผักกวางตุ้ง ผักกาดขาว ซึ่งอาศัยน้ำจากชลประทานเช่นกัน ชุมชนใช้น้ำบริโภคจากน้ำบ่อนบาดาล บางบ้านใช้น้ำประปาสำหรับดื่ม

ปัญหาของชุมชนบ้านถาวร

1. ปัญหาเรื่องน้ำท่วมขังทุกปี ทำให้นาข้าว บ้านเรือนได้รับความเสียหาย แต่ครัวเรือนทั้งหมดก็ยังอาศัยอยู่ที่เดิม โดยไม่มีการอพยพไปอยู่ที่อื่น
2. ปัญหาเรื่องการขุดลอกคลอง ทำให้สภาพพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลกระทบต่อระบบเกษตรของชุมชน ทำให้ไม่สามารถปลูกพืชได้ดังที่ควร เนื่องจากเกิดปัญหาน้ำท่วมขัง ไม่สามารถนำน้ำมาดื่ม หรือใช้ประโยชน์ได้ อับน้ำแล้วจะเกิดอาการคัน
3. การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรจากการทำนาข้าวเป็นสวนยาง ทำให้อาชีพทำนาและเกษตรผสมผสานของชุมชนลดน้อยลง
4. การจัดการน้ำในการทำนา โดยชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ข้างบน ไม่ยอมปล่อยน้ำให้ไหลไปยังนาของเพื่อนบ้าน ก่อให้เกิดปัญหาการจัดการน้ำทำให้น้ำไหลไปไม่ถึงพื้นที่นาบริเวณอื่น

พื้นที่บ้านขุนย ผ่านท่าชะมวง

ในพื้นที่มีอาชีพทำนาเป็นหลัก โดยทำนาปีละ 2 ครั้ง โดยเฉพาะในพื้นที่บ้านทุ่งเคี่ยม น้ำที่ได้จากช่องทาง ซึ่งชุมชนไม่ได้คือคร่อนรื่อนำน้ำในการทำเกษตร

วิธีเก็บข้อมูล

1. สอบถามปากเปล่า

ปัญหาที่พบในพื้นที่

1. ปัญหาเรื่องการจัดการน้ำของชลประทาน เนื่องจากชลประทานได้มีการจัดการน้ำแบบตุน้ำ โดยแยกตุน้ำเป็น 4 สาย ให้ไหลผ่านชุมชน ชาวบ้านไม่สามารถดึงน้ำมาใช้ในการเกษตรและตามบ้านเรือนได้ เนื่องจากฝ่ายส่งน้ำอยู่ต่ำกว่าพื้นที่ทำเกษตรของชุมชน ชลประทานจัดการน้ำเพียงแค่ปล่อยให้ชุมชน แต่ไม่ได้จัดการน้ำให้ถึงบ้านเรือน ทั้งๆ ที่ในพื้นที่ตำบลท่าชะมวงมีกลุ่มจัดการน้ำ จัดตั้งโดยชลประทานแต่ไม่ได้มีการจัดการน้ำที่ชัดเจนแต่อย่างใด หากชาวบ้านต้องการใช้น้ำก็ต้องจัดระบบน้ำเองโดยการลงทุนซื้อเครื่องสูบน้ำ คึงนำไปใช้ตามบ้านเรือน
2. ปัญหาน้ำเน่า จากออกหมู่บ้านที่เลี้ยงตามบ้านเรือน ปล่อยลงสู่แหล่งน้ำ ทำให้น้ำเน่าเหม็น ไม่สามารถได้ประโยชน์ได้
3. ปัญหาเรื่องตุน้ำข้าวคั่ว ทำให้น้ำไม่สามารถไหลไปถึงพื้นที่ทำเกษตรและบ้านเรือนได้

4. การยกเลิกพื้นที่เป็นสวนสาธารณะ ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชน พื้นที่ใดบ้างที่ต้องเฝ้าระวัง

พื้นที่สวนสาธารณะ หมู่ที่ 7, 10, 11, 14

โดยทั่วไปชุมชนทำนาเป็นอาชีพหลัก และทำสวนองุ่นเป็นอาชีพรอง พื้นที่ที่อยู่ใกล้กับชลประทานทำนาปีละ 2 ครั้ง นอกพื้นที่ชลประทานออกไปทำนาปีละ 1 ครั้ง สาเหตุที่ทำนาปีละ 1 ครั้งเนื่องจากชาวบ้านไม่มีเวลาทำ นาที่ทำส่วนมากอาศัยน้ำจากน้ำฝนและใช้น้ำจากชลประทานทำระบบเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีฝายเก็บน้ำ (คลองฝั่งซ้าย-คลองฝั่งขวา) ชาวบ้านและเขื่อนนั้นบอกว่าไม่มีปัญหาเรื่องขาดแคลนน้ำเลย

วิธีการเก็บข้อมูล

1. เก็บภาชนะบรรจุครีวเรือน

ปัญหาที่พบในพื้นที่

1. ปัญหาเรื่องคูน้ำพัง น้ำไม่สามารถไหลไปตามคูส่งน้ำ

ข้อเสนอแนะของชาวบ้าน

คือ ให้ทางหน่วยงานชลประทานซ่อมแซมคูส่งน้ำให้อยู่ในสภาพดี เพราะว่าจะสามารถแก้ปัญหาเรื่องน้ำไม่พอใช้ได้

ออกแบบเทคนิคและทักษะการเก็บข้อมูล

จากการเก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์จากน้ำในการทำนา ในพื้นที่ด้านชลประทาน ซึ่งพบเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับนำไปใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชน ได้มีการออกแบบการเก็บข้อมูลในครั้งต่อไป คือ

1. การทำแผนที่ทรัพยากรในพื้นที่บ้านคลองลำเข่ง และบ้านคลองลำชัน
2. การเก็บข้อมูลพื้นที่เตรียมทำนา 3 พื้นที่ คือ บ้านคลองแก้ว บ้านคลองช้าง บ้านคลองปรก และพื้นที่ได้รับประโยชน์จากปี้น้ำชาพระ เพ็ญเดิม

วัตถุประสงค์ในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล

เพื่อสำรวจพื้นที่น้ำ พื้นที่ดิน สภาพพื้นที่ / สภาพป่า การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรและทรัพยากรจากป่า สภาพที่ขึ้นของพื้นที่ ลักษณะพื้นที่และการนำไปใช้ประโยชน์ โดยเก็บข้อมูลรายละเอียด และทำเครื่องหมายสัญลักษณ์ในการเก็บ และแผนที่ทรัพยากรโดยระบุตำแหน่งที่เจอของพื้นที่น้ำและพื้นที่ดิน

สรุปการประชุม เพื่อปรับปรุงแผนงาน กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ
โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้ : ส่วนประสานงานกลาง
วันที่ 29 พฤษภาคม 2546
ณ เครือข่ายอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเขาพระ อ.วัดภูมิ อ.สงขลา

การประชุมในครั้งนี้สืบเนื่องมาจากการลงพื้นที่เพื่อประเมินแผนงานในวันที่ 18-19 พฤษภาคม 2546 และการสังเคราะห์จากการเสนอโครงการกรณีป่าต้นน้ำเขาพระใน ระยะที่ 2 ก่อนการเซ็นสัญญา สืบเนื่องจากการประเมินแผนงานของส่วนกลางและเป็นแผนงานมากเกินไปซึ่งอาจจะทำให้นักวิจัยและทีมงานในพื้นที่ทำไม่ได้ตามเป้าหมาย จึงได้มีการจัดประชุมเพื่อปรับปรุงแผนงานใหม่อีกครั้งในวันนี้

ในครั้งนี้ ได้ยึดเอาแผนงานที่ได้เสนอไปแล้วมาปรับแก้ และปรับกับแผนงบประมาณที่ได้เสนอไปแล้วด้วย

หมายเหตุ : เอกสารประกอบการประชุม

1. ข้อมูลประกอบการประเมินแผนงาน : กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ

ข้อมูลประกอบการประเมินแผนงาน : กรณีบ้านน้ำหนาว

บันทึกข้อสังเกตเพื่อปรึกษาหารือร่วมกัน

บันทึกนี้เพื่อการปรึกษาหารือกันว่าจะปรับแก้ให้เหมาะสมอย่างไร ข้อสังเกตข้างล่างนี้เป็นข้อเสนอเพื่อทำความเข้าใจแผนมากขึ้น ซึ่งที่วิจัยเป็นผู้พิจารณาว่าแผนงานทั้งหมดจะเกิดประโยชน์อย่างไรบ้างต่อชุมชนตามแนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ผู้บันทึกคิดว่าความสำคัญอยู่ที่การตอบวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้แล้ว ให้นำมาสร้างออกแบบแผนในระยะ 6 เดือน ซึ่งแต่ละระยะงวดควรมีพัฒนาการขึ้นตามลำดับ (หรือปึกธง) ข้อสังเกตมีดังนี้

1. ไม่ระบุวิสัยทัศน์ของกิจกรรม ดังนั้นสามารถโยกย้ายกิจกรรมในระยะงวด 6 เดือนได้
2. ด้านหลักการของแผนงานควรถอดกระบวนการจากวัตถุประสงค์ 3 ข้อที่มี ได้แก่ การทำความเข้าใจสถานการณ์ฐานทรัพยากร การเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนตามรัฐธรรมนูญ และการพัฒนาสมรรถนะท้องถิ่น
3. ในหัวข้อขอบเขตและแนวทางการดำเนินงานชัดเจนแล้ว
4. พัฒนาการของแผน ระยะ 6 เดือนไม่ชัดเจน ดังนั้นจะขาดทิศทาง ขอให้ผู้กรณีผู้มาหาเสาะสองขดเป็นแนวทาง
5. แผนสร้างคนมีเป้าหมาย ที่ นักวิจัยและทีม , อาสาสมัคร, แกนนำกลุ่ม, แกนนำชุมชน , ชาวบ้าน ชุมชนหลักและเครือข่าย ซึ่งทำให้การออกแบบกิจกรรมกระบวนการแตกต่างกันหรืออาจร่วมกันบางเรื่อง
6. หากดูว่าผลที่คาดว่าจะได้รับ จะเห็นว่าแผนไม่กระจายความสนใจ แต่เน้นผู้วิจัยมากที่สุด คิดว่าควรกระจายแผนไปสู่กลุ่มต่างๆข้างต้นให้เหมาะสม เช่นเพื่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกลุ่มใดบ้าง , เพื่อการพัฒนาทักษะนักวิจัย (ในแผนเน้นข้อนี้) แล้วจะพัฒนาการเรียนรู้ของชาวบ้านด้วยหรือไม่ (ซึ่งในแผนเน้นการประเมินกลุ่มชาวบ้านว่าเห็นด้วยกับเงื่อนไขหรือไม่)
7. มีช่องที่เว้นไว้ คือไม่ได้ระบุผลที่คาดว่าจะได้รับ และระยะเวลา
8. แผนงาน 2 งวดสุดท้ายของปีที่ 3 มีมากเกินไปหรือเปล่า ขอให้ช่วยอธิบายเรื่องทิศทางงานด้วย

รอบ 6 เดือนที่ 2/ปีที่ 1

หมายเหตุ : ทั้งหมดไม่ระบุวันเวลาการจัดกิจกรรม

แผนงานกิจกรรม	ระยะเวลา (เม.ย.-ก.ย.46)						ผลที่คาดว่าจะได้รับ
	เมษ.	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	
1.เวทีฝึกอบรมเทคนิคและทักษะการเก็บข้อมูล ประวัติศาสตร์ชุมชน							นักวิจัยเข้าใจทักษะการทำงานกับชุมชน
2.เวทีเรียนรู้ปัญหาชุมชนผ่านมุมมองชาวบ้าน : ปัญหาทรัพยากรและโครงการรัฐ							นักวิจัยและชาวบ้านเกิดมุมมองในการจัดการทรัพยากร
3.เวทีรวบรวมข้อมูลเพื่อทำฐานข้อมูลชุมชน-ประวัติศาสตร์ชุมชน							ผู้วิจัยเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน
4.เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานในเครือข่าย 5 คลอง							ทีมวิจัยเข้าใจการทำงานเป็นเครือข่าย
5.ศึกษาดูงานเรื่องผลกระทบจากโครงการรัฐ							นักวิจัยสามารถวิเคราะห์นโยบายรัฐและเผยแพร่ต่อ
6.เวทีเรียนรู้ผลกระทบจากโครงการรัฐที่เกิดขึ้นในชุมชน							นักวิจัยและแกนนำชุมชนเข้าใจผลกระทบและปัญหาจากนโยบายรัฐ

รอบ 6 เดือนที่ 1/ปีที่ 2

หมายเหตุ : ทั้งหมดไม่ระบุวันเวลาการจัดกิจกรรม

แผนงานกิจกรรม	ระยะเวลา (ต.ค.46-มี.ค.47)						ผลที่คาดว่าจะได้รับ
	ตค.	พย.	ธค.	มค.	กพ.	มีค.	
1.เก็บข้อมูลทรัพยากรในพื้นที่หลัก คือ คลองลำรางและคลองลำชัน (เวที 6 ครั้ง)							นักวิจัยเรียนรู้ฐานทรัพยากรและทรัพยากรในพื้นที่
2.จัดเวทีทำแผนที่ปฏิบัติการชุมชน : แผนที่ชุมชน และสถานที่สำคัญของชุมชน							นักวิจัยเห็นภาพรวมทรัพยากร
3.เวทีเรียนรู้ปัญหาชุมชนผ่านมุมมองชาวบ้าน : วิเคราะห์ปัญหาทรัพยากร							ทีมวิจัยเข้าใจและรับรู้ข้อมูลตรงกัน
4.เวทีเก็บข้อมูลเพื่อสร้างองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรชุมชน							ทีมวิจัยเข้าใจและรับรู้ข้อมูลฐานทรัพยากรที่ตรงกัน
5.เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ภายในเครือข่าย ,กลุ่มเก่า-ใหม่ เรื่องการต่อสู้ปัญหาและแนวทางการทำงานเชื่อมประสาน							ทีมวิจัยและชุมชนเข้าใจปัญหาร่วมกันและเห็นทิศทางการทำงาน
6.ศึกษาดูงานผู้เดือดร้อนจากโครงการสร้างเก็บน้ำ ,บทเรียนการต่อสู้ของชุมชน							ทีมวิจัยและชุมชนเข้าใจสิทธิทางรัฐธรรมนูญ

รอบ 6 เดือนที่ 2 ปีที่ 2

หมายเหตุ : ทั้งหมดไม่ระบุวันเวลาการจัดกิจกรรม

แผนงานกิจกรรม	ระยะเวลา (เม.ย.-ก.ย.47)						ผลที่คาดว่าจะได้รับ
	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	
1.เวทีพัฒนาทีมวิจัยในการวิเคราะห์ข้อมูลและสถานการณ์ชุมชน เชื่อมโยงกับสถานการณ์ภายนอก (ได้แก่ แผนพัฒนาและโลกาภิวัตน์)							ทีมวิจัยเข้าใจเรียนรู้สาเหตุและผลกระทบจากแผนพัฒนา
2.การเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันเพื่อเชื่อมเครือข่ายภายใน-นอกและเชื่อมเครือข่ายต้นน้ำ-กลาง-ปลายน้ำ							ทีมวิจัยเข้าใจและเห็นภาพรวมผลกระทบจากโครงการในระดับต้นน้ำ
3.เวทีเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญและแลกเปลี่ยนมุมมองของชุมชน							ทีมวิจัยเข้าใจผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ
4.กิจกรรมศึกษาการเรียนรู้ของชุมชนเรื่องการก่อตัวเพื่อต่อสู้กับโครงการรัฐ							นักวิจัยสามารถเชื่อมประเด็นปัญหาและผลกระทบจากโครงการรัฐได้

รอบ ๘ เดือนที่ 1/ปีทั่ว

หมายเหตุ : ทั้งหมดไม่ระบุวันเวลาการจัดกิจกรรม

แผนงานกิจกรรม	ระยะเวลา (ต.ค.47-มี.ค.48)						ผลที่คาดว่าจะได้รับ
	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	
1.เวทีพัฒนาศักยภาพในการวิเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์ชุมชน และแนวทางแก้ไข							ชุมชนได้เข้าใจปัญหา ระดับชุมชน
2.เวทีพัฒนาศักยภาพการใช้สื่อเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนและการบันทึกเหตุการณ์ด้วยเทคโนโลยี							นักวิจัยสามารถใช้สื่อเพื่อการสื่อสารเบื้องต้นได้
3.เวทีวิเคราะห์ความเข้าใจการรับรู้ของชุมชนในเรื่องสิทธิชุมชนและโครงการพัฒนาของรัฐ							ชาวบ้านวิเคราะห์สาเหตุและเชื่อมโยงปัญหาได้
4.เวทีสร้างการเรียนรู้เรื่องความสัมพันธ์ของสถานการณ์ชุมชนกับสถานการณ์โลก							ชาวบ้านวิเคราะห์สาเหตุและเชื่อมโยงปัญหาได้
5.เวทีเรียนรู้และถอดบทเรียน : องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบเกษตร องค์กรชุมชน จาก 5 พื้นที่							นักวิจัยสามารถวิเคราะห์และถอดบทเรียนเป็นองค์ความรู้
6.เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภาคอื่นๆ							นักวิจัยเกิดมุมมองและต้นแบบในการจัดการทรัพยากร
7.วิเคราะห์เครือข่ายและกลุ่มที่มีอยู่ในชุมชน-แลกเปลี่ยนมุมมองของชาวบ้าน							เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายและยุทธศาสตร์การทำงานระหว่างกลุ่มต่างๆ
8.เวทีเรียนรู้ผลกระทบจากโครงการของรัฐที่เกิดขึ้นในชุมชน							ชุมชนเกิดการเรียนรู้ผลกระทบต่อนโยบายรัฐและทิศทางการต่อสู้
9.ถอดบทเรียนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านแกนนำปัญหาและการหาทางออกต่อโครงการของรัฐและทิศทางต่อไปของชุมชน							ชุมชนเกิดการเรียนรู้ผลกระทบต่อนโยบายรัฐและทิศทางการต่อสู้

รอบ 6 เดือนที่ 2 ปีที่ 3

หมายเหตุ : ทั้งหมดไม่ระบุวันเวลาการจัดกิจกรรม

แผนงานกิจกรรม	ระยะเวลา (เม.ย.-ก.ย.46)						ผลที่คาดว่าจะได้รับ
	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	
1.เวทีพัฒนาทีมวิจัยในเรื่องเทคนิคและทักษะการสังเคราะห์ข้อมูล							ทีมวิจัยสามารถหาแนวทางและทิศทางในการเคลื่อนไหวต่อไป
2.เวทีพัฒนาทักษะการทำสื่อเพื่อนำเสนอข้อมูลต่อสาธารณะ							
3.เวทีวิเคราะห์ความเข้าใจของชุมชนต่อโครงการอ่างเก็บน้ำคลองลำบาง-ลำขันธ์							
4.เวทีประเมินความเข้าใจต่อสถานการณ์สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญกับระบบโลกาภิวัตน์							
5.วิเคราะห์ข้อมูลชุมชน เรื่องวิถีชีวิตชุมชนที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร							นักวิจัยและผู้เข้าร่วมเกิดมุมมองและร่วมหาแนวทางในการจัดการทรัพยากร
6.เวทีพัฒนารฐานข้อมูล องค์ความรู้ของชุมชนในการจัดการทรัพยากร							
7.จัดทำฐานข้อมูล							
8.นำเสนอข้อมูลองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการทรัพยากรต่อสาธารณะ							
9.เวทีแลกเปลี่ยนวิเคราะห์ทิศทางการทำงานร่วมกันของเครือข่ายและกลุ่มภายในภายนอกชุมชน							เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายและร่วมหายุทธศาสตร์ร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชน
10.เวทีเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม ระหว่างชุมชนใกล้เคียง นักวิชาการ นักเรียน หน่วยงานภาครัฐ และบุคคลที่สนใจเข้าร่วม							
11.กิจกรรมจัดทำสื่อ และเผยแพร่ข้อมูลและการทำงานของเครือข่าย							
12.เวทีประเมินผลกระทบจากโครงการรัฐที่กระทบต่อชุมชน : โครงการอ่างเก็บน้ำคลองลำบาง-คลองลำขันธ์							ทีมวิจัยวิเคราะห์เชื่อมโยงและวิเคราะห์สถานการณ์ในชุมชน
13.เวทีเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมในเรื่องสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญต่อสาธารณะชน							

ส่วนที่ 3

ลุ่มน้ำปากพนัง

